

กรมส่งเสริมวัฒนธรรม
กระทรวงวัฒนธรรม

อำนาจทางสังคมของชุมชนในการจัดการป่าชายเลนอ่าวป่าคลอก
จังหวัดภูเก็ต

Social Power of Communities in Mangrove Forest Management,
Paklok Bay, Phuket Province, Thailand.

โดย

นายโชติ ถาวร

โครงการวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากกรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม
ประจำปีงบประมาณ ๒๕๕๔

อำนาจทางสังคมของชุมชนในการจัดการป่าชายเลนอ่าวป่าคลอก
จังหวัดภูเก็ต
Social Power of Communities in Mangrove Forest Management,
Paklok Bay, Phuket Province, Thailand.

โดย

นายโชติ ถาวร

โครงการวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากกรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม
ประจำปีงบประมาณ ๒๕๕๔

กิตติกรรมประกาศ

โครงการวิจัยเรื่อง อำนาจทางสังคมของชุมชนในการจัดการป่าชายเลนอ่าวป่าคลอก จังหวัดภูเก็ต (Social Power of Communities in Mangrove Forest Management, Paklok Bay, Phuket Province, Thailand) นี้ ผู้วิจัยได้รับทุนอุดหนุนการวิจัย ประจำปี ๒๕๕๔ จำนวนเงิน ๘๐,๐๐๐ บาท (แปดหมื่นบาทถ้วน) จากกรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม ระยะเวลาการทำวิจัย ๑ ปี ระหว่างวันที่ ๒๓ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๕๔ ถึงวันที่ ๒๓ สิงหาคม ๒๕๕๕

ความสำเร็จของผลการวิจัยเรื่องนี้ ผู้วิจัยขอขอบคุณหน่วยงาน คณะบุคคล และผู้ที่เกี่ยวข้องดังต่อไปนี้

ขอบคุณ กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม ที่ให้โอกาสนักวิจัยรุ่นใหม่ มีประสบการณ์ในการทำงานวิจัยมากขึ้น และ ขอขอบคุณกรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น กระทรวงมหาดไทย ที่อนุญาตให้ผู้วิจัยได้ลาศึกษาต่อในระดับปริญญาเอกครั้งนี้ เป็นเวลา ๔ ปี

ขอบคุณ รศ.ดร.สมศักดิ์ ศรีสันติสุข ศ.ดร.โนริยุกิ ชูชุกิ และ รศ.ดร.ชนิษฐา นันทบุตร คณะที่ปรึกษางานวิจัย รวมทั้ง คณาจารย์ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยขอนแก่นทุกท่าน ที่วิพากษ์ วิจารณ์ และช่วยขัดเกลาเนื้อหาเชิงวิชาการตั้งแต่ร่างเค้าโครงดุษฎีนิพนธ์ จนกระทั่งเป็นโครงร่างดุษฎีนิพนธ์ที่ได้รับการอนุมัติจากบัณฑิตวิทยาลัย เป็นแนวทางให้ผู้วิจัยเก็บข้อมูล และยังให้คำวิพากษ์ วิจารณ์เนื้อหาผลการวิจัย เพื่อให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์การวิจัยของผู้วิจัย และเกิดองค์ความรู้ใหม่ในเชิงวิชาการมากที่สุด รวมทั้ง พี่ ๆ น้อง ๆ ชาวสังคมวิทยา พัฒนศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ทั้งระดับปริญญาโทและปริญญาเอก ที่ให้คำวิพากษ์วิจารณ์ สนับสนุนข้อมูลที่เป็นประโยชน์ และกำลังใจตลอดระยะเวลาที่ศึกษา

ขอบคุณ ผู้ให้ข้อมูลหลักในชุมชนอ่าวป่าคลอกทุกท่าน ได้แก่ แกนนำชุมชนอ่าวป่าคลอก แกนนำกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งบ้านป่าคลอก (น้ำต้อย (จรุณ ราชพล), ป้าแต้ว, ป้าหีด) กลุ่มเศรษฐกิจพอเพียงเกษตรอินทรีย์ป่าคลอก (โกมัน) และบังเสบ และกลุ่มท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ บ้านบางโรง และคุณธนู แบนเนียน องค์กร ARR ที่ให้คำปรึกษามาโดยตลอด

ขอบคุณ กลุ่มเพื่อนศิษย์เก่าทัพบุดวิทยา รุ่น ๙ ทุกคน ที่เป็นกำลังใจ ไถ่ถาม ช่วยเหลือตลอดระยะเวลาที่เก็บข้อมูลในพื้นที่จังหวัดภูเก็ต โดยเฉพาะ อ้อม (พัชรี จรุงกลิน) ต้อย (อารดา เสมอภาค) และปาย (ปิยะนันท์ สาลี) ร้านปาย coffe@home หมู่บ้านเรือคาร์เด็น ภูเก็ต และกำลังใจจากครอบครัวถาวร (สุนทรี และธนกร ถาวร)

ผู้วิจัย ขออุทิศงานวิจัยเรื่องนี้ให้กับคุณพ่อ (อ่อง ถาวร) ที่จากไปเมื่อวันที่ ๑๑ กันยายน ๒๕๕๕ และดวงวิญญาณของนักร้องป่าคลอก ที่ผู้วิจัยไม่มีโอกาสเก็บข้อมูลจากท่านได้ แต่การกระทำของท่านทำให้เป็นที่มาของงานวิจัยเรื่องนี้ คือ คุณจรินทร์ ราชพล ที่เสียชีวิตจากการปกป้องป่าชายเลน เมื่อปี ๒๕๔๔ และคุณจุไร ราชพล หญิงแกร่งหาตท่าหลา ป่าคลอก เป็นผู้สืบทอดเจตนารมณ์ และเสียชีวิตก่อนเวลาอันควร

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์ (๑) เพื่อศึกษาลักษณะอำนาจทางสังคมของชุมชนในการจัดการป่าชายเลน (๒) เพื่อวิเคราะห์กระบวนการสร้างอำนาจทางสังคมของชุมชนในการจัดการป่าชายเลน และ (๓) เพื่อวิเคราะห์ผลลัพธ์การสร้างอำนาจทางสังคมของชุมชนในการจัดการป่าชายเลน เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ โดยศึกษา ๒ ชุมชนในชุมชนอ่าวป่าคลอก อำเภอถลาง จังหวัดภูเก็ต คือ ชุมชนบ้านป่าคลอก และชุมชนบ้านบางโรง เก็บข้อมูลจากเอกสาร การสังเกต การสัมภาษณ์ และการสนทนากลุ่มจากผู้ให้ข้อมูลหลัก (key informants)

ผลการวิจัยพบว่า ลักษณะอำนาจทางสังคมของชุมชน เป็นอำนาจที่อยู่ในโครงสร้างทางสังคมในชุมชน ได้แก่ ระบบเครือญาติ กลุ่มทางสังคม วัด มัสยิด โรงเรียน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และเป็นอำนาจที่เกิดจากชุมชนปฏิสัมพันธ์กับองค์กรภายนอกชุมชน ได้แก่ หน่วยงานของรัฐ บริษัทเอกชน สถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษา องค์กรพัฒนาเอกชน (NGO) และสถาบันสื่อมวลชน สำหรับรูปแบบอำนาจทางสังคมของชุมชน ได้แก่ การบังคับ การอ้างอำนาจที่เหนือกว่า การใช้สิทธิอำนาจ และความน่าเชื่อถือ ซึ่งอำนาจทางสังคมเกิดผลสำเร็จโดยทรัพยากรอำนาจ ได้แก่ การลงโทษ การให้รางวัล ข้อมูลข่าวสาร ความชอบธรรม การอ้างอิง และความเป็นสถาบันเชี่ยวชาญ ส่วนกระบวนการสร้างอำนาจทางสังคมของชุมชนในการจัดการป่าชายเลน จำแนกออกเป็น ๕ ช่วงเวลา คือ วิฤติ การดำรงชีพของประชาชนในชุมชน การก่อตัวในพื้นที่สาธารณะ การเคลื่อนไหวทางสังคม การสร้างความมั่นคงในชีวิต และการพัฒนาสู่ความเป็นสถาบัน นอกจากนี้ ผลลัพธ์ของการสร้างอำนาจทางสังคมของชุมชน คือ ความมั่นคงทางอาหาร ความมั่นคงในชีวิต ความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับหน่วยงานของรัฐ อำนาจต่อรองของชุมชน การประกอบอาชีพ และรายได้ กระแสการอนุรักษ์ในชุมชนอ่าวป่าคลอก และแหล่งเรียนรู้ชุมชน

คำสำคัญ: อำนาจทางสังคม การจัดการป่าชายเลน พื้นที่สาธารณะ การเคลื่อนไหวทางสังคม อ่าวป่าคลอก

Abstract

This research are aimed to study the character of social power, to analyze the process of social power constructed, and to analyze the results of the social community of community in mangrove forest management. Qualitative research study of two communities in the Paklok Bay; Ban Paklok and Ban Bangronh. Storage of documents, observation and focus group interviews of key informants.

The results showed that the character of social power of communities, are the power which in the social structure of the community such as kinship, social group, temples, mosques, schools and local administration. And the power which interaction between community and outside organization such as including government agencies, private companies, institutions of higher education, Nongovernmental organizations (NGO), and media institutions. The type of social power of the community such as coercion, the reference to higher authority, the authority, and credibility. The results achieved by the resources of social power, including the power to punish and reward, information, righteousness, and specialized institutions. The process of social power in the management of the community forest can be classified into five periods. First of all, the crisis of living. Then, the formation in public space. Next, social movement. After that, the community welfare. Finally, the development of the institution. The outcome of social power of the community such as food security, stability in life, the relationships in the community, the relationship between the community and government agencies, bargaining power of the community, occupation and income, current conservation in Paklok bay, and learning communities.

Keywords: social power. mangrove forest management. public sphere. social movements. Paklok Bay.

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อ (ภาษาไทย)	
บทคัดย่อ (ภาษาอังกฤษ)	
กิตติกรรมประกาศ	
สารบัญภาพ	(๑)
สารบัญตาราง	(๓)
บทที่ ๑ บทนำ	
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ คำถามการวิจัย	๔
๑.๓ วัตถุประสงค์การวิจัย	๔
๑.๔ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๔
๑.๕ ขอบเขตการวิจัย	๕
๑.๖ นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย	๖
๑.๗ หน่วยงานที่นำไปใช้ประโยชน์	๗
บทที่ ๒ วรรณกรรมที่เกี่ยวข้องและกรอบแนวคิดการวิจัย	
๒.๑ แนวคิดประชาสังคม (civil society)	๙
๒.๒ แนวคิดอำนาจทางสังคม (Social Power)	๒๒
๒.๓ แนวคิดการจัดการป่าชายเลน	๔๐
๒.๔ กรอบแนวคิดการวิจัย	๔๗
บทที่ ๓ ระเบียบวิธีวิจัย	๕๐
บทที่ ๔ บริบทชุมชนอ่าวป่าคลอก	๖๒
บทที่ ๕ ลักษณะอำนาจทางสังคมของชุมชนในการจัดการป่าชายเลน	๘๖
บทที่ ๖ กระบวนการสร้างอำนาจทางสังคมในการจัดการป่าชายเลน	๑๑๘
บทที่ ๗ ผลลัพธ์การสร้างอำนาจทางสังคมในการจัดการป่าชายเลน	๑๕๒
บทที่ ๘ สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	๑๗๔
บรรณานุกรม	๑๘๖
ภาคผนวก	
- เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	๑๙๗
- ขาว/บทความเกี่ยวกับอ่าวป่าคลอกในหนังสือพิมพ์	๒๐๔
- ประวัติผู้วิจัย	๒๐๘

สารบัญภาพ

	หน้า
ภาพที่ ๑ แนวคิดประชาสังคมของ Hegel	๙
ภาพที่ ๒ กรอบแนวคิดการวิจัย	๔๙
ภาพที่ ๓ พื้นที่วิจัยอ่าวป่าคลอก ตำบลป่าคลอก อำเภอถลาง จังหวัดภูเก็ต	๕๒
ภาพที่ ๔ ที่ตั้งและอาณาเขตชุมชนอ่าวป่าคลอก	๖๓
ภาพที่ ๕ ภาพตัดขวางชุมชนอ่าวป่าคลอก	๖๔
ภาพที่ ๖ โรงเรียนในชุมชนอ่าวป่าคลอก	๖๗
ภาพที่ ๗ พิธีลอยเรือสะเดาะเคราะห์ชุมชนบ้านป่าคลอก	๗๓
ภาพที่ ๘ หลักประวัติความเป็นมาเมืองถลาง-บางโรง	๘๓
ภาพที่ ๙ กลุ่มออมทรัพย์เพื่อสวัสดิการบ้านป่าคลอก	๘๙
ภาพที่ ๑๐ กองทุนข้าวสารชุมชนบ้านป่าคลอก	๙๐
ภาพที่ ๑๑ กลุ่มเครื่องแกงตำมือ บ้านท่าหลา	๙๐
ภาพที่ ๑๒ กลุ่มท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บ้านบางโรง	๙๓
ภาพที่ ๑๓ ท่าเรือบางโรง	๙๔
ภาพที่ ๑๔ พิธีลอยเรือสะเดาะเคราะห์ชุมชนบ้านป่าคลอก	๙๖
ภาพที่ ๑๕ “กลุ่มเยาวชนรักษ์บ้านเรา” โรงเรียนวีรสตรีอนุสรณ์ รัชบวรังวัลลูกโลกสีเขียว	๙๘
ภาพที่ ๑๖ การสนับสนุนการจัดการป่าชายเลนของ อบต. ป่าคลอก	๙๙
ภาพที่ ๑๗ ชาวบ้านบันทึกการทำงานของเจ้าหน้าที่รัฐคนหนึ่ง	๑๐๑
ภาพที่ ๑๘ การอนุมัติป่าชายเลนชุมชน ของกรมป่าไม้	๑๐๓
ภาพที่ ๑๙ การเข้ามามีบทบาทของบริษัทเอกชน	๑๐๕
ภาพที่ ๒๐ คณาจารย์คณะเทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม มอ.ภูเก็ต มาศึกษาดูงาน	๑๐๖
ภาพที่ ๒๑ นายธนู แนนเนียน และนายदनัย ยาดิ (หมาด) นักพัฒนาองค์กรพัฒนาเอกชน	๑๐๘
ภาพที่ ๒๒ การสัมมนาเครือข่ายชุมชนจัดการป่าชายเลนอ่าวพังงา	๑๑๐
ภาพที่ ๒๓ ข้อห้ามการใช้ทรัพยากรในทะเลอ่าวป่าคลอก	๑๑๓

ภาพที่ ๒๔	ป้ายปาชายเลนชุมชนเฉลิมพระเกียรติฯ	๑๑๔
ภาพที่ ๒๕	พลวัตการจัดการป่าชายเลนชุมชนอ่าวป่าคลอก	๑๑๙
ภาพที่ ๒๖	สถานที่ตั้งเตาเผาถ่าน ปัจจุบันกลายเป็นสวนกล้วยของประชาชน	๑๒๐
ภาพที่ ๒๗	นาุ้งบนเกาะภูเก็ต	๑๒๑
ภาพที่ ๒๘	ถนน ๔ ช่องทางจราจร การประกาศขายที่ดินและหมู่บ้านจัดสรรฯ	๑๒๓
ภาพที่ ๒๙	ศาลาหน้าหาดท่าหลา (หลังเก่า) พื้นที่สาธารณะของชุมชนบ้านป่าคลอก	๑๒๖
ภาพที่ ๓๐	ร้านน้ำชาในชุมชนบ้านบางโรง	๑๒๗
ภาพที่ ๓๑	อวนลาก อวนรุนของเรือประมงพาณิชย์ที่ชาวบ้านร่วมกับเจ้าหน้าที่รัฐจับกุม	๑๒๙
ภาพที่ ๓๒	กิจกรรมกลุ่มออมทรัพย์ชุมชนบ้านป่าคลอก	๑๓๕
ภาพที่ ๓๓	การตรวจนับข้าวสารกองทุนข้าวสาร	๑๓๖
ภาพที่ ๓๔	กลุ่มเครื่องแกงตำมือ	๑๓๗
ภาพที่ ๓๕	กิจกรรมที่หน่วยงานภายนอกให้การสนับสนุน	๑๓๘
ภาพที่ ๓๖	กิจกรรมของกลุ่มท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์	๑๔๐
ภาพที่ ๓๗	ท่าเทียบเรือบางโรง ชุมชนบ้านบางโรงเช่าจาก อบต.ป่าคลอก	๑๔๑
ภาพที่ ๓๘	โครงการก่อสร้างโรงแรมแหลมยามู และการเสนอขายที่ดินบนเขาพระแทว	๑๔๒
ภาพที่ ๓๙	ป่าชายเลนชุมชนบ้านป่าคลอกแปลงแรก เมื่อ พ.ศ.๒๕๔๗	๑๔๓
ภาพที่ ๔๐	การเข้ามาให้ความรู้ของ มสธ. โครงการ “ปัญญาบัตร”	๑๔๔
ภาพที่ ๔๑	การเข้ามาศึกษาเรียนรู้ และปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำของกลุ่ม องค์กรต่าง ๆ	๑๔๖
ภาพที่ ๔๒	การสร้างตัวแทนของกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งบ้านป่าคลอก	๑๔๖
ภาพที่ ๔๓	พลวัตการจัดการป่าชายเลนชุมชนบ้านป่าคลอก	๑๔๗
ภาพที่ ๔๔	หมู่บ้าน OTOP แหล่งท่องเที่ยวบางโรง	๑๔๘
ภาพที่ ๔๕	ทางเดินชมป่าชายเลน (walk way) และอาคารศูนย์บริการนักท่องเที่ยวฯ	๑๔๙
ภาพที่ ๔๖	พลวัตการจัดการป่าชายเลนชุมชนบ้านบางโรง	๑๕๐
ภาพที่ ๔๗	ความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจทางสังคม ชุมชน และป่าชายเลน	๑๕๒
ภาพที่ ๔๘	ข้าราชการศูนย์อนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง ที่ ๕ เป็นวิทยากร	๑๖๒
ภาพที่ ๔๙	แกนนำกลุ่มประมงพื้นบ้านและกลุ่มอนุรักษ์ป่าชายเลนอ่าวป่าคลอกยื่นหนังสือ ประมงจังหวัดยกเลิกโครงการท่าเรือเดอะยามู	๑๖๗
ภาพที่ ๕๐	ป่าชุมชนบ้านบางลา ม.๘ ต.ป่าคลอก	๑๖๘
ภาพที่ ๕๑	แหล่งเรียนรู้ในชุมชนบ้านป่าคลอก	๑๗๑
ภาพที่ ๕๒	การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์จากภูผาสู่ทะเล	๑๗๒

สารบัญตาราง

	หน้า	
ตารางที่ ๑	พื้นที่ป่าชายเลนในประเทศไทย	๔๒
ตารางที่ ๒	กลุ่มเป้าหมายผู้ให้ข้อมูลหลักในชุมชนระดับกลุ่ม	๕๓
ตารางที่ ๓	สรุปแนวทางการเก็บข้อมูลภาคสนาม	๕๘
ตารางที่ ๔	แนวทางการวิเคราะห์	๕๙
ตารางที่ ๕	ระยะเวลาการวิจัย	๖๐
ตารางที่ ๖	เปรียบเทียบประชากรและครัวเรือนในชุมชนอ่าวป่าคลอก ระหว่างปี ๒๕๕๐ - ๒๕๕๕	๖๕
ตารางที่ ๗	กลุ่มประชาชนในชุมชนอ่าวป่าคลอก	๗๐
ตารางที่ ๘	เปรียบเทียบบริบทชุมชนบ้านบางโรง และบ้านป่าคลอก	๘๑
ตารางที่ ๙	เปรียบเทียบเส้นทางการพัฒนาสู่ความเข้มแข็งของชุมชนพึ่งตนเองตำบลป่าคลอก	๘๕
ตารางที่ ๑๐	เปรียบเทียบลักษณะอำนาจทางสังคมของชุมชน	๑๑๗
ตารางที่ ๑๑	ผลกระทบนโยบายการพัฒนาของรัฐบาลต่อชุมชน	๑๒๔
ตารางที่ ๑๒	การมาศึกษาดูงานของหน่วยงาน/กลุ่มต่าง ๆ ในชุมชนบ้านป่าคลอก	๑๔๕
ตารางที่ ๑๓	เปรียบเทียบกระบวนการสร้างอำนาจทางสังคมของชุมชน ในการจัดการป่าชายเลน	๑๕๑
ตารางที่ ๑๔	แหล่งเรียนรู้ในชุมชนอ่าวป่าคลอก	๑๖๙
ตารางที่ ๑๕	แหล่งเรียนรู้ชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชายเลนทั้ง ๒ ชุมชน	๑๗๐
ตารางที่ ๑๖	เปรียบเทียบผลลัพธ์การสร้างอำนาจทางสังคมของชุมชน ในการจัดการป่าชายเลน	๑๗๓
ตารางที่ ๑๗	สรุปการนำเสนอข่าว/บทความของหนังสือพิมพ์เกี่ยวกับอ่าวป่าคลอก ระหว่างปี ๒๕๔๓-๒๕๕๕	๒๐๗

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ประเทศไทยเป็นประเทศที่มีความหลากหลายและความซับซ้อนในเชิงชีวภาพ (bio complexity) เป็นแผ่นดินที่อุดมสมบูรณ์ มีระบบป่าที่หลากหลายรูปแบบตั้งแต่บนยอดเขา จนถึงชายฝั่งทะเล ซึ่งส่งผลให้เป็นประเทศที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม และเกิดการพัฒนาเป็นภูมิภาค เพื่อดำรงชีวิตอยู่ที่สอดคล้องกับสภาพธรรมชาติของแต่ละพื้นที่ (วิสุทธิ ใโปไม้, ๒๕๔๘) นอกจากนี้ยังมีระบบการจัดการตนเองที่สอดคล้องกับสภาพธรรมชาติของแต่ละพื้นที่ ได้แก่ ระบบเหมืองฝายในภาคเหนือ การรวมตัวกันเป็นคุ้มบ้านในภาคอีสาน การเชื่อมโยงเพื่อดูแลกันและกันเป็นเครือข่าย (network) (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และ พรพิไล เลิศวิชา, ๒๕๓๗) เป็น “เกลอบ้าน เกลอเลในภาคใต้ เป็นต้น ส่วนรัฐสมัยโบราณอยู่ทาบซ้อนกันกับสังคม อำนาจทางการเมืองผูกติดกับวิถีทางวัฒนธรรม และค่อนข้างกระจายอำนาจในชุมชนชั้นนำ นอกจากนี้ยังมีบทบาทจำกัด เพียงการป้องกันภัยจากภายนอก และการดูแลรักษาความสงบเรียบร้อยภายในเท่านั้น ส่วนการจัดการศึกษา สาธารณสุข การดูแลทรัพยากรธรรมชาติ รัฐไม่ได้เข้าไปเกี่ยวข้อง ปล่อยให้เป็นที่ของชุมชนแต่ละแห่งจัดการกันเอง (เสกสรร ประเสริฐกุล, ๒๕๓๘)

อย่างไรก็ตาม การพัฒนาประเทศอย่างน้อยภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.๒๔๗๕ เป็นต้นมา อยู่ภายใต้แนวคิดการจัดการในมิติวัฒนธรรมเชิงเดี่ยว คือ “วัฒนธรรมของรัฐ” อยู่บนพื้นฐานของ “อุดมการณ์รัฐชาติ” ที่ให้ความสำคัญกับศูนย์กลางอำนาจ ตัวบทกฎหมาย มากกว่าจารีตประเพณีของท้องถิ่น และ “อุดมการณ์ทุนนิยม” ที่ให้ความสำคัญกับค่านิยมการสะสมความมั่งคั่งส่วนบุคคล การนับถือเงินเป็นพระเจ้า และความเจริญทางวัตถุ (อานันท์ กาญจนพันธ์, ๒๕๓๘) ซึ่งเป็น “วัฒนธรรมรัฐที่ไร้สังคม” (นิธิ เอียวศรีวงศ์, ๒๕๔๖) ที่มุ่งสร้างความมั่นคงให้กับรัฐมากกว่าชุมชน มองข้ามความสามารถศักยภาพของชุมชนที่มีแต่ดั้งเดิม นอกจากนี้ ยังเพิ่มบทบาทเข้ามาดูแลสังคมในทุกด้าน ทั้งการศึกษา การจัดการทรัพยากร และการสาธารณสุข (เสกสรร ประเสริฐกุล, ๒๕๓๘) นอกจากนี้ยังส่งผลต่อความสัมพันธ์ของคน สถาบันดั้งเดิม บทบาทของผู้เฒ่าผู้แก่ และผู้นำธรรมชาติ ภูมิปัญญาและวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชนถูกละเลย บางส่วนสูญหายไป และยังทำให้ชุมชนต้องพึ่งพาสภาพภายนอก ขาดศักยภาพในการจัดการตนเองมากขึ้น (อุทัย ดุลยเกษม และอรศรี งามวิทยาพงศ์, ๒๕๔๐; กนกศักดิ์ แก้วเทพ, ๒๕๔๒; ทวีศักดิ์ นพเกษร, ๒๕๔๒; เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, ๒๕๔๔; ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบเคอร์, ๒๕๔๖) ถึงแม้หลังเหตุการณ์พฤษภาคม ๒๕๓๕ มีการกระจายอำนาจสู่ประชาชนโดยการจัดตั้งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในรูปแบบองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) ยกระดับสุขาภิบาล เป็นเทศบาลทั่วประเทศ และนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดมาจากการเลือกตั้ง ทั้งนี้เพื่อให้ประชาชนดูแลตนเองมากขึ้น ตั้งแต่ พ.ศ.๒๕๓๘ นอกจากนี้ยังมีการกระจายอำนาจผ่านรัฐธรรมนูญ ฉบับ พ.ศ.๒๕๔๐ และ พ.ศ. ๒๕๕๐ แต่ประชาชนยังคงคาดหวัง เรียกร้องให้คนอื่นทำงานแทนให้เหมือนเดิม การพึ่งตนเองน้อยลง มีการทุจริตคอร์รัปชัน และขาดแคลนงบประมาณในการบริหาร (สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๔๖; สมพันธ์ เตชะอธิก, ๒๕๔๖)

นอกจากนี้ในทางเศรษฐกิจ “อุดมการณ์ทุนนิยม” ที่เกิดขึ้นอย่างแพร่หลาย เมื่อประเทศไทยเร่งรัดการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ภายใต้การแนะนำของธนาคารโลกและกองทุนการเงินระหว่างประเทศ (IMF) ในยุคสงครามเย็น โดยการจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับแรก เมื่อ พ.ศ.๒๕๐๔ ซึ่งในเวลาต่อมาทำให้การพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศในเชิงตัวเลขการพัฒนา (GDP.) ดีขึ้น ภาคเศรษฐกิจเข้ามามีบทบาทแทนรัฐ ขณะเดียวกัน รัฐเอื้ออำนวยความสะดวกและคอยช่วยเหลือภาคธุรกิจ ซึ่ง ชัยอนันต์ สมุทรวณิช (๒๕๔๔) เห็นว่า รัฐในยุคนี้ได้กลายเป็นรัฐตลาดเสียแล้ว อย่างไรก็ตาม บทสรุปแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๗ (พ.ศ.๒๕๓๕ - ๒๕๓๙) พบว่า การพัฒนาประเทศไทยในระยะเวลาที่ผ่านมาทำให้ “เศรษฐกิจดี แต่สังคมมีปัญหา และการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน” (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ๒๕๔๐) กล่าวคือ แม้การพัฒนาได้ทำให้ความเป็นอยู่ของประชาชนดีขึ้น ทั้งโครงสร้างพื้นฐาน การศึกษา คมนาคม ฯลฯ แต่ในอีกด้านหนึ่งการพัฒนาได้ส่งผลกระทบต่อสังคมไทย ทำให้คนมีค่านิยมเป็นวัตถุนิยมมากขึ้น การเอาเปรียบของคนในสังคม การเจ็บป่วยด้วยโรคใหม่ ๆ รวมทั้งทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ป่าไม้ ดิน น้ำ และอากาศ ถูกทำลายเพื่อสนองการพัฒนา และเกิดมลพิษทางสิ่งแวดล้อมจากผลของการพัฒนาทั้งในเมืองและชนบท

เช่นเดียวกับการจัดการป่าชายเลน ในอดีตหน่วยงานของรัฐใช้ “การจัดการแบบเชิงเดี่ยว” คิดแบบเบ็ดเสร็จเด็ดขาด (exclusiveness) และกีดกัน (exclusion) คิดว่าผู้รับผิดชอบเพียงหน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่งของรัฐเท่านั้น กีดกันการมีส่วนร่วมของประชาชน และ “คิดแบบอาณานิคม” ที่ออกชอบกฎเกณฑ์มาควบคุม และ ไม่ยอมรับกฎจารีตประเพณี วัฒนธรรมของชุมชนที่มีมาก่อน (อานันท์ กาญจนพันธ์, ๒๕๔๔) แต่หากย้อนไปในอดีตยังพบว่าการจัดการป่าชายเลนของประชาชนอยู่ภายใต้จารีตประเพณี โดยเฉพาะภาคใต้ ซึ่งได้รับอิทธิพลจากศาสนาพราหมณ์ ศาสนาพุทธ และศาสนาอิสลาม ศาสนาทั้ง ๓ มีอิทธิพลต่อภูมิปัญญาและการดำรงชีวิตของชาวภาคใต้อย่างแยกไม่ออก (สุทธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, ๒๕๔๐) ถึงแม้ปัจจุบันจารีตประเพณีดั้งเดิมของชุมชนจะหายไปบ้างตามสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนไป แต่ประชาชนยังคงยึดถือและปรับเปลี่ยนมาใช้ให้สอดคล้องกับสถานการณ์ นอกจากนี้ภายใต้กระแสการพัฒนาโดยรัฐและตลาดที่เข้ามายังชุมชนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ทำให้ชุมชนจึงต้องมีวิธีการจัดการเพื่อให้สามารถดำรงอยู่ได้ในรูปการจัดการความสัมพันธ์เชิงอำนาจโดยใช้อำนาจทางสังคม (social power) ของชุมชนเป็นเครื่องมือในการจัดการ

อย่างไรก็ตาม จากทบทวนวรรณกรรมทั้งในต่างประเทศและประเทศไทย พบว่ามีการนำแนวคิดอำนาจทางสังคมมาอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมน้อยมาก นอกจากนี้ งานวิจัยต่างประเทศส่วนใหญ่เป็นการวิจัยในมุมมองทางจิตวิทยาสังคมตามแนวคิดของ French and Raven (๑๙๖๐) นำไปการศึกษาอำนาจทางสังคมในองค์กรธุรกิจต่าง ๆ และศึกษาอำนาจทางสังคมในเฉพาะด้านทรัพยากรอำนาจทางสังคมที่ติดอยู่กับตัวบุคคลหรือองค์กรเท่านั้น สำหรับในประเทศไทย มีงานวิจัยของ สลิตา ฤกษ์สำราญ (๒๕๒๓) ที่วิจัยอำนาจทางสังคมภายในองค์กรภายใต้แนวคิดของ French and Raven (๑๙๖๐) เช่นกัน ขณะที่งานวิจัยของ จักรกฤษณ์ นรนิติผดุงการ (๒๕๑๕) และบทความของ ระดม วงศ์น้อม (๒๕๒๖) ทำการวิจัยและนำเสนอภายใต้ “แนวคิดเรื่องชนชั้นนำและโครงสร้างอำนาจชุมชน” ซึ่งกล่าวถึงอำนาจทางสังคมในมุมมองโครงสร้างทางสังคมและชนชั้นนำของชุมชน เช่นเดียวกับลักษณะงานวิจัยของนักวิชาการอเมริกันหลายคน เช่น C.W.R.Mill (๑๙๕๖), R.Dahl (๑๙๖๑) เป็นต้น ที่ศึกษาว่าใครเป็นผู้มีอำนาจในสังคมอเมริกัน ถึงกระนั้นก็ตาม มีนักสังคมวิทยา

ที่กล่าวถึงแนวคิดอำนาจทางสังคมไว้อย่างชัดเจน คือ Mann (๑๙๘๖) ที่กล่าวถึงอำนาจทางสังคมไว้เช่นกัน แต่มองในระดับมหภาคที่มาจากเศรษฐกิจ อุดมการณ์ การเมือง และการทหาร อย่างไรก็ตามแนวคิดอำนาจทางสังคมของ Olsen (๑๙๙๑) มองอำนาจทางสังคมที่เกิดขึ้นจากปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (social interaction) ในองค์กรทางสังคม (social organization) ผู้วิจัยยังไม่พบงานวิจัยภายใต้แนวคิดของ Olsen (๑๙๙๑) มาอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคม ซึ่งแนวคิดของ Olsen แตกต่างจากแนวคิดของ French and Raven ข้างต้นที่ตัวแสดงทางสังคมในการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม เป็นไปได้ทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและองค์กร ขณะที่แนวคิดของ French and Raven ผู้ใช้อาจอาจจะเป็นบุคคล หรือกลุ่มบุคคล แต่ผู้รับอำนาจต้องเป็นระดับบุคคลเท่านั้น

นอกจากนี้อำนาจทางสังคมไม่ได้เกิดจากโครงสร้างทางสังคมของชุมชนเท่านั้น แต่ยังเกิดจากการปฏิสัมพันธ์กับโครงสร้างทางสังคมนอกชุมชน ได้แก่ รัฐ ตลาด รวมทั้ง สื่อมวลชน นักวิชาการ และองค์กรพัฒนาเอกชนด้วย และการศึกษาที่ผ่านมามักจะมองโครงสร้างทางสังคมนอกชุมชน โดยเฉพาะรัฐและตลาด เป็นคู่ตรงข้ามกับชุมชนเสมอ เช่น แนวคิดวัฒนธรรมชุมชน และยังคงมองว่าชุมชนต้องการหรือโหยหารัฐ เช่น เมื่อเชิญผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นประธานเปิดงานแล้วไม่มา ผู้นำชุมชนบางคนถึงกับร้องไห้และตีความว่าประชาชนต้องการให้รัฐเข้ามาช่วย (ปัทมาวดี ชูชุก และชล บุนนาค, ๒๕๕๒) ทั้งที่อีกมุมหนึ่ง สาเหตุที่ชุมชนต้องการให้ผู้ว่าราชการจังหวัดมาปรากฏตัวต่อหน้าสาธารณชนในชุมชนนั้น อาจเป็นเพราะผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นอำนาจทางสังคมอย่างหนึ่งที่ชุมชนนำมาใช้เป็นประโยชน์ก็ได้ ดังนั้นอำนาจทางสังคม จึงมีที่มา กระบวนการสร้างที่แตกต่างกันตามบริบทของสังคม ซึ่งแตกต่างจากการทำงานภายใต้อำนาจรัฐที่เป็นการทำงานสั่งการจากข้างบนที่ตั้งอยู่ในระเบียบกฎหมาย เป็นแนวทางปฏิบัติแบบเดียวกัน (จรี วิจิตรวาทการ และกนกกาญจน์ อนุแก่นทราย, ๒๕๔๐) ซึ่งเป็นอำนาจในเชิงเดียวที่ละเลยมุมมองความแตกต่าง หลากหลายของชุมชน และมองไม่เห็นอำนาจทางสังคมของชุมชนเป็นพลังทางสังคมของชุมชน ที่ทำให้ชุมชนสามารถจัดการกับปัญหาต่าง ๆ ด้วยตนเองได้

ด้วยเหตุดังกล่าวนี้ ผู้วิจัยสนใจศึกษา “อำนาจทางสังคมของชุมชนในการจัดการป่าชายเลนอ่าว ป่าคลอก จังหวัดภูเก็ต” เนื่องจากจังหวัดภูเก็ตนอกจากจะมีความหลากหลายทางวัฒนธรรมของผู้คนแล้วยังมีทรัพยากรชายฝั่งทะเลจนเป็นที่สนใจของนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ ขณะเดียวกันเป็นพื้นที่กำลังได้รับผลกระทบจากนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวของรัฐบาลมาอย่างน้อย ๓๐ ปี และมีแนวโน้มมากขึ้น พิจารณาได้จากฝั่งภาคใต้ พ.ศ.๒๖๐๐ (กรมโยธาธิการและผังเมือง, ๒๕๕-) ที่กำหนดให้พื้นที่ฝั่งทะเลอันดามัน เป็น “ศูนย์กลางการท่องเที่ยวทางทะเล ” (Andaman Paradise) เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวของรัฐบาลเพื่อสร้างเศรษฐกิจให้กับประเทศ

โดยเฉพาะอ่าวป่าคลอก ซึ่งตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของจังหวัดภูเก็ต บริเวณอ่าวพังงา หากย้อนไปตั้งแต่ พ.ศ.๒๕๓๐ เป็นต้นมา ป่าชายเลนอ่าวป่าคลอกได้ถูกบุกรุกจากนายทุนทำนากุ้ง ป่าไม้โกงกางถูกทำลาย และกำลังถูกบุกรุกโดยนายทุนทั้งชาวไทยและต่างประเทศสร้างรีสอร์ต โรงแรม ทำเทียบเรือเฉพาะนักท่องเที่ยวของเอกชน ถูกแปลงให้เป็นพื้นที่ตอบสนองทางเศรษฐกิจมากขึ้น (นครินทร์ อาสะวีย์, ๒๕๕๑) ทำให้ป่าชายเลนที่เป็นแหล่งทรัพยากรสำคัญของชุมชน มนุษย์ชาติ เป็นแหล่งอาหารที่เลี้ยงคนในอ่าวป่าคลอกและคนทั่วไปกำลังจะหมดไป และส่งผลต่อวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของคนป่าคลอกในระยะต่อไปด้วย สภาพปัญหาดังกล่าวข้างต้นนี้ ทำให้ประชาชนในชุมชน

อ่าวป่าคลอก ได้เริ่มต้นตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้นว่าไม่สามารถพึ่งพาอาศัยใครได้ถ้าไม่ช่วยเหลือกัน และหาทางแก้ไขปัญหาร่วมกันโดยชุมชน จึงทำให้ประชาชนในอ่าวป่าคลอกหลายชุมชนรวมตัวกัน เคลื่อนไหวต่อสู้เพื่อปกป้องวิถีชีวิตของตนเองตั้งแต่ปี ๒๕๓๖ เป็นต้นมา ทั้งการเคลื่อนไหวโดยตรง เช่น การชุมนุมประท้วง ยื่นหนังสือต่อหน่วยงานรัฐ และการเคลื่อนไหวโดยอ้อมผ่านกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นภายใต้ความหลากหลายทางศาสนาทั้งศาสนาพุทธและอิสลาม ความเชื่อ ประเพณี ทำให้ชุมชนนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างความเป็นปึกแผ่นให้กับชุมชน และกลายเป็นพลังของชุมชนในการเคลื่อนไหวปฏิสัมพันธ์กับอำนาจภายนอกชุมชน จนสามารถนำมาจัดการป่าชายเลน และทำให้ประชาชนมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น เป็นที่ยอมรับของบุคคล และหน่วยงานภายนอกชุมชน

๑.๒ คำถามการวิจัย

๑.๒.๑ อำนาจทางสังคมของชุมชนในการจัดการป่าชายเลน มีลักษณะอย่างไร

๑.๒.๒ ประชาชนในชุมชนสร้างอำนาจทางสังคมของชุมชนขึ้นมาได้อย่างไร จนสามารถนำมาจัดการป่าชายเลนให้มีความอุดมสมบูรณ์ และเป็นที่ยอมรับของบุคคล และหน่วยงานภายนอกชุมชน

๑.๒.๓ อำนาจทางสังคมของชุมชนในการจัดการป่าชายเลน ส่งผลลัพท์ต่อประชาชนในชุมชนอ่าวป่าคลอกอย่างไร

๑.๓ วัตถุประสงค์การวิจัย

๑.๓.๑ เพื่อศึกษาลักษณะอำนาจทางสังคมของชุมชนในการจัดการป่าชายเลน

๑.๓.๒ เพื่อวิเคราะห์กระบวนการสร้างอำนาจทางสังคมของชุมชนในการจัดการป่าชายเลน

๑.๓.๓ เพื่อวิเคราะห์ผลลัพธ์การสร้างอำนาจทางสังคมของชุมชนในการจัดการป่าชายเลน

๑.๔ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยคาดหวังว่าผลการวิจัยจะเป็นประโยชน์ต่อชุมชน ประโยชน์ในเชิงวิชาการ และจะเป็นประโยชน์ในเชิงนโยบายต่อหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง ดังต่อไปนี้

๑.๔.๑ ประโยชน์ต่อชุมชน ที่ทำให้คนในชุมชนและหน่วยงานภายนอกที่จะเข้ามาทำงานกับชุมชนเห็นความสำคัญของสิ่งที่อยู่ในชุมชน ได้แก่ ระบบเครือญาติ กลุ่มทางสังคม สถาบันศาสนา โรงเรียน พิธีกรรมและเทศกาล รวมทั้งการที่ชุมชนสามารถจัดความสัมพันธ์ระหว่างของชุมชนกับองค์กรภายนอกชุมชนที่ก่อให้เกิดประโยชน์กับชุมชน ส่งผลให้ชุมชนสามารถจัดการป่าชายเลนด้วยตนเองได้จนผลสำเร็จ นอกจากนี้ยังทำให้ชุมชนเป็นที่รู้จัก เป็นแบบอย่างให้กับชุมชนอื่นในการจัดการป่าชายเลนด้วย

๑.๔.๒ ประโยชน์ในเชิงวิชาการ ทำให้ได้องค์ความรู้แนวคิดอำนาจทางสังคมของชุมชนที่ใช้ในการจัดการป่าชายเลน

๑.๔.๓ ประโยชน์ในเชิงนโยบาย ทำให้หน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้องเข้าใจกระบวนการการแก้ไข ปัญหาของชุมชนที่ต้องคำนึงถึงอำนาจทางสังคมของชุมชนที่มีอยู่ในแต่ละชุมชน และองค์ความรู้ อำนาจทางสังคมของชุมชนได้รับความสนใจจากหน่วยงานของรัฐในการส่งเสริมและใช้เป็นพลัง ในการจัดการชุมชนทั้งโดยตนเอง (community-based) และการจัดการร่วม (co-management)

๑.๕ ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยกำหนดขอบเขตการวิจัยในด้านพื้นที่ที่จะศึกษา กลุ่มเป้าหมายผู้ให้ข้อมูล การวิจัย และขอบเขตของเนื้อหาการวิจัย ดังต่อไปนี้

๑.๕.๑ ขอบเขตพื้นที่ศึกษา

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยเลือกชุมชนป่าชายเลนอ่าวป่าคลอก ตำบลป่าคลอก อำเภอถลาง จังหวัด ภูเก็ต เป็นพื้นที่ศึกษา อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยเลือกศึกษาเฉพาะ ๒ ชุมชน คือ ชุมชนบ้านบางโรง และ ชุมชนบ้านป่าคลอก ดังนี้

๑) ชุมชนบ้านป่าคลอก (ม.๒) ประชาชนส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ เป็นหมู่บ้านแรก ในอ่าวป่าคลอกที่ประชาชนตระหนักต่อปัญหาจากการถูกทำลายของป่าชายเลน และการลดลงของ สัตว์น้ำในอ่าวป่าคลอก จนนำมาสู่การเคลื่อนไหว และรวมตัวกันจัดการกับนายทุนที่บุกรุกและร่วมมือ กับหน่วยงานของรัฐจัดการกับเรืออวนลากอวนรุน และต่อมาพัฒนาเป็นกลุ่มหลากหลาย เป็น แบบอย่างของการรวมตัวของหลายชุมชนในอ่าวป่าคลอก

๒) ชุมชนบ้านบางโรง (ม.๓) ประชาชนส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลาม มีรูปแบบจัดการ ป่าชายเลนตามบริบทสังคมของตนเอง ภายใต้หลักศาสนาอิสลาม และมีมัสยิดเป็นศูนย์กลาง

๑.๕.๒ ขอบเขตกลุ่มเป้าหมาย สำหรับเก็บข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ ประกอบด้วย

๑) กลุ่มประชาชนในระดับชุมชนอ่าวป่าคลอก ได้แก่

๑.๑) กำนัน

๑.๒) แกนนำเครือข่ายเคลื่อนไหวในระดับชุมชนอ่าวป่าคลอก

๑.๓) ผู้อาวุโสของชุมชน

๒) กลุ่มประชาชนในระดับชุมชน ได้แก่

๒.๑) ผู้ใหญ่บ้าน

๒.๒) ผู้นำศาสนา

๒.๓) ครูในโรงเรียนที่อยู่ในชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชายเลนของชุมชน

๒.๔) แกนนำและสมาชิกกลุ่มอนุรักษ์ฯ และกลุ่มที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชาย

เลนของชุมชน

๒.๕) ประชาชนในชุมชน ที่รับประโยชน์จากป่าชายเลน

๓) หน่วยงานภายนอกชุมชน ได้แก่

๓.๑) เจ้าหน้าที่กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง

๓.๒) องค์กร/บริษัทเอกชนที่ทำงานในพื้นที่ ได้แก่ พนักงานภาคสนามโครงการ ๘๔

ตำบลวิถีพอเพียง ของ ปตท.

๓.๓) สถาบันการศึกษาที่เคยเข้ามาทำวิจัย และทำกิจกรรมกับประชาชนในพื้นที่ ได้แก่ นักวิชาการมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตภูเก็ต และมหาวิทยาลัยราชภัฏภูเก็ต มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

๓.๔) องค์กรสื่อมวลชนที่ทำงานในท้องถิ่น และเคยนำเสนอเรื่องราวในพื้นที่

๓.๕) องค์กรพัฒนาเอกชน (NGO) ที่ทำงานในพื้นที่ คือ นักพัฒนาขององค์กรความร่วมมือและฟื้นฟูอันดามัน (ARR)

๑.๕.๓ ขอบเขตเนื้อหา ผู้วิจัยจำแนกเนื้อหาตามวัตถุประสงค์การวิจัย ดังนี้

๑) ลักษณะอำนาจทางสังคมของชุมชน ประกอบด้วย

๑.๑) ที่มาของอำนาจทางสังคมของชุมชน

๑.๑.๑) โครงสร้างทางสังคมของชุมชน

๑.๑.๒) ปฏิสัมพันธ์กับหน่วยงานภายนอก

๑.๒) ประเภทอำนาจทางสังคมของชุมชน

๑.๒.๑) การบังคับ

๑.๒.๒) การอ้างอิงอำนาจที่เหนือกว่า

๑.๒.๓) สิทธิอำนาจ

๑.๒.๔) ความน่าเชื่อถือ

๒) กระบวนการสร้างอำนาจทางสังคมของชุมชน

๒.๑) วิฤตติดำรงชีพ

๒.๒) การก่อตัวของประชาชนในพื้นที่สาธารณะ

๒.๓) การเคลื่อนไหวทางสังคมของประชาชน

๒.๔) การสร้างความมั่นคงในชีวิต

๒.๕) การพัฒนาสู่ความเป็นสถาบัน

๓) ผลลัพธ์ของการสร้างอำนาจทางสังคมของชุมชน

๑.๖. นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

๑.๖.๑ ป่าชายเลน หมายถึง พื้นที่ป่าชายเลนในชุมชนบ้านป่าคอก (ม.๒) และชุมชนบ้านบางโรง (ม.๓) อ่าวป่าคอก ตำบลป่าคอก อำเภอถลาง จังหวัดภูเก็ต

๑.๖.๒ การจัดการป่าชายเลน หมายถึง การจัดการป่าชายเลนโดยชุมชนเป็นฐาน และการจัดการร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งในด้านการอนุรักษ์ ดูแลรักษา และพัฒนา

๑.๖.๓ กลุ่มทางสังคม หมายถึง กลุ่มประชาชนที่รวมตัวกันอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการในชุมชนอ่าวป่าคอก

๑.๖.๔ อำนาจทางสังคมของชุมชน หมายถึง อำนาจที่มาจากโครงสร้างทางสังคมของชุมชน และอำนาจที่มาจากชุมชนการปฏิสัมพันธ์กับองค์กรภายนอกชุมชน ด้วยการบังคับ การอ้างอิงอำนาจที่เหนือกว่า สิทธิอำนาจ และความน่าเชื่อถือ

๑.๖.๕ ลักษณะอำนาจทางสังคมของชุมชน หมายถึง ที่มา รูปแบบและทรัพยากรอำนาจทางสังคมของชุมชน

๑.๖.๖ กระบวนการสร้างอำนาจทางสังคมของชุมชน หมายถึง กระบวนการที่ชุมชนนำเอาสิ่งที่มีอยู่ในชุมชน ได้แก่ เครือญาติ กลุ่มทางสังคม สถาบันศาสนา (วัด มัสยิด) โรงเรียน และเทศบาล มาใช้เป็นเครื่องมือทำให้ชุมชนมีอำนาจในการจัดการป่าชายเลนด้วยตนเอง ขณะเดียวกัน ยังใช้ประโยชน์จากการปฏิสัมพันธ์กับหน่วยงานภายนอก ได้แก่ หน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้อง บริษัท/องค์กรเอกชน สื่อมวลชน สถาบันการศึกษา และองค์กรพัฒนาเอกชน จนทำให้ชุมชนมีอำนาจต่อรองกับอำนาจภายนอกและชุมชนสามารถรักษาป่าชายเลนไว้ได้ กระบวนการดังกล่าวประกอบด้วย วิกฤติดำรงชีพ การก่อตัวของประชาชนในพื้นที่สาธารณะ การเคลื่อนไหวทางสังคม การสร้างความมั่นคงในชีวิต และการพัฒนาสู่ความเป็นสถาบัน

๑.๖.๗ ผลลัพธ์ หมายถึง ผลที่เกิดขึ้นจากชุมชนใช้อำนาจทางสังคมในการจัดการป่าชายเลนและส่งผลกระทบต่อดำรงชีวิตของประชาชนในชุมชน ได้แก่ ความมั่นคงทางอาหาร ความมั่นคงในชีวิต ความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับหน่วยงานของรัฐ อำนาจต่อรองของชุมชน เกิดกระแสการอนุรักษ์ในชุมชนอ่าวป่าคลอก การประกอบอาชีพและรายได้ และแหล่งเรียนรู้ชุมชน

๑.๗. หน่วยงานที่นำไปใช้ประโยชน์

งานวิจัยเรื่องนี้ ผู้วิจัยหวังว่าหน่วยงานที่สามารถนำไปใช้ในเชิงนโยบายได้ ดังนี้

๑.๗.๑ กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยคำนึงถึงอำนาจทางสังคมที่แต่ละชุมชนมีอยู่แล้ว

๑.๗.๒ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่ โดยคำนึงถึงอำนาจทางสังคมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และการจัดการขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นด้านอื่น ๆ ด้วย

๑.๗.๓ กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม ในการส่งเสริมวัฒนธรรมชุมชนเป็นอำนาจทางสังคมของชุมชนในการจัดการปัญหาต่าง ๆ ในชุมชน

บทที่ ๒

วรรณกรรมที่เกี่ยวข้องและกรอบแนวคิดการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “อำนาจทางสังคมของชุมชนในการจัดการป่าชายเลนอ่าวป่าคลอก จังหวัดภูเก็ต” เป็นการศึกษาชีวิตมนุษย์ (human life) ในมุมมองทางสังคมที่ศึกษาความสัมพันธ์ (social relationship) ระหว่างมนุษย์ในสังคม ซึ่งเป็นมุมมองหนึ่งที่มีความแตกต่างจากมุมมองทางชีววิทยา (organic) ที่ศึกษาองค์ประกอบในชีวิตของมนุษย์ หรือมุมมองทางจิตวิทยาที่ศึกษาเกี่ยวกับจิตใจ (mental) ของมนุษย์ หรือมุมมองทางวัฒนธรรมที่ศึกษาความหมายเชิงสัญลักษณ์ (the symbolic meanings) ในชีวิตมนุษย์ ซึ่งในการศึกษาทางสังคมศาสตร์มีหลากหลายสาขาที่ศึกษากระบวนการทางสังคม ได้แก่ เศรษฐศาสตร์ รัฐศาสตร์และมานุษยวิทยา ส่วนสังคมวิทยาศึกษาพฤติกรรมทางสังคมของมนุษย์ หรือการกระทำระหว่างปัจเจกบุคคลในสังคม (interpersonal interaction) โดยให้ความสนใจไปที่กระบวนการและการกระทำในองค์กรทางสังคม (social organization) ตั้งแต่ระดับครอบครัว กลุ่ม ชุมชน และเหนือกว่าชุมชน ซึ่งเป็นการกระทำทั้งในระดับจุลภาค คือ ระหว่างปัจเจกบุคคล กับปัจเจกบุคคล และการกระทำของโครงสร้างต่อคนในสังคม (Olsen, ๑๙๖๘; สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, ๒๕๕๑)

สำหรับแนวคิดในการวิจัยในเรื่องนี้ ผู้วิจัยใช้ แนวคิดประชาสังคม (civil society) แนวคิดอำนาจทางสังคม (social power) และแนวคิดการจัดการป่าชายเลน (mangrove forest management) ภายใต้แนวคิดการจัดการโดยชุมชนเป็นฐาน (Community-Based Forest Management) เป็นแนวคิดในการวิจัย โดยประชาสังคมเป็นแนวคิดที่เป็นกรอบในการอธิบายการจัดการป่าชายเลนโดยชุมชน ซึ่งเป็นกระบวนการ ตั้งแต่การเผชิญและตระหนักต่อปัญหา การเกิดสำนึกร่วมของคนในชุมชน การเกิดกลุ่มหรือองค์กรชุมชน การเกิดอุดมการณ์ร่วมของชุมชน และสุดท้ายตกผลึกเป็นสถาบันเป็นที่ยอมรับของคนในชุมชน และคนทั่วไป

ในกระบวนการประชาสังคม แต่ละขั้นตอนจะมีอำนาจทางสังคม (social power) เข้ามาเกี่ยวข้องที่หลากหลายทั้งการบังคับ การอ้างอิงอำนาจที่เหนือกว่า สิทธิอำนาจ และความน่าเชื่อถือ เพื่อให้กระบวนการประชาสังคมแต่ละขั้นตอนมีความเป็นปึกแผ่น เป็นอำนาจทางสังคมของชุมชนในการขับเคลื่อนต่อไป โดยอำนาจทางสังคมมีที่มาจากโครงสร้างทางสังคมของชุมชน ได้แก่ เครือญาติ กลุ่มทางสังคม (social group) วัด มัสยิด โรงเรียน พิธีกรรม และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และปฏิสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับโครงสร้างทางสังคมนอกชุมชน ได้แก่ หน่วยงานของรัฐ ตลาด สื่อมวลชน สถาบันการศึกษา และองค์กรพัฒนาเอกชน

สำหรับผลลัพธ์ของการสร้างอำนาจทางสังคม นอกจากเป็นการรักษาป่าชายเลนให้คงอยู่และเพิ่มขึ้นแล้ว ยังส่งผลต่อ ความมั่นคงทางอาหาร ความมั่นคงในชีวิต ความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับหน่วยงานของรัฐ อำนาจต่อรองของชุมชน การประกอบอาชีพ และรายได้ กระแสการอนุรักษ์ในชุมชนอ่าวป่าคลอก และแหล่งเรียนรู้ชุมชน รายละเอียดของแต่ละแนวคิด ดังต่อไปนี้

๒.๑ แนวคิดประชาสังคม (civil society)

ประชาสังคมเป็นแนวคิดที่มีพลวัตตามบริบทสังคมตั้งแต่ตอนปลายยุคกลางของยุโรป ยุคหลังสงครามเย็น โลกาภิวัตน์ และบริบทสังคมไทย ทำให้มีคำนิยามหรือความหมาย องค์กรประกอบ หลากหลาย โดยมีกระบวนการประชาสังคม ซึ่งในที่นี้จำแนกออกเป็น ๕ ขั้นตอน คือ การเผชิญและตระหนักต่อปัญหา การเกิดสำนึกร่วมของชุมชน การเกิดกลุ่มหรือองค์กรชุมชน การเกิดอุดมการณ์ร่วมของชุมชน และการตกผลึกเป็นสถาบัน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๒.๑.๑ พลวัตแนวคิดประชาสังคมในบริบทสังคม

ประชาสังคมเป็นแนวคิดที่เป็นพลวัตตามบริบทสังคมแต่ละแห่งและช่วงเวลา ตั้งแต่ยุคกลางตอนปลายยุโรป มาจนถึงยุคโลกาภิวัตน์ และในบริบทสังคมไทย กล่าวคือ แนวคิดประชาสังคมเกิดขึ้นในปลายยุคกลางของยุโรป ซึ่ง Thomas Hobbes (๑๕๘๘-๑๖๗๙), John Locke (๑๖๓๒-๑๗๐๔) เห็นว่าสังคมเกิดขึ้นจากความกลัว และความรู้สึกไม่ปลอดภัยในสภาพธรรมชาติของมนุษย์ จึงต้องมีการทำ “สัญญาประชาคม” (social contract) เพื่อการอยู่ร่วมกัน เมื่อทำสัญญาประชาคมกันแล้ว Thomas Hobbes เห็นว่า ต้องมอบอำนาจสิทธิขาดในการตัดสินใจให้กับผู้ปกครองโดยผู้ปกครองจะทำอะไรก็ได้ที่เห็นว่าทำให้ผู้ใต้ปกครองมีความเป็นอยู่ที่ดี โดยไม่มีสิทธิโต้แย้งแต่อย่างใด แต่ John Locke เห็นแย้งว่าการทำสัญญาประชาคมไม่ใช่มอบอำนาจสิทธิขาดให้กับผู้ปกครอง ผู้ปกครองยังสามารถถูกควบคุมโดย ผู้ใต้ปกครองได้ เช่นเดียวกับ Jean Jacques Rousseau (๑๗๑๒-๑๗๗๘) (Thomas, ๑๙๙๘; Betts, ๑๙๙๓)

การเติบโตอุตสาหกรรมในศตวรรษที่ ๑๘ นำมาสู่ขยายตัวทางเศรษฐกิจของยุโรป ทำให้เศรษฐกิจเป็นภาคที่มีบทบาทในสังคมเข้ามาแทนที่รัฐ Adam Smith (๑๗๒๓-๑๗๙๐) เห็นว่า ตลาดเป็นหัวใจของประชาสังคม แม้ตลาดในระบบทุนนิยมจะถูกวิพากษ์วิจารณ์ว่าเป็นองค์กรที่ส่งเสริมความเห็นแก่ตัวของปัจเจกบุคคล แต่เชื่อว่าความเห็นแก่ตัวของมนุษย์จะสร้างประโยชน์ต่อสังคมในส่วนรวม โดย “มือที่มองไม่เห็น” โดยการที่มนุษย์แต่ละคนมีความขยันขันแข็ง สร้างตนเองจนมีฐานะก็เกิดผลต่อประโยชน์ส่วนรวมด้วย (จาเมรี เชียงทอง, ๒๕๔๓; ธีรยุทธ บุญมี, ๒๕๔๗) และยิ่งเรียกร้องให้รัฐทำหน้าที่ในสังคมน้อยลง ปล่อยให้ทำหน้าที่ของตลาด โดยรัฐทำหน้าที่เป็นเพียงตัวกลางเท่านั้น

อย่างไรก็ตาม G.W.F. Hegel (๑๗๗๐-๑๘๓๑) มีความเห็นขัดแย้งกับ Smith โดยให้ความสำคัญกับรัฐ และประโยชน์ส่วนรวมมาก่อนประโยชน์ส่วนตน ประชาสังคมเป็นโครงสร้างส่วนตรงกลางในความสัมพันธ์ (intermediate realm) ระหว่างครอบครัวและรัฐ ซึ่งครอบครัวจะทำหน้าที่หล่อหลอมสมาชิกในครอบครัวด้วยความรัก ความห่วงใย เพื่อให้มีจิตสำนึก และเจตจำนงที่ตระหนักในผลประโยชน์ร่วม และส่งผ่านจากประชาสังคมไปยังรัฐด้วย

ภาพที่ ๑ แสดงแนวคิดประชาสังคมของ Hegel

อย่างไรก็ตาม สำหรับ Karl Marx (๑๘๓๗-๑๘๘๓) และ Engel (๑๘๒๐-๑๘๘๕) ถึงแม้จะเป็นสานุศิษย์ที่ได้รับอิทธิพลความคิดจาก Hegel ในหลายเรื่อง แต่เห็นว่า “ประชาสังคม” ไม่ใช่ทางออกของสังคมในยุคอุตสาหกรรมและทุนนิยม เพราะประชาสังคมในมุมมองของ Mark เป็นเพียงเครื่องมือของชนชั้นนายทุนและรัฐ (Kaldor, ๒๐๐๔) เป็นเพียงสังคมของพวกนายทุนหรือระบอบพี (bourgeois society) ซึ่งมีหน้าที่ผลิตอุดมการณ์ครอบนำความคิดของชาวบ้าน ผู้ใช้แรงงาน เพื่อใช้ในการปิดบังอำพรางการกดขี่ และการเอาเปรียบของชนชั้นนายทุน โดยได้รับการช่วยเหลือ และเอื้ออำนวยจากรัฐ การจะเปลี่ยนแปลงสังคมได้ด้วยการปฏิวัติโดยชนชั้นกรรมาชีพ ไม่ใช่ประชาสังคม

ส่วน Antonio Gramsci (๑๘๙๑-๑๙๓๗) ซึ่งให้ความสำคัญกับโครงสร้างส่วนบน คือ อุดมการณ์มีความเห็นต่างจาก Marx และ Engel โดยเห็นว่าประชาสังคมเป็นพื้นที่ที่รัฐใช้การยินยอม (consent) หรือ การครองความเป็นเจ้า (hegemony) และเชื่อว่า การใช้อำนาจโดยการบังคับหรือการควบคุมผ่านสถาบันหลัก เช่น ศาล ตำรวจ กฎหมาย เป็นต้น ไม่สามารถทำได้โดยสมบูรณ์ และเกิดปฏิกิริยาต่อต้านตามมา แต่การใช้อำนาจโดยการสร้างความยินยอมหรือการครองความเป็นเจ้าผ่านประชาสังคม ได้แก่ ระบบการศึกษา วัฒนธรรม และศาสนา เป็นต้น ทำให้คนสามารถอยู่ภายใต้อำนาจโดยไม่รู้ตัว อย่างไรก็ตามปัจเจกชนที่ถูกครอบนำไม่ได้เป็นผู้ที่เฉื่อยชา หรือยอมรับอำนาจเหล่านั้นเพียงฝ่ายเดียว แต่ได้ตอบโต้กลับด้วย ซึ่งแนวคิดประชาสังคมในมุมมองของ Gramsci ถูกนำมาขยายความหมายสู่การเคลื่อนไหวทางการเมือง (social movement) ในประเทศที่อยู่ภายใต้การปกครองแบบเผด็จการรวมทั้งการต่อสู้กับอำนาจรัฐ และทุนของคนชายขอบในสังคม

ในการนี้ Jürgen Habermas ได้ขยายแนวคิดของ Gramsci โดยเห็นว่าพื้นที่ตรงกลางระหว่างพื้นที่ส่วนรวม (political society) ซึ่งเป็นกลไกด้านการควบคุมปราบปราม และพื้นที่ส่วนตัว (civil society) คือ พื้นที่สาธารณะ (public sphere) ซึ่งเป็นที่รวมกลุ่มของปัจเจกชนด้วยความสมัครใจ มาทำในเรื่องที่เป็นส่วนรวม (กาถุณา แก้วเทพ และสมสุข หินวิมาน, ๒๕๕๑) ได้แก่ ร้านน้ำชาคาเฟ่ สถานที่พบปะพูดคุยของผู้คน หนังสือพิมพ์ มาจนถึงโลกอินเทอร์เน็ตในสังคมปัจจุบัน

หลังจากยุคล่าอาณานิคม แนวคิดประชาสังคมได้ขยายไปสู่ประเทศนอกสังคมตะวันตก ได้แก่ ลาตินอเมริกา แอฟริกา เอเชีย เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ รวมทั้งโลกมุสลิม และประเทศไทย ในรูปแบบที่แตกต่างและหลากหลายตามบริบทสังคม นอกจากนี้ในยุคโลกาภิวัตน์ยังเป็นประชาสังคมระดับโลก (global civil society) ที่เชื่อมโยงประเด็นท้องถิ่นกันเป็นเครือข่ายระดับโลก

ผาสุก พงษ์ไพจิตร (๒๕๔๕) เห็นว่าประชาสังคมในสังคมนอกตะวันตกมีความแตกต่างจากสังคมตะวันตก กล่าวคือ ประชาสังคมในสังคมตะวันตกเคลื่อนไหวในเรื่องคุณภาพชีวิต และอยู่ในภายใต้แนวคิดเสรีนิยม เน้นความสำคัญของปัจเจกบุคคล ความเสมอภาค และความเท่าเทียมกัน ขณะที่สังคมนอกสังคมตะวันตกเคลื่อนไหวในประเด็นปากท้อง โดยเฉพาะการเข้าถึงทรัพยากร และผู้เข้าร่วมมักเป็นคนไร้อภิสิทธิ์ กลุ่มชายขอบ คนงาน และชาวนายากจน และการเคลื่อนไหวที่ตั้งอยู่ในจารีตประเพณีท้องถิ่น ให้ความสำคัญกับปรัชญาชุมชน และกลุ่มคนมากกว่าปัจเจกชน

ทั้งนี้เห็นได้จากประชาสังคมในโลกมุสลิมที่มีอยู่ทั่วโลก โดยเฉพาะ ในเอเชียกลาง และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะเอเชียกลาง (Central Asia) ประกอบด้วยประเทศ Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan, Turkmenistan และ Uzbekistan เป็นกลุ่มประเทศที่นับถือศาสนาอิสลาม และมีความร่ำรวยทางวัฒนธรรมและมีประวัติศาสตร์อันยาวนาน เป็นเส้นทางเชื่อมต่อระหว่างจีนและ

อาณาจักรโรมันที่รู้จักกันในนาม “เส้นทางสายไหม” (Silk Road) และเป็นศูนย์กลางของศาสนาอิสลาม ด้วยการที่ทำเลที่ตั้งอยู่ไม่ห่างจากประเทศตะวันตก ทำให้หลังจากการแยกตัวออกจากอดีตสหภาพโซเวียตทั้ง ๕ ประเทศเป็นที่สนใจของบรรดาชาติตะวันตกทั้งยุโรปและสหรัฐอเมริกา ในการพัฒนาเศรษฐกิจและประชาธิปไตยแบบตะวันตก จึงได้มีโครงการช่วยเหลือผ่านโครงการฝักอบรม จัดหาเครื่องมือ และสนับสนุนทางการเงินแก่องค์กรพัฒนาเอกชน (Ruffin, ๑๙๙๙) ส่วนประเทศมุสลิมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Mitsuo, ๒๐๐๑) แม้ประเทศมุสลิมจะมีสังคมที่เป็นแนวตั้งมากกว่าแนวราบตามวัฒนธรรมอิสลาม แต่ประเทศเหล่านี้มีประชาสังคมภายใต้หลักการของศาสนาอิสลามมาเป็นเวลาช้านานแล้ว ในรูปแบบการให้ทาน (ซากาต) แก่คนยากไร้ ซึ่งเป็นสิ่งที่ศาสนาอิสลามกำหนดให้มุสลิมทุกคนต้องกระทำ อย่างไรก็ตาม ประชาสังคมของประเทศมุสลิมในบริบทประเทศเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก็มีความแตกต่างกันในแต่ละประเทศ

นอกจากนี้ เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เป็นภูมิภาคที่มีความหลากหลายทางศาสนา ชาติพันธุ์ การผสมผสานทางวัฒนธรรม การพัฒนาเศรษฐกิจ การปกครองของรัฐ และการพัฒนาเศรษฐกิจ อย่างไรก็ตามหลังการตกเป็นเมืองขึ้นของประเทศล่าอาณานิคม ประชาสังคมที่เคยมีอยู่ดั้งเดิมในบริเวณประเทศเหล่านี้ และเป็นประชาสังคมที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานศาสนา วัฒนธรรมของท้องถิ่น ได้เริ่มสูญหายไป และถูกเข้ามาแทนที่ด้วยประชาสังคม และการปกครองแบบสมัยใหม่ของประเทศเจ้าอาณานิคม โดยจำกัดสิทธิทางการเมืองของคนท้องถิ่น แต่ให้สิทธิแก่องค์กรอาสาสมัครซึ่งเป็นประชาสังคมของเจ้าอาณานิคมที่เข้ามา รวมทั้งการสร้างระบบการศึกษา ตำรา สื่อใหม่ ในแบบฉบับของตะวันตก Guan (๒๐๐๔)

สำหรับประเทศไทย ประชาสังคมเป็นปรากฏการณ์ที่มีมานานแล้วในสังคมไทย โดยเฉพาะในชนบทเป็นสังคมที่คนมีการช่วยเหลือกัน ดูแลซึ่งกันและกัน มีการสร้างกฎกติกาการอยู่ร่วมกันของคนในสังคม และระหว่างคนกับธรรมชาติ (Suzuki, Noriyuku and Keeratiporn Sritanyarat, ๒๐๐๘; ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, ๒๕๔๓; โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์, ๒๕๔๗ (คำนำ)) ได้แก่ การทำเหมืองฝายในภาคเหนือมี “กฎหน้าหมู” ในภาคใต้มี “เกลอม” และเป็น “ชุมชนเครือข่าย” และภาคอีสานรวมตัวกันเป็น “คุ้มบ้าน” เป็นต้น (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพรพิไล เลิศวิชา, ๒๕๓๗) การเคลื่อนไหวเพื่อต่อต้านการกดขี่ของรัฐที่พยายามเข้าไปควบคุมและเก็บภาษีจากหมู่บ้านของกบฏผีบุญในภาคอีสาน ระยะเวลาเริ่ม ๓๐๐ ตั้งแต่ ค.ศ. ๑๖๙๙ - ๑๙๕๕ (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, ๒๕๔๓) รวมทั้งการเกิดขึ้นขององค์กรสาธารณะประโยชน์ เช่น วัด องค์กรทางศาสนา สมาคมชาวแซ่ สภาอุณาโลมแดง (สภาภาษาชาวไทย) (อมรา พงศาพิชญ์, ๒๕๔๖) อย่างไรก็ตามในช่วงเวลาดังกล่าวไม่ได้เรียกว่าประชาสังคม คำว่า “ประชาสังคม” เป็นคำที่เพิ่งได้รู้จักและใช้กันอย่างแพร่หลายในสังคมไทย หลังเหตุการณ์พฤษภาคม ๒๕๓๕ (จามรี เชียงทอง, ๒๕๔๓) และวิกฤติเศรษฐกิจปี ๒๕๔๐ อย่างไรก็ตาม แนวคิดประชาสังคมปรากฏในสังคมไทย ในยุคปลายของสงครามเย็น ในงานเขียนของ สุรพงษ์ ชัยนาม (๒๕๒๕)

แนวคิดประชาสังคมของไทยแตกต่างจากตะวันตก เพราะประชาสังคมในตะวันตกที่เกิดขึ้นในยุคกลาง เป็นการต่อรองเพื่อการอยู่ร่วมกันระหว่างพ่อค้ากับชนชั้นปกครอง สำหรับเมืองไทยไม่ได้มีประสบการณ์เหมือนสังคมตะวันตก ประชาสังคมในเมืองไทยเกิดขึ้นเพราะบทบาทของภาครัฐไร้ประสิทธิภาพ คนชั้นกลาง นักธุรกิจ จึงออกมาจุดกระแสเริ่มเข้ามาทำในสิ่งที่รัฐทำให้ดีขึ้น (ชาติชาย ณ เชียงใหม่, ๒๕๔๐) นอกจากนี้การเข้าไม่ถึงกระบวนการใช้อำนาจของรัฐของประชาชน การมองประชาธิปไตยเป็นแค่เรื่องเลือกตั้งเพียงอย่างเดียว แล้วใช้เสียงข้างมากที่ไม่คำนึงถึงเสียงส่วนน้อย

ขณะเดียวกันการปฏิรูปการเมืองหลังเหตุการณ์พฤษภาคม ๒๕๓๕ และรัฐธรรมนูญ ฉบับ พ.ศ.๒๕๔๐ นำมาสู่การเปิดพื้นที่ทางการเมืองภาคประชาชนมากขึ้น ประชาชนเริ่มออกมาเคลื่อนไหวเพื่อให้ขอบเขตอำนาจรัฐลดลง รวมทั้งการปรับความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับสังคมที่ประชาชนมีอำนาจในการปกครองด้วยตนเอง (self determination) การตรวจสอบการดำเนินการของรัฐ และสามารถแสดงความคิดเห็นคัดค้านคำสั่งทางการปกครอง รวมถึงเสนอกฎหมายในระดับประเทศและท้องถิ่นได้ด้วย กำหนดให้หน่วยงานของรัฐมีหน้าที่คุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของประชาชนเช่นกัน และการเรียกร้องสิทธิชุมชนในการดูแลทรัพยากรธรรมชาติ (เสกสรร ประเสริฐกุล, ๒๕๔๘; อมรา พงศาพิชญ์, ๒๕๔๖; สุนีย์ มัลลิกะมาส, ๒๕๔๕)

นอกจากนี้ การพัฒนาภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ตั้งแต่ฉบับที่ ๑ เป็นต้นมา เป็นเงื่อนไขหนึ่งของการเติบโตของประชาสังคมในประเทศไทย ซึ่งนโยบายส่งเสริมพืชเศรษฐกิจเชิงเดี่ยว การแข่งขันทางการค้า ส่งเสริมการใช้สารเคมี ปุ๋ยเคมี นำเทคโนโลยีเพื่อเพิ่มผลผลิตให้มากขึ้น การส่งเสริมการท่องเที่ยว การแปรรูปอาหารธรรมชาติเป็นสินค้า ทำให้ประเทศไทยที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเริ่มหายไป และคนไทยเป็นวัตถุนิยมมากขึ้น ก่อให้เกิดการล่มสลายของสถาบันครอบครัว ชุมชนและวัฒนธรรมท้องถิ่น สภาวะแวดล้อมเสื่อมโทรม จนเกิดวิกฤติเศรษฐกิจ ๒๕๔๐ จนกระทั่งมีการทบทวนทิศทางการพัฒนาประเทศดังกล่าวตั้งแต่แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๘ เป็นต้นมา ให้ความสำคัญกับคนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา การพัฒนาสู่ความยั่งยืน และการดำเนินตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง รวมทั้งการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและสังคม (สำนักงานพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ๒๕๕๐)

นอกจากนั้น การพัฒนาทางเศรษฐกิจยังทำให้สภาพธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะป่าไม้ ที่ถูกแปรสภาพป่าไม้ให้กลายเป็นสมบัติของรัฐหลังจัดตั้งกรมป่าไม้ขึ้นในปี พ.ศ. ๒๔๓๙ สมัยรัชกาลที่ ๕ ภายใต้คำแนะนำของชาวอังกฤษ ตั้งแต่นั้นมาป่าไม้ถูกจัดการและควบคุมโดยหน่วยงานของรัฐ และนำไปสร้างประโยชน์ทางเศรษฐกิจ การบริโภคป่า ตั้งแต่ขายไม้ซุง ไปสู่การบริโภคภูมิทัศน์ หรือชื่นชมธรรมชาติ ภายใต้แนวคิดการอนุรักษ์แบบอเมริกัน เป็นป่าไม้เพื่อชนชั้นกลางที่ต้องการใช้ป่าไม้แหล่งทรัพยากรธรรมชาติสำหรับการพักผ่อนหย่อนใจในช่วงวันหยุด โดยมีฐานคิดให้สัตว์อยู่กับป่าและห้ามคนเข้าไปอยู่ด้วย เพราะคิดว่าคนเป็นผู้ทำลายสัตว์และป่าไม้ เป็นสาเหตุทำให้ป่าไม้ลดลง ไม่มีความสวยงามเกิดความแห้งแล้ง การอนุรักษ์ป่าเพื่อตอบสนองชนชั้นกลางเช่นนี้จึงเกิดขึ้นมากมาย เช่น อุทยานแห่งชาติวนอุทยานแห่งชาติ เขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่า ฯลฯ (ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี, ๒๕๔๘) ในบางครั้งยังเกิดความขัดแย้งเกิดขึ้นระหว่างรัฐกับชาวบ้าน จนกระทั่งมีการฟื้นฟูปัญหาชาวบ้านที่ยืนยัน “คนกับป่า” อยู่กันได้เมื่อปี ๒๕๔๒ โดยมูลนิธิพัฒนาภาคเหนือ ซึ่งเป็นองค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานกับชาวบ้าน (อัจฉรา รัญติธรรม, ๒๕๔๘) แนวคิดเรื่อง “ป่าชุมชน” จึงเกิดขึ้น และได้รับการยอมรับจากรัฐบางส่วน

ในกระแสโลกาภิวัตน์ (Globalization) ทำให้เกิดการเชื่อมโยง และการแผ่ถึงกันทั่วโลก เกิดการพัฒนาเศรษฐกิจและธุรกิจในยุคทุนนิยมข้ามชาติเสรีโดยบริษัทขนาดใหญ่ อำนาจรัฐลดน้อยลง เกิดวัฒนธรรมโลก ผลที่เกิดขึ้นทำให้มนุษย์ได้มีโอกาสบริโภคสินค้าและบริการที่เป็นแบบเดียวกันและทั่วถึงมากขึ้น ขณะเดียวกันก็ส่งผลกระทบต่อการทำลายสภาพธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งวัฒนธรรมท้องถิ่นของประเทศทั่วโลกเพิ่มขึ้น ทำให้เกิดการเหลื่อมล้ำต่ำสูงระหว่างคนจนและคนรวย และปัญหาทางเศรษฐกิจการเมือง และวัฒนธรรมเพิ่มขึ้น (วิทยากร เชียงกูร, ๒๕๕๐) อย่างไรก็ตาม โลกาภิวัตน์ยังมีด้านที่เป็น

ประโยชน์ต่อมนุษย์ กล่าวคือ โลกาภิวัตน์ทำให้อำนาจรัฐลดลงได้เปิดช่องทางให้ผู้คนได้ตอบโต้กับกระแสดังกล่าว เปิดโอกาสให้ผู้คนแสวงทางเลือกใหม่ ได้แสดงออกความคับข้องใจ จากการไม่ยอมรับต่อต้าน โลกาภิวัตน์ในลักษณะต่าง เช่น ขบวนการสิ่งแวดล้อม การเคลื่อนไหวของกลุ่มคนชายขอบ คนด้อยโอกาสทางสังคม รวมทั้งขบวนการเคลื่อนไหวทางการเมืองประเด็นต่าง ๆ การเชื่อมโยงขององค์กรท้องถิ่นในประเทศต่าง ๆ ทั้งในลักษณะที่เน้นการต่อสู้ เรียกร้อง รวมทั้งให้การสนับสนุนกับองค์กรรากหญ้าในประเทศต่าง ๆ ในลักษณะของการไม่เผชิญหน้า เช่น องค์กร World Wildlife Fund (WWF) แม้แต่องค์กรสหประชาชาติ และธนาคารโลก ก็ให้ความสนใจกับการพัฒนาที่ส่งผลกระทบต่อสังคม วัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมากขึ้น (ผาสุก พงษ์ไพจิตร , ๒๕๔๔; อานันท์ กาญจนพันธ์, ๒๕๔๕; วัฒนา สุภัทศีล, ๒๕๔๘) ซึ่งปรากฏการณ์เช่นนี้ เป็น “ประชาสังคมโลก” (Global Civil Society) เป็นการเคลื่อนไหวทางการเมืองในรูปแบบใหม่ที่เชื่อมโยงกันตั้งแต่ระดับท้องถิ่นจนถึงระดับโลก เป็นกุญแจสำคัญในการกระทำที่เป็นทางเลือกของสังคมและระเบียบโลกใหม่ ที่เชื่อมโยงเป็นเครือข่ายระดับโลก (Global Network)

๒.๑.๒ คำนียามของประชาสังคม

นักวิชาการบางท่านเห็นว่าเป็นการยากที่จะให้ความหมายหรือคำนิยามของประชาสังคมที่แน่นอนตายตัวได้ (โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์, ๒๕๔๔) เช่นเดียวกับธีรยุทธ บุญมี (๒๕๔๗) มีเห็นว่าการให้คำนิยามหรือความหมาย เป็นการตีกรอบ ปิดกั้นมุมมองความคิดของผู้อ่านมากเกินไป อย่างไรก็ตามแนวคิดประชาสังคมมีความหลากหลายมาก แต่การให้คำนิยามจะอยู่ในทิศทางความสัมพันธ์ระหว่างประชาสังคม รัฐ และตลาด ซึ่งมีความหลากหลายเช่นกัน ซึ่ง Chambers และ Kopstein, (๒๐๐๘) ได้จำแนกความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาสังคมออกเป็น ๖ แบบ ตั้งแต่แยกออกจากรัฐต่อต้านรัฐ สนับสนุนรัฐ โต้แย้ง (dialogue) รัฐ เป็นหุ้นส่วนกับรัฐ และประชาสังคมที่เป็นส่วนหนึ่งของรัฐ นอกจากนี้ประชาสังคมยังเป็น ภาคที่ ๓ (third sector) ที่แยกจากรัฐ (state) และตลาด (market) เป็นเครือข่าย กลุ่ม ชมรม สมาคม มูลนิธิ สถาบัน และชุมชนที่มีกิจกรรมหรือการเคลื่อนไหวระหว่างรัฐ (state) กับปัจเจกชน (individual) โดยไม่ชอบ และไม่ยอมให้รัฐครอบงำหรือบงการ และไม่ชอบลัทธิปัจเจกชนแบบสุดขั้ว ซึ่งส่งเสริมให้คนเห็นแก่ตัว ต่างคนต่างอยู่ ไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม โดยย่ำว่า รัฐ-ประชาสังคม-ปัจเจกชน ต้องอิสระจากกัน แต่เชื่อมโยงกันได้ (อเนก เหล่าธรรมทัศน์, ๒๕๔๕) หรือ เป็น “กลุ่มพลังนอกภาครัฐ เป็นกลุ่มที่รวมตัวกันขึ้นมาโดยไม่หวังกำไร หรือหวังกำไรก็ตาม ที่ต้องการมีบทบาทร่วมกันรัฐในการจัดระเบียบการปกครอง” (ชาติชาย ณ เชียงใหม่, ๒๕๔๐ ในชูชัย ศุภวงศ์ และยุวดี คาดการณ์ไกล, ๒๕๔๐) นอกจากนี้ยังรวมถึงองค์กรภาครัฐและเอกชนที่ให้บริการและสนับสนุนช่วยเหลือประชาชนด้วย (Yasuyaki, ๒๐๐๓) ส่วนกฤษฎา บุญชัย (๒๕๔๒) จำแนกประชาสังคมออกเป็น พื้นที่สาธารณะ (public sphere) ของประชาชนที่ก่อตัวจากวัฒนธรรมชนชั้นกลางและแพร่กระจายไปยังชนชั้นอื่นในสังคม เป็นกระบวนการของประชาชนในการสร้างพื้นที่สาธารณะของตนเอง ไม่ให้ตกอยู่ภายใต้อำนาจของรัฐและของนายทุน เป็นเวทีการต่อสู้ทางอุดมการณ์ของฝ่ายต่าง ๆ และเป็นกลุ่มปฏิบัติการที่ต้องการการเปลี่ยนแปลงสังคม

นอกจากนี้ยังมีฐานแนวคิดจากแนวคิด “สังคมสมานภาพ” ประเวศ วะสี และแนวคิดประชารัฐ (ชัยอนันต์ สมุทวณิช, ๒๕๔๔) โดยให้คำนิยามประชาสังคม คือ การที่ผู้คนในสังคมจำนวน

หนึ่งเห็นวิกฤติการณ์หรือสภาพปัญหาในสังคมที่สลับซับซ้อนยากแก่การแก้ไข มีวัตถุประสงค์ร่วมกันมีอุดมการณ์ร่วมกันหรือเชื่อมร่วมกันในบางเรื่อง เกิดจิตสำนึกพลเมือง (civic consciousness) ร่วมกันเป็นกลุ่ม หรือองค์กร ด้วยความรัก ความเอื้ออาทร มีจิตใจมาด้วยความรัก มิตรภาพ และการเรียนรู้ ร่วมกันในการกระทำ นอกจากนี้ทุกภาคส่วนทั้งภาครัฐ ภาคธุรกิจ และภาคสังคมเป็นหุ้นส่วนกัน (partnership) ในการแก้ไขปัญหา โดยมีการเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่าย (civic network) อย่างไรก็ตามในการจัดตั้งต้องไม่ใช่โดยอำนาจรัฐ หรือไม่มีอำนาจรัฐเข้ามาเกี่ยวข้อง (ชูชัย ศุภวงศ์, ๒๕๔๐)

อย่างไรก็ตาม ชัยรัตน์ เจริญสินธุ์โอฬาร (๒๕๔๕) เห็นว่า การมองประชาสังคมที่เน้นการรวมตัว และดำเนินกิจกรรมสาธารณะในฐานะที่เป็นกลุ่ม ชุมชน หรือ องค์กรอาสาสมัคร (civil organization) ตลอดจนชมรม สมาคม ซึ่งเป็นประชาสังคมแบบดั้งเดิม ที่มองรัฐในแง่ดี แต่การมองเช่นนี้ทำให้ไม่เห็นการเคลื่อนไหวที่เป็นขบวนการทางสังคม เพราะจะเน้นแต่เรื่องการพึ่งตนเอง และการจัดการในชุมชน ไม่ค่อยนับรวมขบวนการประชาชน เช่น เครือข่ายป่าชุมชน สมัชชาคนจน สมาพันธ์ประมงพื้นบ้านภาคใต้ เป็นต้น ที่เป็นขบวนการทางสังคมในรูปแบบใหม่ (new social movement) ที่ไม่ได้มุ่งต่อรัฐอย่างเดียว แต่เปิดพื้นที่ประชาสังคมให้กว้างออกไป (กฤษณะ บุญชัย, ๒๕๔๒) ซึ่งการมองประชาสังคมเช่นนี้ ทำให้เห็นประชาสังคมมากกว่าการเป็นองค์กรทางสังคม แต่เห็นการเคลื่อนไหวของประชาชน ซึ่งในการเคลื่อนไหวนั้นต้องจัดปฏิสัมพันธ์ภายในขององค์กรทางสังคม และมีปฏิสัมพันธ์กับองค์กรภายนอก ได้แก่ รัฐ และตลาด สื่อมวลชน นักวิชาการ และองค์กรพัฒนาเอกชน ที่เป็นองค์ประกอบของขบวนการประชาสังคมทั้งหมดด้วย

สำหรับการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยให้คำนิยามประชาสังคมว่า “เป็นปฏิสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างองค์กรทางสังคมของชุมชนและองค์กรทางสังคมของชุมชนกับองค์กรภายนอกชุมชนในกระบวนการประชาสังคมตั้งแต่การเผชิญและตระหนักในปัญหา จนเกิดความสัมพันธ์เป็นกลุ่ม และเกิดความผูกพันกลายเป็นอุดมการณ์ และสถาบันทางสังคม โดยมีอำนาจทางสังคมเป็นตัวเชื่อมประสานสำหรับการจัดการป่าชายเลนที่ส่งผลต่อการดำรงชีวิตที่ดีขึ้นของประชาชน”

๒.๑.๓ องค์ประกอบประชาสังคม

จากคำนิยามประชาสังคมข้างต้น ทำให้เห็นว่า แนวคิดประชาสังคมมีองค์ประกอบ ๒ ส่วน คือ ส่วนที่เป็นตัวแสดงทางสังคม (social actor) คือ องค์กรทางสังคมในชุมชน และภายนอกชุมชน ได้แก่ รัฐและตลาด และส่วนที่เป็นปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (social interaction) คือ ปฏิสัมพันธ์ภายในองค์กรทางสังคม และระหว่างองค์กรทางสังคมในชุมชนกับองค์กรภายนอกชุมชน ดังนี้

๑) ตัวแสดงทางสังคม (social actor) ในประชาสังคม

๑.๑) องค์กรทางสังคม (social organization) เป็นหน่วยจัดระเบียบทางสังคม (ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๙) ซึ่ง Durkheim ได้จำแนกออกตามการแบ่งหน้าที่ในสังคมเป็นองค์กรรูปนัยและองค์กรรูปนัย ขณะที่ Weber จำแนกออกเป็นองค์กรแบบจารีตประเพณี พบในชนบท และองค์กรแบบสังคมสมัยใหม่ เป็นสังคมเมือง ส่วนองค์กรทางสังคมในประชาสังคมเป็นการรวมตัวกันทั้งในรูปแบบที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ได้แก่ องค์กรที่ไม่ใช่องค์กรของรัฐหรือธุรกิจ (group or non-state organization) แต่เป็นภาคอิสระ (independent sector) หรือ องค์กรที่ไม่แสวงหากำไร (nonprofit sector) หรือ ภาคที่ ๓ (third sector) องค์กรพัฒนาเอกชน (nongovernment

organization) องค์กรการกุศล (charities) องค์กรอาสาสมัคร (voluntary organization) รวมทั้งกลุ่มอาสาสมัครต่าง ๆ ตั้งแต่ในระดับท้องถิ่นจนถึงระดับโลก เป็นต้น

นอกจากนี้องค์กรทางสังคมยังเป็นการรวมตัวกันของคนอย่างสมัครใจ ซึ่งคนเหล่านี้ไม่รู้จักกันมาก่อน หรือคนแปลกหน้าที่ไม่ใช่เครือญาติ คนสนิท ตามแนวคิดประชาสังคมของกลุ่มเสรีนิยม หรือได้รับอิทธิพลจากตะวันตก (อเนก เหล่าธรรมทัศน์, ๒๕๔๕; ธีรยุทธ บุญมี, ๒๕๓๖) โดยจะพบในการรวมตัวของคนชนชั้นกลางในเมือง เช่น เครือข่ายจรรยา จส.๑๐๐ กลุ่มอาสาสมัคร เป็นต้น และเป็นการรวมตัวของคนที่เป็นครือญาติ คนสนิทรู้จักกันอย่างดี โดยอาศัยวัฒนธรรม ประเพณี ซึ่งส่วนใหญ่จะพบในชนบทไทย เช่น กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มอาชีพ หรือการรวมกลุ่มกันเพื่อช่วยเหลือกันในชุมชน (ณรงค์ บุญสายขวัญ, ๒๕๕๒; ประเวศ วะสี, ๒๕๔๑; ชัยอนันต์ สมุทวณิช, ๒๕๔๓)

สำหรับการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยวิเคราะห์ห้วงองค์กรทางสังคม ๒ ระดับ คือ ระดับกลุ่ม และระดับชุมชน โดยกลุ่ม (group) เป็นการรวมตัวของปัจเจกบุคคล (individual) ในชุมชน เพื่อให้เกิดพลังในต่อรอง เรียกร้อง ขอความช่วยเหลือจากภายนอก เพื่อการแก้ไขปัญหาชุมชน (จิตติ มงคลชัย อรัญญา, ๒๕๔๐; ปาริชาติ วลัยเสถียรและคณะ, ๒๕๔๓) ส่วนชุมชน (communities) Olsen (๑๙๖๘) จัดเป็นองค์กรทางสังคมประเภทหนึ่งที่ใหญ่กว่าครอบครัว (families) ที่ทำหน้าที่ดูแลความปลอดภัยและความต้องการของสมาชิก

๑.๒) รัฐ (state) และตลาด (market) เป็นตัวแสดงทางสังคมในประชาสังคมมาตั้งแต่ดั้งเดิม ในบางช่วงเวลานักวิชาการจะให้ความสำคัญกับรัฐ ในบางช่วงเวลาจะให้ความสำคัญกับตลาด ขณะเดียวกันยังแยกรัฐและตลาดออกจากกันในความสัมพันธ์ รัฐในที่นี้หมายถึงรัฐบาล ซึ่งเป็นผู้ที่ทำหน้าที่ในการปกครองบ้านเมืองในยุคกลางของยุโรปรัฐกับสังคมเป็นส่วนเดียวกัน แต่รัฐเพียงแยกออกจากสังคมในยุคความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ ที่นำมาสู่การพัฒนาอุตสาหกรรม ทำให้เกิดชนชั้นใหม่ในสังคม คือ ชนชั้นกลาง และพ่อค้า นายทุน คนเหล่านี้ต้องการเป็นอิสระจากโครงสร้างเดิม และสร้างพื้นที่ทางสังคมใหม่ ขณะเดียวกันรัฐก็เป็นคนอีกกลุ่มหนึ่งที่ทำหน้าที่ในการปกครองบ้านเมือง โดยการมอบหมายของคนส่วนใหญ่ในสังคมให้ทำหน้าที่ในฐานะรัฐบาลของประเทศ แต่ในยุคที่เศรษฐกิจแบบทุนนิยมเติบโตขึ้น รัฐทำหน้าที่ไม่มีประสิทธิภาพที่จะทำให้ทุนนิยมขยายตัว จึงเกิดแนวคิดการแยกตัวตลาดออกจากรัฐ ให้ตลาดทำหน้าที่ในสังคมแทนรัฐ และรัฐทำหน้าที่ช่วยเหลือเสริมตลาด

๒) ปฏิสัมพันธ์ระหว่างตัวแสดงทางสังคม ซึ่ง Ahrne (๑๙๙๔) จำแนกออกเป็น ๓ แบบ อย่างไรก็ตามในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยจำแนกออกเป็น ๒ แบบ คือ ปฏิสัมพันธ์ภายในองค์กรทางสังคม และปฏิสัมพันธ์ระหว่างองค์กรทางสังคมของชุมชนกับองค์กรภายนอกชุมชน ได้แก่ หน่วยงานของรัฐ ตลาด สื่อมวลชน นักวิชาการ และองค์กรพัฒนาเอกชน ดังนี้

๒.๑) ปฏิสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกบุคคลในองค์กรทางสังคมของชุมชน ได้แก่ ปฏิสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกบุคคลกับปัจเจกบุคคลในฐานะสมาชิกขององค์กรทางสังคม โดยเป็นความสัมพันธ์แบบแนวราบที่มีความเท่าเทียมกันในฐานะสมาชิก และปฏิสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกบุคคลกับองค์กรทางสังคม ซึ่งเป็นความสัมพันธ์แบบแนวตั้งในลักษณะการควบคุม

๒.๒) ปฏิสัมพันธ์ระหว่างองค์กรทางสังคมในชุมชนกับองค์กรภายนอกชุมชน ได้แก่ รัฐ ตลาด สื่อมวลชน นักวิชาการ และองค์กรพัฒนาเอกชน โดยมีปฏิสัมพันธ์ ดังนี้

๒.๒.๑) ปฏิสัมพันธ์กับรัฐและตลาด ประชาสังคมในประเทศไทยแตกต่างจาก ตะวันตก กล่าวคือ ประชาสังคมในสังคมตะวันตกนั้นหมายถึงทุกส่วนของสังคมที่ไม่ใช่รัฐ เนื่องจากสังคม ตะวันตกภาคเอกชนเติบโตขึ้นมาหลังจากที่รัฐสถาปนาเข้มแข็งแล้ว ส่วนอื่นของสังคมที่อยู่นอกรัฐ เป็น ประชาชนที่รวมตัวกันเป็นกลุ่มก่อนที่ไม่ได้จัดตั้งโดยรัฐ ส่วนสังคมไทย รัฐได้เข้าไปเกี่ยวข้องในการจัดตั้ง ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ดังนั้น ประชาสังคม จึงหมายถึงการร่วมกัน (partnership) ทุกส่วนของสังคม ทั้งภาครัฐ ภาคธุรกิจเอกชน และประชาชน (ชัยอนันต์ สมุทวณิช, ๒๕๔๗) ไม่ใช่ความสัมพันธ์แบบขัดแย้ง หรือปรปักษ์กับรัฐหรือนายทุน แต่ต้องมีดุลอำนาจระหว่างรัฐ ทุน และประชาสังคม รวมทั้งเสริมให้รัฐและ ทุน หรือตลาดมีประสิทธิภาพและความรับผิดชอบต่อ รัฐ ประชาสังคมและปัจเจกชนต้องอิสระต่อกัน แต่ก็ สามารถโยยเข้าหากัน ขัดแย้ง คัดค้าน รวมทั้งปรองดองได้ด้วย (โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์, ๒๕๔๔; อเนก เหล่าธรรมทัศน์, ๒๕๔๒)

จากงานวิจัยของ ณรงค์ บุญสวยขวัญ (๒๕๕๒) สะท้อนให้เห็นว่า ปฏิสัมพันธ์ ระหว่างรัฐกับประชาสังคมมีทั้งการทำแทนรัฐ การทำทนายหรือเผชิญหน้ากับรัฐ รวมทั้งขัดขวางและ ต่อต้านรัฐในบางสถานการณ์ อย่างไรก็ตาม ในบางกรณีอาจจะเป็นไปในทางเดียวกัน โดยมี ปฏิสัมพันธ์กับรัฐในลักษณะร่วมงานกับรัฐบาลในแง่ประสานงานกันมากกว่าการผลักดันขบวนการเพื่อ เปลี่ยนแปลงนโยบาย แต่เป็นความสัมพันธ์ที่ซับซ้อน เป็นความสัมพันธ์เชิงยุทธศาสตร์ของประชาชน เพื่อการประชาสัมพันธ์การเคลื่อนไหวของชาวบ้านกล่าว ซึ่งบ่อยครั้งที่ชาวบ้านเข้าหาหรือเชิญผู้มี อำนาจทางการเมือง เช่น รัฐมนตรี หรือ ผู้ว่าราชการจังหวัด ร่วมกิจกรรม หรือเปิดงานที่ชาวบ้าน จัดขึ้น (ประภาส ปิ่นตบแต่ง, ๒๕๔๗) นอกจากนี้ ในความสัมพันธ์ดังกล่าว สิ่งที่ไม่ควรมองข้าม ประการหนึ่งคือ โครงสร้างอำนาจท้องถิ่น โดยเฉพาะการรวมตัวของกลุ่มชนชั้นนำท้องถิ่นที่เคารพนับ ถือของคนในท้องถิ่น กลายเป็น “ประชาสังคม” ในอีกรูปแบบหนึ่ง ซึ่งกลุ่มชนชั้นนำนี้ได้ใช้ประโยชน์ จากการเคารพนับถือของคน รวมทั้งการเกี่ยวข้องกับอำนาจรัฐในเชิงนโยบายตั้งแต่ระดับท้องถิ่นถึง ระดับชาติ กลุ่มชนชั้นนำเหล่านี้ได้ใช้อิทธิพล และอำนาจทางการเมืองครอบงำเศรษฐกิจและการเมือง และดำเนินนโยบายที่กลุ่มตนเองต้องการได้ (ชัยอนันต์ ประดิษฐ์ศิลป์ และโอฬาร ถิ่นบางเตียว, ๒๕๔๗) นอกจากนี้หน่วยงานรัฐบางแห่งได้ปรับเปลี่ยนแนวทางการทำงานกับชุมชน โดยการลงมาร่วมคิดร่วม ทำงานกับชาวบ้าน จากแนวตั้งมาเป็นแนวราบ เช่น โรงพยาบาลอุบลรัตน์ จังหวัดขอนแก่น ทั้ง หมอ พยาบาลได้เข้าไปร่วมกับรับฟังปัญหา และสร้างจิตสำนึกให้กับชาวบ้านตำบลทุ่งโป่งในการแก้ไข ปัญหาทั้งสุขภาพ และความเป็นอยู่ที่เชื่อมโยงกัน จนกลายเป็นประชาคมทุ่งโป่งที่เข้มแข็ง

๒.๒.๒) ปฏิสัมพันธ์ระหว่างองค์กรทางสังคมของชุมชนกับ สื่อมวลชน สถาบันการศึกษาหรือนักวิชาการ และองค์กรพัฒนาเอกชน (NGO) องค์กรเหล่านี้ จะเข้ามา สนับสนุนการทำงานของชุมชนเป็นระยะตามสถานการณ์และบทบาทที่เหมาะสมของแต่ละองค์กร ในบางครั้งเมื่อการต่อสู้ของประชาชนมาถึงจุดหนึ่ง เช่น เมื่อชุมชนต้องสูญเสียผู้นำ จะมีภาคส่วนอื่น ๆ ของสังคมเข้ามาเกี่ยวข้อง อย่างเช่นกรณี การเคลื่อนไหวของกลุ่มประมงพื้นบ้านในภาคใต้ จะมี องค์กรพัฒนาเอกชน (NGO) นักศึกษามหาวิทยาลัย รวมทั้งนักวิชาการท้องถิ่น นักร้องศิลปิน ซึ่งเป็น ชนชั้นกลางในเมืองเข้าร่วมด้วย โดยเฉพาะองค์กรพัฒนาเอกชนมีบทบาทสำคัญในการเป็นพี่เลี้ยง ให้กับการเคลื่อนไหวของประชาชนตั้งแต่เริ่มต้นจนประชาชนตั้งตัวได้ และนักวิชาการท้องถิ่นให้ข้อมูล สนับสนุน (ประภาส ปิ่นตบแต่ง, ๒๕๔๗; เลิศชาย ศิริชัย, ๒๕๕๑)

๒.๑.๔ กระบวนการประชาสังคม

ประชาสังคมไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นมาโดยธรรมชาติของสังคม แต่เป็นสิ่งที่มนุษย์ในสังคมจงใจที่จะสร้างขึ้นด้วยวัตถุประสงค์บางอย่างของสังคมแต่ละยุคสมัย ตามสถานการณ์ และสภาพแวดล้อมของพื้นที่ นอกจากนี้ยังเป็นกระบวนการที่มีความเชื่อมต่อกันของแต่ละส่วน ซึ่งมีองค์ประกอบที่เกี่ยวข้อง ที่แตกต่างกันตามสภาพและบริบทสังคม ดังนั้น ประชาสังคมที่เกิดขึ้นโดยประชาชน จึงเป็นกระบวนการที่ทำหายเนื่องจากไม่มีกระบวนการที่แน่นอน ต่างกับประชาสังคมที่หน่วยงานของรัฐสร้างขึ้นเป็นสำเร็จรูปมีขั้นตอนกระบวนการระบุไว้แน่นอน เพื่อแนวทางให้หน่วยงานปฏิบัติของหน่วยงานในสังกัดในระดับอำเภอ และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น แล้วนำไปเป็นแนวทางในการประชุมประชาชนแบบมีส่วนร่วม และการจัดทำแผนพัฒนาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

นอกจากนี้ประชาสังคม ยังเป็นกระบวนการที่ต้องใช้ระยะเวลาสั่งสม ต้องเกิดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องยาวนาน ดังนั้น “กระบวนการ” (process) จึงมีความสำคัญมากในประชาสังคม (อนุชาติ พวงสำลี และวีรบุรณ วิสารทสกุล, ๒๕๔๑) ซึ่งกระบวนการนั้นเป็นส่วนขั้นตอนตรงกลางระหว่างจุดเริ่มต้นกับเป้าหมาย ส่วนใหญ่แล้วเราจะให้ความสำคัญกับเป้าหมาย หรือผลที่ได้รับ หรือผลผลิตสุดท้าย แต่มักจะละเลยกระบวนการทำงานภายในของส่วนต่าง ๆ ที่เป็นองค์ประกอบ ดังนั้น ควรศึกษาประชาสังคมเป็นพลวัตของกระบวนการ ซึ่งมีการปฏิบัติกิจกรรม ปฏิสัมพันธ์กับส่วนต่าง ๆ อยู่ตลอดเวลา (ธีรยุทธ์ บุญมี, ๒๕๔๗; เสน่ห์ จามริก, ๒๕๔๓) ซึ่ง ธีรยุทธ์ บุญมี (๒๕๓๖) กล่าวถึงกระบวนการประชาสังคม เริ่มต้นจาก การเกิดจิตสำนึกทางสังคม ต่อด้วยการเกิดกลุ่มองค์กรทางเศรษฐกิจ สังคมต่าง ๆ ที่มีจิตสำนึกในการดูแลประโยชน์ซึ่งกันและกัน ก่อรูปเป็นอุดมการณ์ร่วมกันของสังคม และตกผลึกเหมือนสถาบันที่ทุกคนยอมรับเป็นกฎเกณฑ์แห่งชีวิต เป็นขั้นตอนสุดท้ายของการสร้างประชาสังคม เช่นเดียวกับ เดวิท แมทธีวส์ (๒๕๔๐) กล่าวถึงยุทธศาสตร์การสร้างประชาสังคม ๔ ยุทธศาสตร์หลัก คือ (๑) การกำหนดปัญหาโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน (๒) การสร้างทางเลือกให้กับชุมชน (๓) การดำเนินกิจกรรมสาธารณะ และ (๔) การประเมินกิจกรรมโดยสาธารณะ

อย่างไรก็ตาม โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ (๒๕๔๔) ไม่เห็นด้วยกับประชาสังคมเป็นลำดับขั้น โดยเห็นว่าเป็นการมองแบบเส้นตรงทางเดียว ซึ่งความเป็นจริงอาจไม่เป็นเช่นนั้นก็ได้ บางสถานการณ์อาจเกิดกลุ่มก่อน แล้วค่อยเกิดเป็นอุดมการณ์ทางสังคมก็ได้ ซึ่งการมองแบบเส้นตรงเป็นการมองที่ลดความสำคัญของผู้ปฏิบัติการทางสังคม (social actor) ที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ดังนั้น แต่ละชุมชนหรือสังคม จึงมีกระบวนการประชาสังคมที่แตกต่างกัน ตามบริบทสังคมและสภาพปัญหาของแต่ละประเด็น ซึ่ง Sukhumvit Saiyasopon (๒๐๐๘) ได้ให้คำนิยามประชาสังคม “เป็นกระบวนการในการสร้างสำนึกรับผิดชอบและความร่วมมือของบุคคลและองค์กร เพื่อแก้ปัญหา ศีลธรรม เศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ตลอดถึงการจัดสรรทรัพยากรและการบริหารชุมชนและสังคม” ดังนั้น การสร้างประชาสังคมให้เข้มแข็ง ต้องอาศัยองค์ประกอบที่เป็นเงื่อนไข ได้แก่ โครงสร้างพื้นฐานสาธารณะ (civic infrastructure) และช่องทางการสื่อสาร ซึ่งเป็นช่องทางที่ทำให้สมาชิกในชุมชนได้มีโอกาสได้พูดคุย ปรัชญาหารือกัน ทั้งในพื้นที่ที่เป็นทางการและไม่เป็น

ทางการ หรือเรียกว่า “พื้นที่สาธารณะ (public space)” เจื่อนไซต่อมา คือ การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในประเด็นสาธารณะ ทั้งร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมตัดสินใจ ร่วมรับประโยชน์ และร่วมติดตามตรวจสอบ เจื่อนไซต่อมาคือ ภาวะการณ์นำและผู้นำชุมชนที่มีความเข้มแข็ง นอกจากนี้ คนในชุมชนต้องตระหนักว่าตนเองคือผู้แก้ไขปัญหา ไม่ใช่คนอื่นที่อยู่นอกชุมชน ประการต่อมา ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสถาบัน เช่น สถาบันการศึกษา ศาสนา กลุ่มธุรกิจ อาจอยู่ในรูปองค์กร หรือเครือข่าย ทั้งเป็นทางการและไม่เป็นทางการ และเจื่อนไซสุดท้าย คือ สำนึกความเป็นชุมชน และวัฒนธรรมของการเอื้ออาทร

ดังนั้น เพื่อให้เกิดเห็นภาพของกระบวนการประชาสังคม ซึ่งผู้วิจัยจำแนกกระบวนการประชาสังคมตามแนวคิดของ ชีรยุทธ บุญมี ที่จำแนกออกเป็น ๔ ส่วน และผู้วิจัย ได้เพิ่มประเด็นการเผชิญและตระหนักต่อปัญหา เป็นจุดเริ่มต้นของกระบวนการประชาสังคม และมองในระดับชุมชน ดังนั้น จึงจำแนกกระบวนการประชาสังคม ออกเป็น ๕ ส่วน ดังต่อไปนี้

๑) การเผชิญและตระหนักต่อปัญหา

กระบวนการนี้เกิดจากการที่ชุมชนได้เผชิญกับปัญหา และตระหนักต่อสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นกับชุมชน ซึ่งพิจารณาแล้วเห็นว่าไม่สามารถแก้ไขได้ด้วยการรอให้คนอื่น หรือหน่วยงานภายนอกมาดำเนินการให้ จึงเกิดกระบวนการแก้ไขปัญหาด้วยตนเอง เช่น สภาพัฒนาหมู่บ้านพัฒนาหนองโก อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม เป็นหมู่บ้านเคยที่ประสบกับปัญหาการขาดแคลนสาธารณูปโภค ปัญหาการคมนาคม ซึ่งไม่สามารถที่จะรอให้รัฐเข้ามาแก้ปัญหาให้ได้ ชาวบ้านจึงรวมตัวกันเป็น “สภาพัฒนาหมู่บ้านหนองโก” เพื่อทำหน้าที่ในการประสานงานความร่วมมือในการจัดกิจกรรมเพื่อให้เกิดการแก้ไขปัญหาดังกล่าว ในชุมชน โดยเน้นที่การพึ่งพาตนเองเป็นหลัก (ยวดี ตปนียากร และคณะ, ๒๕๔๕) เช่นเดียวกับ ชุมชนไม้เรียง อำเภอฉวาง จังหวัดนครศรีธรรมราช (กัลยาณี ปฎิมาพรเทพ, ๒๕๔๘) ซึ่งประสบกับปัญหาที่เกิดจากทั้งปัจจัยภายในและภายนอก จนทำให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและวิถีชีวิตดั้งเดิมถูกทำลายไป ประยงค์ วรรณรงค์ ซึ่งเป็นแกนนำในการแก้ไขปัญหามาโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นผสมกับการจัดการสมัยใหม่ จัดตั้งศูนย์การเรียนรู้วิถีชีวิตของชาวไม้เรียง จนทำให้ปัญหาต่าง ๆ คลี่คลายลง

นอกจากนี้ ประชาสังคมที่เกิดขึ้นจากคนในชุมชน อาจเริ่มต้นจากการพูดคุยในพื้นที่ที่ไม่เป็นทางการ เช่น ภาคใต้ใช้วัฒนธรรมน้ำชา คนเริ่มจับกลุ่มพูดคุยกันในวงน้ำชาตอนเช้า ตอนเย็นจากการสนทนาในวงสนทนาเล็ก ๆ ไปสู่วงสนทนาที่ใหญ่ขึ้น และนำไปสู่ประเด็นการพูดคุยในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต เช่น การทำปุ๋ย เมื่อทุกคนเห็นว่าเป็นไปได้ ก็ให้หน่วยงานเกษตรอำเภอสนับสนุนงบประมาณ ให้ความรู้ (พรชัย ตระกูลวรานนท์ และคณะ, ๒๕๕๒)

๒) การเกิดสำนึกร่วม (collective consciousness) ของคนในชุมชน

สำนึกร่วมทางสังคม เป็นหัวใจสำคัญของความเป็นปึกแผ่นทางสังคม ซึ่ง Email Durkhiem ได้กล่าวถึง มโนทัศน์สำนึกร่วม แต่สำนึกร่วมทางสังคมของ Durkhiem แตกต่างจากจิตสำนึกสาธารณะ ซึ่งเป็นการมองสำนึกร่วมในเชิงจิตวิทยาของปัจเจกบุคคล แต่สำนึกร่วมในความหมายของ Durkhiem เป็นสำนึกร่วมที่เกิดจากข้อเท็จจริงทางสังคม (social face) ซึ่งเป็นสิ่งที่อยู่นอกตัวคน และมีอำนาจบังคับ (force) หรือควบคุมกระทำของคน เนื่องจาก ไม่สามารถอยู่โดดเดี่ยวลำพังได้ และข้อเท็จจริงทางสังคมเหล่านี้จะบังคับให้คนต้องปฏิบัติร่วมกัน พึ่งพาอาศัยกัน โดยอาศัยความเชื่อร่วมกัน

เช่น คนที่กำลังเผชิญกับภัยธรรมชาติเมื่อผ่านการเผชิญและตระหนักต่อภัยที่เกิดขึ้นต่อตนเองและครอบครัว และเห็นว่าเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากการกระทำของมนุษย์ต่อทรัพยากรธรรมชาติ ป่าไม้ จึงเกิดสำนึกร่วมกันในระดับกลุ่ม / ชุมชนต้องมาทำสิ่งต่าง ๆ ร่วมกันเพื่อไม่ให้เกิด หรือป้องกันไม่ให้เกิดขึ้นอีกในอนาคต

งานวิจัยของ Wirat Kamsrichan (๒๐๐๑) พบว่าจิตสำนึกพลเมือง เกิดขึ้นในชุมชนที่มีความสัมพันธ์แบบแนบชิด มีความเท่าเทียมและเสมอภาคกันในเชิงการเมือง การมีส่วนร่วมทางการเมือง และการกล่อมเกลாதทางการเมือง อย่างไรก็ตาม ลักษณะดั้งเดิมของสังคม เช่น ระบบเครือญาติและระบบอุปถัมภ์ อาจจะส่งผลเชิงบวกต่อการเกิดจิตสำนึกพลเมืองได้ เช่นเดียวกับ พรพรรณ วีระปรียาภรณ์ (๒๕๔๓) พบว่าโครงสร้างทางสังคมของชุมชนที่ก่อให้เกิดคุณธรรมของความเป็นพลเมือง เป็นชุมชนแนบชิดมากกว่าแนบห่าง มีอุดมการณ์ของความเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ คำนึงถึงสิทธิ เสรีภาพ ความเสมอภาค ความเป็นกัลยาณมิตร เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ถ้อยทีถ้อยอาศัย ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ติดต่อสื่อสารกันทางตรง ใฝ่หาใจและเชื่อถือซึ่งกันและกัน แม้จะใช้อำนาจต่อกัน แต่จะใช้ผ่านสถาบันหรือกลไกที่ทุกคนเห็นพ้องต้องกัน

๓) การเกิดกลุ่ม (social group) หรือองค์กรทางสังคม (social organization)

พลวัตในอีกระดับหนึ่งของประชาสังคม คือ การรวมตัวของคนในสังคม หรือชุมชนเป็นกลุ่ม หรือองค์กรทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ อย่างไรก็ตามในสภาพปกติของสังคมทั้งในชนบทและเมือง จะมีการรวมตัวของกลุ่มทางสังคมที่หลากหลาย ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการอยู่แล้ว ซึ่งเป็นการสะท้อนถึงความแน่นแฟ้น ความรักสามัคคี การช่วยเหลือกันของคนในชุมชนในรูปแบบต่าง ๆ เช่น กลุ่มชาวนา กลุ่มอาชีพ กลุ่มเกษตรกร ซึ่งกลุ่มเหล่านี้ชุมชนอาจจะตั้งขึ้นมาขึ้นเอง เนื่องจากเห็นวิกฤติบางอย่างจึงต้องมารวมมือกัน หรือเพื่อช่วยเหลือกันในบางโอกาส เช่น กลุ่มญาติพี่น้อง รวมทั้งการทอดกฐิน เป็นต้น นอกจากนี้แล้วในปัจจุบันมีองค์กรภายนอกชุมชน เช่น หน่วยงานของรัฐ และองค์กรพัฒนาเอกชน เข้าไปสนับสนุนให้ชุมชนรวมตัวกันเป็นกลุ่มต่าง ๆ เสมอมา โดยเฉพาะในยุคหลังสงครามเย็นเป็นต้นมา กลุ่มต่าง ๆ ในชุมชนเหล่านี้ มีทั้งสามารถดำรงอยู่ได้ และล้มสลายไปตามกาลเวลา และเมื่อหน่วยงานที่สนับสนุนถอนตัวออกมา แต่ก็มีหลายชุมชนที่ยังคงรักษาไว้ได้ โดยปรับกฎเกณฑ์ การจัดการให้สอดคล้องกับสภาพสังคมของชุมชน

นอกจากนี้สาเหตุการรวมตัวกันเป็นกลุ่ม หรือองค์กร อาจะเกิดขึ้นได้หลากหลาย ทั้งเกิดจากการเผชิญปัญหาด้วยตนเองจนเกิดสำนึกทางสังคมร่วมกัน หรืออาจจะเกิดจากการสนับสนุน ส่งเสริมจาก หน่วยงานภายนอกชุมชน ได้แก่ หน่วยงานของรัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน สถาบันศาสนา รวมทั้งบริษัทธุรกิจเอกชน เป็นต้น โดยเฉพาะยุคการพัฒนาที่เริ่มต้นในสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ รัฐได้พยายามเข้ามามีบทบาทด้านการพัฒนาในชุมชนมากขึ้น และการพัฒนาเป็นกลยุทธ์หนึ่งของรัฐบาล เพื่อเอาชนะลัทธิคอมมิวนิสต์ โดยการสนับสนุนของสหรัฐอเมริกา ให้รัฐบาลไทย จัดตั้งสภาพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ กองอำนวยการความมั่นคงภายใน (กอ.รมน.) กรมการพัฒนาชุมชน (จัดตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ.๒๕๐๕) เป็นกรมหนึ่งในกระทรวงมหาดไทย เป็นหน่วยงานที่ทำงานด้านการพัฒนาชุมชนโดยตรง ซึ่งการดำเนินการของหน่วยงานรัฐประการหนึ่ง คือ ส่งเสริมให้ประชาชนรวมกลุ่มกันในรูปแบบต่าง ๆ เช่น กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มออมทรัพย์ เป็นต้น อย่างไรก็ตามจำนวนไม่น้อยประสบความล้มเหลวเพราะไม่ได้เกิดจากประชาชนในพื้นที่ ถึงกระนั้นก็ตามก็มี

หลายพื้นที่ที่สามารถนำไปปรับปรุงพัฒนา ดำเนินกิจกรรม และขยายผลไปยังกิจกรรมอื่น ๆ เชื่อมโยงกันเป็นเครือข่าย จนประสบความสำเร็จ ได้แก่ ประชาสังคมในจังหวัดสงขลา รวมกลุ่มในรูปแบบต่าง ๆ เช่น กลุ่มออมทรัพย์สัจจะ ประชาคมทุ่งหวัง กลุ่มอนุรักษ์คูขุด กลุ่มรักษ้ำบ้านเกิด ฯลฯ เพื่อเป็นพลังต่อรองในเรื่องต่าง ๆ และร่วมกันทำกิจกรรมสาธารณะประโยชน์เพื่อท้องถิ่นของตน (ทวีศักดิ์ ล้อมลิ้ม, ภาณุ ธรรมสุวรรณ, อติศร ศักดิ์สูง และณัฐพงศ์ จิตรนิรัตน์, ๒๕๔๔)

ส่วนที่เกิดจากการสนับสนุนของนักวิชาการ และองค์กรพัฒนาเอกชน (NGO) ได้แก่ กลุ่มอินแปง จากกระแสการพัฒนาที่มุ่งพัฒนาเศรษฐกิจเป็นหลัก ทำให้เกิดการทลายความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่ดำรงอยู่มาอย่างยาวนาน วัฒนธรรมที่เคยอยู่อย่างเรียบง่าย อาศัยประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ กลายเป็นการสร้างหนี้สิน อย่างไรก็ตามนักวิชาการที่ฝังตัวอยู่ในหมู่บ้านเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการกระตุ้นให้ชาวบ้านหาทางออกร่วมกัน หลังจากนั้นมูลนิธิหมู่บ้านให้การสนับสนุนงบประมาณในการดำเนินงาน เริ่มต้นกิจกรรมด้วยการเพาะกล้าหว่าย จนทำให้ชาวบ้านมีรายได้มากขึ้น จัดตั้งเป็นศูนย์อินแปง พัฒนาเป็นเครือข่ายชุมชนที่มีขนาดใหญ่ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีสมาชิกในเครือข่าย ๘๐๐ กว่าหมู่บ้าน มีกิจกรรมที่เกิดขึ้นในเครือข่ายหลากหลาย ทั้ง กลุ่มออมทรัพย์ วิชากิจชุมชน แหล่งเรียนรู้ และการจัดสวัสดิการให้กับสมาชิกรวมทั้ง เครือข่ายอินแปง (ชนินทร์ วะสินนท์, ๒๕๔๙)

๔) การเกิดอุดมการณ์ร่วมของชุมชน ซึ่งอุดมการณ์ (ideology) หรือระบบความคิด มีความแตกต่างจาก ความคิด (idea) แนวความคิด หรือโน้ตทัศน์ (concept) และ ลัทธิ (ism) ในด้านความเป็นระบบของตรรกะ ความครอบคลุม การให้ค่าและการตัดสินค่า และการแสดงออกของความคิด (รายละเอียดใน เทอดศักดิ์ ประชาภิบาล, ๒๕๒๗) ในพจนานุกรมสังคมวิทยา ฉบับราชบัณฑิตยสถาน (๒๕๔๙) ให้ความหมายอุดมการณ์เป็นระบบของความเชื่อ เจตคติ และความคิดเห็นที่สัมพันธ์กัน โดยมีความหมาย ๓ ประการ คือ ความเชื่อที่เฉพาะเจาะจง เช่น ลัทธิคอมมิวนิสต์ ลัทธินายทุน และลัทธิชาตินิยม เป็นต้น นอกจากนี้ในความหมายของ คาร์ล มาร์กซ์ มองว่าเป็นความเชื่อที่ถูกบิดเบือน นอกจากนี้ยังเป็นระบบความเชื่อที่พบในสังคมวิทยาความรู้ ซึ่งเป็นความเชื่อที่สังคมกำหนดครอบคลุมตั้งแต่ความรู้ที่เป็นวิทยาศาสตร์ ศาสนา จนถึงในชีวิตประจำวัน

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า คำว่า “อุดมการณ์” ไม่มีความหมายที่แน่นอน เป็นคำที่มีความหมายที่มีการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย และสำนักความคิด กล่าวคือ ในยุคก่อน Marx อุดมการณ์ถูกมองเป็นเรื่องของความคิด เป็นปรากฏการณ์ทางจิตวิทยา เป็นอุดมการณ์แนวจิตนิยม (idealism) และหน่วยศึกษาในระดับปัจเจก ซึ่งอธิบายว่า อุดมการณ์เป็นตัวที่อธิบายการกระทำหรือพฤติกรรมของมนุษย์ แต่ Karl Marx ไม่เห็นด้วยกับการมองอุดมการณ์แนวคิดดังกล่าว โดย Marx สนใจเหตุที่มาของอุดมการณ์ และเห็นว่าอุดมการณ์ไม่ได้เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นมาลอย ๆ แต่มีที่มาที่ไป ซึ่งเกิดจากความสัมพันธ์ในเชิงวิชาชีพ โดยอุดมการณ์มีที่มา ๒ แหล่ง คือ จากการสรุปประสบการณ์ชีวิตที่เป็นจริงของบุคคล และจากความคิดของคนอื่น ผ่านการทำงานของสถาบันต่าง ๆ ในสังคม เช่น สื่อมวลชน ครอบครัว โรงเรียน ที่ทำงาน ฯลฯ เป็นต้น (กาญจนา แก้วเทพ และสมสุข หินวิมาน, ๒๕๕๑) นอกจากนี้ Antonio Gramsci ได้สร้างคำหลายคำเพื่อใช้ในการวิเคราะห์อุดมการณ์ เช่น civil society, hegemony, organic intellectual เป็นต้น โดยประชาสังคมเป็นโครงสร้างสังคมส่วนที่ผลิตขึ้นใหม่และเผยแพร่อุดมการณ์ของชนชั้นนำเพื่อเสริมสร้าง hegemony ของอุดมการณ์

ผ่านระบบการศึกษา และดำรงอยู่ในชีวิตประจำวันของมนุษย์ ส่วน organic intellectual เป็นกลุ่มปัญญาชนที่มีอยู่ในทุกสังคม แต่ละสังคมจะมีปัญญาชนเป็นของตนเอง ซึ่งจำแนกออกเป็น ๒ ประเภท คือ ปัญญาชนประเภทดั้งเดิม (traditional intellectual) เช่น ครู พระสงฆ์ ทำหน้าที่สืบทอดอุดมการณ์ในสังคม และปัญญาชนแบบจัดตั้ง (organic intellectual) ซึ่งเป็นกลุ่มที่สำคัญในการขับเคลื่อนสังคม นอกจากนั้น Louis Althusser เป็นนักโครงสร้างนิยม(structuralism) ชาวฝรั่งเศส เห็นว่าอุดมการณ์เป็นกลไกหนึ่งของรัฐนอกเหนือกลไกด้านปราบปราม ได้แก่ ทหาร ตำรวจ และทหาร ซึ่งอุดมการณ์เป็นกลไกด้านครอบงำ ที่รัฐนิยมนำมาใช้ เป็นมาตรการ “ไม้นวม” ในขณะที่กลไกด้านปราบปรามอาจจะด้อยประสิทธิภาพในบางเวลา โดยกลไกอุดมการณ์จะทำงานผ่าน ครอบครัว ศาสนา โรงเรียน สื่อมวลชน ที่ทำให้คนในสังคมต้องปฏิบัติตาม เนื่องจากกลัวถูกลงโทษจากสังคม การไม่คบหาสมาคม การดูถูก เป็นต้น (กาญจนา แก้วเทพ, ๒๕๒๙; อัลธูแซร์, หลุยส์, ๒๕๒๙; กาญจนา แก้วเทพ (แปล))

ดังนั้น ในกระบวนการประชาสังคม อุดมการณ์จึงเป็นส่วนสำคัญในการยึดเหนี่ยวผูกพันของคนในสังคม ให้เป็นสังคมที่เข้มแข็ง มีคุณธรรม ผ่านสถาบันทางสังคมของชุมชน ตั้งแต่ครอบครัว สถาบันศาสนา โรงเรียน ไปจนถึงสื่อมวลชน ซึ่งงานวิจัยของ พรพรรณ วีระปริยากร (๒๕๔๓) พบว่าเงื่อนไขประการหนึ่งที่สำคัญสำหรับชุมชนที่ดีงาม คือ อุดมการณ์ของความเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ (ideology of learning community) ซึ่งประกอบด้วย ๓ มิติ คือ การศึกษาตลอดชีวิต การมีเสรีภาพอยู่บนพื้นฐานความรับผิดชอบ และสิ่งแวดล้อมที่เป็นกัลยาณมิตร ได้แก่ สิ่งแวดล้อมที่เต็มไปด้วยความรัก ความเอื้ออาทร ความเป็นมิตร การให้โอกาส และการให้สิทธิ

๕) การตกผลึกเป็นสถาบัน เป็นขั้นตอนสุดท้ายของกระบวนการประชาสังคม ที่อุดมการณ์ทางสังคมของชุมชนได้ตกผลึกร่วมกันเหมือนเป็นสถาบันที่คนในชุมชนยอมรับ และถือเป็นกฎเกณฑ์แห่งชีวิต เป็นแรงขับให้สังคมก้าวหน้าต่อไป อย่างไรก็ตาม ความเป็นสถาบัน(institutional) ในทางสังคมวิทยามีความแตกต่างกับความเป็นสถาบัน ในทางนิติศาสตร์และรัฐศาสตร์ โดยนิติศาสตร์ที่มองว่ากฎหมายหรือกฎเกณฑ์เป็นที่มาของการจัดตั้งองค์กรต่าง ๆ “ระบบกฎหมายก่อให้เกิดสถาบันได้อย่างไร” สำหรับในทางรัฐศาสตร์ หมายถึงสถาบันทางการเมือง การปกครอง องค์กรมีกฎหมายรองรับ หรือไม่อาจจะเป็นกลุ่มผลประโยชน์หรือกลุ่มผลักดันที่สัมพันธ์กับรัฐ สำหรับในทางสังคมวิทยานั้นมอง ความเป็นสถาบันในเชิงความสัมพันธ์ และแสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงในเชิงกระบวนการ กล่าวคือ เมื่อชุมชนเกิดปัญหา ก็จะนำไปสู่การเคลื่อนไหว รวมกลุ่ม ประมวลชุดความรู้ สื่อสารกับสังคมทั้งในพื้นที่และนอกพื้นที่(ไพสิฐ พานิชย์กุล, ๒๕๕๑) เช่น การเคลื่อนไหวการจัดการป่าชุมชนร่องบอน อำเภอพาน จังหวัดเชียงราย ที่พัฒนาเป็นข้อตกลง ระเบียบธรรมนูญชุมชน แบบแผนการจัดการป่า เช่นเดียวกับชาวประมงพื้นบ้านในอ่าวพังงาได้ทำงานร่วมกันกับองค์กรพัฒนาเอกชนและภาคีในพื้นที่ จนเกิดความร่วมมือที่ชัดเจนของคนในชุมชน และเกิดการขยายฐานกลุ่มสมาชิกในชุมชน การทำงานที่มีองค์กรทำงานชัดเจนขึ้น คนในชุมชนยอมรับและตระหนัก หวงแหวนในทรัพยากร ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก เกิดพันธมิตรในการทำงานหลายระดับ ฯลฯ เป็นต้น (ธนู แนนเนียน, ๒๕๕๑)

นอกจากนี้ Huntington (๑๙๖๘) ให้คำนิยามความเป็นสถาบันว่า คือ “กระบวนการที่องค์กร และการดำเนินงานต่าง ๆ ขององค์กร พยายามจัดหาค่านิยม (value) และรักษาเสถียรภาพ (stability) สำหรับระดับความเป็นสถาบันจะมากหรือน้อยนั้น ขึ้นอยู่กับ ความสามารถในการปรับตัว (adaptability) ความสลับซับซ้อน (complexity) เช่น เกิดหน่วยย่อย สาขา และสายที่ขยายออกไป ความเป็นอิสระ (autonomy) ในการตัดสินใจด้วยตนเอง และ ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน สอดคล้องต้องกัน อย่างไรก็ตามแนวคิดของ Huntington นี้จะนำไปอธิบายความเป็นสถาบันในการพัฒนาทางการเมือง

๒.๒ แนวคิดอำนาจทางสังคม (social power)

แนวคิดอำนาจทางสังคม เป็นแนวคิดที่ไม่ได้กล่าวถึงกันมากนักในวงวิชาการในปัจจุบัน โดยเฉพาะในสาขาสังคมวิทยา จากที่ผู้วิจัยค้นพบส่วนใหญ่ใช้ในการศึกษากระบวนการภายในขององค์กรในมุมมองสาขาจิตวิทยาสังคม ภายใต้แนวคิดของ French & Reven (๑๙๕๙) และมองอำนาจทางสังคมที่ติดอยู่กับตัวบุคคล หรือองค์กร เช่น การเป็นผู้เชี่ยวชาญ การมีข้อมูลข่าวสาร การให้สิ่งตอบแทนหรือรางวัล ฯลฯ เป็นต้น สำหรับในทางสังคมวิทยานั้น Olsen (๑๙๙๑) เห็นว่าอำนาจทางสังคม อยู่ในปฏิสัมพันธ์ทางสังคม เป็นไปได้ทั้งในระดับบุคคลและกลุ่ม และไม่ได้เป็นความสัมพันธ์ทางเดียว นอกจากนี้ก็คิดอีกคนหนึ่งที่กำลังกล่าวถึงอำนาจทางสังคม คือ Mann (๑๙๘๖) แต่จะมองอำนาจทางสังคมในสังคมระดับ Macro คือ เศรษฐกิจ อุดมการณ์ การเมือง และการทหาร สำหรับงานวิจัยเรื่องนี้ ผู้วิจัยใช้แนวคิดของ Olsen เป็นหลัก ที่มองอำนาจทางสังคมในเชิงปฏิสัมพันธ์ทางสังคมที่สอดคล้องกับแนวคิดประชาสังคมที่เป็นพื้นที่สาธารณะ (public sphere) ของกลุ่มปฏิบัติการ (actor) ในภาคประชาสังคม (กฤษณะ บุญชัย, ๒๕๕๒) ซึ่งเป็นกรอบแนวคิดหลักของผู้วิจัยในเรื่องนี้ แต่ก็ได้ละทิ้งแนวคิดของ French & Reven และ Mann

๒.๒.๑ แนวคิดเรื่องอำนาจ

แนวคิดเรื่องอำนาจ (power) เป็นแนวคิดที่ใช้กันอย่างแพร่หลายในสาขาสังคมศาสตร์ กล่าวคือ ในสาขารัฐศาสตร์เป็นการศึกษาการใช้อำนาจของรัฐหรือผู้ปกครองต่อประชาชน เป็นอำนาจทางการเมืองของรัฐ (political power) เพื่อให้เกิดความสงบเรียบร้อยประกอบด้วย อำนาจนิติบัญญัติ อำนาจบริหาร และอำนาจตุลาการ (เอกวิทย์ มณีธร, ๒๕๕๒; จักร พันธุ์ชูเพชร, ๒๕๕๒) ส่วนสาขาเศรษฐศาสตร์ (economy) มองอำนาจศึกษาในมิติเศรษฐกิจระบบอำนาจที่มีอิทธิพลต่อรายได้ การจ้างงาน การแบ่งปัน และแลกเปลี่ยนทรัพยากร (ปัทมาวดี ชูชุกี และชล บุนนาค, ๒๕๕๒) สำหรับสาขาจิตวิทยา (psychology) ศึกษาภาวะจิตใจของปัจเจกชนในสังคม ส่วนสาขาจิตวิทยาสังคม (social psychology) ซึ่งมีความใกล้เคียงกับสังคมวิทยา ศึกษาอำนาจในภาวะจิตใจของคนในสังคมที่ส่งผลต่อสังคม ขณะที่สาขาสังคมวิทยา (sociology) ศึกษาสังคมมนุษย์ พฤติกรรมทางสังคม โดยมุ่งไปที่กลุ่ม สถาบันและองค์กรทางสังคม รวมทั้งความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ในกลุ่มทั้งในระดับจุลภาค (micro) คือ ระหว่างปัจเจกบุคคลต่อปัจเจกบุคคล และการกระทำของโครงสร้างที่มีต่อคนในสังคม (macro) (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, ๒๕๕๑)

เมื่อกล่าวถึงแนวคิดเรื่องอำนาจ ต้องย้อนกลับไปยังแนวคิดของ Niccolo Machiavelli (๑๔๖๙-๑๕๒๗) ซึ่งเป็นนักปรัชญาการเมืองในยุคกลางที่ได้รับการกล่าวถึงมากคนหนึ่งโดยเกิดในเมืองฟลอเรนซ์ ประเทศอิตาลีปัจจุบัน ความเจริญทางความคิดในยุคเรอเนสซองส์ (renaissance) ส่งผลต่อ

ความก้าวหน้าทางวิทยาการ เริ่มท้าทายความรู้ที่ผูกขาดโดยพระเจ้ามานับพันปี โดยเริ่มรู้ว่ามีมนุษย์เป็นเจ้าของจักรวาลไม่ใช่พระเจ้า ในการนี้ Machiavelli ในฐานะที่เป็นที่ปรึกษาผู้ปกครอง เห็นว่าการใช้อำนาจของผู้ปกครองต้องมีทั้งศิลป์และความเด็ดขาด กล่าวคือ ในบางสถานการณ์ผู้ปกครองต้องทำให้คนกลัวมากกว่าคนรัก เพราะคนรักจะเป็นภาระในอนาคต ส่วนคนกลัวจะมาพร้อมกับการถูกลงโทษ อย่างไรก็ตามการใช้อำนาจเด็ดขาดไม่อาจได้ผลเสมอไป ดังนั้น ผู้ปกครองต้องใช้ศิลป์ โดยการสร้างความยินยอม (consent) ของมวลชน ด้วยการรวมกลุ่ม และสร้างความเป็นหนึ่งใจเดียวกันของคนในสังคม ให้มีเสถียรภาพ และมั่นคง ในบางขณะจะต้องใช้อำนาจศาสนา ซึ่งเป็นอำนาจที่เร้นลับในการผนึกมวลชน และผนึกขวัญของมวลชนด้วย (มาคิอาเวลลี, นิโคโล, ๒๕๕๑ (สมบัติ จันทรวงศ์ (แปล)) ซึ่งแนวคิดของ Machiavelli มีความใกล้เคียงกับแนวคิดของ Antonio Gramsci ซึ่งเป็นนักคิดสาย Marxist ในยุคสมัยใหม่ เห็นว่าการใช้อำนาจสามารถกระทำโดยผ่านกลไกสถาบัน ได้แก่ ตำรวจ ทหาร ศาล และ กลไกประชาสังคม ได้แก่ การศึกษา ศาสนา โดยกลไกเชิงสถาบันทำให้คนเกิดความกลัว แต่เป็นอำนาจที่ใช้ได้เพียงชั่วคราวเท่านั้น อำนาจที่สามารถใช้ได้ผลโดยผ่านประชาสังคมด้วยการครอบงำ (hegemony) ผ่านสถาบันสื่อมวลชน ระบบการศึกษา อย่างไรก็ตาม ผู้ใช้อำนาจเหล่านี้ไม่จำเป็นต้องเป็นผู้ปกครอง แต่ผู้ที่ได้อำนาจมาใช้ก็จะประสบผลสำเร็จ ดังนั้น อำนาจเหล่านี้จึงเป็นพื้นที่ของการช่วงชิงไม่ใช่ของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง

ตอนปลายยุคกลาง ผู้คนเริ่มแสวงหาเสรีภาพ เสมอภาคในสังคม จึงเริ่มตั้งคำถามถึงการอยู่ร่วมกันในสังคมโดยเฉพาะระหว่างผู้ปกครองกับผู้ใต้ปกครอง Thomas Hobbe และ John Locke ซึ่ง Hobbe เห็นว่าการที่คนมาอยู่ร่วมกันเป็นสังคมเนื่องจากในธรรมชาติมีแต่ความน่ากลัว ไม่ปลอดภัย จึงมาทำสัญญาประชาคม (social contract) ด้วยกัน ซึ่งการทำสัญญาประชาคมนี้นำให้อำนาจเด็ดขาดขึ้นอยู่กับผู้ปกครอง ไม่สามารถโต้แย้งได้ กล่าวคือ เมื่อทำสัญญาแล้วเป็นอำนาจอธิปไตยของผู้ปกครองที่จะทำอะไรต่อผู้ใต้ปกครองก็ได้ เพราะเป็นการมอบชีวิตให้กับผู้ปกครองดูแลรักษาแล้ว และการทำสัญญาดังกล่าวเป็นการทำสัญญากับผู้ปกครองที่เป็นตัวแทนของพระเจ้า ดังนั้น ถ้าใครล้มเลิกข้อตกลงหรือสัญญาเท่ากับเป็นการล้มเลิกสัญญากับพระเจ้าด้วย แต่ Locke เห็นว่าเมื่อทำสัญญาประชาคมแล้ว มีสิทธิโต้แย้งได้ในกรณีที่ผู้ปกครองใช้อำนาจที่ไม่ถูกต้อง เนื่องจากสัญญาประชาคมได้ทำขึ้น ๒ ครั้ง คือ การสถาปนาสังคมประชา (civil society) เพื่อการอยู่ร่วมกันของคนในสังคมที่มีกติกาการอยู่ร่วมกัน ซึ่งจะต้องสละสิ่งที่ตนเองสะดวกและไม่สะดวกเพื่อมาอยู่ร่วมกันให้ได้ ต่อมาเป็นการสถาปนารัฐบาล ซึ่งเป็นตัวแทนทำหน้าที่ให้แก่สังคมเพื่อส่วนรวม รัฐบาลกับสังคมจึงแยกจากกัน การเปลี่ยนรัฐบาลเป็นการเปลี่ยนตัวผู้แทนหรือผู้ดูแลสังคมส่วนรวม แต่ไม่ใช่เปลี่ยนสังคม (เชียน ธีระวิทย์, ๒๕๒๓)

ในยุคเศรษฐกิจเฟื่องฟู หลังปฏิวัติอุตสาหกรรมในศตวรรษที่ ๑๘ ด้านหนึ่งทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของมนุษย์ดีขึ้น แต่ในอีกด้านหนึ่งนำมาสู่ความทุกข์ยากของมนุษย์ที่เป็นผลมาจากการพัฒนา ความสับสนวุ่นวายในสังคม ในช่วงเวลานี้ นักสังคมวิทยาพยายามหาทางออกให้กับสังคม โดย Emile Durkheim มองว่าทางออกจะต้องจัดระเบียบทางสังคม (social order) ให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันได้ดังนั้นต้องอาศัยอำนาจทางสังคมเข้ามาเป็นตัวประสาน คือ ศาสนา แต่ Karl Marx เห็นว่าเศรษฐกิจซึ่งเป็นโครงสร้างส่วนล่างของสังคม เป็นอำนาจสำคัญและเป็นอำนาจที่ผูกติดกับชนชั้นทางสังคม โดยชนชั้นที่มีอำนาจทางเศรษฐกิจมากกว่า คือ ชนชั้นนายทุน และใช้อำนาจทางเศรษฐกิจ

ที่มีอยู่เอาเปรียบชนชั้นที่มีอำนาจทางเศรษฐกิจน้อยกว่า หรือชนชั้นล่าง เช่น กรรมกร คนงาน และผู้ใช้แรงงาน เป็นต้น การทำให้เกิดความเท่าเทียมกันในสังคมต้องโดยการปฏิวัติ แม้ Max Weber จะเห็นด้วยกับ Marx เกี่ยวกับความสำคัญของอำนาจทางเศรษฐกิจ แต่ก็ยังเห็นว่าอำนาจทางเศรษฐกิจในโลกสมัยใหม่มีผลมาจากอำนาจอื่นด้วย เช่น ผู้บริหารองค์กรขนาดใหญ่มีอำนาจมากมาย ทั้ง ๆ ที่เขาเป็นเพียงลูกจ้างของบริษัทเท่านั้น ดังนั้น จึงเห็นว่าอำนาจในมุมมองของ Weber มีที่มาในทิศทางที่หลากหลาย อย่างไรก็ตาม Antonio Gramsci ซึ่งให้ความสำคัญกับโครงสร้างส่วนบนของสังคม โดยเห็นว่า อุดมการณ์ (ideology) เป็นอำนาจอย่างหนึ่งที่รัฐใช้ในการครอบงำคนในสังคมให้เชื่อและปฏิบัติตาม

จากการศึกษาอำนาจในสังคมอเมริกาของนักวิชาการอเมริกันหลายคน เช่น Floyd Hunter (๑๙๕๓) พบว่าผู้มีอำนาจที่แท้จริงในสังคมอเมริกันขณะนั้น คือ ผู้นำทางเศรษฐกิจ ต่อมา C.W. Right Mills (๑๙๕๖) พบว่าสังคมอเมริกันอยู่ภายใต้การปกครองของผู้บริหาร นักธุรกิจ และนักการเมือง แต่ R.Dahl (๑๙๖๑) แย้งกับ Hunter และ Mills ว่าอำนาจได้แพร่กระจายหลายกลุ่ม (pluralism) ส่วน Nelson W.Polsby (๑๙๖๖) ตั้งคำถามว่า ใครปกครองชุมชนในอเมริกัน (American community) เห็นว่า ชุมชนอเมริกันถูกแยกออกเป็น ๒ ชั้น หรือกลุ่ม ตามสภาพสังคม เศรษฐกิจ และกลุ่มชนชั้นสูง (upper class) มีอำนาจมากกว่าชนชั้นล่าง (lower class)

อย่างไรก็ตาม Steven Luck (๑๙๗๔) เห็นว่าเป็นการมองดังกล่าวข้างต้นเป็นการมองในมิติเดียว (one dimension view) คือมิติผู้นำ และ ๒ มิติ (two dimension view) คือ มิติการครอบงำโดยกลุ่มผลประโยชน์ จึงได้เพิ่มเติมมุมมองที่ ๓ โดยมองว่า สังคมถูกปกครองโดยกลุ่มคนเล็ก ๆ แต่มีอำนาจมากในสังคม เรียกว่า the concept of mobilization of bias โดยเห็นว่าพลังของกลุ่มคน (powerful group) เหล่านี้ มีอิทธิพลเหนือคนอื่นทั้งที่เห็นชัดเจน (overt) และซ่อนเร้น (covert)

ขณะที่ Michal Mann (๑๙๘๖) ใน A History of power from the beginning to AD.๑๗๖๐ มองอำนาจแตกต่างไปจาก Luck โดยผสมผสานแนวคิดอำนาจของ Marx ที่มองอำนาจสัมพันธ์กับเศรษฐกิจ และ Weber โดยจำแนกอำนาจทางสังคมออกเป็น ๒ อย่าง คือ อำนาจเหนือกว่า (the power of some people over other) และ อำนาจของการกระทำร่วมกันของคนในสังคม (collective action) โดยมีทรัพยากรอำนาจ ๔ อย่างที่มาจากโครงสร้าง คือ เศรษฐกิจ (economic) อุดมการณ์ (ideological) การเมือง (politic) และ ทหาร (military)

อย่างไรก็ตาม Michel Foucault เห็นว่าในชีวิตประจำวันของมนุษย์สัมพันธ์กับอำนาจที่หลากหลาย และมีอยู่ทุกหนทุกแห่งในสังคม ทั้งที่รู้ตัวและไม่รู้ตัว พร้อมทั้งมนุษย์ยินยอมที่จะอยู่ภายใต้อำนาจเหล่านั้น หรือในบางครั้งใช้อำนาจเหล่านั้นบังคับตนเองเสียเลย เช่น เรื่องของวินัย เป็นต้น นอกจากนี้ความรู้และอำนาจได้เชื่อมโยงเข้าหากันและมีอำนาจในการควบคุมชีวิตมนุษย์ในยุคสมัยใหม่ อย่างไรก็ตาม Foucault เห็นว่าอำนาจมีทั้งด้านบวกและด้านลบ กล่าวคือ มีทั้งในส่วนที่กดขี่บังคับ และกระตุ้นส่งเสริม มีทั้งส่วนครอบงำและเปิดทางให้เสรีภาพ มีทั้งส่วนทำลายและส่วนที่สร้างสรรค์ และมีทั้งส่วนที่ครอบงำและต่อต้าน โดยเป็นการมองอำนาจในทวิลักษณ์ นอกจากนี้ในยุคสมัยใหม่ Foucault เห็นว่า วินัยและการลงโทษ (discipline and punish) เป็นอำนาจอย่างหนึ่งที่เป็นเครื่องควบคุมร่างกายมนุษย์ ทำให้เชื่อ เช่น การฝึกทหาร ร่างกายยังเป็นตัวแทนหรือการสื่อแทน

ความหมาย เช่น ความกล้าหาญของทหาร นอกจากนี้ยังทำงานในเชิงการควบคุมเวลาการทำงาน และการควบคุมผ่านกาลเทศะ ทั้งนี้เพื่อประสิทธิภาพและประสิทธิผลในทางเศรษฐกิจนั่นเอง อย่างไรก็ตามในการศึกษาเรื่องอำนาจ Foucault ไม่เน้นการตั้งคำถามว่าอำนาจเป็นของใครอยู่ที่ใด มาจากจุดไหน แต่จะเน้นการตั้งคำถามว่ามีรูปแบบการใช้อำนาจอย่างไร ด้วยเทคนิคหรือเครื่องมืออะไร และผลของการใช้อำนาจนั้นเป็นอย่างไร โดยเฉพาะอย่างยิ่งให้ความสนใจเรื่องอำนาจและความรู้ผ่านการสร้างวาทกรรมในรูปแบบต่าง ๆ ในสังคม (ธีรยุทธ บุญมี, ๒๕๕๑; อานันท์ กาญจนพันธ์, ๒๕๕๒) ซึ่ง ชิเกฮารุ ทานาเบ้ (๒๕๕๑) ได้นำแนวคิดของ Michel Foucault มาอธิบายในงานวิจัยเรื่อง “ชุมชนกับการปกครอง ชีวญาณ : กลุ่มผู้ติดเชื้อ HIV ในภาคเหนือของประเทศไทย” โดยพบว่าอำนาจของแพทย์สมัยใหม่ถูกสร้างขึ้นมาจากพื้นฐานของวิทยาศาสตร์และอยู่บนความสัมพันธ์ระหว่างแพทย์กับผู้ป่วย เป็นอำนาจที่ผู้ป่วยต้องยอมทำตามแพทย์โดยไม่ขัดขืน ซึ่งอำนาจดังกล่าวนี้เป็นอำนาจที่ไม่มีความรุนแรง และไม่กระทบผู้คนจำนวนมาก แต่เมื่อถูกนำมาใช้ร่วมกับระบบราชการ บริษัทผลิทยา และอุตสาหกรรมอื่น ๆ ทำให้ที่มีความรุนแรงมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้เป็นอำนาจที่ไม่ได้บังคับต่อปัจเจก (subject) โดยตรง แต่เป็นอำนาจที่ปัจเจกใช้ในการบังคับตนเอง (regulating power) ให้ปฏิบัติตามอย่างสมยอม

จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่า แนวคิดเรื่องอำนาจมีมุมมองที่หลากหลาย ขณะเดียวกันนักวิชาการทั้งต่างประเทศและไทยได้พยายามจัดกลุ่มแนวคิดออกมาหลากหลายเช่นกัน เช่น Hindess (๑๙๙๖) ได้จำแนกออกเป็น ๒ ส่วน คือ อำนาจที่เป็นความสามารถจะกระทำต่อคนอื่น (capacity to act) ซึ่งเป็นสิทธิอันชอบธรรมที่จะกระทำได้ ซึ่งเป็นอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่างผู้มีอำนาจกับผู้ได้รับผลจากอำนาจ เช่น แนวคิดของ อำนาจที่เกิดจากผู้นำ (elite) หรือกลุ่มผลประโยชน์ (interest group) ส่วนต่อมา อำนาจยังเป็นสิทธิ (capacity to right) ตามที่บัญญัติไว้ในกฎหมาย เป็นอำนาจที่กฎหมายให้สิทธิการใช้อำนาจไว้ว่าสามารถกระทำได้ ซึ่งการให้ความหมายของอำนาจทั้งสองส่วนนั้น เป็นอำนาจที่กระทำแต่ฝ่ายเดียวคือฝ่ายที่มีอำนาจ เช่นเดียวกับ Hindess and Christine. (๑๙๙๙) อย่างไรก็ตาม Hindess and Christine. (๑๙๙๙) ยังเห็นเพิ่มเติมว่า อำนาจยังเป็นการตอบโต้ของผู้ถูกกระทำด้วย (human agency)

สำหรับนักวิชาการไทย อานันท์ กาญจนพันธ์ (๒๕๔๔) และ รัตนา โตสกุล (๒๕๔๘) ได้จำแนกอำนาจออกเป็น ทั้งในความหมายของกำลังบังคับ และอำนาจอันชอบธรรมที่ได้รับการยินยอมจากผู้เกี่ยวข้องที่จะกระทำการให้บรรลุผลตามที่ตั้งไว้ อำนาจการครอบงำ (domination) อำนาจของพลังกลุ่ม (collective action) และอำนาจที่เป็นทรัพยากร อำนาจในความหมายสิทธิที่ให้กระทำการ (right) อำนาจที่เป็นวาทกรรม (discourse) และอำนาจยังมีความหมายเชิงสัมพันธ์เชิงอำนาจด้วย

อย่างไรก็ตาม Dowding (๑๙๙๖) เห็นเช่นเดียวกับ Hindess และ Tavlör ข้างต้นว่า อำนาจจำแนกออกได้เป็นอำนาจที่กระทำต่อ (power to) และอำนาจที่เหนือกว่า (power over) เช่น A มีอำนาจเหนือ B ที่จะให้กระทำบางสิ่งบางอย่างตามที่ต้องการ ซึ่งอำนาจทั้ง ๒ อย่างนี้เป็นที่มาของผลลัพธ์ของอำนาจ (outcome power) และอำนาจในเชิงความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างตัวแสดง (actor) ๒ ตัวขึ้นไป ซึ่งเรียกว่า อำนาจทางสังคม (social power)

๒.๒ แนวคิดอำนาจทางสังคม (social power)

ดังที่กล่าวก่อนหน้านี้ Dowding (๑๙๙๖) มองว่าอำนาจทางสังคม เป็นอำนาจในเชิงปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (social interaction) ระหว่างตัวแสดง ๒ ตัวขึ้นไป แต่เป็นการมองอำนาจในทางเดียว อย่างไรก็ตาม John S. Atlee และ Tom Atlee (www.co-intelligence.org, ค้นเมื่อ ๒๗ กรกฎาคม ๒๕๕๓) กล่าวว่า อำนาจทางสังคมเป็นกระบวนการที่ปัจเจกบุคคล และกลุ่มทางสังคม เชื่อมโยงกับสิ่งอื่น คือ ความสามารถที่มีอิทธิพลต่อส่วนอื่น (the ability to influence others) ซึ่งสนใจและมีเป้าหมาย และความสามารถในการต่อต้าน (the ability to resist) จากการกระทำจากสิ่งอื่น ดังนั้น อำนาจทางสังคมในความหมายนี้ ประกอบด้วย ๒ ส่วน คือ ส่วนที่มีอิทธิพลต่อส่วนอื่น และส่วนที่ต่อต้านหรือคัดค้านอำนาจที่กระทำต่อส่วนนั้น จากความหมายนี้ทำให้เห็นว่าอำนาจทางสังคมไม่ได้มีทางเดียวเสมอไปที่ฝ่ายหนึ่งจะมีอำนาจเหนืออีกฝ่ายหนึ่ง ซึ่งเป็นแต่เพียงฝ่ายเดียว แต่อำนาจทางสังคมนั้นยังมีส่วนที่ต่อต้านหรือคัดค้านการใช้อำนาจดังกล่าวด้วย

ขณะที่ Olsen (๑๙๙๑) ให้นิยามว่าอำนาจทางสังคม คือ “ทุกสิ่งที่เกิดขึ้นในปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (social interaction) และทุกความสัมพันธ์ทางสังคม (social relationship) ที่ยาวนานเกี่ยวข้องกับกับการสำแดงอำนาจทั้งสิ้น ดังนั้น อำนาจจึงเป็นรากฐานขององค์กรทางสังคมทั้งหมด” ซึ่ง Olsen เห็นว่า อำนาจทางสังคม คล้ายคลึงกับพลังงาน (energy) ในโลกฟิสิกส์ กล่าวคือ อำนาจทางสังคม เป็นอำนาจที่ส่งผลต่อการกระทำ หรือความคิดของคนอื่น แม้จะมีการต่อต้าน โดยอำนาจทางสังคมมีลักษณะที่สำคัญ คือ เป็นอำนาจที่ดำรงอยู่ในปฏิสัมพันธ์ทางสังคม หรือในความสัมพันธ์ทางสังคม ไม่ได้อยู่โดดเดี่ยว (single actor) แต่อยู่สัมพันธ์กับตัวกระทำอื่น มีตัวแสดงทางสังคม (social actor) ที่เป็นได้ทั้งปัจเจกบุคคลและองค์กร ในระดับบุคคลเกิดขึ้นเมื่อบุคคลหนึ่งชักชวนให้บุคคลอื่นกระทำตามที่ตนต้องการ และ อำนาจทางสังคมสามารถเป็นได้ทั้งส่งเสริม (promote) หรือขัดขวาง (prevent) การกระทำของคนอื่น

ขณะเดียวกัน นักจิตวิทยาสังคม French and Ravan (๑๙๖๐) นิยามอำนาจทางสังคม ในความหมายของการมีอิทธิพล (influence) โดยความหมายนี้ จำกัดอยู่เฉพาะในขอบเขตของอิทธิพลที่มีต่อบุคคล ไม่รวมถึงอิทธิพลที่มีต่อกลุ่มคน ซึ่งผู้ใช้อำนาจ (เรียกว่า O) อาจจะเป็นบุคคล บทบาท หรือกลุ่มคนก็ได้ แต่ผู้ยอมรับอำนาจ (เรียกว่า P) จะต้องเป็นบุคคลเท่านั้น ดังนั้นอิทธิพลของ O ที่มีต่อระบบ a ของ P หมายถึง แรงผลักดันที่มีต่อระบบ a ซึ่งมีแหล่งมาจากการกระทำของ O ซึ่งแรงผลักดันนี้ประกอบด้วยแรงที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของระบบไปในทิศทางที่ O ต้องการ และแรงต้านทานที่จะกระทำในทิศทางตรงข้าม ซึ่งเกิดขึ้นเนื่องจากการกระทำอันเดียวกันของ O ดังนั้นจากการนิยามอิทธิพลของ O นี้จึงหมายถึงการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเนื่องจากแรงชักจูงของ O เท่านั้น ไม่รวมถึงแรงชักจูงจากสาเหตุอื่น ดังนั้น “อำนาจ” ตามคำนิยามนี้ จึงหมายถึง “อิทธิพลของตัวแสดง (actor) ที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ทัศนคติ ค่านิยม ความคิดเห็น จุดมุ่งหมาย หรือความต้องการของบุคคลอื่นไปในทิศทางที่ตนต้องการ”

ดังนั้น อำนาจทางสังคม จึงเป็นอำนาจที่เกิดขึ้นในปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (interaction) ระหว่างตัวแสดงในสังคม ซึ่งเป็นไปได้ทั้งในระดับปัจเจกบุคคล และระดับกลุ่มหรือองค์กรในสังคม และปฏิสัมพันธ์ที่ยาวนานเหล่านี้ นำไปสู่ความสัมพันธ์ (relationship) ของคนในสังคม จนเกิดความผูกพัน (social bond) ก่อรูปเป็นกลุ่มหรือองค์กรทางสังคมในสังคม ซึ่ง Olsen (๑๙๙๑) ได้จำแนก

ลักษณะที่สำคัญของอำนาจทางสังคม ที่มีความแตกต่างจากอำนาจโดยทั่วไป ที่เป็นอำนาจทางเดียว จากการกระทำของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง หรืออาจจะมีการตอบโต้กันเพื่อให้สามารถดำรงอยู่ได้ แต่อำนาจทางสังคมตามแนวคิดของ Olsen มีลักษณะดังต่อไปนี้

๑) อำนาจทางสังคม เป็นอำนาจที่ไม่สามารถเกิดได้โดยโดดเดี่ยวลำพัง เป็นสิ่งที่อยู่ในปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (social interaction) หรือ ความสัมพันธ์ทางสังคม (social relation) ของตัวแสดง กล่าวคือ อำนาจโดยทั่วไป เป็นอำนาจที่เป็นการกระทำในทางเดียว เช่น อำนาจรัฐ เป็นการกระทำของรัฐต่อประชาชนในรูปแบบต่าง ๆ เช่นกัน ตั้งแต่การบังคับใช้กฎหมาย การลงโทษเมื่อประชาชนกระทำผิดกฎหมาย แต่เป็นการกระทำทางเดียวโดยการใช้อำนาจของรัฐที่ประชาชนต้องเชื่อถือและปฏิบัติตาม ไม่อาจโต้แย้งได้ เช่น คำสั่งศาลยุติธรรม เป็นต้น

๒) ตัวแสดงของอำนาจทางสังคม อาจจะเป็นปัจเจกบุคคล หรือองค์กรทางสังคม ก็ได้ และตัวแสดงอาจจะมีปฏิสัมพันธ์หรือความสัมพันธ์ได้ ๔ ลักษณะ คือ

๒.๑) เป็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างตัวแสดงที่เป็นปัจเจกบุคคล (interpersonal) เช่น ระหว่าง นาย ก.ซึ่งเป็นเจ้าของบริษัท กับ นาย ข. ซึ่งในฐานะลูกจ้าง

๒.๒) เป็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างตัวแสดงที่เป็นปัจเจกบุคคล แต่กระทำในฐานะตัวแทนขององค์กร ซึ่งจัดเป็นความสัมพันธ์ระหว่างองค์กร (inter-organization) เช่น นาย ก. เป็นผู้แทนสหภาพแรงงาน ต่อบริษัทกับนายจ้าง

๒.๓) และ ๒.๔) เป็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกบุคคลกับองค์กร และองค์กรกับปัจเจกบุคคลในลักษณะที่มีอิทธิพลต่อกัน

๓) ผลสะท้อนกลับของการใช้อำนาจทางสังคมนั้นไม่ได้เกิดขึ้นทันที ต้องรอเวลา ซึ่งหมายความว่า การใช้อำนาจทางสังคม ไม่ได้เกิดผลขึ้นในทันทีทันใดเช่นอำนาจที่ใช้โดยระเบียบกฎหมายของรัฐ แต่ผลของอำนาจทางสังคมนั้นต้องใช้เวลาพอสมควรจึงจะเห็นผล ทั้งนี้เนื่องจากเป็นอำนาจที่ไม่ได้บังคับให้คนต้องปฏิบัติโดยชัดเจน แต่อำนาจการยินยอมของคนในสังคมเป็นสิ่งสำคัญ ซึ่งการยินยอมนั้นนอกจากการทำความเข้าใจเองของผู้ได้รับผลของการใช้อำนาจทางสังคมแล้ว สภาพแวดล้อมทางสังคม เช่น เพื่อนบ้าน ผู้มีอำนาจในชุมชน และสิ่งที่ตนเองได้รับอย่างเห็นผลในรูปแบบ เป็นสิ่งที่ทำให้ผู้นั้นเกิดการยอมรับอำนาจทางสังคม และปฏิบัติตาม

๒.๒.๓ ที่มาของอำนาจทางสังคมของชุมชน

อำนาจทางสังคมมีความแตกต่างจากอำนาจทางการเมือง (political power) กล่าวคือ อำนาจทางการเมือง มีที่มาจากสถาบันทางการเมือง ผ่านองค์กรอำนาจ ๓ ฝ่าย ได้แก่ อำนาจนิติบัญญัติ อำนาจบริหาร และอำนาจตุลาการ โดยอำนาจนิติบัญญัติทำหน้าที่ในการออกกฎหมาย ข้อบังคับในสังคม เช่น พระราชบัญญัติ พระราชกำหนด กฎหมาย ต่าง ๆ เป็นต้น ส่วนฝ่ายบริหารทำหน้าที่บริหารราชการแผ่นดินตามที่ได้แถลงไว้กับรัฐสภาและสัญญาที่ประชาชนในตอนหาเสียงเลือกตั้งสำหรับประเทศที่ปกครองในระบบประชาธิปไตย โดยมีนายกรัฐมนตรีเป็นหัวหน้า และมีคณะรัฐมนตรีทำหน้าที่ร่วมพิจารณาและรับผิดชอบบริหารในแต่ละกระทรวง นอกจากนี้ยังมีข้าราชการในกระทรวง กรม รวมถึงระดับจังหวัด และอำเภอ เป็นผู้ปฏิบัติงาน ส่วนอำนาจตุลาการทำหน้าที่ในการตัดสินคดีต่าง ๆ ทั้งที่เกี่ยวข้องกับประชาชน และเจ้าหน้าที่ของรัฐ เพื่อธำรงความยุติธรรมในสังคม โดยทั้ง ๓ ฝ่ายนี้เป็นอิสระต่อกัน และถ่วงดุลกันเสมอ

ส่วนอำนาจทางสังคม เป็นอำนาจที่เกิดจากปฏิสัมพันธ์ทางสังคมในชุมชน (social interaction) ซึ่งชุมชนเป็นสังคมเกิดขึ้นจากการที่คนมาอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มของคน ที่มีอาณาบริเวณสมาชิกในกลุ่มมีความรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน มีการติดต่อสื่อสารระหว่างกันเสมอ และคนในสังคมยอมรับแบบแผนการดำเนินชีวิตของกลุ่มมาประพฤติปฏิบัติจนกลายเป็นสถาบันทางสังคม ซึ่งสิ่งหนึ่งที่ทำให้คนอยู่รอดได้ คือ การควบคุมทางสังคม (social control) (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, ๒๕๔๔) ซึ่งพิทยา สายหู (๒๕๔๔) เห็นว่าสังคมแต่ละสังคมจึงต้องมีกฎหมาย ข้อบังคับ กติกาเพื่อให้สังคมปฏิบัติตาม ดังนั้น การที่คนจะเป็นสมาชิกของสังคมได้นั้นต้องยอมรับ และปฏิบัติตามกฎกติกาของสังคมเหล่านั้นด้วย แม้แต่เราอยู่ในครอบครัว ซึ่งครอบครัวเป็นสังคมแรกของมนุษย์ พ่อแม่ก็จะมีการกวดขันที่อบรมสั่งสอนในกริยามารยาท การประพฤติต่าง ๆ รวมทั้งการดูดำดูขาวว่าเมื่อเรากระทำผิดนอกจากนี้บางครั้งเราทำสิ่งต่าง ๆ ไปโดยไม่ได้สงสัยว่าทำไปทำไม เพื่ออะไร สิ่งที่ทำบางอย่างเป็นไปโดยอัตโนมัติเพราะอำนาจของกลุ่มหรือสังคม และวัฒนธรรมของแต่ละสังคม เมื่อเราเข้ากลุ่มก็ต้องรับรู้ เข้าใจวัฒนธรรมของกลุ่ม โดยกลุ่มในสังคมมีทั้ง กลุ่มสมัครใจ ได้แก่ เพื่อน การทำประโยชน์เพื่อส่วนรวม และกลุ่มบังคับ ได้แก่ ที่ทำงาน วงศาคณาญาติ โรงเรียน หรือทหาร เป็นต้น ทั้ง ๒ ประเภทมีอำนาจที่เหนือกว่าโดยมีวิธีการการบังคับต่อสมาชิกในกลุ่มที่แตกต่างกัน

อย่างไรก็ตาม เป็นข้อถกเถียงกันในทางสังคมวิทยาว่าที่มาของอำนาจทางสังคมมีที่มาจากโครงสร้างทางสังคม (social structure) ได้แก่ วัฒนธรรม ศาสนา ความเชื่อ ประเพณี ตามแนวคิดสำนักโครงสร้าง-หน้าที่นิยมของ Durkheim และที่มาของอำนาจทางสังคมที่ติดอยู่กับตัวปัจเจกบุคคล ตามแนวคิดปัจเจกชนนิยมของ Weber ได้แก่ อำนาจอันชอบธรรม ในรูปแบบอำนาจบารมี อำนาจเหตุผล และอำนาจตามประเพณี ซึ่งเป็นอำนาจที่ถูกติดอยู่กับผู้นำในสังคม (elite)

ในการนี้ Emile Durkheim (๑๘๕๘-๑๙๑๗) (โคเซอร์, ลิวอิส เอ., ๒๕๓๗) ซึ่งเป็นนักคิดชาวฝรั่งเศส เกิดขึ้นในยุคทุนนิยมกำลังเติบโตมาพร้อม ๆ กับวิทยาศาสตร์และความคิดแบบเหตุผลนิยม ทำให้เกิดความรู้สึกว่ามนุษย์เป็นเหมือนหุ่นยนต์ขึ้นทุกที ทำให้มีความรู้สึกไม่สบายใจกับสภาพสังคมดังกล่าว จึงหันมาสนใจความเป็นมนุษย์ที่มีศีลธรรมและความเป็นปึกแผ่นในสังคม โดยมีคำถามว่า “ทำไมคนจึงต้องมาอยู่ร่วมกันเป็นสังคม?” ซึ่งคำตอบในหนังสือเรื่อง the Division of Labor Society กล่าวถึงการมาอยู่ร่วมกันเป็นสังคม ๒ รูปแบบ คือ สังคมแบบ mechanical society เป็นสังคมที่มาจากพื้นฐานของความเหมือนหรือคล้ายกัน เช่น เป็นชาวนา เป็นเครื่องญาติ และศาสนาเดียวกัน เป็นต้น ความเหมือนเหล่านี้ทำให้มีจุดร่วมอยู่ที่ด้านจิตใจ เรียกว่า สำนึกร่วม (collective consciousness) ซึ่งจะปรากฏในสังคมขนาดเล็ก ขณะที่สังคมสมัยใหม่ เป็นสังคมที่มีการแบ่งงานกันทำ การอยู่ร่วมกันเพราะความต่างซึ่งกันเป็นสำนึกร่วมอีกแบบหนึ่ง เรียกว่าเป็นสังคม organic society เป็นเสมือนสังคมเมืองในปัจจุบัน

สำหรับการศึกษาสังคมต้องหลีกเลี่ยงการอธิบายพฤติกรรมทางสังคมว่ามีรากฐานมาจากชีววิทยาและจิตวิทยา และต้องพิจารณาปรากฏการณ์ทางสังคมว่ามีลักษณะเฉพาะในตัวของมันเอง ดังนั้น Durkheim จึงมุ่งไปสนใจโครงสร้างทางสังคมที่เป็นตัวกำหนดพฤติกรรมหรือการกระทำของมนุษย์ โดยเห็นว่าปรากฏการณ์ทางสังคมเป็น “ข้อเท็จจริงทางสังคม” (social fact) (สุเทพ สุนทรเกษม (แปล), ๒๕๕๒) ซึ่งเป็นสิ่งที่อยู่นอกตัวปัจเจกบุคคล และมีอำนาจดบังคับหรือควบคุมการกระทำของคน เป็นสิ่งที่กำหนดให้คนต้องปฏิบัติตามโดยไม่รู้ตัว ได้แก่ ขนบประเพณี

กฎระเบียบทางศีลธรรม ความเชื่อทางศาสนา ที่กล่อมเกลาให้คนผ่านระบบการศึกษา พิธีกรรมทางศาสนา และความเชื่อในสังคมจนกลายเป็นสำนึกร่วมของสังคม (collective consciousness) และยังเป็นพลังทางสังคมที่บังคับ (social force) ให้ปัจเจกบุคคลต้องปฏิบัติตาม ดังนั้น ข้อเท็จจริงทางสังคม จึงประกอบด้วย ๒ ส่วนที่สำคัญ คือ ส่วนที่เป็นโครงสร้าง (structure) ได้แก่ กฎระเบียบ ซึ่งเป็นกติกาของสังคม และส่วนที่เป็น องค์การบริหาร ซึ่งเป็นหน่วยต่าง ๆ ที่สังคมตั้งขึ้นมา นอกจากนี้ยังมีพลังขับเคลื่อนสังคม (forces) คือ ศาสนา และวัฒนธรรม อย่างไรก็ตาม ทั้ง ๒ ส่วนจะทำงานไม่ได้ถ้าขาดส่วนที่ ๓ คือ สำนึกร่วมของสังคม (collective consciousness)

ผลการศึกษาในเชิงประจักษ์ของ Durkheim (๑๙๕๑) ในเรื่อง Suicide พบว่าการฆ่าตัวตายไม่ใช่เป็นเรื่องของปัจเจกชนแต่เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากเงื่อนไขทางสังคม เป็นเพราะคนในสังคมมีสำนึกทางสังคมบางอย่างร่วมกัน ดังนั้น การศึกษาในทางสังคมวิทยาจะวิเคราะห์ในระดับปัจเจกชนไม่ได้ เพราะคนเราทำไปตามความคิดที่คนในสังคมนั้นให้การยอมรับ ซึ่งเป็นความจริงทางสังคมของสังคมนั้น ซึ่งมีการปฏิบัติทางความหมายที่อยู่เหนือปัจเจกชน ดังนั้นหน่วยวิเคราะห์ จึงอยู่ที่ระบบความคิดที่อยู่เบื้องหลังการกระทำของปัจเจกชนมากกว่า และแนวคิดข้อเท็จจริงทางสังคมนี้ ต่อมาได้รับการสานต่อโดย Michel Foucault เกี่ยวกับวาทกรรม อำนาจ ความรู้กับความจริง ซึ่งได้กล่าวไปแล้วก่อนหน้านี้

อย่างไรก็ตาม Max Weber (โคเซอร์, ลิวอิส เอ., ๒๕๓๗) เห็นต่างจาก Durkheim โดยเห็นว่า สังคมวิทยาเป็นศาสตร์ที่เกี่ยวกับการกระทำทางสังคม (social action) แต่เน้นที่การวิเคราะห์การกระทำของปัจเจกในฐานะผู้กระทำ โดย Weber ให้นิยามของสังคมวิทยาว่า “เป็นศาสตร์ที่ประสงค์จะบรรลุถึงความเข้าใจที่เกิดขึ้นจากการตีความ (verstehen) เกี่ยวกับพฤติกรรมทางสังคม เพื่อให้ได้มาซึ่งคำอธิบายถึงสาเหตุ แนวทาง และผลลัพธ์ของพฤติกรรมนั้น ๆ” โดย Weber ได้แบ่งการกระทำทางสังคมออกเป็น ๔ ประเภท คือ การกระทำที่มีเหตุผลโดยมีเจตนาเพื่อบรรลุเป้าหมาย (zweckrational) การกระทำอย่างมีเหตุผลเพื่อบรรลุค่านิยม (wertrational) การกระทำที่เกิดจากแรงจูงใจทางอารมณ์หรือความชอบพอ (affective) และสุดท้ายคือ การกระทำที่เป็นประเพณี (traditional) สำหรับแนวคิดเรื่องอำนาจนั้น Weber ให้ความสำคัญกับอำนาจอันชอบธรรม (authority) โดยแบ่งออกเป็น ๓ แบบ คือ อำนาจอันชอบธรรมที่ตั้งอยู่บนรากฐานของเหตุผล หรือระเบียบข้อบังคับที่ถูกระบุหรือกำหนดขึ้นเป็นพันธสัญญา (rational-legal authority) ซึ่งเป็นที่มาของอำนาจสังคมสมัยใหม่ แตกต่างจากอำนาจอันชอบธรรมในสังคมสมัยก่อนที่ต้องอยู่บนรากฐานของขนบธรรมเนียมประเพณี (traditional authority) ซึ่งเป็นอำนาจชอบธรรมที่ไม่ได้ตราไว้เป็นกฎ แต่อยู่ในจิตใจของบุคคลที่ได้รับการถ่ายทอดสืบมา หรือจากการสั่งการของบุคคลที่มีอำนาจชอบธรรมกว่า และอำนาจชอบธรรมแบบสุดท้ายคือ อำนาจบารมี (charismatic authority) ซึ่งเป็นอำนาจที่อยู่ขึ้นกับผู้ผู้นำ นอกจากนี้แม้ Weber เห็นด้วยกับ Marx ในเรื่องอำนาจทางเศรษฐกิจเป็นตัวกำหนดสังคม แต่เขาเห็นไกลกว่านั้นว่าอำนาจทางเศรษฐกิจเป็นผลมาจากอำนาจอื่น เช่น ผู้บริหารในองค์กรขนาดใหญ่มีอำนาจทางเศรษฐกิจมาก แม้เขาจะเป็นเพียงลูกจ้างเท่านั้น สาเหตุที่ Weber ให้ความสำคัญกับหลักเหตุผลในสังคมสมัยใหม่ เนื่องจากเห็นว่าสังคมในยุคสมัยใหม่ องค์กรบริหารตามหลักเหตุผล สำนักงานจะถูกแบ่งออกเป็นระดับ การทำงานเป็นไปตามกฎที่เป็นทางการ ผู้ดำรงตำแหน่งต่าง ๆ จะถูกจัดอย่างมีหลักเกณฑ์ให้มีอำนาจและหน้าที่ที่ชัดเจนแน่นอน การแต่งตั้งผู้ดำรง

ตำแหน่งในระดับสูงเป็นตามความรู้ความสามารถของบุคคล อย่างไรก็ตาม อีกด้านหนึ่ง Weber เห็นว่าอาจจะทำให้องค์การขาดความคล่องตัวในการปฏิบัติงาน และเป็นการลดความสำคัญของความเป็นบุคคล และในที่สุดมีความเป็นไปได้สูงว่าจะเป็น “กรงเหล็ก” ที่ขังมนุษย์ไว้

อย่างไรก็ตาม สำหรับงานวิจัยเรื่องนี้ ผู้วิจัยให้คำนิยามแนวคิดอำนาจทางสังคม ภายใต้แนวคิดข้อเท็จจริงทางสังคม (social fact) ของ Durkheim เนื่องจากแนวคิดของ Weber เห็นว่าอำนาจอยู่ติดตัวกับมนุษย์ในสังคมนั้น มนุษย์มีความเป็นอิสระที่จะตัดสินใจอย่างมีเหตุผล แต่ในมุมมองของผู้วิจัยเห็นว่า การที่คนมีอำนาจในสังคม ก็เกี่ยวข้องกับโครงสร้างทางสังคมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เช่น ถ้าคนดังกล่าวไม่มีเงิน หรือที่ดิน ซึ่งเป็นอำนาจทางโครงสร้างทางเศรษฐกิจ ก็ไม่สามารถมีอำนาจเป็นคนที่นับถือของคนในสังคม หรือชุมชนได้ เช่นเดียวกับ ถ้าไม่มีตำแหน่งเป็นกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ส.อบต. ฯลฯ ที่หน่วยงานราชการมอบให้หรือการเข้าไปเกี่ยวข้องกับองค์กรภายนอก เช่น สามารถนำข่าวสารของชุมชนไปให้สื่อมวลชนนำเสนอข่าวของชุมชนได้ การทำงานหรือการเป็นนักวิชาการที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ รวมทั้งเป็นผู้นำศาสนา ก็เป็นอำนาจที่เชื่อมโยงกับโครงสร้างทางสังคมของชุมชนทั้งสิ้น ทำให้คนเหล่านี้มีอำนาจบริบูรณ์ อำนาจชอบธรรมทำให้คนในชุมชนนับหน้าถือตา เคารพยำเกรง ซึ่งชุมชน (community) นั้น อยู่ได้เพราะมีโครงสร้างทางสังคมเชื่อมโยงกันอยู่ และเป็นกลุ่มคนที่อยู่รวมกันในพื้นที่หรืออาณาบริเวณเดียวกัน ซึ่งมีสมาชิกมีการกระทำระหว่างกัน (social interaction) ตามสภาพและบทบาทที่ได้รับทั้งที่ขัดแย้งและร่วมมือช่วยเหลือซึ่งกันและกัน นอกจากนี้ยังมีความสัมพันธ์กัน (social relationship) จนมีความผูกพัน (social bond) ทางจิตใจต่อถิ่นที่อยู่ และมีสถานที่จัดให้กับสมาชิกในชุมชนในการรับบริการและทำกิจกรรมร่วมกันด้วย (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, ๒๕๓๗)

สำหรับงานวิจัยเรื่องนี้ ผู้วิจัยสนใจศึกษา อำนาจทางสังคมที่อยู่ในโครงสร้างทางสังคมของชุมชน ได้แก่ ระบบเครือญาติ กลุ่มทางสังคม สถาบันศาสนา (วัด มัสยิด) โรงเรียน พิธีกรรม และองค์การบริหารส่วนตำบล นอกจากนี้ยังมีที่มาจากกรณีที่ชุมชนมีปฏิสัมพันธ์กับโครงสร้างทางสังคมภายนอกชุมชน ได้แก่ หน่วยงานของรัฐ ตลาด สื่อมวลชน สถาบันการศึกษา และองค์กรพัฒนาเอกชน ดังนี้

๑) อำนาจทางสังคมที่มาจากโครงสร้างทางสังคมของชุมชน

ชุมชนเป็นกลุ่มคนที่อยู่รวมกันในพื้นที่หรืออาณาบริเวณเดียวกัน ซึ่งมีสมาชิก ที่มีการกระทำระหว่างกัน (social interaction) ตามสภาพและบทบาทที่ได้รับทั้งที่ขัดแย้งและร่วมมือช่วยเหลือซึ่งกันและกัน นอกจากนี้ยังมีความสัมพันธ์กัน (social relationship) ในลักษณะต่าง ๆ จนมีความผูกพัน (social bond) ทางจิตใจต่อถิ่นที่อยู่ และยังมีสถานที่จัดให้กับสมาชิกในชุมชนในการรับบริการและทำกิจกรรมร่วมกันด้วย (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, ๒๕๕๑) นอกจากนี้ยัง เป็นการรวมหมู่ทางสังคมที่มีหน่วยทางสังคมที่สำคัญ คือ อุดมการณ์อำนาจเกี่ยวกับความคิดว่าด้วยการนับถือผี พิธีกรรมในการสืบทอดอุดมการณ์ อำนาจในการจัดการทรัพยากรร่วมกันบนพื้นฐานความคิดเรื่องหน้าหมู่ ภูมิปัญญา และองค์กรและเครือข่ายความสัมพันธ์ ซึ่ง ความเป็นชุมชนในที่นี้ หมายถึง “อุดมการณ์อำนาจหรือสิทธิของการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรภายใต้ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนและรัฐ ที่ผลิตซ้ำในบริบททางสังคมวัฒนธรรมและการเปลี่ยนแปลงทางสังคม” (อานันท์ กาญจนพันธุ์, ๒๕๔๔)

ดังนั้น ชุมชนจึงเป็นระบบสังคม ที่ได้มีการจัดระเบียบและจัดความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างบุคคล หรือกลุ่ม องค์กรทางสังคม ได้แก่ ครอบครัว สถาบันต่าง ๆ ของชุมชน ซึ่งในระบบชุมชนนี้จะประกอบด้วย สถานภาพและบทบาท ค่านิยม บรรทัดฐานทางสังคม กลุ่มสังคม การจัดลำดับชั้นทางสังคม และสถาบันทางสังคม (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, ๒๕๕๑)

อย่างไรก็ตามสำหรับการวิจัยเรื่องนี้ เพื่อให้สะดวกในการวิเคราะห์ ผู้วิจัยจึงจำแนกโครงสร้างทางสังคมออกเป็นหน่วยที่สามารถมองเห็นได้ชัดเจน ได้แก่ ระบบเครือญาติ กลุ่มทางสังคม ซึ่งกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชนทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ สถาบันศาสนา ได้แก่ วัด และมัสยิด โรงเรียน พิธีกรรม และองค์การบริหารส่วนตำบล ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๑.๑) ระบบเครือญาติ (kinship) เป็นโครงสร้างทางสังคมหนึ่งที่ยังมีความสำคัญต่อความเป็นอยู่ และชีวิตของมนุษย์อยู่ แม้ในปัจจุบันจะถูกลดความสำคัญลงไปบ้างก็ตาม โดยเครือญาติมีที่มา ๒ ทาง คือ สายโลหิต (biological factor) ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ในแนวตั้ง (vertical line) ได้แก่ ปู่ย่า ตายาย พ่อแม่ สู้ลูก หลาน เหลน และจากองค์ประกอบทางสังคม (social factor) ซึ่งเป็นระบบเครือญาติที่สังคมเป็นตัวกำหนดขึ้น ซึ่งอยู่ในความสัมพันธ์ของคนในสังคม และเป็นความสัมพันธ์แบบแนวนอน (horizontal line) เช่น พี่น้องร่วมบิดามารดา ลูกพี่ลูกน้อง (cousin) (สนิท สมัครงการ, ๒๕๓๙) หรือความสัมพันธ์แบบเสี้ยวในภาคอีสาน หรือเกลอบ้าน-เกลอทะเล ของคนในภาคใต้ ที่ใช้การแลกเปลี่ยนเป็นสื่อในการจัดความสัมพันธ์แบบญาติพี่น้อง ในอดีตระบบเครือญาติมีความสำคัญในการควบคุมกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ของสังคม เช่น สิทธิการใช้สอยและการแบ่งปันทรัพยากร การตั้งกลุ่มแรงงาน กลุ่มการเมือง หรือกิจกรรมต่าง ๆ ตลอดจนระเบียบความสัมพันธ์ของคนในสังคม (ศิริพันธ์ ถาวรทวิวงษ์, ๒๕๔๖) สำหรับในปัจจุบันมีงานวิจัยจำนวนไม่น้อยให้ข้อสรุปว่า เครือญาติมีความสำคัญต่อการขับเคลื่อนชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชน (ชิน ศรีสวัสดิ์, ๒๕๔๕) การแก้ไขปัญหาของชุมชน (Somsak Srisontisuk, ๒๐๐๓; Noriyuki, Susuki, ๒๐๐๓; Noriyuki Suzuki and Keeratiporn Sritanyarat., ๒๐๐๘)

๑.๒) กลุ่มทางสังคม (social group) ในสังคมหนึ่ง ๆ จะมีกลุ่มทางสังคมที่หลากหลายทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ซึ่งเป็นการสะท้อนถึงความแน่นแฟ้น ความรักสามัคคี การช่วยเหลือกันของคนในชุมชน ในรูปแบบต่าง ๆ เช่น กลุ่มชาวนา กลุ่มอาชีพ กลุ่มเกษตรกร ซึ่งกลุ่มเหล่านี้ชุมชนอาจจะตั้งขึ้นมาเอง เนื่องจากเห็นวิกฤติบางอย่างจึงต้องมารวมมือกัน หรือเพื่อช่วยเหลือกันในบางโอกาส เช่น กลุ่มญาติพี่น้อง รวมทั้งการทอดกฐิน เป็นต้น นอกจากนี้ยังรวมถึงกลุ่มผู้นำตามธรรมชาติของชุมชน ได้แก่ กลุ่มผู้นำทางศาสนา กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มเยาวชน กลุ่มแม่บ้าน ฯลฯ ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงความคิดความเชื่อของคนในชุมชน

๑.๓) สถาบันศาสนา สำหรับสังคมไทย วัดในศาสนาพุทธ และมัสยิดในศาสนาอิสลามจะมีบทบาทต่อคนในชุมชนมาก จนทำให้คนสามารถลุกขึ้นมารวมตัวกันได้ นอกจากนี้ในชุมชนมุสลิมสถาบันทางสังคมหลายอย่างซ้อนทับกันอยู่ในสถาบันศาสนา เช่น การศึกษา สวัสดิการ การปกครอง เป็นต้น จะมีมัสยิดเป็นศูนย์กลางของชุมชน โดยมีโต๊ะครู โต๊ะอิหม่าม คอเต็บ บิลาน ทำหน้าที่ในการอบรมสั่งสอนประชาชนตามหลักศาสนา ขณะที่ชุมชนพุทธอาจจะด้วยสถาบันการปกครองที่ หรือวัฒนธรรมประเพณีที่สอดคล้องกับศาสนาพุทธ เนื่องจากได้แยกวัดออกจากชุมชนมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๔ ทำให้ในหลายพื้นที่วัดมีบทบาทต่อชุมชนน้อย อย่างไรก็ตามได้พยายามนำเอาวัฒนธรรมแบบ

พุทธมาเป็นเครื่องมือในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เช่น บวชป่า เป็นต้น นอกจากนี้แต่ละศาสนาจะมีหลักคำสอนที่เป็นแนวปฏิบัติของศาสนิกชนของแต่ละศาสนา เช่น ความซื่อสัตย์ ความซื่อสัตย์ รวมทั้งการกำหนดแนวปฏิบัติในการจัดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับทรัพยากรธรรมชาติไว้ เช่นในศาสนาอิสลาม

๑.๔) โรงเรียน เป็นสถาบันการศึกษาที่อยู่ในชุมชน มีอิทธิพลต่อความคิดของบุตรหลานของประชาชนในชุมชนที่โรงเรียนนั้นตั้งอยู่ ในการกล่อมเกลาค่านิยมทางสังคมด้านการรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งอาจจะถ่ายทอดไปยังผู้ปกครองในรูปแบบต่าง ๆ รวมทั้งการส่งเสริมสนับสนุนให้นักเรียนได้ทำกิจกรรมในโรงเรียน บางครั้งทำงานกับชุมชน เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนการสอน และกิจกรรมของนักเรียนในโรงเรียนด้วย

๑.๕) พิธีกรรม ในที่นี้เป็นพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อประเพณีของชุมชน ซึ่งเป็นกิจกรรมที่คนในชุมชนได้มาทำร่วมกัน และส่งผลต่อความรู้สึกนึกคิดของคนในชุมชน เช่นในภาคอีสานจะมีพิธีกรรมเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากร เช่น บุญทรงแทน บุญยอดห้วย พิธีบุญกู่ บุญเหล่าเจ้าบุญวังแซ่ และพิธีกรรมเหล่านี้จะมีการทำหลายหมู่บ้านร่วมกัน (เช่น ศรีสวัสดิ์, ๒๕๔๕)

๑.๖) องค์การบริหารส่วนตำบล เป็นองค์กรนิติบุคคลตามพระราชบัญญัติองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ.๒๕๓๗ มีอำนาจหน้าที่ตามที่กฎหมายกำหนด เป็นหน่วยงานของรัฐ ที่กระจายอำนาจมาให้กับประชาชนในระดับท้องถิ่นได้บริหารจัดการกันเอง โดยมีทรัพยากรการบริหาร ได้แก่ งบประมาณ และบุคคลากรเป็นของตนเอง คณะผู้บริหารมาจากการเลือกตั้งของประชาชนในพื้นที่

๒) อำนาจทางสังคมที่มาจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับองค์กรภายนอกชุมชน อำนาจทางสังคมของชุมชน นอกจากจะมาจากโครงสร้างทางสังคมของชุมชนข้างต้นแล้ว อาจเกิดจากการที่ชุมชนมีปฏิสัมพันธ์กับองค์กรภายนอกชุมชน หรือโครงสร้างทางสังคมภายนอกชุมชน ได้แก่ หน่วยงานของรัฐบาล สื่อมวลชน สถาบันการศึกษา และองค์กรพัฒนาเอกชน อย่างไรก็ตาม องค์กรเหล่านี้มีปฏิสัมพันธ์กับประชาสังคมที่แตกต่างกัน ดังนี้

๒.๑) ปฏิสัมพันธ์กับหน่วยงานของรัฐและตลาด เป็นความสัมพันธ์ที่ถูกมองว่ารัฐและตลาดเป็นผู้กระทำกับชุมชน อย่างไรก็ตามในความเป็นจริง ชุมชนจะปล่อยให้รัฐกระทำแต่เพียงฝ่ายเดียว ขณะเดียวกันก็พยายามรักษาความสัมพันธ์ที่ดีต่อรัฐ เช่นงานวิจัยของ นภาพรณ์ หะวานนท์ และคณะ (มปป.) พบว่าหลังจากชาวบ้านประสบความล้มเหลวหลังรัฐไทยได้เริ่มใช้นโยบายพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย ตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๑ ทำให้ชาวบ้านก็มีหนี้สินเพิ่มมากขึ้นด้วย ดังนั้นชาวบ้านจึงได้พยายามพลิกฟื้นหมู่บ้านโดยผู้นำที่เป็นทางการ และผู้นำทางธรรมชาติ ซึ่งการเปลี่ยนแปลงของชุมชนดังกล่าว เป็นผลมาจากแนวทางการพัฒนาของรัฐ ๓ แบบ คือ (๑) การพัฒนาโดยรัฐเป็นผู้สั่งการ (๒) การพัฒนาโดยรัฐเป็นผู้ชี้แนะ และ (๓) การพัฒนาโดยประชาชนเป็นผู้กำหนดทิศทางการพัฒนา อย่างไรก็ตามในความสัมพันธ์กับรัฐ ชุมชนสร้างความสัมพันธ์กับรัฐด้วยรูปแบบประสานประโยชน์ ยอมทำตามนโยบายของรัฐในบางเรื่อง หรือไม่ต่อต้านอำนาจรัฐด้วยวิธีรุนแรง เพื่อให้เกิดการยอมรับของรัฐต่อชุมชน เช่น การได้มาซึ่งการเป็นหมู่บ้านดีเด่น มีผู้นำชุมชนอย่างเป็นทางการที่ได้รับการยอมรับจากรัฐ ขณะเดียวกันก็สร้างอำนาจต่อรองของชุมชนที่จะสามารถหาประโยชน์จากการสนับสนุนของรัฐได้ เช่น การต่อรองเรื่องโรงเรียน การได้เงินสนับสนุนจากรัฐ เพื่อมาเสริมสร้างความมั่นคงให้กับชุมชน

นอกจากนี้ มีงานวิจัยที่ศึกษาในเชิงลึก มองเห็นศักยภาพของชุมชนในยุคกระจายอำนาจที่พยายามดำรงอยู่ด้วยตนเอง เช่น งานวิจัยของ ยุวดี ตปนิยากรและคณะ (๒๕๔๕) เรื่อง การส่งเสริมเครือข่ายสนับสนุนการมีส่วนร่วมและการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น ศึกษากรณี : สภาหมู่บ้านพัฒนาหนองโก อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม เป็นหมู่บ้านเคยที่ประสบกับปัญหาการขาดแคลนสาธารณูปโภค ปัญหาการคมนาคม ซึ่งไม่สามารถที่จะรอให้รัฐเข้ามาแก้ปัญหาให้ได้ ชาวบ้านจึงรวมตัวกันเป็น “สภาพัฒนาหมู่บ้านหนองโก” เพื่อทำหน้าที่ในการประสานงานความร่วมมือในการจัดกิจกรรมเพื่อให้เกิดการแก้ไขปัญหาต่างๆ ในชุมชน โดยเน้นที่การพึ่งพาตนเองเป็นหลัก รวมทั้ง ภัลลยาณี ปฎิมาพรเทพ (๒๕๔๘) ศึกษาเรื่อง ชุมชนไม้เรียง อำเภอฉวาง จังหวัดนครศรีธรรมราช ซึ่งก่อนหน้านี้ประสบกับปัญหาที่เกิดจากทั้งปัจจัยภายในและภายนอก จนทำให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและวิถีชีวิตดั้งเดิมถูกทำลายไป ประยงค์ รณรงค์ ซึ่งเป็นแกนนำในการแก้ไขปัญหา โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นผสมกับการจัดการสมัยใหม่ จัดตั้งศูนย์การเรียนรู้วิสัยทัศน์ของชาวไม้เรียง จนทำให้ปัญหาต่าง ๆ คลี่คลายลงอย่างมาก เช่นเดียวกับ ชรินทร์ วะสินนท์ (๒๕๔๙) ศึกษาเรื่อง การจัดสวัสดิการชุมชนของเครือข่ายอินแปง ซึ่งเป็นเครือข่ายชุมชนที่มีขนาดใหญ่ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีสมาชิกในเครือข่าย ๘๐๐ กว่าหมู่บ้าน มีกิจกรรมที่เกิดขึ้นในเครือข่ายหลากหลาย ทั้งกลุ่มออมทรัพย์ วิสาหกิจชุมชน แหล่งเรียนรู้ และการจัดสวัสดิการให้กับสมาชิก เป็นต้น งานวิจัยข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่าในยุคกระจายอำนาจ ชุมชนจำนวนไม่น้อยได้พัฒนาโดยการพึ่งตนเอง

อย่างไรก็ดี แม้ว่าชุมชนจะพยายามที่จะถอยห่างจากรัฐ และหันมาพึ่งตนเอง แต่ชุมชนก็ไม่ได้ปฏิเสธรัฐทั้งหมด ยังคงรักษาความสัมพันธ์ที่ดีต่อรัฐไว้อย่างน้อยเพื่อประโยชน์ของชุมชนเอง เช่น งานวิจัยของ อนุชาติ พวงสำลี และคณะ (๒๕๔๔) เรื่อง การตอบสนองต่อภาวะวิกฤตเศรษฐกิจต่อภาคประชาสังคมไทย โดยศึกษาองค์กรประชาสังคมทั้ง ๕ ภาค (รวม กทม.และปริมณฑล) พบว่าภาคประชาสังคมส่วนใหญ่จะไม่ยอมรับแนวทางของรัฐหรือมองเป็นแม่แบบการทำงานของตนโดยอัตโนมัติ แต่ยอมรับในส่วนที่เห็นด้วยและสอดคล้องกับปรัชญาและแนวคิดของตน อย่างไรก็ตาม องค์กรภาคประชาสังคม ได้เรียนรู้ว่าตนเองไม่สามารถดำรงอยู่ได้โดยลำพังเพราะมีข้อจำกัดด้านกำลังคนและงบประมาณ จึงต้องทำงานร่วมกับหน่วยงานภาครัฐหรือ “ข้าราชการพันธุ์ใหม่” ที่มีทิศทางการทำงานไปด้วยกันได้ และจำเป็นที่จะต้องอาศัยความร่วมมือดังกล่าวเป็นพลังให้กับตนเอง นอกจากนี้ งานวิจัย เรื่อง โครงการวิจัยและพัฒนา รูปแบบกระบวนการชุมชนและการเชื่อมต่อกับระบบการบริหารการพัฒนาของรัฐ โดย ขนิษฐา กาญจนรังสีสินธ์ และคณะ (๒๕๔๔) เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อออกแบบระบบด้วยการมีส่วนร่วมขององค์กรบริหารส่วนตำบล (อบต.) ๔ แห่ง ใน ๔ ภาค กับคณะกรรมการพัฒนาอำเภอ (กพอ.) โดยใช้ Participatory Appraisal of Community Knitting System (PACK) เป็นเครื่องมือสำหรับการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม วัตถุประสงค์การวิจัย เพื่อพัฒนารูปแบบการบริหารการพัฒนาและการเชื่อมต่อของระบบการบริหารการพัฒนาของรัฐกับชุมชนที่สนับสนุนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ด้วยกระบวนการมีส่วนร่วม และเพื่อเสนอแนวทางการปรับเปลี่ยนระเบียบด้านการบริหารการพัฒนาของรัฐที่สามารถบังเกิดผลในทางปฏิบัติได้อย่างแท้จริง ผลการศึกษา เสนอให้ปรับโครงสร้างองค์การบริหารการพัฒนาระดับ ต่าง ๆ ให้เหมาะสมกับการพัฒนาแบบองค์รวมที่ชุมชนเป็นศูนย์กลาง การปรับระบบแบบแผนและระบบงบประมาณให้ยืดหยุ่น การปรับระบบข้อมูล และส่งเสริมให้เจ้าหน้าที่สนับสนุนกระบวนการพัฒนาตนเองของชุมชน/องค์กรท้องถิ่น

นอกจากนี้ มีงานวิจัยหลายเรื่องที่น่าเสนอบทบาทของรัฐต่อชุมชนหรือองค์กรชุมชนที่ควรจะเป็น ได้แก่ เรื่อง แนวทางการพัฒนาเครือข่าย กลุ่ม/องค์กรประชาชนในพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี (วินัย อาจคงหาญ และคณะ, ๒๕๔๘) ผลการวิจัยมีข้อเสนอแนะว่า ในการพัฒนาเครือข่ายกลุ่ม/องค์กรประชาชน หน่วยงานราชการระดับจังหวัดต้องปรับเปลี่ยนบทบาทมาเป็นผู้สนับสนุน เป็นที่ปรึกษา แต่ไม่ควรเข้าไปมีส่วนในการตัดสินใจเพราะจะทำให้องค์กรพึ่งตนเองไม่ได้ และ งานวิจัยเรื่อง วิถีและพลังองค์กรการเงินชุมชน (ภิรม ฤกษ์ธาวี, ๒๕๔๘) ได้นำเสนอบทบาทของรัฐที่ควรจะมี ๓ แนวทาง คือ (๑) การกระจายงบประมาณผ่านองค์กรการเงินชุมชนให้เป็นหน่วยจัดการงบประมาณมูลฐานของชุมชน โดยรัฐไม่ควรดึงเข้าไปอยู่ในอำนาจด้วยการออกกฎหมายควบคุมกำกับ (๒) รัฐควรถ่ายโอนภารกิจสนับสนุนชุมชนด้านการเงินให้กู้ยืมพัฒนาอาชีพผ่านองค์กรการเงินชุมชน รวมทั้งงานควรเปลี่ยนรัฐสวัสดิการมาเป็นชุมชนสวัสดิการ และ (๓) ปรับเปลี่ยนการทำงานของหน่วยราชการที่มีให้เป็นหน่วยงานขับเคลื่อนขนาดเล็ก เป็นโครงข่ายการเรียนรู้ในแนวราบกับชาวบ้าน

สำหรับกรณีวิจัยเรื่องนี้ ผู้วิจัยไม่ได้มองว่าหน่วยงานของรัฐ หรือตลาดเป็นคู่ตรงข้ามของชุมชนเสมอไป แต่พยายามมองให้เห็นว่า ทั้งรัฐและตลาด ซึ่งเป็นอำนาจภายนอกชุมชนอย่างหนึ่ง ที่ช่วยเสริมอำนาจทางสังคมของชุมชนให้เข้มแข็งขึ้น นอกเหนือจะเป็นด้านการทำลาย ทั้งนี้เป็นกระบวนการภายในของชุมชนเองในการปรับเปลี่ยนให้อำนาจเหล่านี้ให้อำนาจทางสังคมของชุมชน

๒.๒) ปฏิสัมพันธ์ระหว่างองค์กรทางสังคมของชุมชนกับ สื่อมวลชน สถาบันการศึกษาหรือนักวิชาการ และองค์กรพัฒนาเอกชน (NGO) องค์กรเหล่านี้ จะเข้ามาสนับสนุนการทำงานของชุมชนเป็นระยะตามสถานการณ์และบทบาทที่เหมาะสมของแต่ละองค์กร ในบางครั้งเมื่อการต่อสู้ของประชาชนมาถึงจุดหนึ่ง เช่น เมื่อชุมชนต้องสูญเสียผู้นำ จะมีภาคส่วนอื่น ๆ ของสังคมเข้ามาเกี่ยวข้อง อย่างเช่นกรณี การเคลื่อนไหวของกลุ่มประมงพื้นบ้านในภาคใต้ จะมีองค์กรพัฒนาเอกชน (NGO) นักศึกษามหาวิทยาลัย รวมทั้งนักวิชาการท้องถิ่น นักร้องศิลปิน ซึ่งเป็นชนชั้นกลางในเมืองเข้ามารวมด้วย โดยเฉพาะองค์กรพัฒนาเอกชนมีบทบาทสำคัญในการเป็นพี่เลี้ยงให้กับการเคลื่อนไหวของประชาชนตั้งแต่เริ่มต้นจนประชาชนตั้งตัวได้ และนักวิชาการท้องถิ่นให้ข้อมูลสนับสนุน (ประภาส ปันตบแต่ง, ๒๕๔๗; เลิศชาย ศิริชัย, ๒๕๕๑)

สื่อมวลชน สถาบันการศึกษา และองค์กรพัฒนาเอกชน ทั้ง ๓ องค์กรนี้เข้ามาเกี่ยวข้องกับชุมชนเสมอทั้งในยามปกติและในยามที่ชุมชนต้องเคลื่อนไหวทางสังคมต่อสู้กับอำนาจรัฐ และทุนข้างต้น อย่างไรก็ตามแต่ละองค์กรมีบทบาทในการสนับสนุน และช่วยเหลือชุมชนที่แตกต่างกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเสริมอำนาจทางสังคมของชุมชนให้มีพลังมากขึ้น กล่าวคือ

องค์กรพัฒนาเอกชน จะเป็นองค์กรทางสังคมภายนอกชุมชนที่มีบทบาทต่อชุมชนมาเป็นเวลานาน นับตั้งแต่ยุคหลังสงครามเย็นเป็นต้นมา โดยองค์กรพัฒนาเอกชนของประเทศไทยส่วนหนึ่งเกิดจากนักศึกษาที่เข้าป่าในยุคสงครามเย็น เมื่อออกมานำแนวคิดอุดมการณ์มาทำงานกับประชาชนในชนบท โดยเฉพาะในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคเหนือของประเทศไทย ที่อยู่ในสภาพที่ยากจน ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากนโยบายการพัฒนาของรัฐบาลดังกล่าวตอนต้น ซึ่งงานขององค์กรพัฒนาเอกชนส่วนใหญ่ ได้แก่ งานการพัฒนาและสร้างจิตสำนึกทางสังคมให้กับคนในชุมชน งานส่งเสริมและพัฒนาการรวมกลุ่มของประชาชนในชุมชน เช่น กลุ่มเยาวชน ธนาคารข้าว เป็นต้น

งานศึกษาเผยแพร่งานวิจัย ในเรื่องสาธารณะที่หน่วยงานของรัฐยังไม่ได้ให้ความตระหนัก เช่น เรื่องสิ่งแวดล้อม งานริเริ่มผลักดันและเสนอแนะทางเลือก เป็นต้น อย่างไรก็ตามในสภาพปัจจุบัน ด้วยกระแสโลกาภิวัตน์ ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีสารสนเทศ ทำให้คนเข้าถึงข้อมูลข่าวสารมากขึ้น ขณะเดียวกันภาคประชาชนที่เป็นทั้งชนชั้นกลางในเมืองและชนบท ได้รวมตัวกันในรูปแบบต่าง ๆ ด้วยตนเองมากขึ้น ทั้งนี้เนื่องจากการเปิดพื้นที่ทางการเมืองของรัฐธรรมนูญ ฉบับ พ.ศ.๒๕๔๐ เป็นต้นมา ประกอบกับการขาดแคลนทุนทรัพย์ในการเคลื่อนไหวขององค์กรพัฒนาเอกชน ที่ต้องอาศัยเงินทุนจากองค์กรต่าง ๆ ประเทศเป็นส่วนใหญ่ ขณะเดียวกัน รัฐก็ได้สนับสนุนให้ประชาชนรวมตัวกัน แล้วมีเงินทุนให้การสนับสนุนที่หลากหลาย เช่น กองทุนหมู่บ้าน โครงการ SML สิ่งเหล่านี้ส่งผลต่อบทบาททางสังคมขององค์กรพัฒนาเอกชนในปัจจุบันเป็นอย่างยิ่ง รวมทั้ง ภาพลักษณ์ขององค์กรพัฒนาเอกชน ที่ถูกรัฐบาลกล่าวผ่านสื่อมวลชน เป็นผู้ชักจูงให้ประชาชนออกมาประท้วงก่อความวุ่นวาย ที่ไม่เคยชินกับสังคมไทย (รายละเอียดใน ณรงค์ เพชรประเสริฐ, ๒๕๔๒; บรรณธิการ)

อย่างไรก็ตามองค์กรพัฒนาเอกชน หลายแห่งยังคงมีบทบาทต่อประชาชนในพื้นที่อย่างต่อเนื่อง เช่น องค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานร่วมกับชาวบ้านในการฟื้นฟูทรัพยากรชายฝั่ง กรณีโครงการความร่วมมือเพื่อการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติอันดามัน (ARR) ที่มีสำนักงานตั้งอยู่ที่จังหวัดภูเก็ต ซึ่งที่ผ่านมา นักพัฒนาองค์กรพัฒนาเอกชนได้เป็นผู้จัดประกายชาวบ้าน สร้างกระบวนการเรียนรู้ให้กับชาวบ้าน รวมทั้งให้คำปรึกษา เสนอแนะ ประสานเชื่อมโยงระหว่างชาวบ้านกับหน่วยงานของรัฐ และอื่น ๆ จนทำให้เกิดองค์กรประชาชนที่มาร่วมจัดการป่าชายเลนในฝั่งทะเลอันดามันหลายชุมชนในปัจจุบัน (บำเพ็ญ เขียวหวาน, มปป.) และสมาคมหยาดฝน ซึ่งเป็นองค์กรพัฒนาเอกชนในท้องถิ่นที่จังหวัดตรัง ดูแลการจัดการทรัพยากรทางทะเลและป่าชายเลนในพื้นที่บริเวณนี้เป็นเวลาหลายปีมาแล้ว

สำหรับสถาบันการศึกษาและสื่อมวลชน แม้จะมีบทบาทในชุมชนน้อยกว่าองค์กรพัฒนาเอกชน แต่ในหลายสถานการณ์ทั้ง ๓ องค์กรนี้ทำงานควบคู่กันไป เช่น กรณีการต่อสู้ของประชาชนเขื่อนปากมูล เขื่อนราษีไศล และอีกหลายกรณี (รายละเอียดใน ผาสุก พงษ์ไพจิตร, ๒๕๔๔)

๒.๒.๔ ประเภทหรือรูปแบบของอำนาจทางสังคม

อำนาจทางสังคม มีหลากหลายประเภทหรือรูปแบบในการให้สังคมดำรงอยู่ได้ ตั้งแต่การบังคับอย่างชัดเจน แต่เป็นการให้ความยินยอม (consent) ของผู้ถูกบังคับ จนถึงการใช้กำลัง ซึ่งเป็นอำนาจทางสังคมที่เข้มข้นที่สุด ซึ่ง Olsen (๑๙๙๑) จำแนกอำนาจทางสังคมตามลักษณะของเป้าหมายการใช้อำนาจ ออกเป็น ๔ ประเภท ดังนี้

๑) อำนาจบังคับ (force) เป็นอำนาจทางสังคมที่ใช้ในระดับที่เข้มข้นที่สุดของอำนาจทางสังคมทั้ง ๔ ประเภท โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้คนในชุมชนได้ปฏิบัติตามกฎกติกาที่ชุมชนวางไว้ ซึ่งถ้าไม่ปฏิบัติตามถูกลงโทษทางสังคม โดยการบังคับอาจจะทำให้หลักศาสนาของชุมชน ตามแนวคิดของ Durkheim

อย่างเช่นในการจัดการป่าชายเลน เมื่อสมาชิกในกลุ่มหรือคนในชุมชนฝ่าฝืนหรือกระทำผิดโดยการตัดไม้ หรือกระทำการอันใดที่ส่งผลกระทบต่อป่าชายเลนที่เกินไปกว่าที่ตกลงกันไว้ก็ต้องการบังคับให้หยุดการกระทำ ซึ่งในการบังคับนี้ต้องใช้ทรัพยากรอำนาจทางสังคมที่เป็นการลงโทษตามที่กำหนดไว้ในกฎกติกาของกลุ่มหรือชุมชน

๒) อำนาจครอบงำ (dominance) เป็นอำนาจทางสังคมในระดับเข้มข้นลงมา แต่ผู้ที่ได้รับผลจากอำนาจจะไม่มีความรู้สึกว่ามีอำนาจอย่างครอบงำอยู่ และยังใช้ชีวิตตามปกติในชุมชน เช่น ความรู้ที่ได้เรียนมาจากสถาบันการศึกษาสมัยใหม่ หรือการได้รับรู้ข้อมูลข่าวสารจากสื่อสารมวลชนจนทำให้เกิดความเชื่อ ขณะเดียวกันก็อาจจะใช้โดยผ่านผู้นำที่คนเหล่านั้นเชื่อถือก็ได้ เช่น ผู้นำศาสนา เป็นต้น

ในการจัดการปาชาเยนต้องให้คนในชุมชนมาร่วมกันดูแลรักษา มีจิตสำนึกในการหวงแหน และใช้อย่างเหมาะสม ในกระบวนการนี้ต้องอาศัยการปลูกฝังจิตสำนึก และความตระหนักดังกล่าว ซึ่งถ้าจะให้บังเกิดผลต้องอาศัยผู้นำศาสนา หรือผู้นำชุมชนที่คนในชุมชนเคารพนับถือเป็นผู้ชักจูงหรือชี้แนะ โดยเฉพาะผู้นำศาสนาอิสลาม สามารถโยงเรื่องปาชาเยนซึ่งเป็นทรัพยากรธรรมชาติเข้ากับบทบัญญัติทางศาสนาที่กำหนดไว้ให้ชาวมุสลิมทุกคนต้องปฏิบัติตามด้วย ซึ่งถ้าใครไม่ปฏิบัติตามก็ถือว่าเป็นการละเมิด หรือไม่เคารพพระเจ้าเป็นเจ้า เป็นต้น

๓) สิทธิอำนาจ (authority) ตามแนวคิดของ Weber เป็นการมองเป็นอำนาจทางสังคมที่อยู่บนฐานของปัจเจกบุคคล ที่มองว่าบุคคลใช้อำนาจได้เพราะมีอำนาจหน้าที่ที่เป็นความชอบธรรมรองรับอยู่ อย่างไรก็ตามการวิจัยครั้งนี้มีหน่วยวิเคราะห์ในระดับกลุ่ม ดังนั้นจึงมองสิทธิอำนาจทางสังคมของชุมชนในระดับกลุ่ม ซึ่งเป็นสิทธิอำนาจที่รองรับโดยหน่วยงานภายนอก เช่น หน่วยงานราชการ รวมทั้งการให้ตำแหน่งและมีกฎหมายรองรับความชอบธรรมในการใช้อำนาจของบุคคลในชุมชน รวมทั้งการรองรับโดยคนในชุมชน ซึ่งสิทธิอำนาจไม่ได้เป็นสิทธิอำนาจที่เป็นลักษณะเฉพาะตัวของบุคคลตามแนวคิดของ Max Weber ซึ่งผู้นำชุมชนอาจจะใช้อำนาจหน้าที่ที่ได้รับจากรัฐหรือโดยคนในชุมชน ใช้อำนาจในการทำให้คนมาทำงานร่วมกัน

เช่นเดียวกันกับการจัดการปาชาเยน บางครั้งต้องอาศัยการรองรับอำนาจที่ชอบธรรมโดยหน่วยงานของรัฐ เช่น เมื่อกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งเป็นตัวแทนหน่วยงานของรัฐในหมู่บ้านออกมาสนับสนุน หรือดำเนินการด้วยตนเอง ก็ทำให้เป็นที่มั่นใจของประชาชนที่จะมาร่วมด้วย ขณะเดียวกันการออกมาจัดการปาชาเยนของชาวบ้านเพื่อให้เกิดความมั่นใจในระยะยาว จึงมีการพยายามผลักดันให้ (ร่าง) พระราชบัญญัติปาชาเยน พ.ศ..... เกิดขึ้นมาให้ได้ ซึ่งเป็นการใช้อำนาจโครงสร้างเป็นอำนาจอ้างอิงของชุมชนอีกชั้นหนึ่ง

๔) อำนาจการชักจูง (attraction) เป็นอำนาจทางสังคมที่อยู่บนฐานของปัจเจกบุคคล โดยการพยายามที่จะทำให้ตัวเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่ม มีความรู้สึกในทางบวกต่อบุคคลหรือองค์กร และเป็นผู้มีบารมีทำให้คนอื่นเชื่อถือ เช่น สมาชิกพรรคการเมืองยอมทำตามหัวหน้าพรรค เพราะพวกเขาได้แสดงตัวหรือพิสูจน์ให้เห็นว่าเป็นส่วนหนึ่งของพรรค จึงเชื่อมั่นในการกระทำของหัวหน้าพรรค เช่นเดียวกันกับในการจัดการปาชาเยน ผู้นำชุมชนอาจจะใช้อำนาจในการชักจูงให้คนในชุมชนมาเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่ม หรือการเคลื่อนไหว ขณะเดียวกันปัจเจกบุคคลบางส่วนก็อาจจะพยายามเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มหรือการเคลื่อนไหวด้วย เพราะเชื่อว่าจะได้ทำประโยชน์ให้กับส่วนรวมเช่นเดียวกับคนอื่นที่ได้รับการยกย่อง

นอกจากการบังคับ หรือครอบงำให้คนในชุมชน หรือกลุ่มร่วมกันจัดการปาชาเยนแล้ว ในบางครั้งต้องอาศัยอำนาจทางสังคมในเชิงบวกมาเสริมด้วย เช่น การให้ทุนการศึกษาแก่เด็กนักเรียนที่อยู่ในชุมชน การตั้งกองทุนหรือกลุ่มสวัสดิการต่าง ๆ การทำสิ่งที่เป็นประโยชน์โดยตรงกับประชาชน

ในชุมชนที่เชื่อมโยงกับปาชายเลน สิ่งเหล่านี้เป็นทรัพยากรอำนาจการให้รางวัล และในบางครั้งต้องให้ข้อมูลข่าวสารแก่ประชาชนเพื่อให้เกิดความเข้าใจซึ่งเป็นทรัพยากรอำนาจทางสังคมอีกอย่างหนึ่งที่สามารถนำมาใช้ในการชักจูงนี้ได้ด้วย

๒.๒.๕ ทรัพยากรอำนาจทางสังคมของชุมชน

ทรัพยากรอำนาจทางสังคม ซึ่งเป็นสิ่งที่ชุมชนใช้เป็นเครื่องมือเพื่อให้การสร้างอำนาจทางสังคมของชุมชน เช่นเดียวกับกัน การใช้อำนาจของรัฐ ที่ต้องมีตำรวจ กฎหมาย คุก การลงโทษต่าง ๆ เพื่อให้ประชาชนในสังคมไม่กระทำความผิด และทำให้สังคมมีความสงบสุข และเป็นระเบียบเรียบร้อย ขณะที่ในทางเศรษฐกิจ เงิน ทรัพย์สิน เช่น อาคาร บ้านเรือน รถ ก็เป็นทรัพยากรอำนาจอย่างหนึ่ง ที่สามารถใช้ในการแลกเปลี่ยนหรือใช้ในทางเศรษฐกิจได้ อย่างไรก็ตามอำนาจทางสังคมของชุมชน เป็นอำนาจที่ไม่ได้บังคับคนในสังคมให้ต้องปฏิบัติตามโดยตรงเช่นอำนาจของรัฐ แต่จะเป็นอำนาจที่ทำให้คนในสังคมเกิดความยินยอมที่จะปฏิบัติตามอำนาจมากกว่า เช่น ถ้าไม่มาประชุมประจำเดือนของหมู่บ้าน ก็อาจจะถูกตัดออกจากการช่วยเหลือของคนในหมู่บ้าน เป็นต้น เพราะคนต้องอยู่และสัมพันธ์กับคนอื่นในหมู่บ้าน จึงต้องมาประชุมด้วยความจำยอมต่อผลกระทบที่อาจจะเกิดขึ้นก็ได้ ซึ่งอำนาจทางสังคมที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของบุคคลนั้นมาจากทรัพยากรอำนาจทางสังคมหลายแหล่ง และทรัพยากรอำนาจทางสังคมแต่ละแหล่งจะมีความสามารถในการสำแดงที่ส่งผลต่อพฤติกรรมของบุคคลแตกต่างกัน ทั้งในบุคคลแต่ละคน และระยะเวลาการคงอยู่ของอำนาจทางสังคม ซึ่งนักจิตวิทยาสังคม French & Raven (๑๙๕๙) ได้จำแนกทรัพยากรอำนาจทางสังคมออกเป็น ๕ ประเภท คือ อำนาจที่เป็นสิ่งตอบแทน (Reward Power) อำนาจการให้โทษ (Coercive Power) อำนาจอันชอบธรรม (Legitimate Power) อำนาจความเป็นพวกหมู่ หรืออำนาจอ้างอิง (Referent Power) และอำนาจความเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ (Expert Power) นอกจากนี้ ในยุคข้อมูลข่าวสารเริ่มมีความสำคัญต่อชีวิตมนุษย์ Raven & Haley (๑๙๘๒) ได้เพิ่มข้อมูลข่าวสาร (information) เป็นอีก ๑ ประเภท ทำให้เพิ่มขึ้นเป็น ๖ ประเภท ดังนั้นในงานวิจัยเรื่องนี้ ผู้วิจัยจึงจำแนกทรัพยากรอำนาจทางสังคมออกเป็น ๖ ประเภท คือ การให้รางวัล การลงโทษ ความชอบธรรม การอ้างอิง ความเป็นผู้ทรงคุณวุฒิหรือผู้เชี่ยวชาญ และการมีข้อมูลข่าวสาร อย่างไรก็ตาม การศึกษาแนวคิดวิทยาสังคม เป็นการมองในระดับปัจเจกไปสู่สังคม สำหรับการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยนำไปศึกษาในระดับกลุ่ม และชุมชน ซึ่งส่งผลต่อปัจเจกบุคคล ดังนี้

๑) การให้รางวัลหรือสิ่งตอบแทน (Reward Power) รางวัลหรือสิ่งตอบแทน ที่เป็นอำนาจทางสังคมอาจได้แก่ เงิน สิ่งของ กำลังใจ คำชมเชย ฯลฯ ซึ่ง เป็นได้ทั้งในรูปของวัตถุและนามธรรม เป็นอำนาจที่ทำให้ฝ่ายหนึ่งที่มีสิ่งเหล่านี้สามารถมีอิทธิพลต่ออีกฝ่ายหนึ่งได้ เช่น นาย ก. ซึ่งเป็นหัวหน้าขององค์กรเป็นผู้ที่มีอำนาจให้ความดีความชอบแก่สมาชิกในองค์กร ก็จะเป็นผู้ที่มีอิทธิพลเหนือสมาชิกในองค์กรเนื่องจากเป็นผู้ที่กระทำในนามขององค์กร

สำหรับการจัดการจัดการปาชายเลน ชุมชนอาจจะใช้อำนาจที่เป็นรางวัล หรือสิ่งตอบแทนเป็นสิ่งล่อใจให้ประชาชนในชุมชนมาร่วมกันจัดการปาชายเลน ทั้งการใช้ประโยชน์ ดูแลรักษา และการพัฒนาให้ยั่งยืน ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม เช่น จัดให้มีทุนการศึกษาแก่บุตรหลาน ซึ่งเป็นผลผลิตจากการจัดตั้งกลุ่มอาชีพต่าง ๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับการจัดการปาชายเลนของชุมชน นอกจากนี้ อำนาจที่เป็นรางวัลนี้อาจจะมาจากภายนอกชุมชนโดยองค์กรของรัฐ หรือองค์กรเอกชน ให้รางวัลที่

ชุมชนสามารถร่วมกันรักษาป่าชายเลนได้ เช่น ได้รับรางวัลชมเชยในการจัดการป่าชายเลนจากหน่วยงานของรัฐ หรือได้รางวัลลูกโลกสีเขียว ของ บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) เป็นต้น ซึ่งรางวัลเหล่านี้จะกลายเป็นอำนาจทางสังคมของชุมชน ซึ่งเป็นอำนาจในเชิงอ้างอิง ทำให้คนในชุมชนให้ความสำคัญกันมากขึ้น ขณะเดียวกันหน่วยงานของรัฐก็เริ่มเกรงใจในการใช้อำนาจ

๒) การลงโทษ (Coercion Power) การลงโทษเป็นอำนาจทางสังคมที่องค์กรทางสังคมสามารถทำให้สมาชิกในองค์กรได้รับผลในทางลบหากมีการกระทำผิดตามกฎระเบียบที่กำหนดไว้ในองค์กร ซึ่งการลงโทษนั้นมีหลายรูปแบบ ตามความหนักเบาของการลงโทษ เช่น ในระบบราชการข้าราชการที่ไม่ปฏิบัติตามระเบียบราชการ จำได้รับโทษตั้งแต่ เบา คือ กล่าวตักเตือน ไปจนถึงหนักคือ ไล่ออกจากราชการ เป็นต้น สำหรับองค์กรธุรกิจ โทษจะมีหลากหลายตามกฎกติกาที่วางไว้ขององค์กรนั้น ๆ แต่ส่วนใหญ่ได้แก่ การตัดเงินเดือน การไม่ขึ้นเงินเดือน หรือลดค่าเสียหาย เป็นต้น ซึ่งโทษที่วางไว้ขององค์กรทำให้สมาชิกในองค์กรไม่พยายามปฏิบัติในสิ่งที่ทำให้องค์กรเกิดความเสียหาย รวมทั้งสร้างความเป็นระเบียบเรียบร้อยให้กับองค์กรเหล่านั้นด้วย

ในการจัดการป่าชายเลนโดยชุมชน ชุมชนจะมีกฎกติกาซึ่งเป็นที่ตกลงร่วมกันของคนภายในชุมชน ในกฎกติกาเหล่านี้มีทั้งการใช้ประโยชน์ การดูแลรักษา และการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยเฉพาะการใช้ประโยชน์ ต้องใช้ประโยชน์ตามกฎกติกาที่เป็นที่ยอมรับเท่านั้น เช่น พื้นที่ใดเป็นเขตอนุรักษ์ห้ามไปใช้ประโยชน์ หรือพื้นที่ใดสามารถใช้ประโยชน์ได้ หากมีการฝ่าฝืนก็มีการลงโทษ ดำเนินการตามกฎกติกาของชุมชนที่วางไว้ เช่น การเสียค่าปรับ หรืออาจเป็นการลงโทษด้วยมาตรการทางสังคมในกรณีที่ฝ่าฝืน โดยการให้คนในชุมชนไม่ร่วมสังฆกรรม เป็นต้น

๓) ความชอบธรรม (Legitimate Power) เป็นอำนาจที่เกิดขึ้นจากการยอมรับในอำนาจที่มีของผู้ได้ปกครองกับผู้ปกครอง ซึ่ง Max Weber ได้จำแนกออกเป็น ๓ ชนิด คือ อำนาจชอบธรรมโดยกฎหมาย (rational-legal) ซึ่งเป็นอำนาจที่ตั้งอยู่บนรากฐานของเหตุและผล ระเบียบหรือกฎข้อบังคับที่ตั้งขึ้น เป็นอำนาจที่ใช้แพร่หลายในสังคมสมัยใหม่ เช่น กฎหมาย ระบบราชการ อำนาจต่อมาเป็นอำนาจที่ขึ้นอยู่กับสังคมดั้งเดิม คือ อำนาจชอบธรรมโดยประเพณี (traditional) ซึ่งเป็นอำนาจที่ไม่ได้ตราไว้เป็นลายลักษณ์อักษร แต่เป็นอำนาจที่ใช้การสืบทอดต่อกันมาเป็นที่รู้จักโดยทั่วไปของคนในสังคมนั้น ๆ และอำนาจสุดท้ายคือ อำนาจชอบธรรมโดยผู้มีบารมี (charisma) เป็นอำนาจที่ขึ้นอยู่กับตัวผู้นำขององค์กรเป็นสำคัญ ซึ่งผู้นำเหล่านี้มีลักษณะพิเศษที่แตกต่างจากคนอื่นในสังคมนั้น ๆ เช่น มีความสามารถ กล้าหาญ มีความเชี่ยวชาญเรื่องพิธีกรรม ศาสนา ฯลฯ เป็นที่เคารพยำเกรงของคนในสังคม ซึ่งอำนาจทั้ง ๓ นี้ไม่สามารถแยกขาดจากกันได้ กล่าวคือ ขณะที่ผู้นำมีอำนาจชอบธรรมโดยกฎหมาย ขณะเดียวกันต้องอาศัยอำนาจตามประเพณี และอำนาจบารมีเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย เพราะไม่เช่นนั้นผู้ได้ปกครองก็จะไม่เคารพยำเกรง (โคเซอร์, ลิวอิส เอ., ๒๕๓๗) เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้านในสังคมไทย นอกจากมีอำนาจแบบบารมี เป็นที่เคารพยำเกรงของคนในตำบล หรือหมู่บ้านแล้ว ยังมีอำนาจในฐานะเป็นผู้แทนหน่วยงานของรัฐด้วย

๔) การอ้างอิง หรือการเป็นหมู่พวก (Reference Power) อำนาจอ้างอิง เป็นอำนาจที่เกิดจากความเห็นพ้องเดียวกัน หรือเป็นอำนาจที่เกิดจากความรู้สึกที่อยากจะเป็นเหมือนกับบุคคลที่มีอำนาจนั้น ถ้าหากไม่ได้เป็นพ้องเดียวกันก็พยายามที่จะเข้าไปสัมพันธ์ใกล้ชิดเพื่อที่จะเป็นพ้องเดียวกันให้ได้ เช่น เรากลุ่มวัยรุ่นที่สนใจเพลงเดียวกัน ก็พยายามที่จะหาทางเข้าพวกกัน

หรือพยายามใช้เพลงหรือนักร้องที่ตนเองชอบเป็นสื่อในการเข้าพวก หรือประชาชนในชนบทที่ไม่มีอำนาจทางการเมือง พยายามติดป้ายชื่อนักการเมืองที่มีชื่อเสียงในพื้นที่ไว้ เพื่อเป็นการเชื่อมโยงถึงการเป็นพวกเดียวกันของคนในชุมชนที่ชอบนักการเมืองคนนั้นเช่นกัน สำหรับในการจัดการป่าชายเลน อำนาจอ้างอิงอาจจะเชื่อมโยงกับอำนาจภายนอกชุมชน ได้แก่ การที่สื่อมวลชนมาทำข่าวหรือสารคดีในชุมชน ทำให้คนในชุมชนทั่วไปอาจจะสนใจที่จะเข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งของการทำกิจกรรมที่เกี่ยวกับป่าชายเลนในเวลาต่อมาได้

๕) ความเป็นหน่วยงานเชี่ยวชาญ (Expert Power) ผู้คุณวุฒิเป็นอำนาจที่เกิดจากบุคคลที่มีความรู้ความสามารถ และเชี่ยวชาญในด้านใดด้านหนึ่ง จนเป็นที่ยอมรับในความรู้ความสามารถนั้นของคนในองค์กร และนอกองค์กร เช่น เป็นบุคคลที่มีความรู้ ความสามารถในเทคนิคขั้นสูง คอมพิวเตอร์ เทคโนโลยีต่าง ๆ ที่คนทั่วไปในองค์กรไม่สามารถมีเหมือนได้ในช่วงเวลาดังกล่าว โดยเฉพาะองค์กรสมัยใหม่ผู้ที่มีความรู้ เชี่ยวชาญเป็นผู้ที่มีความสำคัญมาก อย่างไรก็ตาม อำนาจนี้เป็นอำนาจที่ Foucault เห็นว่าเป็นอำนาจที่ครอบงำสังคมในยุคสมัยใหม่ เช่น หมอ ใช้อำนาจที่เป็นความรู้เฉพาะทำให้คนเชื่อ และกระทำตามโดยไม่สงสัย อย่างในกรณีหมอบอกว่าป่วยเป็นโรคมะเร็งต้องปฏิบัติตัวตามที่หมอบอก คนไข้ทั้งหลายก็ปฏิบัติตาม ไม่กล้าปฏิเสธ

อย่างไรก็ตาม การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยศึกษาวิเคราะห์ในระดับกลุ่ม หรือองค์กร ดังนั้นผู้ทรงคุณวุฒิในที่นี้ หมายถึง สถาบันหรือหน่วยงานที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะเรื่อง เช่น หน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องโดยเฉพาะ สถาบันการศึกษา เป็นต้น ซึ่งพบว่าในข้อขัดแย้งในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติระหว่างรัฐกับประชาชนในหลายครั้ง หน่วยงานหรือสถาบันเหล่านี้จะเป็นหน่วยงานสำคัญในการให้ข้อมูลในการตัดสินใจของรัฐ หรือสร้างความน่าเชื่อถือให้กับประชาชนทั่วไป เช่น การใช้ผลการวิจัย หรือผลการประเมินผลกระทบทางด้านสิ่งแวดล้อม เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ในหลายกรณีที่เป็นการต่อสู้ของประชาชน ประชาชนก็ได้ใช้ผู้ทรงคุณวุฒิ เช่น การเชื่อมโยงกับนักวิชาการจากสถาบันการศึกษา มาให้ข้อมูลที่เป็นการตอกย้ำในการต่อสู้ของประชาชน เช่น กรณีเขื่อนปากมูล ศาสตราจารย์ศรีศักร วัลลิโภดม นักวิชาการด้านโบราณคดีออกมาพูดถึงผลกระทบด้านโบราณคดีที่อยู่ในห้วงงานเขื่อนปากมูล รวมทั้ง แก้วสรร อติโพธิ นำเสนอประเด็นการละเมิดกฎหมายแห่งชาติ (นลินี ตันธุนิธย์ และสุไลพร ชลวิไล, ๒๕๔๔) รวมทั้งการเสนอของชาวบ้านเพื่อให้ทดลองเปิดประตูเขื่อนเป็นเวลา ๖ เดือน แล้วชาวบ้านทำวิจัยกันเองเพื่อยืนยันผลที่เกิดขึ้นหลังจากการเปิดเขื่อน ซึ่งเป็นการใช้อำนาจผู้ทรงคุณวุฒิเป็นเครื่องมือของประชาชนด้วย เช่นเดียวกับในการจัดการป่าชายเลน ชาวบ้านยังมีปราชญ์ชาวบ้านที่ยืนยันความรู้โดยภูมิปัญญาชาวบ้านแต่ดั้งเดิมตอบโต้กับผู้ทรงคุณวุฒิที่เป็นผู้เชี่ยวชาญของรัฐ

๖) อำนาจข้อมูลข่าวสาร (Information Power) สำหรับอำนาจข้อมูลข่าวสารนี้ French & Reven ไม่ได้จัดเป็นทรัพยากรอำนาจทางสังคมอย่างหนึ่ง เนื่องจากเห็นว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงชั้นสอง (secondary change) ที่ต้องอาศัยฐานอำนาจอื่นในการมีอำนาจ เช่น ผู้ทรงคุณวุฒิจึงไม่จัดเป็นประเภทฐานอำนาจตามทฤษฎีนี้ที่ให้ความสำคัญกับอำนาจที่เป็นการเปลี่ยนแปลงชั้นปฐมภูมิ (primary change) ดังเช่นฐานอำนาจทั้ง ๕ ชนิดที่กล่าวมาข้างต้น อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบัน ข้อมูลข่าวสารมีความสำคัญและมีอิทธิพลต่อชีวิตมนุษย์มาก ซึ่ง Atvin Toffler (แปลโดย ขุนทอง ลอเสรีวานิช, ๒๕๓๗) เขียนหนังสือเรื่อง “Power Shift” หรืออำนาจใหม่ ความรู้

เป็นอำนาจที่สำคัญในสังคมปัจจุบัน เพราะความรู้เป็นสิ่งที่ใช้แล้วไม่หมดไป ต่างจากอำนาจที่มาจากความมั่งคั่งที่ใช้แล้วอาจจะหมดไปได้ เช่นเดียวกันกับอำนาจข้อมูลข่าวสารเป็นอำนาจหนึ่งที่สำคัญของชุมชนในยุคปัจจุบัน โดยเฉพาะชุมชนที่กำลังเผชิญกับการเคลื่อนไหวทางสังคมกับอำนาจภายนอก ดังจะเห็นได้ว่า การต่อสู้ของประชาชนในแทบทุกแห่ง จะมีสื่อมวลชนเข้าไปทำงานนำเสนอข่าวเสมอ ซึ่งนอกจากจะทำให้ชุมชนมีพื้นที่ยืนในสังคมแล้ว ยังทำให้เป็นที่สนใจของคนทั่วไปในชุมชนด้วย เพราะชุมชนเป็นที่รู้จักของคนภายนอก โดยเฉพาะการนำเสนออีกมุมหนึ่งของชุมชนที่แตกต่างจากภาพที่ปรากฏในสื่อทั่วไป เช่น ความเป็นธรรมชาติที่สวยงามของชุมชน ขณะที่นายทุนกำลังจะมาทำเหมืองแร่ เป็นต้น ขณะเดียวกัน ในการเคลื่อนไหวของประชาชน จำเป็นต้องอาศัยข้อมูลข่าวสารในการสื่อสารกับสังคมภายนอกด้วย

๓.๓ แนวคิดการจัดการป่าชายเลน

ป่าไม้เป็นสภาพธรรมชาติอย่างหนึ่ง เช่นเดียวกับดิน น้ำ และอากาศที่เกี่ยวข้องกับชีวิตมนุษย์ และสรรพสิ่งทั้งหลายในโลกนี้อย่างเชื่อมโยงกัน กล่าวคือ ดินนอกจากจะเป็นถิ่นที่อยู่แล้วยังเป็นที่รวมของแร่ธาตุอาหารนานาชนิดให้กับพืช โดยมีน้ำเป็นส่วนประกอบที่ช่วยหล่อเลี้ยงให้เกิดความชุ่มชื้นเสมอ ขณะเดียวกันอากาศช่วยทำให้สิ่งมีชีวิตในดินดำรงอยู่ได้ การที่มีดิน น้ำ อากาศที่สมบูรณ์และบริสุทธิ์ ก็ส่งผลต่อการเติบโตของป่าไม้ พืชพรรณต่าง ๆ ขณะเดียวกันก็ช่วยปกคลุมดิน ให้อาหารที่จำเป็นแก่ดิน ฟอกอากาศ และดูดซับน้ำไว้ให้อยู่ในปริมาณที่เหมาะสมด้วย และทั้งหมดนี้ก็เกี่ยวโยงมายังชีวิตมนุษย์และสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ ในโลกนี้ ทำให้มีชีวิตอยู่ได้ และพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติเหล่านี้ แต่ในยุคทุนนิยม ที่ทุกอย่างถูกมองเป็น “มูลค่า” มากกว่า “คุณค่า” ดังเช่นอดีต สภาพธรรมชาติเหล่านี้รวมถึงป่าไม้ ได้ถูกแปลงเป็น “มูลค่า” เงินทอง การจัดการที่สนองความต้องการของมนุษย์ และถูกทำลายดังเช่นปัจจุบัน

ป่าไม้ในโลกนี้มีหลากหลายทุกทวีปที่แตกต่างกันตามสภาพของภูมิศาสตร์ แต่ที่มีมากและหลากหลายคือบริเวณแถบเส้นศูนย์สูตร โดยเฉพาะลาตินอเมริกา และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งเป็นเขตป่าร้อนชื้นที่หลากหลายตั้งแต่ยอดเขาจนถึงชายทะเล ความหลากหลายเหล่านี้นอกจากจะเป็นความหลากหลายของป่าไม้แล้ว ยังมีพันธุ์พืชและพันธุ์สัตว์ เป็นแหล่งที่อยู่ของสิ่งมีชีวิตทั้งพืชและสัตว์ที่สัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด และยังเป็นแหล่งที่จำเป็นสำหรับการดำรงชีวิตของมนุษย์ทั้งในด้านอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค รวมทั้งการป้องกันภัยพิบัติต่าง ๆ อีกด้วย (นิวัติ เรืองพานิช, ๒๕๔๘) ป่าไม้จึงสำคัญต่อมนุษย์ และสรรพสิ่งในโลกนี้เป็นอย่างยิ่ง

การจัดการป่าในอดีต เป็นการใช้ประโยชน์ทั่วไปของมนุษย์ เพื่อการดำรงชีพสำหรับเป็นอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค รวมทั้งการป้องกันภัยพิบัติต่าง ๆ ดังที่กล่าวแล้วข้างต้น การจัดการป่าในช่วงเวลาดังกล่าวนี้จึงเป็นไปตามธรรมชาติ มนุษย์เข้าไปเกี่ยวข้องเท่าที่จำเป็นและพึ่งพาอาศัยกันกับป่าเหล่านี้เป็นวิถีชีวิต อย่างไรก็ตามในยุคที่ทุนนิยมเติบโตมาตั้งแต่ศตวรรษที่ ๑๘ ป่าไม้เริ่มเป็นสิ่งที่เป็มูลค่ามากขึ้นในสายตาของนักล่าอาณานิคม ป่าไม้โดยเฉพาะไม้ที่มีคุณภาพ ทนทาน แข็งแกร่ง เช่น ไม้สักในภาคเหนือ ถูกนำมาใช้เป็นวัสดุในการต่อเรือของประเทศล่าอาณานิคม เป็นสินค้าส่งออกในเวลาต่อมา นอกจากนี้ยังเอาวิธีการจัดการแบบสมัยใหม่เข้ามาภายใต้การแนะนำช่วยเหลือจากประเทศอาณานิคม ทั้งการสัมปทาน การเก็บภาษี และการทำให้ป่าไม้เป็นพืชเศรษฐกิจ รวมทั้ง การทำให้

เป็นสมบัติของรัฐเพื่อตอบสนองทางการค้ามากกว่าให้ประชาชนใช้ประโยชน์ พื้นที่ป่าแถบศูนย์สูตรในโลก ทั้งลาตินอเมริกา มาจนถึงประเทศไทยถูกทำลายไปเป็นจำนวนมาก โดยการร่วมมือกันระหว่างนายทุน ข้าราชการ และนักการเมืองบางส่วน เช่น กรณีป่าสาละวิน ชายแดนไทย-พม่า เมื่อหลายปีก่อน (มูลนิธิฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติ, ๒๕๔๘) จนทำให้ประชาชนในท้องถิ่นหลายแห่งลุกขึ้นมาทวงสิทธิของชุมชน ด้วยการสร้างกฎกติกาดูแล รักษา และใช้ประโยชน์กันเองด้วย วัฒนธรรมและภูมิปัญญาของชุมชนแต่ละแห่งในรูปแบบ “ป่าชุมชน” รวมทั้งการพยายามผลักดันให้เป็นที่ยอมรับในเชิงนโยบายต่อรัฐบาลเป็น พระราชบัญญัติป่าชุมชน แต่ยังไม่สำเร็จในขณะนี้

เช่นเดียวกับกับพื้นที่ป่าชายเลนแม้จะมีความแตกต่างกันในสภาพป่า เนื่องจากป่าชายเลนเป็น ป่าที่อยู่ในชายทะเลที่มีน้ำท่วมถึง และเป็นน้ำเค็ม ที่ผ่านมาก็ได้รับแนวคิดการจัดการเชิงเดี่ยวโดยรัฐ และการเข้ามาของเศรษฐกิจทุนนิยมไม่ต่างกัน โดยเฉพาะ การทำป่าไม้โกงกางเพื่อเผาถ่านเชิงพาณิชย์ การทำ นากุ้ง รวมทั้งการส่งเสริมการท่องเที่ยวในจังหวัดต่าง ๆ มีการบุกรุกทำลายป่าชายเลนสร้างสิ่งปลูกสร้าง อาคาร โรงแรมที่พักท่าเทียบเรือเพื่อสนับสนุนการเติบโตของธุรกิจนี้ ในส่วนนี้ผู้เชี่ยวชาญจะกล่าวถึง สภาพ ทั่วไปของป่าชายเลน การจัดการป่าชายเลนทั้งการจัดการโดยรัฐ ชุมชนเป็นฐาน (community based) และการจัดการร่วมกับรัฐ (co-management) ดังต่อไปนี้

๓.๓.๑ สภาพทั่วไปของป่าชายเลน

ป่าชายเลน (mangrove forest) หรือชื่อเรียกที่รู้จักกันดีของประชาชนที่อยู่ในพื้นที่ชายฝั่ง ทะเลของไทย คือ ป่าโกงกาง (intertidal forest) คำว่า mangrove เป็นคำที่มีรากศัพท์มาจากภาษา โปรตุเกส คำว่า “mangue” หมายถึง กลุ่มสังคมพืชที่ขึ้นอยู่ตามชายฝั่งทะเล ดินเลน ซึ่งโดยทั่วไปจะพบ ป่าชายเลนตามชายฝั่งทะเลบริเวณปากแม่น้ำ อ่าว ทะเลสาบ และเกาะ ซึ่งเป็นบริเวณที่น้ำทะเลหรือน้ำ กร่อยท่วมถึง และเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์และพืชที่สามารถทนต่อสภาพความเค็มของน้ำได้ พบมากใน ประเทศแถบโซนร้อน (tropical region) โดยเฉพาะบริเวณเส้นศูนย์สูตร ได้แก่ ทวีปอเมริกาใต้ และเอเชีย ตะวันออกเฉียงใต้ เนื่องจากสภาพภูมิอากาศเหมาะสมกว่าในเขตหนาว โดยเฉพาะเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เป็นบริเวณที่มีป่าชายเลนเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะประเทศอินโดนีเซีย มาเลเซีย พม่า และประเทศไทย (นพรัตน์ บำรุงรัตน์, ๒๕๔๒; สนิท อักษรแก้ว, ๒๕๔๒)

ป่าชายเลนค้นพบครั้งแรกประมาณปี ค.ศ.๑๔๙๔ โดย Christopher Columbus ขณะเดินทางผ่านอ่าว Batabano อยู่ทางด้านทิศตะวันตกประเทศคิวบา ซึ่งได้พบเห็นพื้นที่ป่าเป็นแนวยาวตลอด ชายฝั่งทะเล (coast) ที่มีรากอยู่บนพื้นดินเต็มไปหมด ซึ่งมีความสวยงามและน่าสนใจอย่างยิ่ง ต่อมา Sir Walter Raleigh เดินทางไปทำวิจัยเกี่ยวกับที่ดินได้พบเห็นป่าชนิดเดียวกันแถวปากแม่น้ำ (estuarine) ในประเทศ Trinidad และ Guyana อย่างไรก็ตามป่าชายเลนได้รับความสนใจในการศึกษา อย่างจริงจังจากนักวิชาการเมื่อประมาณ ค.ศ.๑๙๗๘ โดย H.H.M. Bowman นักชีววิทยา และใช้คำว่า “mangrove forest” แทนคำว่า “mangue” ซึ่งเป็นคำที่บัญญัติโดยชาวโปรตุเกส มีความหมายเป็นพืช อาณานิคม (plant colonies) ซึ่งเป็นพืชที่โตในทะเลโคลน (Sanit Aksonkoe, ๑๙๙๓)

สำหรับประเทศไทย ซึ่งตั้งอยู่ในเขตร้อน บนคาบสมุทรอินโดจีน มีสภาพภูมิประเทศ และ ภูมิอากาศที่หลากหลาย โดยภาคเหนือเป็นพื้นที่เต็มไปด้วยภูเขา ภาคกลางเป็นที่ราบลุ่มแม่น้ำ ส่วนภาคใต้ ติดทะเลทั้ง ๒ ฝั่ง สภาพดังกล่าวนี้ทำให้อึดต่อความหลากหลายทางชีวภาพ และเป็นแหล่งที่อยู่ของ สิ่งมีชีวิต ซึ่งจำแนกได้ออกเป็น ๓ ระบบ คือ ระบบชีวภาพบนบก (terrestrial ecosystem) ระบบชีวภาพ

น้ำจืด (freshwater ecosystem) และระบบชีวภาพทางทะเล (marine ecosystem) (นิวัตติ เรื่องพานิช, ๒๕๔๘) ซึ่งในระบบชีวภาพทางทะเล นอกจากพื้นที่น้ำแล้ว ยังมีป่าชายเลนในพื้นที่ฝั่งทะเลภาคตะวันออก ภาคกลางบางจังหวัดและกรุงเทพฯ และภาคใต้เป็นพื้นที่ที่มีป่าชายเลนมากที่สุด เนื่องจากมีภูมิประเทศติดทะเลทั้ง ๒ ฝั่ง คือ ฝั่งอ่าวไทย และทะเลอันดามัน ซึ่งฝั่งอันดามันมีป่าชายเลนมากที่สุด จากข้อมูลกรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง เมื่อ พ.ศ.๒๕๔๗ มีพื้นที่ประมาณ ๑.๑ ไร่

ตารางที่ ๑ พื้นที่ป่าชายเลนในประเทศไทย

หน่วย : ไร่

ภาค\พ.ศ.	๒๕๐๔	๒๕๑๘	๒๕๒๙	๒๕๓๔	๒๕๔๓	๒๕๕๒*
กลาง	๔๑๘,๐๖๓	๒๒๘,๑๒๕	๓,๗๒๕	๒,๕๓๘	๗๕,๓๓๕	-
ตะวันออก	๓๔๒,๗๘๑	๓๐๖,๒๕๐	๑๗๔,๘๗๙	๖๙,๒๗๗	๑๔๒,๑๓๑	-
ใต้ / ฝั่ง ตะวันออก	๓๕๒,๘๐๗	๒๒๑,๘๗๕	๑๒๒,๗๗๒	๘๓,๓๗๕	๒๐๕,๐๕๓	-
ใต้ / ฝั่ง ตะวันตก	๑,๒๑๓,๕๗๗	๑,๑๙๘,๑๒๕	๙๒๓,๗๒๔	๘๘๘,๘๖๔	๑,๐๖๗,๐๔๓	๑,๑๐๔,๘๙๒
รวม	๒,๓๒๗,๒๒๘	๑,๙๕๔,๓๗๕	๑,๒๒๗,๗๒๔	๑,๐๘๖,๓๘๘	๑,๔๘๙,๕๖๒	๑,๕๒๕,๐๖๐

ที่มา UNEP, ๒๕๔๘.

http://www.dmer.go.th/marinecenter/mangrove/mangrove_report.html, ค้นเมื่อวันที่ ๕ พฤศจิกายน ๒๕๕๓.

จากข้อมูลตารางที่ ๑ จะเห็นได้ว่า ภาคใต้ที่มีพื้นที่ติดทะเล ๑๓ จังหวัด (ยกเว้นจังหวัดยะลา) ภาคใต้ฝั่งตะวันออก มีพื้นที่ป่าชายเลนในปี พ.ศ. ๒๕๔๗ ทั้งสิ้น ๒๑๒,๘๗๔ ไร่ โดยจังหวัดที่มีพื้นที่ป่าชายเลนมากใกล้เคียงกันในปี พ.ศ.๒๕๔๗ คือ จังหวัดนครศรีธรรมราช จำนวน ๕๙,๘๗๖ ไร่ ส่วนจังหวัดสุราษฎร์ธานี จำนวน ๕๘,๑๒๗ ไร่ ส่วนจังหวัดที่มีพื้นที่ป่าชายเลนน้อยที่สุดในปี ๒๕๔๗ คือ จังหวัดพัทลุง มีเพียง ๑,๓๕๔ ไร่ อย่างไรก็ตามหากมองย้อนกลับไปเมื่อปี พ.ศ.๒๕๐๔ เมื่อเริ่มต้นการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับแรก ภาคใต้ฝั่งตะวันออกมีพื้นที่ป่าชายเลนถึง ๓๕๒,๘๐๗ ไร่ โดยจังหวัดนครศรีธรรมราช มีพื้นที่ป่าชายเลนขณะนั้น ๑๓๕,๑๐๖ ไร่ และจังหวัดสุราษฎร์ธานี ๗๓,๗๖๙ ไร่ ส่วนจังหวัดพัทลุง มี ๑๕,๘๑๙ ไร่ ซึ่งก็ยังน้อยที่สุดในฝั่งตะวันออก ส่วนภาคใต้ฝั่งตะวันตก มีพื้นที่ป่าชายเลนในปี พ.ศ. ๒๕๔๗ ทั้งสิ้น ๑,๑๓๓,๖๓๔ ไร่ มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นในหลายปีที่ผ่านมา โดยจังหวัดที่มีป่าชายเลนมากที่สุด คือ จังหวัดพังงา ๒๖๒,๗๓๗ ไร่ และจังหวัดที่อยู่ติดกัน คือ ภูเก็ต มีพื้นที่ป่าชายเลนน้อยที่สุด ๑๑,๗๒๕ ไร่ แต่พื้นที่ป่าชายเลนส่วนใหญ่ของทั้งสองจังหวัดอยู่ในบริเวณอ่าวพังงา

อย่างไรก็ตาม จากข้อมูลป่าชายเลน ๑๐ ปีต่อมาหลัง พ.ศ.๒๕๐๔ พื้นที่ป่าชายเลนได้ลดลงเป็นจำนวนมาก เมื่อธุรกิจนากุ้งเข้ามาในประเทศไทยประมาณปี พ.ศ. ๒๕๒๙ ที่เริ่มต้นจากภาคตะวันออก และมาสิ้นสุดที่ฝั่งทะเลอันดามัน แม้จะมีตามนโยบายปิดป่า ยกเลิกสัมปทานป่าไม้

ให้กับเอกชน เมื่อปี พ.ศ.๒๕๓๒ ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่พื้นที่ป่าชายเลนถูกบุกรุกอย่างหนัก หลังจากนั้นเป็นต้นมา ความจริงจังในการทำงานของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องประกอบกับกระแสการอนุรักษ์ของชนชั้นกลางที่ต้องการทรัพยากรธรรมชาติไว้สำหรับการพักผ่อน การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลนจึงได้รับการตอบรับเป็นอย่างดี มีการปลูกป่าชายเลนกันอย่างกว้างขวาง หน่วยงานราชการ บริษัทเอกชน มีกิจกรรมปลูกป่าชายเลนกันอยู่เสมอ ทำให้พื้นที่ป่าชายเลนในหลายพื้นที่เพิ่มขึ้นมาเป็นลำดับ

ถึงกระนั้นก็ตาม กระแสการพัฒนาของทุนนิยม และการพัฒนาอุตสาหกรรมแบบนิคมอุตสาหกรรม การส่งเสริมการท่องเที่ยวตามนโยบายรัฐบาล ซึ่งเป็นรายได้หลักของประเทศ ทำให้ป่าชายเลนได้รับผลกระทบอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ โดยเฉพาะพื้นที่ภาคใต้ฝั่งตะวันตก ได้แก่ จังหวัดระนอง พังงา ภูเก็ต ตรัง สตูล และภูเก็ต ซึ่งจังหวัดภูเก็ตเป็นจังหวัดที่รัฐบาลมีนโยบายให้เป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยว นอกจากนี้ ยังกระทบวิถีชีวิตคนในพื้นที่ด้วย ซึ่งตลอดหลายปีที่ผ่านมาคนเหล่านี้ถูกเบียดขับทั้งโดยพ่อค้ายาทุน และการเอื้ออำนาจของรัฐผ่านนโยบายการท่องเที่ยว จนทำให้คนดั้งเดิมในจังหวัดภูเก็ตที่อยู่มาหลายชั่วอายุคนหลายแห่งรวมตัวกันต่อสู้เพื่อสิทธิของชุมชน เช่น ชาวเลที่หาดราไวย์ เกาะสิเหร่ รวมถึงประชาชนที่บริเวณอ่าวป่าคลอก อ่ามถลาง จังหวัดภูเก็ตหลายหมู่บ้าน ซึ่งเป็นพื้นที่ศึกษาของผู้วิจัยครั้งนี้ด้วย

การรวมตัวของประชาชนในพื้นที่ต่าง ๆ เพื่อมาจัดการทรัพยากรด้วยตนเองเป็นไปอย่างกว้างขวางในสังคมไทยอย่างน้อยตลอดระยะเวลา ๑๐ กว่าปีที่ผ่านมา หลังการปฏิรูปการเมืองภายหลังเหตุการณ์พฤษภาคม ๒๕๓๕ การรวมตัวของประชาชนนี้ในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งเป็นกลุ่มองค์กร และเครือข่ายทั้งในและต่างพื้นที่ เช่น เครือข่ายประมงพื้นบ้านภาคใต้ เครือข่ายป่าชุมชน เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยจะกล่าวถึง การจัดการป่าชายเลน ซึ่งเป็นการจัดการป่าชายเลนทั้งในแบบดั้งเดิม โดยรัฐและทุน ชุมชนเป็นฐาน และการจัดการร่วม พร้อมทั้งจำแนกและเปรียบเทียบให้เห็นการจัดการป่าชายเลนในลักษณะ ต่าง ๆ ทั้งการใช้ประโยชน์ การดูแลรักษาและการพัฒนาเพื่อความยั่งยืน รวมทั้ง นำเสนอแนวคิดทางวิชาการในการศึกษาการจัดการป่าชายเลนทั้งแนวอรรถประโยชน์ แนวนิเวศวัฒนธรรม แนวเชิงสถาบัน และแนวความสัมพันธ์เชิงอำนาจด้วย ดังต่อไปนี้

๓.๓.๒ การจัดการป่าชายเลน

การจัดการป่าชายเลนของประเทศไทยมีพลวัต ตั้งแต่ การจัดการแบบดั้งเดิมโดยประชาชนในชุมชน การจัดการโดยรัฐเป็นศูนย์กลาง การจัดการโดยชุมชนเป็นฐาน (community based) และการจัดการทรัพยากรร่วม (co-management) กล่าวคือ ในระยะเริ่มแรกการจัดการป่าชายเลนดำเนินการโดยประชาชนในชุมชน หรือโดยภูมิปัญญาของคนที่อยู่ในท้องถิ่นนั้น ๆ ต่อมาในยุคทุนนิยมหน่วยงานของรัฐเข้ามาจัดการแทนโดยเอื้อให้กับนายทุน เพื่อให้มีรายได้เข้ารัฐ แต่การจัดการในรูปแบบดังกล่าวนี้ประสบความสำเร็จที่รัฐไม่สามารถดูแลป่าชายเลนได้ทั่วถึง และเป็นข้อจำกัดในการเข้าไปใช้ประโยชน์ของประชาชน ป่าชายเลนกำลังถูกทวงสิทธิจากประชาชนในท้องถิ่นเพื่อที่จะดูแลรักษา และใช้ประโยชน์กันเอง ในรูปแบบ “ป่าชายเลนชุมชน” ถึงกระนั้นก็ตาม เฉพาะชุมชนเพียงลำพัง ก็มีข้อจำกัดในการจัดการป่าชายเลนในสภาพสังคมที่ซับซ้อนมากขึ้น ดังนั้น ในยุคปัจจุบัน จึงเกิดแนวคิดการจัดการป่าชายเลนร่วม ระหว่างหน่วยงานรัฐกับชุมชน ซึ่งการจัดการป่าชายเลนทั้ง ๔ รูปแบบข้างต้น มีรายละเอียด ดังนี้

๑) การจัดการป่าชายเลนแบบดั้งเดิม ในอดีตรัฐไทยเข้าไปไม่ถึงชุมชนห่างไกลมากนัก ทำให้อำนาจในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติเป็นของประชาชน นอกจากนี้ชุมชนมีอำนาจทางสังคมที่อยู่ด้วยกันหลากหลายอำนาจ เช่น อำนาจความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ อำนาจที่เป็นกฎระเบียบจารีตประเพณีของชุมชน และอำนาจที่มาจากผู้นำของชุมชนนั้น ๆ สำหรับความสัมพันธ์ระหว่างรัฐที่มีต่อชุมชน อำนาจรัฐไม่เคยอยู่เหนือชุมชนอย่างสิ้นเชิง รัฐอยู่เหนือชุมชนได้โดยผ่านหัวหน้าชุมชนที่เป็นที่ไว้วางใจของรัฐเท่านั้น และรัฐในที่นี้ในอดีตนั้นคือ พระมหากษัตริย์ ความห่างไกลของระยะทางและความยากลำบากในการเข้าถึงประชาชน ทำให้กำลังของอำนาจรัฐลดลงตามไปด้วย ซึ่งส่งผลให้ความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนกับทรัพยากรเป็นไปโดยอิสระ ไม่ถูกแทรกแซงจากรัฐมากนัก ประชาชนในท้องถิ่นยังใช้วิถีการผลิต และใช้ภูมิปัญญาในการใช้ชีวิตอยู่ รวมทั้งวัฒนธรรม ความเชื่อ ประเพณี ที่เป็นตัวสืบทอดกฎระเบียบเหล่านี้ไปยังรุ่นต่อ ๆ (เสนห์ จามริก และคณะ, ๒๕๓๖)

เช่นเดียวกับภูมิปัญญาในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในภาคใต้ ซึ่งได้รับอิทธิพลจากศาสนา ทั้ง ศาสนาพราหมณ์ ศาสนาพุทธ และศาสนาอิสลาม ศาสนิกของแต่ละศาสนาจะได้รับการบ่มเพาะจากศาสนานั้น อย่างไรก็ตามในบางกรณีทั้งสามศาสนายังได้ผสมผสานกันในการบ่มเพาะภูมิปัญญาของชาวภาคใต้อย่างแยกกันไม่ออก ทั้งนี้เพราะทั้ง ๓ ศาสนา เคยรุ่งโรจน์ในภาคใต้ในแต่ละช่วงเวลากัน (สุทธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, ๒๕๔๐) เช่น มุสลิมปกติจะเคารพพระผู้เป็นเจ้าของตัวเองเท่านั้น แต่ตอนฤดูทำนา จะมีพิธีพราหมณ์เข้ามาเกี่ยวข้องด้วย

๒) การจัดการป่าชายเลนโดยรัฐและทุน

ป่าชายเลนเป็นพื้นที่ป่าที่รัฐบาลไทยให้ความสนใจมาเมื่อไม่นานมานี้ โดยในช่วงแรกหลังการทำสนธิสัญญาเบาริง เมื่อ พ.ศ.๒๓๙๘ สมัยรัชกาลที่ ๔ ประเทศเจ้าอาณานิคมได้เข้ามาทำไม้ในประเทศไทยโดยเฉพาะภาคเหนือ และได้นำไม้สักไปใช้เป็นวัตถุดิบในการต่อเรือเดินสมุทรขนาดใหญ่สำหรับการล่าอาณานิคมและทำการค้าในพื้นที่ห่างไกล นับแต่นั้นมาจึงเกิดการค้าขายไม้สักขึ้น ซึ่งในช่วงแรกค้าขายผ่านเจ้าเมืองในท้องถิ่น ต่อมารัฐบาลกลางเข้าไปจัดการแทน และนำมาสู่การรวบอำนาจโดยกรมป่าไม้ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ปี พ.ศ. ๒๔๓๙ ภายใต้สังกัดกระทรวงมหาดไทย ซึ่งอธิบดีกรมป่าไม้ ๓ คนแรกติดต่อกัน เป็นชาวอังกฤษที่รัฐบาลไทยว่าจ้างให้บริหารแทนคนไทยระยะเวลาประมาณ ๒๘ ปี (ตฤตถ์ นพคุณ, ๒๕๔๔)

สำหรับ ป่าชายเลนเริ่มได้รับความสนใจจากรัฐบาลไทยภายใต้พระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ.๒๔๘๔ แต่เป็นการกำหนดแนวทางการใช้ประโยชน์จากป่าชายเลน โดยการตัดเพื่อเผาถ่าน และการทำไม้ เท่านั้น ต่อมาเมื่อป่าชายเลนถูกบุกรุกหนักมากยิ่งขึ้นจากนโยบายการส่งเสริมเศรษฐกิจจากรัฐบาลต้องออกกฎหมายและนโยบายต่าง ๆ มาควบคุมและจัดการ ซึ่งระบบการจัดการป่าชายเลนของรัฐและทุนในปัจจุบัน มีหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้อง กฎหมาย ระเบียบ ข้อบังคับ และแนวนโยบายในการจัดการ จำแนกออกได้พอสังเขป ดังนี้ (UNEP., ๒๕๔๘)

๒.๑) หน่วยงานราชการที่รับผิดชอบหลัก คือ กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง สังกัดกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งตั้งขึ้นใหม่เมื่อ พ.ศ.๒๕๔๕ โอนความรับผิดชอบจากกรมป่าไม้ แต่ก็ยังดำเนินการภายใต้ความร่วมมือกับกรมป่าไม้ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และกรมประมง

รวมทั้ง คณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ คณะกรรมการทรัพยากรชายเลนแห่งชาติ และสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

๒.๒) กฎหมายและข้อบังคับ ได้แก่ พระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ.๒๔๘๔ ซึ่งกำหนดแนวทางการทำประโยชน์จากป่าไม้และกิจกรรมอื่นที่เกี่ยวข้องกับการใช้ไม้และผลผลิตจากป่า ซึ่งครอบคลุมถึงป่าชายเลน คือ การตัดไม้เพื่อเผาถ่านและการทำไม้ นอกจากนี้ต่อมาได้มีกฎหมายที่อื่นเกี่ยวข้อง ได้แก่ พระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๐๔ พระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๐๗ พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๓๕ รวมทั้งกฎระเบียบและมติรัฐมนตรีที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชายเลนอื่น ๆ อีกหลายฉบับ

๒.๓) นโยบายรัฐบาล ได้แก่ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๙ นโยบายและแผนการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๔๐-๒๕๕๙ นโยบายด้านการคุ้มครองระบบนิเวศป่าชายเลน ตามมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ ๑๕ กันยายน พ.ศ. ๒๕๓๐ ได้จำแนกป่าชายเลนออกเป็น ๓ เขต คือ เขตสงวนรักษา (Preservation zone) และเขตเศรษฐกิจ (Economic Zone) จำแนกเป็น เขตอนุรักษ์ (Conservation zone) และ เขตพัฒนา (Development) (Sanit Aksonkoe, ๑๙๙๓) ดังนี้

๒.๓.๑) เขตสงวนรักษา หมายถึง พื้นที่ป่าชายเลนที่ห้ามไม่ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงใด ๆ นอกจากจะปล่อยให้เป็นธรรมชาติ มีเนื้อที่ ๔๒๖.๗๘ ตารางกิโลเมตร โดยนำมาใช้ประโยชน์ได้แก่ อุทยานแห่งชาติ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ แหล่งอาหาร สถานที่วิจัย และป้องกันภัยธรรมชาติ เป็นต้น

๒.๓.๒) เขตอนุรักษ์ เป็นเขตที่มีพื้นที่ป่าชายเลนน้อย ประชาชนในพื้นที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ เช่น ทำไม้เผาถ่าน (charcoal) การจับสัตว์น้ำ เป็นต้น

๒.๓.๓) เขตพัฒนา เป็นพื้นที่ป่าชายเลนเสื่อมสภาพ และนำไปใช้ประโยชน์อย่างอื่น ได้แก่ การปลูกทดแทน และการใช้ประโยชน์ในทางการเกษตร อุตสาหกรรมชุมชน และการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ เป็นต้น

การจัดการป่าชายเลนโดยรัฐที่ผ่านมา แม้พื้นที่ป่าชายเลนเพิ่มขึ้น แต่ในสภาพเป็นจริงยังนโยบายของรัฐบาล รวมทั้งกฎระเบียบ ยังเป็นช่องทางให้มีการทำลายป่าชายเลนอย่างต่อเนื่อง จึงทำให้ประชาชนมาจัดการป่าชายเลนด้วยตนเอง เป็น “ป่าชายเลนโดยชุมชน” เช่นเดียวกับป่าพื้นที่ราบและเชิงเขา

๓) การจัดการป่าชายเลนโดยชุมชนเป็นฐาน

ดังกล่าวไว้ในข้างต้นแล้วว่า การจัดการป่าชายเลนโดยชุมชนอยู่ภายใต้แนวคิดการจัดการป่าโดยชุมชนเป็นฐาน (Community-Based Forest Management หรือ CBFS) ทั้งนี้เนื่องจาก เกิดขึ้นในภาวะที่การจัดการป่าโดยรัฐและตลาดมีข้อจำกัด จึงทำให้ต้องหันกลับมามองศักยภาพของชุมชนในการจัดการอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งในอดีตนั้นชุมชนเป็นผู้จัดการมาเป็นเวลาช้านาน ต่อมาเมื่อรัฐสมัยใหม่เกิดขึ้น ประกอบกับการขยายตัวของเศรษฐกิจแบบทุนนิยม รัฐจึงเข้าไปจัดการป่าด้วยตนเอง โดยเอื้อประโยชน์ให้กับทุน แนวคิดการจัดการโดยชุมชนเป็นฐานนี้ ถูกนำมาใช้ในการจัดการทรัพยากรอย่างกว้างขวางทั่วโลก อย่างน้อยตั้งแต่ตอนกลางของทศวรรษ ๑๙๘๐ เป็นต้นมา (Western, David and Wright, R. Michael, ๑๙๙๔)

สำหรับประเทศไทย รัฐบาลไทยได้ให้การตอบรับแนวคิดการจัดการโดยชุมชนเป็นฐานที่ชัดเจนจากการสัมมนาในระดับชาติ ที่จังหวัดภูเก็ต เมื่อปี พ.ศ.๒๕๓๙ โดยการสนับสนุนขององค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ (FAO) (รายละเอียดใน Nickerson, D.J. (Ed.), ๑๙๙๘) เนื่องจากเห็นว่าข้อจำกัดในการจัดการป่าชายเลนของรัฐบาลไทย ทำให้ป่าชายเลนสูญหายไปเป็นจำนวนมากในยุคทุนนิยม ทำให้ป่าชายเลนถูกบุกรุกด้วยการขยายตัวของนาุ้งอย่างกว้างขวาง ตั้งแต่ภาคตะวันออก มาจนถึงภาคใต้ ประชาชนที่ได้รับผลกระทบจากการสูญเสียพื้นที่ป่าชายเลนจึงได้ออกมาร่วมกันหาแนวทางจัดการด้วยตนเอง เป็นการจัดการป่าชายเลนโดยชุมชน เริ่มขึ้นครั้งแรกที่จังหวัดตรัง โดยสมาคมหยาดฝน (นพวรรณ ศิริเวชกุล, ๒๕๓๖) ซึ่งเป็นองค์กรพัฒนาเอกชนในท้องถิ่น เป็นผู้สนับสนุนให้เกิดขึ้น และกลายเป็นป่าชายเลนชุมชนแห่งแรกที่ได้รับการรับรองจากกรมป่าไม้ ที่เป็นหน่วยงานรับผิดชอบดูแลป่าชายเลนในขณะนั้น นับเป็นความสำเร็จของภาคประชาชนไม่บ่อยครั้งนัก ที่ทำให้เกิดการยอมรับของฝ่ายรัฐได้ อย่างไรก็ตาม แม้พระราชบัญญัติป่าชุมชนที่ภาคประชาชนที่เคลื่อนไหวเรื่องนี้มาเป็นระยะเวลาแล้ว ๑๐ กว่าปี ยังไม่ได้ผ่านความเห็นชอบจากสภาผู้แทนราษฎร และประกาศออกมาใช้ก็ตาม พื้นที่ป่าชายเลนหลายแห่งได้นำแนวคิดจากจังหวัดตรัง ไปใช้อย่างได้ผล จนเป็นที่ยอมรับของกรมป่าไม้ ประกาศให้รับรองให้เป็นป่าชายเลนชุมชนเช่นเดียวกับบ้านป่าคโลก ต.ป่าคโลก อ.ถลาง จ.ภูเก็ต ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ผู้วิจัยสนใจศึกษาในครั้งนี้

การจัดการป่าชายเลนชุมชน อยู่ภายใต้แนวคิดการให้ความสำคัญกับสิทธิของชุมชนในการจัดการป่าด้วยตนเอง โดยชุมชนสามารถใช้อำนาจออกกฎเกณฑ์โดยคำนึงถึงความเป็นธรรมทางสังคมเป็นสิ่งสำคัญ เช่น บางชุมชนออกกฎให้เฉพาะคนที่แต่งงานใหม่และยากจนเท่านั้นที่สามารถเข้าไปใช้ประโยชน์จากป่าได้ ซึ่งเป็นการออกกฎที่คำนึงถึงหลักศีลธรรมการอยู่ร่วมกันของคนในสังคม

เงื่อนไขความสำเร็จของการจัดการป่าชุมชนจากงานวิจัยของ เสน่ห์ จามริก และคณะ (๒๕๓๖) พบว่า ชุมชนที่อนุรักษ์ป่ามีความเป็นชุมชนสูง ที่มีความสัมพันธ์ระหว่างกันของคนในชุมชนที่แน่นแฟ้น ยังช่วยเหลือเกื้อกูลกัน นอกจากนี้ยังมีสภาพป่า น้ำและดินที่อุดมสมบูรณ์ หรือพรมิตศักยภาพพอที่จะกลับมาอุดมสมบูรณ์ได้ มีการใช้ประโยชน์ร่วมกันทั้งเพื่อการเกษตรและในชีวิตประจำวัน ประชาชนมีจิตสำนึกในการรักษาป่า ทั้งที่เกิดจากประเพณีความเชื่อและการผลิตซ้ำของอุดมการณ์ที่สืบทอดกันมา หรือเกิดจากความจำเป็นที่ต้องป้องกันและรักษาความสมดุลของระบบนิเวศ รวมทั้ง การต่อต้านการรุกรานจากภายนอกที่เข้ามาแย่งชิงทรัพยากรของชุมชน ได้แก่ การสัมปทานป่าไม้ โครงการของรัฐ ธุรกิจเอกชน และชุมชนใกล้เคียง เป็นต้น นอกจากนี้ยังเกิดจิตสำนึกจากภัยธรรมชาติ เช่น ความแห้งแล้ง สิ่งสำคัญประการหนึ่งของการจัดการป่าชุมชน คือ การมีผู้นำที่เข้มแข็ง ทั้งผู้นำธรรมชาติและผู้นำที่เป็นทางการ นอกจากนี้การตั้งองค์กรประชาชนในรูปแบบต่าง ๆ เช่น กลุ่มเหมืองฝาย กลุ่มอนุรักษ์ป่า เป็นต้น รวมทั้งต้องมีจารีตของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ถือว่าเป็นสิทธิและทรัพย์สินร่วมของชุมชน ประการสุดท้าย ต้องมีระบบการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน ทั้งหลักการ วิธีการ และรูปแบบการจัดการ ทั้งแบบจารีตประเพณีแบบประยุกต์ และเป็นขบวนการต่อรองทางการเมือง ซึ่งงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรโดยชุมชนเป็นฐานที่เป็นรูปธรรมในหลายชุมชนในภาคใต้ เช่น การจัดทำเขตอนุรักษ์ และ การตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการจัดการทรัพยากร ที่อำเภอสะทิงพระ จังหวัดสงขลา การใช้ประเพณีท้องถิ่นในการแก้ไขปัญหาการจัดการทรัพยากร เป็นต้น (รายละเอียดใน Banjong Na-sae, ๒๐๐๒)

๔) การจัดการทรัพยากรร่วม (co-management)

ถึงแม้การจัดการป่าชายเลนโดยชุมชนมีแนวโน้มเป็นที่ยอมรับการจัดการโดยรัฐและทุน แต่ในความเป็นจริงไม่สามารถที่จะปฏิเสธความสำคัญของส่วนต่าง ๆ ในสังคม รวมทั้งบทบาทของรัฐและทุน ถึงแม้ที่ผ่านมามีทั้งรัฐและทุนจะดูเหมือนเป็นปฏิปักษ์และเป็นสาเหตุปัญหาเชิงโครงสร้างหลายอย่างของชุมชน แต่ในบางสถานการณ์ทั้งรัฐและทุนสามารถเอื้อให้ชุมชนมีความสามารถในการจัดการป่าชายเลนได้มากขึ้น ขณะเดียวกัน ชุมชนก็ไม่ได้ปฏิเสธรัฐและทุนเสียทีเดียว เพียงแต่เอาอำนาจการจัดการป่าชายเลนบางอย่างมาอยู่ในชุมชนเท่านั้น โดยเฉพาะสิทธิอำนาจการตัดสินใจในการใช้ประโยชน์ การดูแลรักษา และการพัฒนาที่ประชาชนในชุมชนต้องมีส่วนรับผิดชอบมากขึ้น ซึ่งเป็นทิศทางที่ยอมรับกันโดยทั่วไปในสังคมไทยขณะนี้ โดยเฉพาะในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.๒๕๔๐ และ พ.ศ.๒๕๕๐ และแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๘ เป็นต้นมา ซึ่งเห็นได้ว่าชุมชนก็พยายามที่จะให้รัฐรับรองสิทธิของชุมชนในการจัดการทรัพยากรป่าชายเลน ทั้งในรัฐธรรมนูญ และพระราชบัญญัติป่าชุมชน รวมทั้งกฎหมายอื่นที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้สิทธิของชุมชนมีความเป็นสถาบัน (institution) และสมบูรณ์มากขึ้น ขณะเดียวกันการเข้ามาของทุน หรือตลาดก็เป็นโอกาสในการสร้างความอยู่ดีมีสุขของประชาชน มีงานทำ สวัสดิการที่ดีขึ้น แต่คำถามที่สำคัญคือ ทำอย่างไรเพื่อที่จะไม่ให้ชุมชนได้รับผลกระทบในทางลบจากอำนาจรัฐและอำนาจทุนดังกล่าวมากนัก และสามารถดำรงอยู่ได้ไม่ต้องทิ้งถิ่นกำเนิด อาชีพ ครอบครัว ไปเผชิญชะตาในพื้นที่ใหม่ ที่ไม่รู้ว่าอนาคตจะเป็นเช่นไร

ดังนั้น การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยสนใจศึกษาการจัดการป่าชายเลนของชุมชน ซึ่ง “เป็นการสร้างอำนาจทางสังคมของชุมชนในการจัดการป่าชายเลน ทั้งโดยชุมชนเป็นฐาน (community based) และการจัดการทรัพยากรร่วม (co-management) กับหน่วยงานของรัฐ”

๒.๔ กรอบแนวคิดการวิจัย

การวิจัยในเรื่องนี้ ผู้วิจัยใช้ แนวคิดประชาสังคม (civil society) แนวคิดอำนาจทางสังคม (social power) และแนวคิดการจัดการป่าชายเลน (mangrove forest management) ทั้งโดยชุมชนเป็นฐาน (community-based) และการจัดการร่วม (co-management)

อำนาจทางสังคมของชุมชน มีลักษณะสำคัญ คือ มีที่มาจากปฏิสัมพันธ์ทางสังคมในโครงสร้างทางสังคมของชุมชน ได้แก่ เครือญาติ กลุ่มทางสังคม สถาบันศาสนา (วัด มัสยิด) โรงเรียน พิธีกรรม และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และการปฏิสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับองค์กรภายนอกชุมชน ได้แก่ หน่วยงานของรัฐ บริษัทเอกชน สถาบันสื่อมวลชน สถาบันการศึกษา และองค์กรพัฒนาเอกชน มีรูปแบบทั้ง การบังคับ การอ้างอิงอำนาจเหนือกว่า สิทธิอำนาจ และความน่าเชื่อถือ

กระบวนการสร้างอำนาจทางสังคมของชุมชน เป็นกระบวนการที่ชุมชนใช้ทรัพยากรอำนาจทางสังคม ที่มาจากโครงสร้างทางสังคมของชุมชน และการปฏิสัมพันธ์กับหน่วยงานภายนอก ได้แก่ การให้รางวัล ข้อบังคับ การอ้างอิง สถาบันเชี่ยวชาญ และข้อมูลข่าวสาร เพื่อให้ประชาชนในชุมชนรวมตัวกันและเป็นที่ยอมรับของหน่วยงานภายนอก โดยเฉพาะหน่วยงานของรัฐ ขณะเดียวกันสามารถจัดการกับการบุกรุกป่าชายเลนของนายทุน และยังมีอำนาจในการดูแล รักษา และพัฒนาป่าชายเลนให้ยั่งยืนได้ ซึ่งผู้วิจัย จำแนกกระบวนการสร้างอำนาจทางสังคมของชุมชนในการจัดการป่าชายเลนอ่าวป่าคอก ออกเป็น ๕ ช่วงเวลา ดังนี้

ระยะแรก วิถีชีวิตดำรงชีพ เป็นช่วงเวลาที่ชุมชนอยู่ในสภาวะไร้อำนาจ เนื่องจากอำนาจในการจัดการป่าชายเลนอยู่ในหน่วยงานของรัฐ แต่ชุมชนกำลังประสบปัญหาจากการบุกรุกป่าชายเลนของนายทุนทั้ง การสัมปทานป่าชายเลนตามนโยบายของรัฐ การทำนาถุ้ง การเข้ามาของเรือประมงพาณิชย์ (อวนลาก อวนรุน) ที่ทำลายล้างสัตว์น้ำในทะเลอ่าวป่าคลอก และการเข้ามาของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวในระยะต่อมา

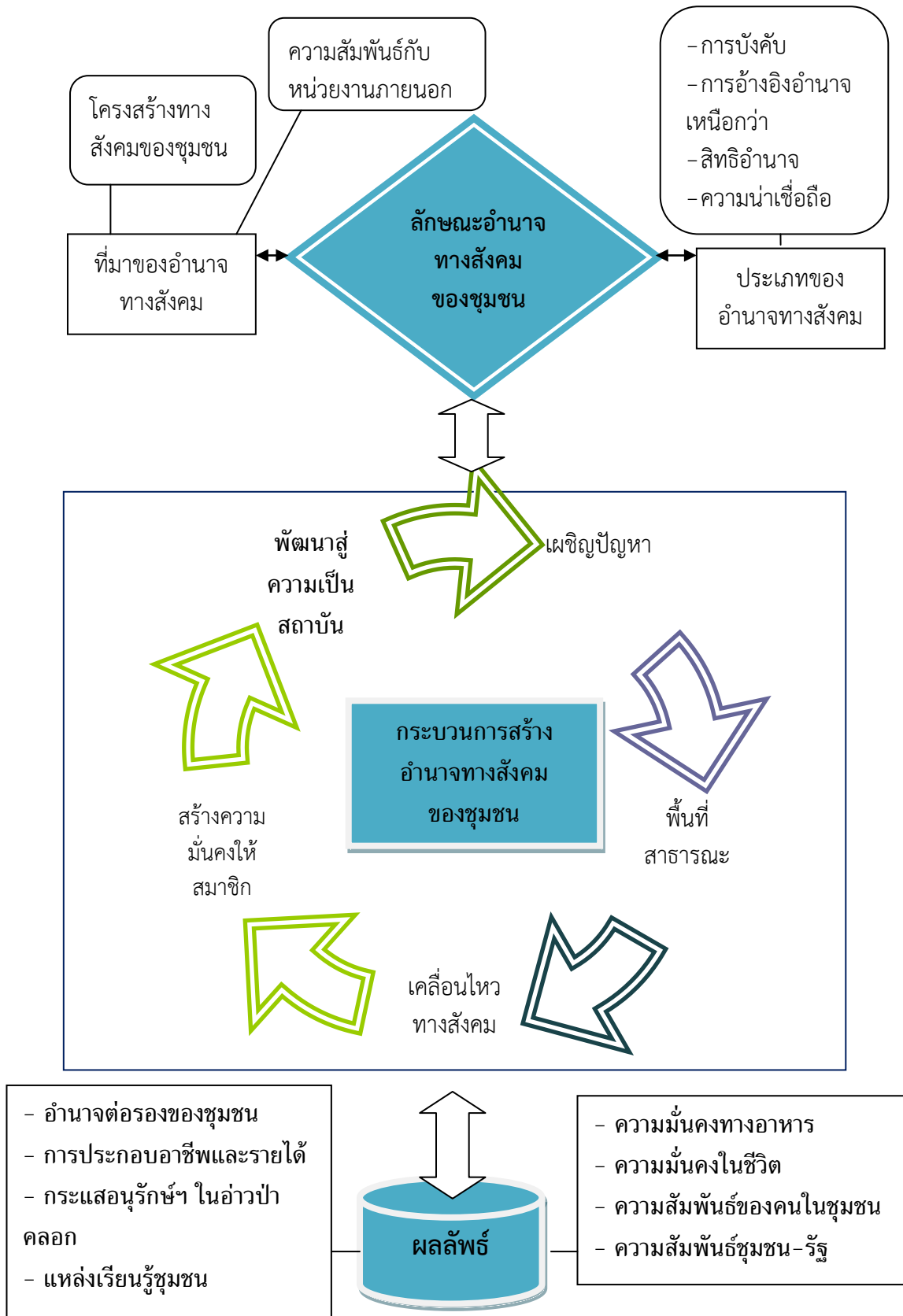
ระยะที่ ๒ การก่อตัวในพื้นที่สาธารณะในชุมชน เป็นระยะที่ประชาชนในชุมชนเริ่มรู้สึกได้รับผลกระทบต่อตนเองร่วมกันอย่างชัดเจน จึงมีการพูดคุยกันระหว่างพบปะกันอย่างไม่เป็นทางการในพื้นที่ต่าง ๆ ในชุมชน เช่น ร้านน้ำชา ร้านขนมจีน วน้ำตาลเมา ลานตะกร้อ บริเวณชายทะเลเพื่อรอเวลาลงทะเลจับสัตว์น้ำในทะเล มัสยิดในชุมชนเมื่อชาวมุสลิมมาละหมาดร่วมกันในทุกวันศุกร์ วัตถุประสงค์ในเวลาที่ทำกิจกรรมทางศาสนาส่วนรวมกัน รวมทั้งการประชุมหมู่บ้านในโอกาสต่าง ๆ เป็นต้น อย่างไรก็ตามในช่วงเวลานี้ ยังเป็นเพียงการพูดคุย แลกเปลี่ยนความรู้สึกส่วนกันเท่านั้น

ระยะที่ ๓ การเคลื่อนไหวทางสังคมของชุมชน เมื่อการพูดคุยของประชาชนในชุมชนเกิดความรู้สึกส่วนกัน และสภาพปัญหายังไม่ได้รับการแก้ไข ประชาชนในชุมชนจึงรวมตัวกันเป็นกลุ่มเพื่อเข้าไปจัดการกับปัญหาดังกล่าว โดยพยายามให้หน่วยงานของรัฐเข้ามาจัดการ แต่ถ้าไม่สำเร็จก็ดำเนินการด้วยตนเอง และมีหน่วยงานภายนอก เช่น องค์กรพัฒนาเอกชน สื่อมวลชน สถาบันการศึกษา และเครือข่ายปัญหาร่วมกัน มาสนับสนุนการเคลื่อนไหว

ระยะที่ ๔ การสร้างความมั่นคงในชีวิตของสมาชิก เมื่อการเคลื่อนไหวทางสังคมผ่านไประยะหนึ่ง และเห็นว่าเป็นการต่อสู้ในระยะยาวแม้จะเสร็จสิ้นในเรื่องนี้ ก็ยังมีหลายเรื่องที่อยู่ในอนาคต ดังนั้นการทำให้สมาชิกอยู่ร่วมกันได้ตลอดไป จึงต้องทำให้เกิดความมั่นคงกับสมาชิกด้วย โดยการจัดสวัสดิการให้กับสมาชิกในกลุ่ม และประชาชนในชุมชนในรูปแบบต่าง ๆ เช่น กลุ่มออมทรัพย์ ธนาคารข้าว กลุ่มอาชีพต่าง ๆ ฯลฯ เป็นต้น

ระยะที่ ๕ การพัฒนาสู่ความเป็นสถาบัน เป้าหมายของการจัดการป่าชายเลน คือ การทำให้ป่าชายเลน (รวมทั้งสัตว์น้ำในทะเล) มีความอุดมสมบูรณ์ตลอดไป ประชาชนในชุมชนสามารถทำมาหากินได้เช่นเดิม ดังนั้น การพัฒนาสู่ความเป็นสถาบัน โดยการยอมรับอำนาจของชุมชนในการจัดการป่าชายเลนด้วยตนเอง ในรูปแบบ “ป่าชายเลนชุมชน” การเป็นแหล่งเรียนรู้ของหน่วยงาน กลุ่มองค์กรภายนอก และเยาวชน ประชาชนในชุมชน และกระบวนการอื่น ๆ จึงเป็นสิ่งที่ทำให้เป้าหมายของชุมชนบรรลุผลได้ ขณะเดียวกันชุมชนก็อาจจะต้องประสบกับปัญหาหรือวิกฤติดำรงชีพรอบใหม่ทั้งจากอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว และอื่น ๆ ที่ยังไม่มาถึง การพัฒนาสู่ความเป็นสถาบันของชุมชนในมิติต่าง ๆ จะช่วยทำให้ชุมชนรับมือกับสภาพดังกล่าวได้

สำหรับผลลัพธ์ของการสร้างอำนาจทางสังคมของชุมชน ผู้วิจัย คาดหวังว่าจากที่ประชาชนในชุมชนร่วมมือกัน และร่วมมือกับหน่วยงานภายนอก จัดการป่าชายเลนโดยเป็นผลสำเร็จในระดับหนึ่ง ทำให้ป่าชายเลนและสัตว์น้ำในทะเลอ่าวป่าคลอกกลับมาอุดมสมบูรณ์อีกครั้งหนึ่ง ซึ่งในกระบวนการที่ประชาชนในชุมชนช่วยกันจัดการป่าชายเลน และการทำให้ป่าชายเลนอุดมสมบูรณ์สำเร็จ ทำให้เกิดผลลัพธ์ในหลายประการ ได้แก่ ความมั่นคงทางอาหาร ความมั่นคงในชีวิตของประชาชน ความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับหน่วยงานของรัฐ อำนาจต่อรองของชุมชน การประกอบอาชีพและรายได้ กระแสการอนุรักษ์ในอ่าวป่าคลอก และแหล่งเรียนรู้ชุมชน

ภาพที่ ๒ กรอบแนวคิดการวิจัย

บทที่ ๓ ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยเรื่อง “อำนาจทางสังคมของชุมชนในการจัดการป่าชายเลนชุมชนอ่าวป่าคลอก จังหวัดภูเก็ต” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) แนวปรากฏการณ์นิยม (Phenomenological Approach) เป็นแนวทางในการวิจัย ซึ่งเป็นแนวทางที่ “เป็นการทำความเข้าใจความหมาย/ทัศนะ/ความรู้สึกเบื้องต้นในจิตใจของผู้ที่ประสบกับปรากฏการณ์” (ทวิศักดิ์ นพเกษร, ๒๕๔๙) และยังมองเห็นว่าความจริงทางสังคมเป็นสิ่งที่เคลื่อนไหวตลอดเวลา ไม่หยุดนิ่ง แต่จะเปลี่ยนแปลงไปตามช่วงเวลาและสถานที่ จึงทำให้ความจริงทางสังคมมีความแตกต่างและหลากหลายไปตามบริบททางสังคมที่เป็นพลวัต ด้วยเหตุดังกล่าวนี้คนที่อยู่ในชุมชนน่าจะเป็นคนที่รู้เรื่องราวที่ดีที่สุดและสามารถให้คำอธิบายได้ ในการที่จะรับรู้เรื่องราวที่ดีที่สุดต้องเข้าไปสัมพันธ์กับคนที่อยู่ในชุมชน ด้วยวิธีการต่าง ๆ อย่างใกล้ชิด เช่น การสังเกต และการพูดคุย เนื่องจากเป็นแนวทางการศึกษาที่ให้ความสำคัญกับการมองภาพรวม (Holistic Approach) วิธีศึกษาจึงมักทำเป็นกรณีศึกษาในชุมชนขนาดเล็ก (อานันท์ กาญจนพันธุ์, ๒๕๔๔)

ดังนั้น สำหรับการวิจัยเรื่องนี้ ผู้วิจัยใช้วิธีการศึกษาเฉพาะกรณี (Case Study Approach) เนื่องจากต้องการศึกษารายละเอียดในภาพรวมของชุมชนขนาดเล็กที่แตกต่างกันในบริบททางสังคมของชุมชนเกี่ยวกับอำนาจทางสังคมของชุมชนในการจัดการป่าชายเลน โดยมีหน่วยวิเคราะห์ คือ อำนาจทางสังคมของชุมชนในการจัดการป่าชายเลน และผู้วิจัยเห็นว่าการจัดการป่าชายเลนของชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงตามระยะและบริบททางสังคม ดังนั้นผู้ที่ให้ข้อมูลที่ดีที่สุดคือคนที่อยู่ในพื้นที่ศึกษา และเป็นผู้ที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์มากที่สุด โดยเฉพาะผู้นำชุมชน ผู้นำศาสนา ผู้นำกลุ่มกิจกรรม และประชาชนที่มีบทบาทอย่างชัดเจน อยู่ในพื้นที่เวลานาน รวมทั้งหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในเชิงนโยบายและการสนับสนุนช่วยเหลือชุมชน เช่น หน่วยงานของรัฐ และองค์กรพัฒนาเอกชน เป็นต้น นอกจากนี้เพื่อให้สามารถเข้าถึงแหล่งข้อมูลได้มากที่สุด เป็นที่น่าเชื่อถือได้ในการตรวจสอบกันเองระหว่างแหล่งข้อมูล จึงใช้วิธีการรวบรวมข้อมูลหลายวิธี ได้แก่ การสังเกต การสัมภาษณ์ และการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) ส่วนเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แผนที่ชุมชน แบบบันทึกข้อมูลชุมชน แนวทางการสัมภาษณ์ และแนวคำถามสำหรับการสนทนากลุ่ม ส่วนการวิเคราะห์ข้อมูลใช้การตีความ (interpretation) เพื่อเข้าใจความหมายของปรากฏการณ์ทางสังคมที่ศึกษาในทัศนะของผู้ที่ถูกศึกษา (emic view) (ชาย โพธิสิตา, ๒๕๕๐; สุภางค์ จันทวนิช, ๒๕๓๒) โดยมีรายละเอียดระเบียบวิธีวิจัยดังต่อไปนี้

๓.๑ หน่วยที่ใช้ในการวิเคราะห์ (unit of analysis)

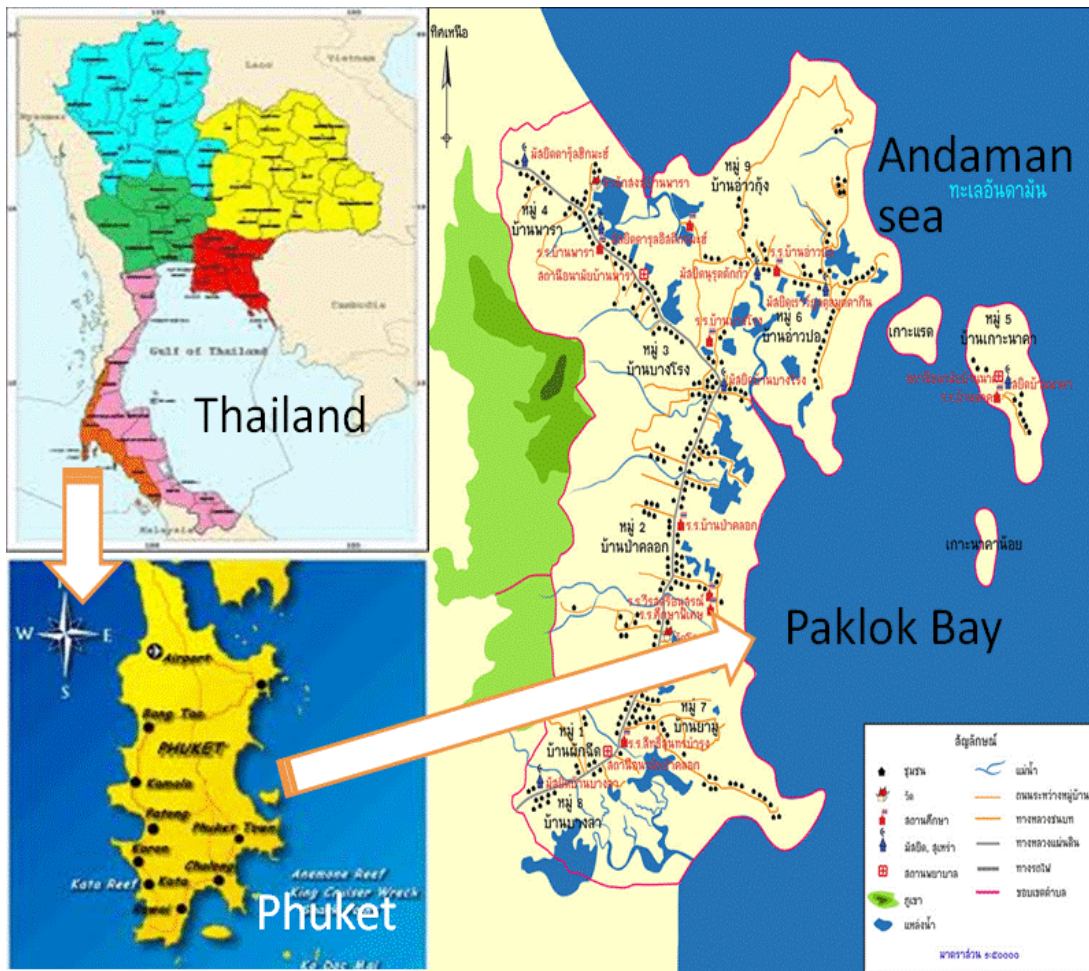
การวิจัยเรื่องนี้ ผู้วิจัยต้องการศึกษาอำนาจทางสังคมของชุมชนที่ใช้ในการจัดการป่าชายเลน โดยชุมชนเป็นฐาน (community based) และการจัดการร่วม (co-management) กระทำผ่านองค์กรทางสังคมที่อยู่ในชุมชนแต่ละแห่ง ซึ่งองค์กรทางสังคมเหล่านี้มีความเกี่ยวข้องกันในการจัดการป่าชายเลนโดยชุมชน ดังนั้น หน่วยที่ใช้ในการวิเคราะห์ สำหรับการวิจัยครั้งนี้ จึงเป็น “อำนาจทางสังคมของชุมชนในชุมชนป่าชายเลน” ซึ่งระดับการวิเคราะห์ คือ ระดับชุมชน คือ ชุมชนอ่าวป่าคลอก ชุมชนบ้านป่าคลอก และชุมชนบ้านบางโรง

๓.๒ พื้นที่ในการศึกษา

การกำหนดชุมชนที่จะศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยศึกษาชุมชน โดยชุมชนที่เลือกมาศึกษาเป็นชุมชนที่มีลักษณะเฉพาะหรือเด่น ซึ่งบริบททางสังคมของชุมชนที่มีอิทธิพลต่อชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชน โดยชุมชนที่ผู้วิจัยเลือกครั้งนี้เป็นชุมชนที่มีกลุ่มชาติพันธุ์ และลักษณะการจัดการป่าชายเลนที่แตกต่างกัน ซึ่งจะนำมาสู่การเปรียบเทียบอำนาจทางสังคมของชุมชน เพื่อให้ได้ความรู้ที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาแนวความคิดและทฤษฎีทางสังคมมากยิ่งขึ้น (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, ๒๕๓๗)

การเลือกพื้นที่วิจัย ผู้วิจัยพิจารณาเลือกพื้นที่ที่ประชาชนมีความเข้มแข็งในการจัดการป่าชายเลน ทั้งโดยประชาชนเป็นฐาน (community base) และการจัดการร่วมกับหน่วยงานภายนอก (co-management) รวมทั้งความหลากหลายในบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชน โดยผู้วิจัยเข้าไปพบนักพัฒนาองค์กรพัฒนาเอกชน (NGO) ที่ทำงานในพื้นที่จังหวัดภูเก็ตมานาน และมีความเกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชายเลนของชุมชนในอ่าวพังงา ทำให้ได้ข้อมูลเบื้องต้นเพื่อพิจารณาตัดสินใจเลือกชุมชนที่จะเป็นพื้นที่ศึกษา โดยมีความสอดคล้องกับแนวคิดที่ตั้งไว้ คือ เป็นชุมชนที่หลากหลายในบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชน ประชาชนยังดำรงชีวิตเกี่ยวข้องกับป่าชายเลน และมีการจัดการป่าชายเลนเป็นที่ประจักษ์แก่สาธารณชน ซึ่งพบว่าการจัดการป่าชายเลนในอ่าวพังงา มีชุมชนหลายแห่งที่ตื่นตัวขึ้นมาจัดการด้วยเองและร่วมมือกับหน่วยงานภายนอก แต่ถ้าจะศึกษาทั้งหมดมันมีความหลากหลายมาก บางชุมชนเพิ่งเริ่มก่อตัว บางชุมชนแม้จะดูสำเร็จแต่ก็ยังมีปัญหาภายใน อย่างไรก็ตาม ชุมชนส่วนใหญ่ในอ่าวพังงา เป็นมุสลิม และมีบางส่วนที่นับถือศาสนาพุทธ ถ้าจะศึกษาให้ได้ภาพรวมและในเชิงเปรียบเทียบที่ใกล้เคียงกัน จึงแนะนำชุมชนอ่าวป่าคลอก ที่มี ชุมชนบ้านป่าคลอก และชุมชนบ้านบางโรง ตำบลป่าคลอก อำเภอดงกลาง จังหวัดภูเก็ต เป็นพื้นที่ที่มีความเหมาะสมสำหรับวิจัยครั้งนี้ และเมื่อผู้วิจัยได้ข้อมูลเบื้องต้น ได้ลงพื้นที่เก็บข้อมูลเบื้องต้นจากการพูดคุยกับแกนนำชุมชน และแกนนำกลุ่ม รวมทั้งการศึกษาข้อมูลประกอบอื่น ๆ เช่น งานวิจัย ความเคลื่อนไหวในสื่อมวลชน ทำให้นำข้อมูลเหล่านั้นมาประกอบการพิจารณา และตัดสินใจเลือกทั้ง ๒ ชุมชนเป็นพื้นที่ศึกษา

ชุมชนบ้านป่าคลอก (หมู่ที่ ๒) และชุมชนบ้านบางโรง (หมู่ที่ ๓) ตั้งอยู่บริเวณอ่าวป่าคลอก ซึ่งเป็นอ่าวหนึ่งในตำบลป่าคลอก อำเภอดงกลาง จังหวัดภูเก็ต ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของเกาะภูเก็ต ฝั่งทะเลอ่าวพังงา ประชาชนมีความหลากหลายในการนับถือศาสนา ทั้งศาสนาพุทธ ศาสนาอิสลาม และชาวจีน และยังดำรงชีวิตเกี่ยวข้องกับทะเลอ่าวป่าคลอก โดยทำประมงพื้นบ้าน เช่น จับปลา หาทอย กุ้ง ปู เพื่อเป็นอาหารในการดำรงชีวิต และขายให้กับเพื่อนบ้าน และยังเป็นพื้นที่ที่กำลังถูกรุกรานอย่างหนักจากการพัฒนาเป็นศูนย์กลางท่องเที่ยวในภูมิภาค มีการสร้างโรงแรม รีสอร์ท ทำเทียบเรือ ที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของประชาชน ทำให้ประชาชนหลายชุมชน ร่วมกันจัดการป่าชายเลน ทั้งการตอบโต้โดยตรงกับผู้บุกรุก รวมทั้งการร่วมมือกับหน่วยงานของรัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน (NGO) สื่อมวลชน และนักวิชาการ และการจัดตั้งกลุ่ม จนเป็นที่ประจักษ์ ได้รับรางวัลจากมูลนิธิโลกสีเขียวทั้งในระดับชุมชนและระดับกลุ่ม โดยเฉพาะ ชุมชนบ้านป่าคลอก และชุมชนบ้านบางโรง ที่มีความแตกต่างกัญชาติพันธุ์ของคนในพื้นที่ รวมทั้งความสัมพันธ์กับหน่วยงานภายนอก จนมีแนวทางการจัดการป่าชายเลนด้วยอำนาจทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชนที่เป็นลักษณะเฉพาะของตนเอง ซึ่งผู้วิจัยคาดหวังว่าจะเห็นอำนาจทางสังคมของชุมชนในการจัดการป่าชายเลนในบริบทชุมชนที่แตกต่างกัน และหลากหลาย

ภาพที่ ๓ พื้นที่วิจัยอ่าวป่าคอก ตำบลป่าคอก อำเภอถลาง จังหวัดภูเก็ต
ที่มา <http://www.google.co.th>

๓.๓ ผู้ให้ข้อมูลหลัก (key information)

ผู้ให้ข้อมูลหลัก เป็นผู้เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชายเลนอ่าวป่าคอก ทั้ง ๒ ชุมชน ประกอบด้วยผู้ให้ข้อมูลที่อยู่ในชุมชนทั้งในระดับกลุ่ม และชุมชน และผู้ให้ข้อมูลที่เป็นองค์กรภายนอกชุมชน และเพื่อให้เป็นแนวทางในการเก็บข้อมูลที่ชัดเจน ผู้วิจัยจึงกำหนดผู้ให้ข้อมูลหลัก และจำนวนผู้ให้ข้อมูลโดยประมาณ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๓.๓.๑ ผู้ให้ข้อมูลหลักในชุมชน ประกอบด้วย ผู้ให้ข้อมูลระดับกลุ่มและระดับชุมชน ดังนี้

๑) ผู้ให้ข้อมูลในระดับกลุ่ม ประกอบด้วย ผู้นำกลุ่ม และสมาชิก โดยมีเป้าหมายผู้ให้ข้อมูลหลักและจำนวนโดยประมาณของแต่ละกลุ่ม แต่ละชุมชน ดังนี้

ตารางที่ ๒ กลุ่มเป้าหมายผู้ให้ข้อมูลหลักในชุมชนระดับกลุ่ม

ชุมชนบ้านป่าคอก	ชุมชนบ้านบางโรง
๑. กลุ่มอนุรักษ์	๑. กลุ่มท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์
๒. กลุ่มออมทรัพย์	๒. กลุ่มออมทรัพย์
๓. กลุ่มเยาวชน	๓. กลุ่มเยาวชน
๔. กลุ่มเครื่องแกงตำมือ	๔. กลุ่มแม่บ้าน
๕. ธนาคารข้าวสาร	๕. กลุ่มประมงพื้นบ้าน
๖. กลุ่มเครื่องมือประมง	

๒) ผู้ให้ข้อมูลหลักในระดับชุมชน มีลักษณะ คือ กลุ่มผู้นำทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ เป็นกลุ่มบุคคลสูงอายุ อยู่ในชุมชนเป็นเวลานาน เป็นกลุ่มบุคคลที่คนในชุมชนเคารพนับถือ และเป็นกลุ่มบุคคลที่มีความรู้ความสามารถเกี่ยวกับการจัดการป่าชายเลน และประชาชนที่เป็นสมาชิกของชุมชนและเกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชายเลน ได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกสภา อบต. ผู้นำศาสนา ผู้สูงอายุ ผู้รู้ในชุมชน และกลุ่มประชาชนทั่วไป

๓.๓.๒ ผู้ให้ข้อมูลหลักองค์กรภายนอกชุมชน ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชายเลนของชุมชน ประกอบด้วย เจ้าหน้าที่ของรัฐ (กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง) ผู้แทนบริษัทเอกชนในพื้นที่ สถาบันการศึกษา องค์กรพัฒนาเอกชน (NGO) และสื่อมวลชน

๓.๔ วิธีการเข้าถึงแหล่งข้อมูล

เนื่องจากพื้นที่วิจัยครั้งนี้ เป็นทั้งพื้นที่ที่กำลังมีการเคลื่อนไหวของประชาชนในการรักษาพื้นที่ป่าชายเลนจากการบุกรุกของนายทุน และการดำเนินการตามนโยบายรัฐบาล และยังเป็นพื้นที่ที่ประชาชนนับถือศาสนาอิสลามเป็นจำนวนมาก ซึ่งเป็นชุมชนที่มีความเคร่งครัดในหลักปฏิบัติทางศาสนา จึงมีความละเอียดอ่อนที่ผู้วิจัยต้องคำนึงถึงโดยเฉพาะความไว้วางใจและเชื่อใจจากผู้ให้ข้อมูลในชุมชนทั้ง ๒ แห่ง รวมทั้งการปฏิบัติตนของผู้วิจัยในระหว่างการเก็บรวบรวมข้อมูลที่ไม่ขัดกับหลักศาสนาอิสลาม ดังนั้น เพื่อให้ผู้วิจัยสามารถเข้าถึงแหล่งข้อมูล และได้ข้อมูลที่ให้ด้วยความเต็มใจและเกิดความไว้วางใจ เชื่อใจของผู้ให้ข้อมูลในพื้นที่ การวิจัยครั้งนี้จึงมีวิธีการการเข้าถึงข้อมูล ดังนี้

๓.๔.๑ การเตรียมตัวเข้าสู่ชุมชน เนื่องจากชุมชนแต่ละแห่งมีโครงสร้างและการดำเนินชีวิตที่เป็นลักษณะเฉพาะของชุมชน และมีกลไกที่จะคอยปกป้องและจัดการสิ่งแปลกปลอมที่จะเข้าไปสู่ชุมชนอยู่เสมอ ดังนั้น ผู้วิจัยจึงต้องเตรียมตัวด้านต่าง ๆ เพื่อเข้าสู่ชุมชน เพื่อให้การดำเนินการเก็บข้อมูลเป็นไปด้วยความราบรื่น ลดความหวาดระแวงของคนในชุมชน และเป็นประโยชน์แก่ทั้งชุมชนและผู้วิจัย ซึ่งการเตรียมตัวเพื่อเข้าสู่ชุมชนของผู้วิจัย ได้แก่ การศึกษาข้อมูลเบื้องต้นของชุมชนจากหน่วยงานที่เคยทำงานในพื้นที่ เช่น องค์กรพัฒนาเอกชน (NGO) การศึกษาเรื่องราวของชุมชนในเบื้องต้นผ่านสื่อต่าง ๆ การพูดคุยสอบถามข้อมูลเบื้องต้นจากคนที่เคยอยู่ในชุมชนหรือคนในชุมชนที่ผู้วิจัยพอจะทำความรู้จักได้ รวมทั้ง เข้าไปในชุมชนเพื่อสังเกตเบื้องต้น และอาจจะพบปะพูดคุยกับผู้คนในชุมชน ที่ยังไม่ได้เจาะลึกไปถึงประเด็นที่ผู้วิจัยศึกษาครั้งนี้

๓.๔.๒ การแสดงตัวของผู้วิจัยต่อชุมชนอย่างเป็นทางการ เพื่อให้คนในชุมชนรู้ว่าผู้วิจัยเป็นใคร มาจากไหน และมาทำอะไรในชุมชน ในขั้นตอนนี้ผู้วิจัยได้เข้าไปศึกษาชุมชนเป็นการเบื้องต้นก่อนที่จะเก็บข้อมูลจริง ทำให้มีความคุ้นเคยกับประชาชนในชุมชนพอสมควร อย่างไรก็ตามในบางโอกาส เข้าไปพบปะ พูดคุยแนะนำตัวกับกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้นำชุมชน ผู้นำศาสนา ที่ยังไม่เคยเจอเพื่อชี้แจงรายละเอียดของวัตถุประสงค์และเป้าหมายของการเข้ามาชุมชนในครั้งนี้ รวมทั้งการบอกกล่าวถึงสิ่งที่คนในชุมชนอาจจะมีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัย และประโยชน์ที่ชุมชนจะได้จากการวิจัยครั้งนี้ด้วย

๓.๔.๓ การสำรวจข้อมูลเบื้องต้นของชุมชน เมื่อผู้เกี่ยวข้องในพื้นที่วิจัยรับรู้และเข้าใจถึงการเข้ามาของผู้วิจัยแล้ว ผู้วิจัยจะเริ่มเก็บรวบรวมข้อมูลของชุมชนในบริบทของชุมชนด้านต่าง ๆ โดยเริ่มจาก “แผนที่ชุมชน” ที่เกิดจากการเดินสำรวจกายภาพของชุมชน แล้วบันทึกเป็นภาพของแผนที่ ที่ประกอบด้วยจุดสำคัญของชุมชน เช่น บ้านผู้ใหญ่บ้าน กำนัน ผู้นำชุมชน เป็นต้น ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการเก็บข้อมูลของผู้วิจัยในลำดับต่อไป

๓.๔.๔ การใช้วิธีการถามต่อ เนื่องจากข้อมูลบางประเด็นผู้ให้ข้อมูลหลักคนใดคนหนึ่งไม่สามารถให้ข้อมูลได้ครอบคลุมทั้งหมด จึงจำเป็นต้องหาผู้ให้ข้อมูลเพิ่มเติม เช่น ข้อมูลเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของชุมชน หรือเหตุการณ์บางเหตุการณ์ที่สำคัญเกี่ยวข้องกับเรื่องที่ศึกษาพิธีกรรม เป็นต้น ในส่วนนี้ผู้วิจัยจึงต้องสอบถามผู้ที่กำลังให้ข้อมูลว่ามีใครอีกบ้างที่พอจะให้ข้อมูลที่ชัดเจนมากขึ้นอีก ถึงแม้ผู้ที่กำลังให้ข้อมูลนี้อาจจะยังไม่ออก หรือไม่ทราบ ก็อาจจะถามจากคนอื่นในชุมชนที่พออาจจะบอกถึงผู้ที่สามารถให้ข้อมูลต่อไปได้

๓.๔.๕ การเข้าพบกับผู้ให้ข้อมูลหลักโดยตรง ทั้งผู้ให้ข้อมูลหลักที่อยู่ในชุมชน และหน่วยงานภายนอกชุมชน ในส่วนนี้ผู้วิจัยจะต้องมีบัญชีรายชื่อในเบื้องต้นของผู้ที่สามารถให้ข้อมูลหลักในประเด็นต่าง ๆ ที่ผู้วิจัยต้องการทราบ เพื่อการเข้าไปพบกับผู้ให้ข้อมูลหลักสามารถสัมภาษณ์ หรือการสนทนากลุ่มได้ครอบคลุมเนื้อหาที่ต้องการให้มากที่สุด เพื่อจะได้ไม่เสียเวลาของผู้ให้ข้อมูล และของผู้วิจัยด้วย สำหรับการเข้าพบกับผู้ให้ข้อมูล สำหรับผู้ให้ข้อมูลหลักในชุมชน จะเข้าพบต่อหัวหน้าหรือผู้นำกลุ่มในกรณีที่ต้องการสัมภาษณ์ หรือสนทนาเป็นกลุ่ม หรือนัดหมายโดยตรงกับผู้ให้ข้อมูลในกรณีที่สัมภาษณ์เจาะลึกโดยลำพัง สำหรับผู้ให้ข้อมูลหลักที่เป็นเจ้าหน้าที่หน่วยงานภายนอกชุมชน ผู้วิจัยจะใช้วิธีการเข้าพบเพื่อนัดหมายเวลาและสถานที่ที่ผู้ให้ข้อมูลสะดวกในการให้ข้อมูล

๓.๔.๖ การนัดหมายผู้ให้ข้อมูลหลัก เพื่อเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ หรือการสนทนากลุ่ม ผู้วิจัยจะนัดหมายผู้ให้ข้อมูลหลักในสถานที่ที่ผู้ให้ข้อมูลหลักมีความสะดวกในการให้ข้อมูล และต้องเป็นสถานที่ที่ไม่รบกวนสมาธิของผู้ให้ข้อมูล รวมทั้งการเข้ามาแทรกของบุคคลที่ ๓ ซึ่งอาจจะทำให้การให้ข้อมูลของผู้ให้ข้อมูลหลักไขว้เขวได้ในบางกรณี และอาจจะไม่ได้ข้อมูลที่แท้จริงในมุมมองของผู้ให้ข้อมูลหลัก เนื่องจากเกรงว่าข้อมูลบางส่วนจะเกี่ยวข้องกับบุคคลอื่น นอกจากนี้การนัดหมายต้องคำนึงช่วงเวลาให้ผู้ให้ข้อมูลสะดวกด้วย เช่น มุสลิมต้องละหมาดวันละ ๕ เวลา และในเวลาถือศีลอดไม่ควรนัดหมายผู้ให้ข้อมูลหลักให้ข้อมูลตอนเวลากลางวัน และหลัง ๖ โมงเย็น ถึง เวลาประมาณ ๑ ทุ่ม สำหรับสถานที่นัดหมายผู้วิจัยใช้ ที่ทำการของกลุ่ม หรือศูนย์กลางชุมชน เป็นที่นัดหมายหลักสำหรับเจ้าหน้าที่หน่วยงานภายนอก จะใช้สำนักงานของหน่วยงาน สำหรับการสัมภาษณ์ และสนทนากลุ่ม แต่ละครั้งจะใช้เวลาไม่เกิน ๒ ชั่วโมง

๓.๔.๗ การให้ความยินยอมของผู้เข้าร่วมการวิจัย ตามหลักจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ ตามระเบียบมหาวิทยาลัยขอนแก่น ว่าด้วยข้อกำหนดการวิจัยในมนุษย์ พ.ศ.๒๕๕๐ ก่อนที่จะเก็บรวบรวมข้อมูลทุกครั้งจะอธิบายทำความเข้าใจเกี่ยวกับการวิจัยครั้งนี้ให้ผู้ให้ข้อมูลทราบ รวมทั้งการสอบถามจนกว่าจะเข้าใจ เมื่อผู้ให้ข้อมูลหลักยินยอมที่จะให้ข้อมูล ผู้วิจัยจะให้ผู้ให้ข้อมูลหลักลงนามในแบบเอกสารให้ความยินยอมในการวิจัย ร่วมกับผู้วิจัย และพยานอีก ๑ คน ด้วยทุกครั้ง

๓.๕ วิธีการเก็บข้อมูลและเครื่องมือที่ใช้ในเก็บรวบรวมข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้เป็นการเชิงคุณภาพ ซึ่งเป็นการทำความเข้าใจพฤติกรรมหรือการกระทำของผู้ที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ ดังนั้น เพื่อให้ข้อมูลมีความถูกต้องมากที่สุด ผู้วิจัยจึงใช้วิธีการเก็บข้อมูลที่หลากหลาย ได้แก่ การเก็บข้อมูลจากเอกสาร การสังเกต สัมภาษณ์ และการสนทนากลุ่ม (focus group discussion) เป็นวิธีการหลักในการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๓.๕.๑ การเก็บข้อมูลจากเอกสาร

การเก็บข้อมูลจากเอกสาร เป็นข้อมูลที่ชุมชน และกลุ่ม หรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้บันทึกเอาไว้แล้วเป็นเบื้องต้น ทำให้ผู้วิจัยสามารถรู้ความเป็นมาเป็นไปของชุมชน และกลุ่มที่ศึกษาได้ในระดับหนึ่ง ซึ่งจะเป็ช่องทางในการเก็บข้อมูลในวิธีการอื่นต่อไป สำหรับข้อมูลจากเอกสารที่จัดเก็บ เป็นทั้งเอกสารขั้นต้น ได้แก่ บันทึกการประชุม บันทึกต่าง ๆ ของชุมชน และเอกสารชั้นรอง ได้แก่ หนังสือ บทความ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับชุมชน และการจัดการป่าชายเลน

๓.๕.๒ การสังเกต (observation)

การสังเกต มีวัตถุประสงค์เพื่อทำความเข้าใจลักษณะธรรมชาติและขอบเขตของการเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันระหว่างส่วนต่าง ๆ ของปรากฏการณ์ทางสังคมและพฤติกรรมของมนุษย์ โดยการสังเกตแบบเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้วิจัยได้สัมพันธ์กับสิ่งที่เกิดขึ้นโดยตรง และมีความหมายต่อผู้ทำอย่างไร เป็นการสังเกตจากมุมมองของผู้ถูกศึกษา สังเกตรายละเอียดของสิ่งที่สังเกต ให้ความสำคัญกับบริบทของสิ่งที่สังเกต ให้ความสำคัญแก่กระบวนการของสิ่งที่เกิดขึ้น เปิดกว้างไม่ด่วนสรุปหากยังมีหลักฐานไม่เพียงพอ นักวิจัยในฐานะเป็นเครื่องมือในการสังเกตต้องใช้หลักเหตุผลตามความเหมาะสมกับแหล่งข้อมูล สถานการณ์ที่แวดล้อม (ชาย โปธิสิตา, ๒๕๔๙; สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, ๒๕๕๑) สำหรับสิ่งที่ผู้วิจัยสังเกตในการวิจัยครั้งนี้ ประกอบด้วย

๑) การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม เป็นการสังเกตบริบททางสังคมของชุมชน เพื่อนำมาวาดเป็นแผนที่ชุมชน ที่ระบุที่ตั้งและความสำคัญของสถานที่เหล่านั้นต่อชุมชน นอกจากนี้ยังสังเกตปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชน ในกลุ่ม การทำกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน และการปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนกับองค์กรภายนอกชุมชน สำหรับเครื่องมือที่ใช้ คือ แผนที่ชุมชน ซึ่งเริ่มต้นโดยการนำเอาแผนที่ชุมชนที่มีอยู่แล้วมาเป็นแนวทางตั้งต้น แล้วซักถามจากผู้รู้ในชุมชน เช่น ผู้ใหญ่บ้าน ผู้อาวุโส และเดินสำรวจเพื่อดูความถูกต้อง รวมทั้งซักถามข้อมูลเพิ่มเติมจากผู้รู้ในชุมชน หรือประชาชนในหมู่บ้านที่อยู่ใกล้เคียงกับสถานที่ เพื่ออธิบายรายละเอียด เพื่อเชื่อมโยงว่าเกี่ยวกับประเด็นที่เราศึกษาหรือไม่ และวาดเป็นแผนที่ชุมชนที่มีที่ตั้งของสถานที่สำคัญ เพื่อเป็นข้อมูลเบื้องต้นในการเก็บข้อมูลในพื้นที่ด้วยวิธีการอื่นต่อไป

๒) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม โดยการเข้าร่วมในกิจกรรมบางกิจกรรมของชุมชนที่สามารถเข้าไปมีส่วนร่วมได้ เช่น พิธีการสวดกลางบ้านแห่เรือสะเดาะเคราะห์ การปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำ โดยสังเกตบริบทของกิจกรรม กระบวนการ และปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้น

๓.๕.๓ การสัมภาษณ์ (interview)

การสัมภาษณ์เชิงคุณภาพ อิงกับกระบวนการที่ถือว่า ความรู้/ความจริง (ข้อมูล) ในการวิจัยทางสังคม เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้น (constructed) ในกระบวนการวิจัย ไม่ได้เป็นสิ่งที่อิสระจากนักวิจัยโดยสิ้นเชิง ดังนั้นกระบวนการสัมภาษณ์เชิงคุณภาพ จึงมุ่งเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพให้เกิดความถูกต้องตรงประเด็นของข้อมูล ภายใต้มุมมองของผู้ให้ข้อมูลเป็นหลัก การสัมภาษณ์เป็นการสร้างข้อมูลที่กระจัดกระจายของผู้ให้ข้อมูลนำมาเรียบเรียงใหม่ให้มีความหมายสำหรับการวิจัย โดยทั้งผู้สัมภาษณ์และผู้ให้ข้อมูลต่างเป็นผู้สร้างข้อมูลร่วมกัน ดังนั้นการสัมภาษณ์จึงเป็นกระบวนการที่เน้นการปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้สัมภาษณ์กับผู้ให้ข้อมูลในลักษณะการสนทนาแบบกึ่งโครงสร้าง ซึ่งเป็นการสนทนาที่มีทิศทางตามแนวทางการสัมภาษณ์ที่กำหนดไว้ (ชาย โปธิสิตา, ๒๕๔๙)

สำหรับการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้เทคนิคการสัมภาษณ์เจาะลึก (in-depth interview) ซึ่งเป็นการสัมภาษณ์รายบุคคลกับแกนนำในการเคลื่อนไหวของชุมชน และผู้นำกลุ่ม ดังนั้นในการสัมภาษณ์ผู้วิจัยมีแนวทางการสัมภาษณ์ จำนวน ๓ ชุด เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครบถ้วนและตรงประเด็นที่ต้องการตามวัตถุประสงค์การวิจัย ดังนี้

๑) แนวทางการสัมภาษณ์ ชุดที่ ๑ ผู้วิจัยใช้เป็นเครื่องมือเก็บรวบรวมข้อมูลตามวัตถุประสงค์การวิจัย ข้อที่ ๑ เพื่อศึกษาลักษณะของอำนาจทางสังคมของชุมชนในการจัดการป่าชายเลน โดยมีแนวทางการสัมภาษณ์ จำแนกออกเป็น ๒ ประเด็นหลัก คือ ที่มา รูปแบบและทรัพยากรอำนาจทางสังคมของชุมชน แต่เนื้อหาการสัมภาษณ์มีความเชื่อมโยงกันทั้ง ๓ ประเด็น โดยแต่ละประเด็นมีประเด็นสัมภาษณ์โดยสรุป ดังนี้

๑.๑) ประเด็นสัมภาษณ์ที่มาของอำนาจทางสังคมของชุมชนจากการโครงสร้างทางสังคมของชุมชน ได้แก่ ระบบเครือญาติ กลุ่มทางสังคม วัด มัสยิด โรงเรียน พิธีกรรม และองค์การบริหารส่วนตำบล และที่มาจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับหน่วยงานภายนอกชุมชน ได้แก่ หน่วยงานของรัฐ บริษัทเอกชน สื่อมวลชน สถาบันการศึกษา และองค์กรพัฒนาเอกชน (รายละเอียดในภาคผนวก)

๑.๒) ประเด็นสัมภาษณ์ รูปแบบและทรัพยากรอำนาจทางสังคมของชุมชน โดยรูปแบบของอำนาจทางสังคมของชุมชน และทรัพยากรอำนาจทางสังคมของชุมชน ประกอบด้วย การลงโทษ การให้รางวัล ความชอบธรรม การอ้างอิง ความเชี่ยวชาญ และข้อมูลข่าวสาร (รายละเอียดในภาคผนวก)

๒) แนวทางการสัมภาษณ์ ชุดที่ ๒ เป็นการสัมภาษณ์ตามวัตถุประสงค์การวิจัยข้อที่ ๒ คือ กระบวนการสร้างอำนาจทางสังคมของชุมชนในการจัดการป่าชายเลน การออกแบบแนวทางการสัมภาษณ์ชุดที่ ๒ นี้ ต้องออกแบบในเชิงกระบวนการและเป็นการบูรณาการระหว่างแนวคิดอำนาจทางสังคม กับแนวคิดประชาสังคม โดยเฉพาะในกระบวนการประชาสังคมแต่ละขั้นตอนตั้งแต่ขั้นตอนการเผชิญและตระหนักต่อปัญหาของคนในชุมชน ไปจนถึงการตกผลึกเป็นสถาบัน ได้นำทรัพยากร

อำนาจทางสังคมของชุมชนอะไรมาใช้ และใช้ในรูปแบบอย่างไรบ้าง โดยมีประเด็นที่เป็นแนวทางการสัมภาษณ์ ดังนี้ (รายละเอียดในภาคผนวก)

- ๒.๑) วิถีชีวิตดำรงชีพ
- ๒.๒) การก่อตัวในพื้นที่สาธารณะ
- ๒.๓) การเคลื่อนไหวทางสังคม
- ๒.๔) การสร้างความมั่นคงในชีวิต
- ๒.๕) การพัฒนาสู่ความเป็นสถาบัน

๓) แนวทางการสัมภาษณ์ ชุดที่ ๓ เป็นการสัมภาษณ์ตามวัตถุประสงค์การวิจัย ข้อที่ ๓ คือ ผลลัพธ์ของการสร้างอำนาจทางสังคมของชุมชนในการจัดการป่าชายเลน โดยวัตถุประสงค์การวิจัยข้อนี้ ผู้วิจัยต้องการทราบถึงผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นหลังจากชุมชนสร้างอำนาจทางสังคมขึ้นมาในการจัดการป่าชายเลน ได้ส่งผลกระทบต่อประชาชนในระดับชุมชนอย่างไรบ้าง สำหรับผู้ที่นักวิจัยสัมภาษณ์ ได้แก่ ผู้นำชุมชน ผู้นำศาสนา ผู้นำและสมาชิกกลุ่ม และประชาชนในชุมชนทั้ง ๒ แห่ง (รายละเอียดในภาคผนวก)

๓.๕.๔ การสนทนากลุ่ม (focus group discussion)

การสนทนากลุ่ม เป็นการรวบรวมข้อมูลแบบการนั่งสนทนา “นั่งจับเข่าคุยกัน” ระหว่างผู้ให้ข้อมูลกับผู้วิจัย โดยถือหลักว่า ผู้ให้ข้อมูลเป็นผู้ที่มีความรู้ ประสบการณ์ และเกี่ยวข้องกับประเด็นที่ศึกษา (กลุ่มผู้รู้) และคาดหวังว่าจะเป็นกลุ่มบุคคลที่จะให้รายละเอียดของข้อมูลมากที่สุด ซึ่งผู้ให้ข้อมูลหลักนี้ จะต้องมีลักษณะภูมิหลังที่ใกล้เคียงกันมากที่สุด เช่น ความรู้ ระดับการศึกษา ตำแหน่งหน้าที่ในสังคม เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อที่จะไม่ให้เกิดการครอบงำทางความคิด หรือการข่มทางปัญญา ระหว่างผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มด้วยกัน ดังนั้นในขั้นตอนการคัดเลือกต้องสร้างหลักเกณฑ์ให้รัดกุมและพยายามคัดเลือกคนตามหลักเกณฑ์ให้มากที่สุด ซึ่งการที่จะรู้ได้ต้องเข้าไปเยี่ยมชุมชนก่อน สำหรับจำนวนที่เหมาะสมอยู่ประมาณ ๗-๘ คน (โยธิน แสงวงดี, ๒๕๓๖; วีรสิทธิ์ สิทธิไตรย์ และมาลี สบายยิ่ง, ๒๕๓๖)

สำหรับการสนทนากลุ่มนี้ ผู้วิจัยใช้ในการศึกษาตามวัตถุประสงค์การวิจัย ข้อที่ ๒ และข้อที่ ๓ เพื่อทราบถึงกระบวนการสร้างอำนาจทางสังคมของชุมชน และผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อชุมชน โดยผู้เข้าร่วมสนทนา เป็นกลุ่มบุคคลเข้าร่วม ชุมชนละไม่เกิน ๘ คน โดยมีหลักเกณฑ์ในการคัดเลือกคนในการเข้าร่วมในเบื้องต้น และแนวคำถามในการสนทนาสนทนากลุ่ม มีดังนี้

๑) หลักเกณฑ์ในการคัดเลือกคนเข้าร่วม

หลักเกณฑ์ในการคัดเลือกคนเข้าร่วมสนทนากลุ่มนี้ เป็นหลักเกณฑ์ในเบื้องต้น ซึ่งผู้วิจัยจะต้องนำไปปรับปรุงเพื่อให้สอดคล้องกับข้อเท็จจริงของกลุ่มคนที่เข้าร่วม หลังจากที่ได้เข้าไปสัมพันธ์กับชุมชนในระยะหนึ่งแล้ว อย่างไรก็ตามในเบื้องต้น ผู้วิจัยมีหลักเกณฑ์ ดังนี้

(๑) เป็นผู้ที่เข้าร่วมกับกิจกรรมการจัดการป่าชายเลนโดยชุมชนมาตั้งแต่ต้น และต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

- (๒) เป็นผู้นำในกลุ่มทางสังคม
- (๓) เป็นกลุ่มคนที่เคยร่วมทำงานกันมาอย่างต่อเนื่อง
- (๔) ไม่มีตำแหน่งทางสังคมที่แตกต่างกันมากนัก

๒) แนวคำถาม ในการสนทนากลุ่ม ผู้วิจัยใช้แนวทางการสัมภาษณ์ในตอนต้น เป็นแนวทางในการสนทนากลุ่ม ทั้งนี้เพื่อให้เนื้อหาในการสนทนากลุ่มอยู่ในประเด็นที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย อย่างไรก็ตามผู้วิจัยอาจจะเพิ่มเติมหรือตัดในบางประเด็นที่ไม่กระทบต่อเนื้อหาหลักของการวิจัย เพื่อให้สอดคล้องกับระยะเวลาการสนทนากลุ่ม และบรรยากาศในการสนทนา

๓) การจัดสถานที่และเวลา สถานที่และเวลาในการสนทนากลุ่มเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้การสนทนากลุ่มประสบผลสำเร็จ ซึ่งผู้วิจัยจะจัดสนทนากลุ่มนอกชุมชนทั้ง ๒ แห่ง แต่อยู่ในบริเวณพื้นที่วิจัย เพื่อให้การสนทนาไม่มีสิ่งรบกวน และไม่กั่วงลทางบ้าน โดยใช้เวลาสนทนาครั้งละไม่เกิน ๓ ชั่วโมง

ตารางที่ ๓ สรุปแนวทางการเก็บข้อมูลภาคสนาม

ประเด็นการวิจัย	ผู้ให้ข้อมูลหลัก	วิธีการเก็บข้อมูล	เครื่องมือที่ใช้
วัตถุประสงค์ ข้อ ๑	๑. กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน		
ลักษณะอำนาจทางสังคมของชุมชน	๒. ผู้นำศาสนา	๑. การสังเกต	๑. แผนที่ชุมชน
๑.๑ ที่มาของอำนาจทางสังคมของชุมชน	๓. ผู้นำกลุ่ม		๒. ภาพถ่าย
๑.๒ รูปแบบและทรัพยากรอำนาจทางสังคมของชุมชน	๔. ผู้สูงอายุ	๒. การสัมภาษณ์	๓. แนวทางการสัมภาษณ์
	๕. ประชาชน		
	๖. ผู้บริหาร อบต.		
	๗. เจ้าหน้าที่รัฐ		
	๘. บริษัทเอกชน		
	๙. นักวิชาการ		
	๑๐. สื่อมวลชน		
	๑๑. นักพัฒนาองค์กรพัฒนาเอกชน (NGO)		
วัตถุประสงค์ ข้อ ๒	๑. กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน		
กระบวนการสร้างอำนาจทางสังคมของชุมชน	๒. ผู้นำศาสนา	การสัมภาษณ์	แนวทางการสัมภาษณ์
	๓. ผู้นำกลุ่ม	การสนทนากลุ่ม	แนวคำถาม
	๔. ผู้บริหาร อบต.		ภาพถ่าย
วัตถุประสงค์ ข้อ ๓	๑. กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน		
ผลลัพธ์ของการสร้างอำนาจทางสังคมของชุมชน	๒. ผู้นำศาสนา	การสัมภาษณ์	แนวทางการสัมภาษณ์
	๓. ผู้นำกลุ่ม	การสนทนากลุ่ม	แนวคำถาม
	๔. ประมงพื้นบ้าน		ภาพถ่าย

๓.๖ การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ

ผู้วิจัยใช้การวิเคราะห์ข้อมูลโดยวิธีอุปนัย โดยหาความหมายจากปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นในพื้นที่วิจัยตามหลักการวิจัยในมิติวัฒนธรรม คือ (๑) มองแบบองค์รวม (๒) มองวิถีคิดของคน (๓) มองจากมุมมองของคนใน คือ ชาวบ้าน (๔) มองความเชื่อมโยงขององค์ประกอบทั้งหลายในองค์รวม (๕) มองในเชิงเคลื่อนไหว และ (๖) มองให้เข้าใจถึงความพยายามที่จะปลดปล่อยให้ยอมรับศักดิ์ศรีความเป็นคนและการครอบงำทางความคิด (อานันท์ กาญจนพันธ์, ๒๕๔๒) ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ ๔ แนวทางการวิเคราะห์

① ลักษณะของอำนาจทางสังคม			② กระบวนการสร้างอำนาจทางสังคม				
ที่มาของอำนาจทางสังคม		รูปแบบอำนาจทางสังคม	วิฤตติการดำรงชีพ	การก่อตัวในพื้นที่สาธารณะ	การเคลื่อนไหวทางสังคม	การสร้างความมั่นคงในชีวิต	การพัฒนาสู่ความเป็นสถาบัน
ภายนอกชุมชน	ภายในชุมชน						
หน่วยงานของรัฐ	เครือข่าย	การบังคับ					
บริษัท	กลุ่มทางสังคม	การอ้างอำนาจเหนือกว่า					
สื่อมวลชน	โรงเรียน	การใช้สิทธิอำนาจ					
สถาบันการศึกษา	วัด มัสยิด	ความเชื่อถือ					
NGOs	พิธีกรรม						
เครือข่าย	เทศบาล						
③ ผลลัพธ์		ความมั่นคงอาหาร	ความมั่นคงในชีวิต	ความสัมพันธ์ของคนในชุมชน	ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับหน่วยงานของรัฐ		
		อำนาจต่อรองของชุมชน	การประกอบอาชีพและรายได้	กระแสการอนุรักษ์ในชุมชนอ่าวป่าคลอก	แหล่งเรียนรู้ชุมชน		

หมายเหตุ : ① ② ③ หมายถึง วัตถุประสงค์

๓.๗ การตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูล

การตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูล ด้วยการตรวจสอบแบบสามเส้า (Triangulation) ซึ่งเป็นการตรวจสอบว่า สำหรับการวิจัยในเรื่องนี้ ผู้วิจัยมีวิธีการตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูล ดังนี้

๓.๗.๑ การตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูล (Data) เนื่องจากข้อมูลที่ได้จากการเก็บข้อมูลภาคสนามโดยของผู้วิจัยอาจมีความผิดพลาด ไม่ครบถ้วน ซึ่งส่งผลต่อผลการวิจัยได้ ดังนั้นผู้วิจัยต้องทำการตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูลก่อนที่จะทำการวิเคราะห์ผลการศึกษา โดยมีวิธีการตรวจสอบ ดังนี้

๑) การตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation) ใช้วิธีการหาข้อมูลด้วยวิธีการที่ต่างกัน ได้แก่ การสัมภาษณ์ การสังเกต และการสนทนากลุ่ม การหาข้อมูลด้วยกลุ่มคนที่แตกต่างกันทั้งที่เป็นผู้นำชุมชน ประชาชนทั่วไปในชุมชน และบุคคลภายนอกชุมชนที่เคยเกี่ยวข้องกับชุมชน

๒) ก่อนนำเสนอผลการศึกษาในภาพรวมเพื่อสรุปผลการศึกษา ผู้วิจัยจะนำผลการศึกษาในเบื้องต้นให้ผู้นำชุมชน ผู้นำกลุ่ม และผู้สนใจ เกี่ยวข้องให้ข้อคิดเห็นเพื่อเพิ่มเติม ปรับปรุงให้ชัดเจน ถูกต้องยิ่งขึ้นต่อไป

๓.๗.๒ การตรวจสอบความน่าเชื่อถือของแหล่งข้อมูล โดยการหาแหล่งข้อมูลที่แตกต่างกัน และยืนยันข้อมูลไปในทิศทางเดียวกัน ขณะเดียวกันตรวจสอบจากความเกี่ยวข้องของแหล่งข้อมูลกับข้อมูลที่จะศึกษาด้วย

๓.๘ ระยะเวลาของการวิจัย

การวิจัยเรื่องนี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ ซึ่งต้องใช้เวลาพอสมควรในการเก็บข้อมูลสำหรับการวิจัยเพื่อให้ได้ข้อมูลที่น่าเชื่อถือ และครอบคลุมที่สุด ผู้วิจัยจึงกำหนดระยะเวลาสำหรับการวิจัยเป็นระยะเวลาประมาณ ๑๒ เดือน (สิงหาคม ๒๕๕๔- กรกฎาคม ๒๕๕๕) และผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลเพิ่มเติมหลังจากพบว่ามีบางประเด็นที่ยังไม่ครอบคลุมในระหว่างเดือน สิงหาคม-ธันวาคม ๒๕๕๕ ดังนี้

ตารางที่ ๕ ระยะเวลาการวิจัย

กิจกรรม	ระยะเวลา
๑. เก็บข้อมูลบริบททางสังคมของชุมชน	๑ เดือน
๒. เก็บข้อมูลจากกลุ่มต่าง ๆ ในแต่ละชุมชน	๓ เดือน
๓. เก็บข้อมูลจากหน่วยงานภายนอกที่เกี่ยวข้อง	๒ เดือน
๔. วิเคราะห์และเก็บข้อมูลเพิ่มเติม	๒ เดือน
๕. เขียนรายงานผลการวิจัย	๔ เดือน

๓.๙ การนำเสนอผลการวิจัย

๓.๙.๑ ผลการวิจัยบางส่วนนำเสนอต่อที่เวทีการประชุมวิชาการทั้งในระดับชาติและนานาชาติที่ผ่านมาผู้วิจัยได้นำผลการวิจัยบางส่วนนำเสนอการประชุมวิชาการระดับชาติ และนานาชาติ ดังนี้

๑) การประชุมทางวิชาการและนำเสนอผลงานการวิจัย “มสธ.วิจัย ประจำปี ๒๕๕๔” วันที่ ๘ เมษายน ๒๕๕๔ จัดโดย สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช บทความเรื่อง “องค์การชุมชนกับการจัดการป่าชายเลนอ่าวปากคลอง อำเภอลำปาง จังหวัดภูเก็ต”

๒) การสัมมนาป่าชายเลนแห่งชาติ ครั้งที่ ๑๔ ระหว่างวันที่ ๗-๘ กันยายน ๒๕๕๔ ณ โรงแรมมิราเคิลแกรนด์ หลักสี่ กทม. จัดโดย กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง บทความเรื่อง “การอนุรักษ์ที่กินได้ การจัดการป่าชายเลนโดยชุมชน กรณีศึกษาชุมชนอ่าวปากคลอง จังหวัดภูเก็ต”

๓) การประชุมนานาชาติ “๒๐๑๒ International Conference on Society, Humanity and History – ICSHH ๒๐๑๒. ระหว่างวันที่ ๒๓-๒๔ กรกฎาคม ๒๕๕๕ ณ ประเทศสิงคโปร์ บทความเรื่อง “Dynamic of Mangrove Forest Management in Paklok Bay, Phuket, Thailand.”

๔) การประชุมวิชาการระดับประเทศ “เกษตรกำแพงแสนครั้งที่ ๙” ระหว่างวันที่ ๖-๗ ธันวาคม ๒๕๕๕ ณ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ กำแพงแสน จังหวัดนครปฐม บทความเรื่อง “นโยบายการพัฒนาของรัฐบาลที่ส่งผลกระทบต่อความมั่นคงในชีวิตของประชาชนในชุมชนอ่าวปากคลอง จังหวัดภูเก็ต”

๓.๙.๒ ผลการวิจัยบางส่วนจะตีพิมพ์ในวารสารระดับชาติและระดับนานาชาติที่เกี่ยวข้องกับประชาสังคม การจัดการสิ่งแวดล้อม การจัดการป่าชายเลน การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ เพื่อให้เป็นไปตามเงื่อนไขการจบการศึกษาของผู้วิจัย ตามหลักเกณฑ์ของบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยขอนแก่น

๓.๙.๓ ผลการวิจัยฉบับสมบูรณ์ มอบให้กรมส่งเสริมวัฒนธรรม จำนวน ๑๐ เล่ม

๓.๑๐ งบประมาณสำหรับการวิจัย

โครงการวิจัยนี้ ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจาก กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม ประจำปีงบประมาณ ๒๕๕๔ เป็นเงินจำนวน ๘๐,๐๐๐.๐๐ บาท (แปดหมื่นบาทถ้วน)

๓.๑๑ จริยธรรมการวิจัย

เนื่องจากการวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ ดังนั้น ผู้วิจัยจึงดำเนินการตามข้อกำหนดการวิจัยในมนุษย์ ตามระเบียบมหาวิทยาลัยขอนแก่น ว่าด้วยข้อกำหนดการวิจัยในมนุษย์ พ.ศ.๒๕๕๐ โดยขอรับรองจริยธรรมการวิจัยจากคณะกรรมการวิจัยในมนุษย์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ภายหลังจากที่ได้รับการอนุมัติเค้าโครงการวิจัยแล้ว

บทที่ ๔ บริบทของชุมชนอ่าวป่าคอก

ในบทที่ ๔ เป็นการนำเสนอบริบทของชุมชนอ่าวป่าคอก ซึ่งผู้วิจัยจำแนกออกเป็น ๒ ส่วน คือ ส่วนแรก เป็นสภาพปัจจุบันของชุมชนอ่าวป่าคอก คือ ประกอบด้วย ที่ตั้งและสภาพภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ของชุมชน สภาพสังคมของชุมชน (ประชากร ครอบครัว เครือญาติ การศึกษา และการรวมกลุ่ม) กลุ่มชาติพันธุ์ ศาสนา ความเชื่อ และประเพณีของชุมชน การเมืองการปกครอง วิธีการดำรงชีพของประชาชนและเศรษฐกิจชุมชน และทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และ ส่วนที่ ๒ พลวัตสถานการณ์และการพัฒนาชุมชนอ่าวป่าคอก ตั้งแต่ยุคอดีตจนถึงปัจจุบัน ดังต่อไปนี้

๔.๑ สภาพปัจจุบันของชุมชนอ่าวป่าคอก

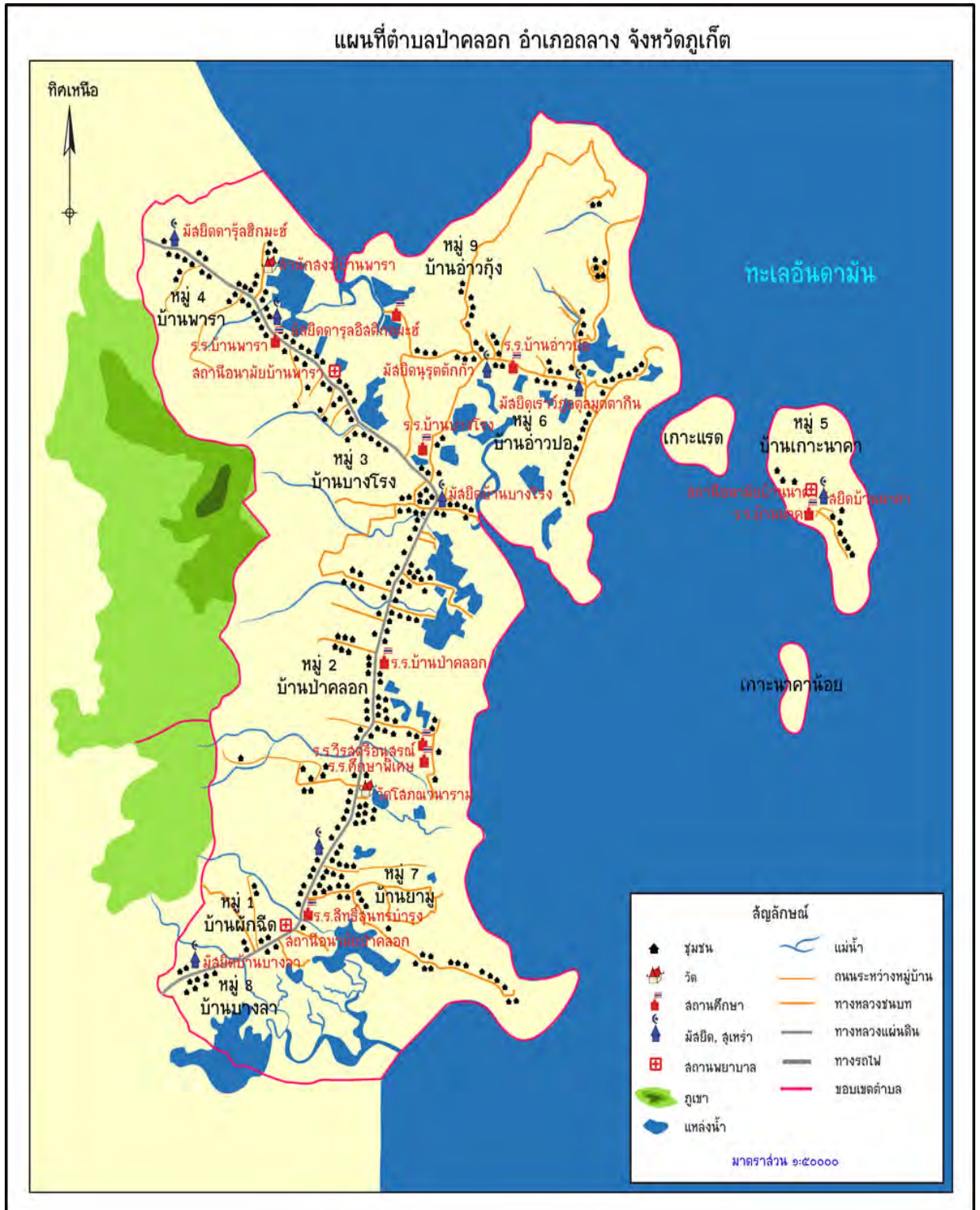
๔.๑.๑ ที่ตั้งและสภาพภูมิศาสตร์

อ่าวป่าคอก เป็นอ่าวหนึ่งในอ่าวพังงา ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของเกาะภูเก็ต ในเทศบาลตำบลป่าคอก อำเภอถลาง จังหวัดภูเก็ต ซึ่งมีพื้นที่ ๒๓,๕๖๐ ไร่ แบ่งเป็น ๙ หมู่บ้าน คือ หมู่ที่ ๑ บ้านผักฉืด หมู่ที่ ๒ บ้านป่าคอก หมู่ที่ ๓ บ้านบางโรง หมู่ที่ ๔ บ้านพารา หมู่ที่ ๕ บ้านเกาะนาคา หมู่ที่ ๖ บ้านอ่าวปอ หมู่ที่ ๗ บ้านยามู หมู่ที่ ๘ บ้านบางลา และหมู่ที่ ๙ บ้านบางกุ้ง ทุกหมู่บ้านมีอาณาเขตติดทะเล สำหรับหมู่บ้านที่มีพื้นที่ติดต่อกับอ่าวป่าคอก มีเพียง ๔ ชุมชน คือ บ้านผักฉืด บ้านป่าคอก บ้านบางโรง และบ้านยามู

อ่าวป่าคอก มีอาณาเขตติดต่อกับพื้นที่ใกล้เคียง อาณาเขตทิศเหนือ จดหมู่ที่ ๖ บ้านอ่าวปอ อ่าวปอ ซึ่งอ่าวเล็ก ๆ อ่าวหนึ่งในอ่าวพังงา และหมู่ที่ ๕ บ้านเกาะนาคา ซึ่งเป็นหมู่บ้านเดียวในตำบลป่าคอกที่เป็นเกาะกลางอ่าวพังงา ทิศใต้ จดบ้านผักฉืด บ้านยามู ต.ป่าคอก และอ่าวท่าเรือ ตำบลเทพสตรี และตำบลศรีสุนทร ทิศตะวันตกติดเทือกเขาพระแทว ตำบลศรีสุนทร อำเภอถลาง จังหวัดภูเก็ตและ ทิศตะวันออก เป็นทะเลอ่าวป่าคอก และอ่าวพังงา

สำหรับงานวิจัยเรื่องนี้ ผู้วิจัยศึกษาเฉพาะชุมชนบ้านป่าคอก และชุมชนบ้านบางโรง ซึ่งเป็น ๒ ชุมชนที่มีบทบาทในการจัดการป่าชายเลนอ่าวป่าคอกที่ชัดเจน โดยชุมชนบ้านป่าคอก อาณาบริเวณทิศเหนือจดบ้านผักฉืด ทิศใต้จดชุมชนบ้านบางโรง ในบ้านบางโรง ที่ตั้งห่างจากเมืองภูเก็ตประมาณ ๒๐ กม. และห่างจากแยกท่าเรือ (อนุสาวรีย์ท้าวเทพสตรี-ท้าวศรีสุนทร) ตามถนนสาย ๔๐๒๗ (อนุสาวรีย์ฯ- ป่าคอก- เมืองใหม่) ประมาณ ๗ กม. ภายในชุมชนบ้านป่าคอกยังแบ่งออกเป็น ๒ กลุ่มบ้าน คือ บ้านห้วนอน (ทิศเหนือ) กับบ้านตีนอน (ทิศใต้) โดยใช้สะพานยาว (บริเวณสนามบินเล็ก) เป็นเส้นแบ่งเขตแดน

ส่วนชุมชนบ้านบางโรง มีอาณาเขตทิศเหนือจดชุมชนบ้านป่าคอก ทิศใต้จดชุมชนบ้านอ่าวปอ และชุมชนบ้านพารา ตำบลป่าคอก ทิศตะวันตกติดเทือกเขาพระแทว ส่วนทางทิศตะวันออกติดทะเลอ่าวป่าคอก และบ้านเกาะนาคา มีระยะทางห่างจากอนุสาวรีย์ท้าวเทพสตรี-ท้าวศรีสุนทรประมาณ ๑๐ กิโลเมตร หรือถัดไปจากบ้านป่าคอกประมาณ ๓ กิโลเมตร ชุมชนบ้านบางโรง แบ่งออกเป็น ๒ กลุ่มบ้าน คือ บ้านบางโรง ซึ่งอยู่ทางทิศเหนือของหมู่บ้าน และบ้านบางแป ซึ่งตั้งอยู่ทางทิศใต้ ติดกับชุมชนบ้านป่าคอก และทั้ง ๒ กลุ่มบ้านมีป่าชายเลนในพื้นที่

ภาพที่ ๔ ที่ตั้งและอาณาเขตชุมชนอ่าวป่าคอก
 ที่มา โครงการ ๘๔ ตำบลวิถีพอเพียง บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน)
<http://www.๘๔tambonsforking.com/content/tambon/๖๒-File๔.jpg> (๓ ก.พ. ๒๕๕๕)

สภาพภูมิศาสตร์ของชุมชนอ่าวป่าคอก เมื่อมองผ่านภาพถ่ายทาง ทำให้เห็นสภาพภูมิศาสตร์ ที่ต่อเนื่องกัน โดยเริ่มต้นจากด้านตะวันตกของชุมชนเป็นป่าเขาและที่ราบเชิงเขาพระแทว เป็นเขตอนุรักษ์ป่าธรรมชาติ สวนยางพารา และสวนผลไม้ของประชาชน ถัดมาเป็นที่อยู่อาศัยและร้านค้าตั้งอยู่เรียงรายตลอดถนนทั้งสาย ๔๐๒๗ ลำดับถัดมาเป็นพื้นที่ชายทะเลเป็นสวนมะพร้าวและป่าชายเลน จนถึงทะเลอ่าวป่าคอก ที่มีหญ้าทะเลเนื้อที่ประมาณ ๑,๐๐๐ ไร่ และพะยูน ดังนี้

ส่วนแรกเป็นพื้นที่ป่าเขาและที่ราบเชิงเขา ด้านทิศตะวันตกของชุมชนเป็นเทือกเขาพระแทว เป็นผืนป่าธรรมชาติที่ยังอุดมสมบูรณ์ ยังจำแนกออกเป็น ๒ ส่วน คือ ป่าอนุรักษ์ซึ่งเป็นเขตที่อยู่บนสุดของภูเขาพระแทว และที่ทำกินของประชาชนเป็นสวนยางพารา สวนผลไม้

ส่วนที่สองเป็นพื้นที่ราบ บางส่วนเป็นสวนผลไม้ของประชาชน เป็นที่ตั้งบ้านเรือนของประชาชนมีถนนลาดยาง ๒ ช่องทางจราจร สาย ๔๐๒๗ ตัดผ่านจากสี่แยกท่าเรือไปยังบางโรง และเมืองใหม่ และยังมีมีถนนสายย่อยเข้าไปในชุมชน ได้แก่ ถนนด้านข้างเทศบาลตำบลป่าคอก และซอยชายหาดท่าเหล่าไปยังบ้านพักคนชรา เข้าชุมชนบ้านบางแป น้ำตกบางแปผ่านสวนผลไม้ประชาชน บริเวณเชิงเขาพระแทวมายังสี่แยกมัธยมบางโรง แยกมัธยมบางโรงไปยังท่าเรือบางโรง และถนนไปยังอ่าวปอ

พื้นที่ส่วนที่สาม เป็นป่าชายเลนและชายฝั่งทะเล ในพื้นที่อ่าวป่าคอก มีป่าชายเลน ๓ แปลงขนาดใหญ่ เป็นแปลงในพื้นที่บ้านป่าคอก ๒ แปลง และพื้นที่บ้านบางโรง ๑ แปลง

ส่วนสุดท้าย คือ ทะเลอ่าวป่าคอก อ่าวป่าคอกเป็นอ่าวที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในจำนวนอ่าวทั้งหมดที่อยู่ในตำบลป่าคอก คือ อ่าวกุ่ม (บ้านอ่าวกุ่ม ม.๙) อ่าวป่าคอกตั้งอยู่ระหว่างอ่าวปอ (บ้านอ่าวปอ ม.๖) และ อ่าวท่าเรือ (บ้านผักฉืด ม.๑) ทะเลอ่าวป่าคอกถือว่าเป็นทะเลที่มีความอุดมสมบูรณ์แห่งหนึ่งในอ่าวพังงา เนื่องจากมีหญ้าทะเลประมาณ ๑,๐๐๐ ไร่ ซึ่งจะกล่าวรายละเอียดต่อไปในส่วนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ภาพที่ ๕ ภาพถ่ายทางชุมชนอ่าวป่าคอก

๔.๑.๒ สภาพสังคม

ชุมชนอ่าวป่าคลอก มีสภาพสังคม ด้านประชากร เศรษฐกิจ การศึกษา และ การร่วมกลุ่ม ดังนี้

๑) ประชากร จากข้อมูลขององค์การบริหารตำบลป่าคลอก ณ เดือนมีนาคม ๒๕๕๕ ตำบลป่าคลอก มีประชากรทั้งสิ้น ๑๓,๗๔๕ คน เฉลี่ย ๓๖๒ คน/ตารางกิโลเมตร อัตราเพิ่มของ ประชากรของปี ๒๕๕๕ เมื่อเปรียบเทียบกับ ปี ๒๕๕๔ เท่ากับร้อยละ ๓.๗๗ โดยชุมชนบ้านป่าคลอก มี ประชากร ๑,๙๔๙ คน ส่วนชุมชนบ้านบางโรง มีจำนวนประชากร ๒,๒๕๓ คน โดยชุมชนบ้าน ป่าคลอก เป็นชุมชนแห่งเดียวในตำบลและอ่าวป่าคลอกที่ประชาชนส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ ประมาณ ๙๘ เปอร์เซ็นต์ และศาสนาอิสลาม ๒ เปอร์เซ็นต์ มุสลิมส่วนใหญ่อยู่ในชุมชนบ้านบางแป ซึ่งเป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ติดกับบ้านบางโรง ส่วนชุมชนบ้านบางโรง ประชาชนส่วนใหญ่นับถือศาสนา อิสลาม ส่วนชาวพุทธตั้งบ้านเรือนอยู่ริมถนนสายท่าเรือ-บางโรง บริเวณปากทางเข้าน้ำตกบางแป มีสยิดบางโรง และทางเข้าอ่าวปอ ในจำนวนนี้ มีเยาวชนอายุต่ำกว่า ๑๘ ปี จำนวน ๓,๙๗๖ คน จำแนกเป็น เพศชาย ๑,๙๖๕ คน เพศหญิง ๒,๐๑๑ คน วันแรงงาน (อายุ ๑๘-๖๐ ปี) จำนวน ๘,๘๖๙ คน และเป็นผู้สูงอายุ ๑,๑๘๐ คน

เนื่องจากประชากรส่วนใหญ่ในชุมชนอ่าวป่าคลอก ยังเป็นกลุ่มคนที่อยู่อาศัยมา แต่ดั้งเดิม ดังนั้น สภาพครอบครัวของชุมชนทั้งในชุมชนบ้านป่าคลอก และชุมชนบ้านบางโรง จำนวน ไม่น้อยยังคงเป็นครอบครัวขยาย กล่าวคือ มีปู่ ย่า ตายาย พ่อแม่ และบุตรหลานอาศัยอยู่ด้วยกัน ในครัวเรือนเดียวกัน ยกเว้นในครอบครัวหมู่บ้านจัดสรร และผู้อพยพมาอยู่ใหม่จะเป็นครอบครัวเดี่ยว อัตราการเพิ่มของครัวเรือนในปี ๒๕๕๕ เปรียบเทียบกับปี ๒๕๕๔ เท่ากับร้อยละ ๑๕.๗๑

ตารางที่ ๖ เปรียบเทียบประชากรและครัวเรือนในชุมชนอ่าวป่าคลอก ระหว่างปี ๒๕๕๐-๒๕๕๕

ชุมชน	จำนวนประชากร (ครัวเรือน)					
	๒๕๕๐	๒๕๕๑	๒๕๕๒	๒๕๕๓	๒๕๕๔	๒๕๕๕
บ้านผักฉืด					๑,๕๒๗	๑,๖๓๔
	(๖๑๗)	(๖๔๖)	(๖๙๕)	(๗๑๑)	(๙๗๖)	(๙๙๕)
บ้านป่าคลอก					๑,๙๔๙	๑,๙๓๗
	(๖๙๕)	(๗๓๘)	(๗๘๑)	(๘๐๘)	(๘๓๘)	(๘๖๖)
บ้านบางโรง					๒,๒๕๓	๒,๓๑๒
	(๖๖๘)	(๗๖๐)	(๘๑๒)	(๘๖๓)	(๘๙๙)	(๙๒๐)
บ้านยามู					๗๗๖	๘๐๑
	(๓๐๕)	(๓๓๐)	(๔๒๒)	(๔๓๗)	(๔๖๐)	(๔๖๖)
ตำบล ป่าคลอก					๑๓,๓๖๘	๑๓,๗๔๕
	(๔,๕๖๘)	(๔,๙๐๒)	(๕,๓๑๗)	(๕,๕๒๙)	(๖,๒๐๓)	(๖,๕๕๒)

ที่มา เทศบาลตำบลป่าคลอก (www.paklok.go.th, ๒๘ ธ.ค.๒๕๕๕)

๒) เครือญาติ ประชาชนในชุมชนอ่าวป่าคลอกยังมีความเป็นเครือญาติสูง และยังมี การแต่งงานข้ามศาสนาระหว่างชาวพุทธกับชาวอิสลาม ทำให้ประชาชนทั้งสองศาสนาหลาย ครอบครัวเป็นเครือญาติกัน บางคนในวัยเด็กแม่เป็นมุสลิมแต่ได้รับการเลี้ยงดูโดยญาติที่นับถือศาสนา พุทธ เมื่อเติบโตจึงนับถือศาสนาพุทธโดยปริยาย สำหรับตระกูลดั้งเดิมและที่มีสมาชิกจำนวนมากของ ชุมชนบ้านป่าคลอก ได้แก่ สืบวิเศษ มูลตะบุตร เป็นต้น โดยเฉพาะ ตระกูลสืบวิเศษ มักจะมีตำแหน่ง สำคัญในหมู่บ้าน เช่น เป็นกรรมการวัดโสภณวาราม ผู้นำท้องถิ่น (สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วน ตำบล) เป็นต้น ขณะที่ ชุมชนบ้านบางโรง ตระกูลดั้งเดิมและมีบทบาทสำคัญในชุมชนบ้านบางโรง ได้แก่ คงนาม เกิดทรัพย์ ท่อทิพย์ เป็นต้น โดยบุคคลในตระกูลเหล่านี้ มีบทบาทในชุมชนบ้านบางโรง ตลอดมา ทั้งด้านฝ่ายปกครอง เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน (นายรอชาติ ท่อทิพย์) ในองค์กรปกครองส่วน ท้องถิ่น เช่น นายกองค์การบริหารส่วนตำบลคนสุดท้ายก่อนยกระดับเป็นเทศบาล (นายอิพงษ์ คงนาม) ภาคประชาชนหรือประชาสังคมของตำบล เช่น นายจิระศักดิ์ ท่อทิพย์ นายสำราญ คงนาม นายเสบ เกิดทรัพย์ เป็นต้น

๓) ด้านการศึกษา ชุมชนอ่าวป่าคลอก มีโรงเรียนของรัฐระดับประถมศึกษา ๓ แห่ง คือ โรงเรียนสุทธีสุนทรบำรุง (บ้านผักฉืด) โรงเรียนบ้านป่าคลอก โรงเรียนบ้านบางโรง และโรงเรียน ในพื้นที่ใกล้เคียง คือ โรงเรียนบ้านพารา มีโรงเรียนระดับมัธยมศึกษา สอนตั้งแต่ ม.๑-๖ จำนวน ๑ แห่ง คือ โรงเรียนวิโรตตรือนุสรณ์ และโรงเรียนศึกษาพิเศษสอนคนพิการ จำนวน ๑ แห่ง คือ โรงเรียน ภูเก็ตปัญญานุกูล

โรงเรียนบ้านป่าคลอก เป็นโรงเรียนแห่งแรกในตำบลป่าคลอก ก่อตั้งอย่างไม่เป็นทางการโดยอาศัยศาลาการเปรียญวัดป่าคลอกเปิดสอนเมื่อวันที่ ๑๐ สิงหาคม ๒๔๕๔ หรือ เมื่อประมาณ ๑๐๐ ปีที่ผ่านมา มีครูผู้สอนเป็นสามเณร ๑ รูป นักเรียน ๓๔ คน ทั้งชาวพุทธและ ชาวมุสลิมมาเรียนด้วยกัน ต่อมาในปี พ.ศ.๒๔๘๒ เมื่อวัดป่าคลอกเปลี่ยนชื่อเป็นวัดโสภณวาราม โรงเรียนก็เปลี่ยนชื่อตาม และโรงเรียนที่ตั้งปัจจุบันได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาลเมื่อ พ.ศ.๒๔๙๙ และเปลี่ยนชื่อมาเป็น “โรงเรียนบ้านป่าคลอก” มาจนถึงปัจจุบัน ทำให้เห็นว่าประชาชนในตำบล ป่าคลอก ทั้งชาวพุทธ และมุสลิม ที่ได้รับการศึกษาแบบสมัยใหม่มาเป็นเวลานานร่วม ๑๐๐ ปี และวัด ได้ทำหน้าที่เป็นสถานศึกษาสมัยใหม่ของชุมชนมาเป็นเวลานาน (ค้นคว้าจาก www.banpaklok.ac.th)

โรงเรียนสุทธีสุนทรบำรุง ตั้งอยู่ในพื้นที่หมู่ที่ ๑ บ้านผักฉืด ต.ป่าคลอก จัดตั้งขึ้น ปี พ.ศ.๒๔๗๖ ตั้งอยู่ในพื้นที่หมู่ที่ ๓ ต.ป่าคลอก เปิดสอนตั้งแต่อนุบาล จนถึงประถมศึกษาปีที่ ๖ ในปีการศึกษา ๒๕๕๕ มีนักเรียนตั้งแต่ชั้นอนุบาล ถึงประถมศึกษาปีที่ ๖ จำนวน ๒๒๔ คน นักเรียน ส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลาม

โรงเรียนบ้านบางโรง ตั้งอยู่หมู่ที่ ๓ ตำบลป่าคลอก ตั้งอยู่ทางไปอ่าวปอ สร้างเมื่อวันที่ ๒๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๕ เป็นโรงเรียนระดับประถมศึกษาแห่งที่ ๓ ของอ่าวป่าคลอก ได้รับงบประมาณ จากสำนักงานสลากกินแบ่งรัฐบาล จำนวน ๒๑๑,๔๐๐ บาท ประชาชน นำโดย นายกุล ติระนนท์ อดีตกำนัน ได้ร่วมมือกันจัดซื้อที่ดินให้ มีเนื้อที่ ๗ ไร่เศษ ราคา ๑๔,๐๐๐ บาท ในปีการศึกษา ๒๕๕๕ มีนักเรียนตั้งแต่ชั้นอนุบาล ถึงประถมศึกษาปีที่ ๖ จำนวน ๒๑๕ คน (ค้นคว้าจาก www.banbangrongschool.ac.th)

สำหรับโรงเรียนระดับมัธยมศึกษาในตำบลปากลอกมีเพียงแห่งเดียว คือ โรงเรียน วีรสตรีอนุสรณ์ ตั้งอยู่ในพื้นที่ ม.๒ ต.ปากลอก ก่อตั้งเมื่อวันที่ ๑๐ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๒๘ เนื่องในโอกาสฉลอง ๒๐๐ ปี ท้าวเทพสตรี-ท้าวศรีสุนทร ปัจจุบันสอนตั้งแต่มัธยมศึกษาปีที่ ๑ จนถึงมัธยมศึกษาปีที่ ๖ มีนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลายจบรุ่นแรกในปีการศึกษา ๒๕๕๔ นักเรียนในโรงเรียนส่วนใหญ่เป็นคนในพื้นที่ตำบลปากลอก แต่การคมนาคมที่สะดวก และไม่ห่างไกลจากตัวเมืองภูเก็ต ทำให้เยาวชนในตำบลปากลอกจำนวนมากไม่น้อยเลือกที่จะไปเรียนโรงเรียนที่มีชื่อในอำเภอเมืองภูเก็ต เช่น โรงเรียนสตรีภูเก็ต โรงเรียนภูเก็ตวิทยาลัย หรือ โรงเรียนเฉลิมพระเกียรติฯ เป็นต้น ทำให้นักเรียนในโรงเรียนวีรสตรีอนุสรณ์มีจำนวนน้อย โดยเฉพาะ ระดับมัธยมศึกษาตอนปลายเปิดการเรียนการสอนใน ๓ ปีแรกที่ผ่านมาสามารถเปิดสอนได้เพียงห้องเดียว (สายศิลป์-คณิต) อย่างไรก็ตาม นักเรียนโรงเรียนวีรสตรีอนุสรณ์ได้สร้างชื่อเสียงให้กับโรงเรียนในระดับประเทศ โดย “กลุ่มเยาวชนรักษบ้านเรา” ที่พัฒนามาจากกิจกรรมชุมนุมในโรงเรียน ได้ทำสื่อเกี่ยวกับการอนุรักษ์จนได้รับรางวัลด้านสิ่งแวดล้อม “รางวัลลูกโลกสีเขียว” ประเภทกลุ่มเยาวชน ครั้งที่ ๑๐ ปี ๒๕๕๑ จากบริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) และในปัจจุบันได้พยายามสร้างกลุ่มเยาวชนรุ่นใหม่มาสืบสานเจตนารมณ์ต่อแทนรุ่นพี่ที่กำลังจะจบการศึกษาออกไปศึกษาต่อที่อื่นในปลายปีการศึกษา ๒๕๕๔

ภาพที่ ๖ โรงเรียนในชุมชนอ่าวปากลอก

๔) การรวมกลุ่มของประชาชน ในอดีตการรวมกลุ่มของประชาชนในชุมชนอ่าวป่าคลอก มีลักษณะที่ไม่เป็นทางการ ผ่านกิจกรรมที่เกิดขึ้นในชุมชน สำหรับการรวมตัวอย่างเป็นทางการที่เป็นทางการเริ่มเกิดขึ้นโดยการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก ทั้งหน่วยงานของรัฐและองค์กรพัฒนาเอกชนที่เข้ามาทำงานพื้นที่ และการเกิดขึ้นเองโดยคนในชุมชน ดังนั้น จึงจำแนกกลุ่มทางสังคมออกเป็น ๒ ส่วน ดังนี้

๔.๑) กลุ่มไม่เป็นทางการ เป็นกลุ่มคนที่พบปะกันตามสถานการณ์ และสถานที่ต่าง ๆ ในชุมชน ได้แก่ ร้านกาแฟ ร้านขนมจีน กลุ่มคนละหมาดที่มีสยิด เล่นกีฬา กลุ่มนั่งรอเวลาน้ำทะเลที่เหมาะสมเพื่อไปหาสัตว์น้ำ กลุ่มเยาวชนที่เคยทำงานด้านการอนุรักษ์ป่าชายเลน ฯลฯ กลุ่มเหล่านี้ไม่ได้มีโครงสร้างกลุ่มและทำหน้าที่ที่ชัดเจน แต่พบปะกันบ่อย อาจจะมีคนกลุ่มเดิม หรือคนหน้าใหม่ผลัดเปลี่ยนเข้ามา ซึ่งสถานที่พูดคุย และแลกเปลี่ยนความเห็นกัน มีดังนี้

- ร้านกาแฟ เป็นร้านค้าที่มีอยู่ทั่วไปในชุมชนอ่าวป่าคลอก โดยเฉพาะชุมชนบ้านบางโรง ประชาชนในชุมชนนิยมมานั่งดื่มกาแฟกันในตอนเช้าก่อนออกไปทำงาน ร้านกาแฟจึงเป็นสถานที่พบปะ พูดคุยกันของคนในชุมชน

- ร้านขนมจีน เนื่องจากคนจังหวัดภูเก็ตนิยมรับประทานขนมจีนเป็นอาหารเช้า เช่นเดียวกับนั่งดื่มกาแฟ ร้านขนมจีนจึงมีอยู่ทั่วไป ทั้งในชุมชนมุสลิมและชุมชนชาวพุทธ บางร้านขายกาแฟควบคู่ไปด้วย ร้านขนมจีน จึงเป็นอีกสถานที่หนึ่งสำหรับการพบปะกันของประชาชนในชุมชน

- กลุ่มคนมาละหมาดที่มีสยิดและมาทำบุญที่วัด ชุมชนอ่าวป่าคลอกประชาชนส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลาม ทำให้ทุกหมู่บ้านมีมีสยิด โดยชุมชนบ้านบางโรงมีมีสยิด ๒ แห่ง (มีสยิดและมีสยิดบางแป) บ้านฝักฉืด มีมีสยิด ๑ แห่ง ขณะมีประชาชนนับถือศาสนาพุทธน้อย จึงมีวัดเพียง ๑ แห่ง ตั้งอยู่ในบ้านป่าคลอก ประชาชนที่นับถือศาสนาอิสลามจะมามีสยิดเพื่อละหมาดทุกวันศุกร์ ขณะที่ชาวพุทธมาทำบุญทุกวันพระ และวันสำคัญทางศาสนา ในระหว่างที่มาเจอกันที่ท่าพิธีทางศาสนาของคนทั้งสองศาสนา จะมีการพูดคุยกันเรื่องต่าง ๆ ทั้งเรื่องส่วนตัวครอบครัว และเรื่องในชุมชน

- กลุ่มคนเล่นกีฬา ได้แก่ บริเวณชายหาดท่าหลา มีสนามเล่นกีฬาเปตองของประชาชนที่ทำอาชีพประมง หรือหากินในทะเล จะมาเล่นกันทุกวันในตอนบ่ายจนถึงค่ำ ทั้งเยาวชนและผู้ใหญ่ เช่นเดียวกับก่อนหน้านี้ ชุมชนบ้านป่าคลอกมีการเล่นตะกร้อวงในตอนเย็น ระหว่างเล่นตะกร้อมีการพูดคุยกันเรื่องต่าง ๆ ในชุมชนด้วย และกลุ่มนี้พัฒนาเป็นกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งบ้านป่าคลอก ในเวลาต่อมา

- กลุ่มคนนั่งรอเวลาน้ำที่เหมาะสมเพื่อไปหาสัตว์น้ำในทะเล เนื่องจากการทำมาหากินกับทะเลไม่สามารถทำได้ตลอดเวลาและเป็นเวลาเดียวกันทุกวัน เพราะการจับสัตว์น้ำในทะเลนอกจากจะไปหาหอยบริเวณชายหาดท่าหลา แต่ถ้าต้องลงเรือไปจับปลาในทะเลต้องรอเวลาน้ำขึ้น น้ำลงที่เหมาะสม จึงสามารถลงไปวางอวน วางเบ็ด ตกปลา รวมทั้ง เก็บเครื่องมือประมงที่วางไว้ มิเช่นนั้นก็ไม่สามารถจับสัตว์น้ำตามที่ต้องการได้ ดังนั้น ในระหว่างที่มานั่งรอเวลาระดับน้ำทะเลที่เหมาะสมบริเวณชายหาดท่าหลา หรือท่าเรือประมงพื้นบ้านบ้านบางโรง ประชาชนเหล่านี้ก็มีการพูดคุย ทำกิจกรรมต่าง ๆ เช่น ซ่อมเครื่องมือประมง ซื่อ-ขายสัตว์น้ำที่จับได้ให้กับเพื่อนบ้าน และประชาชนที่ผ่านไปมา บริเวณหาดท่าหลามีการเล่นเปตองเกือบทุกวัน เป็นต้น

- ชุมชนบ้านบางโรง มีกลุ่มคนที่เคยทำงานด้านอนุรักษ์ป่าชายเลนในอดีต หน่วยงานของรัฐ เคยไปศึกษาดูงานต่างประเทศตั้งแต่เยาวชน ได้แก่ สามทหารเสือ นายจิรศักดิ์ ท่อทิพย์ นายเสบ เกิดทรัพย์ และนายสำราญ คงนาม เมื่อกลับมารวมกลุ่มกันอีกครั้งเมื่อเวลาเหมาะสม และเป็นแกนนำสำคัญของชุมชนอ่าวป่าคลอกในการขับเคลื่อนการพัฒนาโดยภาคประชาชนร่วมกับหน่วยงานของรัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และหน่วยงานภายนอกอื่นในปัจจุบัน

๔.๒) กลุ่มเป็นรูปธรรม เป็นกลุ่มที่จัดตั้งขึ้นอย่างเป็นทางการเป็นรูปธรรมมีวัตถุประสงค์ เป้าหมายที่ชัดเจน และบางกลุ่มได้จดทะเบียนกับหน่วยงานของรัฐอย่างเป็นทางการ โดยกลุ่มประเภทนี้ เกิดขึ้นในสมัยอดีตกำนัน นายกุศล ติระนนท์ โดยการส่งเสริมและสนับสนุนจากพัฒนาการประจำตำบลขณะนั้น (ดร.ปรีดี โชติช่วง) เริ่มด้วยการจัดตั้ง “กลุ่มเกษตรกรทำสวนยาง” เพื่อรับซื้อน้ำยางพาราจากประชาชนในตำบล ขายให้พ่อค้าคนกลาง ด้วยทุนทางสังคมของกลุ่มเกษตรกรทำสวนยางนี้ ทำให้มีกลุ่มขึ้นหลากหลายในชุมชนอ่าวป่าคลอกในเวลาต่อมาจนถึงปัจจุบัน

สำหรับ ชุมชนบ้านป่าคลอก กลุ่มทางสังคมแรก คือ กลุ่มคนทำนา ที่เกิดขึ้นในชุมชน จากการสนับสนุนการจัดตั้งของสำนักงานเกษตรอำเภอกลาง เพื่อให้ประชาชนที่ทำนาได้มีรายได้เพิ่มเติมหลังจากทำนา แต่เมื่อการทำนาได้หยุดลงไปเมื่อประมาณ ๑๐ ปีที่ผ่านมายังคงเหลือเฉพาะกลุ่มประมงพื้นบ้าน ซึ่งเป็นการรวมตัวกันของประชาชนที่หากินในทะเลซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ในชุมชน อย่างไรก็ตาม คนทั้งสองกลุ่ม ส่วนหนึ่งก็เป็นคนกลุ่มเดียวกัน เพราะคนในชุมชนมีความหลากหลายในการดำรงชีวิตทั้งทำนาและทำการประมงไปพร้อม ๆ กัน โดยการทำนา เป็นการทำข้าว ซึ่งเป็นอาหารสำคัญในการดำรงชีพของคนไทย ส่วนสิ่งที่นำมาทานร่วมกับข้าวต้องหากจากป่าและทะเล นอกจากนั้นกลุ่มคนเหล่านี้เป็นที่มาของ “กลุ่มอนุรักษ์ป่าชายเลนและทรัพยากรชายฝั่งบ้านป่าคลอก” ในเวลาต่อมาด้วย และยังมีกลุ่มที่เกิดขึ้นโดยการสนับสนุนจากหน่วยงานของรัฐ เช่น สหกรณ์การเกษตร กลุ่มลูกเสือชาวบ้าน กลุ่มราษฎรอาสาสมัครพิทักษ์ป่า (รสทป.) แต่กลุ่มเหล่านี้ไม่มีความยั่งยืน และในปัจจุบันมีกลุ่มทางสังคมที่เกิดขึ้นในชุมชน โดยเฉพาะเกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชายเลน หลายกลุ่ม ได้แก่ กลุ่มอนุรักษ์ป่าชายเลนและทรัพยากรชายฝั่ง กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มเครื่องมือประมง ธนาคารข้าว กลุ่มเยาวชน “รักษบ้านเรา” และกลุ่มเศรษฐกิจพอเพียงเกษตรอินทรีย์ เป็นต้น

ขณะที่ชุมชนบ้านบางโรง กลุ่มผู้นำศาสนา และแกนนำชุมชน จัดทำแผนชุมชน และจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์อัล-อามานะห์ เพื่อแก้ไขปัญหาประชาชนที่ประสบปัญหาอันเนื่องมาจากการลดลงของป่าชายเลน และการเข้ามาของนายทุนต่างพื้นที่กว้านซื้อที่ดิน ต่อมาจัดตั้งกลุ่มสวัสดิการชุมชนระดับตำบล กลุ่มมัสยิดสัมพันธ์ตำบลป่าคลอก กลุ่มแม่บ้านเกษตรบ้านบางโรง กลุ่มท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บ้านบางโรง

ตารางที่ ๗ กลุ่มประชาชนในชุมชนอ่าวป่าคลอก

ศาสนาและวัฒนธรรม	เด็ก เยาวชน และสตรี	กลุ่มอาชีพ	กลุ่มสวัสดิการชุมชน
๑. กลุ่มมัธยมศึกษสัมพันธ์ ๒. ป่าคลอก ๓. ศูนย์อบรมศาสนา และจริยธรรมมัธยม ศึกษสัมพันธ์ ป่าคลอก ๔. กลุ่มอนุรักษ์ วัฒนธรรม และ ประเพณีท้องถิ่นบ้าน บางโรง ๕. คณะกรรมการวัด โสภณนาราม	๑. สภาเยาวชนมัธยม สัมพันธ์ ๒. ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก มุสลิมบ้านบางโรง ๓. กลุ่มแม่บ้านเกษตร มุสลิมบ้านบางโรง ๔. กลุ่มแม่บ้านเกษตร บ้านยามู ๕. วิสาหกิจชุมชนกลุ่ม สตรีรวมใจ ๖. สตรีอาสาพัฒนา ๗. กลุ่มมุสลิมะห์สัมพันธ์ ๘. ป่าคลอก	๑. กลุ่มเกษตรกร บ้านฝักฉืด ๒. กลุ่มวิสาหกิจชุมชนบ้าน บางแป ๓. กลุ่มส่งเสริมอาชีพ การเกษตร ๔. กลุ่มบางโรงบาติก ๕. กลุ่มประมงพื้นบ้านบางโรง ๖. กลุ่มท่องเที่ยวเกษตรเชิง อนุรักษ์ บ้านบางโรง ๗. กลุ่มประมงพื้นบ้านบ้านยามู ๘. กลุ่มเครื่องประดับคริสตัล ๙. กลุ่มเกษตรเลี้ยงสัตว์ป่า คลอก ๑๐. กลุ่มเศรษฐกิจพอเพียง เกษตรอินทรีย์บ้านป่าคลอก ๑๑. กลุ่มเครื่องแกงตำมือ	๑. กองทุนสวัสดิการชุมชน ๒. ป่าคลอก ๓. กลุ่มออมทรัพย์บ้านฝักฉืด ๔. กลุ่มอาชีพบ้านฝักฉืด ๕. ธนาคารข้าว ม.๒ ๖. กลุ่มออมทรัพย์บ้าน ป่าคลอก ๗. กลุ่มเครื่องมือประมง พื้นบ้าน

ที่มา สังเคราะห์จากข้อมูลในแผนยุทธศาสตร์การพัฒนา เทศบาลตำบลป่าคลอก

๔.๑.๓ กลุ่มชาติพันธุ์ ศาสนา ความเชื่อ และประเพณีของชุมชน

ความเป็นมาที่ยาวนานของชุมชนอ่าวป่าคลอก ทำให้เป็นชุมชนที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม ในอดีตเป็นชุมชนชาวพุทธ ต่อมาชาวจีนแผ่นดินใหญ่เดินทางเข้ามาค้าขายและจอดเรือขนสินค้าขึ้นบกที่บริเวณบ้านบางโรง บางส่วนตั้งบ้านเรือนอาศัยอยู่ในบริเวณดังกล่าว มีหลักฐานของหลุมฝังศพชาวจีนตั้งอยู่บริเวณร้านเซเว่นอีเลฟเว่น และร้านสรรพสินค้าซูเปอร์ซีฟ ตรงข้ามมัธยมศึกษสัมพันธ์ ซึ่งถูกรื้อไปหมดแล้ว ส่วนชาวมุสลิมส่วนหนึ่งเดินทางมาจากนราธิวาส ปัตตานี สตูล เป็นลูกเรือของชาวจีนที่เข้ามาค้าขาย หลังเมืองถลางบางโรงทำสงครามกับพม่า ๒ ครั้ง ในรัชกาลที่ ๑ ครั้งแรกได้รับชัยชนะ แต่ครั้งที่ ๒ เมืองถูกทำลายเป็นจำนวนมาก ทำให้ชาวจีนและชาวพุทธบางส่วนอพยพเข้าไปอยู่ในเขตเมือง ปัจจุบันประชาชนส่วนใหญ่เป็นชาวมุสลิม อาศัยอยู่ในชุมชนบ้านบางโรง บ้านยามู และบ้านเกาะนาคา โดยมีมัธยมศึกษสัมพันธ์ประกอบศาสนกิจอยู่ในหมู่ที่ ๑, ๓, ๕ และ ๗ จำนวน ๖ แห่ง ส่วนชาวพุทธส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในชุมชนบ้านป่าคลอก บ้านฝักฉืด มีประชาชนทั้งสองศาสนาอาศัยอยู่ในจำนวนใกล้เคียงกัน และมีอาศัยอยู่เล็กน้อยที่บ้านบางโรง โดยมีวัดเพียง ๑ แห่ง คือ วัดโสภณนาราม ที่ก่อตั้งมาไม่น้อยกว่า ๒๐๐ ปี ก่อนหน้านั้นเคยมีสำนักสงฆ์ตั้งอยู่บริเวณโรงเรียนวิระสตรีนุสรณ์ ต่อมายุบเลิกไปเพราะนำพื้นที่ไปสร้างโรงเรียน ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันประชาชนทั้ง ๒ ศาสนายังมีปฏิสัมพันธ์กันอยู่เสมอ ในสมัยที่ยังมีการทำนาชาวป่าคลอกให้ชาวบางโรง ที่มาทำนาหว่านหรือนาแบ่ง (แบ่งผลผลิต) รวมทั้งการร่วมงานบวช งานแต่งงาน งานศพ เป็นต้น

การนับถือศาสนา ชุมชนบ้านป่าคลอก ประชาชนส่วนใหญ่ นับถือศาสนาพุทธ ดังนั้น จึงมีวัด ๑ แห่ง และเป็นแห่งเดียวในอ่าวป่าคลอก คือ วัดโสภณวนาราม (วัดป่าคลอก) ก่อตั้งมาร่วม ๒๐๐ ปี วัดป่าคลอกในอดีตเป็นที่วิ่งเล่นของเด็กและทำกิจกรรมของประชาชนในชุมชนทั้งชาวพุทธ และชาวมุสลิม ในปัจจุบัน สภาพเศรษฐกิจที่ประชาชนต้องดิ้นรนทำมาหากินมากขึ้น ทำให้ประชาชน ในชุมชนนิยมบวชพระช่วงเข้าพรรษาน้อยลง พระส่วนใหญ่มาจากที่อื่น แต่วัดก็ยังเป็นศูนย์กลางของ ชุมชนในกิจกรรมต่าง ๆ โดยเฉพาะวันสำคัญทางศาสนา เช่น วันพระ วันเข้าพรรษา วันทำบุญเดือน ๑๐ เป็นต้น ชุมชนยังเกี่ยวข้องกับวัด โดยคณะกรรมการวัดเลือกจากผู้นำชุมชนโดยการเสนอและ รับรองจากที่ประชุมของประชาชนได้มีการเลือกตั้ง จำนวน ๑๕ คน มีนายเพียง เครือทอง เป็นประธาน

สำหรับชุมชนบ้านบางโรง เป็นชุมชนที่มีชาวมุสลิมอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก ดังนั้น จึงมีมัสยิด ๒ แห่ง คือ มัสยิดนูรุลญันนะห์ (บางโรง) เป็นมัสยิดขนาดใหญ่ ตั้งอยู่บริเวณทางเข้าท่าเรือ บางโรง และมีมัสยิดบางแป ซึ่งเป็นอีกชุมชนหนึ่งอยู่ใกล้กับบ้านป่าคลอก จึงเป็นพิธีกรรมร่วมกันในราย สัปดาห์ของชุมชน เพราะเป็นการทำละหมาดพร้อมกันของคนในชุมชน และหลังจากพิธีละหมาดใน ทุกวันศุกร์จะมีการนำคำสอนของศาสนามาอธิบายให้กับผู้ที่มาทำพิธี บางครั้งสอดแทรกเรื่องราวที่ เป็นปัจจุบันเช่น เรื่องยาเสพติด การรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นต้น นอกจากนี้ ในแต่ละวันจะมีการละหมาดวันละ ๕ ครั้ง คือ เริ่มตั้งแต่ เวลา ๐๕.๐๐ น. ครั้งที่สองเวลา ๑๓.๐๐ น. ครั้งที่ต่อไป เวลา ๑๖.๐๐ -๑๗.๐๐ น. เวลา ๑๘.๓๐ น. และครั้งสุดท้ายของวันคือ ๒๐.๐๐ น. อย่างไร ก็ตาม ชุมชนบ้านบางโรงมีชาวพุทธจำนวนหนึ่งแต่ไม่มีวัดในชุมชน จึงต้องไปทำบุญที่วัดโสภณวนาราม หรือ สำนักสงฆ์บ้านพารา โดยเฉพาะ ในช่วงเทศกาลงานบุญของชาวพุทธ ได้แก่ เข้าพรรษา และ ทำบุญเดือนสิบ จะนิยมมาที่วัดป่าคลอก เนื่องจากเป็นวัดเก่าแก่ของชุมชน

ด้านความเชื่อ ที่มีอยู่ในชุมชนและคงอยู่จนถึงปัจจุบัน ได้แก่ ความเชื่อเกี่ยวกับหลวง พ่อดวน ที่วัดป่าคลอก หลวงพ่อดวนเป็นพระพุทธรูปที่ทำโดยพระรูปหนึ่งที่ทำขึ้นจากไม้ที่เหลือจาก การทำเรือยาว แต่เนื่องจากไม้ขนาดใหญ่ในการแกะจึงทำให้ได้แขนและขาไม่สมบูรณ์ ชาวบ้านจึงเรียกว่า “พระดวน” ถึงกระนั้นก็ตาม เป็นพระที่ชาวบ้านให้ความเชื่อถือและศรัทธามาก โดยเฉพาะการ บนบานของหายแล้วได้คืน อย่างไรก็ตาม พระดวนเป็นพระพุทธรูปหัวมอ เพราะครั้งหนึ่งชาวบ้านทำ ของหายแล้วบนบานให้ของได้คืนแล้วบนบานว่าจะเอากาแฟมาถวาย ๑ หาบ แต่เมื่อได้คืนแล้วก็เอา กาแฟมา ๑ หาบ แต่ใส่หาบเพียง ๑ แก้ว ดังนั้น เมื่อครั้งใดที่ชาวบ้านบนบานไว้ไม่ครบ เช่น ต้องการ ให้หมูกลับบ้าน แต่ไม่บอกให้หมูกลับเข้าคอก หมูกลับบ้านจริง แต่ไม่เข้าคอกเพราะไม่ได้บนบานไว้

ความเชื่อเกี่ยวกับพระแหว เป็นความเชื่อร่วมกันของประชาชนในชุมชนอ่าวป่าคลอก ทั้งชาวพุทธและชาวมุสลิม โดยเชื่อว่าพระแหวเป็นผู้ปกป้องรักษาเทือกเขาพระแหวที่เป็นแหล่งต้นน้ำ สำคัญ และแหล่งสุดท้ายที่เหลืออยู่ของเกาะภูเก็ต ไหลลงอ่าวป่าคลอก อ่าวพารา และอ่าวปอ โดยเขา พระแหวเป็นต้นน้ำที่ไหลผ่านลำคลองและลำห้วยเล็ก ๆ ที่มีอยู่มากมายรอบเทือกเขาพระแหวลงสู่ ทะเลอ่าวป่าคลอก อ่าวปอ ดังนั้น เมื่อกล่าวถึงอ่าวป่าคลอก จึงไม่ได้หมายถึงเฉพาะบริเวณที่เป็น ชายฝั่งและทะเลเท่านั้น แต่หมายรวมถึงเทือกเขาพระแหวและบริเวณพื้นที่ราบที่อาศัยอยู่ของ ประชาชนด้วย ซึ่งทั้งสามส่วนมีความเชื่อมโยงกัน “จากภูผาสู่ทะเล” โดยเทือกเขาพระแหวเป็นแหล่ง ทรัพยากรธรรมชาติบนบก ที่มีพื้นที่ป่าบก ที่มีต้นไม้ ใบหญ้า และสัตว์ป่านานาชนิดอาศัยอยู่มากมาย

แม้ปัจจุบันบางส่วนถูกแปลงสภาพเป็นสวนผลไม้ของประชาชนไปบ้างก็ตาม แต่ก็มีการตกลงร่วมกันของประชาชนในชุมชนอ่าวป่าคลอกที่จะไม่บุกรุกเพิ่มเติมไปกว่านี้อีก และจะช่วยกันดูแลรักษาเป็นกตিকাที่รับรู้ร่วมกัน ส่วนพื้นที่ทะเล ประกอบด้วย พื้นที่ชายฝั่งที่มีป่าชายเลนนานาชนิด เช่น ไม้โกงกาง แสมการบูร สนทะเล เป็นต้น และบริเวณทะเลมีหญ้าทะเลเป็นที่อาศัยอยู่ของสัตว์น้ำนานาชนิด และทำให้อ่าวป่าคลอกมีความอุดมสมบูรณ์มาก

นอกจากนี้เทือกเขาพระแทวมีสิ่งมหัศจรรย์ที่เล่าขานของคนในอ่าวป่าคลอกกันมาก คือ ธงทิวบนเขาพระแทว โดยประมาณตอนเช้าของเดือนกุมภาพันธ์ถึงเมษายนของทุกปี ประชาชนในอ่าวป่าคลอกเห็นธงทิวสีต่าง ๆ ปักอยู่บนเขาพระแทว โดยธงเหล่านี้ไม่มีใครไปปักไว้ ธงแต่ละสีจะมีความหมายแตกต่างกัน คือ ธงสีแดง แสดงว่าความไม่สงบจะเกิดขึ้นในชุมชน ธงสีขาวจะสบายดี และธงสีน้ำเงิน แสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ของชุมชน แต่ปัจจุบันสภาพสังคมและสิ่งแวดล้อมได้เปลี่ยนแปลงไป ไม่เกิดปรากฏการณ์เช่นนี้อีก (เส้น ถิ่นเกาะยาว, ๒๘ ก.ค.๕๔) นอกจากนี้ ถ้ามีหนังตะลุงหรือมโนราห์มาเปิดการแสดงในอ่าวป่าคลอก ถ้าไม่ได้บนบานสานกล่าว หรือได้ทำการแสดงให้พระแทวดูก่อน ก็จะเจออุปสรรคต่างๆ นานา เช่น ท้องเสีย หรือเจ็บป่วย เป็นต้น จนไม่สามารถทำการแสดงได้

นอกจากความเชื่อเฉพาะพื้นที่แล้วยังมีความเชื่อร่วมกับคนเกาะภูเก็ตเกี่ยวกับ หลวงพ่อแช่ม หลวงพ่อช่วง แห่งวัดฉลอง อำเภอเมืองภูเก็ต พ่อท่านเตี้ย สำหรับความเชื่อเกี่ยวกับทะเล ได้แก่ ความเชื่อพ่อตาขุนเล เป็นความเชื่อที่นับถือตามกันมาเพราะเห็นว่าศักดิ์สิทธิ์แต่ไม่ทราบความเป็นมา สำหรับความเชื่อเกี่ยวกับแม่ย่านางและพ่อท่านด้วน ซึ่งชาวป่าคลอกโดยเฉพาะคนประกอบอาชีพประมงหรือหากินกับทะเล ถือว่าทั้ง ๒ เป็นเหมือนแม่ หมายถึง แม่ย่านางที่ปกป้องรักษาเรือ และ พ่อ หมายถึงพ่อท่านด้วน วัดโสภณวนาราม (วัดป่าคลอก) รวมทั้งความเชื่อเกี่ยวกับ ๒ วีรสตรีชาวกลาง คือ ท้าวเทพสตรี-ท้าวศรีสุนทร เมื่อชาวบ้านออกทะเล หรือเจอภัยพายุก็จะนึกถึงบุคคลที่กล่าวมาข้างต้นนี้มักจะได้ผล นอกจากนั้นแล้ว ในอดีตเมื่อตอนฝนตกมักจะมีบนบานพระพิฆณุกรรณ เพื่อกันลมกันฝนไม่ให้มาพร้อมกัน โดยเอาमितพราห์เนียบ (สวด) ร่องพื้นไม้

สำหรับด้านประเพณีของชุมชน เนื่องจากประชาชนในชุมชนอ่าวป่าคลอกส่วนใหญ่ นับถือศาสนาพุทธ และศาสนาอิสลาม ดังนั้น จึงมีประเพณีที่เกี่ยวข้องกับประชาชนทั้งสองกลุ่ม ดังนี้

(๑) ประเพณีเกี่ยวกับชาวพุทธ ได้แก่ วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา งานบวช เทศกาลเข้าพรรษา โดยเฉพาะเทศกาลเข้าพรรษามีการหล่อและแห่เทียนเข้าพรรษา ก่อนนี้ประชาชนช่วยกันหล่อที่บ้านตามที่ใครจะอาสา ส่วนใหญ่จะเป็นบ้านของผู้นำชุมชน เช่น ผู้ใหญ่บ้าน ส.อบต. เป็นต้น แต่เมื่อไม่กี่ปีที่ผ่านมา องค์การบริหารส่วนตำบลได้เข้ามาทำแทนชุมชนหลายเรื่อง ทั้งการสนับสนุนงบประมาณ การหล่อเทียนพรรษาได้เปลี่ยนทำกันที่วัดป่าคลอก ส่วนประชาชนและนักเรียนจะเข้ามามีส่วนร่วมทั้งการหล่อเทียนและร่วมแห่เทียนพรรษา ก่อนวันเข้าพรรษา ชาวพุทธทั้ง ๓ ชุมชน คือ ชุมชนบ้านป่าคลอก บ้านบางโรง และบ้านฝักฉืด นำเทียนพรรษาขึ้นขบวนแห่ไปยังเมืองกลาง เมืองใหม่ และวนกลับมายังวัดอีกครั้ง ในวันเข้าพรรษา จะตั้งขบวนที่หน้าองค์การบริหารส่วนตำบลป่าคลอก แล้วยกเข้าไปในวัดพร้อมกัน นอกจากนี้ในช่วงเข้าพรรษา จะให้ครัวเรือนกลุ่มละ ๒-๓ ครัว หมุนเวียนกันนำอาหารไปถวายพระ ทั้งอาหารเช้าและอาหารเพลจนกว่าจะออกพรรษา เนื่องจากเป็นช่วงฤดูฝน พระสงฆ์ออกบิณฑบาตไม่สะดวก

ชุมชนชาวพุทธบ้านป่าคลอกและบ้านบางโรง มีพิธีสวดกลางบ้านและการลอยเรือสะเดาะเคราะห์ โดยบ้านบางโรงจะมีเฉพาะพิธีสวดกลางบ้าน ซึ่งจัดขึ้นก่อนวันสงกรานต์ ส่วนบ้านป่าคลอก จะมีทั้งพิธีสวดกลางบ้านและการลอยเรือสะเดาะเคราะห์ ซึ่งจะทำในช่วงเดือนกรกฎาคม-สิงหาคมของทุกปี เป็นพิธีกรรมทำสืบต่อกันมาเป็นเวลานานจนกลายเป็นประเพณีสำคัญของชุมชน แต่หายไปช่วงหนึ่ง และกลับมาอีกครั้ง เมื่อประมาณ ๒๕ ปีที่ผ่านมา เมื่อเกิดเหตุร้ายในชุมชน ๓ ครั้งติดต่อกัน คนในชุมชนจึงทบทวนว่าเกิดอะไรขึ้น จะทำอย่างไรกันดี จนกระทั่งมีการกล่าวกันว่าก่อนหน้านั้นในชุมชนมีพิธีลอยเรือสะเดาะเคราะห์ จึงเริ่มฟื้นฟูพิธีกรรมนี้และกลายเป็นประเพณีของชุมชนมาประมาณ ๒๕ ปีติดต่อกัน โดยในระยะเริ่มแรกทำพิธีกรรมที่บริเวณจุดกลางของหมู่บ้าน คือ บริเวณสะพานยาว ซึ่งเป็นที่ตั้งของสนามบินเล็กในปัจจุบัน ต่อมาเปลี่ยนสถานที่ทำมาเป็นที่โรงเรียนวิโรตตร้อนุสรณ์ ซึ่งเป็นบริเวณใกล้กับชายทะเลหาดท่าหลา สำหรับปี ๒๕๕๔ ซึ่งผู้วิจัยได้ร่วมในกิจกรรมดังกล่าวด้วย โดยพิธีมีขึ้น ๒ วันกับ ๑ คืน ตอนบ่ายของวันแรกเป็นงานสืบสานวัฒนธรรมท้องถิ่น ส่วนกลางคืนจะเป็นพิธีสวดกลางบ้านโดยพระภิกษุ หลังจากนั้นเป็นกิจกรรมความบันเทิง เช่น การแสดงของนักเรียน และประชาชนในชุมชน การแสดง ลิเกป่า เพื่อให้ได้รับชมมรดกการแสดงของชาวลีที่หาดูยากและเหลือน้อยในปัจจุบัน สำหรับวันที่ ๒ กิจกรรมเริ่มต้นด้วยการตักบาตรของประชาชนในชุมชน เพื่อเป็นภัตตาหารเพน ของภิกษุสงฆ์ หลังจากนั้นประชาชนที่มาร่วมงานรับประทานอาหารร่วมกันเพื่อรอพิธีนำเอาเรือลงสู่ทะเล โดยในลำเรือประชาชนนำสิ่งที่ไม่ดีในร่างกาย บ้านเรือนมาเก็บไว้ที่เรือที่ตั้งไว้ในพิธี และจะลอยไปพร้อมกับเรือในช่วงเวลาน้ำขึ้นเต็มที่ เพื่อให้เวลาน้ำลงเรือลอยออกไปจากฝั่งแล้วไม่กลับมาอีก

ภาพที่ ๗ พิธีลอยเรือสะเดาะเคราะห์ชุมชนบ้านป่าคลอก

พิธีกรรมอีกอย่างหนึ่งของชุมชน และยังเป็นพิธีกรรมที่เป็นประเพณีสำคัญของชาวใต้ คือ การทำบุญวันสารทเดือน ๑๐ ประเพณีนี้ในอดีตก่อนจะถึงวันเดือน ๑๐ ซึ่งตรงกับวันขึ้น ๑๕ ค่ำ ของทุกปี ประชาชนในชุมชนแต่ละครัวเรือน เตรียมน้ำมันที่ทำจากมะพร้าวเพื่อใช้ในการทำขนม และช่วยกันทำขนมสำหรับใช้ในพิธีและนำไปถวายวัด ได้แก่ ขนมลา ขนมพอง นอกจากนี้ประชาชนจะ ร่วมกันทำจาด ซึ่งเป็นพาหนะสำหรับใส่สิ่งของนำไปในวัด โดยมีการทำในชุมชนทั้ง ๓ แห่งที่มี ชาวพุทธอาศัยอยู่ ก่อนถึงวันขึ้น ๑๕ ค่ำ มีการนำจาดทั้ง ๓ แห่งแห่ไปในเมืองภูเก็ต และในตอนเช้า ของวันขึ้น ๑๕ ค่ำ ตั้งขบวนแห่เข้าวัดพร้อมกันหน้าองค์การบริหารส่วนตำบล

อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจของชุมชนส่งผลให้ประเพณี บางอย่างของชุมชนได้หายไป ได้แก่ “การลงแขกทำนา” เพราะปัจจุบันไม่มีใครทำนา และ “การ อุกสวด” ที่เกิดขึ้นในช่วงเข้าพรรษา โดยพระออกไปสวดตามบ้านเรือนของชาวบ้าน เนื่องจากเห็นว่ามี ประชาชนจำนวนหนึ่งไม่สามารถมาทำบุญที่วัดได้เพราะฐานะยากจน จึงออกไปสวดในตอนกลางคืน โดยไม่บอกให้ชาวบ้านทราบล่วงหน้า เพื่อไม่ให้ต้องเสียเงินในการเตรียมการ และพิธีกรรมนี้หายไป เมื่อประมาณ ๑๐ กว่าปีที่ผ่านมา เนื่องจากมีพระในชุมชนบวชเข้าพรรษากันน้อย

(๒) ประเพณีชาวมุสลิม สำหรับพิธีที่เป็นเทศกาล คือ การถือศีลอด หรือ รอมฎอน สำหรับปี ๒๕๕๔ มีขึ้นระหว่างวันที่ ๑-๒๙ สิงหาคม รวม ๓๐ วัน ในช่วงเทศกาลถือศีลอดนี้ จะงดเว้น การรับประทานอาหารและกลืนน้ำลายตลอดวันตั้งแต่ก่อนพระอาทิตย์ขึ้นถึงก่อนพระอาทิตย์ตกดิน แต่จะวันจะมีการเข้าและออกบวชในเวลาที่แตกต่างกัน รวมทั้งห้ามยุ่งเกี่ยวทางเพศ แต่มีข้อยกเว้น สำหรับคนป่วย คนแก่และเด็กที่ไม่สามารถช่วยตนเองได้ หลังวันออกบวช จะเป็นวันฮารีรายอ เป็น เหมือนวันพบญาติมิตร การพักผ่อนของคนในครอบครัว เป็นเวลา ๑ วัน

๔.๑.๔ การเมืองการปกครอง

(๑) การเมืองการปกครองระดับหมู่บ้าน ตามพระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ พ.ศ.๒๔๕๗ กำหนดให้ทุกหมู่บ้านมีผู้ใหญ่บ้าน ๑ คน และผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านละ ๒-๓ คน ตามความเหมาะสม โดยแต่ละหมู่บ้านมี ผู้ใหญ่บ้าน มีดังนี้

หมู่ที่ ๑ ชุมชนบ้านฝักฉืด	นายวีระ	ชาญเขต
หมู่ที่ ๒ ชุมชนบ้านป่าคลอก	นายโชคชัย	สีบศักดิ์
หมู่ที่ ๓ ชุมชนบ้านบางโรง	นายรอนาด	ทอทิพย์ (กำนัน)
หมู่ที่ ๗ ชุมชนบ้านยามู	นายศุภชัย	เพิ่มพูล

บ้านป่าคลอก ก่อนหน้านี้นี้มีผู้ใหญ่บ้านที่ทำหน้าที่ยาวนานกว่า ๓๐ ปี คือ นายชะเอื้อน เหมหงค์ เป็นผู้ใหญ่บ้านที่มีบทบาทสำคัญในการรักษาความสงบเรียบร้อยภายในหมู่บ้าน ตามอำนาจหน้าที่ในพระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ พ.ศ.๒๔๕๗ และกฎหมายที่เกี่ยวข้องในการรักษา ความสงบเรียบร้อยของชุมชน มีชุดรักษาความสงบเรียบร้อยหมู่บ้าน (ชรบ.) จำนวน ๔๐ คน ออกทำ หน้าที่ลาดตระเวนหาข่าวและรักษาความสงบเรียบร้อยในชุมชน คั้นละ ๓-๔ คน ดังนั้น จึงเป็นผู้ที่มี บทบาทสำคัญในการทำงานกับเจ้าหน้าที่ของรัฐในการปักปันแนวเขตป่าชายเลนให้ชัดเจน รวมทั้งร่วม จับกุมผู้ที่บุกรุกป่าชายเลน รวมทั้งแจ้งให้เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องเข้ามาดำเนินการตามอำนาจหน้าที่ ปัจจุบันมีผู้ใหญ่บ้าน ชื่อ นายโชคชัย สีบศักดิ์ ซึ่งเพิ่งเลือกตั้งเมื่อต้นปี พ.ศ.๒๕๕๔ และมี ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน คือ นายสุรชาติ หัวหาญ มีสมาชิกร อบต. เป็นตัวแทนของหมู่บ้าน ๒ คน คือ นายสุวิทย์

กรุณา และนางอุษา เมฆหมอก และยังมีประชาชนในชุมชนหมู่บ้านป่าคอกเป็นรองนายก อบต. ๑ คน คือ นายธวิน กรุณา

บ้านบางโรง มีนายรณชาติ ท่อทิพย์ เป็นกำนันตำบลป่าคอก ทำหน้าที่ผู้ใหญ่บ้านในเวลาเดียวกัน นอกจากนี้ยังมีสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลอีก ๒ คน คือ นายทิพพงษ์ ชวนชิต และ นายประพันธ์ ถิ่นเกาะยาว ในปัจจุบันชุมชนบ้านบางโรงมีบทบาทในองค์การบริหารส่วนตำบลเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะการเป็นแกนนำในการขับเคลื่อนแผนชุมชนในระดับตำบล ซึ่งองค์การบริหารส่วนตำบลต้องใช้เป็นแนวทางในการทำงานแต่ละปี โดยแผนชุมชนทำให้แต่ละชุมชนในชุมชนอ่าวป่าคอก และตำบลป่าคอกจะมีโครงการที่ดำเนินการในชุมชนแต่ละปีที่ชัดเจน

(๒) การเมืองการปกครองระดับท้องถิ่น ชุมชนอ่าวป่าคอก ตั้งอยู่ในพื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลป่าคอก (ยกระดับเป็นเทศบาลเมื่อ ๓๑ สิงหาคม ๒๕๕๕) มีที่ทำการตั้งอยู่ริมถนนสายอนุสาวรีย์ - ป่าคอก - เมืองใหม่ มีรายได้ ปีละ ๔๐ กว่าล้านบาท (องค์การบริหารส่วนตำบลป่าคอก, ๒๕๕๔) แต่ละชุมชนหมู่บ้านสมาชิก อบต. แห่งละ ๒ คน (เมื่อเป็นเทศบาลสภาเทศบาลมีสมาชิก ๑๒ คน) ปัจจุบันมีนายปัญญา สำเภารัตน์ เป็นนายกเทศมนตรี

๓) การเคลื่อนไหวทางการเมืองของประชาชน (social movement) ชาวชุมชนอ่าวป่าคอกถือได้ว่าเป็นชุมชนที่มีความตื่นตัวทางการเมืองค่อนข้างสูง อาจจะเนื่องมาจากในอดีตเป็นพื้นที่หนึ่งต้องสู้รบกับกองทัพพม่า นำโดย ๒ วีรสตรีของชาวกลาง คือ ท้าวเทพสตรี-ท้าวศรีสุนทร จนต้องสูญเสียชีวิตไปมากมาย โดยเฉพาะการเคลื่อนไหวทางการเมืองที่เกี่ยวข้องกับประเด็นเรื่องปากท้องความเป็นอยู่ของประชาชน ดังเช่น เมื่อ พ.ศ.๒๕๒๙ ชาวภูเก็ตได้ชุมนุมประท้วงเพื่อต่อต้านการสร้างโรงงานแร่แทนทาลัม ที่อำเภอเมือง จังหวัดภูเก็ต จนในที่สุดโรงงานแทนทาลัมต้องยุติการก่อสร้าง และถูกเผาทำลายโดยผู้ชุมนุมประท้วงส่วนหนึ่ง และในเหตุการณ์ครั้งนั้นชาวชุมชนบ้านป่าคอกจำนวนไม่น้อยก็ได้ไปร่วมชุมนุมด้วย แม้ได้รับข่าวสารเชิญชวนไปชุมนุมจากใบปลิวที่นำมาแจกก็ตาม

ในปี พ.ศ.๒๕๓๒ สมัยพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ เป็นนายกรัฐมนตรี ได้อนุญาตให้นักธุรกิจชาวสวิสเซอร์แลนด์ก่อสร้างโรงแรมขนาดใหญ่ ที่บริเวณท่าฉัตรไชย (สะพานสารสิน) เมื่อประชาชนชาวป่าคอกทราบข่าวได้เข้าร่วมการคัดค้านด้วย และเมื่อ พ.ศ.๒๕๓๕ เมื่อมีน้ำกุ่มเกิดขึ้นบริเวณบ้านบางลา ทำให้ประชาชนที่เคยทำมาหากินกับทะเลไม่สามารถเข้าไปทำมาหากินได้ตามปกติเกิดน้ำเสีย ประชาชนเคยเรียกร้องให้หน่วยงานของรัฐดำเนินการช่วยเหลือแล้วไม่เกิดผลคืบหน้า เมื่อวันที่ยายสุเทพ เทือกสุบรรณ (รัฐมนตรีกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ขณะนั้น) เดินทางมายังจังหวัดภูเก็ต ชาวบ้านบางลาและชาวป่าคอก ร่วมกันปิดถนนสายท่าเรือ-บางโรง ซึ่งเป็นถนนที่นักท่องเที่ยวเดินทางลงเรือไปเที่ยวอ่าวพังงา และเดินทางไปจังหวัดกระบี่ ผลจากการปิดถนนครั้งนั้นทำให้หน่วยงานของรัฐหันมาให้ความสนใจประชาชนอีกครั้งหนึ่ง

เหตุการณ์เหล่านี้เป็นที่มาของการรวมตัวเคลื่อนไหวของประชาชนในชุมชนอ่าวป่าคอกในเรื่องต่าง ๆ เสมอมา รวมทั้งการที่ประชาชนชุมชนบ้านป่าคอกได้ลุกขึ้นมาร่วมมือกับหน่วยงานของรัฐจับอวนลากอวนรุนที่ใช้เครื่องมือจับสัตว์น้ำผิดกฎหมายและทำลายทรัพยากรในทะเล ต่อจากนั้นชาวบ้านในชุมชนป่าคอกทั้งหมู่บ้านร่วมมือกันจับรถแม็คโฮของนายทุนนาุ้งที่กำลังขุดถางป่าชายเลนเพื่อบุกเบิกนาุ้ง ซึ่งคนกลุ่มนี้พัฒนามาเป็น “กลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งบ้านป่าคอก” ในเวลาต่อมา

ต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน ชาวชุมชนอ่าวป่าคอกไม่ได้หยุดนิ่งที่จะเคลื่อนไหวทางสังคมและการเมืองโดยเฉพาะเรื่องที่เกี่ยวข้องกับผลกระทบในวิถีชีวิตของตนเองจากกระบวนการพัฒนา โดยเมื่อวันที่ ๑๕ กรกฎาคม ๒๕๕๔ ผู้ใหญ่บ้านและชาวบ้านชุมชนบ้านผักฉืดปิดถนนสายแยกท่าเรือ-บางโรง เพื่อเรียกร้องให้หน่วยงานของรัฐให้ติดตั้งไฟส่องสว่างข้างถนนเนื่องจากเมื่อขยายถนนเส้นนี้เป็น ๔ ช่องทางจราจร ทำให้ประชาชนได้รับอุบัติเหตุมากขึ้น (<http://www.manager.co.th/Local/ViewNews.aspx?NewsID=๙๕๔๐๐๐๐๐๘๗๒๔๗>, ค้นเมื่อ ๑๕ กันยายน ๒๕๕๔) นอกจากนี้นายเพียร เครือทองและชาวบ้านป่าคอกร้องเรียนผู้ว่าราชการจังหวัดให้ตรวจสอบการบุกรุกของนายทุน ก่อสร้างสนามบิลเล็คของบริษัท ภูเก็ต แอร์พาร์ค ได้ถมคลองสาธารณะ ลำรางสาธารณะ ป่าชายเลน และทางสาธารณะประโยชน์ที่คนในหมู่บ้านใช้ร่วมกันมาเป็นเวลาช้านาน

๔.๑.๕ วิถีการดำรงชีพของประชาชนและเศรษฐกิจชุมชน

วิถีดำรงชีพของประชาชนชุมชนอ่าวป่าคอกตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันขึ้นอยู่กับ การเกษตรทั้งบนภูเขาพระแทว ชายฝั่ง และการประมงในทะเล โดยบนภูเขาพระแทวทำการปลูกพืช ยืนต้น เช่น สะตอ เงาะ ทุเรียน ทั้งเพื่อกินและเพื่อขาย นอกจากนี้ในอดีตยังทำนา ปลูกข้าวไว้รับประทานในครัวเรือน โดยทุ่งนาอยู่บริเวณบ้านป่าคอก (ปัจจุบันได้กลายเป็นสนามบิลเล็ค) และบริเวณบ้านบางแป (ชุมชนหนึ่งของชุมชนบ้านบางโรง) แต่ปัจจุบันไม่มีครัวเรือนใดทำนา ปลูกข้าวกันแล้ว แม้จะมีการปลูกพืชเชิงเดี่ยว ซึ่งเป็นพืชเศรษฐกิจของภาคใต้ ได้แก่ ยางพารา โกโก้ และกาแฟ แต่ในปัจจุบัน เหลือเพียงยางพารา และเริ่มปลูกปาล์มน้ำมันในบางพื้นที่ อย่างไรก็ตาม บริเวณฝั่งเทือกเขาพระแทวยังคงมีการปลูกผลไม้ตามธรรมชาติดังเช่นในอดีต เช่น เงาะ ทุเรียน สะตอ มังคุด เป็นต้น โดยเฉพาะทุเรียน ยังมีสวนทุเรียนพันธุ์พื้นบ้าน ผลผลิตส่วนหนึ่งส่งขายในเมืองภูเก็ต และตั้งแผงลอยข้างถนนขายนักท่องเที่ยวและประชาชนที่สัญจรผ่าน นอกจากนี้ยังมีเกษตรกรเริ่มรวมตัวกันทำเกษตรอินทรีย์ โดยการสนับสนุนของหน่วยงานของรัฐ เช่น กรมพัฒนาที่ดิน และ โดยปลูกพืชผักและเลี้ยงสัตว์หลากหลายชนิด ได้แก่ ผักหมุย สะเดา ถั่วพู มีลูกค้ำมารับถึงบ้าน และยังส่งขายร้านค้าในชุมชน ร้านอาหาร และตลาดในเมือง สร้างรายได้และความมั่นคงในชีวิตให้กับสมาชิกในกลุ่ม เป็นศูนย์เรียนรู้และศึกษา ดูงานของหน่วยงานต่าง ๆ และเข้าร่วมโครงการ ๘๔ ตำบลวิถีพอเพียง ของบริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) ได้รับรางวัลเป็นโครงการดีเด่นเข้ารับพระราชทานรางวัลจากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เมื่อวันที่ ๓๑ ส.ค. ๒๕๕๔

วิถีการดำรงชีพของชาวชุมชนอ่าวป่าคอก เริ่มเปลี่ยนแปลงเมื่อมีถนนลูกรังสายท่าเรือ-ป่าคอก ประมาณ พ.ศ.๒๕๑๐ ซึ่งก่อนนั้นประชาชนต้องเดินเท้าระยะทางเกือบ ๑๐ กิโลเมตร เพื่อต่อรถยนต์โดยสารที่สี่แยกท่าเรือ (อนุสาวรีย์ท้าวเทพสตรีฯ) ปัจจุบันถนนสายนี้เป็นถนนลาดยางและกำลังขยายเป็นสี่ช่องจราจร เพื่อรองรับการเติบโตของการท่องเที่ยว เพราะบริเวณอ่าวป่าคอกและอ่าวปอ เป็นที่ตั้งของท่าเรือ ๒ แห่ง (ท่าเรือบางโรง และท่าเรืออ่าวปอ) สำหรับเดินทางไปยังเกาะต่าง ๆ ในอ่าวพังงา และจังหวัดกระบี่ด้วยเรือเร็วเพียง ๑ ชั่วโมง ทำให้วิถีการดำรงชีพของประชาชนชุมชนอ่าวป่าคอกเกี่ยวข้องกับด้านการพาณิชย์และอุตสาหกรรมขนาดเล็กมากขึ้น มีหมู่บ้านจัดสรร โรงแรม บ้านเช่า มินิมาร์ท บริษัท โรงงานขนาดเล็ก อุตสาหกรรมเกี่ยวเนื่องกับประมง เกิดขึ้นและตั้งอยู่ใกล้ถนนสายหลัก และสายรองที่บ้านยามูที่ตั้งอยู่บริเวณแหลมยามู และบ้าน

เกาะนาคา ซึ่งเป็นเกาะคาบเกี่ยวระหว่างอ่าวปอและอ่าวป่าคลอก ทำให้รายได้เฉลี่ยต่อหัวของประชาชนในชุมชนอ่าวป่าคลอก จากข้อมูล จปฐ.ปี ๒๕๕๔ (อบต.ป่าคลอก, ๒๕๕๔) ๑) ชุมชนบ้านยามู ๔๙,๑๔๓.๕๖ บาท ๒) ชุมชนบ้านผักฉืด ๖๐,๔๖๒.๙๑ บาท ๓) ชุมชนบ้านบางโรง ๖๒,๘๓๔.๐๕ บาท และ ๔) ชุมชนบ้านป่าคลอก ๖๕,๙๔๑.๒๖ บาท

ด้านเศรษฐกิจ ในอดีตประชาชนในชุมชนบ้านป่าคลอก ประกอบอาชีพด้านเกษตร ได้แก่ การทำสวนยาง ผลไม้ ประมง และยังประกอบอาชีพรับจ้าง แต่เป็นการรับจ้างทำสวน อาชีพค้าขาย แต่เป็นการนำของพื้นบ้าน เช่น หอย ปูปลา ที่รับซื้อจากชาวบ้านไปขายในตลาดในเมือง เช่น ตลาดสดสะพานหิน ตลาดสดในเทศบาลเมืองภูเก็ต มีรถในหมู่บ้านรับส่งไปตลาดตอนรุ่งเช้าและรอรับกลับในตอนเที่ยง ตอนนี้อยู่ตามตลาดนัดในจังหวัดภูเก็ตด้วยส่วนตัว ในปัจจุบันนอกจากทำสวนผักผลไม้ มีร้านค้า ส่วนใหญ่ตั้งอยู่ในเขตถนนสายหลัก โดยรายได้เฉลี่ยของประชาชนในชุมชนต่อปี จากข้อมูล จปฐ. พ.ศ.๒๕๕๔ คนละ ๖๕,๙๔๑.๒๖ บาท ซึ่งมากที่สุดในตัวบิลป่าคลอก นอกจากนี้ยังมีกลุ่มอาชีพที่จัดตั้งขึ้นโดยประชาชน และการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอกทั้งรัฐและองค์กรพัฒนาเอกชน ได้แก่ กลุ่มเกษตรกรทำสวนยางพารา ซึ่งเป็นกลุ่มของประชาชนที่ก่อตั้งมาเป็นเวลายาวนาน และเป็นกลุ่มที่รับซื้อยางพาราขนาดใหญ่ที่สุดในจังหวัดภูเก็ต โดยจะมีการประมูลราคายางพาราทุกวันพฤหัสบดี

ในช่วงเวลาที่ทรัพยากรทางทะเลลดน้อยลง ทำให้การทำมาหากินกับทะเลลำบากมากขึ้น ประชาชนบางส่วนหาช่องทางการดำรงชีวิตใหม่ เช่น นายชะลอ การะเกต หันหลังชีวิตให้กับทะเลและมาทำเกษตรบนบก ปลูกพืชระยะสั้นขายในเมืองภูเก็ต เช่น ปลูกผักบุงจิ้น แต่ไม่มีความยั่งยืนต่อมาเมื่อประมาณปี ๒๕๕๒ บริษัท ปตท.จำกัด (มหาชน) เข้ามาขับเคลื่อนโครงการ ๘๔ ตำบล วิถีพอเพียง ได้นำประชาชนที่เข้าร่วมโครงการไปศึกษาดูงานในพื้นที่ต่าง ๆ ก่อนที่จะรวมกลุ่มกันทำกิจกรรมเพื่อการพึ่งตนเองโดยการทำบัญชีครัวเรือนเพื่อลดรายรับรายจ่าย กรมพัฒนาที่ดินเข้ามาแนะนำทำน้ำหมักชีวภาพปลูกพืช พัฒนาเป็น “กลุ่มเศรษฐกิจพอเพียงเกษตรอินทรีย์” จนสามารถพึ่งตนเองได้ มีหน่วยงานและผู้สนใจรายบุคคลเข้ามาศึกษาดูงานไม่เว้นแต่ละวัน รวมทั้งการได้รับเชิญเป็นวิทยากรในสถานที่ต่าง ๆ ด้วย นอกจากนั้นยังได้จัดตั้ง กลุ่มออมทรัพย์เกษตรพอเพียงอินทรีย์ เมื่อเดือนมีนาคม ๒๕๕๔ มีสมาชิก ๔๓ คน รับฝากเงินสมาชิกตามจำนวนหุ้นทุกวันที่ ๒ ของเดือนเท่านั้น ยังไม่มีการปล่อยเงินกู้และสร้างสวัสดิการ นอกเหนือจากนั้นยังมี กลุ่มออมทรัพย์สัจจะบ้านป่าคลอก (ชุมชนท่าหลา) สมาชิกส่วนใหญ่เป็นสมาชิกกลุ่มอนุรักษ์ป่าชายเลนฯ และประชาชนในชุมชนบ้านป่าคลอก ปัจจุบันมีสมาชิก ๕๐๐ กว่าคน กลุ่มเครื่องแกงตำมือ บ้านท่าหลา สร้างรายได้ให้สมาชิกที่มีประมาณ ๕ คน เดือนละประมาณ ๒-๓,๐๐๐ บาท

เศรษฐกิจของชุมชน ประชาชนในชุมชนมีความหลากหลายในการดำรงชีพ ทั้งที่เกี่ยวข้องกับป่าบนบกทั้งบริเวณชายเขาพระแทวและพื้นที่ราบ มีหลายครอบครัวทำสวนผลไม้ เช่นทุเรียนทั้งพันธุ์พื้นเมืองและพันธุ์สมัยใหม่ สะตอ และยังมีสวนยางพารา ผลไม้ส่วนใหญ่เหล่านี้ส่งขายในตลาดเมืองภูเก็ต รวมทั้งวางแผงลอยขายบริเวณ ๒ ข้างทางถนนสาย ๔๐๒๗ (แยกท่าเรือ -บางโรงเมืองใหม่) ร้าน ๗-๑๑ และร้านซูเปอร์ซีฟ ซึ่งเป็นร้านค้าท้องถิ่นในจังหวัดภูเก็ต กำลังเปิดห้างโลตัส นอกจากนี้มีปั๊มน้ำมันขนาดเล็กอีก ๑ แห่ง นอกจากนี้ยังมีตลาดสดที่บริเวณมัสยิดบางโรงที่ประชาชนในชุมชนและภายนอกมาขายสินค้ากันทุกวันเสาร์และวันอังคาร ในตอนเช้าจะมีร้านค้า ที่เป็นทั้ง

ร้านอาหารที่ขายอาหารพื้นเมือง เช่น ขนมจีน ขายน้ำซากาแพอยู่ตามจุดต่าง ๆ ในชุมชน นอกจากนี้ เป็นสถานที่รับประทานอาหารเช้าของคนในชุมชนบางครอบครัวแล้ว ยังเป็นที่พบปะของคนในชุมชน ทำให้เกิดการรับรู้และแลกเปลี่ยนข่าวสารระหว่างกันด้วย

ในภาวะที่เศรษฐกิจทุนนิยมเข้ามาในชุมชนตั้งแต่ยุคสัมปทานป่าชายเลนเพื่อเผาถ่าน ปี ๒๕๑๓-๒๕๒๙ การทำนาแก้งขยายเข้ามาช่วงปี ๒๕๓๗-๒๕๓๙ และนโยบายสนับสนุนการท่องเที่ยว ให้เป็นเศรษฐกิจจากแร่ดีบุก ซึ่งเป็นรายได้หลักของจังหวัดภูเก็ตต้องยุติลงเมื่อประมาณปี ๒๕๓๐ ใน ภาวะดังกล่าวทำให้ประชาชนในชุมชนบ้านป่าคอก บ้างบางโรง ส่วนหนึ่งต้องสูญเสียที่ดิน หนี้สิน ปัญหาสังคม รวมทั้งการสูญเสียพื้นที่ป่าชายเลน จากนาแก้งและเตาเผาถ่าน โดยเตาถ่านที่เคยมีบริเวณ ใกล้ลำห้วยบางโรงทางเข้าไปยังท่าเรือหยุดไปเมื่อมีการยกเลิกสัมปทานป่าไม้ แต่การเข้ามาของนาแก้งใน ช่วงเวลาต่อมาได้สร้างความเสียหายให้กับป่าชายเลนในพื้นที่เป็นจำนวนมาก ถึงแม้ปัจจุบันจะลด จำนวนลงแต่ก็ยังมีหลงเหลืออยู่ไม่มากนักในบริเวณชุมชนบ้านบางแป ซึ่งเป็นรอยต่อกับบ้านป่าคอก

ดังนั้น หลังจากปี ๒๕๓๕ ชุมชนบ้านบางแป เริ่มทำแผนชุมชน และพบว่าคนในชุมชน เป็นหนีมหาศาล บางคนขายสวนให้นายทุน แล้วกลายมาเป็นยามเฝ้าบ้านของตนเอง บางคนไม่มีที่อยู่ อาศัยที่ ๆ ที่ก่อนหน้านี้เคยมี ดังนั้นในวันที่ ๑๑ มีนาคม ๒๕๔๐ ได้เริ่มจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ ที่ ดำเนินการตามหลักศาสนาอิสลาม คือ ปลอดดอกเบี้ย ในเริ่มแรกได้เงิน ๒๗,๐๐๐ บาท นับถึงปัจจุบัน มีเงินประมาณ ๓๐ กว่าล้านบาท และยังได้จัดสวัสดิการให้กับสมาชิก รวมทั้งดูแลคนด้อยโอกาสให้กับ คนในชุมชน ได้แก่ การสร้างที่อยู่อาศัย ซื่อที่ดิน ๒-๓ ไร่ ขายให้กับคนในชุมชนผ่อน ให้กองทุนชากา ตปีละ ๒ แสนบาทแต่ต้องเป็นสมาชิกสหกรณ์ นอกจากนั้นยังเช่าท่าเรือจากองค์การบริหารส่วนตำบล มาบริหารจัดการเองโดยชุมชน ปีละ ๗๐,๐๐๐ บาท มีร้านอาหารชุมชนที่ตั้งอยู่บริเวณใกล้กับท่าเรือ บางโรงและอยู่ท่ามกลางป่าชายเลนในบริเวณดังกล่าวนอกจากมีร้านอาหารที่เป็นอาหารทะเลสด ๆ จากฟาร์มที่เลี้ยงเองโดยกลุ่มเลี้ยงปลาในกระชังที่อยู่ในบริเวณเดียวกันแล้ว ยังมีกลุ่มเรือคายัค เรือ แคนนู เรือหางยาว นำนักท่องเที่ยวชมความอุดมสมบูรณ์ของป่าชายเลน และนักท่องเที่ยวยังเป็น เสมือนนักท่องเที่ยว และผู้คอยดูแลป่าชายเลนให้กับชุมชนไปในตัวด้วย

ตั้งข้อความที่เขียนไว้ในบอร์ดเพื่อให้ผู้มาเยือนได้อ่านที่ร้านอาหารชุมชน บอกถึงการ จัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ว่า “การจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในบริเวณป่าชายเลนคลองบางโรง เป็นภูมิปัญญาที่ถูกปรับใช้โดยชุมชน ในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน ผ่านรูปแบบ การเรียนรู้ตามอัยาศัย โดยมีการถ่ายทอดเรื่องราวการอนุรักษ์สู่นักท่องเที่ยวตามความสนใจ นอกจากนี้เป็นการใช้ประโยชน์จากป่าชายเลนอย่างยั่งยืนแล้ว ยังช่วยในการดูแลรักษาป่าชายเลนไป พร้อม ๆ กัน โดยทั้งผู้นำเที่ยวและนักท่องเที่ยวจะช่วยกันเฝ้าระวังการบุกรุกทำลายป่าชายเลน การ ทำประมงผิดกฎหมาย นอกจากนี้ ทำให้เยาวชนไปทำงานต่างถิ่น สร้างรายได้ให้ชุมชน และเกิดความ ห่วงแหนทรัพยากรตนเอง”

๔.๑.๖ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

อ่าวป่าคลอก เป็นชุมชนที่มีความหลากหลายทางชีวภาพ เนื่องจากมีพื้นที่ครอบคลุมตั้งแต่ ยอดเขาพระแทว ที่ตั้งชุมชน ป่าชายเลน จนถึงทะเลอ่าวป่าคลอก ซึ่งในแผนพัฒนาสามปี (พ.ศ. ๒๕๕๕-๒๕๕๗) ขององค์การบริหารส่วนตำบลป่าคลอกได้กล่าวถึงลักษณะชุมชนอ่าวป่าคลอกไว้ว่า “เป็นชุมชนที่มีประวัติศาสตร์อันยาวนาน และเชื่อมโยงมาจนถึงปัจจุบัน มีสถาบันทางศาสนา (วัดและมัสยิด) เป็นศูนย์รวมจิตใจ และใช้เป็นแกนหลักในการพัฒนาและการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคม มีผู้นำทางธรรมชาติและทางการที่เข้มแข็งและมีวิสัยทัศน์ การรวมกลุ่มของคนที่มีจิตอาสาในการทำงานเพื่อสังคมและได้รับการยอมรับจากหน่วยงานของรัฐ/เอกชน/ประชาชน เป็นชุมชนที่มีแหล่งทุนธรรมชาติ เช่น ป่าชายเลน/ป่าดิบชื้น/ทรัพยากรชายฝั่ง เป็นตำบลที่ยังมีพื้นที่สีเขียวอยู่มาก อากาศยังบริสุทธิ์ มีระบบสวัสดิการที่เกิดจากฐานศาสนาที่เข้มแข็ง ประชาชนได้รับประโยชน์ครอบคลุมทั้งตำบล มีกลุ่มกิจกรรมที่เข้มแข็งสามารถเป็นแหล่งเรียนรู้ได้ เช่น กลุ่มอนุรักษ์/กลุ่มสตรี/กลุ่มเยาวชน/สถาบันการเงิน แหล่งเรียนรู้เรื่องการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากรชายฝั่ง การจัดการกองทุน/เศรษฐกิจพอเพียง/กลุ่มอาชีพฯ มีสังคมเครือญาติที่เข้มแข็ง ยังเกาะเกี่ยวกันอย่างเหนียวแน่นและมีความสามัคคี” (อบต.ป่าคลอก, ๒๕๕๔)

เขาพระแทว อยู่ด้านทิศตะวันตกของอ่าวป่าคลอก เป็นภูเขาที่ยังความอุดมสมบูรณ์และเป็นแหล่งต้นน้ำดิบหล่อเลี้ยงทั้งคนป่าคลอกและเกาะภูเก็ต อย่างไรก็ตามในปัจจุบันบริเวณเชิงเขาใกล้ชุมชนถูกแผ้วถางปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น ยางพารา ผลไม้ สับปะรด ดังนั้น จึงเหลือป่าธรรมชาติเฉพาะบนเทือกเขาพระแทวเท่านั้น และกรมป่าไม้ ได้แบ่งเขตการใช้พื้นที่ออกเป็น ๓ เขต คือ เขตพื้นที่ป่าสมบูรณ์ของเขตห้ามล่าสัตว์ป่าเขาพระแทว เขตที่ทำกินของราษฎรในเขตห้ามล่าพันธุ์สัตว์ป่า และเขตเป็นพื้นที่นำร่องโครงการเศรษฐกิจพอเพียงในพื้นที่ป่า ตั้งอยู่ที่บ้านป่าคลอก และบ้านพารา เริ่มดำเนินการเมื่อ พ.ศ.๒๕๕๐ ด้านตะวันออกของชุมชน เป็นพื้นที่ป่าชายเลน มีจำนวน ๓ แปลง โดยอยู่ในชุมชนบ้านป่าคลอก ๒ แปลง เนื้อที่ ๗๗๔ ไร่ ส่วนอีก ๑ แปลงอยู่ในชุมชนบ้านบางโรง แต่ยังไม่ได้รับการอนุมัติเป็นป่าชุมชนชายเลน นอกจากนี้บริเวณทะเลอ่าวป่าคลอก ยังมีหญ้าทะเลที่อุดมสมบูรณ์ไม่ต่ำกว่า ๑,๐๐๐ ไร่ ทำให้บริเวณหญ้าทะเลหน้าหาดทำหลายังมีปลาพะยูนกินหญ้าให้เห็นอยู่หลายตัว และยังมีหาดทำหลา เป็นชายหาดทรายที่แม้มีหาดทรายไม่สวยงามเหมือนหาด ป่าตอง แต่เป็นเพียงไม่กี่หาดในเกาะภูเก็ตที่ยังเป็นหาดสาธารณะ ประชาชนยังเข้าไปใช้ประโยชน์ได้ ทั้งการพักผ่อนหย่อนใจ และการลงไปหาสัตว์น้ำทั้งเพื่อการดำรงชีพและค้าขาย

ชุมชนบ้านป่าคลอก มีทรัพยากรธรรมชาติที่หลากหลายตั้งแต่ป่าภูเขา ป่าชายทะเล และทรัพยากรทางทะเล โดยป่าบนภูเขายังคงอุดมสมบูรณ์เป็นแหล่งต้นน้ำที่สำคัญของจังหวัดภูเก็ตและอ่าวป่าคลอก แต่พื้นที่ราบใกล้ภูเขากลายเป็นสวนยางพารา สวนผลไม้ เช่น สละ ตอทุเรียน เงาะ เป็นต้น สำหรับพื้นที่ราบฝั่งใกล้ทะเล เป็นสวนมะพร้าว ถัดลงมาเป็นป่าชายเลน ซึ่งชุมชนบ้านป่าคลอก มีป่าชายเลนขนาดใหญ่ ๒ แปลง คือ ป่าชายเลนชุมชนคลองบางโรง ซึ่งติดกับชุมชนบ้านบางโรง และได้ประกาศจากกรมป่าไม้ เป็นป่าชุมชนเมื่อปี พ.ศ.๒๕๔๗ เนื้อที่ ๔๐๐ ไร่ และป่าชายเลน ป่าประกาศ ๒๔๘๔ อยู่ติดกับชุมชนบ้านยามู ทางทิศใต้ของชุมชน และกรมป่าไม้ได้อนุมัติเป็นป่าชุมชนเมื่อพฤษภาคม ๒๕๕๔ เนื้อที่ ๗๗๔ ไร่ ซึ่งกรมป่าไม้ได้ให้เหตุผลในการประกาศให้ป่าชายเลนทั้ง ๒ เป็นป่าชุมชนว่า “เนื่องจากเป็นป่าที่อุดมสมบูรณ์ แหล่งทรัพยากรธรรมชาติคุ้มครองมหาศาล

และมีความสำคัญต่อวิถีชีวิตประชาชนและเศรษฐกิจของชาติทั้งในปัจจุบันและอนาคต เป็นแหล่งอาศัยวางไข่และแหล่งอาหารสัตว์ แหล่งค้นหาความรู้เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ” (กรมป่าไม้, ๒๕๕๔)

นอกจากนี้ยังมีคลองสายหลักที่ไหลจากเขาพระแทวลงสู่ทะเลอ่าวป่าคอก ได้แก่ คลองบางแป ซึ่งเป็นเขตแบ่งชุมชนกับชุมชนบ้านบางโรง ไหลลงสู่อ่าวป่าคอกที่ป่าชายเลนทางทิศเหนือของหมู่บ้านเขตรอยต่อกับชุมชนบ้านบางโรง เช่นเดียวกับคลองพานยาวที่มีต้นน้ำอยู่ที่เขาพระแทว ไหลผ่านชุมชนบ้านป่าคอก ลงสู่ทะเลอ่าวป่าคอกที่ป่าชายเลนทางทิศใต้ของหมู่บ้าน ในสมัยที่ประชาชนยังทำนาได้ใช้ลำคลองทั้ง ๒ สายนี้ในการทำนา แต่ในปัจจุบันเมื่อประชาชนไม่ได้ทำนา มาประมาณ ๑๐ ปีผ่านมาแล้ว แทบไม่ได้ใช้ประโยชน์จากคลองสายนี้มากนัก นอกจากนั้นแล้วยังมีลำคลองสายเล็ก ๆ ได้แก่ คลองพุทไฟ ที่ไหลจากป่าพุทไฟใกล้กับเขาพระแทว ลงไปเชื่อมต่อกับคลองบางม่วงแล้วไหลลงสู่ทะเลอ่าวป่าคอกที่ป่าชายเลนชุมชน เช่นเดียวกับคลองบางด้วน ซึ่งทั้ง ๒ ลำคลองเป็นคลองน้ำเค็มที่ประชาชนใช้หาอาหารทะเล และเดินทางออกสู่ทะเลอ่าวป่าคอก

บ้านบางโรงเช่นเดียวกับบ้านป่าคอก ที่มีทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ตั้งแต่ยอดเขาพระแทว จนถึงทะเลอ่าวป่าคอก และจากการบอกเล่าของประชาชนที่อาศัยและใช้ประโยชน์กับป่าบนเขาพระแทว พบว่าจากยอดเขาพระแทวมีลำคลองและลำห้วยน้อยใหญ่ที่มีน้ำไหลมาจากยอดเขาพระแทวลงสู่อ่าวป่าคอกอีกหลายสาย เช่น ห้วยหญ้าคา ห้วยหินลาด ห้วยควนมดคัน ห้วยโตนเรียนเก่าตัน โพรกจำปุย ห้วยนาโพรก ฯลฯ เป็นต้น ลำห้วยเหล่านี้นอกจากทำให้เกิดความอุดมสมบูรณ์สามารถปลูกพืช และพืชยืนต้นที่เป็นพืชเศรษฐกิจของชุมชน เช่น ทุเรียน เงาะ และสะตอ ได้เป็นอย่างดีแล้ว ยังเป็นแหล่งน้ำสำหรับใช้ประโยชน์ของประชาชนในพื้นที่ที่อยู่อาศัยของคนในชุมชนอีกด้วย

นอกจากนั้น ป่าชายเลนบางโรง เป็นพื้นที่ป่าชายเลนขนาดใหญ่มีเนื้อที่ประมาณ ๓๐๐ ไร่ อยู่ในเขตรอยต่อระหว่างชุมชนบ้านบางโรงและชุมชนบ้านอ่าวปอ (ม.๖ ต.ป่าคอก) ในพื้นที่ป่าชายเลนและทะเลคลองบางโรง พบสัตว์ ๗๐ ชนิด ทั้งสัตว์ปีก ได้แก่ นก ๗ ชนิด ปลา ๑๕ ชนิด ปลิง ๓ ชนิด ปะการัง ๕ ชนิด กุ้ง ๔ ชนิด ยังมีลิงแสม ปู เปรี๊ยะ หอย แมลง สัตว์เลื้อยคลาน และพบพืช ๒๗ ชนิด ตั้งแต่ป่าชายเลน เช่น พ้อทะเล ฟังกา มะพลับ ลำแพน แสมดำ ฯลฯ จนถึงหญ้าในทะเล

กล่าวโดยสรุป ชุมชนอ่าวป่าคอก ตั้งอยู่ในพื้นที่ตำบลป่าคอก อำเภอกลาง จังหวัดภูเก็ต มีพื้นที่ครอบคลุม ๕ ชุมชนหมู่บ้าน คือ หมู่ที่ ๑ ชุมชนบ้านผักฉืด หมู่ที่ ๒ ชุมชนบ้านป่าคอก หมู่ที่ ๓ ชุมชนบ้านบางโรง หมู่ที่ ๖ ชุมชนบ้านเกาะนาคา และหมู่ที่ ๗ ชุมชนบ้านยามิ แต่พื้นที่ส่วนใหญ่อยู่ในบริเวณชุมชนบ้านป่าคอก และชุมชนบ้านบางโรง ประชาชนส่วนใหญ่ในชุมชนอ่าวป่าคอกนับถือศาสนาอิสลาม โดยเฉพาะชุมชนบ้านบางโรง สำหรับประชาชนที่นับถือศาสนาพุทธประมาณ ๔๘ เปอร์เซ็นต์ อาศัยอยู่ในชุมชนบ้านป่าคอก

ตารางที่ ๘ เปรียบเทียบบริบทชุมชนบ้านบางโรง และบ้านป่าคอก

รายการ	ชุมชนบ้านป่าคอก	ชุมชนบ้านบางโรง
ประชากร (ณ มี.ค. ๕๕)	๘๖๖ ครั้วเรือน ๑,๙๓๗ คน	๙๒๐ ครั้วเรือน ๒,๓๑๒ คน
การนับถือศาสนา	พุทธ	อิสลาม
เครือญาติ ตระกูลที่สำคัญ	สีบวิเศษ มูลตระกูลบุตร	คองนาม ท่อทิพย์ เกิดทรัพย์
ประเพณีและพิธีกรรมประจำปี		
- ม.ค.	- ปีใหม่	- ปีใหม่
- ก.พ.	- ไม่มี	
- มี.ค.	- มาฆบูชา และสวดทำบุญ สะพานยาว	- มาฆบูชา
- เม.ย.	- สงกรานต์	- สงกรานต์ (พุทธ) - สวดกลางบ้าน (พุทธ)
- พ.ค.	- ไม่มี	
- มิ.ย.	- ไม่มี	
- ก.ค.	- เข้าพรรษา	- เข้าพรรษา (พุทธ)
- ส.ค.	- สวดกลางบ้าน และลอยเรือ สะเดาะเคราะห์, เวรเลี้ยงพระ	- ถือศีลอด ๑ เดือน (มุสลิม)
- ก.ย.	- ทำบุญเดือน ๑๐	- ทำบุญเดือน ๑๐ (พุทธ)
- ต.ค.	- ชักพระ ออกพรรษา	- ชักพระ ออกพรรษา
- พ.ย.	- ลอยกระทง, ประชุมกลุ่มฯ	
- ธ.ค.	- ไม่มี	
ความเชื่อ	- เขาพระแก้ว พ่อท่านด้วน	- เขาพระแก้ว
อาชีพของประชาชน	เกษตร ประมง ค้าขาย	เกษตร ประมง ค้าขาย
รายได้ต่อหัวของประชาชน/ปี	๖๕,๙๔๑.๒๖ บาท	๖๒,๘๓๔.๐๕ บาท
ทรัพยากรธรรมชาติ	๒ แปลง	๑ แปลง

๔.๒ พลวัตสถานการณ์และการพัฒนาของชุมชนอ่าวป่าคลอก

ชุมชนอ่าวป่าคลอก เป็นชุมชนที่มีประวัติความเป็นมาที่ยาวนาน เนื่องจากเป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ฝั่งตะวันออกของเกาะภูเก็ต ฝั่งอ่าวพังงา ซึ่งจากข้อมูลที่ได้จากการบอกเล่าของประชาชนในชุมชนอ่าวป่าคลอก และการศึกษาจากเอกสารที่เกี่ยวข้องกับบ้านบางโรง เมืองกลาง พบว่า ในอดีตบริเวณแห่งนี้มีความอุดมสมบูรณ์ของแร่ดีบุกในทะเล และแร่ตะกั่ว ที่นายทุนต่างชาตินิยมนำไปใช้ในระบบอุตสาหกรรม ประกอบกับเป็นชายฝั่งทะเลที่มีเกาะแก่ง มีอ่าวเล็กอ่าวน้อยหลายแห่ง และความอุดมสมบูรณ์ของป่าชายเลนสามารถใช้เป็นที่กำบังลมของนักเดินเรือในทะเลระหว่างประเทศที่มาติดต่อค้าขายในบริเวณนี้ได้เป็นอย่างดี และยังเป็นท่าเรือหลักของเกาะภูเก็ตอีกด้วย สังเกตได้ว่า เมืองเก่าแกในภาคใต้ฝั่งตะวันตกของประเทศไทย จะตั้งอยู่ในบริเวณอ่าวพังงา (เช่น เมืองตะกั่วทุ่ง จังหวัดพังงา) เชื่อมโยงไปยังเมืองกันตัง จังหวัดตรัง ซึ่งเป็นเมืองท่าสำคัญของภาคใต้ในสมัยโบราณ รถไฟสายภาคใต้จะมาหยุดที่เมืองกันตัง ประชาชนฝั่งอันดามัน จะเดินทางไปทำบุญวัดพระมหาธาตุที่เมืองนครศรีธรรมราช หรือกรุงเทพมหานคร ถ้าไม่เดินเท้า ก็ขานั่งเรือมาจากท่าเรือในเมืองตะกั่วทุ่ง และเกาะภูเก็ต มาต่อรถไฟ ที่เมืองกันตัง และเส้นทางเดินเรือเมืองภูเก็ตยังเชื่อมโยงไปยังเมืองสิงคโปร์ บริเวณช่องแคบมะละกา ซึ่งเป็นเมืองท่าสำคัญของภูมิภาคนี้มาตั้งแต่อดีต ประชาชนที่มีฐานะในเกาะภูเก็ตในอดีตนิยมส่งลูกหลานไปศึกษาต่อในเมืองสิงคโปร์ หรือเมืองป็นัง ซึ่งเป็นเกาะแห่งหนึ่งในประเทศมาเลเซียในปัจจุบัน ทำให้เห็นว่าในปัจจุบัน มีชาวจีนจากแผ่นดินใหญ่ที่อพยพผ่านมาทางสิงคโปร์มาตั้งถิ่นฐานเป็นจำนวนมาก เช่นเดียวกับชุมชนบ้านป่าคลอก และบ้านบางโรง เป็นชุมชนที่มีประวัติศาสตร์ที่ยาวนาน โดยชุมชนบ้านป่าคลอก เคยเป็นที่ตั้งและกำลังหลักในการทำศึกสงครามกับกองทัพพม่าที่มีประวัติศาสตร์ควบคู่กับท้าวเทพสตรี ท้าวศรีสุนทร เช่นเดียวกับ ชุมชนบ้านบางโรงที่ยังเป็นที่ตั้งเมืองกลาง - บางโรง เป็นเมืองหนึ่งที่มีกษัตริย์ปกครองเมืองในระยะหนึ่ง (พ.ศ.๒๓๙๑-๒๔๓๓) จนกระทั่งมีการย้ายเมืองไปยังเมืองใหม่ (ตั้งอยู่ใกล้กับทางเข้าสนามบินนานาชาติภูเก็ต) และย้ายมาตั้งบริเวณที่ตั้งของที่ว่ากรมอำเภอเมืองกลาง จังหวัดภูเก็ต ในระยะต่อมา จนถึงปัจจุบัน

เมื่อศึกษาประวัติศาสตร์ของชุมชนแต่ละแห่ง พบว่า ชุมชนชุมชนบ้านป่าคลอกเป็นชุมชนที่มีประวัติความเป็นมาไม่น้อยกว่า ๒๐๐ ปี ตามคำบอกเล่าและบันทึกประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับชุมชนบ้านป่าคลอกส่วนใหญ่กล่าวถึง “ป่าคลอก” ไว้ว่า “ที่ผ่านมามีสภาพเป็นป่าทึบ ต้นไม้สูงใหญ่สัตว์ป่านานาชนิดชุกชุม ต่อมา เมื่อพม่าได้ยกกองทัพเป็นสงคราม ๙ ทศ ซึ่งกองทัพหนึ่งได้มุ่งเข้ามาตีเมืองกลาง โดยกองกำลังส่วนหนึ่งได้ยกพลข้ามช่องแคบบริเวณบ้านท่าฉัตรไชยและท่าหนู และบางส่วนยกพลมาทางชายทะเลจากฝั่งเมืองตะกั่วทุ่ง จังหวัดพังงา และเนื่องจากอ่าวป่าคลอกอยู่ไม่ไกลจากฝั่งอ่าวพังงา กองทัพพม่าจึงได้เกิดปะทะกับกองกำลังของประชาชนที่ตั้งทัพต่อสู้จนผู้คนบาดเจ็บล้มตายเป็นจำนวนมาก แล้วยังจับเด็กแล้วใช้ไฟคลอกเผา จนกระทั่งคุณหญิงจัน (ท้าวเทพสตรี) และคุณหญิงมุก (ท้าวศรีสุนทร) ซึ่งเป็นสองวีรสตรีเมืองกลาง ได้รวบรวมผู้คนต่อสู้กับพม่าจนได้รับชัยชนะ” ดังนั้น จึงสันนิษฐาน คำว่า “ป่าคลอก น่าจะมาจาก “ไฟคลอกเผา” แต่ยังมีข้อสันนิษฐานอีกประการหนึ่ง ที่ให้ความเห็นว่า “ป่าคลอก” น่าจะมาจากคำว่า “คอก” หรือ “กำแพงเมือง” ที่สร้างไว้เพื่อป้องกันข้าศึกยกทัพเข้ามา ซึ่งที่ตั้งของ คอก หรือกำแพงนั้น อยู่บริเวณชายทะเลอ่าวป่าคลอก หรือหาดท่าหลา ซึ่งเป็นที่ตั้งของโรงเรียนวีรสตรีนุสรณ์ โรงเรียนภูเก็ตปัญญาคุณ และสถานสงเคราะห์คนชรา

ขณะที่ ชุมชนบ้านบางโรง เป็นหมู่บ้านหนึ่งในตำบลปากคลอง ที่ตั้งอยู่ทางทิศเหนือติดกับชุมชนบ้านปากคลอง เป็นชุมชนที่มีประวัติความเป็นมาที่ยาวนานไม่น้อยกว่า ๒๐๐ ปีเช่นเดียวกัน เดิมเป็นเมืองกลาง-บางโรง และมีอีกชื่อหนึ่งว่า “บางล่อง” หรือ คลองล่อง หมายถึงความเจริญรุ่งเรือง ทั้งนี้เนื่องจากเดิมเป็นชุมชนเมืองท่าของชาวจีนที่อพยพมาจากแผ่นดินใหญ่ ตัวเมืองมีกำแพงล้อมรอบตามบันทึกแผ่นหินที่ตั้งอยู่บริเวณที่ตั้งของเมืองในอดีต ซึ่งเป็นทางเข้าอ่าวปอ จากสามแยก ประมาณ ๕๐ เมตร บันทึกไว้ว่า “บริเวณนี้มีกำแพงล้อมรอบ มีพื้นที่กว้าง ๘๐ เมตร มีความยาว ๑๒๐ เมตร ทิศใต้มีสระน้ำ ทิศตะวันออกเฉียงใต้เป็นท่าเรือ มีพระเจ้าผู้ครองเมืองหลายองค์ ได้แก่ พระยาเรืองฤทธิ์ประสิทธิ์สงคราม (ทับจันทโรจวงศ์) (พ.ศ.๒๓๙๘-๒๔๐๒) พระยาถลางคิน (บุตรพระยาถลางทับ) (พ.ศ.๒๔๐๒-๒๔๑๒) พระยาถลางเกต (น้องชายถลางคิน) (พ.ศ.๒๔๑๒-๒๔๓๓)”

ภาพที่ ๘ หลักประวัติความเป็นมาเมืองกลาง-บางโรง

เมืองกลาง-บางโรง ในช่วงเวลานั้นมีความรุ่งเรืองมาก ด้านการค้าระหว่างประเทศ เชื่อมโยงไปยังเมืองท่าสิงคโปร์ ปีนัง และอยุธยา เมื่อเกิดสงครามกับพม่าครั้งแรกชาวจีนที่อาศัยอยู่ก่อนแล้ว และมุสลิมที่มาเป็นลูกเรือของชาวจีน เกรงไม่ปลอดภัยในชีวิตจึง ส่วนหนึ่งจึงต้องอพยพหนีไปอยู่ในป่าบนเขาพระแทวที่อยู่หลังชุมชน บางส่วนหนีไปอยู่ในเมืองภูเก็ตและเมืองตะกั่วทุ่ง จังหวัดพังงา แต่สงครามกับพม่าในครั้งแรกไม่ทำให้เมืองกลาง-บางโรงแตกได้ แต่เมื่อพม่าจัดสงคราม ๙ ทပ် โดยกองทัพหนึ่งยกเข้ามาที่บ้านปากคลอง หรือบ้านท่าหลาในปัจจุบัน สงครามครั้งนี้ทำให้เมืองกลาง-บางโรง ได้รับความเสียหายเป็นอย่างมาก ทำให้ชาวจีนและชาวมุสลิมที่เสียชีวิตอยู่แล้วก็ต้องหนีเป็นครั้งที่สอง และชาวจีนได้ทยอยหนีไปอยู่ในเมืองคงเหลือแต่ชาวมุสลิมจนถึงปัจจุบัน

เมื่อการท่องเที่ยวยุคใหม่เข้ามาเกาะภูเก็ตในระยะแรก อ่าวปากคลองไม่ได้รับความสนใจจากนักท่องเที่ยว นักธุรกิจในการมาลงทุนในพื้นที่มากนัก เป็นพื้นที่ทำนาทำไร่ ทำประมงพื้นบ้าน และเผาถ่าน สำหรับการท่องเที่ยวยุคใหม่เป็นเพียงทางผ่านของนักท่องเที่ยวเพื่อลงเรือที่ท่าเรืออ่าวปอ และท่าเรือบางโรง ไปยังสถานที่ท่องเที่ยวต่าง ๆ ในอ่าวพังงาเท่านั้น แต่เมื่อพื้นที่ท่องเที่ยวหลักของภูเก็ตเริ่มอิ่มตัว ขณะเดียวกันบริเวณอ่าวปากคลองที่ดินราคาไม่สูงมากนัก และยังมีที่ดินว่างอีกจำนวนมาก ทำให้โรงแรม ที่พักอาศัย และธุรกิจอื่น ขยายตัวเข้ามายังอ่าวปากคลองมากขึ้น ตั้งแต่ปี ๒๕๔๗ เป็นต้นมา

จากการสรุปทเรียนตามโครงการขับเคลื่อนพลังชุมชนท้องถิ่นสู่เครือข่ายตำบลนำอยู่ของ องค์การบริหารส่วนตำบลป่าคอก สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ และบันทึกไว้ในหนังสือ “วิถีป่าคอก ตำบลป่าคอก อำเภอถลาง จังหวัดภูเก็ต ได้สรุปเส้นทางการ พัฒนาสู่ความเข้มแข็งของชุมชนพึ่งตนเองตำบลป่าคอกออกเป็น ๔ ยุคการพัฒนา ดังนี้

ช่วงที่ ๑ ยุคเงินคือพระเจ้า (พ.ศ.๒๕๑๓-๒๕๓๕) โดยในปี ๒๕๑๓ รัฐบาลให้สัมปทานป่าชายเลนเพื่อเผาถ่าน ซึ่งตำบลป่าคอก หรืออ่าวป่าคอกมีป่าชายเลนที่อุดมสมบูรณ์ ทำให้เกิดโรงเผาถ่าน ขนาดใหญ่ของนายทุนที่บ้านบางโรงถึง ๒ โรง (ตั้งอยู่บริเวณสวนกล้วยทางไปท่าเรือบางโรงตรงข้าม ท่าเรือประมงพื้นบ้าน) การสัมปทานป่าชายเลนครั้งนั้น ทำให้ป่าชายเลนในอ่าวป่าคอกเสื่อมโทรม สัตว์น้ำลดลง ต้องหาปลาไกลจากที่เดิม ขณะเดียวกันเมื่อชุมชนเกิดความตระหนักต่อปัญหาที่เกิดขึ้น มีคนภายนอกเข้ามาช่วยแก้ไขปัญหาก็เกิดความแตกแยกในชุมชน แบ่งพรรคแบ่งพวก แต่โรงเผาถ่าน ก็หยุดทำการในเวลาต่อมาเมื่อรัฐบาลมีนโยบายเลิกสัมปทานป่าชายเลน ขณะเดียวกันก็ไม่มีป่า ชายเลนสำหรับเป็นวัตถุดิบแล้ว

ประเด็นต่อมาที่สร้างปัญหาให้กับคนอ่าวป่าคอก เมื่อประมาณ พ.ศ.๒๕๒๘ รัฐบาลส่งเสริม ให้มีการทำนาเกลือ นาเกลือจึงเริ่มขยายตัวเข้ามาแย่งอ่าวป่าคอก นายทุนกว้านซื้อที่ดินติดกับป่าชายเลน เพื่อขุดบ่อเลี้ยงกุ้ง เช่นเดียวกันในปี พ.ศ.๒๕๓๕ เรืออวนลากอวนรุน ซึ่งเป็นเรือที่ทำลายสัตว์น้ำเล็ก ๆ และจับได้ในปริมาณมาก เข้ามาหาปลาในบริเวณอ่าวป่าคอกส่งผลให้คนในชุมชนอ่าวป่าคอก ประสบปัญหาการทำมาหากินมากยิ่งขึ้น สภาพเช่นนี้ ทำให้หลายครอบครัว เป็นหนี้จนกระบบ ขาย ที่ดินให้นายทุน ประกอบกับนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวของรัฐบาลเริ่มเป็นผลทำให้บางส่วนอพยพ รับจ้างทำงานในเมือง

ช่วงที่ ๒ ยุคตื่นและเรียนรู้ (พ.ศ.๒๕๓๖-๒๕๔๔) จากสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นในช่วงที่ ๑ ทำให้ ประชาชนหลายหมู่บ้านเกิดความตื่นตัว และรวมกันเพื่อจัดการกับปัญหาดังกล่าว ทั้งโดยตนเอง เนื่องจากเห็นว่าพึ่งพาอาศัยหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องไม่ได้ และบางส่วนก็ร่วมมือกับหน่วยงานของ รัฐที่สามารถทำงานกันได้ รวมทั้งองค์กรพัฒนาเอกชน โดยเริ่มต้นจากวิฤติเศรษฐกิจปี ๒๕๔๐ กองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม (SIF) และ สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) มาสนับสนุนจัดทำ แผนแม่บทชุมชนที่บ้านบางโรง และจุดประกายก่อตั้ง “กองทุนช่วยเหลือ” และพัฒนามาเป็น “กลุ่ม ออมทรัพย์อัล-อามานะห์” ในเวลาต่อมา ขณะเดียวกัน ในปี ๒๕๔๓ ที่บ้านบางลา หมู่ที่ ๘ โดย ประชาชนร่วมมือกันปิดถนนสาย ๔๐๒๗ (อนุสาวรีย์ท้าวเทพสตรีฯ - ป่าคอก - เมืองใหม่) เมื่อ นายทุนออกโฉนดครอบป่าชายเลน ขณะที่วันที่ ๓๐ มกราคม ๒๕๔๔ นายจรินทร์ ราชพล แกนนำ ชุมชนบ้านป่าคอกถูกยิงเสียชีวิต

ช่วงที่ ๓ ยุคยุทธศาสตร์บูรณาการร่วม (พ.ศ.๒๕๔๕-๒๕๔๖) ในปี ๒๕๔๕ สถาบันสิ่งแวดล้อม ไทย เข้ามาสนับสนุนชุมชนจัดทำแผนทรัพยากรตำบลป่าคอก มีการส่งเสริมกลุ่มต่าง ๆ เช่น กลุ่ม ออมทรัพย์บ้านบางลา กลุ่มแม่บ้านเครื่องแกงตำมือบ้านท่าหลา เป็นต้น และในปี ๒๕๔๖ มีการจัดทำ แผนฟื้นฟูชีวิตชุมชนตำบลป่าคอก พบปัจจัยในการพัฒนา ๔ ด้าน คือ องค์กรการเงิน การพัฒนา อาชีพ การอนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อม และการพัฒนาคน องค์กรและความรู้ บูรณาการรัฐ NGOs

ช่วงที่ ๔ ซึ่งเป็นยุคปัจจุบัน (พ.ศ.๒๕๔๗ - ปัจจุบัน) เป็น “ยุคการเมืองเป็นเครื่องมือ ศาสนา เป็นแนวทาง ทรัพยากรเป็นฐานทุนหนุนการสร้างคน” หลังจากเหตุการณ์คลื่นสึนามิในฝั่งทะเล

อันตามัน ชุมชนอ่าวปากคลองได้รับผลกระทบเพียงเล็กน้อย ที่ชุมชนบ้านปากคลอง มีเพียงคลื่นแรงกระทบชายฝั่งเท่านั้น ส่วนที่ชุมชนบ้านบางโรง เรือประมงพื้นบ้านในคลองบางโรง กระชังปลา และร้านอาหารชุมชนได้รับความเสียหายพอสมควรแต่ไม่มากเหมือนฝั่งตะวันตกของเกาะภูเก็ต หลังจากปีนี้ กลุ่มต่าง ๆ ในชุมชนบ้านปากคลอง และบ้านบางโรงมีพัฒนาการขึ้นส่วนหนึ่งจากการสนับสนุนของหน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้อง โดยกลุ่มออมทรัพย์บ้านปากคลอง จัดตั้งธนาคารข้าว และกองทุนดูแลป่า ด้วยเงินกองทุน ๑๐๐,๐๐๐ บาท ที่ได้รับพระราชทานจากสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ที่พระราชทานให้กับครอบครัวราชพลเนื่องจากการเสียชีวิตของนายจूरินทร์ ราชพล จากการดูแลรักษาป่าชายเลน เช่นเดียวกับชุมชนบ้านบางโรงตระหนักถึงผลกระทบจากการขยายตัวของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวที่มีการกว้านซื้อที่ดินในราคาสูง เกิดขึ้นของหมู่บ้านจัดสรรสร้างท่าเทียบเรือ จึงมีการขยายกลุ่มออมทรัพย์อัล-อามานะห์ เป็นสหกรณ์อัล-อามานะห์ภูเก็ต จำกัด เพื่อเปิดกว้างให้บริการเกี่ยวกับที่ดินกับคนทั้งเกาะภูเก็ต และช่วยเหลือสมาชิกกลุ่มที่ไม่มีที่อยู่อาศัยที่ดินในการประกอบอาชีพ และสามารถไถ่ถอนที่ดินกลับคืนมา

ตารางที่ ๙ เปรียบเทียบเส้นทางการพัฒนาสู่ความเข้มแข็งของชุมชนพึ่งตนเองตำบลปากคลอง

ช่วงที่	บ้านปากคลอง	บ้านบางโรง
ยุคเงินคือพระเจ้า (พ.ศ. ๒๕๑๓-๒๕๓๕)	<ul style="list-style-type: none"> - สัมปทานป่าชายเลน - นาทุ้ง - อวนลาก อวนรุน 	<ul style="list-style-type: none"> - สัมปทานป่าชายเลน - นาทุ้ง - กว้านซื้อที่ดินของนายทุนออก น.ส.๓ ปลอม
ยุคตื่นและเรียนรู้ (พ.ศ. ๒๕๓๖-๒๕๔๔)	<ul style="list-style-type: none"> - จับอวนลาก อวนรุน - จับรถแม่โคทำนาทุ้ง - ก่อตั้งกลุ่มอนุรักษ์ฯ - นักพัฒนาองค์กรเอกชน (ธนู แนนเนียน) เข้ามามีบทบาทนำไปดูงาน เสริมความรู้ จุดประกายกลุ่มออมทรัพย์ฯ - จूरินทร์ ราชพล แคนนำถูกยิงเสียชีวิต 	<ul style="list-style-type: none"> - จัดทำแผนแม่บทชุมชน โดยสนับสนุนจากกองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม (SIF) และพอช. - พัฒนา “กองทุนช่วยเหลือ” เป็น “กลุ่มออมทรัพย์อัล-อามานะห์”
ยุคยุทธศาสตร์บูรณาการร่วม (พ.ศ. ๒๕๔๕-๒๕๔๖)	กลุ่มแม่บ้านเครื่องแกงตำมือ บ้านท่าหลา	จัดทำแผนชุมชนระดับตำบล
ยุคการเมืองเป็นเครื่องมือ ศาสนาเป็นแนวทางฯ (พ.ศ. ๒๕๔๗ – ปัจจุบัน)	ธนาคารข้าว กองทุนดูแลป่า	สหกรณ์อัล-อามานะห์ ภูเก็ต จำกัด

บทที่ ๕

ลักษณะอำนาจทางสังคมของชุมชนในการจัดการป่าชายเลน

ในบทนี้ศึกษาลักษณะอำนาจทางสังคมของชุมชนในการจัดการป่าชายเลนชุมชนอ่าวป่าคลอก โดยใช้แนวคิด “อำนาจทางสังคม” โดยศึกษาลักษณะอำนาจทางสังคมของชุมชนทั้งระดับชุมชนอ่าวป่าคลอก และระดับชุมชนในพื้นที่วิจัย คือ ชุมชนบ้านป่าคลอก และชุมชนบ้านบางโรง ซึ่งผู้วิจัยจำแนกลักษณะอำนาจทางสังคมของชุมชน ออกเป็น ๒ ส่วน คือ

ส่วนที่ ๑ ที่มาของอำนาจทางสังคมของชุมชน จำแนกเป็น อำนาจทางสังคมที่เกิดจากโครงสร้างทางสังคมของชุมชน และอำนาจทางสังคมที่เกิดจากการปฏิสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับองค์กรภายนอก

ส่วนที่ ๒ รูปแบบและทรัพยากรอำนาจทางสังคมของชุมชน โดยอำนาจทางสังคมของชุมชนจำแนกเป็น อำนาจการบังคับ การอ้างอิงอำนาจที่เหนือกว่า สิทธิอำนาจ และความน่าเชื่อถือ อย่างไรก็ตาม อำนาจทางสังคมจะเกิดผลต่ออาศัยทรัพยากรอำนาจทางสังคม ได้แก่ บทลงโทษ การให้รางวัล ข้อมูลข่าวสาร ความชอบธรรม การอ้างอิง และสถาบันเชี่ยวชาญ โดยมีผลการวิจัย ดังนี้

๕.๑ ที่มาของอำนาจทางสังคมของชุมชน

อำนาจทางสังคมของชุมชน ซึ่งเป็นเครื่องมือในการรวมพลังคนในชุมชน และต่อสู้กับอำนาจภายนอกที่ส่งผลต่อความเป็นอยู่ของประชาชนในชุมชน จำแนกออกเป็น อำนาจทางสังคมเกิดจากโครงสร้างทางสังคมของชุมชน และการปฏิสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับองค์กรภายนอกชุมชน ดังนี้

๕.๑.๑ โครงสร้างทางสังคมของชุมชน แต่ละชุมชนมีโครงสร้างทางสังคมที่หลากหลายและแตกต่างกันตามบริบทของชุมชนแต่ละแห่ง อย่างไรก็ตาม โครงสร้างทางสังคมของชุมชนทุกอย่างไม่ได้เป็นอำนาจทางสังคมของชุมชนเสมอไป ถ้าหากชุมชนไม่ได้นำมาใช้ ซึ่งเป็นที่มาของอำนาจทางสังคมของชุมชนอ่าวป่าคลอก ผลการวิจัยพบว่า โครงสร้างทางสังคมของชุมชนที่เป็นอำนาจทางสังคมของชุมชนในการจัดการป่าชายเลน ได้แก่ ระบบเครือญาติ กลุ่มทางสังคม สถาบันศาสนา (วัด มัสยิด) โรงเรียน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (องค์การบริหารส่วนตำบล/เทศบาล) ดังนี้

(๑) ระบบเครือญาติ ประชาชนในชุมชนอ่าวป่าคลอกส่วนใหญ่เป็นกลุ่มคนดั้งเดิมที่อาศัยอยู่เป็นกลุ่มแรกในประวัติศาสตร์ชุมชน ทำให้ประชาชนในชุมชนมีความเหนียวแน่นในระบบเครือญาติเป็นอย่างมาก ตระกูลใหญ่ที่สำคัญและมีบทบาทในชุมชนบ้านป่าคลอก คือ สืบวิเศษ ส่วนชุมชนบ้านบางโรง คือ ตระกูลเกิดทรัพย์ คงนาม และทอทิพย์ นอกจากนี้ ความเป็นเครือญาติในชุมชนอ่าวป่าคลอกไม่ได้เกิดขึ้นเฉพาะในชุมชนและกลุ่มศาสนาเดียวกันเท่านั้น ยังมีความสัมพันธ์แบบเครือญาติระหว่างชุมชน และกลุ่มคนทั้งสองศาสนาด้วย

เมื่อวิเคราะห์รายชุมชน พบว่า ชุมชนบ้านป่าคลอก ตระกูลที่มีบทบาทสำคัญในเคลื่อนไหวการจัดการป่าชายเลน เป็นตระกูลเล็ก ๆ ในชุมชน และดำรงชีวิตกับทะเล คือ ตระกูลราชพล โดย จุรินทร์ ราชพล เป็นแกนนำหลักในช่วงแรก ต่อมาเสียชีวิตจากการลอบยิงเมื่อปี ๒๕๔๔ ทำให้ นางสุนีย์ ราชพล (เสียชีวิตด้วยโรคมะเร็ง) นายจตุณ ราชพล (น้ำต้อย) และนางจุรีย์ ราชพล (น้ำแต้ว) เป็นแกนนำหลักของกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลนและชายฝั่งบ้านป่าคลอกสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

สำหรับชุมชนบ้านบางโรง ตระกูลที่มีบทบาทสำคัญในการเคลื่อนไหวจัดการป่าชายเลน เป็นตระกูลใหญ่และมีบทบาทสำคัญในชุมชนบ้านบางโรง ทั้ง ๓ ตระกูล คือ เกิดทรัพย์ ท่อทิพย์ และ คงนาม ได้แก่ นายจิระศักดิ์ ท่อทิพย์ นายสำราญ คงนาม และนายเสบ เกิดทรัพย์ หรือประชาชน ในตำบลป่าคลอกเรียกว่า “สามทหารเสือป่าคลอก” นอกจากนี้ คนในตระกูลยังมีตำแหน่งทางการที่สำคัญในตำบลป่าคลอก ได้แก่ นายอิพงษ์ คงนาม เป็นอดีตนายกองค์การบริหารส่วนตำบลป่าคลอก (ปัจจุบันยกฐานะเป็นเทศบาลตำบลป่าคลอก)

(๒) กลุ่มทางสังคม ความสำเร็จในการจัดการป่าชายเลนชุมชนอ่าวป่าคลอก นอกเหนือจากระบบเครือญาติที่เข้มแข็งและมีบทบาทสำคัญแล้ว ยังต้องพิจารณาร่วมกับ “กลุ่มทางสังคม” ในชุมชน ที่ซ้อนทับอยู่ในความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ซึ่งสามารถจำแนกออกเป็น ๒ กลุ่ม คือ กลุ่มแกนนำชุมชนอ่าวป่าคลอก และกลุ่มประชาชนที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชายเลนทั้ง ๒ ชุมชน ดังนี้

(๒.๑) กลุ่มแกนนำชุมชนอ่าวป่าคลอก เป็นกลุ่มทางสังคมที่ไม่ได้เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชายเลนโดยตรง แต่เป็นกลุ่มทางสังคมที่มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาชุมชนอ่าวป่าคลอกมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งชุมชนอ่าวป่าคลอกถือได้ว่าเป็นชุมชนหนึ่งที่มีการสืบทอดกลุ่มแกนนำชุมชนมาเป็นเวลายาวนาน และกระจายอยู่ในชุมชนต่าง ๆ ในอ่าวป่าคลอก ตั้งแต่ก่อนปี ๒๕๒๕ ซึ่งเป็นยุคที่ ดร.ปรีดี โชติช่วง (ปัจจุบัน ดำรงตำแหน่งรองเลขาธิการ สำนักงานสภาพัฒนาการเมือง สถาบันพระปกเกล้า) เป็นพัฒนากรอำเภอประจำตำบล และเป็นคนกลางโดยกำเนิด ความเป็นคนในพื้นที่ ทำให้เป็นผู้ที่รู้พื้นที่ และกล้าที่จะทำงานที่แตกต่างจากข้าราชการคนอื่นในยุคที่ประเทศไทย กำลังอยู่ในยุคสงครามเย็นที่หน่วยงานราชการฝ่ายความมั่นคงเห็นว่าการรวมกลุ่มของประชาชนเป็นภัยอันตรายต่อประเทศ แต่ ดร.ปรีดี โชติช่วง กล้าที่จะทำและเป็นผู้บุกเบิกให้ประชาชนรวมกลุ่มกัน (จนฝ่ายความมั่นคงต้องนำไปฝึกอบรมที่ค่ายทหาร) การทำงานอย่างไม่เกรงกลัวดังกล่าว ทำให้เป็นจุดเริ่มต้นของการเกิดแกนนำในการพัฒนา และพลวัตของสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน ทั้งด้านการพัฒนา และการเคลื่อนไหวทางสังคมในระยะต่อมาได้สร้างแกนนำชุมชนให้เกิดขึ้นในอ่าวป่าคลอกมาจนถึงปัจจุบัน จากการสนทนากลุ่มของแกนนำโครงการ ๘๔ ตำบลชุมชนวิถีพอเพียงตำบลป่าคลอก เมื่อวันที่ ๑๒ ก.ค. ๒๕๕๔ ทำให้เห็นความต่อเนื่องของแกนนำชุมชนอ่าวป่าคลอกตั้งแต่วันที่ ๑ ถึงรุ่นปัจจุบันเป็นรุ่นที่ ๔ บุคคลเหล่านี้ ชาวป่าคลอกเรียกว่า “มนุษย์ทองคำ” ดังนี้

๑) รุ่นที่ ๑ ก่อน พ.ศ.๒๕๒๕ เป็นยุคแกนนำแห่งการสร้างคน โดยพัฒนากรประจำตำบลป่าคลอก (ดร.ปรีดี โชติช่วง) เข้ามาจัดตั้งกลุ่มเกษตรกร กลุ่มเยาวชนทุกหมู่บ้าน แกนนำคนสำคัญ คือ กำนันเล็ก กำนันกุศล ติระนนท์ อาจารย์สานิตย์ ถิ่นเกาะยาว นายฮัลลอ ยี่ยี่ นายหมาด สำเภารัตน์ นายโหมม สำนิกหวัง นายสว่าง กรุณา นายสามารถ พิมาณ

๒) รุ่นที่ ๒ พ.ศ.๒๕๒๕-๒๕๓๖ การจัดการทรัพยากร โดยกระบวนการภาคประชาชน แกนนำเยาวชน กองทุนช่วยเหลือชุมชน แกนนำได้แก่ นายจรรณ ราชพล นายจุนรินทร์ ราชพล นายสนิท มาศเสมอ นายกำเ็ม ช้อหลง นายเสบ เกิดทรัพย์ นายอนันต์ บำรุงนา นายหริม ปานคำ นายหุย สืบโสตร นายสุนทร ท่อทิพย์ นายหมุด สมควรกล้า นายศิริพงศ์ ชี้ช้าง และ นายประวิทย์ นิลวิเชียร

๓) รุ่นที่ ๓ แผนฟื้นฟูชีวิตชุมชน ประสานเชื่อมโยงกับองค์การบริหารส่วนตำบล และการจัดการทรัพยากร ภาคประชาชน แกนนำได้แก่ นายเสบ เกิดทรัพย์ นายจิรศักดิ์ ท่อทิพย์ นายสำราญ คงนาม นางนิมะ อุสาหะ นางลำไย สะยาตะ นายจำเนียร ถิ่นเกาะยาว นางนวล อุ่นแก้ว น.ส.บุญศรี คะนิงการ นายอุสมาน หวังดี และนายปราโมทย์ มุ่งกุ่ม

๔) รุ่นปัจจุบัน เศรษฐกิจชุมชนวิถีพอเพียง แกนนำสำคัญ ได้แก่ นายชะลอ การะเกต น.ส.สุรต์วดี สมุทรสาบัญ นางกัลยา คุ่มบ้าน นางบุญเจือ ดุลพยัคฆ์ นายพยุง กัลป์ปาดานนท์ น.ส.ปราณี เครือชาย นายประวิทย์ นิลวิเชียร นางกัลยา สมัครทะเล นายอนุรักษ์ หลินกัน นางทัศนวรรณ ลาวัลลี นางอรวรรณ สรายุทธิ นางชฎาพร การะเกต นางราศี ถิ่นเกาะยาว น.ส.มุก แสงทรัพย์ นายวิชัย ราชการ นายสมาน บำรุงผล นางอารีย์ ราชพล น.ส.ชลธิชา ถิ่นเกาะยาว นายอาทิตย์ ก้านนก นายอาร์ฟ อิทธิฤทธิ์ นายอภิรัตน์ สุภาพ นายเกษม สุภาพ ฯลฯ

(๒.๒) กลุ่มประชาชนที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชายเลน มีดังนี้

๑) กลุ่มประชาชนชุมชนบ้านป่าคลอก ซึ่งบ้านป่าคลอกเป็นชุมชนกลุ่มแรกในตำบลป่าคลอกที่ตระหนักถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อวิถีชีวิตจากการพัฒนา (เกิดขึ้นใกล้เคียงกับบ้านบางลา บ้านผักฉืด และบ้านพารา) มีกลุ่มประชาชนที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชายเลน ดังนี้

๑.๑) กลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งบ้านป่าคลอก เกิดขึ้นเมื่อปี ๒๕๓๕ โดยประชาชนที่ทำประมงเพื่อการยังชีพ เริ่มเห็นว่าเรือประมงพาณิชย์ใช้เครื่องมือจับสัตว์น้ำผิดกฎหมาย คือ อวนลาก อวนรุน ทำให้ชาวประมงพื้นบ้านเหล่านี้จับสัตว์น้ำในอ่าวป่าคลอกได้ยากลำบากขึ้น ประกอบกับการเข้ามาของนาุ้งกุลาดำได้ทำลายป่าชายเลนในชุมชน ซึ่งเป็นแหล่งอนุบาลและเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำตามธรรมชาติ แม้ประชาชนได้ร้องเรียนให้หน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องดำเนินการ แต่ไม่ได้รับดำเนินการแต่อย่างใด ดังนั้น ประชาชนในชุมชนได้ร่วมมือกันล้อมจับบรมแม่โคที่กำลังทำลายป่าชายเลน สามารถยึดบรมแม่โคได้ ๑ คัน แล้วส่งเจ้าหน้าที่ตำรวจสถานีตำรวจเมืองถลางดำเนินคดี แต่ได้รับคำตอบว่าไม่ใช่หน้าที่หน่วยงานของตนจึงต้องไปแจ้งป่าไม้อำเภอ ทำให้ชาวบ้านเริ่มเห็นว่าพึ่งใครไม่ได้แล้ว จึงมีการพัฒนาจาก “กลุ่มอาสาสมัคร” เป็น “กลุ่มอนุรักษ์” ต่อมา นายธนู แนนเนียน นักพัฒนาองค์กรพัฒนาเอกชน (NGO) ที่กำลังเข้ามาทำงานในพื้นที่ ได้เข้ามาช่วยเหลือ และนำชาวบ้านเข้าพบหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และผู้ว่าราชการจังหวัด จนได้รับการประกาศเป็นเขตอนุรักษ์ จากนั้นนำแกนนำชุมชนไปดูงานที่บ้านแหลมมะขาม ตำบลเขาไม้แก้ว อำเภอสิเกา จังหวัดตรัง ซึ่งเป็นพื้นที่แบบอย่างในการจัดการป่าชายเลนโดยชุมชน และในปี ๒๕๓๘ จัดตั้งเป็น “กลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งบ้านป่าคลอก” มีคณะกรรมการบริหารกลุ่ม ๒๐ คน และมีภูมูระเปียบ บทลงโทษ เป็นกติกาการอยู่ร่วมกันและการใช้ประโยชน์จากป่าชายเลน

๑.๒) กลุ่มสวัสดิการเพื่อสร้างความมั่นคงให้กับชีวิตของสมาชิก เมื่อทำการอนุรักษ์ป่าชายเลนและทะเลอ่าวป่าคลอกได้สำเร็จระยะหนึ่ง จึงพยายามหากิจกรรมอื่นให้สมาชิกทำ และเกิดความมั่นคงในชีวิตมากขึ้น จึงได้จัดตั้งกลุ่มต่าง ๆ ต่อเนื่องเรื่อยมา ทั้งที่เกิดขึ้นเองโดยประชาชนในหมู่บ้าน และการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก ดังนี้

๑.๒.๑) กลุ่มออมทรัพย์เพื่อสวัสดิการบ้านป่าคลอก เป็นกลุ่มที่ประชาชนในหมู่บ้านจัดตั้งขึ้นกันเองโดยเจ้าหน้าที่องค์การพัฒนาเอกชนนำไปศึกษาดูงานที่จังหวัดสงขลา เมื่อเดินทางกลับถึงหมู่บ้านกลุ่มแกนนำ ได้เดินไปชักชวนเพื่อนบ้านทั่วหมู่บ้าน ซึ่งชาวบ้านส่วนหนึ่งเห็น

ด้วยและคิดว่าน่าจะลองทำดู จัดตั้งขึ้นเมื่อเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๓๙ สมาชิกเริ่มต้นเพียง ๕๐ คน ถึงปัจจุบันมีสมาชิกเมื่อปี ๒๕๕๔ จำนวน ๕๐๐ กว่าคน ประมาณ ๖๐ เปอร์เซ็นต์ของประชาชนทั้งชุมชน บ้านป่าคลอก การบริหารกลุ่มออมทรัพย์เป็นไปตามหลักสหกรณ์ทั่วไป มีดอกเบี้ยยสำหรับผู้กู้ คิดร้อยละ ๑ บาทต่อเดือน มีทั้งกู้ฉุกเฉิน และกู้สามัญ ผลกำไรที่ได้จากการกู้ยืมแต่ละปี จะปันผลให้สมาชิก และส่วนหนึ่งนำไปสร้างสวัสดิการให้กับสมาชิก ได้แก่ ซื้อโต๊ะ เก้าอี้ และเต็นสำหรับให้สมาชิกเช่าเมื่อมีงาน แต่จะให้ราคาในฐานะสมาชิก สำหรับบุคคลที่ไม่ได้เป็นสมาชิกจะต้องจ่ายอัตรากาหนึ่ง

ภาพที่ ๙ กลุ่มออมทรัพย์เพื่อสวัสดิการบ้านป่าคลอก

๑.๒.๒) กองทุนเครื่องมือประมง จัดตั้งเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๒ จากการสนับสนุนงบประมาณจากกรมประมงในระยะแรก ๑๐๐,๐๐๐ บาท ตอนแรกคิดว่าจะปล่อยกู้ให้สมาชิกแต่เห็นว่าเป็นเงินจำนวนน้อย จึงนำไปซื้อเครื่องมือประมงมาขายให้กับสมาชิก ตามที่สมาชิกต้องการ โดยสมาชิกผ่อนชำระกับกองทุนอัตราดอกเบี้ยร้อยละ ๑ สมาชิกถือหุ้น ๆ ละ ๑๐๐ บาท ไม่เกินคนละ ๕ หุ้น ลงหุ้นครั้งเดียว ปัจจุบันมีสมาชิก ๖๐ คน ผลกำไรในแต่ละปี ปันผลให้กรรมการจำนวน ๖ คน ๆ ละ ๕๐๐ บาท ปันผลคืนให้สมาชิก ประมาณ ๕๐-๖๐ % ที่เหลือสมทบกลับเข้ากองทุนต่อไป

๑.๒.๓) ธนาคารข้าวสาร เกิดขึ้นในปี ๒๕๔๓ จากการไปศึกษาดูงานที่บ้านส้มป่อย จังหวัดตรัง และนำเงินที่ได้จากการพระราชทานจากสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เมื่อไปรับธงพิทักษ์ป่าเพื่อรักษาชีวิต (ข้างเชือกที่ ๑) เมื่อปี ๒๕๔๒ ณ พระตำหนักทักษิณราชินีเวศน์ จังหวัดนราธิวาส นำเงินไปซื้อข้าวสารจากร้านค้าขายส่งในตัวเมืองภูเก็ตโดยได้รับส่วนลด แล้วมาขายให้สมาชิกในหมู่บ้านราคาถูกกว่าท้องตลาด

ภาพที่ ๑๐ กองทุนข้าวสารชุมชนบ้านป่าคอก
ที่มา ถ่ายภาพโดย นายดนัย ยาดี นักพัฒนาองค์กรพัฒนาเอกชน

๑.๒.๔) กลุ่มเครื่องแกงตำมือ เกิดขึ้นในปี ๒๕๔๓ จากการไปศึกษาดูงานที่เดียวกับธนาคารข้าวสาร กลับมาร่วมกลุ่มกันทำ สมาชิกเริ่มต้น ๑๐ คน เป็นสตรีสูงอายุเป็นส่วนใหญ่ ทำให้เป็นอุปสรรคต่อการทำงานในระยะต่อมา เพราะส่วนหนึ่งต้องไปเลี้ยงหลาน ทำงานบ้าน ทำให้ปัจจุบันเหลือสมาชิกกลุ่มเพียง ๖ คน ไม่มีโครงสร้างการบริหาร ทุกคนในกลุ่มช่วยกันทำ ซึ่งแต่ละวันทำเครื่องแกงไม่เหมือนกัน ตามความต้องการของตลาด ซึ่งมีทั้งมาซื้อเองในจังหวัดภูเก็ต ส่งไปยังกรุงเทพมหานคร รายได้แบ่งกันเฉพาะในสมาชิกกลุ่ม อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันรายได้ลดลงกว่าเดิม เนื่องจากวัตถุดิบที่ต้องซื้อจากตลาดในเมือง และในชุมชนราคาแพง

ภาพที่ ๑๑ กลุ่มเครื่องแกงตำมือ บ้านท่าหลา

๑.๒.๕) กลุ่มเยาวชนรักษ์บ้านเรา โรงเรียนวีรสตรีอนุสรณ์ เป็นกลุ่มเยาวชนที่เกิดขึ้นเนื่องจากนักเรียนคนหนึ่งที่ถูกครอบงำโดยกลุ่มอนุรักษ์บ้านป่าคลอกจับกุม เพราะใช้เครื่องมือประมงผิดกฎหมาย จึงเกิดความโกรธแค้นต้องการแก้แค้นด้วยการตั้งกลุ่มอนุรักษ์ในโรงเรียนทำงานแข่งขันกับกลุ่มอนุรักษ์บ้านป่าคลอก จึงได้ปรึกษากับอาจารย์ที่โรงเรียน จัดตั้งเป็น “ชุมชนอนุรักษ์” ขึ้น ในระยะแรกทำงาน ปลูกป่า เก็บขยะ ต่อมามีการจัดค่ายเยาวชนชื่อโครงการว่า “เยาวชนรักษ์บ้านเรา” จึงเป็นที่มาของ “กลุ่มเยาวชนรักษ์บ้านเรา” และทำกิจกรรมร่วมกับชุมชนในตำบลตลอดอย่างไรก็ตาม เมื่อ จุรินทร์ ราชพล ซึ่งแกนนำคนสำคัญของกลุ่มอนุรักษ์บ้านป่าคลอกถูกยิงเสียชีวิตเมื่อวันที่ ๓๐ มกราคม พ.ศ. ๒๕๔๔ ทำให้ผู้ปกครองนักเรียน ซึ่งส่วนใหญ่ทำอาชีพประมงพื้นบ้าน และอาศัยอยู่ในตำบลป่าคลอก เริ่มหวาดกลัวว่าจะส่งผลกระทบต่อลูกหลานของตน ดังนั้น กลุ่มเยาวชนรักษ์บ้านเรา จึงต้องปรับบทบาทของตนเองใหม่ โดยหันมาทำสื่อเพื่อการอนุรักษ์แทน เริ่มต้นด้วยการลองผิดลองถูกเรียนรู้ด้วยตนเอง และมีอาจารย์มานะ สามเมือง อาจารย์ของโรงเรียนวีรสตรีอนุสรณ์ที่สนใจด้านสิ่งแวดล้อมเป็นอาจารย์ที่ปรึกษาคนสำคัญ ต่อมาได้รับการฝึกอบรมเข้าค่าย โดยการสนับสนุนจากองค์กรพัฒนาเอกชนต่างประเทศ เป็นเวลา ๑ เดือน และได้นำผลงานเสนอในการเปิดงานครบรอบ ๓ ปี เหตุการณ์สีนงามิ และเข้าประกวดรางวัลลูกโลกสีเขียว ประเภทกลุ่มเยาวชน จากบริษัท ปตท.จำกัด (มหาชน) เมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๑ และได้รับรางวัลเป็นขวัญกำลังใจในการทำงาน ขณะนี้ได้ทำวิดีโอ ทำสื่อภาพนิ่ง ใบปลิว เอกสาร ละครหุ่น การแสดงละครใบ้ รวมทั้งการสร้างเยาวชนรุ่นใหม่เพื่อสืบทอดรุ่นปัจจุบันที่กำลังจบการศึกษามัธยมศึกษาปีที่ ๖ รุ่นแรก ในปีการศึกษา ๒๕๕๔

๑.๒.๖) นอกจากนี้ยังมีกลุ่มเศรษฐกิจพอเพียงเกษตรอินทรีย์ ก่อตั้งเมื่อ พ.ศ.๒๕๕๒ เมื่อบริษัท ปตท.จำกัด (มหาชน) มีโครงการเข้ามายังชุมชน คือ โครงการ ๘๔ ตำบลวิถีพอเพียง สมาชิกในกลุ่มส่วนหนึ่งเป็นสมาชิกกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลนและชายฝั่ง การได้รับผลกระทบจากการลดลงของสัตว์น้ำในทะเล สมาชิกบางส่วนหาอาชีพใหม่ โดยเฉพาะ ครอบครัวยุชโล การเกษตร เมื่อพบว่าการทำมาหากินกับทะเลแล้วลำบากขึ้น จึงเข้าที่ราชพัสดุหลังองค์การบริหารส่วนตำบลป่าคลอก ๔ ไร่ ปลูกผักบุ้งจีนขายส่งตลาดในตัวเมืองภูเก็ต มีรายได้เฉลี่ยวันละ ๒-๓ พันบาท จนสามารถซื้อรถยนต์กระบะ และซื้อที่ดินที่จังหวัดพังงาอีก ๑ แปลง แต่ก็ประสบปัญหาเกี่ยวกับพ่อค้าคนกลางที่ขายส่งตลอด ประกอบกับหน่วยงานของรัฐที่เคยสนับสนุนและปุ๋ยเคมี และหันมาสนับสนุนปุ๋ยอินทรีย์แทน จึงต้องปรับตัวอีกครั้ง ประกอบกับการเข้ามาของโครงการ ๘๔ ตำบลวิถีพอเพียงของบริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) จึงตัดสินใจเข้าร่วมโครงการ แม้ในระยะแรกจะเข้าร่วมแบบไม่เต็มใจ แต่เมื่อได้ไปศึกษาดูงานในสถานที่ต่าง ๆ กลับมาลองทำดูแล้วได้ผล จึงเริ่มต้นทำอย่างจริงจัง โดยการทำบัญชีครัวเรือน ปลูกพืชแบบผสมผสานขายให้กับพ่อค้า แม่ค้าที่มารับซื้อถึงสวน เลี้ยงสัตว์ ทำปุ๋ยใช้เอง ปลูกข้าวในกระถางไว้ขายให้กับโรงแรมในตัวเมืองภูเก็ต และผู้ที่มาศึกษาดูงาน จัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ฯ และปัจจุบันกลายเป็นสถานที่ศึกษาดูงานของประชาชน เยาวชนกลุ่มต่าง ๆ เกือบทุกวัน รวมทั้งเป็นวิทยากรนอกสถานที่ (ชะลอ การเกษตร และสุขภาพ การเกษตร, สัมภาษณ์, ๔ ก.ค ๒๕๕๔) นอกจากนี้ยังมีส่วนสำคัญที่สนับสนุนให้สมาชิกกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลนและชายฝั่งบ้านป่าคลอก ได้มีกิจกรรมให้สมาชิกภายในกลุ่มได้ทำเพิ่มขึ้น หลังจากทีสมาชิกในกลุ่มเริ่มชอบเขาในกิจกรรมช่วงขณะหนึ่ง

๒) กลุ่มประชาชนชุมชนบ้านบางโรง เกิดขึ้นจากเห็นความสำเร็จของบ้านป่าคลอก ชาวบ้านบางโรงเริ่มตระหนักด้วยตนเองว่าป่าชายเลนในบริเวณหมู่บ้านของตน ได้รับผลกระทบจากการกระแสนิยมไม่ต่างจากบ้านป่าคลอก จากการให้สัมปทานป่าไม้โกงกางแก่นายทุนเพื่อนำไปเผาถ่านเชิงพาณิชย์ การเกิดขึ้นของนาุ้ง รวมทั้งการท่องเที่ยวที่เข้ามาในหมู่บ้าน ชาวบ้านบางส่วนเริ่มเป็นหนี้ สูญเสียที่ดิน ปัญหาเสียดิน อพยพออกจากหมู่บ้าน ทำให้ผู้นำหมู่บ้าน ผู้นำศาสนาและประชาชนบ้านบางโรง ที่พบปะกันเสมอเมื่อทำพิธีละหมาดประจำวัน ๆ ละ ๕ ครั้งที่มีสยิดประจำหมู่บ้าน ทำให้มีสยิดกลายเป็นเวทีพูดคุยแลกเปลี่ยนความเห็นความรู้สึกระหว่างกันจนนำไปสู่การประชุมปรึกษาหารืออย่างเป็นทางการจนเริ่มตระหนักว่าแม้กิจกรรมดังกล่าวจะสร้างเศรษฐกิจให้กับชุมชน แต่ในอีกด้านหนึ่งก็ส่งผลกระทบต่อชุมชนในระยะยาวมากมายเช่นกัน จึงมีความเห็นร่วมกันว่าจำเป็นต้องหาวิธีการอนุรักษ์ไว้ให้ลูกหลานต่อไป

อย่างไรก็ตาม การอนุรักษ์ป่าชายเลนในระยะแรก แม้มีกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อให้ประชาชนตระหนักถึงปัญหาและร่วมกันทำกิจกรรมอนุรักษ์ป่าชายเลน เช่น ปลูกป่า เป็นต้น แต่เมื่อทำไประยะหนึ่งสมาชิกเริ่มหายไป และมีแนวโน้มที่จะหยุดการเคลื่อนไหว ทำให้แกนนำชุมชน และผู้นำศาสนา ปรึกษาหารือกันได้ข้อสรุปว่าการอนุรักษ์ที่ผ่านมาเป็นการอนุรักษ์ที่กินไม่ได้ เป็นเพียงกระแสทางสังคมที่เกิดขึ้นระยะหนึ่งแล้วหายไป ไม่มีความยั่งยืน ดังนั้น จึงคิดกันใหม่ว่าทำอย่างไรที่จะให้การอนุรักษ์เกี่ยวข้องกับเรื่องปากท้องของประชาชน หรือ “การอนุรักษ์ที่กินได้” ต้องทำให้คนในหมู่บ้านสามารถใช้ประโยชน์จากการอนุรักษ์ด้วย ไม่ใช่เก็บไว้อย่างเดียวอย่างที่ผ่านมา จึงได้เริ่มทำกิจกรรมเกี่ยวกับการจัดการป่าชายเลนโดยชุมชน ผ่านองค์กรชุมชนที่ประชาชนในหมู่บ้านจัดตั้งขึ้นที่มีความเชื่อมโยงเกี่ยวเนื่องกัน โดยมีมีสยิดเป็นศูนย์กลาง ซึ่งรายได้ของแต่ละกลุ่มส่วนหนึ่งจะนำมาให้กับมีสยิดเพื่อจัดบริการสาธารณะให้กับชุมชน ดังนี้

๒.๑) กลุ่มสัจจะออมทรัพย์อัลอามานะห์ จัดตั้งเมื่อวันที่ ๑๑ มีนาคม ๒๕๔๐ เป็นกลุ่มแรกที่เกิดขึ้นเพื่อแก้ไขปัญหาหนี้สินและความไม่มั่นคงในชีวิตของประชาชนอันเนื่องจากป่าชายเลนถูกทำลาย โดยเฉพาะ อาชีพ ที่ดิน การศึกษา และสวัสดิการชุมชน โดยบริหารตามหลักศาสนาอิสลาม คือ ไม่มีการเก็บดอกเบี้ย แต่ก็มีประชาชนที่นับถือศาสนาพุทธเป็นสมาชิกด้วย กำไรส่วนหนึ่งปันผลให้สมาชิก มอบเป็นทุนการศึกษาเยาวชนในชุมชน ส่งเสริมอาชีพให้กับประชาชนในชุมชน เช่น การเลี้ยงไก่พื้นบ้าน เลี้ยงแพะ การทำประมงพื้นบ้าน กลุ่มแม่บ้านทำขนม การปลูกพืชสมุนไพร ฯลฯ การจัดสวัสดิการช่วยเหลือสมาชิก มีค่าคลอดบุตร มีเงินชดเชยกรณีเจ็บป่วยนอนโรงพยาบาล เงินช่วยเหลือกรณีเสียชีวิต เงินกู้ และสร้างประโยชน์สาธารณะ สร้างมีสยิด

๒.๒) กลุ่มท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ มีที่ตั้งอยู่ที่ศูนย์บริการนักท่องเที่ยว บริเวณป่าชายเลน ท่าเรือบางโรง และสถานที่นี้ยังเป็นที่ทำกร ที่พบปะของสมาชิกกลุ่มต่าง ๆ รวมทั้งต้อนรับผู้มาเยือน และยังมีกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ ภายในอีกหลายกลุ่ม ได้แก่ “ร้านอาหารของชุมชน” บริการนักท่องเที่ยวที่มาเยือนด้วย โดยใช้วัตถุดิบส่วนใหญ่ที่มีอยู่แล้วของชุมชน โดย “กลุ่มเลี้ยงปลาในกระชัง” ที่อยู่ในบริเวณเดียวกัน โดยผู้ที่ทำอาหารเป็นสมาชิก “กลุ่มแม่บ้าน” ในหมู่บ้านทั้งที่เป็นอาสาสมัครและได้รับค่าจ้าง จำนวน ๔ คน ผลัดเปลี่ยนกันมาทำอาหารและบริการแก่ผู้มาท่องเที่ยว นอกจากนี้ยังมี “กลุ่มเรือคายัค” และเรือบริการนักท่องเที่ยวไปยังเกาะต่าง ๆ ในอ่าวพังงา อยู่ในพื้นที่บริเวณเดียวกันด้วย

ภาพที่ ๑๒ กลุ่มท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บ้านบางโรง

๒.๓) นอกจากนี้ยังมีท่าเทียบเรือบ้านบางโรง ซึ่งชุมชนบ้านบางโรงโดยกลุ่มออมทรัพย์อัล-อามานะห์ เข้าจากองค์การบริหารส่วนตำบลป่าคลอก มาบริหารจัดการโดยเสียค่าเช่าปีละ ๒๕,๐๐๐ บาท ท่าเรือบางโรง เป็นท่าเทียบเรือสำคัญอีกแห่งหนึ่งของเกาะภูเก็ต เนื่องจากเป็นท่าเทียบเรือที่มีเรือโดยสารประจำทางทั้งเรือด่วน (speed boat) และเรือธรรมดาบริการทุกวัน ๑ ปลายทางเที่ยว ระหว่างเกาะภูเก็ต - อำเภอเกาะยาว จังหวัดพังงา - และจังหวัดกระบี่ และยังเป็นท่าเทียบเรือสำหรับบริการนักท่องเที่ยวเดินทางไปยังเกาะต่าง ๆ ในอ่าวพังงา เช่น เกาะยาว เกาะนาคา เกาะปันหยี ฯลฯ เป็นต้น รายได้จากการใช้บริการท่าเทียบเรือดังกล่าว เป็นรายได้ของชุมชน นำมาเป็นสวัสดิการของประชาชนในชุมชนอีกทอดหนึ่ง

ภาพที่ ๑๓ ท่าเทียบเรือบ้านบางโรง

(๓) สถาบันศาสนา ประชาชนในชุมชนอ่าวปากคลอง ประชาชนส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลาม และนับถือศาสนาพุทธ ประมาณ ๒๐ % ดังนั้น สถาบันศาสนา จึงมีอิทธิพลต่อประชาชนในแต่ละกลุ่ม โดยศาสนาอิสลามจะมีศาสนิกเป็นศูนย์กลางของชุมชน ขณะที่ศาสนาพุทธ แต่ละชุมชนจะมีวัดเป็นศูนย์กลาง เช่นเดียวกัน ดังนี้

๓.๑) วัด ประชาชนที่นับถือศาสนาพุทธส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในชุมชนบ้านปากคลอง จึงมีวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน ๑ แห่ง คือ วัดโสภณวนาราม (วัดปากคลอง) เป็นวัดเก่าแก่แห่งหนึ่งในจังหวัดภูเก็ต ที่มีอายุการก่อตั้งไม่น้อยกว่า ๑๐๐ ปี ควบคู่กับการเกิดขึ้นของชุมชนอ่าวปากคลอง และมีสำนักสงฆ์อยู่ในชุมชนใกล้เคียง คือ สำนักสงฆ์บ้านพารา (หมู่ที่ ๔ ตำบลปากคลอง) ในอดีตวัดมีบทบาทต่อความคิด ความเชื่อของประชาชน ผ่านกิจกรรม และพิธีกรรมที่ผสมผสานกับศาสนาพราหมณ์และความเชื่อดั้งเดิมของชุมชน ในปัจจุบันด้วยสภาพเศรษฐกิจที่ประชาชนต้องแข่งขันทำมาหากินมากขึ้น จึงมีเวลาเข้าวัดกั้นน้อยลง ทำให้ประชาชนบวชเพื่อเป็นพระสงฆ์ในระยะยาวกั้นน้อยลง เช่น ช่วงเข้าพรรษา และจำนวนไม่น้อยนิยมบวชพระในระยะ ๓ วัน ๗ วัน หรือ ๑๕ วัน ตามความสะดวกแต่ละคน ทำให้ปัจจุบันวัดโสภณวนารามมีพระสงฆ์ที่เป็นคนอ่าวปากคลองน้อย พระสงฆ์ที่ปฏิบัติศาสนกิจในปัจจุบันมาจากจังหวัดภาคอีสาน อย่างไรก็ตาม ในวันสำคัญต่าง ๆ เช่น เข้าพรรษา เดือน ๑๐ ประชาชนชาวพุทธในอ่าวปากคลองยังมาทำบุญที่วัดกั้นอยู่เช่นเดิม ขณะเดียวกัน วัดยังมี การเชื่อมโยงกับชุมชนผ่านคณะกรรมการวัดที่คัดเลือกโดยที่ประชุมของประชาชนชาวพุทธ และมีบุคคลที่ประชาชนในชุมชนให้ความเคารพนับถือ และมีบทบาทในชุมชนด้านต่าง ๆ เป็นกรรมการวัด ได้แก่ อดีตกำนันกุศล กิระนนท์ นายจุรณ ราชพล แกนนำกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลนและชายฝั่งบ้านปากคลอง เป็นต้น ส่วนสำนักสงฆ์บ้านพารา อยู่ใกล้บ้านบางโรงประชาชนชาวพุทธบ้านบางโรงนิยมไปทำบุญที่สำนักสงฆ์แห่งนี้ รวมทั้งนิมนต์มาทำบุญที่บ้านด้วย

ถึงแม้วัดจะไม่มีบทบาทโดยตรงต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลนและชายฝั่ง แต่การที่แกนนำกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลนและชายฝั่ง ได้รับการยอมรับให้เป็นกรรมการวัด จากการเลือกตั้งของชาวพุทธที่มาทำบุญที่วัดโสภณวรารามในชุมชนอ่าวป่าคลอก ทำให้เห็นได้ว่า แกนนำกลุ่มอนุรักษ์ฯ ได้รับการยอมรับในบทบาทการอนุรักษ์ป่าชายเลนจากชุมชนชาวพุทธในระดับหนึ่ง ซึ่งสะท้อนถึงการมีอำนาจทางสังคมของแกนนำกลุ่มต่อประชาชนทั่วไป และขณะเดียวกันก็ยังได้รับการอ้างอิงอำนาจทางสังคมจากกลุ่มประชาชนชาวพุทธในชุมชนอ่าวป่าคลอกนั้นด้วย

๑.๓.๒) มัสยิด ในชุมชนอ่าวป่าคลอก ประชาชนส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลาม ดังนั้น ทุกหมู่บ้าน (ยกเว้นบ้านป่าคลอก ที่มีประชาชนนับถือศาสนาอิสลามน้อย) มีมัสยิด ๑ แห่ง เป็นศูนย์กลางของประชาชนในหมู่บ้าน และหลายหมู่บ้านที่มีประชากรมุสลิมมาก มีมัสยิด ๒ แห่ง ดังนี้ บ้านผักฉืด มีมัสยิด ๑ แห่ง คือ มัสยิดมิฟตาฮุลมุญินีน บ้านบางโรง มี ๒ มัสยิด คือ มัสยิดนุรุลญันนะห์ (ทางเข้าท่าเรือบางโรง) และมัสยิดดาริสสลาม (บางแป) และบ้านยามู มี ๒ มัสยิด คือ มัสยิดดารุลมุตตาคีน และมัสยิดมิฟตาฮุลญันนะห์ แต่ละมัสยิดจะมีผู้นำศาสนา ได้แก่ โต๊ะอิหม่าม คอเต็บ บิลาล และคณะกรรมการประจำมัสยิดที่มาจากการเลือกตั้งของประชาชนในชุมชนที่มีมัสยิดตั้งอยู่ คณะกรรมการมัสยิดยังมีบทบาทใน การบริหารจัดการชุมชนด้วย นอกจากนี้ในทุกวันศุกร์ประชาชนที่อยู่ในเขตพื้นที่มัสยิดจะต้องมาละหมาดพร้อมกันใครไม่มาละหมาดที่มัสยิดในวันศุกร์จะมีกติกาในการควบคุมและลงโทษทางสังคมตามมาตรการที่แต่ละมัสยิดกำหนด เพราะการละหมาดในวันศุกร์ นอกจากเป็นกติกากำหนดให้ประชาชนในชุมชนมาพบปะกันสัปดาห์ละ ๑ ครั้ง หลังการละหมาดมีคุตบะห์ประจำวันศุกร์ โดยผู้นำศาสนาและคณะกรรมการมัสยิด สอดแทรกหลักศาสนาแก่ผู้มาละหมาดด้วย ในแต่ละครั้งจะพูดถึงเรื่องราวต่าง ๆ เช่น ยาเสพติด ป่าชายเลน สิ่งแวดล้อม เป็นต้น นอกจากนั้นแล้วมัสยิดเป็นศูนย์กลางการทำกิจกรรมของชุมชนด้านอื่น ๆ เช่น การจัดการศึกษาให้กับเด็กและเยาวชน โรงเรียนตาดีกา กลุ่มออมทรัพย์ภายใต้หลักศาสนาอิสลาม เป็นต้น

เช่นเดียวกับมัสยิดนุรุลญันนะห์ บ้านบางโรง ซึ่งตั้งอยู่ปากทางเข้าท่าเรือบางโรง เป็นมัสยิดเก่าแก่ของบ้านบางโรง เป็นศูนย์กลางของชุมชนบ้านบางโรงในการทำกิจกรรมทางศาสนา และการพัฒนาชุมชน โดยมีแกนนำสำคัญ คือ ผู้นำศาสนา ได้แก่ โต๊ะอิหม่าม คอเต็บ บิลาล และคณะกรรมการมัสยิดที่มาจากการเลือกตั้งของประชาชนมุสลิมในชุมชนบ้านบางโรง จำนวน ๑๒ คน ประชาชนในชุมชนจะให้มัสยิดละหมาดวันละ ๕ เวลา โดยเฉพาะทุกวันศุกร์เวลาตอนบ่าย ประชาชนในชุมชนจะมาละหมาดร่วมกัน และหลังการละหมาดจะมีการปลูกจิตสำนึกของประชาชนผ่านทางคุตบะห์ประจำวันศุกร์ โดยผู้นำศาสนาและคณะกรรมการมัสยิด สอดแทรกหลักศาสนาอิสลามที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม “...จักรวาลทั้งผอง เป็นสิ่งที่ต้องอัลเลาะห์ทรงสร้างขึ้น พร้อมระบบและความสมดุลของธรรมชาติ เป็นหน้าที่ของมนุษย์ที่ต้องคอยดูแล...” นอกจากนี้ ยังได้นำหลักศาสนาอิสลามไปใช้ในการแก้ไขปัญหาของชุมชนผ่านการประชุมร่วมกันของผู้นำศาสนา และคณะกรรมการมัสยิด รวมทั้งการจัดระบบสวัสดิการให้กับประชาชนในชุมชนผ่านกลุ่มออมทรัพย์อัล-อามานะห์ ที่ดำเนินการภายใต้หลักศาสนาอิสลาม ไม่มีดอกเบีย และขยายไปสู่การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลน ผ่านการจัดตั้ง “กลุ่มท่องเที่ยวเกษตรเชิงอนุรักษ์บ้านบางโรง” ที่ตั้งอยู่บริเวณป่าชายเลน ใกล้ท่าเรือบ้านบางโรง เป็นสถานที่รับนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ โดยมี “ครัวชุมชน” เป็นร้านอาหารของชุมชนที่ใช้วัตถุดิบจากการเพาะเลี้ยงใน

กระชังของ “กลุ่มประมงพื้นบ้าน” ที่อยู่ในบริเวณเดียวกัน ขณะเดียวกันพนักงานบริการ และแม่ครัวของครัวชุมชน ก็ว่าจ้างสตรีในชุมชนมาทำอาหาร และในบริเวณดังกล่าวยังมีเรือคายัค และเรือหางยาว ไว้บริการนักท่องเที่ยว เที่ยวชมป่าชายเลน ที่ประชาชนในชุมชนบ้านบางโรงช่วยกันฟื้นฟูมาอุดมสมบูรณ์อีกครั้งหนึ่ง หลังจากถูกทำลายไปด้วยการตัดไม้มาเผาถ่านในยุคสัมปทาน และใกล้ ๆ “ครัวชุมชน” ชุมชนโดยมีสยิด ได้เช่าทำเรือบางโรง จากองค์การบริหารส่วนตำบลป่าคลอก ซึ่งเป็นท่าเรือรับ-ส่งนักท่องเที่ยว และคนเดินทางไปยังเกาะต่าง ๆ ในอ่าวพังงา และเรือโดยสารไปยังเกาะยาว และจังหวัดกระบี่ ดังนั้นการจัดการทั้งหลายของชุมชน จะมีมีสยิดนุรุลญันนะห์ บ้านบางโรงเป็นศูนย์กลาง โดยดำเนินการผ่าน “กลุ่มออมทรัพย์อัล-อามานะห์” ถือเป็นสถาบันการเงินของชุมชนด้วย

๑.๔ พิธีกรรม พิธีกรรมที่สำคัญของชุมชนอ่าวป่าคลอกที่เกี่ยวข้องกับป่าชายเลน คือ พิธีสวดกลางบ้านและลอยเรือสะเดาะเคราะห์ ซึ่งจะจัดขึ้นประมาณเดือนสิงหาคมของทุกปี หรือในช่วงเข้าพรรษา โดยพิธีจะมี ๒ อย่างคือ การสวดกลางบ้าน พิธีกรรมนี้ในอดีตจะจัดที่จุดกึ่งกลางของบ้านคือ บริเวณสะพานยาว หรือ บริเวณสนามบิณฑ์ เป็นพิธีกรรมทำขึ้นเพื่อนำความสงบสุขมาให้คนในชุมชนซึ่งจะทำในตอนกลางคืนของวันแรก ขณะเดียวกันอีกวันหนึ่งจะเป็นพิธีลอยเรือสะเดาะเคราะห์ เป็นพิธีกรรมที่ให้ประชาชนเอาเคราะห์กรรมที่มีอยู่ฝากไว้ในเรือที่ร่วมกันสร้าง แล้วลอยไปยังทะเล อย่างไรก็ตามพิธีกรรมเหล่านี้ ไม่ได้เชื่อมโยงกับการจัดการป่าชายเลนโดยตรง แต่การที่ประชาชนในชุมชนได้มาทำกิจกรรมร่วมกันในพิธีกรรมต่าง ๆ ที่คนในชุมชนร่วมกันจัดทำขึ้น ทำให้เกิดความสัมพันธ์ของคนภายในชุมชน รวมทั้งระหว่างชุมชน และระหว่างศาสนา ซึ่งสังเกตได้จากพิธีกรรมใน พ.ศ.๒๕๕๔ มีมุสลิมมาร่วมกิจกรรมด้วยจำนวนไม่น้อย ถึงกระนั้นก็ตาม ในปัจจุบันกิจกรรมเหล่านี้ชุมชนไม่ได้ทำเอาเหมือนที่ผ่านมา เพราะองค์การบริหารส่วนตำบลเข้ามาทำหน้าที่แทน ดังนั้นความคาดหวังต่อความสัมพันธ์ของคนในชุมชนจึงลดน้อยลง

ภาพ ๑๔ พิธีลอยเรือสะเดาะเคราะห์ชุมชนบ้านป่าคลอก

๑.๕ โรงเรียน ในชุมชนอ่าวป่าคลอกมีโรงเรียนประถมศึกษา ๓ แห่ง คือ โรงเรียนบ้านผักฉืด โรงเรียนบ้านป่าคลอก และโรงเรียนบ้านบางโรง มีโรงเรียนมัธยมศึกษา ๑ แห่ง คือ โรงเรียนวีรสตรีอนุสรณ์ และยังมีโรงเรียนศึกษาพิเศษ (สอนผู้พิการ) ๑ แห่ง คือ โรงเรียนภูเก็ตปัญญานุกูล

๑.๕.๑) โรงเรียนประถม ในอดีตโรงเรียนถือได้ว่าเป็นส่วนประกอบหนึ่งของชุมชน ปัจจุบันความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนในหลายพื้นที่ลดลง แต่สำหรับชุมชนอ่าวป่าคลอก โรงเรียนกับชุมชนยังมีความสัมพันธ์ที่ดีผ่านคณะกรรมการสถานศึกษาที่จัดตั้งขึ้น โดยมีประชาชนในชุมชนเป็นกรรมการด้วย สำหรับการจัดการปายาเลน โรงเรียนประถมศึกษาที่อยู่ในชุมชนอ่าวป่าคลอก จะมาเกี่ยวข้องกับการให้นักเรียน ครู และชุมชน ร่วมกันปลูกปายาเลนในโอกาสต่าง ๆ

๑.๕.๒) โรงเรียนมัธยมศึกษา แห่งเดียวในตำบลและอ่าวป่าคลอก คือ โรงเรียนวิรสตรีอนุสรณ์ เป็นโรงเรียนที่มีบทบาทสำคัญ ในการสนับสนุนส่งเสริมนักเรียนเกี่ยวข้องกับการจัดการปายาเลน โดยเฉพาะ “กลุ่มเยาวชนรักษ์บ้านเรา” เป็นกลุ่มที่จัดตั้งโดยนักเรียนคนหนึ่งที่ได้ผู้ปกครองรับผลกระทบจากการปราบปรามเรือประมงพาณิชย์ของเจ้าหน้าที่รัฐ และกลุ่มอนุรักษ์ฯ บ้านป่าคลอก ตั้งกลุ่มขึ้นมาเพื่อแข่งขันทำงานกับกลุ่มอนุรักษ์ฯ บ้านป่าคลอก แต่เมื่อทำงานระยะหนึ่ง เกิดความเข้าใจกัน และได้พัฒนาจากกลุ่มเยาวชนเล็ก ๆ ในโรงเรียนวิรสตรีอนุสรณ์ เป็นกลุ่มเยาวชนรักษ์บ้านเรา และเป็นชุมชนอนุรักษ์ฯ ในโรงเรียน ประกอบกับ อาจารย์มานะ สามเมือง ซึ่งเป็นอาจารย์ที่สนใจเรื่องสิ่งแวดล้อมอยู่แล้ว และได้ทำกิจกรรมร่วมกับสมาชิกกลุ่มอนุรักษ์ฯ บ้านป่าคลอกเสมอมา จึงเป็นผู้สนับสนุนให้กลุ่มเยาวชนรักษ์บ้านเรา ได้ทำกิจกรรมการอนุรักษ์อย่างจริงจัง จนเมื่อปี พ.ศ.๒๕๔๙ ได้รับรางวัลลูกโลกสีเขียวจา บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) นอกจากนี้โรงเรียนยังมีบทบาทด้านต่าง ๆ ดังนี้ (มานะ สามเมือง, สัมภาษณ์, ๔ กรกฎาคม ๒๕๕๔)

(๑) ด้านสิ่งแวดล้อม ดูแลป่า เนื่องจากถ้าให้นักเรียนผลัดกัน เคลื่อนไหวคงทำได้ลำบาก เพราะไม่สะดวก ดังนั้นงานผลัดกันเครื่องไหวจึงเป็นหน้าที่ของชาวบ้าน ส่วนนักเรียนช่วยปลูกป่า และดูแลรักษาป่า

(๒) ด้านการสร้างจิตสำนึก โดยโรงเรียนเป็นตัวหลักในการสร้างจิตสำนึกในการดูแลรักษาปายาเลนให้กับเด็ก เยาวชนในโรงเรียน และชุมชน เช่น จัดค่ายเด็กโดยได้รับงบประมาณจากองค์การบริหารส่วนจังหวัด ผ่านมหาวิทยาลัยราชภัฏภูเก็ต รวมทั้งการฝึก และจัดแสดงละครหุ่น โดยนักเรียนสมาชิกกลุ่มเยาวชนรักษ์บ้านเรา ให้กับนักเรียนในโรงเรียน

(๓) ร่วมจัดกิจกรรมประเพณี พิธีกรรมของชุมชน ได้แก่ พิธีลอยเรือสะเดาะห์เคราะห์ จะจัดที่โรงเรียนวิรสตรีอนุสรณ์ เช่นเดียวกับเทศกาลเดือน ๑๐ จะใช้เป็นสถานที่ทำจาด (ภาชนะใส่อาหารสำหรับแห่เข้าวัดในเทศกาลเดือน ๑๐) และเทศกาลเข้าพรรษาจะร่วมกับชุมชนนำเทียนพรรษาแห่ไปเมืองภูเก็ต และแห่เข้าวัดในวันเข้าพรรษา

ภาพที่ ๑๕ “กลุ่มเยาวชนรักษบ้านเรา” โรงเรียนวีรสตรีอนุสรณ์ รับรางวัลลูกโลกสีเขียว

๑.๖ องค์การบริหารส่วนตำบลปากคอก (อบต.) เป็นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ที่มีพื้นที่ครอบคลุม ๙ หมู่บ้านในตำบลปากคอก มีคณะผู้บริหาร นำโดยนายกองค์การบริหารส่วนตำบล และสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลมาจากการเลือกตั้งของประชาชนในเขตพื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบล หมู่บ้านละ ๒ คน ตามพระราชบัญญัติสภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ. ๒๕๓๗ มีฐานะเป็นนิติบุคคล ดังนั้น องค์การบริหารส่วนตำบลจึงมีความเป็นอิสระในการดำเนินการในพื้นที่ กล่าวคือ มีงบประมาณเป็นของตนเอง ทั้งโดยจัดเก็บเอง และการอุดหนุนจากรัฐบาล มีบุคลากรทำหน้าที่ช่วยเหลือการทำงานของคณะผู้บริหาร โดยได้รับเงินค่าตอบแทนจากองค์การบริหารส่วนตำบล และสามารถวางแผนการทำงาน โดยจัดทำแผนยุทธศาสตร์การพัฒนา และแผนพัฒนาสามปี ที่สอดคล้องกับสภาพปัญหาของชุมชนต่าง ๆ ในองค์การบริหารส่วนตำบล ผ่านแผนชุมชนที่ดำเนินการโดยการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชน หมู่บ้านในเขตองค์การบริหารส่วนตำบล ทำให้องค์การบริหารส่วนตำบล สามารถทำหน้าที่ของตนเองได้เต็มที่ ซึ่งต่างกับหน่วยงานภูมิภาคทั้งในระดับอำเภอและจังหวัดที่ต้องรอฟังคำสั่งจากหน่วยงานต้นสังกัดในส่วนกลาง โดยขององค์การบริหารส่วนตำบล มีอำนาจหน้าที่ตามพระราชบัญญัติสภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล มาตรา ๖๗ (๗) คุ้มครองดูแล และบำรุงรักษา ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

สำหรับการดำเนินการตามอำนาจหน้าที่ดังกล่าวขององค์การบริหารส่วนตำบลปากคอก ได้จัดทำแผนยุทธศาสตร์การพัฒนา และแผนพัฒนาสามปี โดยแผนยุทธศาสตร์การพัฒนา (พ.ศ.๒๕๕๔-๒๕๕๘) นายกองค์การบริหารส่วนตำบลปากคอก ได้กำหนดนโยบายการพัฒนาท้องถิ่น ด้านบริหารจัดการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ดังนี้

ข้อ ๕.๒ ส่งเสริมสนับสนุนให้มีการสร้างจิตสำนึก และสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่นให้มีความรัก ความหวงแหน ต่อทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมท้องถิ่น ของตำบลป่าคลอก

ข้อ ๕.๓ ส่งเสริม ทำนุบำรุงรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ที่เสื่อมโทรมให้กลับคืนสู่ระบบนิเวศทางธรรมชาติ

ข้อ ๕.๔ เร่งรัดการอนุรักษ์ การพัฒนา ควบคุมดูแลแหล่งธรรมชาติ พื้นที่ชายฝั่งรวมทั้งพื้นที่ทางทะเลทั้งหมด เพื่อรองรับการขยายตัวด้านการท่องเที่ยวของจังหวัดภูเก็ต

ภาพที่ ๑๖ แสดงการสนับสนุนการจัดการป่าชายเลนของ อบต. ป่าคลอก

๒) องค์กรภายนอกชุมชน ได้แก่ หน่วยงานของรัฐ องค์กรธุรกิจ สถาบันการศึกษา สถาบันสื่อมวลชน องค์กรพัฒนาเอกชน และเครือข่าย ซึ่งองค์กรเหล่านี้ อยู่ภายนอกชุมชน แต่ได้เข้ามา มีบทบาทในการจัดการป่าชายเลนของชุมชน จนทำให้ชุมชนมีอำนาจทางสังคมมากขึ้น ดังนี้

๒.๑) หน่วยงานของรัฐ ในการจัดการป่าชายเลน มีหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องทั้งโดยตรง และโดยอ้อมหลายหน่วยงาน กล่าวคือ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องโดยตรง ได้แก่ กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง กรมป่าไม้ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และกรมประมง กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องโดยอ้อม ได้แก่ กระทรวงมหาดไทย ใช้อำนาจตามกฎหมายที่เกี่ยวข้องผ่าน ผู้ว่าราชการจังหวัด นายอำเภอ กำนัน และผู้ใหญ่บ้าน โดยหน่วยงานแต่ละแห่งมีอำนาจหน้าที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชายเลนของชุมชน ดังนี้

๒.๑.๑) หน่วยงานฝ่ายปกครอง ได้แก่ ผู้ว่าราชการจังหวัด อำเภอ รวมถึงกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน โดยผู้ว่าราชการจังหวัด เป็นผู้มีอำนาจสูงสุดในระดับจังหวัดในการใช้อำนาจตามกฎหมาย ที่กระทรวงต่าง ๆ มอบอำนาจให้ปฏิบัติราชการแทน เช่นเดียวกับนายอำเภอ ที่ทำหน้าที่ในระดับ อำเภอ ร่วมกับหัวหน้าส่วนราชการของกระทรวง กรมต่าง ๆ ที่มีหน่วยงานในระดับอำเภอ นอกจากนี้ ยังมีกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ที่ถือเป็นตัวแทนหน่วยงานของรัฐฝ่ายปกครองในระดับตำบล และหมู่บ้าน ซึ่ง การจัดการป้าชายเลนในชุมชนอ่าวป่าคลอกที่ผ่านมา ข้าราชการฝ่ายปกครองเหล่านี้ หลายคนที่ทำให้ การจัดการป้าชายเลนของชุมชนอ่าวป่าคลอกเกิดผลสำเร็จ ได้แก่ นายสุจิต นิमितกุล อดีตผู้ว่า ราชการจังหวัดภูเก็ต (พ.ศ.๒๕๓๖-๒๕๓๙) ในช่วงที่ประชาชนอ่าวป่าคลอกเริ่มต้นเคลื่อนไหวเรื่อง เรือประมงพาณิชย์อ่าวป่าคลอก และป้าชายเลน เมื่อประชาชนเข้าไปพบให้ข้อมูลโดยการนำของ นายธนู แบนเนียน นักพัฒนาองค์กรพัฒนาเอกชน หลังจากนั้นได้ดำเนินการอย่างจริงจัง

“หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง (ถูก) บังคับลงมา ถ้าผู้ว่าฯ ไม่จี้ให้ลงมา คงไม่มีเข้ามา แต่ช่วงนั้นผู้ว่าฯ ให้ ความสนใจ...ประมงรบกันประจำ เกือบกันต่อหน้าผู้ว่าฯ แก่เรียกประมงมาถามว่า ประมงมาอยู่ใน ภูเก็ตทำงานไหม ถ้าทำให้ไปทำ ถ้าเข้ามาให้แจ้งกับผมก่อน”

(สนิท มาศเสมอ, สนทนากลุ่ม, ๒๖ ก.ค.๒๕๕๔)

“ตอนนั้นผู้ว่าฯ สุจิต ให้ความสนใจ แก่บอกมาทางอำเภอ ถ้าชาวบ้านต้องการอะไรให้ไปบอก นายอำเภอ จนบอกให้ตั้งหน่วยเฉพาะกิจที่ตำบลป่าคลอก ประมงจังหวัดลงมาทำงานกับชุมชนเลย”

(จรุณ ราชพล, สนทนากลุ่ม, ๒๖ ก.ค.๒๕๕๔)

๒.๑.๒) กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อม เป็นหน่วยงานหลักในการบริหารจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง ให้มีความสำคัญกับ ป้าชายเลน ซึ่งเป็นทรัพยากรที่มีคุณค่าทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม โดยมีสำนักอนุรักษ์ ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง ซึ่งมีภารกิจเกี่ยวกับการฟื้นฟู การบริหารจัดการทรัพยากรทางทะเล และชายฝั่ง เพื่อความอุดมสมบูรณ์มั่งคั่ง สมดุล และยั่งยืนของทะเลไทย เพื่อเสริมสร้างความมั่นคง ทางสังคมและเศรษฐกิจของประเทศ สำหรับในระดับพื้นที่จะมีศูนย์อนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและ ชายฝั่ง ๖ ศูนย์ ตั้งอยู่ในเขตจังหวัดติดทะเล ตั้งแต่ภาคตะวันออก อ่าวไทย และฝั่งทะเลอันดามัน สำหรับในพื้นที่อ่าวป่าคลอก อยู่ภายใต้การดูแลของศูนย์อนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งที่ ๕ (ภูเก็ต) โดยมีอำนาจหน้าที่ ดังนี้

๑) ดำเนินการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากร และระบบนิเวศน์ทางทะเลและชายฝั่ง ตามแผนปฏิบัติการในพื้นที่รับผิดชอบ

๒) ดำเนินการส่งเสริม เผยแพร่ความรู้ และปลูกจิตสำนึกการอนุรักษ์ทรัพยากร และระบบนิเวศน์ทางทะเลและชายฝั่งตามแผนปฏิบัติการในพื้นที่รับผิดชอบ

๓) ส่งเสริมและพัฒนาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรและ ระบบนิเวศน์ทางทะเลและชายฝั่ง

๔) ดำเนินการควบคุมป้องกันปราบปรามการทำลายทรัพยากรและระบบนิเวศน์ ทางทะเลและชายฝั่ง

๕) ปฏิบัติงานร่วมมือหรือสนับสนุนการปฏิบัติงานของหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้องหรือที่ได้รับมอบหมาย

จากการศึกษาพบว่า ศูนย์อนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งที่ ๕ (ภูเก็ต) เป็นหน่วยงานของรัฐที่มีบทบาทสำคัญในการอนุรักษ์ป่าชายเลน และอ่าวป่าคลอก โดยหน่วยงานได้ส่งเจ้าหน้าที่ไปทำงานกับประชาชน ตั้งแต่อยู่ในสังกัดกรมประมง โดย ชญา วังบุญคง เป็นข้าราชการคนแรกที่เข้าไปทำงานกับประชาชน จัดตั้งกลุ่มอาสาสมัคร ออกจับอวนลากอวนรุนในอ่าวป่าคลอกจนสำเร็จ “ตอนแรกมีปัญหาการแย่งชิงทรัพยากรชายฝั่ง เรืออวนรุนเข้ามา เพราะป่าคลอกเป็นอ่าวที่มีหญ้าทะเลที่อุดมสมบูรณ์...แรก ๆ ชาวบ้านสู้กันเอง เริ่มจากจับรถแม็คโค ...ชาวบ้านขอร้องไปยังผู้ว่าราชการจังหวัด (พงศ์ไพยม วาสฤติ) ...เข้าไปฝึกอาสาสมัคร จัดขบวนการต่อสู้ ความคิด อัตรากำลังเอาปัญหามาคุย แรก ๆ มีปัญหาเหมือนกัน แต่วันนั้นจับเรือได้ ๑๓ ลำ ทำให้ความรู้สึกของชาวบ้านดีขึ้น...” (ชญา วังบุญคง, สัมภาษณ์, ๑๘ ธ.ค.๕๔) และเป็นข้าราชการที่ชาวบ้านให้การกล่าวถึงมาโดยตลอด ซึ่งจากส่วนหนึ่งของบันทึกที่เขียนโดยกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งบ้านป่าคลอก

 <p><i>เจ้าหญิง...ในดวงใจ</i></p> <p>ชญา วังบุญคง หัวหน้าพิทักษ์สิ่งแวดล้อมทางทะเล</p> <p>การทำงานของท่านเป็นที่น่าชื่นชม และทราบดีว่าท่านเกิดปัญหาอย่างเช่น เรืออวนลาก เรือคราดหอย ล่องลำเข้ามาในอาณาเขต ๓,๐๐๐ เมตร เพราะในเขต ๓,๐๐ เมตร เป็นเขตอนุบาลสัตว์น้ำ และเป็นแหล่งหญ้า ท่านปฏิบัติงานปราบปรามทางทะเลที่แรงกายและแรงใจ เพื่อชุมชนที่นี่ได้กินดีอยู่ดี และชุมชนอื่นได้รับความเดือดร้อนจากเรืออวนลาก อวนรุน ท่านรีบเข้าไปในพื้นที่เมื่อได้รับข่าวสารจากชาวประมงที่แจ้งเข้ามาว่ามีเรืออวนลาก อวนรุนเข้ามาในพื้นที่ ท่านก็ได้มาอุ้มน้อง ออกลาดตระเวนและจับกุมในที่สุด ท่านเป็นคนดี มีศีลธรรม มีอุดมการณ์ ไม่รับสินบน ยึดมั่นความดีอีกหลายเรื่องความดีจนมีอาชญากรขาดใจหมด ขอให้ท่านรู้ว่าท่านคือ หนึ่งในดวงใจของทุกคนในชุมชนแห่งนี้ ไม่มีใครจะมาแทนท่านได้</p>	<p>“การทำงานของท่านเป็นที่น่าเกรงขาม และหวาดกลัวของคนที่หากินแบบผิดกฎหมายอย่างเช่น เรืออวนลาก เรือคราดหอย ล่องลำเข้ามาในอาณาเขต ๓,๐๐๐ เมตร เพราะในเขต ๓,๐๐ เมตร เป็นเขตอนุบาลสัตว์น้ำ และเป็นแหล่งหญ้า ท่านปฏิบัติงานปราบปรามทางทะเล ทุ่มเททั้งแรงกายและแรงใจ เพื่อชุมชนที่นี่ได้กินดีอยู่ดี ...ท่านเป็นคนดี มีศีลธรรม มีอุดมการณ์ ไม่รับสินบน ยึดมั่นความดีอีกหลายเรื่องความดีจนมีอาชญากรขาดใจหมด ขอให้ท่านรู้ว่าท่านคือ หนึ่งในดวงใจของทุกคนในชุมชนแห่งนี้ ไม่มีใครที่จะมาแทนท่านได้”</p>
--	---

ภาพที่ ๑๗ ชาวบ้านบันทึกการทำงานของเจ้าหน้าที่รัฐคนหนึ่ง

เช่นเดียวกับข้าราชการอีกหลายคนที่สมาชิกกลุ่มอนุรักษ์ฯ กล่าวถึง ได้แก่ นายไพฑูล แพนชัยภูมิ อดีตผู้อำนวยการศูนย์อนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งที่ ๕ (ภูเก็ต)

“ต้องยกให้กับ ผอ.ไพฑูล กับ ผอ.ชญา ที่ทำให้ไม่มีอวนรุนเลย”

(จูรี ราชพล, สนทนากลุ่ม, ๒๖ ก.ค.๒๕๕๔)

อย่างไรก็ตาม ศูนย์อนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งที่ ๕ (ภูเก็ต) แม้จะทำหน้าที่หลักในการดูแลทรัพยากรทางทะเล และชายฝั่ง เป็นหลักแต่การปฏิบัติในบางครั้งก็มีความคาบเกี่ยวกับป่าชายเลน ซึ่งอยู่ในความรับผิดชอบของ สำนักอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลน โดยส่วนบริหารจัดการทรัพยากรป่าชายเลนที่ ๒ (ภาคใต้ตอนบน:กระบี่) และเป็นอีกหน่วยงานหนึ่งที่สนับสนุนการทำงานของกลุ่มประชาชนในการดูแลทรัพยากรป่าชายเลน ซึ่งทั้ง ๒ หน่วยงานนี้ได้ทำงานสัมพันธ์กันในระดับพื้นที่มาตลอด ซึ่งผู้วิจัยสังเกตจากการจัดสัมมนาเครือข่ายป่าชายเลนจังหวัดพังงา- กระบี่- ภูเก็ต เมื่อวันที่ ๒๕ พฤษภาคม ๒๕๕๔ ณ โรงแรมภูงาธานี จังหวัดพังงา ทั้งสองหน่วยงานได้ร่วมมือกันจัดกิจกรรมครั้งนี้ โดยนำประชาชนที่เป็นเครือข่ายป่าชายเลนทั้ง ๓ จังหวัดมาร่วมสัมมนาแลกเปลี่ยนมุมมอง

นอกจากนั้นแล้ว ยังมีหน่วยงานที่ทำหน้าที่ในเชิงวิชาการ และทำงานด้านข้อมูลทางวิชาการสนับสนุนการเคลื่อนไหวของกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งบ้านป่าคอก คือ สถาบันวิจัยและพัฒนาทรัพยากรทางทะเลชายฝั่งและป่าชายเลน เดิมชื่อ “ศูนย์ชีววิทยาทางทะเลภูเก็ต” สังกัดกรมประมง กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ตั้งอยู่ที่แหลมพันวา อ่าวมะขาม ตำบลวิชิต อำเภอเมืองภูเก็ต จังหวัดภูเก็ต เป็นหน่วยงานที่ตั้งขึ้นตามข้อตกลงความร่วมมือทางวิชาการสาขาชีววิทยาทางทะเล ระหว่างรัฐบาลไทยและเยอรมัน เมื่อวันที่ ๑๑ ตุลาคม ๒๕๑๑ ปัจจุบันสังกัดกรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง มีอำนาจหน้าที่ สำรอง วิจัย ความหลากหลายทางชีวภาพ ประเมินสภาวะทรัพยากรและผลผลิตของระบบนิเวศน์ทางทะเลและชายฝั่ง วิจัยและพัฒนาเทคโนโลยี เพื่ออนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง วิจัยเพื่อขยายพันธุ์ และอนุรักษ์สัตว์ทะเลที่หายากหรือใกล้สูญพันธุ์ วิจัยและติดตามสภาวะการเปลี่ยนแปลงทางสมุทรศาสตร์ และสิ่งแวดล้อมทางทะเลและชายฝั่ง เป็นแหล่งเก็บตัวอย่างทรัพยากรสัตว์และพืชทะเล เพื่อการเรียนรู้ วิจัย และอ้างอิง วิจัยและพัฒนาเทคโนโลยีเพื่อสนับสนุนการฟื้นฟูทะเลไทย และชายฝั่งทะเล ให้มีความอุดมสมบูรณ์ ประสานงานด้านการศึกษาวิจัยกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อการพัฒนาองค์ความรู้ด้านทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง (www.coastaldatabase.com)

๒.๑.๓) สำนักจัดการป่าชุมชน กรมป่าไม้ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีหน้าที่รับผิดชอบ ดังนี้ (ค้นจาก http://www.forest.go.th/community_extension)

๑) ส่งเสริมการจัดการป่าชุมชน กำหนดรูปแบบการส่งเสริมการจัดการป่าชุมชน รวมถึง เสนอแนะนโยบายด้านการจัดการป่าชุมชน

๒) วางแผน ประสานการจัดทำโครงการ แผนการจัดการ และสนับสนุนการพัฒนาจัดการป่าไม้ และป่าชุมชนร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

๓) ดำเนินการเกี่ยวกับการจัดตั้ง ขยาย หรือเพิกถอนป่าชุมชนตามกฎหมายว่าด้วยป่าชุมชน และกฎหมายอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

๔) ดำเนินการเกี่ยวกับฐานข้อมูลป่าชุมชนทั่วประเทศ

๕) ปฏิบัติงานร่วมกับ หรือสนับสนุนการปฏิบัติงานของหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้อง หรือที่ได้รับมอบหมาย

โดยสำนักจัดการป่าชุมชน กรมป่าไม้ ได้อนุมัติป่าชายเลนในชุมชนบ้านป่าคลอก ๒ แปลง เป็นป่าชายเลนชุมชน คือ แปลงที่ ๑ ได้รับการอนุมัติเมื่อวันที่ ๑๑ ธันวาคม ๒๕๔๗ เนื้อที่ ๔๐๐ ไร่ และแปลงที่ ๒ ได้รับการอนุมัติ เมื่อวันที่ ๑๑ พฤษภาคม ๒๕๕๔ เนื้อที่ ๓๗๔ ไร่

ภาพที่ ๑๘ การอนุมัติป่าชายเลนชุมชน ของกรมป่าไม้

(๑.๔) หน่วยงานอื่น ๆ ได้แก่ สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอ สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) โดยทั้ง ๒ หน่วยงานมีบทบาทส่วนใหญ่ในชุมชนบ้านบางโรง กล่าวคือ เมื่อประมาณ ปี ๒๕๑๙ ในช่วงเวลาที่ ดร.ปรีดี โชติช่วง เป็นพัฒนากรประจำตำบลป่าคลอก เข้าไปทำงานกับผู้นำตำบลป่าคลอก จัดตั้งศูนย์เยาวชนตำบลป่าคลอก และมีการพัฒนาเยาวชนอย่างต่อเนื่อง ส่งเยาวชนในชุมชนบ้านบางโรงเข้าร่วมโครงการแลกเปลี่ยนเยาวชนที่ประเทศญี่ปุ่น เป็นเวลา ๑ เดือน คือ นายจรัสศักดิ์ ท่อทิพย์ กลายเป็นแกนนำของชุมชนบ้านบางโรงในปัจจุบัน นอกจากนี้ในปี พ.ศ.๒๕๔๐-๒๕๔๓ หลังวิกฤตเศรษฐกิจ กรมพัฒนาชุมชน โดยโครงการลงทุนเพื่อสังคม (SIF) ได้นำแนวคิดการจัดทำแผนชุมชนมาขยายผลในชุมชน แกนนำชุมชนได้เรียนรู้ทำแผนชุมชน เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาชุมชน โดยมี ๓ แผนงาน คือ แผนพัฒนาคน แผนการจัดการฐานทุนโดยชุมชน และแผนการติดต่อประสานงาน และได้พยายามผลักดันแผนชุมชนไปสู่แผนพัฒนาขององค์การบริหารส่วนตำบลป่าคลอก

๒.๒) บริษัทเอกชน บริษัทเอกชน แต่เข้ามาเกี่ยวข้องในลักษณะการสนับสนุนโครงการกิจกรรม เช่น ปลอ่ยปลา ปลอ่ยกุ้ง การนำนักท่องเที่ยวมาเยี่ยมชมพื้นที่ป่าชายเลนทั้งบ้านบางโรง และบ้านป่าคอก การมาเยี่ยมชมของนักท่องเที่ยวทำให้เป็นกระบอกเสียงของชุมชน การทำให้การอนุรักษ์ป่าชายเลนให้เป็น “การอนุรักษ์ที่กินได้” ต้องให้ประชาชนได้รับประโยชน์จากการอนุรักษ์ด้วย “ไม่ได้อนุรักษ์อย่างเดียว ห้ามทุกอย่าง ทำให้แนวร่วมหายไปเรื่อย ๆ ดังนั้น จึงทำให้เกิดการท่องเที่ยวแก่ชุมชน” (เสบ เกิดทรัพย์, สัมภาษณ์, ๘ ส.ค.๒๕๕๔)

ข้อความที่เขียนไว้ที่บอร์ดนิทรรศการแนะนำชุมชนที่ร้านอาหารชุมชน

“การจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในบริเวณป่าชายเลนคลองบางโรง เป็นภูมิปัญญาที่ถูกปรับใช้โดยชุมชนในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน ผ่านรูปแบบการเรียนรู้ตามอัธยาศัย โดยมีการถ่ายทอดเรื่องราวการอนุรักษ์สู่นักท่องเที่ยวตามความสนใจ นอกจากเป็นการใช้ประโยชน์จากป่าชายเลนอย่างยั่งยืนแล้ว ยังช่วยในการดูแลรักษาป่าชายเลนไปพร้อม ๆ กัน โดยผู้นำเที่ยวและนักท่องเที่ยวจะช่วยกันเฝ้าระวังการบุกรุกทำลายป่าชายเลน การทำประมงผิดกฎหมาย นอกจากนี้ทำให้เยาวชนไม่ต้องไปทำงานต่างถิ่น สร้างรายได้ให้ชุมชน และเกิดความหวงแหนทรัพยากรตนเอง”

ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาทั้งชุมชนบ้านบางโรง และบริเวณหาดท่าหลา ชุมชนบ้านป่าคอกมีประชาชนกลุ่ม องค์กรต่าง ๆ รวมทั้งบริษัทเอกชน มาทำกิจกรรมอยู่เสมอ เช่น เมื่อวันที่ ๒๓ กันยายน ๒๕๕๔ บริษัท Quick Silver เป็นบริษัทระดับโลกทำธุรกิจด้านเสื้อผ้าเกี่ยวกับกีฬาทางน้ำ นำดารานักแสดง และนักสกีที่จะมาแข่งขันที่จังหวัดภูเก็ต มาทำกิจกรรมปลอ่ยพันธุ์ลูกปลาลงทะเล และผู้นำโครงการได้กล่าวต่อนหนึ่งต่อแกนนำกลุ่มอนุรักษ์ฯ บ้านป่าคอก และประชาชนที่มาร่วมกิจกรรมบริเวณหาดท่าหลาว่า “ต้องการทำกิจกรรมเพื่อให้คนทั่วไปได้รับรู้และรักษาป่าชายเลน”

นอกจากนั้น เมื่อวันที่ ๑-๒ ตุลาคม ๒๕๕๔ บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) ภายใต้โครงการ ๘๔ ตำบลวิถีพอเพียง นำดารานักแสดง และแฟนคลับ ประมาณ ๑๐๐ คน มาทำกิจกรรมที่บ้านบางลา ม.๘ และอ่าวป่าคอก โดยการปลูกป่า ล่องเรือชมป่าชายเลนจากอ่าวท่าเรือ (บ้านบางลา) อ้อมแหลมยามู มาที่บ้านป่าคอก ทำกิจกรรมที่กลุ่มเศรษฐกิจพอเพียงเกษตรอินทรีย์ บ้านป่าคอก และบ้านบางโรง การเข้ามาของคณะบุคคลครั้งนี้ ทำให้เห็นสภาพป่าชายเลน ประโยชน์ของป่าชายเลนโดยตรง จากกิจกรรมต่าง ๆ ที่ชุมชนจัดทำและนำเสนอ โดยแกนนำชุมชนอ่าวป่าคอก ซึ่งเป็นผู้ดำเนินโครงการ ๘๔ ตำบลวิถีพอเพียง เช่น นายเสบ เกิดทรัพย์ นายประพันธ์ ถิ่นเกาะยาว เป็นต้น

ภาพที่ ๑๙ การเข้ามามีบทบาทของบริษัทเอกชน

๒.๓) สถาบันการศึกษา สถาบันการศึกษาในระดับอุดมศึกษา มีบทบาทสำคัญต่อการจัดการป่าชายเลนชุมชนอ่าวป่าคลอก ทั้งสถาบันการศึกษาอุดมศึกษาในจังหวัดภูเก็ต ได้แก่ มหาวิทยาลัยราชภัฏภูเก็ต และมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตภูเก็ต นอกจากนี้ยังมีมหาวิทยาลัยนอกพื้นที่จังหวัดภูเก็ต ได้แก่ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช เข้ามามีบทบาทในชุมชนดังนี้

๒.๓.๑) มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช เข้ามาทำกิจกรรมกับชุมชนบ้านป่าคลอกผ่าน อาจารย์บำเพ็ญ เขียวหวาน ก่อนหน้านี้นักวิชาการเกษตร สำนักงานเกษตรจังหวัดพังงา และเป็นเจ้าหน้าที่ กรรมการโครงการ เพื่อติดตามประเมินผลการทำงานของเจ้าหน้าที่โครงการ ได้ไปเยี่ยมชาวบ้าน และช่วยกรมประมง ดำเนินการโครงการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง (CHARM - Coastal Habitats and Resources Management Project) ซึ่งเป็นการลงนามในข้อตกลงทางการเงินระหว่างกรมประมงกับประชาคมยุโรป เมื่อเป็นอาจารย์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช บางครั้งเข้าไปในฐานะวิทยากรที่บรรยาย เรื่องประมงชายฝั่ง ปัจจุบันดำรงตำแหน่ง ผู้อำนวยการศูนย์ศึกษาและเสริมสร้างการจัดการศึกษาเพื่อท้องถิ่น จึงมีบทบาทโดยตรงในการให้ศึกษาอบรมแก่ประชาชน

เมื่อวันที่ ๒๘ กรกฎาคม ๒๕๕๔ ณ บริเวณศาลากลุ่มอนุรักษ์บ้านป่าคลอก หาดท่าหลา รองศาสตราจารย์บำเพ็ญ เขียวหวาน ได้มาชี้แจงหลักสูตรการฝึกอบรมให้กับสมาชิกกลุ่มอนุรักษ์ฯ บ้านป่าคลอก โครงการ “ดำเนินชีวิตตามวิถีเศรษฐกิจพอเพียง” เป็นการเฉลิมฉลอง ๘๔ พรรษา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว โดยการเรียนจะเรียนสัปดาห์ละ ๑ ครั้ง ไม่จำกัดอายุ และวุฒิการศึกษาของผู้เรียน โดยการเรียนจะมีเทปวีดีโอ. ประสบการณ์ทำงานของประชาชนกลุ่มต่าง ๆ ให้ประชาชนที่เรียนร่วมกันศึกษา แลกเปลี่ยนความเห็น ทดลองปฏิบัติจริงหลังจากการเรียนแต่ละครั้ง จบการศึกษาในระดับนี้จะได้ “ปัญญาบัตร” ซึ่งเป็นการสะท้อนให้เห็นเป็นผู้มีปัญหามากกว่ามีความรู้

๒.๓.๒) มหาวิทยาลัยราชภัฏภูเก็ต เป็นสถาบันอุดมศึกษาอีกแห่งหนึ่งที่อยู่ในจังหวัดภูเก็ต มีบทบาทในการสนับสนุนชุมชนอ่าวป่าคลอกในการจัดการป่าชายเลน เช่น การจัดทำโครงการเพาะเลี้ยงพันธุ์ปูดำ บริเวณป่าชายเลนปลูกใหม่ ปากทางเข้าโรงเรียนวิรสตรีนุสรณ์ เพื่อให้พันธุ์ปูดำที่เพาะเลี้ยงเมื่อได้ขนาดที่เหมาะสม ปล่อยลงสู่ทะเลในระยะต่อไป เพื่อเพิ่มจำนวนปูทะเลในอ่าวป่าคลอก แต่โครงการนี้ยุติลงก่อนเริ่มดำเนินการเนื่องจากมีความขัดแย้งกับประชาชนอีกกลุ่มหนึ่งในชุมชน เนื่องจากเห็นว่าพื้นที่ที่กลุ่มใช้เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ เป็นป่าชายเลน การเอารถดักดิน (รถแม็คโคร) ปรับสภาพพื้นที่ในบริเวณดังกล่าว เป็นการทำลายป่าชายเลนของชุมชน จึงได้ทำเรื่องร้องเรียนไปยังผู้ว่าราชการจังหวัด และให้อำเภอดกลางหาข้อเท็จจริง อย่างไรก็ตาม เมื่อประชาชนเห็นเป็นประเด็นปัญหาความขัดแย้ง จึงยุติโครงการดังกล่าว

นอกจากนี้ มหาวิทยาลัยราชภัฏภูเก็ต หลายคณะได้นำนักศึกษา มาศึกษาดูงาน ค่ายพักแรม เรียนรู้การทำกิจกรรมของกลุ่มอนุรักษ์ฯ บ้านป่าคลอก เช่นเดียวกับชุมชนบ้านบางโรง มหาวิทยาลัยราชภัฏภูเก็ต อบรมการทำบัญชีด้วยคอมพิวเตอร์และการจัดเก็บข้อมูลด้วยคอมพิวเตอร์ ให้กับกลุ่มออมทรัพย์อัล-อามานะห์ เพื่อช่วยการทำงานของกลุ่มออมทรัพย์ที่มีจำนวนสมาชิกเพิ่มมากขึ้น เกิดความสะดวกรวดเร็วขึ้น

ภาพที่ ๒๐ คณาจารย์คณะเทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม มอ.ภูเก็ตมาศึกษาดูงาน

๒.๓.๓) มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตภูเก็ต เป็นสถาบันการศึกษาอีกแห่งที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับการจัดกิจกรรมในชุมชนอ่าวป่าคลอก โดยนำนักศึกษาครู และคณาจารย์ มาศึกษาดูงาน ปลูกป่าชายเลนและออกค่าย ได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากองค์การบริหารส่วนจังหวัดภูเก็ต

๒.๔) องค์กรพัฒนาเอกชน (NGO) เป็นหน่วยงานภายนอกชุมชนที่มีบทบาทต่อชุมชนอ่าวป่าคลอก โดยเฉพาะชุมชนบ้านป่าคลอกเป็นอย่างมาก กล่าวคือ เป็นองค์กรที่ทำให้กลุ่มประชาชนชุมชนบ้านป่าคลอกที่กำลังเคลื่อนไหว จัดการกับเรือประมงพาณิชย์ และนายทุนที่บุกรุกป่าชายเลน ได้เข้าพบผู้ว่าราชการจังหวัด เพื่อให้รับทราบถึงการเคลื่อนไหวของประชาชน รวมทั้งการเข้าพบให้ข้อมูลต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และนำประชาชนไปศึกษาดูงานในพื้นที่ต่าง ๆ เพื่อจัดตั้งกลุ่มสวัสดิการ เช่น ฌอฉน กลุ่มออมทรัพย์ที่ ต.คลองแป๊ะ อ.จะนะ จ.สงขลา รวมทั้ง เป็นตัวเชื่อมโยงให้กลุ่มอนุรักษ์ฯ ได้เชื่อมโยงเครือข่ายพื้นที่อื่น ๆ ที่เคลื่อนไหวด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลน และทะเล ผ่านการประชุมสัมมนา เครือข่ายประมงพื้นบ้านและอื่น ๆ

“NGO เข้ามาช่วยแนะนำให้เราได้กว้างไป อย่างผมไม่ค่อยได้อยู่ที่บ้าน ไม่ต้องมีตังค์ก็ไปกันได้ (จตุรณ ราชพล, สนนากลุ่ม, ๒๙ ก.ค. ๒๕๕๔)

“ ช่วงแรกไปประชุมกัน ไปกันไม่ค่อยได้หยุด คนบ้านเราไม่ค่อยไปประชุม แต่ถ้ามีกิจกรรมก็จะมาร่วมกัน มากันหมด แต่หลังจากเจ้าตี๋มตายก็ถอยกันไปบ้าง”

(จตุรี ราชพล, สนนากลุ่ม, ๒๙ ก.ค.๒๕๕๔)

เช่นเดียวกับ ชฎา วังบุญคง (สัมภาษณ์, ๑๕ ธ.ค.๒๕๕๔) กล่าวถึง องค์กรพัฒนาเอกชนว่า “...ตอนนั้นองค์กรพัฒนาเอกชนเข้าไปอยู่แล้ว มีการจัดขบวนการต่อสู้ ต่อต้าน ความคิดอัตรากำลัง เอาปัญหามาพูดคุย เสนอปัญหา สรุบบัญญา...”

องค์กรพัฒนาเอกชนที่เข้ามามีบทบาทในการจัดการป่าชายเลนในชุมชนอ่าวป่าคลอกตั้งแต่เริ่มต้นการเคลื่อนไหวของประชาชนจนถึงปัจจุบัน คือ องค์กรความร่วมมือเพื่อการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ (ARR) ซึ่ง นายธนู แนนเนียน (สัมภาษณ์, ๒๖ ก.ย. ๒๕๕๔) เป็นผู้เริ่มต้นพัฒนาองค์กรนี้ ตั้งแต่เป็นองค์กรเป็นเพียงกิจกรรมเคลื่อนไหวทางสังคมในประเด็นต่าง ๆ ในจังหวัดภูเก็ต และภาคใต้ และพัฒนามาเป็นโครงการความร่วมมือเพื่อการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ และองค์กรความร่วมมือฯ เมื่อปี พ.ศ.๒๕๕๐

ภาพ ๒๑ นายธนู แนนเนียน และ นายदनัย ยาดี (หมาด) นักพัฒนาองค์กรพัฒนาเอกชน

โดยช่วงแรก เป็นการทำงานในระดับพื้นที่โดยมีชมรมอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมภูเก็ต เป็นกลุ่มคนหนุ่มสาวในจังหวัดภูเก็ตที่จบแล้วอยากทำงานที่บ้าน และเป็นกลุ่มที่เคลื่อนไหวคัดค้านการสร้างโรงงานแทนทาลัม ในตัวเมืองภูเก็ต ร่วมกับ กลุ่มนักศึกษาภูเก็ต ๒๔ สถาบัน เมื่อ พ.ศ.๒๕๒๙ รวมทั้ง พ.ศ.๒๕๓๓ ร่วมเคลื่อนไหวคัดค้านนักธุรกิจชาวสวิสเซอร์แลนด์ เข้าพื้นที่บริเวณท่าฉัตรชัย ทำเป็นอาณาจักรของนักท่องเที่ยวต่าง ๆ ชาติ ซึ่งส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมบริเวณดังกล่าวที่มีเต่าตนุวางไข่ จนในที่สุดรัฐบาล พลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ สั่งยุติโครงการ ต่อมาได้ทำการเคลื่อนไหวประเด็นต่าง ๆ ในภาคใต้อย่างต่อเนื่อง ร่วมกับสหพันธ์นิสิตนักศึกษาภาคใต้ และองค์กรอื่น รวมทั้งคัดค้านการสร้างเขื่อนแก่งกรุง จังหวัดสุราษฎร์ธานี และธนู แนนเนียน ก็ได้มาเป็นเจ้าหน้าที่มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าในพระบรมราชูปถัมภ์ หาประเด็นทำงานในพื้นที่ และได้ข่าวว่ามีการบุกรุกป่าชายเลนการบุกรุกของนาถุ๊ง หลายพื้นที่ในจังหวัดพังงา จังหวัดภูเก็ต และตัดสินใจเข้าไปในพื้นที่ตำบลป่าคลอก แต่การเข้าไปตอนแรกไม่ได้ง่าย ถูกการทดสอบจากชาวบ้านตลอดเวลา ชาวบ้านไม่ให้ข้อมูลและสงสัยว่าเป็นสายให้กับนายทุนเรือประมงพาณิชย์ เพราะเป็นคนสะป้า เป็นพื้นที่ที่อวนลากอวนรุน เข้ามาหากินอ่าวป่าคลอก เป็นประจำ ตอนนั้นชาวบ้านไม่รู้ว่า เอ็นจีโอ. คืออะไร และทราบตอนหลังว่าชาวบ้านถูกหลอกจากคนภายนอกมาตลอด จับแล้วปล่อย

ดังนั้น จึงต้องทำให้ชาวบ้านเห็นเป็นรูปธรรม แม้จะยังไม่รู้อะไรเกี่ยวกับระบบราชการ แต่เพื่อให้สามารถทำงานกับชาวบ้านได้ จึงต้องกล้า ลองผิดลองถูกด้วยวิธีการต่าง ๆ เพื่อให้ชาวบ้านเชื่อว่าสามารถทำได้ จึงชวนชาวบ้านไปพบผู้ว่าราชการจังหวัด ทั้ง ๆ ที่ไม่เคยรู้จักผู้ว่าราชการจังหวัด เพียงแต่รู้ว่าเป็นคนที่มาจากจังหวัดอุทัยธานี ที่เพิ่งได้รับมรดกโลกพอดี ตอนนั้นการเข้าพบผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นเรื่องใหญ่มาก สำหรับชาวบ้าน พอไปพบผู้ว่าราชการจังหวัด ผู้ว่าราชการจังหวัด ก็เรียกประมงจังหวัดมาให้ข้อมูล ประมงก็โกรธกล่าวหาว่าฟ้องผู้ว่าราชการจังหวัด จากนั้น

ค้นหาข้อมูลจากสถานที่ต่าง ๆ ทั้งเพื่อให้รู้ และนำไปบอกกับชาวบ้าน แล้วนัดนัดต๋อย (จรุณ ราชพล) แกนนำกลุ่มอนุรักษ์ กำนันเกียรติ กำนันกุศล ผู้อาวุโสในหมู่บ้าน เพื่อต้องการความมั่นใจ เพราะคนเหล่านี้มีบารมีในหมู่บ้านป่าคอก ต่อจากนั้นพาไปประชุมของสหพันธ์ประมงพื้นบ้านภาคใต้ ให้ได้รู้ว่าเขาทำงานมา ๓ ปีแล้วยังไม่เสร็จ เพื่อให้สมาชิกในกลุ่มที่ใจร้อนอยากทำให้สำเร็จเร็ว ๆ จะได้รับรู้ หลังจากนั้นเป็นต้นมาการทำงานของชุมชนบ้านป่าคอกเริ่มมีการถูกกล่าวถึง แต่ยังไม่ได้รับแก้ไข ปัญหาจากหน่วยงานรัฐ และยังคงว่าเป็นเพียงคนร้องเรียน เพราะการทำงานในช่วงแรกของชุมชนบ้านป่าคอก ไม่ไว้ใจรัฐ บางคนบอกว่า “ไม่ต้องเป็นห่วงเขา เข้ามาคุยถึง ตอแหล (โกหก) เพ” จึงต้องทำความเข้าใจวิธีคิดกับชาวบ้านเป็นปี และจัดความสัมพันธ์กับรัฐใหม่ ประกอบกับเมื่อแกนนำถูกยิงเสียชีวิต (จรินทร์ ราชพล) เมื่อวันที่ ๓๐ มกราคม ๒๕๔๔ ทำให้มีการทบทวนบทเรียนในการทำงาน ชาวบ้านบางส่วนถอยออกไป ได้นำชาวบ้านไปประชุมสหพันธ์ประมงพื้นบ้านภาคใต้ พบตัวอย่างการทำงานที่อื่น ๆ และในช่วงเวลาดังกล่าวแนวคิดเบญจภาคีของหมอประเวศ วะสี กำลังมาแรง ทำให้เกิดการเรียนรู้มากขึ้น และระยะเปลี่ยนผ่านที่สำคัญเมื่อโครงการ CHARM เข้ามาผ่านเจ้าหน้าที่สำนักงานเกษตรจังหวัด เป็นโครงการของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ แต่กรมประมง เป็นคนทำงานได้เข้าไปเป็นผู้ช่วยโครงการ เพราะสามารถสื่อสารและเข้าใจชาวบ้าน ซึ่งการทำงานแบบ เอ็นจีโอ. จะได้เปรียบกว่าหน่วยงานของรัฐ และจัดความสัมพันธ์กับทั้งสองส่วนคือ หน่วยงานรัฐที่ต้องการพัฒนา และต้องการให้ชาวบ้านพัฒนาด้วย

๒.๕) สถาบันสื่อมวลชน โดยเฉพาะสื่อมวลชนในระดับท้องถิ่น ซึ่งจังหวัดภูเก็ตมีหนังสือพิมพ์ระดับท้องถิ่นหลายฉบับ เช่น หนังสือพิมพ์เสียงใต้ รวมทั้งศูนย์ข่าวผู้จัดการภาคใต้ มีที่ตั้งอยู่ที่จังหวัดภูเก็ต จึงเป็นกระบอกเสียงให้กับชุมชนอ่าวป่าคอกในเหตุการณ์ต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อหน่วยงานรัฐ คือ ศูนย์อนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งที่ ๕ (ภูเก็ต) ทำงานกับประชาชนในพื้นที่ต่าง ๆ ได้ประสานกับสื่อมวลชนทั้งระดับท้องถิ่น และระดับชาติไปทำข่าวเสมอ ทำให้กิจกรรมของชุมชนอ่าวป่าคอก มีการเผยแพร่สู่สาธารณชนตลอดเวลา นอกจากนี้ยังมีรายการโทรทัศน์ท้องถิ่น เคเบิลทีวี. รวมทั้งรายการโทรทัศน์ระดับชาติหลายรายการได้ไปบันทึกเทปรายการโทรทัศน์ในอ่าวป่าคอกเสมอ

อย่างไรก็ตาม นักข่าวจะเข้ามาทำข่าวเมื่อมีเหตุการณ์ “นักข่าวเข้ามาตอนจันทรแม็คโค และผู้ว่าฯ ก็ได้รู้กับชาวบ้านตอนนั้นแหละ ว่าจังหวัดภูเก็ตยังมีประมงพื้นบ้าน หรือประมงชายฝั่งเหลืออยู่” (จรุณ ราชพล, สัมภาษณ์, ๒๙ ก.ค.๒๕๕๔) นอกจากนั้น บางครั้งจะโทรไปบอกเมื่อมีเหตุการณ์

“ทำแล้วก็แจ้งนักข่าวในพื้นที่เข้ามาทำข่าว ผลที่ได้ประชาสัมพันธ์ ทั้งชาวบ้าน และตัวเอง (ชฎา วัจนุญคง, สัมภาษณ์, ๑๔ ธ.ค. ๒๕๕๔)

จะเห็นได้ว่า นักข่าว หรือสื่อมวลชน เป็นสถาบันที่สำคัญที่ช่วยให้การเคลื่อนไหวของประชาชนในชุมชนเพื่อให้สาธารณะรับรู้ โดยทั่วไปแล้วสื่อมวลชนจะเข้ามาทำข่าวในชุมชนเมื่อมีเหตุการณ์ความรุนแรงเกิดขึ้น ขณะเดียวกันถ้ามีประเด็นสำคัญ ประชาชนจะโทรไปแจ้งเพื่อให้มาทำข่าว หรือบางครั้งหน่วยงานของรัฐที่ทำงานในพื้นที่จะเป็นผู้แจ้งให้สื่อมวลชนในพื้นที่ทราบ รวมทั้งเจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชน (ARR) ซึ่งเคยเป็นนักข่าว จะมีเครือข่ายนักข่าวในพื้นที่ และส่วนกลาง จึงเป็นผู้ประสานกับนักข่าวเพื่อทำข่าวอีกทางหนึ่ง

๒.๖) เครือข่ายป่าชายเลน อำนาจทางสังคมของชุมชนอีกประการหนึ่งที่ทำให้ชุมชนอ่าวป่าคอกสามารถเคลื่อนไหวทางสังคมในการจัดการป่าชายเลนจนเกิดผลสำเร็จ คือ เพื่อนบ้านที่ประสบปัญหาเช่นเดียวกัน ซึ่งกลายเป็นเครือข่ายให้การสนับสนุนกำลังในการเคลื่อนไหว ได้แก่ ชุมชนในตำบลป่าคอก ที่ประสบปัญหาเช่นเดียวกัน เช่น ชุมชนบ้านผักฉืด ชุมชนบ้านพารา ชุมชนบ้านบางลา เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีชุมชนนอกพื้นที่ เช่น เกาะยาว และเครือข่ายประมงพื้นบ้านภาคใต้ เป็นต้น

ภาพที่ ๒๒ การสัมมนาเครือข่ายชุมชนจัดการป่าชายเลนอ่าวพังงา

โดยเฉพาะช่วงเวลาที่กลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งบ้านป่าคอก กำลังก่อตัวเคลื่อนไหวทางสังคม ในระยะดังกล่าวนี้ องค์กรพัฒนาเอกชน นำโดยคุณธนู แนนเนียน ได้นำแกนนำชุมชน และแกนนำกลุ่มไปร่วมสัมมนาภิรรมงพื้นบ้านภาคใต้ และเป็นเครือข่ายในการเรียนรู้การทำงานของชุมชน ขณะเดียวกันในช่วงที่ชุมชนบ้านป่าคอก กำลังเคลื่อนไหวต่อต้านเรือประมงพาณิชย์ อวนลาก อวนรุน ที่เข้ามาทำมาหากินบริเวณอ่าวป่าคอก และการขับไล่รถแม็คโฮ ที่กำลังเปิดพื้นที่เพื่อทำนาทุ่ง กลุ่มประชาชนในชุมชนบ้านผักฉืด บ้านบางลา บ้านอ่าวกึ่ง บ้านพารา บ้านบางโรงบางส่วน และจากอำเภอเกาะยาว ขณะเดียวกันเมื่อชุมชนเหล่านี้ประสบปัญหา ก็ส่งสมาชิกในกลุ่มไปสนับสนุนด้วยเช่นกัน และเมื่อมีการประชุมสัมมนาเครือข่ายป่าชายเลน ก็จะมีสมาชิกของกลุ่มไปร่วมประชุมและนำเสนอผลงานด้วยเสมอ

การประชุมเชิงปฏิบัติการส่งเสริมเครือข่ายภาคีบริหารจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง กลุ่มจังหวัดอันดามัน ครั้งที่ ๒๒ วันที่ ๒๒-๒๓ กันยายน ๒๕๕๔ ณ โรงแรมภูงาธานี จัดโดยศูนย์อนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งที่ ๕ (ภูเก็ต) และ ๖ (ตรัง) แกนนำชุมชนบ้านป่าคอกได้เข้าร่วมประชุมด้วย เช่นเดียวกับ การสัมมนาเครือข่ายป่าชายเลนอ่าวพังงา ณ ศูนย์พลศึกษาจังหวัดพังงา

๕.๒ รูปแบบและทรัพยากรอำนาจทางสังคมของชุมชน

ในการจัดการป่าชายเลน ชุมชนได้ใช้อำนาจทางสังคมหลากหลายรูปแบบ ได้แก่ การบังคับ การอ้างอิงอำนาจที่เหนือกว่า สิทธิอำนาจ และความน่าเชื่อถือ ซึ่งการใช้อำนาจทางสังคมหลากหลายรูปแบบดังกล่าวนี้จะทำงานให้เกิดผล ต้องอาศัยทรัพยากรของอำนาจทางสังคมเป็นเครื่องมือที่ทำให้การใช้อำนาจทางสังคมเกิดผลสำเร็จ ได้แก่ การลงโทษ การให้รางวัล ข้อมูลข่าวสาร ความชอบธรรม การอ้างอิง และ ความเป็นสถาบันเชี่ยวชาญ ซึ่งอำนาจทางสังคมของชุมชนในการจัดการป่าชายเลน อ่าวป่าคลอก ซึ่งอำนาจทางสังคมแต่ละประเภท ดังนี้

๑) อำนาจการบังคับ เป็นอำนาจที่กลุ่มหรือชุมชนใช้ในการบังคับให้สมาชิกได้ปฏิบัติตาม ซึ่งถ้าหากไม่ปฏิบัติตามจะถูกลงโทษทั้งโดยมาตรการทางสังคม และมาตรการตามกฎหมาย ข้อบังคับที่กลุ่มหรือชุมชนกำหนดไว้ นอกจากนี้ ในสังคมสมัยใหม่ ที่เป็น “รัฐชาติ” อำนาจของรัฐได้สถาปนาเหนือสังคมในหลายประการ ตั้งแต่กฎหมายรัฐธรรมนูญ พระราชบัญญัติ กฎ ข้อบังคับต่าง ๆ ที่จัดทำขึ้นโดยส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง ได้สร้างอำนาจการบังคับให้คนในชุมชนต้องปฏิบัติตามด้วยเช่นกัน

ในการจัดการป่าชายเลนชุมชนอ่าวป่าคลอก มีกลุ่มที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชายเลน ได้แก่ กลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งบ้านป่าคลอก ส่วนชุมชนบ้านบางโรงไม่มีกลุ่มอนุรักษ์ป่าชายเลนโดยตรง แต่ดำเนินการผ่านกลุ่มท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ โดยกลุ่มอนุรักษ์ฯ บ้านป่าคลอก มีคณะกรรมการและสมาชิกกลุ่ม ๒๕ คน โดยมีนายสนธิ มาศเสมอ เป็นประธาน และนายจตุรณ ราชพล เป็นรองประธาน มีกฎระเบียบของชุมชนในการจัดการป่าชายเลน ดังนี้

๑. ห้ามตัดไม้ทุกชนิดในป่าชายเลนชุมชน เพื่อจำหน่าย แต่สามารถนำไปใช้สอยได้ โดยต้องได้รับความเห็นชอบจากคณะกรรมการป่าชายเลนชุมชน
๒. หากผู้ใดมีความประสงค์ที่จะนำไม้ในป่าชายเลนชุมชนไปใช้งานต้องได้รับการอนุญาตจากคณะกรรมการป่าชายเลนก่อนทุกครั้ง ที่จะเข้าไปตัด
๓. ไม้อนุญาตให้ตัดไม้ทุกชนิดในเขตติดริมคลองเข้าไป ๑๐ เมตร เพื่อป้องกันตลิ่งพัง
๔. ห้ามถากเปลือกไม้ทุกชนิดในเขตป่าชายเลนชุมชน
๕. ห้ามใช้ยาเบื่อปลาและสัตว์น้ำใด ๆ ทั้งสิ้นในเขตป่าชายเลนชุมชน
๖. ห้ามใช้ไฟฟ้าช็อตปลาในเขตป่าชายเลนชุมชน
๗. ห้ามไม่ให้มีการปลูกสร้างบ้านพักอาศัยแบบถาวรในเขตป่าชายเลนชุมชน
๘. ห้ามไม่ให้มีการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำและสัตว์บกทุกชนิดในเขตป่าชายเลนชุมชน
๙. ห้ามล่าสัตว์บกในเขตป่าชายเลนชุมชน
๑๐. ห้ามไม่ให้มีการบุกรุก หรือทำกิจกรรมใด ๆ ที่จะส่อไปในทางบุกรุกเขตป่าชายเลนชุมชน
๑๑. ห้ามกระทำการใด ๆ ที่จะก่อให้เกิดไฟไหม้ในเขตป่าชายเลนชุมชน และบริเวณชายหาด

โดยกฎระเบียบดังกล่าว มีบทลงโทษ ดังนี้

๑. หากพบว่าผู้ใดลักลอบตัดไม้ในเขตป่าชายเลนชุมชน จะดำเนินการปรับค่าเสียหายเป็นเงินจำนวน ๕๐๐ บาท ต่อ ๑ ต้น พร้อมทั้งริบของกลางและนำตัวส่งมอบให้เจ้าหน้าที่ดำเนินคดี

๒. หากพบว่าผู้ใดตัดไม้ในเขตป่าชายเลนชุมชน โดยมีความผิดมาก่อนหน้านี้แล้ว ให้ดำเนินการปรับค่าเสียหายเป็นจำนวนเงิน ๒ เท่า พร้อมทั้งริบของกลางและนำส่งมอบให้เจ้าหน้าที่รัฐดำเนินคดี

๓. ผู้ใดได้รับอนุญาตจากคณะกรรมการป่าชายเลนชุมชน เพื่อให้ตัดไม้ใช้ประโยชน์ที่จำเป็น หากพบว่ามี การตัดไม้เกิดจำนวนที่ตกลงกันไว้กับคณะกรรมการ จะดำเนินการริบไม้ที่ตัดไว้ทั้งหมด

๔. หากพบว่าคณะกรรมการป่าชายเลนชุมชน กระทำผิดเสียเอง ไม่ว่าจะกรณีใด ๆ ก็ตาม จะดำเนินการปรับเป็นจำนวนเงิน ๒ เท่า ของความผิดที่เกิดขึ้น และให้คณะกรรมการป่าชายเลนชุมชน ประชุมตัดสิน

๕. หากมีผู้ใดใช้ยาใด ๆ ทุกชนิดเพื่อเบื่อปลาให้เขตป่าชายเลนชุมชน จะนำตัวมอบให้เจ้าหน้าที่รัฐดำเนินคดีตามกฎหมาย

๖. หากผู้ใดทำการปลูกสร้างบ้านพักอาศัยถาวรในเขตป่าชายเลนชุมชน จะดำเนินการปรับค่าเสียหายเป็นเงินรายละ ๑,๐๐๐ บาท พร้อมทั้งให้รื้อถอนออกโดยเร็วภายใน ๗ วัน และนำตัวมอบให้เจ้าหน้าที่รัฐดำเนินคดีตามกฎหมาย

๗. หากมีผู้ใดทำการประมงเลี้ยงสัตว์น้ำ หรือเลี้ยงสัตว์ในเขตป่าชายเลนชุมชน จะดำเนินการริบของกลางและปรับค่าเสียหายเป็นเงิน ๕,๐๐๐ บาท

๘. หากตรวจสอบพบว่าผู้ใดทำการบุกรุกป่าชายเลนชุมชน ก่อนที่กฎระเบียบฉบับนี้ประกาศใช้จะมอบให้เป็นอำนาจหน้าที่ของรัฐในการดำเนินคดีตามกฎหมาย

๙. หากมีผู้กระทำการใด ๆ จนเกิดไฟไหม้ในเขตป่าชายเลนชุมชน และป่าชายหาด จะดำเนินการปรับค่าเสียหายเป็นเงิน ๑,๐๐๐ บาท พร้อมทั้งให้ทำการปลูกทดแทนตามความเสียหายที่เกิดขึ้น

๑๐. ผู้ว่าจ้างและผู้รับซื้อไม้ที่ตัดในเขตป่าชายเลนชุมชน จะถูกดำเนินการปรับเท่าผู้กระทำผิด และจะต้องถูกดำเนินคดีตามกฎหมาย

นอกจากนี้ ชุมชนบ้านป่าคลอก ยังใช้อำนาจบังคับที่กำหนดโดยหน่วยงานของรัฐ ในฐานะที่เป็นผู้ควบคุมดูแลความสงบเรียบร้อยในสังคม รวมทั้งการดูแลทรัพยากรร่วมที่ถือว่าเป็นสมบัติของรัฐ ได้แก่ ศูนย์อนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง ที่ ๔ (ภูเก็ต) ปักป้ายบริเวณชายหาดท่าหลาเพื่อกำหนดเขตรักษาพันธุ์น้ำว้ายอ่อนและหญ้าทะเลอ่าวป่าคลอก กำหนดพื้นที่คุ้มครองหญ้าทะเลตำบลป่าคลอก อำเภอถลาง จังหวัดภูเก็ต

ขณะที่ชุมชนบ้านบางโรง ไม่มีกลุ่มอนุรักษ์ป่าชายเลนดังเช่นชุมชนบ้านป่าคลอก เนื่องจากถือว่าการอนุรักษ์ป่าชายเลน เป็นจิตสำนึกที่ชาวบางโรงที่ต้องทำ เนื่องจากก่อนหน้านี้ ชุมชนบ้านบางโรงได้มีความพยายามจัดทำโครงการรณรงค์จิตสำนึกในการจัดการป่าชายเลนและสิ่งแวดล้อมให้ประชาชนในชุมชน แต่ก็มีแนวโน้มที่จะล้มเหลวเพราะแนวร่วมทำงานลดลงไปเรื่อย ๆ ดังนั้นในระยะต่อมา เมื่อชุมชนประสบภาวะวิกฤติมากขึ้นจึงปรับเปลี่ยนแนวทางการอนุรักษ์ใหม่ ทำเป็นการอนุรักษ์ที่กินได้ โดยทำให้ประชาชนได้เห็นผลการเชื่อมโยงกับการอนุรักษ์ป่าชายเลน ด้วยการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ และกลุ่มสวัสดิการต่าง ๆ

ภาพที่ ๒๓ ข้อห้ามการใช้ทรัพยากรในทะเลอ่าวป่าคอก

๒.๒ การอ้างอิงอำนาจที่เหนือกว่า เพื่อให้เกิดการยอมรับในชุมชน ซึ่งได้แก่ สถาบันศาสนา สถาบันพระมหากษัตริย์ หรือความเชื่ออื่น ๆ ที่คนในชุมชนให้การยอมรับนับถือ

สำหรับการจัดการป่าชายเลนในชุมชนอ่าวป่าคอก กรณีชุมชนบ้านบางโรง ได้ใช้ศาสนาเป็นเครื่องมือสำคัญในการทำให้ประชาชนเข้ามาจัดการป่าชายเลนดังกล่าวตอนต้น นอกจากนี้ยังให้ความรู้แก่ประชาชนผ่านการคุตบะในทุกวันศุกร์ โดยผู้นำศาสนา หรือกรรมการมัสยิด กล่าวถึงการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในมุมมองของหลักการศาสนาให้ผู้ที่มาละหมาดฟัง ขณะเดียวกันในโรงเรียนประถมศึกษา ก็ปลูกฝังผ่านนักเรียนในโรงเรียนทั้งการให้ความรู้โดยตรงและการปฏิบัติด้วยการปลูกป่าชายเลนในโอกาสต่าง ๆ

ชุมชนบ้านบางโรง เป็นชุมชนที่ประชาชนส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลาม ดังนั้นศาสนาโดยมัสยิดจะเป็นศูนย์กลางของการบริหารจัดการชุมชน ดังนั้น การดำรงชีวิตประจำวันของประชาชนในชุมชน จึงอยู่ภายใต้หลักของศาสนาอิสลาม ซึ่งมี รุกนอิสลาม หรือ บทบัญญัติของศาสนาอิสลาม เพื่อกำหนดให้มุสลิมทุกคนต้องปฏิบัติ ๕ ประการ คือ

๑) การกล่าวปฏิญาณตน หรือ กล่าว ๒ กาลีเมาะห์ชะฮาดะห์ เป็นการแสดงออกทางวาจาเพื่อประกาศแสดงสภาพความเป็นมุสลิมของมวลมนุษย์โดยยินยอมรับสภาพแห่งความเป็นพระเจ้าของอัลเลาะห์ พร้อมกับยอมรับว่าท่านเป็นนบีมุฮัมมัด คือ ศาสนทูตของอัลเลาะห์ ทำหน้าที่นำเอาศาสนาอันเป็นศาสนาของพระอัลเลาะห์มาประกาศเผยแพร่งแก่มนุษยชาติ

๒) การละหมาด เป็นภารกิจที่มุสลิมทั้งชายและหญิงต้องปฏิบัติเป็นภารกิจประจำวัน ๗ ละ ๕ เวลา เป็นการแสดงความจงรักภักดีต่อองค์พระอัลเลาะห์ แต่เพียงผู้เดียว การละหมาดโดยปกติเป็นการปฏิบัติภารกิจเฉพาะบุคคล แต่การละหมาดทุกวันศุกร์ตอนบ่าย กำหนดให้ผู้ชายต้องไปร่วมปฏิบัติกัน ณ มัสยิด เป็นละหมาดชุมชน

๓) การบริจาคซากาต หมายถึง ความเพิ่มพูนและการชำระให้สะอาด

๔) การถือศีลอด อิสลามกำหนดให้มุสลิมปฏิบัติศาสนกิจในเดือนรอมฎอนในเดือน ๙ ตามปฏิทินของอิสลามทุกปี การถือศีลอด ถือเป็นการฝึกการยับยั้งชั่งใจ

๕) ฮัจย์ เป็นภารกิจหนึ่งที่กำหนดให้มุสลิม ซึ่งมีความสามารถไปบำเพ็ญฮัจย์ ณ นครเมกกะ ประเทศซาอุดีอาระเบีย ครั้งหนึ่งในชั่วชีวิต

สำหรับชุมชนบ้านป่าคอก แม้ศาสนาพุทธจะไม่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของชาวพุทธเหมือนศาสนาอิสลาม แต่ก็พบว่ามี “ป้ายเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ” ปักไว้ใกล้บริเวณป่าชายเลนชุมชน และป้าย “พื้นที่ปกป้องพันธุ์กรรมพืชและพื้นที่ปลูกรักษาพันธุ์กรรมพืช โครงการอนุรักษ์พันธุ์กรรมพืช อันเนื่องมาจากพระราชดำริ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี แหล่งหญ้าทะเลและป่าชายเลนอ่าวป่าคอก อำเภอดงหลวง จังหวัดสุพรรณบุรี” บริเวณสนามเปตอง หาดท่าหลา เพื่อแสดงให้คนทั่วไปได้รู้ว่า ป่าแห่งนี้ได้รับการคุ้มครอง สนับสนุนจากสถาบันพระมหากษัตริย์ ที่ชาวไทยให้การเคารพนับถือกันโดยทั่วไป

ภาพที่ ๒๔ ป้ายป่าชายเลนชุมชนเฉลิมพระเกียรติฯ และป้ายพื้นที่ปกป้องพันธุ์กรรมพืชและพื้นที่ปลูกรักษาพันธุ์กรรมพืช โครงการอนุรักษ์พันธุ์กรรมพืช อันเนื่องมาจากพระราชดำริฯ

นอกจากนั้น หน่วยงานภาครัฐ และเอกชนได้ให้รางวัลต่าง ๆ แก่ชุมชน เพื่อเป็นการให้กำลังใจในการทำงานของชุมชนในการรักษาป่าชายเลน โดยเฉพาะเมื่อปี ๒๕๔๓ ได้รับพระราชทานรางวัลจากสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ณ ตำหนักทักษิณราชนิเวศ ต่อมา ปี พ.ศ.๒๕๕๑ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กรมป่าไม้ และบริษัทผลิตไฟฟ้าราชบุรีโฮลดิ้ง จำกัด (มหาชน) มอบรางวัลป่าชุมชนระดับจังหวัด “โครงการคนรักป่า ป่ารักชุมชน” และได้รับรางวัลชนะเลิศป่าไม้ชุมชนระดับจังหวัด ประจำปี ๒๕๕๑ จากกรมป่าไม้ นอกจากนี้ นายจรินทร์ ราชพล แกนนำกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งบ้านป่าคอก ที่ถูกยิงเสียชีวิตเมื่อเดือนมกราคม ๒๕๔๔ ได้รับการเชิดชูเกียรตินักรบสิ่งแวดล้อม เนื่องในงานวันสิ่งแวดล้อมโลก พร้อมกับนักรบสิ่งแวดล้อมอีก ๔ คน เมื่อวันที่ ๕ มิถุนายน ๒๕๔๗ และนายจตุรณ ราชพล ซึ่งเป็นแกนนำคนปัจจุบันได้รับพระราชทานปริญญาบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุพรรณบุรี ประจำปีการศึกษา ๒๕๕๒-๒๕๕๓ เช่นเดียวกับชุมชนบ้านบางโรง ได้รับรางวัลหมู่บ้านโอท็อป-การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ๑ ใน ๘๐ แห่งของประเทศ และได้รับรางวัลชุมชนดีเด่นจากการประกวดรางวัลอุตสาหกรรมท่องเที่ยวไทย ครั้งที่ ๙ ประจำปี ๒๕๕๓ จากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย

๒.๓ สิทธิอำนาจ (authority) เป็นอำนาจที่เกิดขึ้นในการจัดระเบียบทางสังคม โดยผู้กระทำ ดำรงตำแหน่งที่มีสิทธิอำนาจรองรับ ซึ่ง Max weber ได้จำแนกสิทธิอำนาจออกเป็น ๔ แบบ คือ สิทธิอำนาจตามประเพณี (traditional authority) สิทธิอำนาจตามกฎหมาย (legal authority) สิทธิอำนาจบนฐานของความรู้ (knowledge-base authority) และสิทธิอำนาจบารมี (สมศักดิ์ สามีคศิริธรรม, ๒๕๕๔)

สำหรับการจัดการป่าชายเลนอ่าวป่าคลอก ชุมชนได้ใช้สิทธิอำนาจทั้งอำนาจตามกฎหมาย อำนาจบนฐานของความรู้ และอำนาจบารมี ควบคู่กันไป โดยสิทธิอำนาจตามกฎหมาย ชุมชนบ้านป่าคลอกได้อ้างอิงสิทธิอำนาจของชุมชนในการจัดการป่าชายเลน และให้รัฐรองรับสิทธิโดยการจดทะเบียนเป็นป่าชายเลนชุมชน ซึ่งชุมชนบ้านป่าคลอก ได้รับการรับรองจากกรมป่าไม้ จดทะเบียนเป็นป่าชายเลนชุมชน ๒ แปลง รวมเนื้อที่ประมาณ ๗๗๔ ไร่ โดยทางทิศเหนือของชุมชนบริเวณบ้านพักคนชรา ๑ แปลง เนื้อที่ประมาณ ๓๗๔ ไร่ และทางทิศใต้ของชุมชน ติดกับเขตชุมชนบ้านบางโรง ๑ แปลง เนื้อที่ประมาณ ๔๐๐ ไร่ และชุมชนบ้านป่าคลอก สามารถผลักดันให้ป่าชายเลนทั้ง ๒ แปลงที่อยู่ในชุมชนได้รับการอนุมัติให้เป็น ป่าชายเลนชุมชนโดยกรมป่าไม้ โดยแปลงแรกได้รับการอนุมัติเมื่อวันที่ ๑๑ ธ.ค. พ.ศ. ๒๕๔๗ เนื้อที่ ๔๐๐ ไร่ และแปลงที่ ๒ ได้รับอนุมัติเมื่อวันที่ ๑๑ พ.ค. ๒๕๕๔ เนื้อที่ ๓๗๔ ไร่ ส่วนชุมชนบ้านบางโรงยังไม่ได้รับการจดทะเบียนป่าชายเลนชุมชน

สิทธิอำนาจบนฐานของความรู้ แกนนำกลุ่มอนุรักษ์ ชุมชนบ้านป่าคลอก และชุมชนบ้านบางโรง ได้รับการยอมรับจากคนในพื้นที่และหน่วยงานภายนอกกว่าเป็นผู้ที่มีความรอบรู้ในเรื่องการจัดการป่าชายเลนเป็นอย่างดี โดยทุกครั้งที่มีคนมาศึกษาดูงานที่กลุ่มอนุรักษ์ ชุมชนบ้านป่าคลอก นายจรรณ ราชพล จะเป็นผู้ที่เป็นวิทยากรอธิบายความเป็นมาของการเคลื่อนไหวของชุมชนอยู่เสมอ จนได้รับการเสนอชื่อจากคณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏภูเก็ต เข้ารับพระราชทานปริญญาบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิทยาศาสตร์ ปีการศึกษา ๒๕๕๒-๕๓ เช่นเดียวกับแกนนำชุมชนบ้านบางโรง ที่ประชาชนในชุมชนอ่าวป่าคลอกเรียกว่า ๓ ทหารเสือบางโรง คือ นายเสบ เกิดทรัพย์ นายจรัสศักดิ์ ท่อทิพย์ และนายสำราญ คงนาม เป็นผู้ที่มีความรู้ในเรื่องการจัดสวัสดิการชุมชน การจัดทำและขับเคลื่อนแผนชุมชนของตำบลป่าคลอก

นอกจากนี้ชุมชนบ้านป่าคลอก ยังให้สิทธิอำนาจบนฐานอำนาจบารมี โดยในช่วงแรกของการขับเคลื่อนจัดการป่าชายเลน นำโดยนายจรรณ ราชพล ซึ่งเป็นคนที่มีความจริงจัง กล้าหาญ เป็นที่ไว้วางใจของประชาชนในชุมชน แม้จะเป็นกลุ่มเครือข่ายติดเล็ก ๆ ในชุมชนบ้านป่าคลอก แต่การที่เป็นชาวประมงพื้นบ้าน พบปะกันเสมอทั้งตอนดื่มน้ำตาลเมา และเล่นตะกร้อด้วยกัน ทำให้เป็นกลุ่มคนที่มีพลังในการเคลื่อนไหว เมื่อนายจรรณ ราชพล เสียชีวิต นายจรรณ ราชพล ซึ่งเป็นพี่ชายได้เข้ามารับหน้าที่ต่อ ขณะเดียวกันประธานกลุ่มอนุรักษ์ และกลุ่มออมทรัพย์ฯ สมาชิกกลุ่มให้การยอมรับ นายสนธิ มาศเสมอ เป็นประธานกลุ่มทั้ง ๒ กลุ่ม เพราะเป็นคนที่จริงจัง พูดเสียงดัง มีความเหมาะสมเมื่อกลุ่มมีการเคลื่อนไหวกับองค์กรภายนอกชุมชน สำหรับชุมชนบ้านบางโรง ด้วยองค์กรศาสนา (คณะกรรมกรมมัสยิด) และผู้นำที่เป็นทางการในชุมชน (กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน) มาร่วมทำงาน ร่วมกับแกนนำชุมชน ซึ่งเป็นกลุ่มคนที่มีเครือข่ายในชุมชนบ้านบางโรงเป็นจำนวนมากอยู่แล้ว ทำให้เกิดความเชื่อถือของคนในชุมชนในการขับเคลื่อนมากขึ้น

๒.๔ ความน่าเชื่อถือ เป็นการทำให้สมาชิกและประชาชนในชุมชนเกิดความเชื่อใจและเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการป้าชายเลน รวมทั้งเผ่าคูแลทะเลอ่าวป่าคลอก โดยชุมชนบ้านป่าคลอก เมื่อได้รับรางวัลพระราชทานจากสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ และการได้รับรางวัลจากหน่วยงานอื่น เป็นสิ่งหนึ่งที่จูงใจให้สมาชิกในกลุ่มและประชาชนในชุมชนร่วมกันจัดการป้าชายเลน เช่นเดียวกับการได้รับการประกาศจากกรมป่าไม้ให้เป็นป้าชายเลนชุมชน ซึ่งเป็นการยอมรับจากหน่วยงานภายนอก ต่อผลสำเร็จของการที่ประชาชนในชุมชนร่วมกันจัดการป้าชายเลน เมื่อครั้งที่ชุมชนเคลื่อนไหวจัดการป้าชายเลนและเผ่าคูแลทะเลอ่าวป่าคลอกในระยะแรก ได้รับความสนใจจากผู้ว่าราชการจังหวัดภูเก็ต และเข้ามาเป็นประธานในพิธีและร่วมกิจกรรมของประชาชนในชุมชนบ้านป่าคลอกอยู่เสมอ ซึ่งการเข้ามาของผู้บริหารระดับสูงในจังหวัดบ่อยครั้ง ทำให้กลุ่มประชาชนที่ทำงานเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป้าชายเลน ได้รับการยอมรับจากประชาชนในชุมชนมากขึ้น เช่นเดียวกับการนำเสนอข่าวของสื่อมวลชน ทั้งข่าวเหตุการณ์ และความเคลื่อนไหว รวมทั้งบทความ สารคดี ที่เกี่ยวกับชุมชน ได้แก่ บทความ “ชวนเด็กไทยร่วมรณรงค์ปลูกหญ้า ทะเลคืนสู่ธรรมชาติ” หนังสือพิมพ์บ้านเมือง ฉบับวันที่ ๒๘ กันยายน ๒๕๔๑ หน้า ๑๓ และบทความ “คืนธรรมชาติสู่ทะเลไทย” หนังสือพิมพ์ คม ชัด ลึก ฉบับวันที่ ๙ กันยายน ๒๕๕๔ เป็นต้น

นอกจากเป็นสิ่งจูงใจให้ประชาชนในชุมชนเกิดความสนใจแล้ว ยังทำให้คนภายนอกได้รู้จักและเข้ามาท่องเที่ยว ศึกษาดูงานมากขึ้น นอกจากนี้ การจัดสวัสดิการชุมชนในรูปแบบต่าง ๆ ที่ตอบสนองความต้องการด้านความมั่นคงของสมาชิกและประชาชนในชุมชน เมื่อสมาชิกและประชาชนในชุมชนสัมผัสได้ถึงผลที่ได้รับจากการร่วมกันอนุรักษ์ป้าชายเลน และทะเลอ่าวป่าคลอก ทำให้สมาชิกยังคงอยู่ร่วมกัน และยังสามารถดึงดูดให้ประชาชนทั่วไปเข้ามาร่วมด้วย

เช่นเดียวกับ ชุมชนบ้านบางโรง สวัสดิการชุมชนที่จัดทำขึ้นที่หลากหลาย ภายใต้แนวคิด “การอนุรักษ์ที่กินได้” ทำให้สมาชิกและประชาชนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการของชุมชน โดยการเป็นสมาชิก และรับประโยชน์ แม้จะไม่ได้เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ป้าชายเลนโดยตรง แต่ก็นำชุมชนได้เชื่อมโยงให้เห็นถึงผลจากการอนุรักษ์ป้าชายเลนเอาไว้ ทำให้เกิดสวัสดิการต่าง ๆ เหล่านี้ขึ้น และตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา มีผู้สื่อข่าว สื่อมวลชน เข้ามาทำสารคดี บทความในวารสาร หนังสือพิมพ์ อยู่เสมอ ได้แก่ บทความ “อัล-อามาเนห์ป่าคลอก ขอทวงคืนแผ่นดิน” หนังสือพิมพ์ กรุงเทพธุรกิจ ฉบับวันที่ ๑๘ มิถุนายน ๒๕๕๕ หน้า จ ๑. บทความ “วิสัยทัศน์การพัฒนาจังหวัดภูเก็ตปะทะวิสัยทัศน์ชาวบ้านป่าคลอก” หนังสือพิมพ์ไทยโพสต์ ฉบับวันที่ ๑ มีนาคม ๒๕๕๒ หน้า ๗ เป็นต้น และสถานีโทรทัศน์ทั้งในระดับท้องถิ่น และโทรทัศน์ที่เผยแพร่ในระดับชาติอยู่เสมอ รวมทั้งการถ่ายทำภาพยนตร์สารคดีของโครงการ ๘๔ ตำบล สู่วิถีพอเพียง เรื่อง “มนุษย์ทองคำ”

นอกจากนั้นแล้ว ทั้งสองชุมชนมีนักวิชาการจากหลายสถาบันการศึกษา เข้ามาศึกษาดูงาน ทำงานวิจัยอยู่เสมอ และมีนักศึกษานำข้อมูลทำวิทยานิพนธ์ หลายฉบับ ได้แก่ “การวางแผนเพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนในเขตพื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลป่าคลอก อำเภอถลาง จังหวัดภูเก็ต” (ฐิติวัฒน์ นวลละออง, ๒๕๕๐) “รูปแบบการจัดการป้าชายเลนโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนกรณีศึกษาชุมชนบ้านบางโรง ฯ” (พีระพิชญ์ ปานภักดี, ๒๕๕๐) และ “ยุทธศาสตร์การบริหารจัดการกลุ่มออมทรัพย์อัล-อามาเนาะห์ กรณีศึกษากลุ่มออมทรัพย์บ้านบางโรงฯ” (รัชณี เกิดสุข, ๒๕๕๓) เป็นต้น

ตารางที่ ๑๐ เปรียบเทียบลักษณะอำนาจทางสังคมของชุมชน

ลักษณะอำนาจทางสังคม	ชุมชนบ้านป่าคอก	ชุมชนบ้านบางโรง
(๑) ที่มาของอำนาจทางสังคม		
โครงสร้างทางสังคมของชุมชน	เครือญาติ	เครือญาติ
	กลุ่มทางสังคม	กลุ่มทางสังคม
	วัด	มัสยิด
	โรงเรียนมัธยม	โรงเรียนประถม
		องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น
หน่วยงานภายนอก	กรมประมง กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง	กรมการพัฒนาชุมชน
	องค์การความร่วมมือเพื่อการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติอันดามัน (ARR)	สถาบันสิ่งแวดล้อมไทย
	สำนักงาน สสส.	ปตท. บริษัทท่องเที่ยว สำนักงาน สสส.
	สื่อมวลชน	สื่อมวลชน
	สถาบันการศึกษา	สถาบันการศึกษา
(๒) รูปแบบของอำนาจทางสังคม		
- การบังคับ	- กฎระเบียบชุมชน - กฎหมายของหน่วยงานรัฐ - ได้รับรางวัลจากหน่วยงานภายนอก	- ไม่มีข้อบังคับ เพราะถือว่าประชาชนในชุมชนมีจิตสำนึก - ได้รับรางวัลจากหน่วยงานภายนอก
- การอ้างอิงอำนาจเหนือกว่า	สถาบันพระมหากษัตริย์	สถาบันศาสนา
- สิทธิอำนาจ	- ป่าชายเลนชุมชน - สิทธิชุมชนตามรัฐธรรมนูญ	- สิทธิชุมชนตามรัฐธรรมนูญ
- ความน่าเชื่อถือ	- กรมป่าไม้ประกาศให้เป็นป่าชายเลนชุมชน - กลุ่มสวัสดิการชุมชน - ได้รับรางวัลต่าง ๆ - สื่อมวลชนทำข่าว สารคดี - นักวิชาการ งานวิจัย	- ทำการอนุรักษ์กินได้ โดยใช้สวัสดิการชุมชน - ได้รับรางวัลต่าง ๆ - สื่อมวลชนทำข่าว และสารคดี - นักวิชาการ งานวิจัย

บทที่ ๖

กระบวนการสร้างอำนาจทางสังคมของชุมชนในการจัดการป่าชายเลน

การจัดการป่าชายเลนของชุมชนอ่าวป่าคลอก มีพัฒนาการยาวนานมากกว่า ๒๐ ปี หรือประมาณ พ.ศ. ๒๕๓๐ เป็นต้นมา กล่าวคือ ประชาชนในชุมชนอ่าวป่าคลอกเริ่มก่อตัวขึ้นเมื่อประสบปัญหาที่กระทบต่อความเป็นอยู่ของตนเองอย่างชัดเจน จนนำมาสู่การเคลื่อนไหวจัดการป่าชายเลนโดยชุมชน และร่วมมือกับรัฐในเวลาต่อมา เงื่อนไขของปัญหาดังกล่าว คือ การสัมปทานป่าชายเลน การเข้ามาของเรือประมงพาณิชย์ (อวนลาก อวนรุน) หน้าอ่าวป่าคลอก การเข้ามาของนาุ้งในหลายชุมชน เช่น บ้านบางลา บ้านผักกืด บ้านบางโรง และบ้านป่าคลอก เป็นต้น และอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว เช่น การสร้างโรงแรม รีสอร์ท หมู่บ้านจัดสรร ท่าเทียบเรือ เป็นต้น

ปัญหาป่าชายเลนอ่าวป่าคลอก เริ่มต้นเมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๕๑๙ รัฐบาลอนุญาตให้สัมปทานป่าชายเลนเพื่อเผาถ่านเชิงพาณิชย์ แต่ไม่กระทบต่อวิถีชีวิตของคนมากนัก เพราะตัดไม้แล้วยังสามารถขึ้นใหม่ได้รวดเร็ว ยุคที่ชุมชนประสบกับวิกฤติที่สุด จากการขยายตัวเข้ามาของธุรกิจนาุ้ง และเรือประมงพาณิชย์ ได้แก่ อวนลาก อวนรุน ทำให้ทรัพยากรธรรมชาติตั้งแต่ชายฝั่งถึงท้องทะเลทั้งพื้นดิน ป่าชายเลนหายไปและยากต่อการฟื้นฟู รวมทั้งน้ำในคลองสาขาต่าง ๆ เน่าเสียการทำมาหากินเริ่มลำบากอย่างเห็นได้ชัด จึงเป็นเหตุให้ประชาชนในอ่าวป่าคลอกรวมตัวกันลุกขึ้นมาต่อสู้ทั้งโดยลำพัง และร่วมกับหน่วยงานของรัฐ ได้แก่ กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง องค์การพัฒนาเอกชน จนประสบความสำเร็จ ทำให้พื้นที่ป่าชายเลนและสัตว์น้ำในทะเลเริ่มกลับมาอุดมสมบูรณ์อีกครั้งหนึ่ง ถึงกระนั้นก็ตามนโยบายการพัฒนาให้จังหวัดภูเก็ตเป็น “ศูนย์กลางการท่องเที่ยวทางทะเล” ผนวกกับจังหวัดภูเก็ตเป็นเมืองที่เป็นที่สนใจของนักลงทุนทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศ จังหวัดภูเก็ตจึงถูกพัฒนาเพื่อรองรับการเติบโตของการท่องเที่ยวดังกล่าว ซึ่งอ่าวป่าคลอกเป็นพื้นที่เป้าหมายหนึ่งที่กำลังจะได้รับผลกระทบ เป็นประเด็นปัญหารอบใหม่ จึงต้องเฝ้ามองและหาทางจัดการกับสิ่งที่เข้ามาเป็นภัยคุกคามของชุมชน แต่การที่จะทำให้คนในชุมชนสามารถรวมตัวกันได้อยู่เสมอจำเป็นต้องสร้างสิ่งที่สร้างความมั่นคงให้กับชีวิตของประชาชนในชุมชน โดยการจัดตั้งกลุ่มสวัสดิการต่าง ๆ เช่น กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มเครื่องมือประมง ฯลฯ ถึงกระนั้นก็ตามมีคำถามว่า “ชุมชนจะอย่างไรเพื่อรักษาป่าชายเลนไว้ให้นานที่สุด และกลุ่มมีความเข้มแข็งเช่นนี้ตลอดไป” จึงเป็นที่มาของช่วงเวลาปัจจุบันที่ชุมชนกำลังพัฒนาก้าวสู่ “การพัฒนาสู่ความเป็นสถาบัน”

ดังนั้น เพื่อให้เห็นภาพรวมของการจัดการป่าชายเลนชุมชนอ่าวป่าคลอก จึงนำเสนอผลการวิจัยกระบวนการสร้างอำนาจทางสังคมของชุมชนในการจัดการป่าชายเลนของชุมชนอ่าวป่าคลอกในเชิงพลวัต โดยจำแนกออกเป็น ๕ ช่วงเวลา คือ ช่วงแรก ช่วงวิกฤติการดำรงชีพของประชาชนในชุมชน เป็นช่วงเวลาที่ประชาชนในชุมชนสับสนและเผชิญกับปัญหาที่เกิดขึ้นเป็นรูปธรรม และเมื่อเริ่มที่จะทนกันไม่ได้ ทำให้เกิดช่วงต่อมา คือ การก่อตัวของประชาชนในชุมชนอ่าวป่าคลอกในพื้นที่สาธารณะ (public sphere) เพื่อหาทางออกร่วมกัน ต่อด้วยช่วงเวลาของการเคลื่อนไหวทางสังคม (social movement) และการสร้างความมั่นคงในชีวิตของประชาชนในชุมชน และในปัจจุบันเป็นช่วงการพัฒนาสู่ความเป็นสถาบัน ขณะเดียวกันก็เผชิญปัญหาใหม่ที่ต้องมีการเคลื่อนไหวต่อไป ดังนี้

ภาพที่ ๒๕ พลวัตรการจัดการป่าชายเลนชุมชนอ่าวป่าคลอก

ยุคที่ ๑ วิถีการดำรงชีพ

สภาพภูมิประเทศของอ่าวป่าคลอก ด้านตะวันตกเป็นภูเขาพระแทว พื้นราบเป็นแหล่งเพาะปลูก ถัดมาเป็นพื้นที่ชายฝั่ง และทะเลอ่าวป่าคลอก อ่าวป่าคลอกจึงมีความอุดมสมบูรณ์ตั้งแต่ “ยอดเขาจนถึงทะเล” ซึ่งเกี่ยวข้องกับวิถีดำรงชีพของประชาชนในชุมชนอ่าวป่าคลอกทั้งโดยตรงและโดยอ้อม การลดลงของป่าชายเลนและสัตว์น้ำในทะเลจากนโยบายการพัฒนาของรัฐบาลตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๔ เป็นต้นมา ได้ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของประชาชนในชุมชนเป็นอย่างมาก

กล่าวคือ นโยบายการพัฒนาของรัฐบาลภายใต้แนวคิดการพัฒนาสู่ความทันสมัย (modernization) ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ตั้งแต่ ฉบับที่ ๑ (พ.ศ.๒๕๐๔) เป็นต้นมา ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ชุมชนในประเทศไทยจำนวนมากต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ และบางส่วนได้ล่มสลาย เพราะไม่สามารถเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวได้ โดยขาดการพึ่งตนเอง ทรัพยากรธรรมชาติ และภูมิปัญญาของชุมชนหายไป เข้ามาแทนที่โดยการเข้ามาแทนของหน่วยงานภายนอก และถือเงินเป็นสำคัญในการวัดความเจริญ เช่นเดียวกับชุมชนอ่าวป่าคลอกเป็นชุมชนหนึ่งที่ต้องเผชิญกับการหายไปของป่าชายเลนและการลดลงของทรัพยากรในทะเล จากนโยบายการพัฒนาโดยยึดเอาการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นตัวนำ ทำให้ประชาชนในชุมชนหลายครัวเรือนที่พึ่งพาอาศัยความอุดมสมบูรณ์ของสัตว์น้ำในทะเลอ่าวป่าคลอก ไม่สามารถทำมาหากินทั้งเพื่อการเลี้ยงชีพและเพื่อเป็นอาชีพได้ดังเช่นเดิมอีกต่อไป ซึ่งวิกฤติดังกล่าวเกิดขึ้นตั้งแต่ พ.ศ.๒๕๑๓ จากการสัมปทานป่าชายเลนเพื่อเผาถ่านเชิงพาณิชย์ให้กับบริษัทเอกชน การเข้ามาของเรือประมงพาณิชย์ (อวนลากอวนรุน) เพื่อสร้างรายได้ให้มากขึ้น การทำนากุ้งกุลาดำเพื่อการส่งออก และการส่งเสริมอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว ตามลำดับ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๑. การเผาถ่านเชิงพาณิชย์ เป็นสิ่งแรกที่ประชาชนในอ่าวป่าคลอกเริ่มสัมผัสถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นได้ โดยเฉพาะการหายไปของไม้ป่าชายเลนที่นำมาทำเป็นวัตถุดิบในการเผาถ่าน โดยบริเวณอ่าวป่าคลอกมีพื้นที่ป่าชายเลน ๓ แปลงใหญ่ ๆ โดยอยู่ในพื้นที่บ้านป่าคลอก ม.๒ จำนวน ๒ แปลง และพื้นที่บ้านบางโรง ม.๓ จำนวน ๓ แปลง การทำเตาเผาถ่านเชิงพาณิชย์ โดยตัดเอาไม้ ส่วนใหญ่เป็นไม้โกงกางเนื่องจากเป็นไม้เนื้อแข็งทำให้เมื่อนำไปเผาถ่านทำให้เป็นถ่านที่มีคุณภาพ ส่งผลให้ไม้ป่าชายเลน โดยเฉพาะไม้โกงกางถูกตัดไปจากพื้นที่ป่าชายเลนอ่าวป่าคลอกเกือบหมดทั้ง ๓ แปลง โดยเตาเผาถ่านขนาดใหญ่เป็นของบริษัทตั้งอยู่ที่ทางไปท่าเรือบางโรง บ้านบางโรง ม.๓ ทั้ง ๒ เตา โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อรัฐบาลมีนโยบายสัมปทานป่าชายเลน เมื่อ พ.ศ.๒๕๑๙ ส่งผลให้ป่าชายเลนอ่าวป่าคลอกหายไปจำนวนมาก ส่งผลกระทบต่อชาวบ้าน

“...แต่พอป่าหมด อะไรมันหมดชาวบ้านได้รับผลกระทบ ตั้งแต่การทำมาหากิน การชะล้างของหน้าดิน สมัยก่อนคลองบางม่วง คลองบางด้วน เป็นวังลึกท่วมหัว ตอนนี้น้ำเค็มหัวเขาไม่ได้ ตอนแรกตกปูดำได้เป็นสอบ พอป่าหมดไม่มี... (สนิท มาศเสมอ, สนทนากลุ่ม, ๒๖ ก.ค. ๒๕๕๔)

“แต่แรกตกปูดำไม่ต้องพาหยอง (เครื่องมือจับปู) พาเพียงเชือกสักเส้นกับหินสักลูก พาเหยื่อไปใช้เชือกดับเตาผูกกับเหยื่อ แล้วเอาระวังตัวเอง ชักเอาได้เป็นถั่งน้ำมันกาด แต่ตอนนี้ต้องพาหยอง ตอนนั้นไปที่ไหนหาได้ทั้งเพ...” (จรี ราชพล, สนทนากลุ่ม, ๒๖ ก.ค. ๒๕๕๔)

“การทำมาหากินที่ทะเลป่าคลอกเมื่อก่อนหาได้ง่าย แต่เมื่อเรือพาณิชย์เข้ามาจับสัตว์น้ำทำให้สัตว์น้ำลดลง ทำมาหากินลำบากขึ้น...” (ถ้อง แซ่เลียบ, สัมภาษณ์, ๔ ก.ค.๒๕๕๔)

ภาพที่ ๒๖ สถานที่ตั้งเตาเผาถ่าน ปัจจุบันได้กลายเป็นสวนกล้วยของประชาชน

๒. การทำนาถุ้ง นาถุ้งได้ผลกระทบต่อน้ำชายเลนเป็นอย่างมาก การทำนาถุ้งที่ขยายตัวเข้ามายังอ่าวป่าคลอก จากพื้นที่ใกล้เคียงอ่าวป่าคลอก คือ ตำบลเกาะแก้ว และ ตำบลศรีสุนทร อำเภอดง จังหวัดภูเก็ต ซึ่ง ประวิทย์ นิลวิเชียร และประพันธ์ ถิ่นเกาะยาว สองแกนนำสำคัญในการจัดการป่าชายเลนอ่าวป่าคลอก มีความเห็นสอดคล้องกันว่า การเข้ามาของถุ้งเมื่อประมาณ ปี ๒๕๓๐ และส่งผลกระทบต่อหน้าประมาณปี ๒๕๓๕ โดยสร้างความเสียหายให้กับป่าชายเลนมากกว่าการทำเตาเผาถ่าน เนื่องจากการทำเตาเผาถ่าน แม้จะใช้ไม้จากป่าชายเลน แต่ถูกตัดเฉพาะต้นไม้ ยังเหลือต่อไม้ที่สามารถเติบโตเป็นป่าได้ในเวลาไม่นาน และพื้นดินก็ไม่ได้รับผลกระทบ เหมือนกับการทำนาถุ้งที่ส่งผลเสียหายและทำลายทั้งพื้นดินและไม้ ซึ่งไม่สามารถฟื้นมาได้เหมือนเดิม ดังนั้น การทำนาถุ้งจึงส่งผลกระทบต่อประชาชนเป็นอย่างมาก และหมู่บ้านแห่งแรกที่เคลื่อนไหว คือ บ้านบางลา หมู่ที่ ๘ ตำบลป่าคลอก เพราะเป็นหมู่บ้านที่อยู่ติดกับ ตำบลศรีสุนทร และ ตำบลเกาะแก้ว ซึ่งมีการทำนาถุ้งเป็นจำนวนมาก และส่งผลให้เกิดน้ำเสียในลำคลอง จนชาวบ้านทำมาหากินไม่ได้ ต้องไปหากินบนบก บางคนที่ทำเป็นอาชีพก็ต้องทำอาชีพอื่น ในที่สุด ประชาชนบ้านบางลารวมตัวกันปิดถนนประท้วงถึง ๒ ครั้ง จนนำมาสู่การเข้ามาแก้ไขปัญหานี้ของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และประชาชนก็ได้ข้อสรุปว่าต้องพึ่งตนเอง พึ่งราชการลำบาก เพราะหน่วยงานรัฐต่างปิดความรับผิดชอบ

ภาพที่ ๒๗ นาถุ้งบนเกาะภูเก็ต

ที่มา ถ่ายภาพโดยผู้วิจัยขณะเครื่องบินกำลังบินลงสนามบินนานาชาติภูเก็ต

เช่นเดียวกับชุมชนบ้านป่าคโลก ได้รับผลกระทบจากการเข้ามาของการทำนาถ้ำของนายทุน ต่อมาจากชุมชนบ้านบางลา โดยนายทุนนาถ้ำพยายามเปิดพื้นที่ใกล้ป่าชายเลนทั้ง ๒ แปลงของชุมชนบ้านป่าคโลก คือ ป่าชายเลนบริเวณรอยต่อชุมชนบ้านบางโรง (บ้านบางแป) และป่าชายเลนบริเวณหลังบ้านพักคนชรา และหลังวัดโสภณวนาราม (วัดป่าคโลก) ส่วนชุมชนบ้านบางโรง นาถ้ำอยู่บริเวณชุมชนบ้านบางแป และทางเข้าอ่าวปอ

๓. เรือประมงพาณิชย์ผิดกฎหมาย (อวนลาก อวนรุน) เนื่องจากความต้องการเพิ่มประสิทธิภาพในการหาปลาเพื่อตอบสนองต่อโรงงานอุตสาหกรรมแปรรูปสัตว์น้ำ โดยอวนลาก เป็นผลิตภัณฑ์จากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑ เป็นต้นมา ที่การประมงไทยได้พัฒนาเครื่องมือสำหรับการทำประมงให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น โดยการสนับสนุนจากรัฐบาลให้กับเอกชนดำเนินการ ภายใต้การประมงแบบเสรีในคามสมุทรหลายและใกล้เคียง เช่นเดียวกับอวนรุนที่พัฒนามาจากเครื่องมือประมงพื้นบ้านที่เรียกว่า “ระวะะ” ที่ใช้แรงคนในการขับเคลื่อน มาเป็นเครื่องยนต์ที่มีพลังขับเคลื่อนมากกว่า (องค์กรความร่วมมือเพื่อการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติอันดามัน, มปป.) ซึ่งอุปกรณ์การจับปลาทั้งสองชนิด ทำให้ประชาชนในชุมชนอ่าวป่าคโลก โดยเฉพาะชุมชนบ้านป่าคโลก ออกมาเคลื่อนไหวร่วมกับหน่วยงานของรัฐเข้ามาดำเนินการ เนื่องจากในทะเลบริเวณอ่าวป่าคโลกเปรียบเสมือนเป็น “หม้อข้าวหม้อแกง” อยู่ข้างหน้าชุมชน ถูกเรืออวนลากอวนรุนเข้ามาแย่งชิงสัตว์น้ำทุกวัน จนแทบหากินไม่ได้ ทั้งนี้เนื่องจากบริเวณอ่าวป่าคโลกที่มองออกไปจากหาดท่าหลาประมาณ ๑ กิโลเมตร เป็นบริเวณที่มีหญ้าทะเลผืนใหญ่ และพาดยาวตั้งแต่ปลายอ่าวที่ติดกับอ่าวปอ หมู่ที่ ๖ ตำบลป่าคโลก และ แหลมยามู มีเนื้อที่ประมาณ ๑,๐๐๐ ไร่ เป็นสถานที่วางไข่อนุบาลสัตว์ทะเล และที่อยู่อาศัยของสัตว์ทะเลจำนวนมาก จึงเป็นที่หมายปองของเรือประมงพาณิชย์

จากการสนทนากลุ่มกับแกนนำกลุ่มอนุรักษ์ฯ กล่าวว่า “ตอนนั้นช่วงเวลานี้ (ประมาณปี ๒ โมง) อวนรุนมารอแล้ว เพราะบริเวณนี้อุดมสมบูรณ์ มีหญ้าทะเล เป็นเสมือนบ้าน ผังอ่าวปอเป็นปะการัง อวนรุนจนหญ้าขาด” เช่นเดียวกับลุงถ้อง ซึ่งชาวประมงพื้นบ้านที่เคยมีบ้านอยู่บริเวณชุมชนอ่าวป่าคโลก ปัจจุบันอาศัยอยู่ในตัวเมืองภูเก็ต และได้นำเรือมาหาปลาเดือนละ ๑ - ๒ ครั้ง ให้ความเห็นว่า “เมื่อก่อนหาได้ง่าย แต่เมื่อเรือประมงพาณิชย์เข้ามาจับสัตว์น้ำ ทำให้สัตว์น้ำลดลง การทำมาหากินลำบากขึ้น ...” นอกจากนี้ ครอบครัวกระเกต ซึ่งเคยทำมาหากินอยู่กับทะเลสืบต่อจากบรรพบุรุษให้ความเห็นเช่นเดียวกันว่า ในช่วงเวลาดังกล่าวสัตว์น้ำในทะเลลดลง หาได้ลำบากขึ้น จึงต้องเปลี่ยนอาชีพมาทำมาหากินบนพื้นแผ่นดินด้วยการเช่าที่ดินของราชพัสดุบริเวณหลังเทศบาลตำบลป่าคโลกในปัจจุบัน โดยปลูกผักบุงเงินขายพ่อค้าคนกลางในเมืองภูเก็ต แต่โชคดีที่สามารถสร้างรายได้ให้กับครอบครัว จนสามารถตั้งตัวได้ในระดับหนึ่งในช่วงเวลาดังกล่าว และปัจจุบันครอบครัวนี้เป็นแกนนำในการทำเศรษฐกิจพอเพียงเกษตรอินทรีย์ของอ่าวป่าคโลก อีกด้วย

๔. อุตสาหกรรมการท่องเที่ยว หลังจากการชบเซาของเหมืองแร่ที่เป็นอุตสาหกรรมที่สร้างรายได้ให้กับจังหวัดภูเก็ต และสร้างรายได้หลักให้กับประเทศไทย ทำให้รัฐบาลหาทางออกเพื่อให้จังหวัดภูเก็ตมีรายได้จากแหล่งใหม่มาแทนแหล่งรายได้ที่กำลังหายไป จังหวัดภูเก็ต จึงได้รับการส่งเสริมจากรัฐบาลเป็นเมืองแห่งการท่องเที่ยว ทำให้เป็นที่สนใจของนักลงทุนทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศ จึงถูกพัฒนาเพื่อรองรับการเติบโตของการท่องเที่ยวดังกล่าว ทิศทางการพัฒนาของ

รัฐบาลที่มุ่งให้เกาะภูเก็ตเป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวทางทะเล แม้ว่าในระยะเริ่มแรกชุมชนอ่าวป่าคลอกไม่ได้รับผลกระทบจากนโยบายการส่งเสริมการท่องเที่ยวของรัฐบาลโดยตรงมากนัก เพราะการท่องเที่ยวส่วนใหญ่จะอยู่ในเขตอำเภอเมือง และอำเภอกะทู้ ซึ่งเป็นฝั่งตะวันตกของเกาะภูเก็ต ได้แก่ หาดสุรินทร์ หาดบางเทา หาดป่าตอง หาดกะตะ หาดกะรน หาดราไวย์ เป็นต้น สำหรับฝั่งทะเลตะวันออก ซึ่งอยู่ในพื้นที่ตำบลป่าคลอก อำเภอถลาง จังหวัดภูเก็ต ในระยะเริ่มแรก การท่องเที่ยวเข้ามาใช้บริการทำเรือเพื่อเดินทางไปยังแหล่งท่องเที่ยวในอ่าวพังงาที่อ่าวปอ หมู่ที่ ๖ และท่าเรือบางโรง หมู่ที่ ๓ ตำบลป่าคลอก ซึ่งเป็นท่าเรือโดยสารไปยังเกาะยาว และจังหวัดกระบี่ เท่านั้น แต่เมื่อการขยายตัวอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวในฝั่งตะวันตกของเกาะภูเก็ต และเหตุการณ์คลื่นสึนามิ เมื่อ พ.ศ.๒๕๔๗ ทำให้ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๔๖ เป็นต้นมา ฝั่งทะเลด้านตะวันออกของเกาะภูเก็ต กำลังเป็นที่สนใจของนักธุรกิจด้านการท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและต่างประเทศ

ภาพที่ ๒๘ ถนน ๔ ช่องทางจราจร การประกาศขายที่ดินและหมู่บ้านจัดสรรที่กำลังเกิดขึ้นในชุมชนอ่าวป่าคลอก

การเข้ามาของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวในชุมชนอ่าวป่าคลอก ตั้งแต่ พ.ศ.๒๕๔๖ เป็นต้นมา ก่อให้เกิดการผลกระทบครั้งสำคัญต่อประชาชนในชุมชน กล่าวคือ ด้านหนึ่งทำให้ประชาชนบางส่วน มีงานทำ และรายได้ที่ชัดเจน แต่อีกด้านหนึ่งประชาชนในชุมชนต้องออกไปทำงานนอกชุมชน บางคนขายที่ดิน กลายเป็นพนักงานรักษาความปลอดภัยเฝ้าที่ดินของตนเองที่ขายให้นายทุนทำธุรกิจ โรงแรม มีหนี้สิน ขายทรัพย์สิน การเข้ามาของยาเสพติดพร้อมกับการท่องเที่ยว ทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ป่าชายเลน ป่าไม้ ถูกทำลายเพื่อสร้างเป็นโรงแรม รีสอร์ท ท่าเทียบเรือ (marina) และยังนำมาสู่ ความขัดแย้งของประชาชนในชุมชนอ่าวป่าคลอก ระหว่างกลุ่มประชาชนที่ต้องการให้มีการพัฒนาใน แนวนี้นี้ และกลุ่มประชาชนที่ต้องการดำรงชีวิตที่เรียบง่ายเหมือนเดิม การขยายถนนจาก ๒ ช่องทาง เป็น ๔ ช่องทาง เพื่ออำนวยความสะดวกให้กับนักท่องเที่ยวที่เดินทางไปยังท่าเรือบางโรง และท่าเรือ อ่าวปอ ส่งผลกระทบต่อความปลอดภัยของประชาชนในชุมชน ที่ได้รับอุบัติเหตุจากการสัญจรของรถ ที่เข้ามามากขึ้น และใช้ความเร็วสูง

ตารางที่ ๑๑ ผลกระทบนโยบายการพัฒนาของรัฐบาลต่อชุมชน

ปี พ.ศ.	นโยบายรัฐบาล	ผลกระทบ	
		ชุมชนบ้านป่าคลอก	ชุมชนบ้านบางโรง
๒๕๑๓	สัมปทานป่าชายเลน	ป่าชายเลนถูกสัมปทาน	ป่าชายเลนถูกสัมปทาน
๒๕๓๐	นาุ้งกุลาดำ	<ul style="list-style-type: none"> - ป่าชายเลนถูกทำลาย - สัตว์น้ำในทะเลหายาก - แขนงน้ำกลุ่มอนุรักษ์ถูกยิง เสียชีวิต และสมาชิก อบต. ซึ่งเป็นแกนนำคัดค้านถูกทำร้ายร่างกาย 	<ul style="list-style-type: none"> - ป่าชายเลนถูกทำลาย - น้ำเสียในคลองบางโรง ทำให้คริวเรือนทำกะปิ เลิกอาชีพ เพราะหากุ้งเคยมาทำกะปิไม่ได้ - สัตว์น้ำในทะเลหายาก
๒๕๓๐	เรือประมงพาณิชย์	<ul style="list-style-type: none"> - หาปลา สัตว์น้ำในทะเลในอ่าวป่าคลอกได้ลำบากมากขึ้น - เกิดความขัดแย้งกับเพื่อนบ้านในชุมชนใกล้เคียง 	<ul style="list-style-type: none"> - ชาวประมงพื้นบ้านหาสัตว์น้ำในทะเลลำบากขึ้น
๒๕๔๖	อุตสาหกรรม การท่องเที่ยว	<ul style="list-style-type: none"> - สร้างท่าเทียบเรือแหลมยามู - หมู่บ้านจัดสรร 	<ul style="list-style-type: none"> - การขุดลอกคลอง เพื่ออำนวยความสะดวกเดินเรือโดยสาร - น้ำมันเครื่องถูกถ่ายลงทะเล

ยุคที่ ๒ การก่อตัวของประชาชนในพื้นที่สาธารณะ

เมื่อประชาชนในชุมชนอ่าวป่าคลอก ประสบปัญหาจากการลดลงของสัตว์น้ำในทะเลที่สามารถสัมผัสได้ในวิถีประจำวัน จึงได้มีการพูดคุยกันตามสถานที่พบปะกันในชีวิตประจำวันของประชาชนในชุมชน แต่เป็นเพียงการพูดคุย ระบายความรู้สึก ที่ได้เจอกันในโอกาสและสถานที่ต่าง ๆ ซึ่งสถานที่พูดคุยเหล่านี้ เป็นเสมือนพื้นที่สาธารณะ (public sphere) ของชุมชน ที่ทุกคนสามารถแสดงความคิดเห็นได้อย่างเป็นอิสระและเท่าเทียมกัน ได้แก่ วัด มัสยิด วงตีมน้ำตาลเมา วงเตะตะกร้อ และศาลาที่พักบริเวณชายหาดท่าหลาก่อนลงหาปลาในทะเล เป็นต้น แต่ยังไม่ใช้ช่วงเวลาที่มีการเคลื่อนไหว

ชุมชนบ้านป่าคลอก ประชาชนส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ วัดจึงเป็นสถานที่พบปะและสนทนาของประชาชนในชุมชน ทั้งในช่วงวันพระสัปดาห์ละ ๑ ครั้ง และวันสำคัญทางศาสนา เช่น วันมาฆบูชา วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา วันทำบุญเดือน ๑๐ เป็นต้น ในระหว่างที่มาทำบุญร่วมกัน ได้แลกเปลี่ยนความเห็น พูดคุยในเรื่องราวทั่วไป รวมทั้งเรื่องที่ตนเองสัมผัสได้ โดยเฉพาะเกี่ยวกับการทำมาหากิน เป็นสิ่งที่ประชาชนสามารถสัมผัสได้โดยตรง

ก่อนหน้านี้ บริเวณชุมชนบ้านป่าคลอกมีต้นตาลโตนตมมากมาย ประชาชนบางคนขึ้นไปเอาน้ำตาลโตนด (ปาดตาล) มาทำเป็นน้ำตาลสด หรือประกอบอาหาร ทำของหวาน นอกจากนั้นยังสามารถทำเป็นน้ำตาลเมา หรือภาษาท้องถิ่นเรียก หวาก เป็นเหมือนเครื่องตีมน้ำตาลชนิดหนึ่งผลิตโดยการนำเอาน้ำตาลโตนดใส่ในกระบอกไม้ไผ่หรือโอ่ง แล้วนำเอาเปลือกไม้เคี่ยม ซึ่งเป็นที่อยู่ของท้องถิ่นใช้เป็นหัวเชื้อในการทำน้ำตาลเมาได้ เช่นเดียวกับยีสต์ที่ใช้ทำไวน์ แล้วหมักทิ้งไว้ประมาณหนึ่งสัปดาห์ ก็มีสภาพเป็นเหมือนเหล้าพื้นบ้านชนิดหนึ่ง ซึ่งบ้านจรุงน ราชพล แกนนำกลุ่มอนุรักษ์ฯ เป็นบ้านหนึ่งที่ทำน้ำตาลเมาทั้งไว้น้ำตาลและตีมน้ำตาลเมา การนั่งล้อมวงตีมน้ำตาลเมา เกิดขึ้นทั้งระหว่างและหลังจากเล่นตะกร้อวงด้วยกันบริเวณทุ่งนาข้างข้างในตมเย็น บางวันตีมน้ำตาลเมาไปหลังจากเลิกเล่นตะกร้อจนตมเย็น บางวันเลยไปถึงอีกวัน อย่างไรก็ตาม ในระหว่างที่นั่งตีมน้ำตาลเมานี้ มีการพูดคุย ถกเถียงกันในเรื่องทั่วไปทั้งที่เกิดขึ้นในและนอกชุมชน และกลุ่มคนที่นั่งตีมน้ำตาลเมานี้ ส่วนใหญ่ทำมาหากินทั้งเป็นอาชีพสร้างรายได้และเพื่อเป็นอาหารเลี้ยงชีพในทะเลอ่าวป่าคลอก ดังนั้นประเด็นหนึ่งที่คุยกันในช่วงน้ำตาลเมา คือ เรื่องการหาสัตว์น้ำในอ่าวป่าคลอกได้ลำบากขึ้นทุกวัน แต่ไม่รู้จะทำอย่างไร

“ชุมชนหมู่สองบ้านเรา บ้านเรามีบ้านห้วนอนและบ้านตีนอน ปะปนกัน มากินน้ำเมา มาเล่นตะกร้อ การทำมาหากินมาจากข้างนอกไปจากอวนรุน อวนลาก พอบนบกพวกทำลายป่า พวกเผาถ่าน ต่อจากนั้นก็มีคนจับจองชายที่ให้นายทุนให้เผาถ่าน ในทะเลก็หายากขึ้น ไปทอดแหได้มากสักมีก็ไม่ถึง ทำให้คนต้องไปหางานทำที่อื่น จะหาทางเลขช่วยเหลือครอบครัวไม่รอดแล้ว” (จรุงน ราชพล, สนทนากลุ่ม, ๒๖ ก.ค.๒๕๕๔)

นอกจากนั้น บริเวณหน้าหาดท่าหลา เป็นชายหาดหน้าอ่าวป่าคลอก และเป็นชายหาดเพียงไม่กี่แห่งในเกาะภูเก็ตที่ยังเป็นชายหาดสาธารณะที่ประชาชนทั่วไปสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ได้ทั้งการพักผ่อน ชมวิว รวมทั้งเป็นที่ซึ่งประชาชน ที่เป็นชาวประมงพื้นบ้านและประชาชนทั่วไป ทั้งในชุมชนอ่าวป่าคลอก และใกล้เคียง เช่น บ้านสะปำ เกาะแก้ว ฯลฯ เป็นต้น นิยมเดินทางมาหาสัตว์น้ำ เช่น กุ้ง หอย ปู ปลา เป็นต้น ทั้งเพื่อเป็นอาหารในครัวเรือนและสร้างรายได้เลี้ยงชีพ ในบริเวณหน้าชายหาดแห่งประชาชนได้สร้างอาคารเล็ก ๆ มุงจากไว้สำหรับนั่งรอช่วงเวลาน้ำที่เหมาะสมสำหรับลงทะเล ดังนั้น ในช่วงเวลาดังกล่าว จึงมีการพูดคุยในเรื่องราวต่าง ๆ โดยเฉพาะเรื่องที่ได้รับผลกระทบจากการหายไปของป่าชายเลน และการเข้ามาของเรือประมงพาณิชย์บริเวณหน้าอ่าวป่าคลอก

ภาพที่ ๒๙ ศาลาหน้าหาดท่าหลา (หลังเก่า) อีกพื้นที่สาธารณะของชุมชนบ้านป่าคลอก

สำหรับชุมชนบ้านบางโรง ประชาชนส่วนใหญ่ประมาณ ร้อยละ ๘๐ นับถือศาสนาอิสลาม ดังนั้น มัสยิดจึงเป็นสถานที่พบปะกันของประชาชนในชุมชน เพื่อทำศาสนกิจร่วมกัน อย่างน้อยสัปดาห์ละ ๑ ครั้งในทุกวันศุกร์ ซึ่งจากการให้สัมภาษณ์ของ เสบ เกิดทรัพย์ แกนนำชุมชนบ้านบางโรงว่า เมื่อทุกคนในชุมชนต้องไปละหมาดที่มัสยิด ระหว่างรอถึงเวลาละหมาดมีการพูดคุยกันถึงเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน และหลังการละหมาดทุกวันศุกร์ จะมีการบรรยายธรรม หรือ “คุตบะห์” ซึ่งผู้นำศาสนาจะพูดถึงเรื่องราวต่าง ๆ โดยหลักศาสนา ได้แก่ ยาเสพติด การทำมาหากิน หรือ

การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ นอกจากนั้นในระหว่างที่รอถึงเวลาละหมาดประชาชนที่มาละหมาด ซึ่งเป็นผู้ชาย และจำนวนไม่น้อยเป็นชาวประมงพื้นบ้านที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีพกับทะเลอ่าว ปากลอกโดยตรง และผู้ที่ไม่ได้เกี่ยวข้องกับประมงโดยตรงแต่ทั้งเป็นผู้บริโภคและไปหาสัตว์น้ำในทะเล ที่อยู่ใกล้บ้านด้วยตนเองในบางครั้ง ในช่วงเวลานั้นมีการพูดคุยกันในเรื่องสิ่งที่ตนเองได้รับผลกระทบ จากการหายไปของสัตว์น้ำ รวมทั้งเห็นความเปลี่ยนแปลงของชุมชนในด้านปัญหาทางสังคมที่เกิดขึ้นมาก ขึ้น และหลากหลายมากขึ้น ได้แก่ ประชาชนทั้งผู้ใหญ่ เยาวชน ที่หากินในทะเลอ่าวปากลอกลำบาก ขึ้นต้องออกไปหางานทำในเมือง บางคน บางครอบครัวต้องขายที่ดินให้นายทุนภายนอก กลายเป็นคน ไร้ที่ดินทำกินและอาศัย ถึงกับต้องเช่าบ้านตัวเองอยู่ก็มี รวมทั้งปัญหายาเสพติด

ภาพที่ ๓๐ ร้านน้ำชาในชุมชนบ้านบางโรง

ที่มา บันทึกภาพจาก <https://maps.google.co.th/maps?hl=th&tab=wl>

นอกจากนั้น ชุมชนบ้านบางโรงมีร้านน้ำชา และร้านขนมจีน ซึ่งเป็นอาหารยอดนิยมของคน เกาะภูเก็ต ทุกเช้าหลังจากเสร็จภารกิจตัดยาง หรือก่อนออกไปทำงาน ร้านน้ำชา กาแฟ และ ร้านขนมจีน เป็นที่รับประทานอาหารเช้า และยังเป็น “พื้นที่สาธารณะ (public sphere)” อีกแห่ง หนึ่งของชุมชน ซึ่งประชาชนในชุมชนใช้พบปะพูดคุยกันในเรื่องทั่วไปที่เกิดขึ้นในชุมชน รวมทั้ง เกี่ยวกับผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการลดลงของพื้นที่ป่าชายเลน และสัตว์น้ำในทะเล จนกลายเป็น กระแสในระดับชุมชน

ยุคที่ ๓ การเคลื่อนไหวทางสังคม (social movement)

หลังจากคนในชุมชนเกิดความรู้สึกร่วมกันถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการลดลงของสัตว์น้ำในทะเลทำให้การทำมาหากินลำบากมากขึ้น และเกิดผลกระทบด้านอื่น ๆ ตามมาอีกมากมายดังกล่าวข้างต้น ทำให้เริ่มมีการเคลื่อนไหวเพื่อหาทางแก้ไขปัญหาดังกล่าว โดยเฉพาะการเข้ามาของเรือประมงพาณิชย์ และการทำนากุ้ง อย่างไรก็ตามในช่วงเวลานี้มีการเคลื่อนไหวเฉพาะชุมชนบ้านป่าคลอก ส่วนชุมชนบ้านบางโรงยังไม่ได้เคลื่อนไหวในภาพรวมของชุมชน เพราะยังไม่เห็นผลกระทบที่ชัดเจน แต่ประชาชนในชุมชนบ้านบางโรงบางส่วนได้เข้ามาร่วมเคลื่อนไหวกับชาวชุมชนบ้านป่าคลอกด้วย

อย่างไรก็ดี ชุมชนแห่งแรกที่จุดชนวนรวมตัวเคลื่อนไหว คือ ชุมชนบ้านบางลา หมู่ที่ ๘ ตำบลป่าคลอก เป็นพื้นที่อยู่ติดกับ ตำบลเทพกษัตรี อำเภอถลาง จังหวัดภูเก็ต เนื่องจากการบุกรุกป่าชายเลนเพื่อทำนากุ้งของนายทุนที่ขยายมาจาก ตำบลเทพกษัตรี และ ตำบลเกาะแก้ว อำเภอเมืองภูเก็ต แต่ในหลังจากนั้นไม่นาน ชาวป่าคลอกได้เผชิญกับเรือประมงพาณิชย์ คือ อวนลาก อวนรุน และการเข้ามาของธุรกิจนากุ้งเช่นกัน ทำให้ต้องรวมตัวกันเคลื่อนไหว ทั้งเรื่องเรือประมงพาณิชย์ และป่าชายเลน เช่นเดียวกับชุมชนบ้านอ่าวกุ้ง ทั้ง ๓ ชุมชนในตำบลป่าคลอก จึงเป็นเครือข่ายชุมชนที่เคลื่อนไหวร่วมกันในช่วงเวลาดังกล่าว

“มันตื่น ๒ เรื่อง คือ อวนรุนที่ป่าคลอก ในระยะเดียวกัน แต่เรื่องป่า บางลาก่อน แต่เรื่องอวนรุน ป่าคลอก อีกพื้นที่หนึ่ง คือ อ่าวกุ้ง รวม ๓ หมู่บ้าน...” (ประวิทย์ นิลวิเชียร, สัมภาษณ์, ๒๙ ก.ย. ๒๕๕๔)

อย่างไรก็ตาม ชุมชนบ้านบางลา เป็นชุมชนที่อยู่ในอ่าวเทพกษัตรี ส่วนชุมชนบ้านอ่าวกุ้ง อยู่ในบริเวณอ่าวกุ้ง ซึ่งเป็นชุมชนที่อยู่ในบริเวณตำบลป่าคลอกเช่นเดียวกัน ดังนั้น เมื่อแต่ละชุมชนมีปัญหาที่มีการเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่าย มีการเคลื่อนไหวในประเด็นเหล่านั้น ระหว่างทั้ง ๓ ชุมชนเสมอมา จนถึงปัจจุบัน กล่าวคือ เมื่อชุมชนบ้านป่าคลอกเจอปัญหาชุมชนบ้านบางลา ชุมชนบ้านอ่าวกุ้ง ส่งคนไปช่วยเคลื่อนไหว เช่นเดียวเมื่อเกิดเหตุการณ์สำคัญที่ต้องอาศัยกำลังคนในการเคลื่อนไหว ชุมชนบ้านป่าคลอกก็ไปช่วยบ้านบางลา และบ้านอ่าวกุ้ง

สำหรับชุมชนบ้านป่าคลอก ถือได้ว่าเป็นชุมชนที่ประชาชนในชุมชนมีการเคลื่อนไหวเกิดขึ้นก่อนชุมชนบ้านบางโรงเพียงเล็กน้อย และประสบการณ์ของชุมชนบ้านป่าคลอกได้ส่งผลต่อชุมชนบ้านบางโรงในเวลาต่อมา โดยระหว่าง พ.ศ.๒๕๓๔-๒๕๓๗ ประชาชนในชุมชนบ้านป่าคลอกร่วมมือกับเจ้าหน้าที่กรมประมงออกจับอวนลาก อวนรุน หน้าอ่าวป่าคลอก และร่วมมือกันจับรถแม่โคโฮของนายทุนที่กำลังเปิดพื้นที่ป่าชายเลนบริเวณทิศเหนือของชุมชนเพื่อทำนากุ้ง จนเป็นเหตุทำให้แกนนำคนสำคัญของชุมชนถูกยิงเสียชีวิต เมื่อวันที่ ๓๐ ม.ค. ๒๕๔๔ และได้เดินทางเข้าพบหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องโดยการนำของเจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชน ได้แก่ เข้าพบผู้ว่าราชการจังหวัดส่วนราชการต่าง ๆ รวมทั้งการประชุมสัมมนาในเวทีวิชาการ การเคลื่อนไหวในช่วงนี้ทำให้ชุมชนบ้าน

ป่าคลอกได้รับการยอมรับจากหน่วยงานที่รับผิดชอบ โดยเฉพาะได้รับรางวัลจากสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ที่ตำหนักทักษิณราชินีเวศน์ เมื่อ พ.ศ.๒๕๔๓

ก่อนหน้านี้ประชาชนในชุมชนบ้านป่าคลอกแม้จะตระหนักในปัญหาต่อผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการเข้ามาของเรือประมงพาณิชย์ และการทำนาุ้ง แต่ก็ไม่รู้หนทางที่จะเดินหน้าต่อไป ไปหาประมงตำรวจ เจ้าหน้าที่ของรัฐจัดการกับปัญหาแต่ทำไม่จริงจับแล้วก็ปล่อย เมื่อถึงวันใหม่ก็กลับมาอีก ซึ่งจตุรณ ราชพล แกนนำกลุ่มอนุรักษ์ฯ สะท้อนภาพของสถานการณ์ดังกล่าวว่า

“ชาวบ้านช่วยคิดแล้วว่าต้องห้ามจะอย่างไร ไปหาประมงบ้าง ตำรวจบ้าง แต่จับแล้วก็ปล่อย เรือลำนี้เราจำได้แต่พอรุ่งเช้าวัน เว้นคืนเดียว พอรุ่งเช้าเรือลำนั้นก็ทำอีก จับแล้วปล่อย จับแล้วปล่อย เหมือนตะมุตะหมูเข้าปากหมา หมายถึงพอเจ้าหน้าที่เข้าไปจับกุมแล้ว ก็มีการตกลงราคากันกับคนที่ถูกจับ เจ้าหน้าที่ได้รับเงินสินบนแล้วปล่อยตัวไป”

ต่อมาเมื่อ กรมป่าไม้ได้มาฝึกอบรมประชาชนตามโครงการราษฎรอาสาสมัครพิทักษ์ป่า (รสทป.) เพื่อทำหน้าที่ในการปกป้องทรัพยากรชายฝั่งทะเล ให้กับประชาชนในชุมชนทั้ง ๓ ชุมชน คือ บ้านบางลา บ้านป่าคลอก และบ้านอ่าวกุ้ง หลังจากฝึกแล้วประชาชนที่เป็น รสทป. เหล่านี้ได้ออกทำหน้าที่ร่วมกับเจ้าหน้าที่ของรัฐ ในการจับกุมเรือประมงพาณิชย์ผิดกฎหมายบริเวณอ่าวป่าคลอก และล้อมจับรถแม็คโฮที่กำลังเปิดพื้นที่ป่าชายเลนเพื่อทำนาุ้ง

ภาพที่ ๓๑ อวนลาก อวนรุนของเรือประมงพาณิชย์ที่ชาวบ้านร่วมกับเจ้าหน้าที่รัฐจับกุม

ถึงแม้ประชาชนจะผิดหวังกับการทำงานของหน่วยงานรัฐข้างต้น แต่ก็ได้สร้างความตระหนักให้กับประชาชนต่อการสูญเสียไปของป่าชายเลนจากการทำนาโกง ทำให้ประชาชนทั้งชุมชน ชุมชนใกล้เคียง รวมทั้งชุมชนบางโรงบางสวนลุกขึ้นมาพร้อมกันต่อสู้ โดยระดมคนไปล้อมจับรถแม็คโฮที่กำลังเปิดพื้นที่ป่าชายเลนเพื่อทำนาโกง เนื่องจากใช้เวลาประมาณ ๒๔ ชั่วโมงจนกว่าเจ้าหน้าที่จะเข้ามา ประชาชนในชุมชนบ้านป่าคอก จึงแบ่งการทำหน้าที่เป็นกลุ่ม คือ กลุ่มหนึ่งไปเฝ้ารถแม็คโฮ อีกกลุ่มหนึ่งไปแจ้งความที่โรงพัก และอีกกลุ่มหนึ่งทำหน้าที่ส่งเสบียงอาหาร โดยเหตุการณ์จับกุมเกิดขึ้นประมาณบ่าย ๓ โมงของวันแรก ข้ามคืนไปจนถึงตอนบ่ายของอีกวันหนึ่ง ถึงเจ้าหน้าที่จะเข้ามาดำเนินการ เนื่องจากเมื่อประชาชนไปแจ้งความที่สถานีตำรวจเมืองกลาง ตำรวจบอกว่าไม่ใช่อำนาจหน้าที่ของตำรวจ ต้องไปแจ้งที่ป่าไม้อำเภอ แต่เมื่อไปเจอป่าไม้อำเภอ ก็บอกว่าดำเนินการตอนนี้ไม่ได้ต้องตรวจสอบหลักฐานความเป็นป่าก่อน และพบว่าเป็นป่าชายเลนจริง จึงลงมาพบชาวบ้านประมาณบ่าย ๓ โมงของอีกวัน จนชาวบ้านพูดประชดถึงการงานของข้าราชการไทยว่า “ข้าราชการไทยทำงาน ๒๔ ชั่วโมง จริง ๆ” หลังจากนั้นให้ชาวบ้านเป็นพยาน ๗ คน แต่ฝ่ายผู้กระทำผิดไม่มาให้การ เมื่อขึ้นสู่กระบวนการยุติธรรม ในที่สุดประมาณ ๓ เดือนคดีถึงที่สุดศาลตัดสินให้ปรับ ๓ พันบาท ท่ามกลางความงุนงงของชาวบ้าน

หลังจากนั้น ชาวบ้านกลุ่มนี้ได้มีการคุยกันเพื่อหาแนวทางป้องกันปัญหาที่เกิดขึ้นกับป่าชายเลน และทะเลที่เป็นแหล่งอาหารและรายได้ของประชาชนในชุมชนกันมากขึ้น ในช่วงเวลานี้ (ประมาณ พ.ศ.๒๕๓๕) อาจารย์มานะ สามเมือง เป็นครูสอนอยู่ที่โรงเรียนวิระสตรีนุสรณ์ ซึ่งเป็นโรงเรียนระดับมัธยมแห่งเดียวในตำบลป่าคอกที่ประชาชนในอ่าวป่าคอก ชาวประมงพื้นบ้านส่งลูกหลานมาเรียน แต่ในช่วงเวลานั้นเปิดสอนถึง ม.๓ เท่านั้น ขณะนั้นอาจารย์มานะ สามเมือง อาศัยอยู่บ้านพักครูโรงเรียนบ้านป่าคอก (โรงเรียนประถม) ที่อยู่ในชุมชนบ้านป่าคอก

“ตอนเย็นเกือบทุกวันมาเล่นตะกร้อ ขณะเดียวกันใกล้กับวงตะกร้อ ชาวบ้านมีวงตีมน้ำตาลเมา (ทำจากน้ำตาลโตนดหมักด้วยเปลือกไม้เคี่ยม : ผู้วิจัย) ประกอบกับเป็นคนที่สนใจเรื่องสิ่งแวดล้อมอยู่แล้ว เมื่อชาวบ้านพูดถึงปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนเกี่ยวกับป่าชายเลน เรือประมงพาณิชย์ ทั้งอวนลาก อวนรุน ที่เข้ามาทำมาหากินในอ่าวป่าคอก และได้ส่งผลกระทบต่อการทำมาหากินของชาวบ้านที่เป็นประมงพื้นบ้าน ที่หากินได้ลำบากขึ้น จึงมาร่วมลงมือทำงานกับชาวบ้าน”

ช่วงเวลาใกล้เคียงกันนั้นนักพัฒนาองค์กรพัฒนาเอกชน ชื่อ นายธนู แนนเนียน ได้เข้ามาหาพื้นที่ทำงานในฐานะเจ้าหน้าที่ของมูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพรรณพืชแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์ ที่เพิ่งเริ่มทำงานใหม่ จึงต้องหาประเด็นปัญหาในพื้นที่ทำงาน ก่อนที่จะเดินทางเข้าไปอ่าวป่าคอก ๒-๓ เดือน ได้ทราบข่าวว่ามีการบุกรุกป่าชายเลนของนาโกง ทั้งในฤกษ์ พังงา ตะกั่วป่า จึงขับรถจักรยานยนต์เข้ามาอ่าวป่าคอกตระเวนไปฟังการพูดคุยของชาวบ้าน แต่การเข้าไปในชุมชนก็เชื่อว่าชาวบ้านจะเล่าอะไรให้ฟังได้ง่าย ๆ ต้องใช้ความสัมพันธ์ของพรรคพวกที่รู้จักเพื่อเป็นช่องทางในการเข้าไปหาข้อมูล โดยเข้าไปพบอาจารย์สุเชาว์ และ อาจารย์พัฒน์ จันทรแก้ว ซึ่งเป็นคนที่สนใจ

ประวัติศาสตร์เคยได้รู้จักกันก่อนหน้านี้ในเวทีวิชาการกลุ่มประวัติศาสตร์เรื่องอนุรักษ์เต่า ไปเข้าพูดคุยหลายครั้งแล้วพาไปพบกับแป๊ะนึ่ง ซึ่งเป็นคนหนึ่งที่หากินกับทะเล และนำไปพบกับน้ำต้อย (จรรณราชพล) แกนนำคนสำคัญของกลุ่มเคลื่อนไหวขณะนั้น อย่างไรก็ตามเมื่อลงไปพบกับกลุ่มแกนนำในชุมชนอ่าวป่าคลอกก็ถูกทดสอบความไว้วางใจจากชาวบ้านหลายครั้ง และไม่ได้ข้อมูลที่ต้องการ ถ้ามั่นใจว่าชาวบ้านจะเชื่อใจ เพราะชาวบ้านไม่รู้ว่าเป็นใคร เป็นเจ้าหน้าที่ของรัฐบาลหาข้อมูลหรือเปล่า หรือเป็นสายลับให้กับเรือประมงพาณิชย์จากบ้านสะปำ เพราะบอกชาวบ้านว่ามาจากบ้านสะปำ ซึ่งเป็นบ้านที่เป็นคลังเรืออวนรุนขนาดใหญ่ที่เข้ามาหากินอยู่บริเวณอ่าวป่าคลอกจนชาวบ้านต้องขับไล่อยู่เสมอ

“...ลงไปหาอาจารย์สุเชาว์ และพบอาจารย์พัฒน์ จันทร์แก้ว เป็นคนสนใจประวัติศาสตร์ เข้าไปหาไปคุยครั้ง – ๒ ครั้ง พาไปพบแป๊ะนึ่ง เป็นคนท่าเล ต่อเข้าไปชายเล รุ่งเข้าไปพบน้ำต้อย ที่ชายเล สมัยนั้นมีหน้าเป็นหน่วย ๆ ไว้พักก่อนออกเล ไปถามกวนกั้งอวนปู ไม่รู้อะไร ไม่รู้จัก เจอโกโก้โชติ น้ำต้อย ลุงหนิด เขาถามมาจากไหน บอกมาจากสะปำ แต่สะปำมี ๒ ด้าน อีกด้านเป็นคลังอวนรุนใหญ่ คิดว่าเป็นสายลับ” (ธนู แบนเนียน, สัมภาษณ์, ๒๙ ก.ย. ๒๕๕๔)

ดังนั้น เพื่อเป็นการพิสูจน์ว่าสามารถช่วยเหลือชาวบ้านได้ แต่ในความเป็นจริงแล้วก็แทบจะไม่รู้อะไรเกี่ยวกับพื้นที่เหมือนกัน จึงทำหายกลุ่มประชาชนบ้านป่าคลอกว่าจะพาไปพบผู้ว่าราชการจังหวัด ซึ่งเป็นผู้มีอำนาจสูงสุดในจังหวัดในการตัดสินใจแก้ไขปัญหาระยะนี้ ทั้ง ๆ ที่ตัวเองไม่เคยเข้าไปพบและไม่เคยรู้จักผู้ว่าราชการจังหวัดท่านนี้เลย แต่จากการหาข้อมูลพบว่าผู้ว่าฯ ท่านนี้ (นายสุจิต นิमितกุล) เพิ่งย้ายมาจากจังหวัดอุทัยธานี ซึ่งมีอุทยานแห่งชาติห้วยขาแข้ง ที่เพิ่งได้รับการประกาศเป็นมรดกโลกจากองค์การ UNESCO จึงอนุมานว่าท่านน่าจะสนใจเรื่องสิ่งแวดล้อม แต่ก่อนที่จะชวนชาวบ้านไปพบก็ต้องลงไปพบด้วยตัวเองก่อน พาแผนที่และข้อมูลของอ่าวป่าคลอกไปด้วย เข้าไปพบผู้ว่าราชการจังหวัดด้วยตนเอง คุยเสร็จก็กลับไปเยี่ยมชุมชนบ้านป่าคลอกไปบอกกับชาวบ้าน

หลังจากนั้นก็ชวนชาวบ้านไปพบผู้ว่าราชการจังหวัดที่ศาลากลางจังหวัดหลายคันรถ แต่ภาพเดิมของคนป่าคลอกที่เป็นกลุ่มคนประท้วงเรื่องต่าง ๆ อยู่เสมอจนข้าราชการบนศาลากลางจังหวัดพูดว่า “...มาอีกแล้ว ไม่รู้มาประท้วงอะไรอีก” (น้ำแต้ว, สนทนากลุ่ม, ๒๖ ก.ค.๒๕๕๔) แต่การมาพบผู้ว่าราชการจังหวัดครั้งนี้ แตกต่างจากหลายครั้งที่ผ่านมาที่ไม่ได้มาชุมนุมประท้วง แต่นำข้อมูลมาให้และสนทนากับผู้ว่าราชการจังหวัด โดยผู้ว่าราชการจังหวัด เปิดห้องทำงานให้แกนนำชุมชนและเจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชนเข้าพบทำให้ผู้ว่าฯ ได้ทราบว่าภูเก็ตยังมีประมงพื้นบ้าน ประมงชายฝั่งอยู่

“...ผู้ว่าฯ ก็ได้รู้จักกับชาวบ้านตอนนั้นแหละ ว่าจังหวัดภูเก็ตยังมีประมงพื้นบ้าน ประมงชายฝั่งด้วยหรือ ผมเห็นมีแต่ท่องเที่ยวและเหมือนแร่ ไม่มีคนจนแล้ว ผมว่าท่านต้องแลให้ทั่ว ไม่ใช่มองแค่จุดหนึ่งจุดใด ฝั่งตะวันออกของภูเก็ตยังมีทำประมงชายฝั่งอยู่ ถ้ากลุ่มนี้ไม่มาพูดผมไม่รู้เลยว่ามีประมงชายฝั่ง ลุงทำอนุรักษ์ผมชอบด้วย” (ธนู แบนเนียน, สัมภาษณ์, ๒๙ ก.ย.๒๕๕๔)

เมื่อกลับมายังชุมชนแกนนำบางคนต้องการที่จะเดินหน้าทำเลย แต่ถูกคัดค้านจาก ธนู แบนเนียน ว่าค่อย ๆ ทำไปก่อน โดยต้องคุยกับคนอื่นว่าเป็นอย่างไรบ้างที่ได้ฟังมา พาไปร่วมประชุมกับสหพันธ์ประมงพื้นบ้านที่แต่ละพื้นที่มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์กัน ทำให้กลุ่มแกนนำชุมชนบ้านป่าคอกได้รู้ว่าที่อื่นทำมานานหลายปีแล้วยังไม่สำเร็จ แต่ชุมชนบ้านป่าคอกเพิ่งเริ่มทำจะสำเร็จดังที่ต้องการได้อย่างไร หลังจากนั้น ธนู แบนเนียน พาไปพบเจ้าหน้าที่ศูนย์ชีววิทยาทางทะเล ภูเก็ต เพื่อให้ชาวบ้านได้รู้ข้อมูลเรื่องหญ้าทะเล รวมทั้งไปพบข้าราชการหน่วยงานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ชาวบ้านได้รับรู้และนำมาใช้เป็นประโยชน์ในการเคลื่อนไหว

หลังจากนั้น แกนนำชุมชน ซึ่งขณะนั้นได้พัฒนาเป็น “กลุ่มอนุรักษ์ฯ” ได้เชิญผู้ว่าราชการจังหวัด มาเป็นประธานในพิธีเปิดป้ายโครงการวางปะการังเทียมโดยใช้ไม้ไผ่มาปัก นำยางรถยนต์มาทำไม้ไผ่ทำสลับฟันปลาเป็นเครื่องกีดขวาง ซึ่งกลุ่มอนุรักษ์ฯ ได้เชิญผู้ว่าราชการจังหวัดท่านนี้มาที่ชุมชน รวม ๙ ครั้ง และได้มาเข้าร่วมทุกครั้ง

การเคลื่อนไหวของประชาชนในชุมชนอ่าวป่าคอก ตั้งแต่ พ.ศ.๒๕๓๕ เป็นต้นมา ตั้งแต่เรื่อง อวนลาก อวนรุน และการทำนากุ้งของนายทุน มีความท้าทายต่อฝ่ายตรงข้ามและมีความขัดแย้งในพื้นที่ที่รุนแรงมากขึ้น เพราะการเข้ามาทำงานกับประชาชนอย่างจริงจังของข้าราชการระดับสูงในจังหวัด ทำให้การทำลายป่าชายเลน และอวนลาก อวนรุน ต้องหยุดชะงักลง นอกจากนั้นในระดับพื้นที่ สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบล (ส.อบต.) ป่าคอก หมู่ที่ ๒ (บ้านป่าคอก) นายศิริพงศ์ ชี้ช่วง ได้คัดค้านอย่างจริงจัง จนถูกลอบทำร้ายร่างกาย เมื่อวันที่ ๑๓ สิงหาคม ๒๕๔๓ โดยรถบรรทุกชนจนได้รับบาดเจ็บสาหัส ซึ่งผลการสอบสวนต่อมาทราบว่า เป็นรถบรรทุกของนายทุนที่เสียผลประโยชน์ที่ต้องการทำให้เสียชีวิต นอกจากนั้น เมื่อวันที่ ๓๐ มกราคม พ.ศ.๒๕๔๔ นายจรินทร์ ราชพล แกนนำกลุ่มอนุรักษ์ฯ ถูกยิงเสียชีวิตขณะเก็บมะม่วงหิมพานต์บริเวณข้างบ่อเลี้ยงกุ้งบริษัทหิระฟาร์ม จำกัด ใกล้กับป่าชายเลนด้านทิศเหนือของชุมชนบ้านป่าคอก

การเอาจริงเอาจังของหน่วยงานภาครัฐในระดับจังหวัดในการจัดการกับนายทุนนากุ้งที่บุกรุกป่าชายเลน โดยเฉพาะหลังการเสียชีวิตของนายจรินทร์ ราชพล ทำให้นายทุนนากุ้งพยายามเคลื่อนไหวขอร้องความเป็นธรรมจากผู้ว่าราชการจังหวัด (นายพงษ์ไพยม วาสภูติ) เมื่อวันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๔ นำโดยสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดภูเก็ต พรรคประชาธิปัตย์ ทั้ง ๒ คน คือ นายสุวิทย์ เสงี่ยมกุล และ นางเฉลิมลักษณ์ เก็บทรัพย์ พร้อมด้วยกลุ่มผู้ประกอบการเลี้ยงกุ้งกุลาดำในจังหวัดภูเก็ต จำนวน ๓๐ คน โดยอ้างว่ากลุ่มผู้ประกอบการเลี้ยงกุ้งประสบความสำเร็จและแสดงความไม่พอใจกรณีเจ้าหน้าที่ป่าไม้เข้าไปทำการรังวัดแนวเขตป่าชายเลนคลองบางโรง ตำบลป่าคอก จนมีการแจ้งความดำเนินคดีผู้ประกอบการเลี้ยงกุ้งไปหลายราย อย่างไรก็ตาม ผู้ว่าราชการจังหวัดภูเก็ต ก็ยืนยันว่าการดำเนินการของเจ้าหน้าที่เป็นไปตามกฎหมาย หากรายใดที่เลี้ยงกุ้งโดยไม่มีการบุกรุกก็ไม่ต้องวิตก (ผู้จัดการออนไลน์, ๑๓ ก.พ.๔๔)

ยุคที่ ๔ การสร้างความมั่นคงให้กับชีวิต (human security)

เมื่อการเคลื่อนไหว จนสามารถรักษาป่าชายเลนและทรัพยากรในทะเลได้ผลสำเร็จในระดับหนึ่ง ทั้งโดยประชาชนในชุมชน และการร่วมมือกับเจ้าหน้าที่หน่วยงานของรัฐจับกุมประมงพาณิชย์ ผิดกฎหมายอย่างจริงจังจนหมดไปจากหน้าอ่าวป่าคลอก จนทำให้กรมป่าไม้ ได้ประกาศรับรองป่าชายเลนในชุมชนบ้านป่าคลอก ๒ แปลง เป็น “ป่าชายเลนชุมชน” ส่วนป่าชายเลนในชุมชนบ้านบางโรง แม้ยังไม่ได้รับการประกาศให้เป็นป่าชายเลนชุมชน แต่ป่าชายเลนที่ถูกทำลายไปได้กลับมาอุดมสมบูรณ์อีกครั้งหนึ่ง และชุมชนได้ใช้ความอุดมสมบูรณ์ของป่าชายเลนนี้สร้างประโยชน์ให้กับสมาชิกในชุมชนผ่าน “การอนุรักษ์ที่กินได้”

หลังการเสียชีวิตของจूरินทร์ ราชพล เมื่อวันที่ ๓๐ มกราคม ๒๕๕๔ กิจกรรมต่าง ๆ เริ่มถดถอยลง และนำมาสู่การทบทวนบทเรียนการทำงานของชุมชน จากเดิมเป็นคู่ตรงข้าม มองหน่วยงานของรัฐเป็นศัตรู มาเป็นการพยายามดึงหน่วยงานของรัฐให้มาเป็นมิตร ทำให้หน่วยงานของรัฐกับชาวบ้านทำงานร่วมกันได้มากขึ้น

“ช่วงแรกไปประชุมกัน ไปกันไม่ค่อยได้หยุด แต่คนบ้านเราไม่ค่อยไปประชุมกัน แต่ถ้ามีกิจกรรมก็จะร่วมกันจะมากันหมด แต่หลังเจ้าตี๋ม (จूरินทร์ ราชพล) ตายแล้วก็ถอยกันไปบ้าง (จूरี ราชพล, สนทนากลุ่ม, ๒๖ ก.ค.๒๕๕๔)

นอกจากนั้น ธนู แนนเนียน (สัมภาษณ์, ๒๖ ก.ย. ๒๕๕๔) นักพัฒนาองค์กรพัฒนาเอกชน ที่ทำงานในพื้นที่มาตลอดให้ความเห็นว่า การสูญเสียชีวิตของจूरินทร์ ราชพล ทำให้ชุมชนได้มีการประเมินกันต่อไปว่าถ้ายังใช้วิธีการรุนแรงต่อสู้แบบที่ผ่านมามีแต่การสูญเสียเพิ่มขึ้น และยังทำให้สมาชิกบางส่วนที่เคยร่วมต่อสู้กันมาหายไปเรื่อย ๆ ประกอบกับในช่วงเวลาดังกล่าวมีการก่อตั้งกลุ่มออมทรัพย์ฯ ธนาคารข้าวสาร ถ้ายังให้มาตรการเด็ดขาด ส่งผลต่อความแตกแยกที่จะเกิดขึ้นในกลุ่มดังกล่าวด้วย นอกจากนั้นในขณะที่เข้าร่วมการประชุมสมัชชาพันธ์ประมงพื้นบ้านภาคใต้ การสัมมนาในเวทีต่าง ๆ แกนนำกลุ่มได้พบเห็นและแลกเปลี่ยนประสบการณ์กับพื้นที่อื่นที่เป็นตัวอย่างของการเคลื่อนไหวและพบว่าแต่ละพื้นที่มีการผสมผสานกันทั้งการเคลื่อนไหวและการประสาน ประกอบกับในช่วงเวลาดังกล่าวแนวคิดเบญจภาคีของหมอประเวศ (การทำงานร่วมกันระหว่างหน่วยงานภาครัฐกับประชาชน) กำลังได้รับความสนใจ ทำให้ประชาชนนำมาปรับใช้ในการเคลื่อนไหวมากขึ้น

อย่างไรก็ตาม การทำการอนุรักษ์อย่างเดียว นั่งเฝ้าทะเลเฉย ๆ ก็เป็นการเสียเวลา และอาจจะทำให้สมาชิกในกลุ่มถอยออกไปเรื่อย ๆ ขณะเดียวกัน การออกไปเรียนรู้กับเครือข่ายนอกชุมชนทำให้มีค่าใช้จ่ายเกิดขึ้น จึงมีแนวคิดที่จะทำกิจกรรมกันอย่างต่อเนื่อง ซึ่งนอกจากจะให้มีคนเฝ้าทะเลแล้วยังเป็นการสร้างประโยชน์ให้กับตนเองและครอบครัวของสมาชิก และยังเป็นเครื่องมืออีกอย่างหนึ่งในการขยายฐานให้คนอื่น ๆ ในชุมชนที่เคยเข้าร่วม หรือไม่เคยเข้ามาร่วมได้เข้ามาร่วมกิจกรรมกับกลุ่มผ่านกิจกรรมเหล่านี้

“ตอนนั้นตั้งกลุ่มอนุรักษ์กันมาดีระดับหนึ่งแล้ว จึงมาคิดกันว่านั่งเฉย ๆ เราไม่ได้อะไรเลย ก็เลยไปดูงานออมทรัพย์ที่เขาทำกัน แต่มีคำถามว่าทำได้หรือ เพราะเคยตั้งมาแล้ว แล้วก็ล้มแล้ว ไปดูงานหลายแห่งที่คลองเปี้ย จะนะ (จ.สงขลา)... (จูรี ราชพล, สนทนากลุ่ม, ๒๖ ก.ค. ๒๕๕๔)

เช่นเดียวกับ นายธนู แนนเนียน (สัมภาษณ์, ๒๖ ก.ย. ๒๕๕๔) “พอเริ่มยื่นเรื่องอวนรุน เรื่องป่าได้ระดับหนึ่งแล้ว ก็คิดเรื่องมือต่อว่าจะทำอะไรทำให้พวกนี้ได้รวมตัวกันเรื่อย ๆ ไม่เช่นนั้นมานั่งเฝ้าอย่างเดียว...ขณะเดียวกันงานแบบนี้เป็นผลประโยชน์ส่วนตัว เป็นเครื่องมือขยายฐาน เอาคนอื่นมาด้วย เอาคนในครอบครัวมาร่วมได้ด้วย เป็นเครื่องมือ...”

ดังนั้น ในปี ๒๕๓๘ นายธนู แนนเนียน จึงได้นำแกนนำและสมาชิกกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งบ้านป่าคลอกไปศึกษาดูงานกลุ่มออมทรัพย์ตำบลคลองเปี้ย อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา ซึ่งเป็นกลุ่มออมทรัพย์ที่เป็นแบบอย่างของการพัฒนาโดยประชาชนระดับประเทศแห่งหนึ่งของภาคใต้และประเทศไทย “พาไปดูงานลืบทว่าไม่เท่าตาเห็น ลืบทาเห็นไม่เท่าลงมือทำ ทำให้เขาเห็นว่าป่าคลอกก็ทำได้” เมื่อกลับมาชุมชนบ้านป่าคลอก จึงได้ลงมือขยายผลทันที แม้จะได้รับการคัดค้านจากแกนนำกลุ่มบางคนที่เห็นว่าก่อนหน้านี้ก็เคยทำแล้ว แล้วก็ล้มสลาย ครั้งนี้ “ทำไปก็ล้ม” เหมือนกัน แต่สมาชิกส่วนใหญ่เห็นด้วยว่าควรที่จะเดินหน้าต่อไป จึงลองทดลองทำกันดู

กลุ่มออมทรัพย์ ก่อตั้งเมื่อวันที่ ๕ พฤศจิกายน ๒๕๔๙ ในระยะแรกสมาชิกในชุมชนสนใจกันน้อย เพียง ๑๗ คน ได้เงินค่าหุ้นจากการซื้อหุ้นของสมาชิกหุ้นละ ๆ ๑๐ บาท ได้เงินทั้งสิ้น ๒,๖๐๐ บาท แล้วปล่อยกู้เลย แต่สมาชิกไม่ยอมกู้ จึงต้องบังคับให้คณะกรรมการช่วยกันกู้ผลักดันกู้เพื่อให้เงินหมุนเวียน พอสิ้นปีปรับสมาชิกเพิ่มขึ้น เพิ่มเป็น ๑๐๐ กว่าคน และขณะนี้สมาชิก ๕๐๐ กว่าคน ส่วนใหญ่เป็นคนในชุมชน ถ้าเป็นคนนอกต้องให้คนในชุมชนรับรอง ถือได้ว่าประชาชนในชุมชนบ้านป่าคลอกเกือบทั้งคร้วเรือนเป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ ดอกผลของการปล่อยกู้ให้สมาชิกกู้ไปใช้ตามความจำเป็น นอกจากปันผลคืนให้สมาชิกแล้ว ยังสร้างสวัสดิการให้กับสมาชิก และประชาชนในชุมชนได้ใช้ประโยชน์ โดยสร้างโต๊ะ เก้าอี้ เต้น ให้สมาชิกยืมไปใช้เมื่อมีงานในครอบครัว ทุกวันนี้ทุกเดือนกลุ่มออมทรัพย์มีการรับเงินฝากและให้สมาชิกกู้ทุกวันที่ ๕ ของเดือน

ต่อมา เมื่อหน่วยงานข้างนอกเห็นว่าชาวบ้านสามารถรวมตัวกันได้ จึงมีโครงการต่าง ๆ เข้ามาตลอดเวลา ได้แก่ กรมประมง ให้การสนับสนุนเงินทุน เป็นเงิน ๑๐๐,๐๐๐ บาท (หนึ่งแสนบาทถ้วน) เป็นเงินที่ให้ฟรี สำหรับชาวประมงพื้นบ้านไว้เป็นทุนสำหรับสร้างเครื่องมือประมงให้สมาชิกของกลุ่มได้ใช้ แต่สมาชิกในกลุ่มคิดว่าเงินจำนวนเพียงนี้ไม่มากนักคงหมด ดังนั้น จึงนำมาตั้งเป็น “กลุ่มเครื่องมือประมง” บริหารเงินกองทุนให้คงอยู่กับชุมชนและทำให้เกิดกับประชาชนในชุมชนมากที่สุด โดยปล่อยให้สมาชิกที่ทำการประมงกู้ เสียดอกเบี้ยร้อยละ ๑ ทำให้เงินของกลุ่มเครื่องมือประมงเพิ่มขึ้น ข้อมูลผลดำเนินการเมื่อเดือนสิงหาคม ๒๕๕๕ มียอดเงินทั้งสิ้น ๓๔๕,๙๕๗ บาท กำไร ๒๖,๔๔๐ ปันผลสมาชิก ๑๓,๒๒๐ บาท และ เข้ากองทุน ๑๓,๒๒๐ บาท รวมยอดเงินทั้งสิ้น (บวกกำไร) เป็นเงิน ๓๕๙,๑๗๗ บาท

ภาพที่ ๓๒ กิจกรรมกลุ่มออมทรัพย์ชุมชนบ้านป่าคลอก

ความสำเร็จของการอนุรักษ์ป่าชายเลนของกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งบ้านป่าคลอก ทำให้ได้เข้ารับพระราชทานรางวัลจากสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ พระตำหนักทักษิณราชินีเวสต์ เมื่อวันที่ ๒๒ กันยายน ๒๕๔๓ และได้รับเงินสนับสนุนการทำงานเป็นเงิน ๑๐๐,๐๐๐ บาท เงินจำนวนดังกล่าวนี้ สมาชิกกลุ่มอนุรักษ์ฯ ได้นำมาตั้งเป็น “ธนาคารข้าวสาร” เพื่อให้สมาชิกในกลุ่มและประชาชนในชุมชนอ่าวป่าคลอกได้ซื้อข้าวสารราคาถูก เพราะในช่วงเวลาดังกล่าวนี้ไม่มีการทำนาในอ่าวป่าคลอก จึงต้องซื้อข้าวสารจากตลาดในเมือง หรือร้านค้าในชุมชน ทุกครัวเรือน ดังนั้นจึงนำเงินนี้ไปซื้อข้าวสารโดยตรงกับร้านค้าที่ไปซื้อ กำไรที่ได้เข้ามาเป็นเงินทุนเพิ่มเติมของธนาคาร ในช่วงแรกขายได้ดีมาก เดือนละประมาณ ๒๐๐ กระสอบ เพราะขณะนั้นข้าวราคาถูก และส่วนหนึ่งยังส่งไปขายให้กับชาวบ้านในอำเภอเกาะยาว จังหวัดพังงา และบ้านพอน ตำบลเทพกษัตรี อำเภอกะเปอร์ จังหวัดภูเก็ต แต่ขณะนี้ราคาข้าวแพงขึ้น ทำให้สามารถซื้อข้าวสารมาขายได้เดือนละประมาณ ๒๐ - ๓๐ กระสอบ เพียงพอเฉพาะสมาชิกกลุ่มที่ต้องการเท่านั้น

ภาพที่ ๓๓ การตรวจนับข้าวสารกองทุนข้าวสาร
ที่มา ถ่ายภาพโดย นายदनัย ยาศี นักพัฒนาองค์กรพัฒนาเอกชน (ARR)

กลุ่มเครื่องแกงตำมือ เป็นอีกกิจกรรมหนึ่งที่ทำให้คนที่มาเฝ้าหน้าหาดท่าหลาได้มีงานทำ และยังสร้างรายได้ให้กับสมาชิกกลุ่มๆ ด้วย โดยองค์กรพัฒนาเอกชนได้นำไปศึกษาดูงานที่บ้านสัมป่อย จังหวัดตรัง พอกลับมาชุมชนเห็นว่าน่าจะทำได้ จึงเริ่มทำตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา สมาชิกเริ่มแรกประมาณ ๑๐ คน ขณะนี้เหลือเพียง ๓-๔ คน เพราะสมาชิกส่วนหนึ่งมีอายุมากไม่สะดวกที่จะลงมือทำ เครื่องแกงที่ทำได้แก่ แกงส้ม แกงไตปลา ส่งขายร้านค้าในเมือง เช่น ห้างซูเปอร์ซีฟ (ห้างสรรพสินค้าพื้นเมืองของจังหวัดภูเก็ต) บางครั้งมีผู้ซื้อมาซื้อถึงที่ และยังส่งไปให้ผู้สั่งซื้อจากกรุงเทพฯ และต่างประเทศก็เคยมี ทำให้สมาชิกที่ทำงานมีรายได้ เดือนละ ๒,๐๐๐ - ๓,๐๐๐ บาท อย่างไรก็ตาม ด้วยต้นทุนวัตถุดิบที่นำมาทำเพิ่มสูงขึ้น จึงทำให้รายได้ของสมาชิกน้อยลงตามไปด้วย แต่การมีกลุ่มเครื่องแกงตำมือ ทำให้คนในชุมชนบางส่วนได้ขายวัตถุดิบ เช่น ตะไคร้ และยังเป็น การเชื่อมโยงกับกลุ่มอื่น ๆ ในชุมชนบ้านป่าคอกด้วย นอกจากนี้ยังเป็นสถานที่ส่งผ่านข้อมูลข่าวสารให้กับประชาชนในชุมชนด้วย เพราะถ้าจะต้องการพบใครในชุมชนต้องมาหาที่นี่

ภาพที่ ๓๔ กลุ่มเครื่องแกงตำมือ

เมื่อหน่วยงานภายนอกเห็นว่า ชุมชนบ้านป่าคลอก และกลุ่มอนุรักษ์ฯ มีความเข้มแข็งในการทำงาน จึงพยายามที่จะนำโครงการต่าง ๆ เขามาสนับสนุนให้ชุมชนทำอย่างต่อเนื่อง ได้แก่ กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง ส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชนช่วยกันการปลูกป่าชายเลนบริเวณป่าชายเลนชุมชนทั้ง ๒ แห่งเพิ่มเติม และกลุ่มอนุรักษ์ฯ มีการเพาะกล้าไม้ป่าชายเลนหลายชนิดไว้สำหรับให้กลุ่มต่าง ๆ ที่จะเข้ามาทำกิจกรรมปลูกป่าชายเลน กรมประมง นำพันธุ์ปลากุ้ง มาปล่อยบริเวณทะเลอ่าวป่าคลอกในเทศกาลต่าง ๆ เสมอ และยังให้ชาวบ้านที่หากินในทะเล เก็บข้อมูลเพื่อเป็นการติดตามผลที่เกิดขึ้นด้วย เช่นเดียวกับ มหาวิทยาลัยราชภัฏภูเก็ต นำโครงการธนาคารปูมาให้ประชาชนในชุมชนได้มีรายได้เพิ่มเติม แต่โครงการนี้ยกเลิกไปเนื่องจากมีความขัดแย้งของประชาชนในชุมชน มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตภูเก็ต นำนักศึกษา มาออกค่ายเรียนรู้การทำงานของชุมชน สำนักงานกองทุนส่งเสริมสุขภาพ (สสส.) ได้ให้ชุมชนทำโครงการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ สร้างที่พัก (home stay) บริเวณชายหาดจำนวน ๓ หลัง เป็นช่องทางหนึ่งให้กับประชาชนในชุมชน นอกจากนี้ องค์การบริหารส่วนตำบลให้การสนับสนุนงบประมาณสร้างอาคาร เป็นเงิน ๑๕๐,๐๐๐ บาท

ภาพที่ ๓๕ กิจกรรมที่หน่วยงานภายนอกให้การสนับสนุน

กลุ่มเยาวชนรักษ์บ้านเรา โรงเรียนวีรสตรีอนุสรณ์ เกิดขึ้นเนื่องจากนักเรียนคนหนึ่งที่ถูกครอบงำโดยกลุ่มอนุรักษษ์บ้านป่าคลอกจับกุม เพราะใช้เครื่องมือประมงผิดกฎหมาย จึงเกิดความโกรธแค้นต้องการแก้แค้นด้วยการตั้งกลุ่มอนุรักษษ์ในโรงเรียนทำงานแข่งขันกับกลุ่มอนุรักษษ์บ้านป่าคลอก จึงได้ปรึกษากับอาจารย์ที่โรงเรียน จัดตั้งเป็น “ชุมนุมอนุรักษษ์” ขึ้น ในระยะแรกทำงาน ปลูกป่า เก็บขยะ ต่อมา มีการจัดค่ายเยาวชนชื่อโครงการว่า “เยาวชนรักษ์บ้านเรา” จึงเป็นที่มาของ “กลุ่มเยาวชนรักษ์บ้านเรา” และทำกิจกรรมร่วมกับชุมชนในตำบลตลอด อย่างไรก็ตาม เมื่อแกนนำคนสำคัญของกลุ่มอนุรักษษ์บ้านป่าคลอกถูกยิงเสียชีวิตเมื่อปี ๒๕๔๓ ผู้ปกครองเริ่มหวาดกลัวว่าจะส่งผลกระทบต่อลูกหลานของตน กลุ่มเยาวชนจึงต้องปรับบทบาทของตนเองใหม่ โดยหันมาทำสื่อเพื่อการอนุรักษษ์แทน เริ่มต้นด้วยการลงมือลงปลูก ต่อมาได้รับการฝึกอบรมเข้าค่ายเป็นเวลา ๑ เดือน โดยการสนับสนุนจากองค์กรพัฒนาเอกชนต่างประเทศ ผลงานนำเสนอในการเปิดงานครบรอบ ๓ ปี เหตุการณ์สึนามิ และได้รับรางวัลลูกโลกสีเขียวประเภทกลุ่มเยาวชน เมื่อปี ๒๕๕๑

สำหรับชุมชนบ้านบางโรง แม้ในยุคการเคลื่อนไหวจะกิจกรรมที่ไม่โดดเด่นเหมือนชุมชนบ้านป่าคลอก แต่ชุมชนบ้านบางโรงมีการทำงานภายในชุมชนและกลุ่มประชาชนบางส่วนในชุมชนได้เคลื่อนไหวผ่านเครือข่ายประมงพื้นบ้าน นอกจากนั้นการทำงานภายในชุมชนบ้านบางโรงในช่วงที่เริ่มตระหนักต่อปัญหาที่เกิดขึ้นได้ทำการอนุรักษ์ป่าชายเลนโดยการเก็บไว้ใช้ประโยชน์เพื่อส่วนรวม แต่เป็นการทำการอนุรักษ์แบบเดิม ๆ เช่น การรณรงค์ปลูกป่าชายเลน การฝึกอบรม สัมมนา เป็นต้น ทำให้แกนนำชุมชนได้มีการสรุปทบทเรียนและพบว่าเป็นการอนุรักษ์ที่ล้มเหลวคนทำการอนุรักษ์ได้เริ่มหายไปเรื่อย ๆ ได้ข้อสรุปว่า ต้องทำการอนุรักษ์ให้เป็น “การอนุรักษ์ที่กินได้” โดยการทำให้ประชาชนเห็นว่าป่าชายเลนมีประโยชน์ต่อประชาชนในเชิงรูปธรรม สามารถแก้ไขปัญหาของเขาได้ด้วย ดังนั้นชุมชนบ้านบางโรงจึงเริ่มต้นด้วยการสร้างกลุ่มออมทรัพย์ฯ ที่ดำเนินการภายใต้หลักการศาสนาอิสลาม การทำการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ โดยมีร้านค้าชุมชน กระชังเลี้ยงปลา เรือแคนู เรือคายัค นำนักท่องเที่ยวเที่ยวชม ป่าชายเลน ฯลฯ ผลของกิจกรรมเหล่านี้นำมาสร้างเป็นสวัสดิการให้กับสมาชิกชุมชน เป็นการสร้างความมั่นคงให้กับประชาชนในชุมชน ทำให้คนเห็นประโยชน์ของป่าชายเลน

กลุ่มออมทรัพย์อัล-อามานะห์ เป็นองค์กรชุมชนกลุ่มแรกที่เกิดขึ้นในชุมชนบ้านบางโรง ก่อตั้งเมื่อปี ๒๕๔๐ ในช่วงที่ประเทศไทยกำลังประสบภาวะวิกฤติทางเศรษฐกิจ เพื่อแก้ไขปัญหาหนี้สินและความไม่มั่นคงในชีวิตของประชาชนอันเนื่องจากการกว้านซื้อที่ดินของนายทุน ทำให้หลายครัวเรือนประสบปัญหาทางเศรษฐกิจ สูญเสียที่ดิน ความขัดแย้งทางการเมืองภายในชุมชน นอกจากนั้นป่าชายเลนซึ่งเป็นทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนถูกทำลาย ทำให้คนในชุมชนส่วนหนึ่งต้องเปลี่ยนอาชีพจากการเกษตรและประมงพื้นบ้าน เป็นแรงงานรับจ้าง มีรายได้ไม่พอรายจ่าย บางคนเป็นหนี้รายวัน ที่ดินถูกยึด บางครอบครัวถึงกับแตกแยก ทำให้แกนนำชุมชนโดยเฉพาะคณะกรรมการมัสยิดได้พูดคุยกันหลังละหมาดมกริบ (มุเซวาเราะห์) อย่างต่อเนื่อง เริ่มต้นจากการจัดตั้งกองทุนช่วยเหลือเพื่อปลดปล่อยหนี้สินให้กับคนในชุมชน เมื่อ ปี พ.ศ.๒๕๓๕ โดยมีการช่วยเหลือ ๔ ประเภท คือ ค่ารักษาพยาบาล หนี้สิน การศึกษา และฉุกเฉิน (อุบัติเหตุ, ภัยพิบัติ) ต่อมาได้้นำแกนนำไปศึกษาดูงานการจัดการระบบการเงินที่จังหวัดสงขลา และศึกษาดูงานสหกรณ์ระบบเศรษฐกิจอิสลาม สหกรณ์อิบนูอัฟฟาน สหกรณ์ออมทรัพย์ปัตตานี จนนำมาสู่การพัฒนาเป็นกลุ่มออมทรัพย์ เมื่อวันที่ ๑๑ มีนาคม ๒๕๔๐ ด้วยเงินทุน ๒๗,๐๐๐ บาท สมาชิก ๓๓ คน กลุ่มออมทรัพย์ที่จัดตั้งขึ้นและบริหารตามหลักศาสนาอิสลาม โดยใช้คำขวัญว่า “เศรษฐกิจอิสลาม ทำตามบัญญัติจุดยืนเด่นชัด ปราศจากดอกเบี้ย” เป็นกลุ่มออมทรัพย์ที่ไม่มีการเก็บดอกเบี้ยจากสมาชิก กำไรส่วนหนึ่งปันผลให้สมาชิกจัดสวัสดิการชุมชน และสร้างประโยชน์สาธารณะ เช่น สร้างมัสยิดนูรุลญันนะห์ (บางโรง) หลังใหม่

กลุ่มท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ มีที่ตั้งอยู่ที่ศูนย์บริการนักท่องเที่ยวอยู่ที่ชายทะเลท่าเทียบเรือบางโรง และยังเป็นที่ทำกร ที่พบปะของสมาชิกกลุ่มต่าง ๆ รวมทั้งต้อนรับผู้มาเยือน และยังมีกิจกรรมต่าง ๆ ภายในอีกหลายกลุ่ม ได้แก่ “ร้านอาหารของชุมชน” บริการนักท่องเที่ยวที่มาเยือนด้วย โดยใช้วัตถุดิบส่วนใหญ่ที่มีอยู่แล้วของชุมชน โดย “กลุ่มเลี้ยงปลาในกระชัง” ที่อยู่ในบริเวณเดียวกัน โดยผู้ที่ทำอาหารเป็นสมาชิก “กลุ่มแม่บ้าน” ในหมู่บ้านทั้งที่เป็นอาสาสมัคร และได้รับค่าจ้าง จำนวน ๔ คน ผลัดเปลี่ยนกันมาทำอาหารและบริการแก่ผู้มาท่องเที่ยว นอกจากนี้ยังมี “กลุ่มเรือคายัค” และเรือหางยาวติดเครื่องยนต์สำหรับบริการนักท่องเที่ยวเดินทางในอ่าวป่าคลอก และเช่าเหมาลำไปยังเกาะแก่งต่าง ๆ ในอ่าวพังงา เช่น เขาตาปู เขาพิงกัน อยู่ในพื้นที่บริเวณเดียวกันด้วย

ภาพที่ ๓๖ กิจกรรมของกลุ่มท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

ในปีงบประมาณ ๒๕๕๕ กรมการพัฒนาชุมชนให้การสนับสนุนงบประมาณสำหรับทำทางเดินสำหรับชมป่าชายเลน (walk way) บริเวณข้างร้านอาหารชุมชน ระยะทาง ๘๐๐ เมตร สำหรับให้นักท่องเที่ยวได้เยี่ยมชมสภาพสังคมของป่าชายเลน

นอกจากนี้ชุมชนบ้านบางโรงได้เช่าทำเทียบเรือบางโรง จากองค์การบริหารส่วนตำบลป่าคลอก มาบริหารจัดการในอัตราค่าเช่าปีละ ๒๕,๐๐๐ บาท ทำเทียบเรือบางโรงเป็นทำเทียบเรือขนาดเล็กที่มีเรือโดยสารบริการนักท่องเที่ยวเดินทางไปยังเกาะต่าง ๆ ใน อ่าวพังงา เกาะยวน้อย เกาะยาวใหญ่ รวมทั้งประชาชนสามารถโดยสารเรือไปยังอำเภอเกาะยาว ด้วยเรือเร็วใช้เวลาเพียง ครึ่งชั่วโมง และใช้เวลา ๑ ชั่วโมง โดยใช้เรือโดยสารธรรมดา และสามารถเดินทางไปยังจังหวัดกระบี่ ด้วยเวลาเพียง ๑ ชั่วโมงโดยเรือเร็ว (speed board) และ ๒ ชั่วโมง สำหรับเรือโดยสารแบบธรรมดา

รายได้จากการดำเนินงาน หลังจากปันผลให้สมาชิก และใช้จ่ายเป็นค่าบริหารจัดการภายในกลุ่มแล้ว มอบให้คณะกรรมการมัสดำเนินการ เพื่อจัดสวัสดิการต่าง ๆ ให้กับสมาชิกในชุมชนบ้านบางโรงต่อไป

ภาพที่ ๓๗ ท่าเทียบเรือบางโรง ชุมชนบ้านบางโรงเช่าจาก อบต.ปากดง

ยุคที่ ๕ การพัฒนาสู่ความเป็นสถาบัน

ในช่วงที่ ๕ นี้ถือเป็นช่วงเวลาที่ทำทนายต่ออนาคตของชุมชนทั้ง ๒ แห่งที่มีโจทย์สำคัญที่จะทำอย่างไรให้การจัดการป่าชายเลนและทรัพยากรทางทะเลในชุมชนสามารถดำรงอยู่เช่นนี้ได้ตลอดไป เนื่องจาก ทิศทางการพัฒนาของรัฐบาลที่มุ่งให้เกาะภูเก็ตเป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวทางทะเลของประเทศ ชุมชนอ่าวปากดงจึงไม่ได้หมดความเสี่ยงที่จะเกิดขึ้น และอาจจะกลายเป็นปัญหาใหม่ที่คนในชุมชนอ่าวปากดงต้องเผชิญอีกรอบในอนาคต ทั้งนี้เนื่องจากอ่าวปากดงยังมีความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ ตั้งแต่ยอดเขาจนถึงท้องทะเล ซึ่งต่างกับพื้นที่อ่าวอื่น ๆ ในเกาะภูเก็ต โดยเฉพาะฝั่งทะเลด้านตะวันตก ตั้งแต่หาดสุรินทร์ หาดป่าตอง หาดกะรน หาดกะตะ มาจนถึงหาดราไวย์ ที่ถูกทำลาย และยึดครองเป็นเจ้าของโดยโรงแรม รีสอร์ท หมู่บ้านจัดสรร ฯลฯ แทบจะหมดแล้ว ที่ดินราคาแพง นอกจากนี้ บริเวณดังกล่าวยังมีความเสี่ยงต่อภัยพิบัติธรรมชาติ เช่น คลื่นสึนามิเมื่อปี พ.ศ.๒๕๔๗ และภัยธรรมชาติจากคลื่นลม พายุ ที่มีโอกาสเข้ามายังพื้นที่นี้ มีความเสี่ยงต่อนักท่องเที่ยว ขณะเดียวกัน ฝั่งทะเลอ่าวปากดง แม้จะมีชายหาดไม่สวยงามเหมือนทิศตะวันตก แต่การเป็นพื้นที่ติดกับอ่าวพังงา ที่มีแหล่งท่องเที่ยวมากมาย ทั้งเกาะ ชายหาดบนเกาะ สถานที่พายเรือแคนู และยังสามารถเชื่อมโยงไปยังสถานที่ท่องเที่ยวในจังหวัดกระบี่ และตรัง ได้สะดวกระยะทางไม่ไกล ขณะเดียวกัน การเดินทางไปยังแหล่งท่องเที่ยวฝั่งตะวันตกของเกาะภูเก็ต เช่น หาดป่าตอง หาดกะตะ หาดกะรน เป็นต้น ต้องผ่านตัวเมืองภูเก็ตที่จราจรติดขัดมากขึ้นทุกวัน ทำให้ชุมชนอ่าวปากดงซึ่งอยู่ฝั่งตะวันออกของเกาะภูเก็ต อยู่ใกล้สนามบินนานาชาติภูเก็ต และสามารถเชื่อมโยงกับแหล่งท่องเที่ยวอื่นในอ่าวพังงา และจังหวัดใกล้เคียงได้สะดวก อ่าวปากดงจึง เป็นพื้นที่ต้องการของนักธุรกิจทั้งชาวไทยและต่างประเทศ ซึ่งชาวชุมชนอ่าวปากดงบางส่วนได้ขายที่ดิน และพร้อมที่จะขายแล้วไปหาที่อยู่ใหม่ในจังหวัดพังงา จังหวัดกระบี่ที่ราคาที่ดินถูกกว่า เาเงินที่ได้จากการขายที่ดินที่ภูเก็ตไปซื้อจะได้เนื้อที่ดินที่มากกว่า สำหรับคนที่ยังยืนยันอยู่ที่นี้ต่อไปก็ต้องร่วมกันหาทางที่จะทำให้การรักษาป่าชายเลนและทรัพยากรในทะเลดำรงอยู่ต่อไป

ภาพที่ ๓๘ โครงการก่อสร้างโรงแรมแหลมยามู และการเสนอขายที่ดินบนเขาพระแทว

สำหรับการพัฒนาสู่ความเป็นสถาบันของชุมชนทั้ง ๒ แห่งที่ผู้วิจัยศึกษาในชุมชนอ่าวป่าคลอก นั้น แต่ละชุมชนมีทิศทางการพัฒนาสู่ความเป็นสถาบันที่แตกต่างกันตามบริบทของชุมชน ความเป็นสถาบัน (institutional) ในทางสังคมวิทยา หมายถึง ความเป็นสถาบันในเชิงความสัมพันธ์ และแสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงในเชิงกระบวนการ กล่าวคือ เมื่อชุมชนเกิดปัญหา ก็จะนำไปสู่การเคลื่อนไหว รวมกลุ่ม ประมวลชุดความรู้ สื่อสารกับสังคมทั้งในพื้นที่และนอกพื้นที่ (ไพสิฐ พานิชย์กุล, ๒๕๕๑)

อาจารย์บำเพ็ญ เขียวหวาน (สัมภาษณ์, ๑๑ ส.ค.๒๕๕๔) ให้ความเห็นต่อชุมชนอ่าวป่าคลอกว่า “ยังไม่ถึงเป็นสถาบัน แต่ถ้าพูดถึงป่าคลอกก็เป็นจุดเรียนรู้ เป็นยุคของการสรุปบทเรียน หรือให้จัดเรียนรู้เพื่อการศึกษาได้ แต่ถ้าใช้คำว่า “พัฒนาสู่ความเป็นสถาบัน” อาจจะเป็นไปได้ หรือเป็นแหล่งเรียนรู้ของท้องถิ่น เพราะป่าคลอกมีการสร้างองค์ความรู้ในตัวของตัวเอง และมีหน่วยงานวิจัยต่าง ๆ เข้าไปทำการวิจัย เพราะฉะนั้นมันก็จะมีความรู้ มีบทเรียนของป่าคลอกสามารถที่จะให้การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ได้...”

การพัฒนาสถาบันในเชิงกฎหมาย ชุมชนบ้านป่าคลอก มีป่าชายเลนในชุมชน ๒ แปลง รวมเนื้อที่ประมาณ ๗๗๔ ไร่ โดยทางทิศเหนือของชุมชนบริเวณบ้านพักคนชรา ๑ แปลง เนื้อที่ประมาณ ๓๗๔ ไร่ และทางทิศใต้ของชุมชน ติดกับเขตชุมชนบ้านบางโรง ๑ แปลง เนื้อที่ประมาณ ๔๐๐ ไร่ และชุมชนบ้านป่าคลอก สามารถผลักดันให้ป่าชายเลนทั้ง ๒ แปลงที่อยู่ในชุมชนได้รับการอนุมัติให้เป็น ป่าชายเลนชุมชนโดยกรมป่าไม้ โดยแปลงแรกได้รับการอนุมัติเมื่อวันที่ ๑๑ ธ.ค. พ.ศ. ๒๕๔๗ เนื้อที่ ๔๐๐ ไร่ และแปลงที่ ๒ ได้รับอนุมัติเมื่อวันที่ ๑๑ พ.ค. ๒๕๕๔ เนื้อที่ ๓๗๔ ไร่ ถือได้ว่าชุมชนได้รับการยอมรับจากหน่วยงานภายนอกว่าชุมชนสามารถจัดการป่าชายเลนโดยชุมชนเป็นฐานได้ระดับหนึ่งแล้ว โดยเฉพาะเหตุผลในการประกาศให้ป่าชายเลนทั้ง ๒ เป็นป่าชุมชนว่า “เนื่องจากเป็นป่าที่อุดมสมบูรณ์ แหล่งทรัพยากรธรรมชาติคุ้มครองค่ามหาศาล และมีความสำคัญต่อวิถีชีวิตประชาชน และเศรษฐกิจของชาติทั้งในปัจจุบันและอนาคต เป็นแหล่งอาศัยวางไข่และแหล่งอาหารสัตว์ แหล่งค้นหาความรู้เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ”

ภาพที่ ๓๙ ป่าชายเลนชุมชนบ้านป่าคลอกแปลงแรก เมื่อ พ.ศ.๒๕๔๗

การมีกลุ่มเยาวชน “รักษบ้านเรา” ที่เข้มแข็งมีผลงานเป็นที่ยอมรับในระดับประเทศ และยังมีสร้างเยาวชนรุ่นต่อมาให้ทำหน้าที่สืบต่อทำให้ชุมชนบ้านป่าคลอกเป็นที่มุ่งหวังว่าจะมีผู้สืบทอดเจตนารมย์ในการอนุรักษ์ป่าชายเลนตลอดไป อย่างไรก็ตาม สิ่งนี้ยังเป็นความกังวลของสมาชิกกลุ่มและชุมชนบ้านป่าคลอก ต่อการเข้ามาของกลุ่มเยาวชนฯ ในการทำงานสืบต่อ เพราะระบบการศึกษาไทยยังเน้นการผลิตคนเพื่อการส่งออกจากชุมชน

“สร้างคน สร้างเด็กรุ่นใหม่ เพราะเป็นปัญหา บุคลากรน้อยแล้ว ตอนนี้คนทำงานโรงแรม เข้าไปเย็นกลับ หยุคไม่ได้ เด็กตอนนี้ทำงานนอกหมดแล้ว”

“กลุ่มเยาวชนฯ มีแต่ก็แต่โรงเรียน จบ ม.๓ ม.๖ แล้วไปที่อื่นกันหมด”

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช เข้ามาทำโครงการพัฒนาบุคลากรให้กับประชาชนในชุมชนบ้านป่าคลอกและสมาชิกกลุ่มอนุรักษ์ฯ เป็นหลักสูตรตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มีการเรียนสัปดาห์ละ ๑ ครั้ง ตามความสะดวกของผู้เข้าเรียนที่จะตกลงกัน ผู้เข้าเรียนสามารถเรียนได้ทุกคน ไม่จำกัดว่าจะมีพื้นฐานการศึกษาชั้นใด เนื้อหาที่เรียนเป็นประสบการณ์การจัดการตนเองของประชาชนในแต่ละพื้นที่ทั่วประเทศ โดยมีชุดวิชา และวีดีโอ. ให้ผู้เรียนได้ดู สลับกับการให้ผู้เรียนร่วมแสดงความคิดเห็น มีการบ้านให้ผู้เข้าเรียนกลับไปทำงานทั้งที่ครัวเรือนของตนเอง และที่ชุมชน บางครั้งพาไปดูงานในสถานที่ใกล้เคียงที่มีการทำเรื่องนั้นอยู่ เพื่อให้ผู้เข้าเรียนได้เห็นและปฏิบัติได้จริง

เช่น ฟังและฝึกปฏิบัติการทำน้ำหมักชีวภาพที่กลุ่มเศรษฐกิจพอเพียงเกษตรอินทรีย์ บ้านของนายชลอ การเกิด ซึ่งอยู่ในชุมชนเดียวกัน การไปดูงานครั้งนี้นอกจากสมาชิกกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเล และชายฝั่ง ได้ความรู้และประสบการณ์ที่กลับมาทำในชุมชนแล้ว ยังเป็นการเชื่อมโยงระหว่างกลุ่มในชุมชนทั้ง ๒ กลุ่มบ้านในชุมชนบ้านป่าคลอก คือ บ้านห้วยนอนและบ้านตีน ซึ่งก่อนหน้านี้ค่อนข้างห่างเหินกันพอสมควร

ภาพที่ ๔๐ การเข้ามาให้ความรู้ของ มสธ. โครงการ “ปัญญาบัตร”

นอกจากนั้น ชุมชนบ้านป่าคลอกยังเป็นแหล่งเรียนรู้และศึกษาดูงานทั้งของเด็กนักเรียนในโรงเรียนและเยาวชนในชุมชนอ่าวป่าคลอก รวมทั้งพื้นที่ใกล้เคียง และกลุ่มเยาวชน กลุ่มนักศึกษา กลุ่มประชาชน สถาบันการศึกษาหน่วยงานของรัฐ และเอกชน ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาหลายคณะ จากสมุดบันทึกผู้มาเยี่ยมเยือนของชุมชน ซึ่งเริ่มบันทึกตั้งแต่ เดือนเมษายน ปี ๒๕๕๐ พบว่า จนถึงเดือนตุลาคม ๒๕๕๕ คณะมาศึกษาดูงานแต่ละปีตั้งแต่ ๙ - ๒๔ คณะ โดยเฉพาะในปี ๒๕๕๐ มีผู้มาศึกษาดูงานมากที่สุดถึง ๒๔ คณะ หมายความว่าบางวันมีผู้มาศึกษาดูงานในชุมชนมากกว่า ๑ คณะ ส่วนใหญ่ศึกษาดูงานเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าชายเลน กลุ่มออมทรัพย์ และกลุ่มเครื่องแกงตำมือ อย่งไรก็ดี ในปี ๒๕๕๔ ชุมชนอยู่ในภาวะทรงตัว ไม่มีกิจกรรมใหม่ ๆ ขณะเดียวกันชุมชนกำลังหาทิศทางการทำงานใหม่ จึงมีผู้มาศึกษาดูงานค่อนข้างน้อย และเมื่อปี ๒๕๕๕ ที่ผ่านมา ชุมชนได้เข้าร่วมกิจกรรมกับโครงการขับเคลื่อนพลังชุมชนท้องถิ่นสู่เครือข่ายตำบลน่าอยู่ ดำเนินการโดยองค์การบริหารส่วนตำบลป่าคลอก โดยการสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) โดยจัดให้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างชุมชน มีชุมชนต่าง ๆ ในภาคใต้มาศึกษาดูงาน ทำกิจกรรมการเรียนรู้ตามสถานีเรียนรู้ต่าง ๆ ในตำบลป่าคลอก ๒๓ สถานี และกลุ่มอนุรักษ์ฯ ก็เป็นสถานีเรียนรู้แห่งหนึ่ง และยังมีที่พักสำหรับผู้ที่มาศึกษาดูงานด้วย เป็น home stay ๓ หลัง บริเวณหาดท่าหลา ทำให้ชุมชนมีรายได้ส่วนหนึ่งเข้ามาเลี้ยงดูสมาชิก จากการบริการ home stay

ตารางที่ ๑๒ แสดงการมาศึกษาดูงานของหน่วยงาน/กลุ่มต่าง ๆ ในชุมชนบ้านป่าคอก

ปี	จำนวน วัน	จำนวน คณะ/กลุ่ม	หน่วยงานที่มาศึกษาดูงานพอสังเขป
๒๕๕๐	๑๔	๒๔	- คณะนักศึกษามหาวิทยาลัย สถาบันการศึกษา - อนุกรมการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง สภานิติ บัญญัติแห่งชาติ - มูลนิธิซิเมนต์ไทย - โครงการพัฒนาประมงแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้
๒๕๕๑	๑๕	๑๕	- เจ้าหน้าที่สำนักงานงบประมาณ และกรมทรัพยากรทางทะเล และชายฝั่ง - กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มพัฒนาสตรี - คณะครู นักเรียน เยาวชน - คณะกรรมการคัดเลือกรางวัลลูกโลกสีเขียว ปตท.
๒๕๕๒	๑๑	๑๔	- คณะครูและนักเรียน - คณะอาจารย์และนักศึกษา - กลุ่มแม่บ้าน
๒๕๕๓	๙	๑๒	- มูลนิธิซิเมนต์ไทย - องค์การบริหารส่วนตำบล - ชุมชน คณะครูและนักเรียน
๒๕๕๔	๙	๙	- ชมรม กลุ่มอนุรักษ์ฯ - ผู้นำหมู่บ้าน - คณะนักศึกษา - สถานีวิทยุ
๒๕๕๕	๑๕	๑๖	- คณะครู นักศึกษา - เครือข่ายเยาวชนอันดามัน

ที่มา ประมวลจากบันทึกศึกษาดูงานของกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง (ผู้วิจัย)

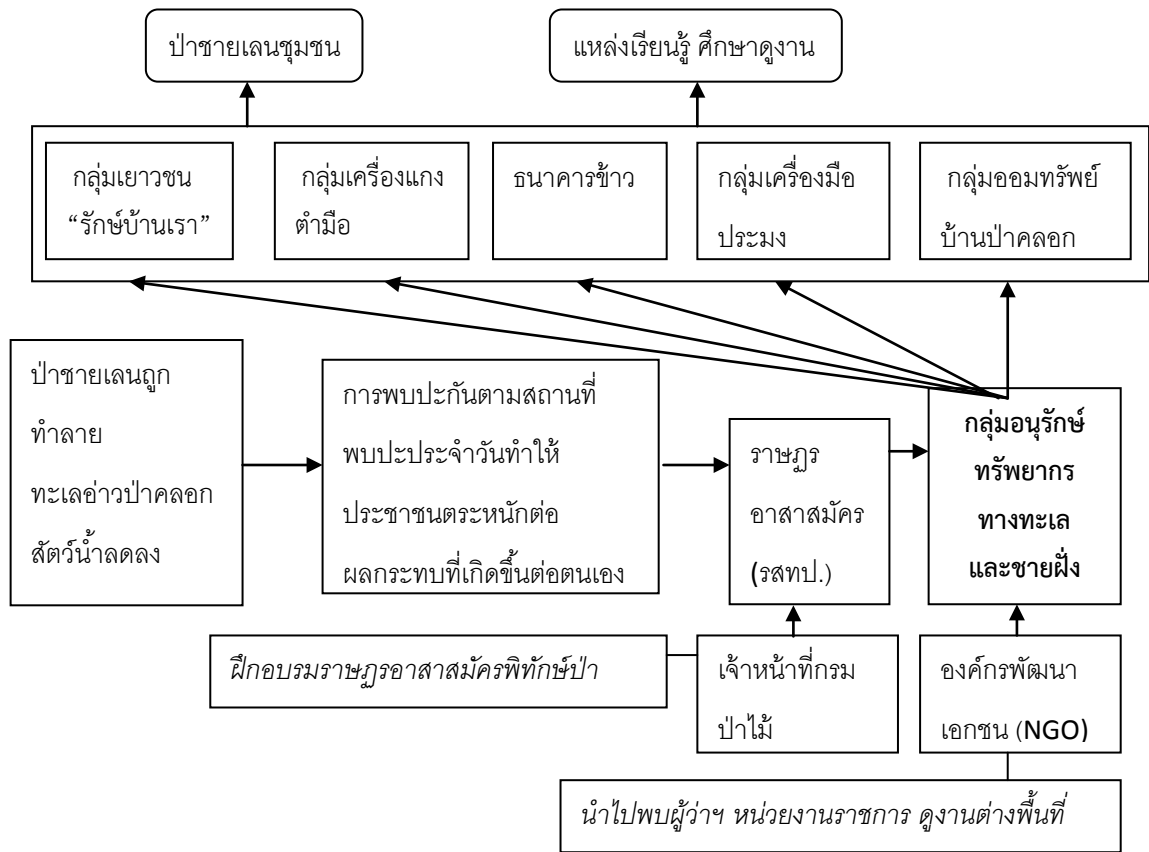

ภาพที่ ๔๑ การเข้ามาศึกษาเรียนรู้ และปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำของกลุ่ม องค์กรต่าง ๆ

การสร้างแกนนำรุ่นใหม่ เป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้การเคลื่อนไหวของชุมชนบ้านป่าคอกสามารถเดินหน้าไปได้ ด้วยการสร้างแกนนำรุ่นใหม่มาทำหน้าที่แทน จากการสังเกตของผู้วิจัยที่ติดตามการเข้าร่วมเครือข่ายของกลุ่มอนุรักษ์ฯ ป่าคอก พบว่า แกนนำคนปัจจุบัน (จรรุณ ราชพล) พยายามให้สมาชิกรุ่นใหม่ในกลุ่มได้แสดงบทบาทในเวทีต่าง ๆ มากขึ้น โดยให้น้ำปิง ซึ่งเป็นผู้หญิงที่ทำงานกับกลุ่มมาตลอด จึงมีความรู้และเข้าใจการทำงาน ความเป็นมาเป็นไปของกลุ่มเป็นอย่างดี ดังนั้นจึงสามารถนำเสนอได้ ถึงแม้ในระยะแรกจากการสังเกตยังมีการพัฒนาในการนำเสนอก็ตาม นอกจากนี้ จรรุณ ราชพล ยังได้ลาออกตำแหน่งในกลุ่มออมทรัพย์ และมอบหมายให้บุตรสาว ที่มีความชำนาญงานกว่าเข้าทำหน้าที่แทน

ภาพที่ ๔๒ การสร้างตัวแทนของกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งบ้านป่าคอก

ภาพที่ ๔๓ พลวัตการจัดการป้าชายเลนชุมชนบ้านป่าคลอก

สำหรับชุมชนบ้านบางโรง ป้าชายเลนชุมชนยังไม่ได้รับการรับรองจากกรมป่าไม้ให้เป็นป้าชายเลนชุมชน เนื่องจากชุมชนบ้านบางโรงไม่ได้ทำการอนุรักษ์ป้าชายเลนโดยตรง จึงไม่มีกลุ่มอนุรักษ์ป้าชายเลนที่ชัดเจนเหมือนชุมชนบ้านป่าคลอก ทั้งนี้เนื่องจาก แกนนนำชุมชนบ้านบางโรงเห็นว่าการอนุรักษ์ ดูแล ป้าชายเลน ไม่ควรมอบหมายหน้าที่ให้คนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง เป็นหน้าที่ของประชาชนทุกคนในชุมชนที่ต้องช่วยเหลือกัน เพราะก่อนหน้านี้มีการทำการอนุรักษ์ป้าชายเลนมาครั้งหนึ่งและล้มเหลวมาแล้ว เนื่องจากสมาชิกหลายคนเริ่มถอยห่างออกมาเรื่อย ๆ อย่างไรก็ตาม การลดลงของป้าชายเลนก็มีความสำคัญไม่น้อยต่อวิถีชีวิตของประชาชนในชุมชน ดังนั้น แกนนนำชุมชนบ้านบางโรงจึงทำการอนุรักษ์ป้าชายเลนแนวใหม่ เป็น “การอนุรักษ์ที่กินได้” โดยการใช้ประโยชน์จากป้าชายเลนในรูปแบบต่าง ๆ ได้แก่ ร้านอาหารชุมชน กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ เป็นต้น ซึ่งการทำ การอนุรักษ์เช่นนี้ ทำให้สมาชิก และประชาชนในชุมชนสามารถสัมผัส และเชื่อมโยงชีวิตกับป้าชายเลนได้ เพราะการทำให้ป้าชายเลนดำรงอยู่ ทำให้ประชาชนในชุมชนนอกจากมีสัตว์น้ำในทะเลหากินได้สะดวกมากขึ้นแล้ว ยังเกิดสวัสดิการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป้าชายเลนให้คงอยู่ด้วย

การอนุรักษ์ที่กินได้ จึงเป็นจุดเด่นของการจัดการป้าชายเลนของชุมชนบ้านบางโรง และยังได้มีการสร้างนวัตกรรมหลายอย่าง ขยายจากระดับชุมชน สู่ตำบลป่าคลอก และกำลังขยายไปสู่ระดับจังหวัด ผ่านสหกรณ์ออมทรัพย์อัล-อามานะห์ จังหวัดภูเก็ต ที่ดำเนินการเรื่องที่ดิน ที่ทำกินของประชาชนที่ประสบปัญหา ได้รับความเป็นธรรม ได้ที่ดินกลับคืนมา และมีที่อยู่อาศัยในชุมชนในราคาที่ไม่ถูกเอาเปรียบ นอกจากนี้ แกนนนำชุมชนบ้านบางโรงยังเป็นแกนนำระดับตำบลป่าคลอก

ในการจัดทำแผนชุมชนของชุมชนหมู่บ้านต่าง ๆ ในตำบลป่าคอก เพื่อบรรจุไว้ในแผนยุทธศาสตร์ การพัฒนา และแผนพัฒนาสามปีของเทศบาลตำบลป่าคอก และเสนอขอสนับสนุนงบประมาณ ดำเนินการในปีงบประมาณถัดไป

ความสำเร็จในการจัดการป่าชายเลนผ่านการอนุรักษ์ที่กินได้ ทำให้ชุมชนบ้านบางโรงเป็น สถานที่ศึกษาดูงานของกลุ่ม องค์กรต่าง ๆ อีกแห่งหนึ่งในชุมชนอ่าวป่าคอก และเมื่อเข้าร่วม โครงการขับเคลื่อนพลังชุมชนท้องถิ่นสู่เครือข่ายตำบลน้อย ดำเนินการโดยองค์การบริหารส่วนตำบล ป่าคอก สนับสนุนงบประมาณโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ชุมชน บ้านบางโรง มีแหล่งเรียนรู้ชุมชนที่สำคัญ ได้แก่ การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์จากภูผาสู่ทะเลบ้านบางโรง กลุ่มออมทรัพย์อัล-อามานะห์ และกองทุนสวัสดิการชุมชน เป็นต้น

ภาพที่ ๔๔ หมู่บ้าน OTOP แหล่งท่องเที่ยวบางโรง

โดยเฉพาะการสร้างสวัสดิการชุมชน ในรอบหลายปีที่ผ่านมา ชุมชนบ้านบางโรงได้มอบ ทุนการศึกษาแก่เยาวชนในชุมชนศึกษาต่อในระดับปริญญาตรี ขณะนี้หลายคนจบการศึกษาและ มีงานทำที่สำคัญหลายคน ในปีการศึกษาต่อไป จะกำหนดเงื่อนไขผู้รับทุนการศึกษา โดยให้ศึกษาใน สาขาที่ชุมชนต้องการในขณะนี้ เพื่อกลับมาเป็นกำลังให้ชุมชนต่อไปเมื่อจบการศึกษา โดยในเบื้องต้น จะให้ทุนการศึกษากับเยาวชนที่สนใจศึกษาต่อด้านนิติศาสตร์ และด้านเศรษฐศาสตร์อิสลาม เพื่อ กลับมาสนับสนุนการทำงานของกลุ่มออมทรัพย์ฯ ในด้านกฎหมายที่นับวันจะต้องการมากยิ่งขึ้น และ ผู้ที่จบด้านเศรษฐศาสตร์อิสลาม จะกลับมาเป็นผู้จัดการสหกรณ์ออมทรัพย์ฯ ซึ่งกำลังเป็นที่ต้องการ ผู้ที่มีความรู้โดยตรง และเข้าใจตามหลักการศาสนาอิสลาม รวมทั้งรองรับการเติบโตของสหกรณ์ออม ทรัพย์ในอนาคตด้วย

ด้านเยาวชน ซึ่งเป็นกำลังสำคัญที่สำคัญของชุมชนในอนาคต ชุมชนบ้านบางโรง เป็นชุมชนแรกในอำเภอป่าคลอกที่ให้ความสำคัญกับเยาวชนมาเป็นเวลานาน โดยเฉพาะแกนนำชุมชนในปัจจุบัน มีที่มาจากกลุ่มแกนนำเยาวชนในอดีต ที่ได้มีโอกาสสนับสนุนจากกรมการพัฒนาชุมชน และกรมส่งเสริมการเกษตรไปดำเนินงานในต่างประเทศ แต่กลุ่มเยาวชนที่ชุมชนบ้านบางโรงกำลังดำเนินการในปัจจุบันเป็นรูปแบบ “สภาเยาวชนตำบลป่าคลอก” ซึ่งมีแนวคิดจากเครือข่ายมัธยมศึกษาสัมพันธ์และกลุ่มครูที่เล็งเห็นปัญหาของเด็กและเยาวชนในพื้นที่ ที่มีความแตกแยก ทะเลาะกันเสมอ ดำเนินชีวิตออกจากหลักสูตร มั่วสุมยาเสพติดและอบายมุขต่าง ๆ จึงมีความพยายามนำหลักสูตรมาปลูกฝังจิตสำนึก และเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต โดยจัดค่ายจริยธรรมเยาวชน เมื่อปี ๒๕๔๖ และต่อมาพัฒนาเป็น “สภาเยาวชน” ทำกิจกรรมต่าง ๆ เรียนรู้การทำงานร่วมกับองค์กรอื่นในชุมชน เช่น ปลูกป่าชายเลน พัฒนาทุบอร์ (สถานที่ฝังศพของผู้นับถือศาสนาอิสลาม) รับขอบริจาคของเพื่อมอบให้เพื่อนต่างหมู่บ้าน เป็นต้น

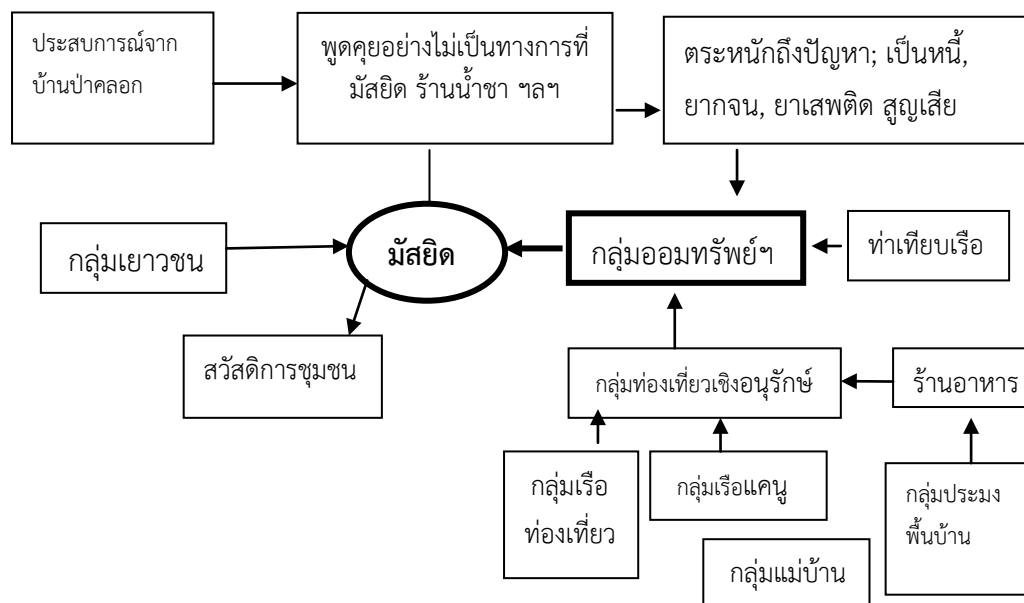
ในปัจจุบันชุมชนบ้านบางโรงมีหน่วยงานราชการ และเอกชนมาสนับสนุนการทำงานอย่างต่อเนื่อง เช่นเดียวกับชุมชนบ้านป่าคลอก โดยเฉพาะอย่างยิ่งเทศบาลตำบลป่าคลอก ที่แกนนำชุมชนเป็นแกนนำหลักในการสนับสนุนการทำงานของเทศบาล โดยเป็นแกนนำในการจัดทำแผนชุมชนของเทศบาลตำบลป่าคลอก นอกจากนี้ส่วนราชการอื่น ๆ เช่น กรมการพัฒนาชุมชน สนับสนุนงบประมาณ ๘ ล้านบาท สำหรับสร้างทางเดินชมป่าชายเลน (walk way) ระยะทาง ๘๐๐ เมตร และสนับสนุนก่อสร้างอาคารศูนย์บริการนักท่องเที่ยวบริเวณท่าเรือบางโรง ๑ หลัง เป็นต้น

ภาพที่ ๔๕ ทางเดินชมป่าชายเลน (walk way) และอาคารศูนย์บริการนักท่องเที่ยว

ชุมชนบ้านบางโรง กำลังได้รับความสนใจจากนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศที่สนใจท่องเที่ยวด้านนิเวศน์และเชิงประวัติศาสตร์ เนื่องจากการนำเสนอของชุมชนบ้านบางโรงมีความพร้อมและรอบด้าน ทั้งแหล่งอาหารกลางวันที่ครัวชุมชน และอาหารเข้ามืร้านกาแฟ หรือ โกบีร้านขนมจีนหลากหลายในชุมชน มีกิจกรรมท่องเที่ยวที่น่าสนใจตั้งแต่ น้ำตกบางแปบริเวณเชิงเขาพระท้าว ซึ่งมีโครงการอนุรักษ์ชะนีอยู่ในบริเวณดังกล่าวด้วย นอกจากนั้นยังสามารถชมการเลี้ยงแพะไก่อพื้นบ้าน สวนสมุนไพร และทำกิจกรรมพายเรือคายัก เรือแคนู ล่องเรือชมป่าชายเลน เป็นต้น

นอกจากนั้น เมื่อ “โครงการรักษ์ป่า สร้างคน ๘๔ ตำบลวิถีพอเพียง” เกิดขึ้นเพื่อเทิดพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในโอกาสทรงเจริญพระชนมพรรษาครบ ๘๐ พรรษา ในปี ๒๕๕๐ และดำเนินการต่อเนื่องเพื่อถวายเป็นพระราชกุศลความรู้ที่ได้จากโครงการในปี ๒๕๕๔ ในโอกาสทรงเจริญพระชนมพรรษาครบ ๗ รอบ หรือ ๘๔ พรรษา ซึ่งในภาคใต้ มี ๖ ตำบลที่ได้รับการคัดเลือกเข้าร่วมโครงการ และตำบลป่าคอกเป็นตำบลหนึ่งที่ได้รับคัดเลือกจากโครงการเพื่อเข้าร่วมโครงการ เนื่องจากเห็นว่าเป็นตำบลที่มีศักยภาพที่จะขับเคลื่อนได้ โดยมีชุมชนเข้าร่วมโครงการได้แก่ ชุมชนบ้านบางลา ชุมชนบ้านป่าคอก และชุมชนบ้านบางโรงเป็นชุมชนหนึ่งที่ได้รับการคัดเลือกขับเคลื่อนโครงการครั้งนี้ สำหรับชุมชนบ้านป่าคอกกลุ่มที่เข้าร่วมโครงการไม่ใช่เป็นกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง แต่เป็นกลุ่มใหม่ที่เพิ่งก่อตั้งขึ้นมาภายใต้ชื่อ “กลุ่มเศรษฐกิจพอเพียงเกษตรอินทรีย์” ซึ่งปลูกพืชปลอดสารพิษ และดำเนินชีวิตตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง อย่างไรก็ตาม โครงการนี้ ทำให้แกนนำรุ่นล่าสุดของตำบลป่าคอก ได้มาทำงานร่วมกันอีกครั้งหนึ่ง ทำให้ตำบลป่าคอกเป็นที่รู้จักของคนภายนอกมากขึ้น และหลังเสร็จสิ้นโครงการ ได้เข้ารับพระราชทานรางวัลจาก สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เมื่อวันที่ ๓๑ สิงหาคม ๒๕๕๔ ณ สำนักงานใหญ่ บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) ผลของโครงการนี้ยังทำให้กลุ่มเศรษฐกิจพอเพียงเกษตรอินทรีย์ และกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลนและชายฝั่งบ้านป่าคอก ซึ่งอยู่ในชุมชนเดียวกันได้เชื่อมโยงเรียนรู้ระหว่างกันในเวลาต่อมา โดยสมาชิกกลุ่มอนุรักษ์ฯ ได้เรียนรู้การปลูกพืชปลอดสารพิษ ปลูกข้าวในกระถาง และทำปุ๋ยหมัก จากกลุ่มเศรษฐกิจพอเพียงฯ และนำมาปฏิบัติจริงในบริเวณที่ตั้งกลุ่ม เช่นเดียวกับแกนนำชุมชนบ้าน บางโรง ได้เข้ามาร่วมเป็นเครือข่ายระหว่างชุมชนภายในตำบลป่าคอกด้วย โดยเมื่อวันที่ ๑๔-๑๖ ธันวาคม ๒๕๕๕ โครงการ ๘๔ ตำบล ได้พิจารณาเลือก หาดท่าหลา ซึ่งเป็นที่ตั้งของกลุ่มอนุรักษ์ฯ ป่าคอก เป็นสถานที่พักและแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ระหว่าง ๖ ตำบลเครือข่ายในฝั่งทะเลอันดามัน

ภาพที่ ๔๖ พลวัตการจัดการป่าชายเลนชุมชนบ้านบางโรง

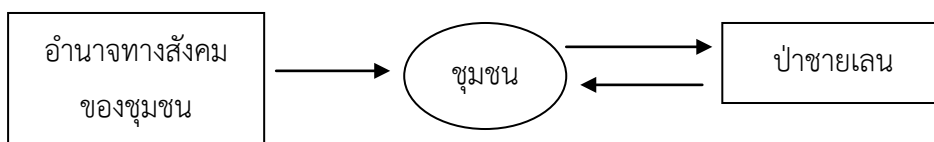
ตารางที่ ๑๓ เปรียบเทียบกระบวนการสร้างอำนาจทางสังคมของชุมชนในการจัดการป่าชายเลน
อ่าวป่าคอก

กระบวนการสร้าง อำนาจทางสังคมของ ชุมชน	อำนาจทางสังคมของชุมชน	
	ชุมชนบ้านป่าคอก	ชุมชนบ้านบางโรง
วิกฤติดำรงชีพ	สถานะที่ชุมชนไร้อำนาจในการจัดการกับปัญหาของตนเอง	สถานะที่ชุมชนไร้อำนาจในการจัดการกับปัญหาของตนเอง
การก่อตัวของ ประชาชนในพื้นที่ สาธารณะ	<ul style="list-style-type: none"> - กลุ่มต๋มน้ำตาลมา เล่นตะกร้อ - กลุ่มประมงพื้นบ้านที่กำลังจะ ออกหาสัตว์น้ำในทะเล - ร้านน้ำชา ร้านขนมจีนใน ชุมชนเมื่อพบปะกันที่วัดและทำ กิจกรรมตามประเพณีต่าง ๆ 	<ul style="list-style-type: none"> - พบปะกันที่มีสยิดเมื่อละหมาด - ผู้นำศาสนา ผู้นำชุมชน - ร้านน้ำชา ร้านขนมจีนในชุมชน
การเคลื่อนไหว ทางสังคม	<ul style="list-style-type: none"> - ก่อตั้งกลุ่มอนุรักษ์ที่พัฒนามา จากกลุ่มราษฎรอาสาสมัคร พิทักษ์ป่า (รสทป.) - จับอวนลาก อวนรุน และ นายทุนบุกรุกป่าชายเลน - นักพัฒนาองค์กรพัฒนา เอกชนเข้ามาสนับสนุน - หน่วยงานราชการ เช่น กรมประมง สนับสนุน - สื่อมวลชนเสนอข่าว 	<ul style="list-style-type: none"> - ไม่มีกลุ่มอนุรักษ์ฯ และ การเคลื่อนไหวทางสังคมที่ชัดเจน - ผู้นำศาสนา ผู้นำและแกนนำชุมชน ปรึกษาหารือแนวทางแก้ไขปัญหาของ ชุมชน
การสร้างความมั่นคง ในชีวิต	<ul style="list-style-type: none"> - นักพัฒนาองค์กรพัฒนา เอกชน นำไปดูงานการออมทรัพย์ - จัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ฯ กลุ่ม เครื่องแกงตำมือ ธนาคารข้าวสาร กลุ่มเครื่องมือประมง 	ทำ “การอนุรักษ์ที่กินได้” โดยตั้งกลุ่ม สวัสดิการ กลุ่มออมทรัพย์ฯ ตามหลัก ศาสนาอิสลาม ใช้สยิดเป็นศูนย์กลาง การทำงาน หน่วยงานราชการสนับสนุน
การพัฒนาสู่ความเป็น สถาบัน	<ul style="list-style-type: none"> - กรมป่าไม้รับรองสิทธิของ ชุมชนในการจัดตั้งป่าชายเลน ๒ แปลง เป็นป่าชายเลนชุมชน - สถานที่ศึกษาดูงานและแหล่ง เรียนรู้ชุมชน 	<ul style="list-style-type: none"> - ป่าชายเลนยังไม่ได้รับการรับรองสิทธิ ของชุมชนในการจัดตั้งเป็นป่าชายเลน ชุมชน - สถานที่ศึกษาดูงานและแหล่งเรียนรู้ ชุมชน - จัดสวัสดิการชุมชนหลากหลาย

บทที่ ๗

ผลลัพธ์การสร้างอำนาจทางสังคมของชุมชนในการจัดการป่าชายเลน

ในบทที่ผ่านมา ผู้วิจัยได้นำเสนอกระบวนการสร้างอำนาจทางสังคมของชุมชนในการจัดการป่าชายเลน จนทำให้ชุมชนประสบผลสำเร็จโดยสามารถจัดการกับการบุกรุกป่าชายเลนของนายทุนเรือประมงพาณิชย์ และสามารถฟื้นฟูป่าชายเลนให้มีความอุดมสมบูรณ์ได้อีกครั้งหนึ่ง แม้จะไม่อุดมสมบูรณ์ดังเช่นในอดีตก็ตาม รวมทั้งเฝ้าดูแลทะเลอ่าวป่าคลอกเพื่อมิให้เรือประมงพาณิชย์ที่ทำลายล้างทรัพยากรเข้ามาทำมาหากินต่อไป ซึ่งความอุดมสมบูรณ์ของป่าชายเลนและทรัพยากรสัตว์น้ำในทะเลนี้ ได้ส่งผลกระทบต่อวิถีการดำรงชีพของประชาชนในชุมชนอ่าวป่าคลอก ทั้งด้านความมั่นคงทางอาหาร ความมั่นคงในชีวิตของประชาชน การประกอบอาชีพและรายได้ของประชาชน ความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับหน่วยงานของรัฐ และยังเป็นแหล่งเรียนรู้ของผู้สนใจทั้งในพื้นที่และนอกพื้นที่อีกด้วย นอกเหนือจากนั้น ผลลัพธ์เหล่านี้ ก็เป็นผลสะท้อนกลับทำให้ป่าชายเลนและทรัพยากรทางทะเลอ่าวป่าคลอก ดำรงอยู่ได้ด้วยเช่นกัน ดังนี้

ภาพที่ ๔๗ แสดงความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจทางสังคม ชุมชน และป่าชายเลน

๗.๑ ความมั่นคงทางอาหารของชุมชน

ป่าชายเลน ถือเป็นแหล่งอนุบาลสัตว์น้ำในทะเล และยังเป็นแหล่งอาหารของประชาชน ได้แก่ หอย ปู ปลา และสัตว์ทะเลอื่น ๆ ซึ่งประชาชนในชุมชนอ่าวป่าคลอกสามารถหามาเป็นอาหารในครัวเรือน รวมทั้งการจำหน่ายให้กับประชาชนในพื้นที่ เพื่อเป็นอาชีพและสร้างรายได้พอเลี้ยงตนเองได้ การลดลงของป่าชายเลนและสัตว์น้ำในทะเล ทำให้ประชาชนในชุมชนอ่าวป่าคลอก ต้องพึ่งพาอาหารจากภายนอกมากขึ้น

นอกจากนั้น ภูเก็ตซึ่งมีสภาพเป็นเกาะล้อมรอบด้วยน้ำทะเลทุกด้าน แม้จะอยู่ติดกับจังหวัดพังงา โดยมีสะพานท้าวเทพสตรี ท้าวศรีสุนทร ที่ช่องแคบเขาพระเป็นสะพานเชื่อมกับแผ่นดินใหญ่ และยังมีสนามบินนานาชาติบนเกาะ ที่ทำให้การเดินทางสะดวกก็ตาม แต่สภาพปัจจุบันของเกาะภูเก็ตที่ต้องพึ่งพาอาหารจากภายนอกเกาะเป็นส่วนใหญ่ โดยเฉพาะข้าวสาร ผัก ผลไม้ ซึ่งส่วนหนึ่งได้ขนส่งมาจากตลาดหัวอิฐ จังหวัดนครศรีธรรมราช และส่งตรงมาจากกรุงเทพมหานคร รวมทั้งในจังหวัดภาคใต้ เช่น พัทลุง สงขลา และสุราษฎร์ธานี ที่ยังคงมีประชาชนทำนาเลี้ยงชีพและค้าขายอยู่สำหรับแหล่งอาหารที่ผลิตขึ้นเองโดยประชาชนบนเกาะภูเก็ตหาได้น้อยมาก เพราะพื้นที่บนบกส่วนใหญ่ในฝั่งทะเลด้านตะวันตกถูกนำไปใช้สำหรับการส่งเสริมการท่องเที่ยว ในเขตเมืองมีสิ่งก่อสร้างอาคารพาณิชย์ ห้างสรรพสินค้า ด้านอำเภอกะทู้ และอำเภอเมืองบางส่วน และอำเภอถลาง เกือบทั้งอำเภอมีการปลูกยางพารา และปลูกสับปะรดพันธุ์ภูเก็ต เพื่อส่งขายสร้างรายได้เท่านั้น

ในอดีตบนเกาะภูเก็ตมีการทำนาหลายพื้นที่ โดยเฉพาะอำเภอเมืองกลาง เช่น ตำบลเกาะแก้ว ตำบลเทพกษัตรี ส่วนตำบลป่าคลอก มีการทำนาบริเวณบ้านป่าคลอก และบ้านบางแป (เขตรอยต่อชุมชนบ้านป่าคลอกและชุมชนบ้านบางโรง) การทำนาเพื่อเป็นอาหารในครัวเรือน และยังมีประชาชนจากอำเภอเกาะยาว จังหวัดพังงา ซึ่งอยู่ไม่ไกลจากเกาะภูเก็ต ได้เดินทางมาทำนาเข้าทุกปี แต่เมื่อการท่องเที่ยวรุกคืบเข้ามายังอ่าวป่าคลอกเมื่อประมาณ ๑๐ ปีที่ผ่านมา พื้นที่นาถูกนายทุนซื้อทำสนามบินขนาดเล็ก ขณะเดียวกันเมื่อป่าชายเลนลดลงจากการทำนา กุ้ง และการเข้ามาของเรือประมงพาณิชย์ ทำลายล้าง (อวนลาก อวนรุน) ทำให้สัตว์น้ำในทะเลอ่าวป่าคลอก ลดลงอย่างเห็นได้ชัด จนส่งผลกระทบต่อการทำมาหากินของประชาชน

การที่ประชาชนในชุมชนอ่าวป่าคลอก ทั้งชุมชนบ้านป่าคลอก และบ้านบางโรง ร่วมกันฟื้นฟูป่าชายเลน และรักษาทะเลอ่าวป่าคลอกจากนายทุน ทำให้กลับมาอุดมสมบูรณ์อีกครั้งหนึ่ง ประชาชนในชุมชนอ่าวป่าคลอก มีแหล่งอาหารสำหรับเลี้ยงชีพโดยหา กุ้ง หอย ปูปลา ได้จากป่าชายเลนและทะเลอ่าวป่าคลอก ไม่ต้องไปหาอาหารยังพื้นที่ห่างไกล รวมทั้งเสียเงินซื้อจากตลาดภายนอกชุมชนมากนัก นอกจากนี้ กระแสการอนุรักษ์ป่าชายเลน ยังเชื่อมโยงไปถึงการดูแลสุขภาพการธรรมชาติอ่าวป่าคลอก ตั้งแต่ ยอดเขาพระแทว จนถึงทะเลอ่าวป่าคลอก ซึ่งเขาพระแทว ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันตกของชุมชน และเป็นเทือกเขาขนาดเล็กบนเกาะภูเก็ต แต่มีความสำคัญต่อความอุดมสมบูรณ์และความมั่นคงทางอาหารของเกาะภูเก็ต เนื่องจากภูเขาแห่งนี้เป็นแหล่งต้นน้ำสำคัญของเกาะภูเก็ต และยังมีทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นอาหารสามารถเลี้ยงดูคนภูเก็ตในยามวิกฤติได้ เช่น สะตอ ทูเรียน เงาะ มังคุด เป็นต้น

นอกจากนั้น ประชาชนในชุมชนอ่าวป่าคลอกจำนวนหนึ่ง ได้ตระหนักถึงการลดลงของป่าชายเลน และความอุดมสมบูรณ์ของทะเลอ่าวป่าคลอก แม้จะกลับมาอุดมสมบูรณ์อีกครั้ง แต่ก็ไม่เหมือนดังเช่นที่ผ่านมา ประชาชนกลุ่มหนึ่งในชุมชนอ่าวป่าคลอกที่ได้รับการสนับสนุนจาก “โครงการ ๘๔ ตำบลวิถีพอเพียง” ของ ปตท. เมื่อประมาณ พ.ศ.๒๕๕๒ ได้ก่อตั้ง “กลุ่มเศรษฐกิจพอเพียงเกษตรอินทรีย์” นำโดยสองสามีภรรยา คือ นายชะลอ และนางชฎาพร การะเกตุ รวมทั้งสมาชิกในครอบครัว การะเกตุ เดิมเป็นครอบครัวทำมาหากินกับทะเลอ่าวป่าคลอก แต่เมื่อการหาสัตว์น้ำในทะเลอ่าวป่าคลอกลำบากขึ้นจากการเข้ามาของเรือประมงพาณิชย์ และการลดลงของป่าชายเลน ทำให้ต้องเปลี่ยนอาชีพมาปลูกผักบุงเงินในที่ดินเช่าของราชพัสดุ ประมาณ ๔ ไร่ (หลังองค์การบริหารส่วนตำบลป่าคลอก) แม้จะเป็นอาชีพใหม่ที่สร้างรายได้สูง วันละ ๑-๒,๐๐๐ บาท แต่ก็พบว่ามีความเสี่ยง เรื่องสุขภาพ จากการใช้สารเคมีในการปลูก เช่น ยาฆ่าแมลง และปุ๋ยเคมี และค่าใช้จ่ายวัตถุดิบในการปลูกผักบุงที่สูงขึ้น จึงหาทางเปลี่ยนอาชีพ ซึ่งเป็นช่วงเวลาเดียวกันกับที่ โครงการ ๘๔ ตำบลวิถีพอเพียง ของ ปตท. เข้ามาขับเคลื่อนกิจกรรมในอ่าวป่าคลอก เนื่องจากเห็นว่าประชาชนที่มีต้นทุนการรวมกลุ่มเพื่อการจัดการป่าชายเลนอยู่แล้ว ซึ่งการเข้าร่วมโครงการครั้งนี้ ทำให้เปลี่ยนมาปลูกพืช ผักแบบผสมผสานในเนื้อที่ ๔ ไร่ ไม่ใช่สารเคมีและยังผลิตปุ๋ยชีวภาพใช้เองด้วย ผักที่ปลูกมีหลายชนิด ได้แก่ ยอดหมุย ถั่วพู สะเตาะ ผักสำหรับทำสลัด ตะไคร้ เลียงปลาและเลียงกบในบ่อ และยังปลูกข้าวในกระถาง ล้อรถยนต์ใช้แล้ว ผลผลิตเหล่านี้มีพ่อค้าคนกลาง และประชาชนทั้งในและนอกชุมชนมารับซื้อทุกวัน รวมทั้งในปัจจุบันยังเป็นแหล่งศึกษาดูงานของประชาชนทั้งในและนอกพื้นที่อ่าวป่าคลอกต่างจังหวัดแทบทุกวันด้วย

นอกจากนี้ ความเข้มแข็งของกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งบ้านป่าคลอก ที่นั่งเฝ้าทะเลหน้าหาดท่าหลาททุกวัน โดยการทำกิจกรรมต่าง ๆ ไปด้วย เช่น เล่นเปตอง ขายของกิน ตำเครื่องแกงของกลุ่มเครื่องแกงตำมือ และกิจกรรมอื่น ๆ และยังเป็นสถานที่ต้อนรับผู้มาศึกษาดูงานเสมอ ทำให้หน่วยงานของรัฐที่สนับสนุน ได้แก่ กรมประมง กรมส่งเสริมทางทะเลและชายฝั่ง นำพันธุ์สัตว์น้ำนานาชนิด เช่น กุ้ง ปลา มาปล่อยบริเวณชายหาดท่าหลาทอยู่เสมอ รวมทั้งให้ประชาชนที่ลงไปหาปู ปลา ได้เก็บข้อมูลเพื่อเป็นการประเมินผลอีกด้วย ซึ่งการที่ทะเลอ่าวป่าคลอกปลอดจากเรือประมงพาณิชย์ จากการเฝ้าอย่างจริงจังของกลุ่มอนุรักษ์ฯ ทำให้บริเวณอ่าวป่าคลอก ซึ่งมีหญ้าทะเลอุดมสมบูรณ์แห่งหนึ่งในเกาะภูเก็ต เป็นแหล่งอาศัยสัตว์น้ำในทะเล ทำให้การทำมาหากินของประชาชน มีแหล่งอาหารเลี้ยงชีพได้ ทั้งในครัวเรือนและแบ่งขายในชุมชน รวมถึงบุคคลภายนอกที่เข้ามาด้วย

เช่นเดียวกับชุมชนบ้านบางโรง กลุ่มแกนนำชุมชนบ้านบางโรง ได้ตระหนักถึงการลดลงของพื้นที่ป่าชายเลนและพยายามทำการอนุรักษ์มาเป็นเวลานาน ครั้งหนึ่งเคยจัดอบรมกลุ่มเยาวชน และสร้างนักอนุรักษ์ขึ้นมา แต่ก็ประสบความล้มเหลว เพราะเป็นการอนุรักษ์เพียงแค่การปลูก การดูแลรักษา แต่ไม่ได้ใช้ประโยชน์จากป่าชายเลนโดยตรง ประชาชนจึงไม่สามารถเชื่อมต่อกับความสำคัญของป่าชายเลนกับวิถีชีวิตของตนได้ ดังนั้น ในระยะต่อมาเมื่อประชาชนได้รับผลกระทบจากการลดลงของพื้นที่ป่าชายเลนที่รุนแรงมากขึ้น มีเคลื่อนไหวในหลายชุมชนของอ่าวป่าคลอก แกนนำชุมชนบ้านบางโรง จึงได้ทำการอนุรักษ์แนวคิดใหม่ เป็น “การอนุรักษ์ที่กินได้” กล่าวคือ ต้องทำให้ประชาชนในชุมชนเห็นประโยชน์และใช้ประโยชน์จากการอนุรักษ์ป่าชายเลนได้โดยตรง ดังนั้น บริเวณท่าเรือบางโรงและร้านอาหารชุมชน จึงมีกระชังปลาของกลุ่มประมงพื้นบ้าน เลี้ยงปลาหลายชนิด ส่วนหนึ่งขายให้กับร้านอาหารชุมชนเพื่อทำอาหารให้กับลูกค้าที่มาใช้บริการ และยังขายให้กับประชาชนที่ต้องการด้วย เช่นเดียวกับ บริเวณใกล้เคียงกับท่าเรือบางโรงมีแหล่ง หรือชาวบ้านเรียกว่า “โหนดอยพง” เป็นหอยที่หาได้ไม่ยากโดยใช้คราดหอยที่อยู่บริเวณหน้าดิน ชาวบ้านนำหอยเหล่านี้มาขายในตลาดแทบทุกวันที่มีน้ำบริเวณที่หอยอาศัยอยู่ลดต่ำลง นอกจากนั้น ได้เห็นวิถีชีวิตของคนบางโรงที่ยังเกี่ยวข้องกับสัตว์น้ำในทะเลอีกจำนวนไม่น้อย จะเห็นได้จาก มีเรือประมงขนาดเล็กจอดอยู่บริเวณท่าเรือบางโรงเป็นจำนวนมาก และมีชาวประมงพื้นบ้านเหล่านี้ออกไปหาปลา สัตว์น้ำอยู่เสมอ เช่นเดียวกับบริเวณหาดท่าหลาท ชุมชนบ้านป่าคลอก

อย่างไรก็ตาม การเข้ามาของนากุ้งกุลาดำเมื่อประมาณ พ.ศ.๒๕๓๕ เป็นต้นมา ทำให้ชุมชนบ้านบางโรงนากุ้งได้ส่งผลกระทบต่อคุณภาพน้ำในคลองบางโรงเป็นอย่างมาก เพราะนากุ้งใช้สารเคมีทั้งอาหารและยาในการเลี้ยง และปล่อยขี้กุ้งเหล่านี้ลงสู่ลำคลองโดยไม่ได้บำบัด ทำให้สัตว์น้ำขนาดเล็กในคลองบางโรง หรือบริเวณ ป่าชายเลนบางโรงลดลง เช่น กุ้งเคย ซึ่งเป็นกุ้งขนาดเล็กที่ชาวประมงพื้นบ้านบริเวณนี้นำมาทำเป็น “กะปิ” ขายราคาดี เพราะเป็นกุ้งเคยที่มีคุณภาพดี แต่หลังจากการเข้ามาของนากุ้ง ชาวประมงพื้นบ้านที่ยังคงยึดอาชีพทำกะปิขายต้องเปลี่ยนไปประกอบอาชีพอื่นลดลงจากเดิม ๙ ราย เหลือเพียง ๑ รายเท่านั้น และใน ๑ รายที่เหลืออยู่นี้ก็ไม่ได้ทำกะปิขายเป็นอาชีพหลัก ต้องหาอาชีพหรือแหล่งรายได้อื่นเสริมอีกด้วย เพราะไม่สามารถหากุ้งเคยที่หาได้แทบทุกเดือนเหมือนในอดีต แต่ปัจจุบันประมาณ ๕-๖ เดือน จึงสามารถหาได้สักครั้ง เพราะนากุ้งปล่อยน้ำลงสู่ลำคลองตลอดเวลา ทุก ๓ เดือน กว่าน้ำจะมีคุณภาพดีขึ้น และกุ้งเคยกลับมาอาศัยอยู่ใช้เวลาหลายเดือน

๗.๒ ความมั่นคงในชีวิตของประชาชน

การลดลงของพื้นที่ป่าชายเลน และการเข้ามาของเรือประมงพาณิชย์ ได้แก่ อวนลาก อวนรุน บริเวณอ่าวป่าคลอก ส่งผลให้สัตว์น้ำในทะเลอ่าวป่าคลอกลดลงอย่างรวดเร็ว ประชาชนในอ่าวป่าคลอกและพื้นที่ใกล้เคียงที่ดำรงชีวิตกับทะเลอ่าวป่าคลอก ด้วยการหาสัตว์น้ำในทะเล เช่น ปลา หอย ปู กุ้ง ฯลฯ ทั้งเพื่อการเลี้ยงชีพในแต่ละวัน และเพื่อจำหน่ายสร้างรายได้ให้กับครอบครัวมีความยากลำบากในการดำรงชีวิตมากขึ้น ต้องซื้ออาหารจากแหล่งภายนอกตลาด ความมั่นคงในชีวิตของประชาชนในชุมชนอ่าวป่าคลอกเริ่มลดลง

หลังจากรักษาและฟื้นฟูป่าชายเลนกลับมาอุดมสมบูรณ์อีกครั้งหนึ่ง บริเวณอ่าวป่าคลอกมีสัตว์น้ำที่อุดมสมบูรณ์มากขึ้น แม้จะเหมือนกับในอดีตก็ตาม แต่ก็ทำให้ประชาชนมีแหล่งอาหารสำหรับดำรงชีพ สร้างอาชีพ รายได้ให้กับครอบครัวมากขึ้น ไม่ต้องออกไปหางานนอกชุมชน ในตัวเมือง หรือเป็นลูกจ้างบริษัท โรงแรม สถานประกอบการต่าง ๆ แม้การทำงานในสถานที่ดังกล่าวจะมีเกียรติและได้เงินมากกว่า แต่ก็ทำให้สูญเสียเวลาในการดูแลและอยู่กับครอบครัว รวมทั้งทำกิจกรรมเพื่อส่วนรวมของชุมชน และเมื่อถึงเวลาหนึ่งก็ต้องเกษียณหรือถูกให้ออกก่อนเวลา แล้วต้องกลับมาทำมาหากินอยู่กับชุมชนเหมือนเดิม อย่างไรก็ตาม การทำมาหากินกับทะเลไม่ได้เป็นอาชีพหลักของครอบครัวส่วนใหญ่ในชุมชนอ่าวป่าคลอก เพราะแต่ละครอบครัวมีการทำมาหากินที่หลากหลาย ส่วนหนึ่งมีสวนยางพารา สวนผลไม้ บริเวณเขาพระแทว แต่การทำสวนยางพาราด้วยสภาพอากาศที่ไม่แน่นอน เมื่อฝนตกก็ไม่สามารถกรีดยางได้ และการใช้ประโยชน์จากยางพาราได้ ต้องนำไปขายได้เงินมาจึงจะสามารถซื้ออาหารและสิ่งที่ต้องการใช้ได้ ดังนั้น ทะเลจึงเป็นแหล่งอาหารสำคัญในการเลี้ยงชีพของครอบครัว ซึ่งประชาชนในชุมชนอ่าวป่าคลอกมักใช้เวลาว่างในตอนกลางวันหลังจากกรีดยาง หรือตอนกลางคืนที่อากาศเหมาะสม สามารถออกทะเล หา กุ้ง หอย ปู ปลา ในทะเลอ่าวป่าคลอกแทบทุกวัน ซึ่งทะเลนอกจากสร้างความมั่นคงทางอาหารให้กับประชาชนในชุมชนดังกล่าวในตอนต้น ยังเป็นการทำให้ประชาชนในชุมชนอ่าวป่าคลอกมีความมั่นคงในชีวิตมากขึ้นด้วย

แนวคิดเรื่องความมั่นคงในชีวิตของประชาชนในชุมชนอ่าวป่าคลอก เพิ่งถูกกล่าวถึงเมื่อชุมชนได้รับผลกระทบจากนโยบายการพัฒนาของรัฐบาลภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ตั้งแต่ฉบับที่ ๑ เป็นต้นมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากนโยบายสัมปทานป่าชายเลน ทำให้ป่าชายเลนในชุมชนอ่าวป่าคลอก รวมทั้งชุมชนบ้านป่าคลอกและชุมชนบ้านบางโรงลดลงอย่างชัดเจน และส่งผลกระทบต่อดำรงชีวิตของประชาชน แต่ก็ยังไม่เกิดผลกระทบที่รุนแรงเท่ากับการเข้ามาของนากุ้ง เมื่อประมาณปี ๒๕๓๕ ที่นอกจากทำลายป่าชายเลนแล้ว ดิน น้ำ ในพื้นที่ป่าชายเลน ล้าคลอกลงไปจนถึงอ่าวป่าคลอกได้รับผลกระทบจากน้ำเสียของนากุ้งที่ผสมสารเคมี ทำให้สัตว์น้ำในทะเลไม่สามารถขยายพันธุ์ได้ ดังนั้น ทำให้แกนนำชุมชนอ่าวป่าคลอก รวมทั้งชุมชนบ้านป่าคลอกและชุมชนบ้านบางโรง ได้มีการจัดสวัสดิการชุมชนในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อสร้างความมั่นคงในชีวิตให้กับประชาชน ซึ่งเป็นไปตามแนวคิด “การอนุรักษ์ที่กินได้” โดยเห็นว่า การอนุรักษ์ป่าชายเลนที่ทำโดยการกันพื้นที่ แล้วเก็บไว้เฉย ๆ มีกิจกรรมเพียงการรณรงค์ให้ประชาชนมีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ป่าชายเลน การจัดอบรม สัมมนา ดูงาน โดยประชาชนไม่ได้สัมผัสหรือเชื่อมโยงชีวิตกับประโยชน์ของป่าชายเลน ก็ไม่สามารถทำให้การอนุรักษ์ป่าชายเลนให้ยั่งยืนต่อไปได้ ดังนั้น การทำการอนุรักษ์ที่เชื่อมโยงกับประโยชน์ที่ประชาชนสัมผัสได้ เป็น “การอนุรักษ์ที่กินได้” จึงเกิดขึ้น ดังนี้

ชุมชนบ้านป่าคอกเป็นชุมชนแรกในอำเภอป่าคอกที่ประชาชนในชุมชนตระหนักถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชน เป็นจุดเริ่มต้นของการจัดการป่าชายเลนโดยประชาชนในชุมชน และการสร้างความมั่นคงในชีวิตของประชาชนควบคู่กันไป ซึ่งจำแนกออกได้ ๒ ระยะที่ คือ ระยะที่ ๑ การจัดการป่าชายเลนโดยชุมชน เริ่มก่อตัวเมื่อปี ๒๕๓๖ โดยประชาชนในชุมชนบ้านป่าคอกที่ดำรงชีวิตเกี่ยวข้องกับป่าชายเลนและการทำประมงเพื่อการยังชีพ เริ่มเห็นว่านายทุนใช้เครื่องมือประมงที่ทันสมัย เช่น อวนลาก อวนรุน จับสัตว์น้ำ และการเกิดขึ้นของนาุ้ง ได้ทำลายป่าชายเลนในส่วนที่เป็นแหล่งอนุบาลและเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำตามธรรมชาติ และไม่ได้รับการดูแลจากเจ้าหน้าที่ของรัฐที่เกี่ยวข้องเท่าที่ควร ประชาชนที่เป็นอาสาสมัครของหมู่บ้านได้ร่วมมือกันล้อมจับนายทุนบุกรุกทำลายป่าชายเลนด้วยตนเอง และการพัฒนาจาก “กลุ่มอาสาสมัคร” เป็น “กลุ่มอนุรักษ์” ต่อมาเจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชน (NGO) ได้เข้ามาช่วยเหลือ นำแกนนำหมู่บ้านไปศึกษาดูงาน และในปี ๒๕๓๘ จัดตั้งเป็น “กลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งบ้านป่าคอก” มีคณะกรรมการกฎระเบียบ บทลงโทษของกลุ่ม และการใช้ประโยชน์จากป่าชายเลน

ระยะที่ ๒ เป็นการสร้างความมั่นคงให้กับสมาชิกกลุ่มและประชาชนในชุมชน เนื่องจากชาวบ้านเห็นว่าการอนุรักษ์อย่างเดียวโดยไม่มีอะไรเสริมก็ไม่สามารถทำได้ตลอดไป จึงมีการจัดตั้งกลุ่มกิจกรรมเพื่อสร้างความมั่นคงให้กับสมาชิกและประชาชนในชุมชนทั้งที่เกิดขึ้นเองโดยประชาชนในชุมชน และการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก ดังนี้

๑) กลุ่มออมทรัพย์เพื่อสวัสดิการบ้านป่าคอก เป็นกลุ่มที่ประชาชนในหมู่บ้านจัดตั้งขึ้นกันเอง โดยเจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชนนำไปศึกษาดูงานที่ตำบลคลองเปี้ย อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดสงขลา เมื่อเดินทางกลับมากลุ่มแกนนำได้เดินไปชักชวนเพื่อนบ้านทั่วชุมชน ซึ่งชาวบ้านส่วนหนึ่งเห็นด้วยและคิดว่าน่าจะลองทำดู แต่ก็มีอีกส่วนหนึ่งก็ไม่เห็นด้วยเพราะเห็นว่าที่ผ่านมาการจัดตั้งกลุ่มมากมายแล้วโดยการสนับสนุนของหน่วยงานราชการแต่ไม่ประสบความสำเร็จ ในที่สุดได้เริ่มตั้งขึ้นเมื่อเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๓๙ จากสมาชิกเริ่มต้นเพียง ๕๐ คน ถึงปัจจุบันมีสมาชิก จำนวน ๔๕๕ คน ประมาณ ๖๐ เปอร์เซ็นต์ของประชาชนทั้งชุมชนบ้านป่าคอก

๒) กองทุนเครื่องมือประมง จัดตั้งเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๒ จากการสนับสนุนงบประมาณจากกรมประมง ๑๐๐,๐๐๐ บาท โดยนำเงินไปซื้อเครื่องมือประมงมาขายให้กับสมาชิกตามที่ต้องการผ่อนชำระกับกองทุนอัตราดอกเบี้ยร้อยละ ๑ ผลกำไรในแต่ละปี โดยสมาชิกถือหุ้น ๆ ละ ๑๐๐ บาท ไม่เกินคนละ ๕ หุ้น ลงหุ้นครั้งเดียว ปัจจุบันมีสมาชิก ๖๐ คน สิ้นปีปันผลคืนให้สมาชิก ประมาณ ๕๐-๖๐% ที่เหลือสมทบกลับเข้ากองทุนต่อไป

๓) ธนาคารข้าวสาร เกิดขึ้นในปี ๒๕๔๓ จากการไปศึกษาดูงานที่บ้านสัมปอญ จังหวัดตรัง นำเงินที่ได้จากการพระราชทานจากสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เมื่อไปรับธงพิทักษ์ป่าเพื่อรักษาชีวิต (ข้างเชือกที่ ๑) เมื่อปี ๒๕๔๒ ที่จังหวัดนครราชสีมา นำเงินไปซื้อข้าวสารจากร้านค้าขายส่งในตัวเมืองภูเก็ตโดยได้รับส่วนลด แล้วมาขายให้สมาชิกในหมู่บ้านราคาถูกลงกว่าท้องตลาด

๔) กลุ่มเครื่องแกงตำมือ เกิดขึ้นในปี ๒๕๔๓ จากการไปศึกษาดูงานที่เดียวกับธนาคารข้าวสาร กลับมาร่วมกลุ่มกันทำ สมาชิกเริ่มต้น ๑๐ คน เป็นสตรีสูงอายุเป็นส่วนใหญ่ ทำให้เป็นอุปสรรคต่อการทำงานในระยะต่อมา เพราะส่วนหนึ่งต้องไปเลี้ยงหลาน ทำงานบ้าน ทำให้ปัจจุบันเหลือสมาชิกกลุ่มเพียง ๖ คน ไม่มีโครงสร้างการบริหาร ทุกคนในกลุ่มช่วยกันทำ ซึ่งแต่ละวันทำเครื่องแกงไม่เหมือนกัน ตามความ

ต้องการของตลาด ซึ่งมีทั้งมาซื้อเองในจังหวัดภูเก็ต ส่งไปยังกรุงเทพมหานคร รายได้จะแบ่งกันเฉพาะในกลุ่มสมาชิก ปัจจุบันรายได้ลดลงกว่าเดิมมาก เนื่องจากวัตถุดิบที่นำมาผลิตราคาแพง

ชุมชนบ้านบางโรง การเกิดขึ้นขององค์กรชุมชนบ้านบางโรง เนื่องจากเห็นความสำเร็จในการรวมตัวกันเพื่อการป้องกันและรักษาป่าชายเลนของบ้านป่าคอก เมื่อชาวบ้านบางโรงเริ่มตระหนักด้วยตนเองว่าป่าชายเลนในบริเวณหมู่บ้านของตน ได้รับผลกระทบจากการกระแสนิยมไม่ต่างจากบ้านป่าคอก จากการให้สัมปทานป่าไม้โก่งก่างแก่นายทุนเพื่อนำไปเผาถ่านเชิงพาณิชย์ การเกิดขึ้นของนาุ้ง รวมทั้งการท่องเที่ยวที่เข้ามาในหมู่บ้าน ทำให้ผู้นำหมู่บ้าน ผู้นำศาสนาและประชาชนบ้านบางโรง ที่พบปะกันเสมอที่มีสยิดเมื่อทำพิธีละหมาดประจำวัน ๆ ละ ๕ ครั้ง ทำให้มีสยิดกลายเป็นเวทีพูดคุยแลกเปลี่ยนความเห็นความรู้สึกระหว่างกันจนนำไปสู่การประชุมปรึกษาหารืออย่างเป็นทางการ จนทำให้เริ่มตระหนักว่าแม้กิจกรรมดังกล่าวจะสร้างเศรษฐกิจให้กับชุมชน แต่ในอีกด้านหนึ่งก็ส่งผลกระทบต่อชุมชนในระยะยาวมากมายเช่นกัน จึงเริ่มมีความเห็นร่วมกันว่าจำเป็นต้องหาวิธีการอนุรักษ์ไว้ให้ลูกหลานต่อไป

อย่างไรก็ตาม การอนุรักษ์ป่าชายเลนในระยะแรกมีกิจกรรมเพื่อให้ประชาชนในชุมชนตระหนักถึงปัญหาและร่วมกันทำกิจกรรมอนุรักษ์ป่าชายเลน เช่น ปลูกป่าชายเลน การอบรม ดูงาน เป็นต้น แต่เมื่อทำไประยะหนึ่งสมาชิกเริ่มหายไป และมีแนวโน้มที่ล่มสลายในอนาคต แกนนนำชุมชนจึงปรึกษาหารือ และเห็นว่าที่ผ่านมาเป็นการอนุรักษ์ที่ไม่ได้เชื่อมโยงกับชีวิตของคน การอนุรักษ์เป็นเพียงกระแสทางสังคมที่เกิดขึ้นเพียงระยะหนึ่งแล้วหายไป ไม่มีความยั่งยืน ดังนั้น จึงคิดทำการอนุรักษ์เชื่อมโยงกับเรื่องปากท้องของประชาชน ต้องทำให้คนในหมู่บ้านสามารถใช้ประโยชน์จากการอนุรักษ์ด้วย ไม่ใช่เก็บไว้อย่างเดียวอย่างที่ผ่านมา หรือ “การอนุรักษ์ที่กินได้” จึงได้เริ่มทำกิจกรรมเกี่ยวกับการจัดการป่าชายเลนโดยชุมชน ผ่านองค์กรชุมชนจัดตั้งขึ้น ดังนี้

๑. กลุ่มสัจจะออมทรัพย์อัลลอฮานะห์ จัดตั้งขึ้นเมื่อ เพื่อแก้ไขปัญหาหนี้สินและความไม่มั่นคงในชีวิตของประชาชนอันเนื่องจากป่าชายเลนถูกทำลาย กลุ่มออมทรัพย์ที่จัดตั้งขึ้นและบริหารตามหลักศาสนาอิสลาม คือ ไม่มีการเก็บดอกเบี้ยดอกเบี้ย

๒. กลุ่มท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ มีศูนย์บริการนักท่องเที่ยวอยู่ที่ชายทะเลในหมู่บ้าน และยังเป็นที่พักทำกร ที่พบปะของสมาชิกกลุ่มต่าง ๆ รวมทั้งต้อนรับผู้มาเยือน และเป็นร้านอาหารของชุมชน บริการนักท่องเที่ยวที่มาเยือนด้วย โดยใช้วัตถุดิบส่วนใหญ่ที่มีอยู่แล้วของชุมชน เช่น ปลาในกระชังที่เลี้ยงอยู่ในบริเวณดังกล่าว โดยผู้ที่ทำอาหารเป็นสมาชิกกลุ่มแม่บ้านในหมู่บ้าน จำนวน ๔ คน ผลิตเปลี่ยนกันมาทำอาหารและบริการแก่ผู้มาท่องเที่ยวในแต่ละวัน

๓. ทำเทียบเรือ โดยชุมชนบ้านบางโรงเช่ามาจากเทศบาลตำบลป่าคอกในอัตราค่าเช่าปีละ ๒๕,๐๐๐ บาท และนำรายได้มาเป็นรายได้ของชุมชนสร้างสวัสดิการต่าง ๆ ให้กับสมาชิก เป็นทำเทียบเรือขนาดเล็กที่มีเรือโดยสารบริการนักท่องเที่ยวเดินทางเพื่อท่องเที่ยวในสถานที่และเกาะในอ่าวพังงา เช่น เกาะปันหยี เขาตาปู เขาพิงกัน เกาะนาคา เป็นต้น และยังมีเรือโดยสารประจำทางทั้งเรือเร็ว (speed board) และเรือไม้ธรรมดา สำหรับประชาชนและนักท่องเที่ยวสามารถเดินทางไปยังเกาะยวน้อย เกาะยาวใหญ่ และจังหวัดกระบี่

๗.๓ ความสัมพันธ์ของคนในชุมชน

การจัดการปาชายเลนโดยชุมชน เป็นแนวคิดที่ให้ความสำคัญกับประชาชนในชุมชนมีส่วนสำคัญในการอนุรักษ์ หรือจัดการ เนื่องจากเห็นว่าที่ผ่านมาหน่วยงานของรัฐ หรือเอกชน เพียงลำพังไม่สามารถจัดการได้ การเห็นความสำคัญของประชาชนที่อาศัยอยู่และใช้ประโยชน์จากปาชายเลนโดยตรงมีส่วนร่วมในการจัดการปาชายเลนจึงเป็นสิ่งสำคัญ ขณะเดียวกัน ประชาชนในชุมชน ดังเช่น อ่าวป่าคลอก ถือเป็นกลุ่มคนดั้งเดิมของชุมชน ที่ประกอบด้วยชนหลายกลุ่ม ได้แก่ ชาวพุทธ ชาวมุสลิม และชาวจีน ที่อาศัยอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขมาเป็นเวลาช้านาน มีวัฒนธรรมเฉพาะของคนแต่ละกลุ่ม และการทำกิจกรรมร่วมกันในชุมชน จนเป็นชุมชนที่มีความเข้มแข็งสามารถรวมพลังต่อสู้กับศัตรูที่เข้ามา เช่น กองทัพพม่าในสมัยสงคราม ๙ ทศ ได้เป็นผลสำเร็จ ดังนั้น การมีสิ่งเหล่านี้อยู่ในชุมชนเป็นทุนเดิมในชุมชนที่เข้มแข็งอยู่แล้ว สามารถนำมาเป็นอำนาจทางสังคมในการจัดการปาชายเลนให้สำเร็จได้

อย่างไรก็ตาม การเคลื่อนไหวเพื่อจัดการปาชายเลนของประชาชนในชุมชนอ่าวป่าคลอกในระยะเริ่มแรกเป็นการเคลื่อนไหวของประชาชนกลุ่มหนึ่งในบางชุมชนของอ่าวป่าคลอก เพื่อจัดการปาชายเลน และการจัดการกับเรือประมงพาณิชย์ที่ใช้เครื่องมือทำลายล้างสัตว์น้ำขนาดเล็กบริเวณหน้าอ่าวป่าคลอก โดยเริ่มต้นจากชุมชนบ้านบางลา ปิดถนนทางเข้าตำบลป่าคลอกให้หน่วยงานของรัฐจัดการกับคนบุกรุกปาชายเลน ต่อมาประชาชนในชุมชนบ้านป่าคลอกร่วมมือกันจัดการกับนายทุนนาุ้งบุกรุกปาชายเลนในชุมชนเช่นกัน เนื่องจากเห็นว่าหน่วยงานของรัฐไม่ได้ให้ความสนใจ จับแล้วปล่อย จึงรวมตัวกันจับด้วยตนเองแล้วส่งให้เจ้าหน้าที่ตำรวจดำเนินคดีต่อไป และการร่วมมือกับเจ้าหน้าที่กรมประมง จับเรือประมงพาณิชย์

แม้ในด้านหนึ่งจะเป็นการสะท้อนความร่วมมือของประชาชนในชุมชนที่สามารถร่วมมือจัดการได้สำเร็จ แต่ด้านหนึ่งทำให้เกิดความแตกแยกให้กับประชาชนในชุมชนอ่าวป่าคลอกพอสมควร โดยเฉพาะ เนื่องจาก ประชาชนในชุมชนอ่าวป่าคลอกส่วนหนึ่งประกอบอาชีพเกี่ยวข้องกับเรือประมงพาณิชย์ และประกอบธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับการสูญเสียของปาชายเลน เช่น นาุ้ง หมู่บ้านจัดสรร เป็นต้น โดยเฉพาะการเคลื่อนไหวของประชาชนในชุมชนบ้านป่าคลอก จับอวนลากอวนรุน และนายทุนนาุ้งบุกรุกปาชายเลน โดยเรืออวนลากอวนรุน ส่วนหนึ่งเป็นของประชาชนในบริเวณอ่าวป่าคลอก เช่น ชุมชนบ้านบางโรง ชุมชนบ้านอ่าวปอที่อยู่ใกล้ ๆ การรุกหนักของกลุ่มประชาชนชุมชนบ้านป่าคลอก โดยกลุ่มอนุรักษ์ฯ ที่ฝึกมาทำงานร่วมกับกรมประมง ทำให้เด็กนักเรียนโรงเรียนวิรสตรีอนุสรณ์คนหนึ่ง ไม่พอใจเมื่อบิดาของตนถูกจับกุมโดยกลุ่มอนุรักษ์ฯ ชุมชนบ้านป่าคลอกที่อยู่ใกล้ ๆ กับโรงเรียน และคิดตั้งกลุ่มอนุรักษ์ปาชายเลน ในลักษณะ “ชุมชนอนุรักษ์ฯ” ขึ้นมาในโรงเรียน โดยมีเป้าหมายสัก ๆ เพื่อต้องการทำกิจกรรมแข่งขันกับกลุ่มอนุรักษ์ฯ ที่เป็นผู้ใหญ่ แต่เมื่อมีการทำกิจกรรมในระยะหนึ่ง คนทั้งสองวัย และสองกลุ่มทำกิจกรรมร่วมกันผ่านการเชื่อมต่อของครูโรงเรียนวิรสตรีอนุสรณ์ (อาจารย์มานะ สามเมือง) ทำให้กลุ่มอนุรักษ์ที่เป็นเยาวชนในโรงเรียนวิรสตรีอนุสรณ์เป็นกลุ่มอนุรักษ์เยาวชนที่มีผลงานดีเด่น จนต่อมาได้รับรางวัล “ลูกโลกสีเขียว” และเป็นแกนนำสำคัญในการสร้างกลุ่มเยาวชนในโรงเรียนวิรสตรีอนุสรณ์ และชุมชนอ่าวป่าคลอก

เช่นเดียวกับ การเคลื่อนไหวของกลุ่มประชาชนในชุมชนบ้านป่าคอกผ่านไประยะหนึ่ง ประชาชนในชุมชนอ่าวป่าคอกหลายชุมชนเริ่มตระหนักถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นกับตนเอง จากการลดลงของป่าชายเลนและสัตว์น้ำในทะเลอ่าวป่าคอก ประกอบกับการเป็นชุมชนดั้งเดิม ประชาชนในชุมชนมีกิจกรรมทางสังคมได้ทำกิจกรรมร่วมกันอยู่เสมอ เช่น พิธีสวดกลางบ้านและลอยเรือสะเดาะเคราะห์ การแห่เทียนพรรษา งานบุญเดือนสิบ เป็นต้น ได้รับผลโดยตรงจากการรักษาป่าชายเลน โดยอ้อม ผ่านกลุ่มสวัสดิการชุมชน เช่น กลุ่มออมทรัพย์ฯ กลุ่มเครื่องแกงตำมือ กลุ่มเครื่องมือประมง เป็นต้น ดังกล่าวแล้วในตอนต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความสัมพันธ์ระหว่างประชาชน ทั้ง ๒ กลุ่มบ้านในชุมชนบ้านป่าคอก คือ บ้านตีนนอน (บ้านเหนือ) และบ้านหัวนอน (บ้านใต้) ซึ่งที่ผ่านมามีการแข่งขัน ชิงดีชิงเด่น อิจฉากันอยู่เสมอ แต่เมื่อได้มาทำกิจกรรมอนุรักษ์ป่าชายเลนและทะเลอ่าวป่าคอกร่วมกัน และได้รับประโยชน์จากกลุ่มสวัสดิการ ประชาชนทั้งสองกลุ่มบ้าน เป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์บ้านป่าคอกเกือบทั้งหมดบ้าน ประมาณ ๖๐๐ คน นอกจากนั้น เมื่อเมื่อปี พ.ศ.๒๕๕๓ จัดตั้งกลุ่มเศรษฐกิจพอเพียงเกษตรอินทรีย์ แกนนำทั้งชุมชนอ่าวป่าคอก และในชุมชนบ้านป่าคอก ได้มาทำงานร่วมกันอีกครั้งหนึ่ง นายจรรณ ราชพล หรือน้ำต้อย กรรมการกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง (บ้านตีนนอน) ได้รับแต่งตั้งให้เป็นกรรมการของกลุ่มเศรษฐกิจพอเพียงเกษตรอินทรีย์ด้วย

ขณะเดียวกัน มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช นำโครงการเศรษฐกิจพอเพียง เป็นชุดเรียนรู้ตามหลักสูตร “ปัญญาบัตร” มาให้แกนนำและสมาชิกกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งบ้านป่าคอก ได้เรียนกันโดยใช้ชุดเรียนรู้สำเร็จรูปที่มหาวิทยาลัยจัดทำขึ้น มีเจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชน เป็นพี่เลี้ยง การเรียนมีทั้งการชมและฟังประเด็นต่าง ๆ ของกลุ่มอื่น ๆ ในประเทศไทย ที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของประชาชนในอ่าวป่าคอก เช่น การจัดการป่าไม้โดยชุมชนในภาคเหนือ เป็นต้น ในระหว่างเรียนแต่ละครั้งนอกจากชม วีดีโอ. แล้ว ยังเปิดโอกาสให้ผู้เรียนแลกเปลี่ยนความเห็น มุมมองระหว่างกัน และมีการบ้านให้ไปทำที่ที่ทำการกลุ่มฯ หรือที่บ้านของแต่ละคน ในโอกาสนี้ ทำให้ “กลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งบ้านป่าคอก” ได้มีโอกาสไปดูงาน และฝึกปฏิบัติตามเนื้อหาวิชาที่ทำการ “กลุ่มเศรษฐกิจพอเพียงเกษตรอินทรีย์” บ้านนายชะลอ การะเกต ที่อยู่ในชุมชนเดียวกัน แต่คนละกลุ่มบ้าน ผลการไปดูงานและฝึกปฏิบัติดังกล่าว เช่น การฝึกทำปุ๋ยชีวภาพ ปลูกผักในกระถาง ทำน้ำยาล้างจาน เป็นต้น ทำให้เป็นที่ประทับใจของสมาชิกกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง และลงมือปฏิบัติ ตั้งความหวังว่าจะทำได้ และนายจรรณ ราชพล ได้รับแต่งตั้งเป็นกรรมการกลุ่มเศรษฐกิจพอเพียงเกษตรอินทรีย์ด้วย ความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนทั้งสองกลุ่ม สองชุมชนเป็นไปทางที่ดี เรียนรู้ระหว่างกันมากขึ้น

อย่างไรก็ตาม ก่อนหน้านี้ เมื่อกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งบ้านป่าคอกก่อตั้งขึ้น หน่วยงานราชการ องค์กรพัฒนาเอกชน เริ่มนำงบประมาณต่าง ๆ มาให้กลุ่ม “เงินเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้กลุ่มและชุมชนเกิดความแตกแยก” “ที่ไหนมีเงินเข้ามายุ่งเกี่ยวที่นั่นมีปัญหา” เป็นเสียงสะท้อนหนึ่งจากสมาชิกของกลุ่มต่อกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งในช่วงเวลานั้น เพราะเมื่อเงินงบประมาณเข้ามา สมาชิกบางคนไม่ไว้วางใจกรรมการกลุ่มและสมาชิกที่อยู่วงใน ทำให้สมาชิกบางส่วนก็ถอยห่างออกไปจากกลุ่ม และในระยะหลังสมาชิกที่ทำกิจกรรมส่วนใหญ่ทั้งกลุ่มออมทรัพย์ เครื่องแกง เป็นคนในกลุ่มจรรณ ราชพล ก็ถูกมองว่าเป็นการทำงานเฉพาะภายในกลุ่มเครือญาติเท่านั้น

ขณะที่ชุมชนบ้านบางโรง ซึ่งเป็นชุมชนที่ไม่ได้ผ่านช่วงเวลาของการเคลื่อนไหวในการจัดการป่าชายเลน เช่นเดียวกับชุมชนบ้านป่าคลอก และชุมชนบ้านบางโรง ไม่มีกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง ดังเช่นชุมชนบ้านป่าคลอก ทั้งนี้แกนนำกลุ่มให้ความเห็นว่า การอนุรักษ์นั้นอยู่ในกระบวนการจัดสวัสดิการของชุมชน ที่ดำเนินการผ่านกลุ่มท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ฯ อยู่แล้ว และยังเป็นการทำ “การอนุรักษ์ที่กินได้” ที่ทำให้ประชาชนเห็นประโยชน์จากการอนุรักษ์โดยการได้รับประโยชน์ ทั้งโดยตรงและโดยอ้อมผ่านสวัสดิการต่าง ๆ ที่ชุมชนจัดขึ้น เช่น กลุ่มออมทรัพย์ ทุนการศึกษา ส่งบุตรหลานเรียนต่อระดับสูง จัดหาที่ดินให้กับคนยากจน รวมทั้งการสร้างประโยชน์สาธารณะอื่น ๆ ที่ประชาชนทั้งชุมชน เช่น ก่อสร้างมัสยิดของชุมชน เป็นต้น ดังนั้น ทำให้เห็นได้ว่าความขัดแย้งระหว่างประชาชนในชุมชนบ้านบางโรงจากการจัดการป่าชายเลนโดยชุมชนจึงไม่เกิดขึ้น ดังเช่นที่เกิดขึ้นในชุมชนบ้านป่าคลอก ทั้งนี้ด้วยบริบทชุมชนบ้านบางโรง ประชาชนส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลาม การที่ประชาชนในชุมชนพบปะกันบ่อย เมื่อละหมาดร่วมกันที่มัสยิดบางโรง อย่างน้อยสัปดาห์ละ ๑ ครั้ง ทุกวันศุกร์ และผู้นำศาสนาและผู้นำทางการ มีอิทธิพลสำคัญต่อการสร้างความเป็นเอกภาพของประชาชนในชุมชน

อย่างไรก็ตาม ความแตกต่างในความเห็นของประชาชนในชุมชนบ้านบางโรงต่อการจัดการป่าชายเลนก็มีเช่นกัน แม้ในภาพทั่วไปจะเห็นความเป็นเอกภาพและกิจกรรมที่หลากหลายในชุมชนบ้านบางโรงที่สะท้อนผ่านสื่อมวลชนทั้งในระดับท้องถิ่น และระดับชาติเสมอก็ตาม รวมทั้งการเข้ามาศึกษาดูงานของกลุ่มประชาชน หน่วยงานของรัฐต่าง ๆ ไม่ขาดสายเช่นเดียวกับในชุมชนบ้านป่าคลอก มีร้านอาหารชุมชน และท่าเรือบางโรง ที่ชุมชนเช่ามาจากองค์การบริหารส่วนตำบล (ปัจจุบันยกระดับเป็นเทศบาลตำบลป่าคลอก) โดยชุมชนบริหารนำเงินเข้าชุมชน นักท่องเที่ยวเข้ามารับประทานอาหาร ใช้บริการเรือแคนู เรือหางยาวท่องเที่ยวรอบป่าชายเลนของชุมชนแทบทุกวัน แต่ในอีกด้านหนึ่งก็ยังมี ความเห็นที่แตกต่างในแนวทางการอนุรักษ์ระหว่างประชาชนในชุมชนเช่นกัน โดยประชาชนบางกลุ่มในชุมชนที่อาจจะเห็นประโยชน์ที่แตกต่างกัน เห็นว่าการดำเนินการของกลุ่มแกนนำชุมชน ทำเพื่อประโยชน์ส่วนตนเฉพาะกลุ่ม ไม่ได้เป็นการทำเพื่อการอนุรักษ์ป่าชายเลนแท้จริง เพราะป่าชายเลนที่เสียหายจากการตัดไม้เพื่อสัมปทานทำเตาถ่านเมื่อ ๒๐ กว่าปีที่ผ่านมา ได้ฟื้นกลับมาอุดมสมบูรณ์ด้วยตนเองโดยไม่จำเป็นต้องปลูกเสริมแต่อย่างใด และการที่แกนนำชุมชนที่ทำเรื่องป่าชายเลนนำกลุ่มประชาชน กลุ่มเยาวชน ส่วนราชการต่าง ๆ มาปลูกป่าชายเลนแต่ละครั้งเป็นการสูญเสียเปล่าของงบประมาณ เพราะสถานที่ปลูกป่าชายเลน ที่ดินไม่เหมาะสม ปลูกแล้วไม่ขึ้น หรือตายในเวลาต่อไป และก็ยังใช้พื้นที่ดังกล่าวปลูกข้าวไปซ้ำมา เหมือนกับหลอกหน่วยงานของรัฐที่ใช้งบประมาณเสมอมา แต่ที่กลุ่มแกนนำชุมชนยังไม่ได้ทำคือ การจัดการกับนาโกงที่อยู่ในชุมชน ปล่องน้ำเสียลงในลำคลอง ทำให้สัตว์น้ำเล็ก ๆ เช่น กุ้งเคย ไม่สามารถเติบโตได้ ส่งผลกระทบต่อประชาชนที่ประกอบอาชีพการทำ “กะปิ” ต้องเลิกอาชีพไป จากเดิมทำ ๙ ครอบครัว ปัจจุบันเหลือเพียง ๑ ครอบครัวเท่านั้น และยังต้องประกอบอาชีพอื่นเสริมด้วย เพราะไม่สามารถทำกะปิได้ตลอดทั้งปีดังเช่นก่อนหน้านี้ที่จะมีการทำนาโกงในพื้นที่ชุมชน เมื่อ ๒๐ กว่าปีที่ผ่านมา

๗.๔ ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับหน่วยงานของรัฐ

ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับชุมชน เป็นความสัมพันธ์ที่เป็นคู่ตรงข้ามเสมอมาในสังคมไทย โดยเฉพาะในพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบจากการพัฒนา และการใช้อำนาจของรัฐ เช่นเดียวกับชุมชนในภาคใต้ มีคำกล่าวที่สะท้อนถึงการแบ่งขั้วระหว่างรัฐกับชุมชน/ประชาชนว่า “ไม่รบนาย ไม่หายจน” หรือวัฒนธรรมโจร ปฏิเสธกลไกอำนาจรัฐ (๒๕๔๒) โดยประชาชนในภาคใต้ถือว่าข้าราชการหรือหน่วยงานของรัฐเป็นอุปสรรค และผู้สร้างปัญหาให้กับประชาชนไม่สามารถพึ่งพิงได้ การหนีห่างจากรัฐให้ไกลที่สุด ดังเช่น “หมู่บ้านคีรีวงค์” หมู่บ้านตีนเขาหลวง อำเภอลานสกา จังหวัดนครศรีธรรมราช ซึ่งเป็นหมู่บ้านปิดในภูเขาหลวงเกือบ ๒๐๐ ปี ที่ประชาชนหนีนายที่ถูกเกณฑ์ไม่ไปรบที่ไทรบุรียากที่เจ้าหน้าที่บ้านเมืองเข้าไปตามได้ (พรพิไล เลิศวิชา, ๒๕๓๒)

เช่นเดียวกับในพื้นที่ชุมชนอ่าวป่าคลอก ในระยะแรกชุมชนกับรัฐมีความห่างกัน การพัฒนาของรัฐเข้ามาสู่ชุมชนผ่านโครงการแบบ top-down ดังเช่นทุกพื้นที่ในประเทศไทย การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับชุมชนเกิดขึ้น เมื่อ ปรีดี โชติช่วง ซึ่งเป็นคนดั้งเดิมมีภูมิลำเนาอยู่ในอำเภอกลาง สอบได้เป็นพัฒนากรอำเภอ และดำรงตำแหน่งที่อำเภอกลาง รับผิดชอบตำบลป่าคลอก การเป็นคนดั้งเดิมและทำงานต่างจากข้าราชการคนอื่นที่คลุกคลีกับประชาชน ผู้นำชุมชนอยู่แต่ในตำบล หมู่บ้าน แทบไม่ได้ทำงานในสำนักงานที่ว่าการอำเภอกลาง ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างข้าราชการกับผู้นำในชุมชน โดยเฉพาะ กำนัน ผู้ใหญ่บ้านมีความแนบแน่น ขณะเดียวกัน กำนันตำบลป่าคลอกขณะนั้น คือ นายกุศล ตีระนนท์ มีความกระตือรือร้นที่จะพัฒนาตำบลป่าคลอกให้มีความเจริญก้าวหน้า สะดวกในการเดินทางเหมือนพื้นที่อื่นในเกาะภูเก็ต จึงเริ่มต้นด้วยการสร้างถนนสายอนุสาวรี - ป่าคลอก หรือถนนสาย ๔๐๒๗ ขึ้น และส่งเสริมให้ประชาชนรวมตัวกันตั้งกลุ่มเกษตรกรกลายเป็นกลุ่มสวนยางในรูปสหกรณ์ รับผิดชอบพาราขนาดใหญ่ที่สุดของเกาะภูเก็ต และยังคงอยู่มาจนถึงปัจจุบัน นอกจากนั้นยังมีกลุ่มประชาชนอีกหลายกลุ่มเกิดขึ้น จนเป็นที่พึงเล็งของหน่วยงานความมั่นคงของรัฐในขณะนั้น จน นายปรีดี โชติช่วง ถูกนำไปเข้าโรงเรียนเปลี่ยนอุดมการณ์ที่ค่ายทหารในจังหวัดนครศรีธรรมราช และในยุคเวลานี้ถือเป็นจุดเริ่มต้นของประชาชนในการจัดการตนเอง เป็นรากฐานของแกนนำชุมชนรุ่นต่อรุ่นมาจนถึงปัจจุบัน

สำหรับการจัดการป่าชายเลนอ่าวป่าคลอก ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับชุมชนในช่วงแรกเป็นคู่ตรงข้ามกัน เนื่องจากประชาชนมองว่าเจ้าหน้าที่ของรัฐเอื้ออำนวยต่อนายทุนที่เข้ามาหาประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลนในชุมชน และไม่ได้ทำงานอย่างจริงจัง ดังจะเห็นได้จากกลุ่มประชาชนบ้านบางลาปิดถนน ขณะที่ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ (นายสุเทพ เทือกสุบรรณ) ขณะนั้น ลงพื้นที่ในจังหวัดภูเก็ต และเรียกร้องให้หน่วยงานของรัฐจัดการกับนายทุนนาุ้งที่สร้างความเสียหายให้กับป่าชายเลน และส่งผลกระทบต่อการลดลงของสัตว์น้ำในทะเล เช่นเดียวกับประชาชนในชุมชนบ้านป่าคลอก ร่วมมือกันล้อมจับรถแม็คโค ที่กำลังเปิดพื้นที่ป่าชายเลนในชุมชนเพื่อทำนาุ้งแห่งใหม่ เมื่อประชาชนล้อมจับรถแม็คโคได้แล้ว กว่าที่เจ้าหน้าที่ที่รับผิดชอบนำหลักฐานเข้ามาดำเนินการใช้เวลาเกือบ ๒๔ ชั่วโมง หลังจากจับกุม จนประชาชนพูดอย่างประชดว่า “เจ้าหน้าที่ทำงาน ๒๔ ชั่วโมงจริง” และเมื่อจับกุมแล้วนำส่งสถานีตำรวจภูธรอำเภอเมืองกลาง เจ้าหน้าที่ตำรวจไม่รับแจ้งความ บอกว่าไม่ใช่เรื่องของตำรวจเป็นเรื่องของป่าไม้อำเภอ ทำให้ประชาชนเอือมระอากับการทำงานของเจ้าหน้าที่ของรัฐ

อย่างไรก็ตาม ในเวลาต่อมา เมื่อเจ้าหน้าที่กรมประมงในขณะนั้น คือ นายชญา วังบุญคง เข้ามาทำงานกับประชาชนในพื้นที่เพื่อจัดการกับเรือประมงพาณิชย์ผิดกฎหมาย (อวนลาก อวนรุน) ในระยะแรกประชาชนไม่ได้ให้ความไว้วางใจ คิดว่ามาเหมือนเดิม ไม่จริงจัง จับแล้วปล่อยเช่นเดิม และการที่ นายชญา วังบุญคง เป็นคนทำงานจริงจัง ใช้เวลาพิสูจน์กับประชาชนในชุมชนอ่าวป่าคลอกกับการทำงานอย่างจริงจังเป็นเวลาร่วมปี จนกระทั่งประชาชนเกิดความไว้วางใจ ให้ความร่วมมือจับอวนลากอวนรุนอย่างจริงจัง และในที่สุดหายไปจากทะเลอ่าวป่าคลอก ความอุดมสมบูรณ์ของหญ้าทะเลสัตว์น้ำในทะเลอ่าวป่าคลอกกลับมาให้ประชาชนเลี้ยงชีพได้อีกเช่นเดิม และข้าราชการคนต่อมา คือ นายไพฑูล แพนชัยภูมิ อดีตผู้อำนวยการศูนย์อนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งที่ ๕ (ภูเก็ต) ทำงานกับประชาชนในชุมชนอ่าวป่าคลอกในการจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง แม้หน่วยงานจะรับผิดชอบในการจัดการทรัพยากรทางทะเลเป็นหลัก แต่ก็มีกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับป่าชายเลนเช่นกัน ทั้งนี้ทั้งทะเลและป่าชายเลน เชื่อมโยงกัน ไม่สามารถแยกออกจากกันได้

ภาพที่ ๔๘ ข้าราชการศูนย์อนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง ที่ ๕ (ภูเก็ต) เป็นวิทยากร

สาเหตุที่ หน่วยงานของรัฐ โดยเฉพาะกรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง ทำงานร่วมกับประชาชนมากขึ้นในรอบ ๑๐ ปีที่ผ่านมา เนื่องจากการปฏิรูประบบราชการเมื่อปี พ.ศ.๒๕๔๕ ที่แยกกรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง ออกจากกรมป่าไม้ และกรมประมง มาทำงานในภารกิจที่ชัดเจนมากขึ้น และทิศทางการบริหารราชการแผ่นดินในช่วงเวลาดังกล่าวนี้นี้ให้ความสำคัญกับชุมชนและประชาชนมีส่วนร่วม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อมีโครงการความร่วมมือระหว่างรัฐบาลไทยกับเยอรมัน คือ โครงการ CHARM กำหนดพื้นที่เป้าหมายในจังหวัดสุราษฎร์ธานี ภูเก็ต แนวคิดการจัดการโครงการ คือ การจัดการร่วม (co-management) คือการทำงานร่วมกันระหว่างภาครัฐกับภาคประชาชน โดยนำจุดเด่นของแต่ละส่วนมาทำงานร่วมกัน ในจังหวัดภูเก็ต ชุมชนบ้านบางโรง อ่าวป่า

คลอก เป็นพื้นที่เป้าหมายหนึ่งในการดำเนินโครงการนี้ ประสบการณ์ครั้งนั้นทำให้การทำงานระหว่างประชาชนกับหน่วยงานของรัฐในพื้นที่ ในลักษณะการจัดการทรัพยากรร่วม เป็นจุดเริ่มต้นของการทำงานที่ภาครัฐและประชาชนไว้วางใจทำงานร่วมกันมาจนถึงปัจจุบัน

ในปัจจุบัน ปฏิสัมพันธ์ระหว่างหน่วยงานของรัฐกับชุมชนในอ่าวป่าคลอก โดยเฉพาะชุมชนบ้านป่าคลอก และชุมชนบ้านบางโรง ทำงานร่วมกับหน่วยงานของรัฐ และหน่วยงานของรัฐเข้ามาให้การสนับสนุนหลายหน่วยงาน นอกเหนือจากกรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง กรมประมง และกรมป่าไม้ ที่เข้ามาทำงานในการจัดการป่าชายเลนและทรัพยากรทางทะเล ยังมี กรมการพัฒนาชุมชน กรมการศึกษานอกโรงเรียน สำนักงานเกษตรจังหวัด ปศุสัตว์ กรมพัฒนาที่ดิน ฯลฯ

สำหรับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งปัจจุบัน คือ เทศบาลตำบลป่าคลอก ที่ยกระดับจากองค์การบริหารส่วนตำบล เมื่อวันที่ ๑ พฤศจิกายน ๒๕๕๕ ได้เปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วม และทำงานร่วมกับประชาชนทั้งตำบลป่าคลอก ผ่านการจัดทำแผนชุมชน โดยมีแกนนำในชุมชนอ่าวป่าคลอก ๓ คน หรือ ๓ ทหารเสือป่าคลอก คือ นายสำราญ คงนาม นายเสบ เกิดทรัพย์ และนายจิรศักดิ์ ท่อทิพย์ สนับสนุนให้ทุกหมู่บ้านในเทศบาลตำบลป่าคลอก จัดทำแผนชุมชนเพื่อขอสนับสนุนงบประมาณจากเทศบาล และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง นอกจากนี้ เมื่อปี พ.ศ.๒๕๕๔ เป็นต้นมา องค์การบริหารส่วนตำบลป่าคลอก (ขณะนั้น) แกนนำชุมชนอ่าวป่าคลอกร่วมกับสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) จัดทำศูนย์เรียนรู้ ๒๓ ฐานในตำบลป่าคลอก ให้ประชาชนได้เรียนรู้ รวมทั้งศึกษาดูงานจากหน่วยงานและองค์กรภายนอก

นอกจากนั้น ชุมชนและแกนนำชุมชนยังได้รับการยกย่องจากหน่วยงานของรัฐเหล่านี้ในหลายด้าน ดังนี้

๑. เมื่อรักษาป่าชายเลนเป็นที่ประจักษ์ “กลุ่มราษฎรอาสาสมัครพิทักษ์ป่า (รสทป.)” ได้รับการเสนอชื่อให้เข้ารับพระราชทานรางวัล จากสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ณ ตำหนักทักษิณราชนิเวศน์ และได้รับเงินพระราชทาน ๑๐๐,๐๐๐ บาท ซึ่งใช้เป็นทุนในการจัดตั้งธนาคารข้าวในเวลาต่อมา

๒. ป่าชายเลนในชุมชนบ้านป่าคลอก ๒ แปลง คือ ด้านทิศเหนือของชุมชน (ติดกับบ้านพักคนชรา) และด้านทิศใต้ (รอยต่อชุมชนบ้านบางโรง) ได้รับการประกาศจากกรมป่าไม้ ให้เป็นป่าชายเลนชุมชน รวมพื้นที่ ๗๗๔ ไร่ คือ แปลงที่ ๑ ได้รับการอนุมัติเมื่อวันที่ ๑๑ ธันวาคม ๒๕๔๗ เนื้อที่ ๔๐๐ ไร่ และแปลงที่ ๒ ได้รับการอนุมัติเมื่อวันที่ ๑๑ พฤษภาคม ๒๕๕๔ เนื้อที่ ๓๗๔ ไร่ ซึ่งหมายถึงหน่วยงานรัฐได้ให้ความไว้วางใจในความสามารถในการจัดการป่าชายเลนของชุมชน

๓. กลุ่มอนุรักษ์ชุมชนบ้านป่าคลอก ได้รับรางวัลจากหน่วยงานต่าง ๆ ได้แก่ เมื่อปี พ.ศ.๒๕๕๑ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กรมป่าไม้ และบริษัทผลิตไฟฟ้าราชบุรีโฮลดิ้ง จำกัด (มหาชน) มอบรางวัลป่าชุมชนระดับจังหวัด “โครงการคนรักป่าปาร์กชุมชน” และได้รับรางวัลชนะเลิศป่าไม้ชุมชนระดับจังหวัด ประจำปี ๒๕๕๑ จากกรมป่าไม้

๔. นายจตุรนต์ ราชพล แกนนำกลุ่มอนุรักษ์ฯ ได้รับพระราชทานปริญญาบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏภูเก็ต ปีการศึกษา ๒๕๕๒-๒๕๕๓

๕. การสนับสนุนงบประมาณและกิจกรรมจากหน่วยงานราชการต่าง ๆ ได้แก่

๕.๑ ศูนย์พัฒนาสังคมหน่วยที่ ๑๐ จังหวัดภูเก็ต และศูนย์พัฒนาการจัดสวัสดิการสังคมผู้สูงอายุภูเก็ต สนับสนุนเครื่องมือสำหรับกลุ่มแม่บ้านเครื่องแกงตำมือ

๕.๒ องค์การบริหารส่วนตำบลป่าคลอก ปี ๒๕๔๙ สนับสนุนงบประมาณต่อเติมโรงเครื่องแกงท่าหลา เป็นเงิน ๑๒๒,๔๗๒ บาท ปี ๒๕๕๑ สนับสนุนงบประมาณซ่อมแซมหาดท่าหลา ๔๙๓,๐๐๐ บาท และ ปี ๒๕๕๕ ร่วมกับโรงเรียนวิริยทัศน์สรณ์ สนับสนุนแหล่งเรียนรู้ชุมชน

๕.๓ ศูนย์อนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งที่ ๕ (ภูเก็ต) กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง ประกาศพื้นที่อนุรักษ์หญ้าทะเลอ่าวป่าคลอก และจัดกิจกรรมในชุมชนอยู่เสมอ

๕.๔ กรมประมง สนับสนุนงบประมาณ ๑๐๐,๐๐๐ บาท สำหรับจัดตั้งกองทุนเครื่องมือประมง ซึ่งยังคงดำรงอยู่มาจนถึงปัจจุบันนี้ และยังนำพันธุ์สัตว์น้ำ เช่น พันธุ์กุ้ง พันธุ์ปลา ปล่อยหาดท่าหลา ในวันประมงแห่งชาติ เป็นประจำทุกปี

๗.๕ อำนาจต่อรองของชุมชน

การเคลื่อนไหวทางสังคม เพื่อการจัดการป่าชายเลน และทะเลอ่าวป่าคลอก ของกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง และประชาชนหลายชุมชนในอ่าวป่าคลอก ทำให้ชุมชนมีปฏิสัมพันธ์กับหน่วยงานของรัฐในทางบวกมากขึ้นดังกล่าวข้างต้น และผลการเคลื่อนไหวดังกล่าวยังทำให้กลุ่มอนุรักษ์ฯ และชุมชนมีอำนาจต่อรองกับหน่วยงานภายนอก โดยเฉพาะ หน่วยงานของรัฐ และบริษัทเอกชนที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับชุมชน เมื่อชุมชนประสบปัญหาต่าง ๆ ก็มีความกล้าที่จะดำเนินการทั้งลำพังด้วยตนเอง และร่วมกับภาคีเครือข่ายที่เกี่ยวข้อง

ในระยะเริ่มแรก แกนนำกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งบ้านป่าคลอก แทบไม่มีความกล้าที่จะเข้าพบหรือพูดคุยกับนายอำเภอ ข้าราชการ หรือผู้ว่าราชการจังหวัด เพราะมีความรู้สึกว่าเป็นสิ่งที่เป็นไปได้สำหรับชาวบ้านที่จะทำกันได้ และแทบจะไม่ได้เข้าพบพูดคุยกับบุคคลเหล่านี้ แต่เมื่อต้องมาเคลื่อนไหวจัดการป่าชายเลน และทะเลอ่าวป่าคลอก นักพัฒนาองค์กรพัฒนาเอกชน (NGO) (นายธนู แนนเนียน) เข้ามาทำงานกับชุมชน ได้นำแกนนำกลุ่มอนุรักษ์ฯ และแกนนำชุมชนไปพบผู้เกี่ยวข้องในหน่วยงานของรัฐทั้งในระดับอำเภอและระดับจังหวัด เช่น ผู้ว่าราชการจังหวัด นายอำเภอ ป่าไม้จังหวัด ประมงจังหวัด เป็นต้น การทำเช่นนี้บ่อยครั้งทำให้เริ่มมีความกล้าหาญมากขึ้นที่จะพูดคุย แลกเปลี่ยนความเห็น และข้อมูลกับข้าราชการเหล่านั้น

ในระยะต่อมา แกนนำกลุ่มอนุรักษ์ฯ และแกนนำชุมชนบ้านป่าคลอก เคลื่อนไหวด้วยตนเองได้แก่ เมื่อจังหวัดภูเก็ตอนุญาตให้บริษัทเดอะยามู จำกัด ก่อสร้างโรงแรมและท่าเทียบเรือที่แหลมยามู ซึ่งอยู่ในพื้นที่หมู่ที่ ๗ ตำบลป่าคลอก แต่บริเวณก่อสร้างท่าเทียบเรืออยู่ในบริเวณอ่าวป่าคลอก เป็นอาณาบริเวณที่ติดกับชุมชนบ้านป่าคลอก ทำให้ประชาชนในบ้านยามูและใกล้เคียง คือ บ้านฝักฉืด และบ้านป่าคลอก ที่ได้รับผลกระทบต่อวิถีชีวิตการทำมาหากินกับทะเลของชาวประมงพื้นบ้าน จากการก่อสร้างโรงแรมและท่าเทียบเรือ ออกมาเคลื่อนไหวคัดค้านการก่อสร้างดังกล่าว ทั้งการคัดค้านในพื้นที่ และยื่นหนังสือคัดค้านไปยังผู้ว่าราชการจังหวัด และในที่สุด ผู้ว่าราชการจังหวัดภูเก็ต สั่งระงับก่อสร้างโครงการ ให้มีการศึกษาผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมใหม่

เช่นเดียวกับ เมื่อวันที่ ๗ มกราคม ๒๕๕๔ แกนนนำชุมชนบ้านป่าคลอก นำโดยนายสนธิ มาศเสมอ และนายจรรณ ราชพล พร้อมด้วย นายชะเอื้อน เหมหงส์ ผู้ใหญ่บ้านในขณะนั้น การเข้าพบ ผู้ว่าราชการจังหวัด (นายตรี อัครเดชา) ให้ดำเนินการกับนายทุนที่บุกรุกป่าชายเลนบริเวณหลังวัด ป่าคลอก และหลังบ้านพักคนชราบ้านป่าคลอก เนื้อที่ประมาณ ๑๕ ไร่ ที่ผ่านมาได้เข้ายื่นหนังสือผ่าน ทางอำเภอกลางไปครั้งหนึ่งแล้วแต่ยังไม่เข้าไปตรวจสอบและดำเนินคดีกับผู้บุกรุกแต่อย่างใด (พิมพ์ไทย, ๗ มกราคม ๒๕๕๔, หน้า ๔)

เมื่อวันที่ ๑๕ กรกฎาคม ๒๕๕๔ ประชาชนบ้านฝักฉืด หมู่ที่ ๑ ตำบลป่าคลอก ปิดถนน ประท้วงให้การไฟฟ้าแก้ไขปัญหาไฟฟ้าถนนสายอนุสาวรีย์-บางโรงดับ จนทำให้ประชาชนได้รับ อุบัติเหตุตอนกลางคืนบ่อยครั้ง ทำให้ชาวบ้านเสียชีวิต (ผู้จัดการรายวันออนไลน์, ๑๕ ก.ค.๕๔)

เมื่อวันที่ ๑๕ กันยายน ๒๕๕๔ นายเพียร เครือทอง อยู่บ้านเลขที่ ๑๑ หมู่ ๒ ต.ป่าคลอก อ.กลาง จ.ภูเก็ต ได้ทำหนังสือร้องเรียนมายังศูนย์ดำรงธรรมจังหวัดภูเก็ต เรื่อง การก่อสร้างสนามบิน เล็ก ของ บริษัท ภูเก็ตแอร์ พาร์ค” ได้มีการถมคลองสาธารณะประโยชน์ ลำรางสาธารณะ ป่าชายเลน และทางสาธารณะประโยชน์ที่ประชาชนพลเมืองเคยใช้พื้นที่ร่วมกันมาแต่ก่อน เนื่องจากคลองหลา โอนอยู่ภายในที่ดินที่มีเอกสารสิทธิโฉนดของบริษัทภูเก็ต แอร์ พาร์ค (www.phukettoday.com)

๗.๖ การประกอบอาชีพและรายได้

การลดลงของป่าชายเลน ได้ส่งผลต่อการประกอบอาชีพและรายได้ของประชาชนในชุมชน ซึ่ง ประชาชนส่วนหนึ่งต้องอาศัยป่าชายเลน และทะเลอ่าวป่าคลอกในการประกอบอาชีพและสร้างรายได้ ให้กับครอบครัว ด้วยการหาสัตว์น้ำในทะเล และป่าไม้โกงกาง ส่วนหนึ่งนำมาเป็นอาหารเพื่อการดำรงชีพ และส่วนหนึ่งนำไปสร้างรายได้เพื่อเลี้ยงครอบครัว การลดลงของป่าชายเลนและการหาสัตว์น้ำ ในทะเลที่ยากลำบากขึ้น ทำให้ประชาชนในชุมชนอ่าวป่าคลอกจำนวนหนึ่ง ต้องออกไปหางานทำนอก ชุมชน เช่น โรงแรมในตัวเมืองภูเก็ต หาดป่าตอง แหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ บนเกาะภูเก็ต ทั้งเดินทางไป ทำงานถาวร และไปเข้าเย็นกลับ การประกอบอาชีพที่เปลี่ยนไปเช่นนี้ ส่งผลกระทบต่อปัญหาสังคม ตามมาต่อประชาชนในชุมชนอ่าวป่าคลอกด้วย เช่น การขายที่ดิน ปัญหายาเสพติด ครอบครัว แตกแยก เป็นต้น

การรักษาป่าชายเลนและการทำให้ทะเลเลยมีอุดมสมบูรณ์อีกครั้งหนึ่ง ทำให้ประชาชนส่วนหนึ่งที่ยังคงยึดดำรงชีวิตอยู่กับป่าชายเลนและทะเล สามารถประกอบอาชีพและสร้างรายได้ให้กับ ครอบครัวอีกครั้งหนึ่ง เช่น การเก็บหอย หาลา กุ้ง ฯลฯ ในทะเล และขายให้กับเพื่อนบ้านในชุมชน รวมทั้งนักท่องเที่ยวที่เดินทางเข้ามาในชุมชน แม้จะได้ไม่มากเหมือนที่ผ่านมา แต่ก็มีราคาสูงและสร้าง รายได้ให้กับผู้ประกอบอาชีพได้พอสมควร สามารถเลี้ยงครอบครัวได้

นอกจากนี้ยังสร้างอาชีพเกี่ยวเนื่องจากการจัดการป่าชายเลน ได้แก่ ในชุมชนบ้านบางโรง กลุ่ม ประมงพื้นบ้านมีกระชังปลา เลี้ยงปลาหลายชนิด ส่วนหนึ่งขายให้กับร้านอาหารชุมชนที่อยู่ในบริเวณ เดียวกัน ส่วนหนึ่งขายให้กับประชาชนทั่วไป ร้านอาหารชุมชน มีนักท่องเที่ยวและประชาชนมา รับประทานอาหารทุกวัน ซึ่งได้จ้างพนักงานรายเดือน ได้แก่ แม่ครัว พนักงานเสิร์ฟอาหาร รายได้ เดือนละ ๘,๐๐๐ บาท/คน และ พนักงานรายวัน เป็นคนพายเรือแคนูบริการนักท่องเที่ยวชม ป่าชายเลน วันละ ๒๐๐ บาท/คน และเรือหางยาวบริการนักท่องเที่ยวชมป่าชายเลนและเดินทางไป ยังสถานที่ท่องเที่ยวในอ่าวพังงา เช่น เกาะปันหยี เขาตาดปู เกาะยาว ฯลฯ เป็นต้น

สำหรับชุมชนบ้านป่าคลอก กลุ่มเครื่องแกงตำมือ มีสมาชิกจากเดิม ๙ คน ปัจจุบันเหลือเพียง ๔ คน เนื่องจากที่หายไปเพราะมีปัญหาด้านสุขภาพ และอายุสูงไม่สามารถทำงานได้ เครื่องแกงตำมือ ทำเครื่องแกง ๓ อย่าง คือ แกงส้ม แกงกะทิ และแกงพริก มีลูกค้ามารับซื้อแทบทุกวัน และยังส่งขายไปยังลูกค้าในเมืองภูเก็ต กรุงเทพมหานคร บางครั้งส่งไปยังต่างประเทศ ทำให้สมาชิกกลุ่มมีรายได้พอเลี้ยงครอบครัว มีงานทำ ขณะเดียวกัน ฝ้าดูและทะเลอ่าวป่าคลอก ไม่ให้เรือประมงพาณิชย์ผิดกฎหมายเข้ามาบริเวณอ่าวด้วย เรียกกันว่า “เหยาเซ(ตา)เครื่องฝ้าเล” นอกจากนี้ในปัจจุบันยังผลิตจักสาน เช่น ตะกร้า กระเป๋า และเสื่อ วางจำหน่ายที่บ้านพักคนชราเป็นรายได้เสริมอีกทางหนึ่งด้วย

การเข้ามาส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ของ สำนักงานกองทุนสนับสนุนสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) โดยมี Home stay ในหลายหมู่บ้านในตำบลป่าคลอก เป็นช่องทางหนึ่งสร้างรายได้ให้กับประชาชนในชุมชน เช่นเดียวกับ ชุมชนบ้านป่าคลอก สร้าง home stay บริเวณหน้าหาดท่าหลา จำนวน ๔ หลัง เพื่อให้นักท่องเที่ยว หรือผู้มาศึกษาดูงานในแหล่งเรียนรู้ชุมชนอ่าวป่าคลอกได้พักผ่อน อัตราค่าบริการ คืนละ ๒๐๐ บาท/คน เช่นเดียวกับกลุ่มเศรษฐกิจพอเพียงเกษตรอินทรีย์บ้านป่าคลอก การทำเกษตรอินทรีย์ เป็นที่สนใจสินค้าปลอดสารพิษของประชาชน สามารถขายและสร้างรายได้ให้กับครอบครัวทุกวัน

๗.๗ การเกิดกระแสอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลนและชายฝั่งในชุมชนอ่าวป่าคลอก

กระแสการเคลื่อนไหวเพื่อรักษาทรัพยากรป่าชายเลนในอ่าวป่าคลอก เกิดขึ้นครั้งแรกในชุมชนบ้านบางลา หมู่ที่ ๘ ตำบลป่าคลอก โดยประชาชนในชุมชนบ้านบางลาปิดถนนสายอนุสาวรีย์ – บางโรง ในวันที่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ขณะนั้น (นายสุเทพ เทือกสุบรรณ) เดินทางมาจังหวัดภูเก็ต เพื่อให้จัดการกับนายทุนที่บุกรุกป่าชายเลนเพื่อทำนากุ้ง แต่การเคลื่อนไหวครั้งนั้นไม่ได้เกิดการขยายผลจนเกิดความต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน เหมือนกับการลุกขึ้นมาเคลื่อนไหวและจัดการป่าชายเลนโดยประชาชนในชุมชนบ้านป่าคลอก โดยการร่วมมือกับหน่วยงานของรัฐ จัดการกับเรือประมงพาณิชย์ผิดกฎหมายในทะเลอ่าวป่าคลอก และการจัดการกับนายทุนนากุ้งที่กำลังบุกเบิกพื้นที่ป่าชายเลนสาธารณะในชุมชนในเวลาต่อมา ซึ่งผลจากการเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่องของชุมชนบ้านป่าคลอกนี้ เป็นการจุดประกายให้หลายชุมชนในอ่าวป่าคลอก ได้แก่ ชุมชนบ้านบางโรง ชุมชนบ้านยามู ชุมชนบ้านอ่าวกุ้ง ชุมชนบ้านพารา เป็นต้น ได้มีการเคลื่อนไหวเพื่อการจัดการป่าชายเลนในชุมชนของตนเองในเวลาต่อมา ทั้งนี้เนื่องจากในช่วงเวลานี้ นอกเหนือจากการเข้ามาของนากุ้ง การขยายตัวของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว (ก่อนหน้านี้มีอยู่ในฝั่งตะวันตกของเกาะภูเก็ตเป็นส่วนใหญ่ เช่น หาดสุรินทร์ หาดกมลา หาดป่าตอง หาดกะตะ หาดกะรน หาดราไวย์ ซึ่งอยู่ในพื้นที่อำเภอกะทู้ และในตัวเมืองภูเก็ตเป็นส่วนใหญ่ เป็นต้น) เข้ามายังฝั่งตะวันออกของเกาะภูเก็ต หรือบริเวณอ่าวพังงา เนื่องจากบริเวณนี้ที่ดินราคายังไม่สูงมาก มีพื้นที่ว่างเหลือเยอะ และยังเชื่อมโยงกับแหล่งท่องเที่ยวในอ่าวพังงา และจังหวัดกระบี่ บริเวณอ่าวป่าคลอก ซึ่งอยู่ในบริเวณดังกล่าว จึงเริ่มมีความเสี่ยงต่อการเข้ามาของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเหล่านี้มากขึ้น เช่น โรงแรม รีสอร์ท ท่าเทียบเรือ หมู่บ้านจัดสรรการขยายถนน และชุดลอร่องน้ำเพื่อรองรับการเดินทางของเรือโดยสาร เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ เกิดผลกระทบต่อความเป็นอยู่ของประชาชนในชุมชนอ่าวป่าคลอกมากขึ้น ทำให้หลายชุมชนทั้งที่ได้รับผลกระทบโดยตรง จึงลุกขึ้นมาเคลื่อนไหวเช่นเดียวกับชุมชนบ้านป่าคลอก และชุมชนเหล่านี้ ยังเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายเพื่อช่วยเหลือกันอีกด้วย

ชุมชนบ้านบางโรง เป็นชุมชนที่อยู่ใกล้กับชุมชนบ้านป่าคอกทางทิศเหนือ ก่อนหน้านี้แกนนำชุมชนได้ตระหนักถึงผลกระทบจากการลดลงของป่าชายเลนเนื่องจากการสัมปทานป่าชายเลนเพื่อทำเตาเผาถ่านขายเชิงพาณิชย์ ซึ่งมีเตาเผาถ่าน ๒ โรงอยู่ในชุมชน (ทางเข้าท่าเรือบางโรง) และได้ปิดดำเนินการเมื่อรัฐบาลมีนโยบายปิดป่าเมื่อปี ๒๕๓๙ ในช่วงเวลานั้น แกนนำชุมชนบ้านบางโรง ได้สร้างเยาวชนกลุ่มหนึ่งขึ้นมาเพื่อเป็นทายาทในอนาคตในการอนุรักษ์ป่าชายเลน แต่ก็ทำได้ช่วงระยะหนึ่งยุติลง เพราะจำนวนคนที่เข้ามาเกี่ยวข้องลดลงไปเรื่อย ๆ เนื่องจากไม่สามารถเชื่อมโยงกับวิถีชีวิตได้ แต่เมื่อชุมชนบ้านป่าคอกมีการเคลื่อนไหว และเกิดผลสำเร็จระดับหนึ่ง ชุมชนบ้านบางโรง ซึ่งมีทุนทางสังคมในการอนุรักษ์ป่าชายเลนอยู่แล้วดังกล่าวข้างต้น แกนนำชุมชนจึงกลับมาให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์ป่าชายเลนอีกครั้งหนึ่ง แต่เป็นการทำ “อนุรักษ์ที่กินได้” โดยการเชื่อมโยงการอนุรักษ์ป่าชายเลนกับการใช้ประโยชน์ของประชาชนในชุมชน ผ่านกลุ่มสวัสดิการ เช่น กลุ่มออมทรัพย์ฯ ร้านอาหารชุมชน และสวัสดิการต่าง ๆ จนกลายเป็นชุมชนหนึ่งที่มีความเข้มแข็งในการดำเนินการ และเป็นสถานที่ศึกษาดูงาน แหล่งเรียนรู้ แห่งหนึ่งในอ่าวป่าคอกในปัจจุบัน

ภาพที่ ๔๙ แกนนำกลุ่มประมงพื้นบ้านและกลุ่มอนุรักษ์ป่าชายเลนอ่าวป่าคอกยื่นหนังสือประมงจังหวัดยกเลิกโครงการทำเรือเดอะยามู

ที่มา <http://phuketpost.siam๒web.com/?cid=๒๒๑๗๘๐> ค้นเมื่อ ๑๕ ธันวาคม ๒๕๕๕

ชุมชนบ้านยามู เป็นอีกชุมชนหนึ่งที่อยู่ติดกับชุมชนบ้านป่าคอกทางทิศใต้ และมีพื้นที่ชายฝั่งทะเลติดกับอ่าวป่าคอกเช่นเดียวกับชุมชนบ้านป่าคอก การขยายตัวของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว โดยการเข้ามาสร้างโรงแรม และท่าเทียบเรือ ของบริษัทต่างชาติ ทำให้ประชาชนในชุมชนตระหนักถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นต่อประชาชนในชุมชน โดยเฉพาะ การก่อสร้างโรงแรม พื้นที่บางส่วนลี้ว้งล้ำทางเดินสาธารณะดั้งเดิมของประชาชนที่ลงไปยังอ่าวป่าคอก เพื่อทำการประมง และการก่อสร้างท่าเทียบเรือ จะส่งผลกระทบต่อปะการัง หญ้าทะเลในอ่าวป่าคอก และนำทะเลบริเวณดังกล่าว ซึ่งเป็นแหล่งอาศัยอยู่ของสัตว์น้ำในทะเลที่ประชาชนในชุมชนและหลายชุมชนในอ่าวป่าคอกใช้ทำมาหากินและเลี้ยงชีพ สิ่งเหล่านี้ทำให้ประชาชนในชุมชนบ้านยามู และชุมชนบ้านป่าคอก ร่วมกันออกมาคัดค้านโครงการดังกล่าว จนผู้ว่าราชการจังหวัดภูเก็ต สั่งทบทวนโครงการใหม่อีกครั้ง

ภาพที่ ๕๐ แสดงป่าชุมชนบ้านบางลา ม.๘ ต.ป่าคอก

ชุมชนบ้านบางลา ซึ่งเป็นชุมชนแห่งแรกในอ่าวป่าคอกที่เคลื่อนไหวในการจัดการป่าชายเลนเมื่อปี ๒๕๓๖ โดยปิดถนนประท้วงให้เจ้าหน้าที่รัฐดำเนินการกับนายทุนนากุ้งที่เข้ามาบุกรุกป่าชายเลน และเป็นชุมชนแห่งแรกที่ได้รับการประกาศรับรอง “ป่าชายเลนชุมชน” จากกรมป่าไม้ และได้รับรางวัลลูกโลกสีเขียว ครั้งที่ ๑๑ ปี ๒๕๕๒ นอกจากนั้นยังเป็นแหล่งเรียนรู้ และสถานที่ศึกษาดูงานของคณะต่าง ๆ เสมอ

นอกจากนี้ ยังมีชุมชนบ้านพารา ม.๔ และชุมชนบ้านอ่าวกุ้ง ม.๙ ตำบลป่าคอก ซึ่งอยู่ติดกับชุมชนบ้านบางโรทางทิศใต้ ที่กำลังได้รับผลกระทบจากนากุ้ง และการเข้ามาของอุตสาหกรรมท่องเที่ยว ประชาชนในชุมชนเริ่มตระหนักและรวมตัวกันเป็นกลุ่มอนุรักษ์ฯ เพื่อจัดการป่าชายเลนด้วยเช่นกัน

๗.๘ แหล่งเรียนรู้ชุมชน ๒๓ แห่ง

เส้นทางการต่อสู้ที่ยาวนานของประชาชนในชุมชนอ่าวป่าคลอก ตั้งแต่สัมปทานป่าชายเลนเมื่อปี ๒๕๑๓ เมื่อปี ๒๕๕๓ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) เข้ามาทำโครงการขับเคลื่อนพลังชุมชนท้องถิ่นสู่เครือข่ายตำบลนำอยู่ ร่วมกับองค์การบริหารส่วนตำบลป่าคลอก ได้ประมวลข้อมูลและร่วมกับชุมชนจัดเป็นแหล่งเรียนรู้ ๒๓ แหล่งเรียนรู้ ไว้ในหนังสือ “วิถีป่าคลอก ตำบลป่าคลอก อำเภอถลาง จังหวัดภูเก็ต” (โครงการขับเคลื่อนพลังชุมชนท้องถิ่นสู่เครือข่ายตำบลนำอยู่ องค์การบริหารส่วนตำบลป่าคลอก, ๒๕๕๔) ทั้ง ๒๓ แห่ง ดังนี้

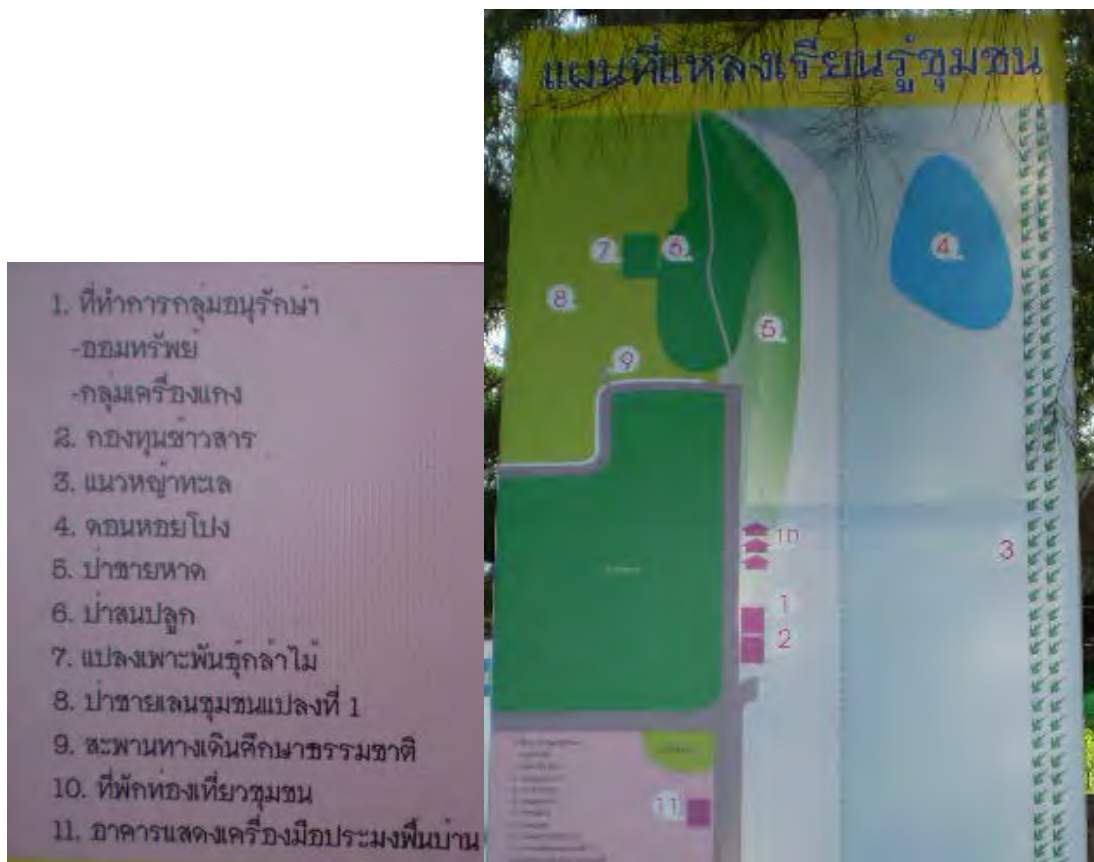
ตารางที่ ๑๔ แหล่งเรียนรู้ในชุมชนอ่าวป่าคลอก

แหล่งเรียนรู้	หมู่ที่	สถานที่เรียนรู้
๑. การบริหารจัดการท้องถิ่นอย่างมีส่วนร่วม	๒	เทศบาลตำบลป่าคลอก
๒. เครือข่ายมัสยิดสัมพันธ์ตำบลป่าคลอก	๓	มัสยิดบางโรง
๓. สภาเยาวชนตำบลป่าคลอก	๒	เทศบาลตำบลป่าคลอก
๔. แผนแม่บทชุมชน	๒	เทศบาลตำบลป่าคลอก
๕. เสียงตามสายในมัสยิด	๓	มัสยิดบางโรง
๖. เสียงไร้สายครบวงจร	๒	เทศบาลตำบลป่าคลอก
๗. สภาวัฒนธรรมตำบลป่าคลอก	๒	เทศบาลตำบลป่าคลอก
๘. เครือข่ายจัดการทรัพยากรชายฝั่งตำบลป่าคลอก	๒	หาดท่าหลา
๙. การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์จากภูผาสู่ทะเลบ้านบางโรง	๓	ท่าเรือบางโรง
๑๐. กลุ่มออมทรัพย์อัล-อามานะห์	๓	มัสยิดบางโรง
๑๑. กองทุนสวัสดิการชุมชน	๓	มัสยิดบางโรง
๑๒. กลุ่มออมทรัพย์บ้านป่าคลอก	๒	หาดท่าหลา
๑๓. อาสาสมัครเพื่อนช่วยเพื่อน	๑	สถานีอนามัยตำบลป่าคลอก
๑๔. อาสาสมัครสาธารณสุขประจำตำบล (อสม.)	๑	สถานีอนามัยตำบลป่าคลอก
๑๕. ศูนย์พัฒนาครอบครัวสายใยรักคนสามวัย	๒	เทศบาลตำบลป่าคลอก
๑๖. กลุ่มเศรษฐกิจพอเพียงเกษตรอินทรีย์	๒	ที่ทำกรกลุ่มหลังเทศบาลฯ
๑๗. กลุ่มเกษตรกรเลี้ยงแพะบ้านบางโรง	๓	ที่ทำกรกลุ่ม
๑๘. กลุ่มแม่บ้านเครื่องแกงตำมือ	๒	หาดท่าหลา
๑๙. กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรทำสวนป่าคลอก	๒	บริเวณเทศบาลตำบลป่าคลอก
๒๐. โรงเรียนวิถีพอเพียง (บ้านพารา)	๔	โรงเรียนบ้านพารา
๒๑. ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กมุสลิมบ้านบางโรง	๓	มัสยิดบางโรง
๒๒. กลุ่มक्रमัสยิดสัมพันธ์ตำบลป่าคลอก	๓	มัสยิดบางโรง
๒๓. การจัดการทรัพยากรบ้านบางลา	๘	ป่าชายเลนชุมชนบ้านบางลา

แหล่งเรียนรู้ชุมชนทั้ง ๒๓ แห่งข้างต้น มีแหล่งเรียนรู้ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชายเลนในชุมชนบ้านป่าคอก และชุมชนบ้านบางโรง ๗ แห่ง โดยอยู่ในชุมชนบ้านป่าคอก ๕ แห่ง คือ แหล่งเรียนรู้แผนแม่บทชุมชน เครือข่ายจัดการทรัพยากรชายฝั่งตำบลป่าคอก (กลุ่มอนุรักษ์ฯ) กลุ่มออมทรัพย์บ้านป่าคอก กลุ่มเศรษฐกิจพอเพียงเกษตรอินทรีย์ และกลุ่มแม่บ้านเครื่องแกงตำมือ และอีก ๒ แหล่งเรียนรู้อยู่ในชุมชนบ้านบางโรง คือ การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์จากภูเขาสู่ทะเลบ้านบางโรง และกลุ่มออมทรัพย์อัล-อามานะห์

ตาราง ๑๕ แหล่งเรียนรู้ชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชายเลนทั้ง ๒ ชุมชน

แหล่งเรียนรู้	หมู่ที่	หมายเหตุ
แผนแม่บทชุมชน	๒	วิกฤติป่าชายเลนปี ๒๕๓๕ และวิกฤติการเงินปี ๒๕๔๐ แกนนำชุมชนพูดคุย ดูงาน เริ่มจัดทำแผนชุมชนเป็นเครื่องมือจัดการชุมชน ตั้งแต่ปี ๒๕๔๒
เครือข่ายจัดการทรัพยากรชายฝั่งตำบลป่าคอก	๒	กลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งบ้านป่าคอก
การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์จากภูเขาสู่ทะเลบ้านบางโรง	๓	การท่องเที่ยว ร้านอาหารชุมชน เลี้ยงปลาในกระชัง ทำเทียบเรือ เรือแคนู
กลุ่มออมทรัพย์อัล-อามานะห์	๓	องค์กรการเงินชุมชนตามหลักศาสนาอิสลาม เพื่อแก้ไขปัญหาของประชาชนในชุมชน จากป่าชายเลนถูกทำลาย
กลุ่มออมทรัพย์บ้านป่าคอก	๒	กลุ่มอนุรักษ์ฯ จัดตั้งเป็นเงินทุนเพื่อการพึ่งตนเอง
กลุ่มเศรษฐกิจพอเพียงเกษตรอินทรีย์	๒	ปลูกผักปลอดสารพิษ ปลูกข้าวในกระถาง (ข้าวนอกนา) ทำปุ๋ยชีวภาพ บัญชีครัวเรือน น้ำยาล้างจาน ไม่ประดับ
กลุ่มแม่บ้านเครื่องแกงตำมือ	๒	ตำเครื่องแกงด้วยครก ๓ อย่าง คือ แกงส้ม แกงกะทิ และแกงพริก และยังทำจักสาน กระเป๋า ตะกร้า ด้วยสายพลาสติก

ภาพที่ ๕๑ แหล่งเรียนรู้ในชุมชนบ้านปากลอก

ชุมชนบ้านปากลอก บริเวณหาดท่าหลา มีแหล่งเรียนรู้ชุมชนในความรับผิดชอบของกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งบ้านปากลอก ๑๑ แห่ง ได้แก่

๑. กลุ่มออมทรัพย์บ้านปากลอก และกลุ่มแม่บ้านเครื่องแกงตำมือ ซึ่งตั้งอยู่ ณ ที่ทำการกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง
๒. กองทุนข้าวสาร ตั้งอยู่ในบริเวณเดียวกันกับที่ทำการกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง แต่อยู่คนละอาคาร เป็นอาคารไม้สำหรับเก็บข้าวสาร
๓. แนวหญ้าทะเล อยู่บริเวณทะเลอ่าวปากลอก (หาดท่าหลา) ห่างจากชายฝั่งประมาณ ๑ กิโลเมตร เมื่อน้ำแห้งสามารถเดินลงไปดูได้
๔. ดอนหอยโข่ง อยู่ทางทิศเหนือของหาดท่าหลา ใกล้กับป่าชายเลนปากลอก
- ๕-๘. ป่าชายหาด ป่าสนปลูก แปลงเพาะพันธุ์กล้าไม้ ป่าชายเลนชุมชนแปลงที่ ๑ และสะพานทางเดินศึกษาธรรมชาติ ทั้งหมดอยู่ในบริเวณเดียวกันทางทิศเหนือของหาดท่าหลา
๑๐. ที่พักท่องเที่ยวชุมชน เป็นศาลาพักค้างคืนสำหรับนักท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ (Home Stay)
๑๑. อาคารแสดงเครื่องมือประมงพื้นบ้าน อยู่บริเวณใกล้รั้วโรงเรียนวิรสตรีอนุสรณ์

ภาพที่ ๕๒ การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์จากภูผาสู่ทะเล

สำหรับชุมชนบ้านบางโรง มีแหล่งเรียนรู้ชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชายเลน ๒ แห่ง คือ กลุ่มอ้อมทรัพย์อัล-อามานะห์ และการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์จากภูผาสู่ทะเล โดยกลุ่มอ้อมทรัพย์อัล-อามานะห์ ตั้งอยู่บริเวณมัสยิดบางโรง เป็นองค์กรการเงินชุมชนที่ยึดหลักศาสนาอิสลามเป็นแนวทางปฏิบัติ โดยใช้คำขวัญว่า “เศรษฐกิจอิสลาม ทำตามบัญญัติจุดยืนเด่นชัด ปราศจากดอกเบี้ย” โดยข้อมูลหลักของแหล่งเรียนรู้ คือ เส้นทางพัฒนาแหล่งเรียนรู้ ศักยภาพของชุมชน รูปธรรมการจัดการ บทบาทหน้าที่ผู้ที่เกี่ยวข้อง ความเชื่อมโยงของแหล่งเรียนรู้กับระบบย่อยอื่น ๆ ผลผลิตและผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น ปัจจัยเงื่อนไขในการพัฒนา และแนวทางการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ โดยมีวิทยากรซึ่งเป็นแกนนำชุมชน และคณะกรรมการมัสยิดนุรุลญันนะห์ (บางโรง) ได้แก่ นายอุสมาน หวังดี ประธานกลุ่มอ้อมทรัพย์ฯ นายจีระศักดิ์ ท่อทิพย์ นายสำราญ คงนาม และนายเสบ เกิดทรัพย์ สำหรับการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์จากภูผาสู่ทะเล เกิดขึ้นเมื่อปี ๒๕๓๕ เป็นการต่อยอดจากการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของคนป่าคลอก เช่น การอนุรักษ์ป่าเขาพระแทว ป่าชายเลน ธนาคารปู ฯลฯ เป็นต้น ทำเป็น “การอนุรักษ์ที่กินได้” โดยสร้างกิจกรรมสร้างงานและรายได้ เช่น การท่องเที่ยวชุมชน การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำในกระชัง ร้านอาหาร ทำเทียบเรือ เป็นต้น มีคณะกรรมการกลุ่มการท่องเที่ยว โดยมี นายธีรยุทธ คูหา เป็นประธาน สถานที่เรียนรู้อยู่ในแพร้านอาหารชุมชน บริเวณท่าเรือบางโรง โดยมีนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและต่างประเทศทั้งมาโดยตนเองและบริษัทท่องเที่ยวมารับประทานอาหารในร้านอาหารชุมชน และล่องเรือคายัค เรือแคนู เรือยาวของชาวบ้านในชุมชน เที่ยวชมความอุดมสมบูรณ์ ระบบนิเวศน์ของป่าชายเลน และยังมีทางเดินชมป่าชายเลน (walk way) ให้นักท่องเที่ยวได้เดินชม

ตารางที่ ๑๖ เปรียบเทียบผลลัพธ์การสร้างอำนาจทางสังคมของชุมชนในการจัดการป่าชายเลน

ผลลัพธ์	ชุมชนบ้านป่าคลอก	ชุมชนบ้านบางโรง
๑. ความมั่นคงทางอาหาร	- ทะเลอ่าวป่าคลอก - ป่าชายเลนป่าคลอก - กลุ่มเศรษฐกิจพอเพียงเกษตรอินทรีย์	- ปลาในกระชัง - ป่าชายเลนบางโรง
๒. ความมั่นคงในชีวิตของประชาชน	การจัดสวัสดิการโดยกลุ่มอนุรักษ์ฯ	- การจัดสวัสดิการผ่านกลุ่มออมทรัพย์ฯ และมัสยิด
๓. ความสัมพันธ์ของประชาชนในชุมชน	ในระยะแรกประชาชนในชุมชนแตกแยกจากการจัดการป่าชายเลน แต่เมื่อมีกิจกรรมประชาชนเห็นประโยชน์ ก็มาทำงานร่วมกัน	- ไม่ได้ผ่านช่วงเวลาของการเคลื่อนไหว ระยะแรกจึงไม่มีความแตกแยกในชุมชน ในปัจจุบันมีประชาชนในชุมชนบางส่วนที่เห็นแตกต่าง
๔. ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับหน่วยงานของรัฐ	การจัดการร่วม (Co-management) ป่าชายเลนและทะเลอ่าวป่าคลอก	การจัดการร่วม (Co-management) การพัฒนาชุมชน
๕. อำนาจการต่อรองกับภายนอก	- การเคลื่อนไหว ยื่นหนังสือ	- นำโครงการพัฒนาเข้ามาสู่ชุมชน
๖. กระแสการอนุรักษ์ในชุมชนอ่าวป่าคลอก	การอนุรักษ์ป่าชายเลน	การสร้างความมั่นคงในชีวิตสวัสดิการชุมชน (การอนุรักษ์ที่กินได้)
๗. การประกอบอาชีพและรายได้	- เครื่องแกงตำมือ - Home stay - หาสัตว์น้ำในทะเล	- ร้านอาหารชุมชน - กระชังปลา - การท่องเที่ยว - หาสัตว์น้ำในทะเล
๘. แหล่งเรียนรู้ชุมชน	แหล่งเรียนรู้ที่สืบเนื่องจากการจัดการป่าชายเลน ๑๑ เรื่อง	แหล่งเรียนรู้ที่สืบเนื่องจากการจัดการป่าชายเลน ๒ เรื่อง

บทที่ ๘

สรุปผลการวิจัย การอภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

งานวิจัยเรื่องนี้ ผู้วิจัยสนใจศึกษา “อำนาจทางสังคมของชุมชนในการจัดการป่าชายเลน อ่าวป่าคลอก จังหวัดภูเก็ต” อ่าวป่าคลอก เป็นอ่าวหนึ่งของอ่าวพังงา ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของเกาะภูเก็ต ในตำบลป่าคลอก อำเภอถลาง จังหวัดภูเก็ต ซึ่งมี ๙ ชุมชนหมู่บ้าน และมีชุมชนหมู่บ้านที่อยู่ในอาณาบริเวณอ่าวป่าคลอก ๔ ชุมชนหมู่บ้าน คือ บ้านผักฉืด (ม.๑) บ้านป่าคลอก (ม.๒) บ้านบางโรง (ม.๓) และบ้านยามู (ม.๗) ประชาชนนับถือทั้งศาสนาอิสลามและศาสนาพุทธใกล้เคียงกัน วิถีชีวิตและการดำรงชีพของประชาชนจำนวนไม่น้อยยังคงเกี่ยวโยงกับป่า ตั้งแต่ป่าบนเขาพระแทว ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันตกของชุมชน จนถึงป่าชายเลน และทะเลอ่าวป่าคลอก ทางทิศตะวันออกของชุมชน

การลดลงของป่าชายเลนและสัตว์น้ำในทะเลอ่าวป่าคลอก ซึ่งเป็นผลมาจากนโยบายการพัฒนาของรัฐบาลภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ตั้งแต่ ฉบับที่ ๑ เป็นต้นมา ที่มุ่งสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นหลัก โดยใช้ทรัพยากรธรรมชาติของประเทศเป็นฐานของการสร้างรายได้ให้กับประเทศ โดยชุมชนอ่าวป่าคลอก ได้รับผลกระทบตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๑๓ เป็นต้นมา เริ่มจากการสัมปทานป่าชายเลนในปีดังกล่าว ต่อด้วย การเข้ามาของนาุ้ง และเรือประมงพาณิชย์ ระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๓๐-๒๕๓๕ และในระยะปัจจุบัน เป็นการเข้ามาของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว ที่เข้ามาสู่เกาะภูเก็ตเมื่อปี ๒๕๒๖ เป็นต้นมา แต่ได้ขยายมายังฝั่งทะเลอ่าวป่าคลอก หรือด้านทิศตะวันตกของเกาะภูเก็ต ตั้งแต่ พ.ศ.๒๕๔๖ เป็นต้นมา เนื่องจากข้อจำกัดในการขยายตัวของแหล่งท่องเที่ยวทางทิศตะวันตก และฝั่งตะวันออกที่ดินราคาไม่แพง รวมทั้งเหตุการณ์คลื่นสึนามิทางทิศตะวันตกของเกาะภูเก็ต เมื่อปี พ.ศ.๒๕๔๗ ซึ่งสิ่งดังกล่าวมาข้างต้นนี้ เป็นผลมาจากนโยบายการพัฒนาของรัฐบาลในยุคทุนนิยม หรือการพัฒนาสู่ความทันสมัย ได้ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตและการดำรงชีพของประชาชนในชุมชนอ่าวป่าคลอกเป็นอย่างมาก แม้จะทำให้ประชาชนในชุมชนมีรายได้ ชัดเจน มั่นคง มีอาชีพเป็นหลักแหล่ง การคมนาคม สาธารณูปโภคต่าง ๆ สะดวกมากขึ้น แต่อีกด้านหนึ่งประชาชนในชุมชนอ่าวป่าคลอก ยังคงพึงพอใจกับวิถีชีวิตดั้งเดิมและไม่สามารถเข้าถึงการพัฒนาที่เข้ามาใหม่ได้ทั้งหมด และยังคงพึ่งพาอาศัยความอุดมสมบูรณ์ของป่าชายเลนและทะเลอ่าวป่าคลอกในการดำรงชีพ

ดังนั้น ประชาชนในชุมชนอ่าวป่าคลอก หลายชุมชน โดยเฉพาะ ชุมชนบ้านป่าคลอก และชุมชนบ้านบางโรง เป็นชุมชนที่มีการป่าชายเลนทั้งโดยชุมชนเป็นฐาน (community based) และร่วมมือกับหน่วยงานภายนอก (co-management) อย่างต่อเนื่อง จนเป็นที่ประจักษ์ รู้จัก และได้รับการยอมรับของหน่วยงานภายนอก ทั้งภาครัฐ เอกชน กลุ่ม/องค์กรประชาชนต่าง ๆ เข้ามาศึกษาดูงาน และนำเสนอการเคลื่อนไหวของชุมชนผ่านสื่อมวลชนอย่างต่อเนื่อง และเป็นพื้นที่ที่ผู้วิจัยเลือกเป็นพื้นที่วิจัยสำหรับการวิจัยในเรื่องนี้

การวิจัยเรื่องนี้ ผู้วิจัยมีวัตถุประสงค์การวิจัย ๓ ประเด็น คือ ศึกษาลักษณะอำนาจทางสังคมของชุมชน วิเคราะห์กระบวนการสร้างอำนาจทางสังคมของชุมชน และการวิเคราะห์ผลลัพธ์ของการสร้างอำนาจทางสังคมของชุมชนในการจัดการป่าชายเลนอ่าวป่าคลอก จากผลการวิจัยในบทที่ ๕ - ๗ ข้างต้น ผู้วิจัยสรุปผลการวิจัย อภิปรายผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ ดังต่อไปนี้

๘.๑ สรุปผลการวิจัย

ผู้วิจัยกำหนดวัตถุประสงค์การวิจัย ๓ ประเด็น คือ การศึกษาลักษณะอำนาจทางสังคมของชุมชน การวิเคราะห์กระบวนการสร้างอำนาจทางสังคมของชุมชน และการวิเคราะห์ผลลัพธ์การสร้างอำนาจทางสังคมของชุมชน ซึ่งผลการวิจัยในประเด็นดังกล่าวข้างต้น มีข้อค้นพบจากการวิจัยที่สำคัญ ดังนี้

๘.๑.๑ ลักษณะอำนาจทางสังคมของชุมชน ผลวิจัยพบว่า อำนาจทางสังคมของชุมชน มีที่มาจากโครงสร้างทางสังคมของชุมชน ได้แก่ ระบบเครือญาติ กลุ่มทางสังคม สถาบันทางศาสนา (มัสยิด) และจากความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับองค์กรภายนอกชุมชน ได้แก่ หน่วยงานของรัฐ บริษัทเอกชน องค์กรพัฒนาเอกชน (NGO) สื่อมวลชน สถาบันการศึกษา และเครือข่าย ซึ่งที่มาของอำนาจทางสังคมข้างต้นนี้ ทำให้ชุมชนมีอำนาจทางสังคมนำมาใช้ในการจัดการป่าชายเลนที่หลากหลายระดับตั้งแต่หนักไปจนถึงเบา และหลากหลายรูปแบบ ได้แก่ การลงโทษ การอ้างอิงอำนาจที่เหนือกว่า การใช้สิทธิอำนาจ และความน่าเชื่อถือ โดยแต่ละช่วงเวลาและสถานการณ์ชุมชนจะใช้อำนาจทางสังคมเหล่านี้ที่แตกต่างกัน ขณะเดียวกันแต่ละชุมชนก็มีความแตกต่างของอำนาจทางสังคมด้วยเช่นกัน ตามบริบทของชุมชนและการเคลื่อนไหวของชุมชนในการจัดการป่าชายเลน ดังนี้

๑) ที่มาของอำนาจทางสังคมของชุมชน จากผลการวิจัยพบว่า อำนาจทางสังคมของชุมชน มีที่มาจากโครงสร้างทางสังคมของชุมชน ได้แก่ ระบบเครือญาติ กลุ่มทางสังคม สถาบันศาสนา และโรงเรียนในชุมชน และจากการที่ชุมชนได้มีความสัมพันธ์กับหน่วยงานภายนอกชุมชน ได้แก่ หน่วยงานของรัฐ บริษัท/องค์กรเอกชน องค์กรพัฒนาเอกชน (NGO) สถาบันการศึกษา และสื่อมวลชน

๑.๑) ประชาชนในชุมชนอ่าวป่าคลอกส่วนใหญ่เป็นกลุ่มคนดั้งเดิม ทั้งชาวพุทธ ชาวมุสลิม และชาวจีน จึงมีความเหนียวแน่นในระบบเครือญาติเป็นอย่างมาก ความเป็นเครือญาติมีทั้งในระดับชุมชนทั้งสองบ้าน และยังเชื่อมโยงระหว่างหมู่บ้าน ตลอดจนชุมชนอ่าวป่าคลอก นอกจากนั้นไม่ได้เกิดขึ้นเฉพาะในกลุ่มศาสนาเดียวกัน แต่ยังมีความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติระหว่างกลุ่มคนทั้งสองศาสนาด้วย มีหลายครอบครัวที่แต่งงานกันระหว่างชาวพุทธ และชาวมุสลิม

เช่นเดียวกับ กลุ่มทางสังคม ที่มีอยู่หลากหลายในชุมชนอ่าวป่าคลอก และทั้งสองชุมชนที่วิจัย โดยกลุ่มแกนนำระดับชุมชนอ่าวป่าคลอก ซึ่งเป็นชุมชนที่มีการสืบทอดกลุ่มแกนนำมาเป็นเวลายาวนาน ตั้งแต่ก่อนปี ๒๕๒๕ โดยอดีตกำนันกุศล และผู้นำศาสนาอิสลาม ที่ทำงานร่วมกันจากการถอดบทเรียนของชุมชน ทำให้เห็นแกนนำชุมชนอ่าวป่าคลอกต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน ๔ รุ่น คือ รุ่นแกนนำแห่งการสร้างคน รุ่นจัดการทรัพยากร รุ่นแผนฟื้นฟูชีวิตชุมชน และปัจจุบัน คือ รุ่นเศรษฐกิจชุมชนวิถีพอเพียง

ในระดับชุมชนทั้งสองชุมชนที่วิจัย กลุ่มทางสังคมแต่ละชุมชนมีความแตกต่างและหลากหลาย โดยชุมชนบ้านป่าคลอก ได้แก่ กลุ่มคนกินน้ำหาวก (น้ำตาลเมา) และเล่นตะกร้อ กลุ่มประมงพื้นบ้าน เป็นต้น สำหรับชุมชนบ้านบางโรง ได้แก่ กลุ่มประมงพื้นบ้าน กลุ่มชาวมุสลิมที่มละหมาดที่มีมัสยิดทุกวันศุกร์ นอกจากนี้ทั้งสองชุมชนยังมีกลุ่มทางสังคมที่พัฒนาเนื่องจากการจัดการป่าชายเลน โดยชุมชนบ้านป่าคลอก มี “กลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง” ที่พัฒนามาจาก

“กลุ่มราษฎรอาสาสมัครพิทักษ์ป่า” (รสบท.) ที่เข้ามาจัดตั้งโดยกรมป่าไม้ และเมื่อดำเนินการอนุรักษ์ป่าชายเลนและทรัพยากรชายฝั่งทะเลระยะหนึ่ง จึงจัดตั้งกลุ่มสวัสดิการเพื่อสร้างความมั่นคงในชีวิตให้กับสมาชิก ได้แก่ กลุ่มออมทรัพย์ กองทุนเครื่องมือประมง ธนาคารข้าวสาร และกลุ่มเครื่องแกงตำมือ และยังมีกลุ่มเยาวชน “รักษบ้านเรา” ได้รับรางวัลลูกโลกสีเขียว เป็นที่ประจักษ์อีกด้วย รวมทั้งกลุ่มเศรษฐกิจพอเพียงเกษตรอินทรีย์ ซึ่งเป็นกลุ่มที่ก่อตั้งล่าสุด

สำหรับชุมชนบ้านบางโรง ไม่มีกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง ดังเช่นในชุมชนบ้านป่าคลอก เนื่องจากแกนนำชุมชนเห็นว่าการทำการอนุรักษ์ ต้องทำ “การอนุรักษ์ที่กินได้” โดยให้คนได้ประโยชน์จากการอนุรักษ์ที่เป็นรูปธรรม ดังนั้น จึงจัดตั้งกลุ่มสัจจะออมทรัพย์อัล-อามานะห์ กลุ่มท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ยังมี ร้านอาหารชุมชน กลุ่มเรือคายัค กลุ่มเรือบริการนักท่องเที่ยว เป็นกลุ่มย่อย

นอกจากนี้ สถาบันศาสนา ได้แก่ มัสยิด และวัด ซึ่งมีมัสยิดถือเป็นศูนย์กลางของชุมชนมุสลิม มีผู้นำศาสนา คือ โต๊ะอิหม่าม คอเต็บ บิลาล และคณะกรรมการประจำมัสยิด ชาวมุสลิมต้องละหมาดพร้อมกันในวันศุกร์ และหลังการละหมาดมีคุตบะห์ โดยผู้นำศาสนาและคณะกรรมการมัสยิด สำหรับชุมชนบ้านบางโรง ยังมีมัสยิดเป็นศูนย์กลางการทำกิจกรรมของชุมชนด้านอื่น ๆ เช่น การจัดการศึกษาให้กับเด็กและเยาวชน โรงเรียนตาติกา กลุ่มออมทรัพย์ตามหลักศาสนาอิสลาม เป็นต้น ส่วนวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชนชาวพุทธ ๑ แห่ง คือ วัดโสภณวนาราม (วัดป่าคลอก) และมีสำนักสงฆ์อยู่ในชุมชนใกล้เคียง คือ สำนักสงฆ์บ้านพารา วัดได้เชื่อมโยงกับชุมชนผ่านคณะกรรมการวัดที่คัดเลือก โดยที่ประชุมของชาวพุทธ และมีบุคคลที่ประชาชนในชุมชนที่เคารพนับถือ และมีบทบาทในชุมชนด้านต่าง ๆ เป็นกรรมการวัด

เช่นเดียวกับ โรงเรียน ในชุมชนอ่าวป่าคลอกมีโรงเรียนประถมศึกษา ๓ แห่ง มีโรงเรียนมัธยมศึกษา ๑ แห่ง คือ โรงเรียนวีรสตรีอนุสรณ์ และยังมีโรงเรียนศึกษาพิเศษ (สอนผู้พิการ) ๑ แห่ง คือ โรงเรียนภูเกิดปัญญาอนุกุล โดยโรงเรียนประถมกับชุมชนยังมีความสัมพันธ์ที่ดีผ่านคณะกรรมการสถานศึกษาที่จัดตั้งขึ้นมีประชาชนในชุมชนเป็นกรรมการ สำหรับ โรงเรียนมัธยมศึกษาแห่งเดียวในตำบลและอ่าวป่าคลอก คือ โรงเรียนวีรสตรีอนุสรณ์ เป็นโรงเรียนที่มีบทบาทสำคัญ ในการสนับสนุนส่งเสริมนักเรียนเกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชายเลน โดยเฉพาะ “กลุ่มเยาวชนรักษบ้านเรา” เป็นกลุ่มที่พัฒนาจากกลุ่มเยาวชนเล็ก ๆ ในโรงเรียนวีรสตรีอนุสรณ์ ซึ่งทำกิจกรรมในนาม “ชุมชนอนุรักษ์ฯ” ในโรงเรียน

ส่วนเทศบาลตำบลป่าคลอก (ยกกระต๊อบจาก อบต.เมื่อวันที่ ๑ ตุลาคม ๒๕๕๕) เป็นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ที่มีพื้นที่ครอบคลุม ๙ หมู่บ้านในตำบลป่าคลอก เนื่องจากแกนนำชุมชนบ้านบางโรง มีส่วนสำคัญในการผลักดันและขับเคลื่อนแผนชุมชนของตำบลป่าคลอก ทำให้มีความใกล้ชิดกับเทศบาลตำบลป่าคลอกมากกว่าชุมชนบ้านป่าคลอก อย่างไรก็ตามในระยะหลัง แกนนำชุมชนบ้านป่าคลอกได้รับเชิญเข้าร่วมทำกิจกรรมกับเทศบาลตำบลป่าคลอกมากขึ้น

๑.๒) นอกจากนั้น อำนาจทางสังคมของชุมชนยังเกิดจากความสัมพันธ์กับองค์กรภายนอกชุมชน ได้แก่ หน่วยงานของรัฐ บริษัทเอกชน องค์กรพัฒนาเอกชน (NGO) สถาบันสื่อมวลชน สถาบันการศึกษา และองค์กรเครือข่าย ในบางช่วงเวลา โดยเฉพาะ ช่วงที่ชุมชนเคลื่อนไหวเพื่อจัดการกับนายทุนที่เข้ามาบุกรุกป่าชายเลน และต้องการรักษาป่าชายเลนเอาไว้เป็นสมบัติสาธารณะ ไม่กระทบวิถีชีวิตของประชาชนในชุมชน จำเป็นต้องอาศัยหน่วยงานภายนอกเหล่านี้มาสนับสนุน ทำให้ชุมชนมีอำนาจทางสังคมที่มากขึ้นในการต่อสู้ ต่อรองกับพลังอำนาจภายนอกที่รุกรานชุมชนดังกล่าว

โดยองค์กรพัฒนาเอกชน (NGO) เป็นหน่วยงานภายนอกชุมชนที่มีบทบาทต่อชุมชน อ่าวป่าคลอกเป็นอย่างมาก กล่าวคือ เป็นองค์กรที่ทำให้ประชาชนชุมชนบ้านป่าคลอกที่กำลังเคลื่อนไหว จัดการกับเรือประมงพาณิชย์ และจับกุมนายทุนนาุ้งที่บุกรุกป่าชายเลน ได้เข้าพบผู้ว่าราชการจังหวัด ให้ข้อมูลต่อหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง และนำประชาชนไปศึกษาดูงานในพื้นที่ต่าง ๆ เป็นตัวเชื่อมกับเครือข่ายกลุ่มอนุรักษ์ป่าชายเลนและทะเล การประชุมสัมมนา

ขณะที่หน่วยงานของรัฐ ได้แก่ กระทรวงมหาดไทย ศูนย์อนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งที่ ๕ (ภูเก็ต) กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสถาบันวิจัยและพัฒนาทรัพยากรทางทะเลชายฝั่งและป่าชายเลน สำนักจัดการป่าชุมชน กรมป่าไม้ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอ สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) เป็นต้น ซึ่งความสัมพันธ์กับหน่วยงานของรัฐเหล่านี้ ทำให้ชุมชนมีอำนาจอ้างอิงที่จะใช้อำนาจตามกฎหมายของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเป็นข้อบังคับให้ประชาชนในชุมชนและผู้เข้ามาใช้ประโยชน์จากป่าชายเลนได้ปฏิบัติตาม ขณะเดียวกันทำให้ชุมชนมีสิทธิอำนาจเพิ่มขึ้นจากการยอมรับตามกฎหมายของหน่วยงานของรัฐ เช่น การรับรองป่าชายเลนชุมชน เป็นต้น เช่นเดียวกับ การที่หน่วยงานรัฐมอบรางวัลต่าง ๆ ให้กับชุมชน เป็นสิ่งชักจูงให้ประชาชนที่ทำงานมีความมั่นใจมากยิ่งขึ้น

บริษัทเอกชน เข้ามาสนับสนุนโครงการกิจกรรม เช่น ปล่อยปลา ปล่อยกุ้ง การนำนักท่องเที่ยวมาเยี่ยมชมพื้นที่ป่าชายเลน และโครงการ ๘๔ ตำบลของ ปตท. เป็นต้น ซึ่งกิจกรรมดังกล่าวนี้ การทำให้การอนุรักษ์ป่าชายเลนให้เป็น “การอนุรักษ์ที่กินได้” ให้ประชาชนได้รับประโยชน์จากการอนุรักษ์ด้วย นักท่องเที่ยวที่เข้ามาเป็นกระบอกเสียงของชุมชนไปยังสังคมภายนอก ส่วนสถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษา ได้แก่ มหาวิทยาลัยราชภัฏภูเก็ต และมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตภูเก็ต และมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช เข้ามาเสริมอำนาจทางสังคมของชุมชน โดยเฉพาะข้อมูลทางวิชาการ เทคนิคการทำงาน สถานที่เรียนรู้ของนักศึกษา

สถาบันสื่อมวลชน โดยเฉพาะหนังสือพิมพ์ระดับท้องถิ่นหลายฉบับ เช่น หนังสือพิมพ์เสียงใต้ ศูนย์ข่าวผู้จัดการภาคใต้ เป็นกระบอกเสียงให้กับชุมชนอ่าวป่าคลอกในเหตุการณ์ต่าง นอกจากนี้ยังมีรายการโทรทัศน์ท้องถิ่น เคเบิลทีวี. รวมทั้งรายการโทรทัศน์ระดับชาติหลายรายการได้ไปบันทึกเทปรายการโทรทัศน์ในอ่าวป่าคลอก และการเชื่อมโยงกับเครือข่ายประมงพื้นบ้านภาคใต้ เครือข่ายชุมชนป่าชายเลนอ่าวพังงา ทำให้ชุมชนมีแนวร่วมสนับสนุนเพิ่มขึ้น

๒) ประเภทอำนาจทางสังคมของชุมชน

อำนาจทางสังคมของชุมชน มีความหลากหลาย ได้แก่ การบังคับ การอ้างอิงอำนาจที่เหนือกว่า สิทธิอำนาจ และความน่าเชื่อถือ กล่าวคือ การบังคับ ได้แก่ กฎระเบียบป่าชายเลนชุมชน บ้านป่าคлок นอกจากนี้ยังอาศัยกฎหมายของรัฐที่เข้ามาเกี่ยวข้องเป็นเครื่องมือในการบังคับให้คนปฏิบัติตามด้วย

นอกจากนี้ชุมชนยังใช้อำนาจที่เหนือกว่าในการอ้างอิง ได้แก่ คำสอนของศาสนา และการปกป้องคุ้มครองที่แสดงถึงความเกี่ยวข้องกับสถาบันพระมหากษัตริย์ ที่ประชาชนชาวไทยให้การเคารพนับถือ การใช้สิทธิอำนาจ (authority) ทั้งสิทธิอำนาจตามกฎหมายที่ให้สิทธิอำนาจแก่ชุมชนในการจัดป่าชายเลน อำนาจบารมีของผู้นำกลุ่ม ผู้นำชุมชน และสิทธิอำนาจความรู้ที่ผู้นำกลุ่มชุมชนมีอยู่โดยสั่งสมมาจากการทำงานที่ผ่านมาจนได้รับการยอมรับ

ความน่าเชื่อถือ โดยมีการจัดตั้งกลุ่มสวัสดิการต่าง ๆ ขึ้นในชุมชน ทำให้ประชาชนส่วนอื่น ๆ เข้ามาเกี่ยวข้องด้วย เนื่องจากเห็นประโยชน์ของการจัดการป่าชายเลนที่ชัดเจน และกลุ่มสวัสดิการเหล่านี้ แขนงนำสำคัญของกลุ่มอนุรักษ์ฯ ทำหน้าที่เป็นแกนนำของกลุ่มที่สร้างความมั่นใจให้กับประชาชนอื่นในชุมชนมั่นใจเข้ามาเป็นสมาชิกกลุ่มสวัสดิการเหล่านี้ เนื่องจากเห็นว่าเป็นผู้ที่จริงจังในการทำงานเป็นที่ประจักษ์จากผลงานที่ผ่านมา นอกจากนี้ การที่ชุมชนได้รับรางวัลต่าง ๆ จากหน่วยงานภายนอก เช่น รางวัลจากสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ รางวัลลูกโลกสีเขียว การประกาศเป็น “ป่าชายเลนชุมชน” ผู้ว่าราชการจังหวัด เข้ามาเป็นประธานในพิธีเปิด และทำกิจกรรมต่าง ๆ รวมทั้งสนับสนุนงบประมาณ การเข้ามาศึกษาดูงานของหน่วยงาน กลุ่มคนต่าง ๆ สิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งชักจูงให้ประชาชนในชุมชนทั้งที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชายเลนอยู่แล้ว และยังไม่ได้เกี่ยวข้องโดยตรงมีความมั่นใจในการทำงาน และเข้ามาเป็นสมาชิกมากขึ้น

๘.๑.๒ กระบวนการสร้างอำนาจทางสังคมของชุมชน

อำนาจทางสังคมของชุมชน ไม่สามารถเกิดขึ้นเองได้โดยธรรมชาติ แต่เกิดจากกระบวนการสร้างขึ้นมาของชุมชนซึ่งมีความแตกต่างตามบริบททางสังคมของแต่ละชุมชนและสภาพปัญหาที่เผชิญ เช่นเดียวกับ การจัดการป่าชายเลนอ่าวป่าคлок ผลการศึกษาพบว่า การจัดการป่าชายเลนชุมชนอ่าวป่าคлок สามารถจำแนกออกเป็น ๕ ช่วงเวลา คือ (๑) ช่วงวิกฤติการดำรงชีพ นำมาสู่ (๒) การก่อตัวเพื่อถกเถียงพูดคุยในพื้นที่สาธารณะของชุมชน เมื่อการถกเถียงพูดคุยเป็นที่รับรู้โดยทั่วกันจนเกิดสำนึกร่วมนำมาสู่ (๓) การเคลื่อนไหวทางสังคมต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และเป้าหมายของประเด็นปัญหาที่ชุมชนกำลังเผชิญ ได้แก่ นาทุ่ง อวนลาก อวนรุน เมื่อการเคลื่อนไหวผ่านไประยะหนึ่งและอาจจะเกิดผลสำเร็จในประเด็นเป้าหมายในเบื้องต้น ดังเช่นในกรณีนี้ สามารถจัดการกับอวนลาก อวนรุนบริเวณทะเลอ่าวป่าคлокได้ และนายทุนนาทุ่งหยุดทำลายป่าชายเลน แต่ในอนาคตความเสี่ยงของปัญหายังต้องเผชิญอีก ดังนั้นประชาชนที่เคลื่อนไหวต้องหาทาง (๔) การสร้างความมั่นคงให้กับชีวิต เพื่อรักษาสมาชิกที่ร่วมในขบวนการเคลื่อนไหวเอาไว้ได้ เพื่อเป็นพลังในการต่อสู้ต่อไปที่อาจจะเกิดขึ้นในอนาคต ขณะเดียวกัน พยายามที่จะ (๕) การพัฒนาสู่ความเป็นสถาบัน โดยให้เกิดการยอมรับของหน่วยงานของรัฐ และองค์กรภายนอกอื่น ๆ เพื่อเป็นสิ่งยืนยันถึงพลังของคนในชุมชนที่เผชิญกับปัญหาใหม่ที่ท้าทายต่อการจัดการของชุมชนในรอบต่อไป

ในกระบวนการเคลื่อนไหวเพื่อจัดการป่าชายเลนทั้ง ๕ ช่วงเวลานั้น ชุมชนได้ใช้สิ่งที่มีอยู่ในชุมชน และการปฏิสัมพันธ์กับหน่วยงานภายนอกชุมชน เพื่อสร้างอำนาจทางสังคมของชุมชนให้สามารถเผชิญกับปัญหาที่ชุมชนกำลังเผชิญได้ ซึ่งโดยลำพังสิ่งที่มีอยู่ในชุมชน ได้แก่ เครือญาติ กลุ่มทางสังคม เช่น แกนนำชุมชน สถาบันศาสนา เช่น วัด มัสยิด ไม่สามารถต่อสู้กับพลังอำนาจที่เหนือกว่าจากภายนอกได้ เนื่องจากพลังอำนาจจากภายนอกเหล่านั้น ส่วนหนึ่งเป็นนายทุน นักธุรกิจที่มีอำนาจทางการเมือง เช่น นักการเมืองทั้งในระดับท้องถิ่น และระดับชาติ รวมทั้ง ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ ที่เป็นผู้ใหญ่ และดำเนินการภายใต้การสนับสนุนของนโยบายรัฐบาล เช่น การพัฒนาเศรษฐกิจ การส่งเสริมการท่องเที่ยว เป็นต้น ในภาวะเช่นนี้ ชุมชนที่เผชิญปัญหา จึงต้องอาศัยอำนาจภายนอกที่สามารถมาเสริมอำนาจของชุมชนได้ ได้แก่ หน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้อง และเข้าใจการดำรงชีวิตของประชาชน องค์กรพัฒนาเอกชน (NGO) บริษัทเอกชน สถาบันการศึกษา สื่อมวลชน และเครือข่ายทั้งในและนอกพื้นที่ ซึ่งในการจัดการป่าชายเลนอ่าวป่าคลอก กลุ่มประชาชนที่เคลื่อนไหวในการจัดการป่าชายเลนทั้ง ๒ ชุมชนที่ผู้วิจัยสนใจศึกษา ได้ใช้โครงสร้างทางสังคมของชุมชนและองค์กรภายนอกชุมชนเหล่านี้ เป็นทรัพยากรอำนาจทางสังคมของชุมชนในแต่ละช่วงของการเคลื่อนไหว ดังนี้

ระยะที่ ๑ วิกฤตการดำรงชีพ เป็นช่วงเวลาที่ชุมชนอยู่ในสภาวะไร้อำนาจ ประชาชนในชุมชนต้องเผชิญและนำไปสู่การตระหนักต่อปัญหาในเวลาต่อมา เริ่มตั้งแต่ พ.ศ.๒๕๑๓ ตามนโยบายการสัมปทานป่าชายเลนของรัฐบาล ทำให้ป่าชายเลนในชุมชนบ้านบางโรงและบ้านป่าคลอก ถูกนำไปใช้เป็นที่ตั้งอุตสาหกรรมเชิงพาณิชย์จนเกือบหมด ขณะที่ในเวลาต่อมาชาวประมงพื้นบ้านต้องเผชิญกับเรือประมงพาณิชย์ ใช้อวนลากอวนรุนจับสัตว์น้ำ จนชาวประมงพื้นบ้านหากินได้ลำบากขึ้น รวมทั้ง การเข้ามาของนายทุนนาุ้ง และตั้งแต่ พ.ศ.๒๕๔๖ เป็นต้นมา มีการขยายตัวของอุตสาหกรรมท่องเที่ยวจากฝั่งตะวันตกของเกาะภูเก็ตมายังฝั่งตะวันออก หรืออ่าวพังงามากยิ่งขึ้น สิ่งเหล่านี้ส่งผลกระทบต่อวิถีการดำรงชีพของประชาชนในชุมชนอ่าวป่าคลอก โดยเฉพาะประชาชนที่ดำรงชีพทำมาหากินกับทะเล

สิ่งที่ทำให้ประชาชนในชุมชนอ่าวป่าคลอก เกิดความตระหนักต่อปัญหาที่เกิดขึ้น จากกลุ่มทางสังคมอย่างไม่เป็นทางการในชุมชน ที่มาพบปะกันตามร้านน้ำชา ร้านขนมจีน สถานที่ละหมาด หรือมัสยิด วัด และการทำกิจกรรมร่วมกันของคนในชุมชนในโอกาสต่าง ๆ และวิถีชีวิตประจำวันเมื่อมีเวลาว่างประชาชนก็จะมาพบปะ พูดคุยกันตามบ้านเรือน สถานที่ที่คุ้นเคยกันเกือบทุกวัน เช่น วน้ำตาลเมา หรือวงหวาก ลานตะกร้อ เป็นต้น จะมีการพูดคุยแลกเปลี่ยนความเห็นกันในวิถีปกติของประชาชนในชุมชน รวมทั้งการสัมผัสได้ด้วยประสบการณ์ของตนเองของชาวประมงพื้นบ้าน และประชาชนที่ยังดำรงชีพเกี่ยวข้องกับสัตว์น้ำในทะเลอ่าวป่าคลอก จากการลดลงของสัตว์น้ำในทะเล โดยเฉพาะในช่วงเวลาที่ชาวประมงพื้นบ้าน และประชาชนเหล่านี้ออกมารอเวลาระดับน้ำทะเลที่เหมาะสม แต่ในช่วงเวลาดังกล่าวนี้นี้เป็นเพียงการพูดคุยยังไม่ได้ตัดสินใจดำเนินการ

สถานที่พบปะของประชาชนในชุมชนมีการพูดคุยถึงสิ่งที่ตนเองประสบปัญหาร่วมกันข้างต้น ถือเป็นพื้นที่สาธารณะ (public sphere) ของชุมชน ได้แก่ วัด มัสยิด วงตีมน้ำตาลเมา การเตะกร้อวงร่วมกัน และศาลาที่พักบริเวณชายหาด ทำให้ปัญหาของชุมชน ได้แก่ เรื่องเรืออวนลากอวนรุน การบุกรุกป่าชายเลนของนาุ้ง จนส่งผลกระทบต่อวิถีการดำรงชีพของประชาชนในชุมชน กลายเป็นประเด็นสาธารณะ นำมาสู่การเกิดสำนึกร่วมกันของประชาชนในชุมชน ในการร่วมกันจัดการกับเรืออวนลาก อวนรุน และการบุกรุกป่าชายเลนของนาุ้ง ซึ่งเป็นพัฒนาการในระยะที่ ๒

หลังจากคนในชุมชนเกิดความรู้สึกร่วมกันถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการลดลงของสัตว์น้ำในทะเลทำให้การทำมาหากินลำบากมากขึ้น และเกิดผลกระทบด้านอื่น ๆ ตามมาอีกมากมาย ทำให้ประชาชนในชุมชนเริ่มรวมตัวกันเคลื่อนไหวทางสังคมเพื่อหาทางแก้ไขปัญหาดังกล่าว ซึ่งเป็นระยะที่ ๓ ของการเคลื่อนไหวของชุมชน ในระยะนี้ ชุมชนอาศัย ระบบเครือข่าย กลุ่มทางสังคม สถาบันทางศาสนา (วัด และมัสยิด) เป็นอำนาจทางสังคมของชุมชนในการรวมพลังของคนในชุมชนให้เป็นหนึ่งเดียวกัน และช่วยเหลือกันเมื่อเคลื่อนไหวจัดการกับเรือประมงพาณิชย์และนายทุนนากุ้ง ขณะเดียวกันชุมชนยังอาศัยหน่วยงานภายนอก ที่ชุมชนสามารถเข้าถึง ยินดีเข้ามาสนับสนุน ทำให้ชุมชนมีความมั่นใจที่จะสำเร็จมากขึ้น โดยกรมป่าไม้ ได้ฝึกอบรมประชาชนและจัดตั้ง “กลุ่มราษฎรอาสาสมัครพิทักษ์ป่า” (รสบป.) ให้กับประชาชนในชุมชนทั้ง ๓ ชุมชน คือ บ้านบางลา บ้านป่าคลอก และบ้านอ่าวกุ่ม เพื่อทำหน้าที่ในการปกป้องทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง หลังจากฝึกอบรมได้ออกทำหน้าที่ร่วมกับเจ้าหน้าที่ของรัฐ ในการจับกุมเรือประมงพาณิชย์ผิดกฎหมาย (อวนลาก อวนรุน) บริเวณอ่าวป่าคลอก และประชาชนในชุมชนบ้านป่าคลอกล้อมจับรถแม็คโฮของนายทุนนากุ้งที่กำลังเปิดพื้นที่ป่าชายเลนเพื่อทำนาุ้ง และพัฒนาเป็น “กลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลนและชายฝั่ง” เคลื่อนไหวทางสังคม ทำกิจกรรมต่าง ๆ เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง ได้แก่ เชิญผู้ว่าราชการจังหวัด มาเป็นประธานในพิธีเปิดป้ายโครงการวางปะการังเทียมโดยใช้ไม้ไผ่มาปัก และนักพัฒนาองค์กรพัฒนาเอกชน นำไปเข้าประชุม สัมมนาเวทีต่าง ๆ แคนนำกลุ่มได้พบเห็นและแลกเปลี่ยนประสบการณ์กับพื้นที่อื่น เชื่อมโยงกับกลุ่มเคลื่อนไหวอื่น ได้แก่ เครือข่ายประมงพื้นบ้านภาคใต้ และสมัชชาคนจน นำเสนอประเด็นปัญหาของชุมชนให้รัฐบาลสมัยนั้นผ่านสมัชชาคนจนแก้ไข ปัญหา

เมื่อการเคลื่อนไหวเพื่อการอนุรักษ์เริ่มประสบผลสำเร็จ ประกอบกับการเสียชีวิตของแกนนำคนสำคัญ คือ จุรินทร์ ราชพล ทำให้สมาชิกของกลุ่มฯ บางส่วนเริ่มถอยห่าง ทำให้แกนนำกลุ่มต้องทบทวนทิศทางการทำงานของกลุ่ม และเห็นว่าภารกิจที่จะมานั่งเฝ้าชายทะเลกันทุกวันโดยที่ไม่ได้ทำอะไรก็มีแต่จะทำให้เป็นภาระกับคนเหล่านี้และมีแนวโน้มที่สมาชิกจะหายไปเรื่อย ๆ ดังนั้นในระยะที่ ๔ จึงให้ความสำคัญกับการสร้างความมั่นคงในชีวิตให้กับสมาชิก และเพื่อให้การอนุรักษ์ป่าชายเลน ดูแลทะเลยังคงอยู่ต่อไป และยังเป็นเครื่องมือในการขยายฐานสมาชิกไปยังประชาชนอื่นในชุมชน ในชุมชนบ้านป่าคลอก จึงมีการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ ธนาคารข้าวสาร กองทุนเครื่องมือประมง กลุ่มเครื่องแกงตำมือ โดยการสนับสนุนขององค์กรพัฒนาเอกชน และหน่วยงานของรัฐ เช่น กรมประมง กรมการพัฒนาชุมชน กรมการศึกษานอกโรงเรียนองค์การบริหารส่วนตำบล เป็นต้น สำหรับชุมชนบางโรง ทำ “การอนุรักษ์ที่กินได้” โดยจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์อัล-อามาเนาะห์ที่บริหารตามหลักศาสนาอิสลาม กลุ่มท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ซึ่งตั้งอยู่บริเวณป่าชายเลนของชุมชน มีร้านอาหารชุมชน แพเลี้ยงปลากระชังของกลุ่มประมงพื้นบ้าน กลุ่มท่องเที่ยว กลุ่มเรือคายัค เรือแคนู โดยสมาชิกในชุมชนทำหน้าที่เป็นผู้ให้บริการ รายได้บริหารผ่านกลุ่มออมทรัพย์ฯ และจัดสวัสดิการให้กับประชาชนในชุมชน และผลกำไรอีกส่วนหนึ่งสร้างประโยชน์สาธารณะอื่น ๆ เช่น สร้างมัสยิดบางโรงหลังใหม่

ในระยะที่ ๕ ซึ่งเป็นระยะปัจจุบัน ชุมชนกำลังพัฒนาสู่ความเป็นสถาบัน ทั้งการพัฒนาสู่ความเป็นสถาบันในเชิงกฎหมาย โดยชุมชนบ้านป่าคอก สามารถผลักดันให้ป่าชายเลนทั้ง ๒ แปลงที่อยู่ในชุมชนได้รับการอนุมัติให้เป็น ป่าชายเลนชุมชนโดยกรมป่าไม้ การเสริมสร้างความรู้ให้กับสมาชิกโดยมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช เข้ามาทำโครงการพัฒนาบุคลากรให้กับประชาชนสมาชิกกลุ่มอนุรักษ์ฯ เป็นหลักสูตรตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เนื้อหาที่เรียนเป็นประสบการณ์การจัดการตนเองของประชาชนในแต่ละพื้นที่ทั่วประเทศ บางครั้งมีการบ้านให้ผู้เข้าเรียนกลับไปทำงานทั้งที่ครัวเรือนของตนเอง และในชุมชน บางครั้งพาไปดูงานในสถานที่ใกล้เคียงที่มีการทำเรื่องนั้นอยู่ เพื่อให้ผู้เข้าเรียนได้เห็นและปฏิบัติได้จริง

ในปัจจุบัน ชุมชนบ้านป่าคอก และบ้านบางโรง มีแหล่งเรียนรู้ชุมชน ๒๓ แห่ง และเป็นสถานที่ศึกษาดูงาน มีหน่วยงาน องค์กร กลุ่มต่าง ๆ มาศึกษาดูงาน แลกเปลี่ยนเรียนรู้ตลอดเวลา

๘.๑.๓ ผลลัพธ์ของการสร้างอำนาจทางสังคมของชุมชนในการจัดการป่าชายเลน ทำให้สัตว์น้ำเพิ่มจำนวนขึ้น ชุมชนมีความมั่นคงทางอาหาร การทำมาหากินของประชาชนในบริเวณอ่าวป่าคอก แม้ไม่ได้ทำเป็นอาชีพหลัก แต่สามารถใช้เป็นอาหารและสร้างรายได้เล็ก ๆ น้อย ๆ ให้กับครอบครัวในการดำรงชีวิตได้ โดยเฉพาะการทำ “การอนุรักษ์ที่กินได้” ทำให้ประชาชนได้มีสวัสดิการชุมชนในหลายด้าน ทั้งเงินออม แหล่งเงินกู้เพื่อใช้ในยามฉุกเฉิน มีบ้านมีที่ดินจากการช่วยเหลือของกลุ่ม เด็กและเยาวชนมีทุนการศึกษา คนเจ็บป่วย ชรา ได้รับการดูแล รวมทั้งคนเสียชีวิต ครอบครัวได้รับการช่วยเหลือจากกลุ่มของชุมชนด้วย ฯลฯ เป็นต้น ซึ่งเป็นความมั่นคงในชีวิตของประชาชนในชุมชน

นอกจากนั้น การที่ประชาชนในชุมชนได้มาทำกิจกรรมสาธารณะร่วมกัน ส่งผลต่อความสัมพันธ์ของคนในชุมชน และมีความผูกพันกันมากขึ้น โดยเฉพาะประชาชนในกลุ่มที่เคลื่อนไหวร่วมกัน เช่นเดียวกับ ความสัมพันธ์กับหน่วยงานของรัฐที่เข้ามาทำงานในพื้นที่ ประชาชนมีความไว้วางใจ และทำงานร่วมกันได้

ผลจากความประจักษ์ของชุมชนในการทำงาน และการปฏิสัมพันธ์กับหน่วยงานภายนอกเป็นที่ไว้วางใจต่อกัน ทำให้ชุมชนมีอำนาจต่อรองกับภายนอกมากขึ้น เมื่อชุมชนเผชิญปัญหาอื่น ๆ แกนนำชุมชนมีความกล้าที่จะออกมาเคลื่อนไหว เจรจา ตอรองกับหน่วยงานภายนอกด้วยตนเอง จนหลายกรณีเกิดผลสำเร็จ เช่น การเรียกร้องให้ยกเลิกการก่อสร้างท่าเทียบเรือของโครงการเดอะยามู กรณีการเคลื่อนไหวให้กรมเจ้าท่าระงับการขุดลอกคลองบางโรง เพื่อให้การเดินเรือท่องเที่ยวมีความสะดวก แต่จะส่งผลต่อแหล่งสัตว์น้ำที่ทำมาหากินของประชาชนในบริเวณดังกล่าว ความกล้าที่จะเคลื่อนไหวของประชาชนในชุมชนบ้านป่าคอก และการทำ “อนุรักษ์ที่กินได้” ของบ้านบางโรง ทำให้มีการขยายไปยังชุมชนอื่น ๆ ในอ่าวป่าคอก เช่น บ้านบางลา บ้านพารา บ้านยามู เป็นต้น

นอกจากนี้ อำนาจทางสังคมของชุมชน ยังทำให้ประชาชนมีอาชีพและรายได้เลี้ยงครอบครัว การหายไปของป่าชายเลนและการลดลงของสัตว์น้ำในทะเล ทำให้ประชาชนที่ใช้ป่าชายเลนและทะเลอ่าวป่าคอกเป็นแหล่งหาอาหารสำหรับเลี้ยงชีพในครอบครัว เป็นรายได้เพื่อส่งลูกหลานเรียนหนังสือ และเป็นรายได้เพื่อการใช้จ่ายในชีวิตประจำวันอื่นเริ่มลดน้อยลง ทำให้ประชาชนบางส่วนต้องขายที่ ออกไปทำงานในเมือง แต่เมื่อความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรในทะเลที่เกี่ยวข้องกับป่าชายเลนกลับมาอีกครั้งหนึ่ง ประชาชนในชุมชนสามารถประกอบอาชีพได้เช่นเดิม แม้จะไม่สามารถสร้างรายได้มากเหมือนกับการเป็นลูกจ้างหน่วยงานต่าง ๆ

สุดท้าย ชุมชนอ่าวป่าคลอก มีแหล่งเรียนรู้ชุมชนที่หลากหลาย คลอบคลุมเกือบทุกชุมชนในอ่าวป่าคลอก โดยมีแหล่งเรียนรู้ทั้งที่เกี่ยวข้องและไม่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชายเลนทั้งสิ้น ๒๓ แห่ง โดยแหล่งเรียนรู้ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชายเลนมีอยู่ที่ชุมชนบ้านป่าคลอก ๕ แห่ง และชุมชนบ้านบางโรง ๒ แห่ง

๘.๒ การอภิปรายผล

จากผลการวิจัยข้างต้นพบว่า อำนาจทางสังคมของชุมชนในการจัดการป่าชายเลนมีความหลากหลาย มีหลากหลายลักษณะและรูปแบบ ไม่ได้มีอำนาจเชิงเดี่ยวเช่นอำนาจรัฐ หรืออำนาจทางกฎหมายที่รัฐสร้างขึ้นเพื่อใช้จัดการกับชุมชน และแก้ไขปัญหาของชุมชน โดยอำนาจทางสังคมของชุมชน มีทั้งอำนาจที่อยู่ภายในชุมชนที่ดำรงอยู่กับโครงสร้างทางสังคมของชุมชน ได้แก่ ระบบเครือญาติ สถาบันศาสนา ความเชื่อ ประเพณี สถาบันการศึกษา และโครงสร้างทางสังคมภายนอกชุมชน ได้แก่ หน่วยงานของรัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน สื่อมวลชน สถาบันการศึกษา บริษัทเอกชน

อำนาจทางสังคมของชุมชน ไม่ได้มีเฉพาะสิ่งที่อยู่ในชุมชนดังเช่น สำนักวัฒนธรรมชุมชนให้ความเห็นไว้ หรือ มีทุนทางสังคมซึ่งเป็นสิ่งที่อยู่ในชุมชนเพียงอย่างเดียว แต่อำนาจทางสังคมของชุมชนเกิดจากภายนอกชุมชน สิ่งที่ชุมชนได้เข้าไปเกี่ยวข้อง หรือสิ่งภายนอกเหล่านั้นเข้ามาเกี่ยวข้องกับชุมชนด้วย ซึ่งที่ผ่านมา มักจะมองอำนาจภายนอกชุมชนเหล่านี้ เช่น หน่วยงานของรัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน สถาบันการศึกษา บริษัทเอกชน และสื่อมวลชน เป็นสิ่งที่ครอบงำชุมชน ชุมชนอยู่ภายใต้อำนาจ ต้องทำตามสิ่งที่หน่วยงานเหล่านี้ให้มา แต่การมองในอีกมุมหนึ่งนี้ ทำให้เห็นว่า ชุมชนไม่ได้ถูกครอบงำ หรือชักจูงให้กระทำตามที่หน่วยงานภายนอกต้องการ ในความเป็นจริงชุมชนได้ใช้ประโยชน์จากอำนาจของหน่วยงานเหล่านี้ เพื่อให้ชุมชนสามารถจัดการกับปัญหาของตนเองได้ เช่น การเชิญผู้ว่าราชการจังหวัด หรือนายอำเภอ มาร่วมกิจกรรม เป็นการแสดงให้เห็นประชาชนทั่วไป และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ได้รู้ว่า ผู้มีอำนาจได้ให้ความสำคัญกับเรื่องนี้แล้ว

เช่นเดียวกับ สื่อมวลชนที่เข้ามาทำข่าว ทำสารคดี นำเสนอเรื่องราวของชุมชนสู่สาธารณะ ทำให้เรื่องราวของชุมชนออกไปสู่พื้นที่สาธารณะที่กว้างขวางมากขึ้น เมื่อชุมชนประสบปัญหามานำสู่การเคลื่อนไหว ข้อมูลเหล่านี้จะได้รับการนำเสนอย้อนกลับเพื่อให้เห็นความสำคัญในอีกมิติหนึ่งของชุมชน เช่น เมืองภูเก็ตกำลังได้รับการส่งเสริมจากรัฐบาลให้เป็นเมืองท่องเที่ยว และมีนายทุนเข้ามากว้านซื้อที่ดินในบริเวณอ่าวป่าคลอก เพื่อสร้างท่าเทียบเรือ รีสอร์ท หมู่บ้านจัดสรรมากขึ้น เรื่องราวของชุมชนที่นำเสนอในสื่อมวลชน ทำให้ผู้ที่ได้เห็น เช่นเดียวกับนักท่องเที่ยวที่เข้ามายังชุมชน ก็ต้องการให้รักษาความเป็นชุมชนดั้งเดิมเช่นนี้เอาไว้ ไม่ให้กระทบต่อวิถีชีวิตของประชาชนมากนัก และยังให้การสนับสนุนในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การรับประทานอาหารที่ร้านอาหารชุมชน ทำเรือบางโรง การมาศึกษาดูงานของหน่วยงาน องค์กร กลุ่มต่าง ๆ ตลอดเวลาแทบทุกสัปดาห์ และการมีแหล่งเรียนรู้ในชุมชนอ่าวป่าคลอก ๒๓ แห่ง เป็นต้น

การเข้ามาศึกษาวิจัยของสถาบันการศึกษา หรือนักวิชาการ เป็นอีกทางหนึ่งของการทำให้อำนาจทางสังคมของชุมชนมีความเข้มแข็งมากขึ้นด้วย โดยผลงานวิจัยบางเรื่องแกนนำชุมชนได้นำไปอ้างอิงในช่วงเวลาที่เคลื่อนไหว เช่น กลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง นำผลการวิจัยเกี่ยวกับหญ้าทะเลของสถาบันวิจัยและพัฒนาทรัพยากรทางทะเล ชายฝั่งทะเล และป่าชายเลน เพื่อต่อสู้กับข้อมูลของหน่วยงานภาครัฐที่ขัดแย้งกันในเวทีต่าง ๆ จนเกิดการยอมรับในอำนาจของชุมชน

อย่างไรก็ตาม ชุมชนอยู่ได้ด้วยอำนาจทางสังคมภายในของชุมชนเป็นสำคัญ ถ้าอำนาจภายในชุมชนมีความอ่อนแอ และกระบวนการแก้ไขปัญหาไม่ได้เริ่มต้นขึ้นจากประชาชนในชุมชน ชุมชนก็ไม้อาจจะมีอำนาจทางสังคมที่จะจัดการกับปัญหาของตนเองได้ และอำนาจทางสังคมภายนอกชุมชนเป็นเพียงอำนาจเสริมที่ทำให้ชุมชนมีอำนาจทางสังคมเข้มแข็งมากขึ้นเท่านั้น

เช่นเดียวกับ การจัดการป่าชายเลนอ่าวป่าคลอกทั้ง ๒ ชุมชน แม้จะมีความแตกต่างกันในกระบวนการสร้างอำนาจ ที่ชุมชนบ้านบางโรงไม่ได้ผ่านขั้นตอนของการเคลื่อนไหวทางสังคม ทั้งการต่อสู้กับนายทุนนาุ้งที่เปิดพื้นที่ป่าชายเลนเพื่อทำนาุ้ง และต่อสู้กับเรือประมงพาณิชย์ แต่ทั้งสองชุมชนมีจุดร่วมที่เหมือนกัน คือ เริ่มต้นขึ้นจากการตระหนักถึงปัญหาและผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อวิถีชีวิตของประชาชนในชุมชน จนเกิดความรู้สึกร่วมกันที่จะต้องแก้ไขปัญหาด้วยตนเอง โดยแกนนำชุมชน ทั้งผู้นำศาสนา และผู้นำชุมชนร่วมมือกันกับประชาชนในชุมชน อย่างไรก็ตามในบางช่วงเวลาต้องอาศัยการทำงานร่วมกับองค์กรภายนอกชุมชนที่ไม่อาจจะปฏิเสธได้ เช่น เมื่อกลุ่มอนุรักษ์ฯ ชุมชนบ้านป่าคลอก เคลื่อนไหวจัดการกับเรือประมงพาณิชย์ ก็ได้รับความร่วมมือในการทำงานอย่างเต็มที่จากข้าราชการกรมประมงที่มาทำงานในพื้นที่ และเมื่อจัดการนายทุนป่าชายเลนสำเร็จ นักพัฒนาองค์กรพัฒนาเอกชน ได้เข้ามาสนับสนุนนำแกนนำชุมชนไปพบผู้ว่าราชการจังหวัด และส่วนราชการต่าง ๆ รวมทั้งนำไปเชื่อมโยงกับเครือข่ายป่าชายเลนในพื้นที่ต่าง ๆ ในภาคใต้ การนำไปศึกษาดูงานการจัดสวัสดิการชุมชน ธนาคารข้าว กลุ่มออมทรัพย์ จนนำมาเป็นแบบอย่างใช้ในการจัดการให้กับสมาชิก เมื่อชุมชนประสบผลสำเร็จระดับหนึ่ง มีหน่วยงานราชการหลากหลายหน่วยงานเข้ามาส่งเสริมและสนับสนุนการทำงาน โดยเฉพาะชุมชนบ้านป่าคลอกที่ยังคงทำหน้าที่รักษาป่าชายเลนในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งการปลูก รักษา รวมทั้งการเฝ้าระวังทะเลอ่าวป่าคลอก จึงต้องทำงานร่วมกับหน่วยงานของรัฐที่มีกฎหมายเป็นเครื่องมือทำให้ชุมชนทำงานได้สะดวกมากขึ้น ซึ่งทำให้เห็นว่าการจัดการของกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งบ้านป่าคลอก มีลักษณะการจัดการทรัพยากรร่วม (co-management) ขณะที่ชุมชนบ้านบางโรง แม้จะมีหน่วยงานภายนอกเข้ามาส่งเสริม สนับสนุนเสมอ แต่ชุมชนยังใช้ชุมชนเป็นฐาน (community based) ในการจัดสวัสดิการของตนเอง โดยมีศาสนาเป็นพื้นฐาน

ทำให้เห็นว่าทั้งสองชุมชน มีความแตกต่างกันในวิธีการจัดการ โดยชุมชนบ้านป่าคลอกใช้การจัดการภายใต้แนวคิด “การจัดการทรัพยากรร่วม” (co-management) ขณะที่ชุมชนบ้านบางโรง ภายใต้แนวคิด “ชุมชนเป็นฐาน” (community based) แต่มีเป้าหมายเหมือนกัน คือ รักษาป่าชายเลน และความอุดมสมบูรณ์ของทะเลอ่าวป่าคลอกไว้ เพื่อเป็นแหล่งทำมาหากินของประชาชนในชุมชน ทั้งนี้เนื่องจากชุมชนบ้านป่าคลอก เกี่ยวข้องกับทรัพยากรสินสาธารณะ (common resource) ที่ประชาชนทั้งหลายสามารถเข้าถึงได้และใช้ประโยชน์ร่วมกัน คือ ป่าชายเลน และทะเลอ่าวป่าคลอกในอดีตประชาชนสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ได้อย่างอิสระ เพราะถือเป็นทรัพยากรสินร่วมกันของคนในชุมชน แต่ในปัจจุบัน เมื่อรัฐเข้ามาเกี่ยวข้องกับการจัดการ โดยมีหน่วยงาน และกฎหมายให้อำนาจรองรับ ทรัพยากรสมบัติเหล่านี้ จึงกลายเป็นของรัฐ หรือรัฐเป็นคนกลางที่เข้ามาจัดการ แต่ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา เป็นสิ่งพิสูจน์แล้วว่า รัฐเพียงฝ่ายเดียวไม่สามารถทำได้ เพราะประชาชนเป็นผู้ใช้และอยู่ใกล้ชิดทรัพยากรเหล่านี้ตลอดเวลา ดังนั้น จึงเป็นผู้ที่ต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการด้วย โดยประชาชนเป็นผู้ดูแล ใช้ประโยชน์และรัฐสนับสนุนงบประมาณ ระเบียบกฎหมาย เพื่อเอื้อให้ชุมชนสามารถจัดการด้วยตนเองได้มากขึ้น

ขณะที่ชุมชนบ้านบางโรง ไม่ได้เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชายเลนโดยตรง แต่ใช้ประโยชน์จากป่าชายเลน เป็นเครื่องมือในการจัดสวัสดิการชุมชนให้กับประชาชนในชุมชนในรูปแบบต่าง ๆ ได้แก่ กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ เป็นต้น ซึ่งไม่ได้เกี่ยวข้องกับอำนาจรัฐโดยตรง ทรัพย์สินที่นำมาใช้ในการจัดการส่วนหนึ่งเป็นของสมาชิกที่สนใจและสมัครเข้าเป็นสมาชิกโดยสมัครใจ โดย กลุ่มออมทรัพย์ ประชาชนที่สนใจสมัครเป็นสมาชิก ต้องนำเงินส่วนตัวจ่ายให้กลุ่มเพื่อเป็นเงินสะสมไว้ใช้เมื่อยามจำเป็น และกลุ่มนำเงินเหล่านี้ไปปล่อยกู้ให้กับสมาชิกคนอื่นที่ต้องการใช้เงินสำหรับลงทุนหรือใช้จ่ายที่จำเป็นในชีวิตประจำวัน ซึ่งผลประโยชน์ที่กลุ่มนำไปลงทุน จะแปลงเป็นกำไรคืนให้สมาชิกต่อไป เช่นเดียวกับการประกอบการในกลุ่มท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ เป็นการลงทุนร่วมกันของสมาชิกในชุมชน ได้แก่ การเลี้ยงปลาในกระชัง โดยกลุ่มประมงพื้นบ้าน ร้านอาหารชุมชน กลุ่มเรือคายัค เรือแคนู และกลุ่มเรือหางยาว ผลประกอบการ หลังจากใช้จ่ายเป็นทุนภายในกลุ่ม และปันผลให้สมาชิกแล้ว นำมาให้มีสียัด เพื่อเป็นทุนในการจัดการสวัสดิการของชุมชนในลำดับต่อไป ดังนั้นการจัดการของชุมชนบ้านบางโรง จึงอยู่ภายใต้แนวคิดการจัดการโดยชุมชนเป็นฐาน (community based) มากกว่าการจัดการทรัพยากรร่วม แม้หน่วยงานของรัฐเข้ามาเกี่ยวข้อง และหน่วยงานภายนอกอื่นเข้ามาสนับสนุน ก็ดำเนินการภายใต้แนวทางการทำงานของชุมชน มากกว่าการตกลงร่วมกันระหว่างชุมชนกับองค์กรภายนอก เพื่อจัดการร่วมกัน เหมือนแนวคิดการจัดการทรัพยากรร่วม

ดังนั้น เมื่อพิจารณาแนวคิดอำนาจทางสังคมของชุมชน ทำให้เห็นว่า ชุมชนบ้านป่าคลอก อำนาจทางสังคมของชุมชนทั้งภายในและภายนอก มีความเชื่อมโยงกัน อำนาจทางสังคมภายในชุมชน ต้องมีความเข้มแข็งเพียงพอที่จะเป็นพลังทำให้เกิดการรวมตัวประชาชนในชุมชนให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้ เพื่อให้สามารถทำงานร่วมกันกับหน่วยงานภายนอกได้ ขณะเดียวกันชุมชนจำเป็นต้องยึดหรือเชื่อมโยงอำนาจภายนอกชุมชน ให้มาเป็นอำนาจทางสังคมของชุมชน หรือเป็นประโยชน์กับชุมชน เพื่อสามารถต่อสู้กับอำนาจที่เข้ามาคุกคามวิถีชีวิตชุมชนได้ ซึ่งเป็นอำนาจรวมทั้งอำนาจของชุมชน และอำนาจรัฐ หรือหน่วยงานภายนอก ขณะที่ชุมชนบ้านบางโรง อำนาจทางสังคมภายในชุมชน มีความเข้มแข็งเป็นเช่นกัน เพราะเป็นส่วนสำคัญในการขับเคลื่อนกิจกรรมของชุมชน ขณะเดียวกัน ก็มีพลังมากพอที่จะต่อสู้กับอำนาจภายนอกชุมชนที่อาจจะมาครอบงำชุมชนได้ จนทำให้ชุมชนเกิดปัญหา ขาดความเป็นตัวของตัวเอง และล่มสลายในที่สุด

การวิเคราะห์ ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับหน่วยงานภายนอกที่ผ่านมาจำนวนไม่น้อย โดยเฉพาะแนวคิดชุมชนเข้มแข็ง ทุนทางสังคม หรือวัฒนธรรมชุมชน มักมองเฉพาะความเข้มแข็งของชุมชนที่เกิดจากอำนาจทางสังคมที่อยู่ในชุมชนเพียงมุมเดียว และมักจะมองว่าหน่วยงานภายนอก จะเป็นอุปสรรค และเข้ามามีครอบงำการทำงานของชุมชน อย่างไรก็ตาม ข้อค้นพบจากงานวิจัยเรื่องนี้ ทั้งสองส่วนไม่สามารถแยกออกจากกันได้ ทั้งชุมชนและหน่วยงานภายนอก ไม่เฉพาะหน่วยงานของรัฐ แต่รวมถึงหน่วยงานภายนอกทุกประเภท ทั้งภาคเอกชน องค์กรพัฒนาเอกชน ฯลฯ ต้องทำงานประสานร่วมกัน แต่ที่สำคัญก็ยังไม่เห็นหน้าที่ชุมชน มากกว่าหน่วยงานภายนอก ถ้าชุมชนไม่มีความเป็นตัวของตัวเอง หน่วยงานภายนอกที่เข้ามาแม้จะช่วยทำให้ชุมชนดีขึ้นในช่วงแรก แต่ก็ล่มสลายได้เมื่อถอนตัวกลับไป เช่นเดียวกับ แนวคิดประชาสังคมในต่างประเทศ ที่มักจะมองการแยกตัวระหว่างชุมชน กับรัฐ และตลาด แต่ในบริบทสังคมไทยจากกรณีการศึกษาเรื่องนี้ ทำให้เห็นว่า ทั้ง ๓ ส่วนแยกออกจากกันไม่ได้ แต่ทำอย่างไรจะไม่มีอำนาจเหนือชุมชน

๘.๓ ข้อเสนอแนะ

ผลการวิจัยเรื่องนี้ มีข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

๘.๓.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

การจัดการปัญหาของชุมชน ต้องคำนึงถึงอำนาจทางสังคมในชุมชนเป็นประการสำคัญ และไม่ควรละเลยอำนาจภายนอกชุมชนที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับชุมชนในการจัดการกับปัญหาเหล่านั้นด้วย และไม่ควรมองอำนาจภายนอกเหล่านั้นเป็นคู่ตรงข้ามของชุมชนเสมอไป แต่ควรพิจารณาให้เห็นว่า อำนาจภายนอกเหล่านั้น ชุมชนนำมาจัดการอย่างไร เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อการจัดการกับปัญหาของชุมชน

๘.๓.๒ ข้อเสนอแนะต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

๑) กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นหน่วยงานของราชการที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชายเลนโดยตรง ในระยะที่ผ่านมาข้าราชการของกรมฯ ได้ทำงานในเชิงรุก และมีส่วนร่วมกับประชาชนจนเป็นที่ยอมรับของประชาชนในชุมชน อ่าวป่าคอกเป็นอย่างมาก เพราะทำให้ป่าชายเลนกลับคืนมาอุดมสมบูรณ์ และมีสัตว์น้ำไว้เก็บหา ดำรงชีวิตสะดวกยิ่งขึ้น อย่างไรก็ตาม มีข้อสังเกตของผู้ให้ข้อมูลหลัก เห็นว่า ผลสำเร็จในการทำงานที่ผ่านมาของหน่วยงาน เป็นเพียงคุณสมบัติเฉพาะของบุคคลหรือเป็นภาพรวมของของหน่วยงาน ถ้าเป็นเพียงคุณสมบัติเฉพาะของบุคคลที่มาปฏิบัติงาน หน่วยงานต้องคัดเลือกและพัฒนาบุคลากรที่เข้าไปทำงานในพื้นที่อ่าวป่าคอก และสถานที่อื่น ๆ โดยมีความเชื่อมโยงและไปในทางเดียวกันดังเช่นที่ผ่านมา โดยใช้ประชาชนเป็นฐาน และตามหลักการจัดการทรัพยากรร่วม (co-management)

๒) กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม ในฐานะเป็นหน่วยงานส่งเสริมวัฒนธรรมของประเทศ ผลการวิจัยเรื่องนี้ ทำให้เห็นมิติวัฒนธรรมชุมชนที่มีอยู่ในบริบทของชุมชนแต่ละแห่ง และตามสภาพแวดล้อมที่เป็นอยู่ วัฒนธรรมชุมชนจึงเป็นสิ่งที่ควรได้รับการสนับสนุนและส่งเสริมให้ชุมชนนำมาใช้เป็น “อำนาจทางสังคม” ในการจัดการกับปัญหาต่าง ๆ ของชุมชน ไม่ใช่เป็นเพียงวัฒนธรรมที่ทำกัน “ประเพณี” เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว เท่านั้น ขณะเดียวกัน ยังมีมิติวัฒนธรรมของการปะทะสังสรรค์กันระหว่างวัฒนธรรมชุมชนกับวัฒนธรรมภายนอก ที่ทำให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้

๓) องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น แม้จะมีบทบาทหน้าที่ตามกฎหมาย แต่ควรให้ชุมชนได้จัดการตนเอง โดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นสนับสนุน เพราะประชาชนในชุมชนจะรู้ในเรื่องต่าง ๆ เป็นอย่างดี แต่บางกรณีต้องอาศัยการสนับสนุนจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เช่น การออกกฎหมายรองรับสิทธิชุมชน เป็นต้น

๘.๓.๓ ข้อเสนอแนะต่องานวิจัยครั้งต่อไป

ข้อค้นพบประการหนึ่งในงานวิจัยเรื่องนี้ คือ ความเข้มแข็งของชุมชนไม่ได้เกิดจากโครงสร้างภายในชุมชนเพียงอย่างเดียว แต่ขึ้นอยู่กับ การเชื่อมโยงกับอำนาจภายนอกด้วย โดยเฉพาะประเด็นการวิจัยที่น่าสนใจ คือ การนำแนวคิดการจัดการทรัพยากรร่วม (co-management) มาอธิบายการทำงานร่วมกันระหว่างหน่วยงานของรัฐและชุมชน โดยเฉพาะการจัดการทรัพยากรร่วม

บรรณานุกรม

- กนกศักดิ์ แก้วเทพ. (๒๕๔๒). **วิพากษ์ทุนนิยมไทยทัศนะจากกระแสหลัก**. กรุงเทพฯ : บริษัทเอดีสันเพรส โปรดักส์ จำกัด.
- กฤษฎา บุญชัย. (๒๕๔๒). “ประชาสังคม : พื้นที่สาธารณะของฉันทัน (ประชาชน) ที่จะจัดการกันเอง” ใน โอภาส ปัญญา (บรรณาธิการ) **ประชาสังคมคนรากหญ้า ขบวนการคนกล้า สร้างบ้าน วันใหม่ ประสบการณ์จริง จากชุมชนเข้มแข็งระดับตำบล ๔ ภาค**. กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, ๒๕๔๒.
- กรมโยธาธิการและผังเมือง. (๒๕๕-). **ผังภาคใต้ ปี พ.ศ.๒๖๐๐ = Southern Thailand regional plan**. กรุงเทพฯ : กรมโยธาธิการและผังเมือง กระทรวงมหาดไทย.
- กัลยาณี ปฎิมาพรเทพ. (๒๕๔๘). **การวิจัยและพัฒนาเพื่อแก้ปัญหาชุมชนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น : กรณีศึกษาชุมชนไม้เรียง อำเภอฉวาง จังหวัดนครศรีธรรมราช** ใน **ภูมิปัญญากับการสร้างพลังชุมชน**. กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- กาญจนา แก้วเทพ. (๒๕๒๙). “อุดมการณ์: แนวคิดและการวิเคราะห์” ใน กนกศักดิ์ แก้วเทพ (บรรณาธิการ). **วิธีวิทยาศึกษาสังคมไทย (ชุดที่ ๑)**. กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ๓๓-๘๘.
- กาญจนา แก้วเทพ และสมสุข หินวิมาน. (๒๕๕๑). **สายธารแห่งนักคิดทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองและสื่อสารศึกษา**. กรุงเทพฯ : ภาพพิมพ์.
- กิตติศักดิ์ เจริญสิทธิประเสริฐ. (๒๕๕๑). “ประชาสังคมกับการ (ตาม) แก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม : ข้อสังเกตบางประการ”. ใน **วารสารร่วมพฤษ. ๒๖ (๓) มิถุนายน - กันยายน**, หน้า ๑๔๖-๑๖๖.
- เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์. (๒๕๔๔). **ชุมชนนิยม : ฝ่ายวิกฤตชุมชนล่มสลาย**. กรุงเทพฯ : ชัคเชสมิเดีย.
- โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์. (๒๕๔๔). **ประชาสังคมกับสุขภาพ**. นนทบุรี : สำนักนโยบายและแผนสาธารณสุข.
- ชนัญญา กาญจนรังสีนนท์และคณะ. (๒๕๔๔). **รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการวิจัยและพัฒนา รูปแบบกระบวนการชุมชนและการเชื่อมต่อกับระบบการบริหารการพัฒนาของรัฐ**. กรุงเทพฯ : กรมการพัฒนาชุมชน.
- เชียน ธีระวิทย์. (๒๕๒๓). **สถาปนิกผู้สร้างทฤษฎีการเมืองตะวันตก จากแมคคิอาเวลลีถึงรุสโซ**. กรุงเทพฯ : วิชาการ.
- โคเซอร์, ลิวอิส เอ. (๒๕๓๗). **แนวความคิดทฤษฎีทางสังคมวิทยา ตอน แมกซ์ เวเบอร์**. อังกาบ กอศรีพร (แปล). กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ร่วมกับมูลนิธิโครงการตำรา มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์.
- โคเซอร์, ลิวอิส เอ. (๒๕๓๗). **แนวความคิดทฤษฎีทางสังคมวิทยา ตอน เอมีล เดอร์ไคม์**. อังกาบ กอศรีพร (แปล). กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ร่วมกับมูลนิธิโครงการตำรา มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์.

- จักกั แสงชัย. (๒๕๔๓). “Environment Actors in Thailand ตัวแสดงทางสิ่งแวดล้อมในประเทศไทย. **วารสารพัฒนบริหารศาสตร์**. ๔๐ (๓) ๒๕๔๓, ๔๗-๗๓.
- จักร พันธุ์ชูเพชร. (๒๕๕๒). **รัฐศาสตร์**. พิมพ์ครั้งที่ ๖. พิษณุโลก : PUNCH GROUP.
- จักรกฤษณ์ นรนิติผดุงการ. (๒๕๑๕). **บุคคลชั้นนำ โครงสร้างอำนาจ และการเมืองในชุมชนไทย**. นครหลวง: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- จามรี เชียงทอง. (๒๕๔๖). **วิวัฒนาการของประชาสังคมในประเทศไทย**. กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย.
- จิตติ มงคลชัยอรัญญา . (๒๕๔๐). **การศึกษาชุมชนเพื่อการพัฒนา** . กรุงเทพมหานคร : เอกสารประกอบการเรียนภาควิชาการพัฒนาชุมชน, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- จูรี วิจิตรวาทการ และกนกกาญจน์ อนุแก่นทราย.** (มปป.). **ภาคประชาสังคมกับการบริหารกิจการบ้านเมืองในประเทศไทย**. กรุงเทพฯ: ศูนย์สาธารณประโยชน์และประชาสังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (๒๕๔๗). พิมพ์ครั้งที่ ๕. **วัฒนธรรมไทยกับขบวนการเปลี่ยนแปลงสังคม**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพรพิไล เลิศวิชา. (๒๕๓๗). **วัฒนธรรมหมู่บ้านไทย**. กรุงเทพฯ : สถาบันพัฒนาชนบท มูลนิธิหมู่บ้าน : สร้างสรรค์.
- ชัยนต์ วรธนะภูติ. (๒๕๓๓). “รัฐ การพัฒนาชนบท และการสืบทอดลักษณะความสัมพันธ์ทางสังคมในหมู่บ้านภาคเหนือของไทย”. ใน **รัฐกับหมู่บ้านในไทยศึกษา**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ชนินทร์ วะสีนนท์. (๒๕๔๙). **การจัดสวัสดิการชุมชนของเครือข่ายอินแปง : กลไก การจัดการตนเอง**. สังคมสงเคราะห์ศาสตร์ดุสิตบัณฑิต (การบริหารสังคม) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. (๒๕๔๒). **วาทกรรมการพัฒนา : อำนาจ ความรู้ ความจริง เอกลักษณ์ และความเป็นอื่น**. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยเกริก.
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. (๒๕๔๕) พิมพ์ครั้งที่ ๒. **ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ (New social movement)**. กรุงเทพฯ : วิชาษา.
- ชัยอนันต์ สมุทวณิช. (๒๕๔๔). **จากรัฐชาติสู่รัฐตลาด แนวความคิดเกี่ยวกับรัฐและสังคมในยุคโลกาภิวัตน์**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์บ้านพระอาทิตย์.
- ชัยอนันต์ สมุทวณิช. (๒๕๔๗). **ประชารัฐกับการเปลี่ยนแปลง**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพฯ : สถาบันนโยบายศึกษา.
- ชาติรี เจริญศิริ และคณะ. (๒๕๔๗). **ประชาคมนานกับการจัดการความรู้**. กรุงเทพฯ : สถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคม (สคส.)
- ชาย โพธิ์สิตา. (๒๕๕๐). **ศาสตร์และศิลป์แห่งการวิจัยเชิงคุณภาพ**. (พิมพ์ครั้งที่ ๓) กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- ชื่น ศรีสวัสดิ์. (๒๕๔๕). **การจัดการป่าไม้โดยใช้มิติวัฒนธรรม: กรณีศึกษาป่าชุมชนในจังหวัดอุบลราชธานี**. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ สถาบันราชภัฏอุบลราชธานี.

- ฐิติวัฒน์ นวลละออง. (๒๕๕๐). การวางแผนเพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนในเขตพื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลป่าคอก อำเภอดงหลวง จังหวัดสุพรรณบุรี.
- ณัฐพงศ์ จิตรนิรัตน์. (๒๕๔๔). **ชุมชนศึกษา : การศึกษาชุมชนในยุคหลังสมัยใหม่**. สงขลา : มหาวิทยาลัยทักษิณ.
- ณรงค์ บุญสวยขวัญ. (๒๕๕๒). **การเมืองภาคพลเมือง : บทวิเคราะห์แนวคิดและปฏิบัติการทำทนายอำนาจการเมืองในระบบตัวแทน**. กรุงเทพฯ : ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง.
- ณรงค์ เพชรประเสริฐ. (บรรณาธิการ). (๒๕๔๒). **เศรษฐศาสตร์การเมือง (เพื่อชุมชน) ฉบับที่ ๑๑ “เอ็นจีโอ ๒๐๐๐”**. กรุงเทพฯ : ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง.
- เดวิท แมทธิวส์. (๒๕๔๑). ฐิรุฒิ เสนาคำ (แปลและเรียบเรียง). “จากปัจเจกสู่สาธารณะ : กระบวนการเสริมสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง”. ใน **รวมบทความชุดประชาสังคม**. กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา และกรมการปกครอง, ๑๕๔-๑๖๗.
- ตฤตถ์ นพคุณ. (๒๕๔๔). **ป่าไม้ไทย : บทสรุปอำนาจและผลประโยชน์**. กรุงเทพฯ : สยามศิลป์พริ้นแอนด์แพค.
- ถวิลวดี บุรีกุล. (๒๕๕๒). “แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับประชาสังคม”. ใน **ประมวลสาระชุดวิชาประชาสังคมและชุมชนท้องถิ่น (Civil Society and Local Community) หน่วยที่ ๑**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- ทอฟฟเลอร์, อัลวิน. (๒๕๓๗). **อำนาจใหม่ Power Shift**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. ขุนทอง ลอเสรีวานิช (แปล). กรุงเทพฯ : นานมีบุ๊คส์.
- ทวีศักดิ์ นพเกษร . **วิกฤตสังคมไทย ๒๕๔๐ กับบทบาทวิทยาการกระบวนการเล่มที่ ๑**. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนเพื่อสังคม ธนาคารออมสิน, ๒๕๔๒.
- ทวีศักดิ์ นพเกษร. (๒๕๔๙). **วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ เล่ม ๒**. นครราชสีมา : ชมรมพยาบาลชุมชนแห่งประเทศไทย.
- ทวีศักดิ์ ล้อมลิ้ม ภาณุธรรมสุวรรณ อติศร ศักดิ์สูง และณัฐพงศ์ จิตรนิรัตน์. (๒๕๔๔). **รายงานการวิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมของกลุ่มประชาคมในการพัฒนาท้องถิ่นของสงขลา**. ทุนอุดหนุนงบประมาณแผ่นดินจากมหาวิทยาลัยทักษิณ.
- ทานาเบ, ชิเกฮารุ. (๒๕๕๑). **ชุมชนกับการปกครองชีวญาณ: กลุ่มผู้ติดเชื่อเอชไอวี**. ในภาคเหนือของประเทศไทย. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- เทอดศักดิ์ ประชาภิบาล. (๒๕๒๗). “แนวความคิดเรื่องระบบความคิด หรือ อุดมการณ์ (ideology)” ใน **วารสารเศรษฐศาสตร์การเมือง**. ๓(๔) เมษายน-มิถุนายน. ๔๐-๖๓.
- ธนู แบนเนียน. (๒๕๕๑). “การพัฒนาการจัดการทรัพยากรเชิงสถาบัน กรณีศึกษา: การจัดการป่าชายเลนและทรัพยากรชายฝั่งอ่าวพังงาโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน”. ใน **ระวี ถาวร นิตยา เมี้ยนมิตร และรังสรรค์ เกตุอื้ออ (บรรณาธิการ)**. **ป่าชุมชน: กระบวนการเรียนรู้ในการจัดการทรัพยากรอย่างมีส่วนร่วมของสังคมไทย**. โครงการความร่วมมือด้านการพัฒนาประเทศเดนมาร์ก (DANIDA).
- ธเนศวร์ เจริญเมือง. (๒๕๓๙). **เชียงใหม่ ๗๐๐ ปี : การฉลองวันเกิดเมือง, การพัฒนาเมืองกับการปกครองท้องถิ่น**. โครงการศึกษาการปกครองท้องถิ่น คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ธีรยุทธ บุญมี. (๒๕๓๖). **สังคมเข้มแข็ง**. กรุงเทพฯ : วิทยุชน.

- ธีรยุทธ บุญมี. (๒๕๔๗). **ประชาสังคม**. กรุงเทพฯ : สายธาร.
- ธีรยุทธ บุญมี. (๒๕๕๑). **มิเชล ฟูโกต์ (Michel Foucault)**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์วิภาษา.
- นครินทร์ อาสะไวย์. (๒๕๕๑). **เรื่องเล่าของ “คนป่าคลอก” ท่ามกลางกระแสคลื่นที่โหมกระหน่ำ**.
สงขลา : ชานเมืองการพิมพ์.
- นพวรรณ สิริเวชกุล. (๒๕๓๖). “ชนมุสลิมกับการอนุรักษ์ป่าชายเลน”. **สยามอารยะ** ๒ (๗) มีนาคม ๒๕๓๖: หน้า ๑๒๔-๑๒๗/
- นพรัตน์ บำรุงรักษ์. (๒๕๔๒). “ป่าชายเลนในภาคใต้”. ใน **สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่ม ๙**.
กรุงเทพฯ : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.
- นภาพรณ หะวานนท์ และคณะ. (มปป.). “ชุมชนกับรัฐ : ศึกษากรณีความร่วมมือระหว่างชุมชนกับรัฐ”. ใน **ทฤษฎีฐานรากในเรื่องความเข้มแข็งของชุมชน**. โครงการปริญญาเอกพัฒนศึกษาศาสตร์บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- นลินี ตัสฎูนิตย์ และ สุไลพร ชลวิไล. (๒๕๔๔). “ประสบการณ์การต่อสู้ของชาวลุ่มน้ำมูล กรณีศึกษาเขื่อนปากมูลและเขื่อนราษีไศล”. ใน **ลูกชิ้นสู้ : ขบวนการประชาชนร่วมสมัย**. ผาสุก พงษ์ไพจิตร (บรรณาธิการ). กรุงเทพฯ : สำนักงานสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (๒๕๔๖). “วัฒนธรรมรัฐไร้สังคม” **มติชนสุดสัปดาห์**. ๒๓ (๑๑๙๑). ๑๓-๑๙ มิถุนายน : ๓๔.
- นิวัติ เรืองพานิช. (๒๕๔๘). **ป่าและการป่าไม้ในประเทศไทย**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ศูนย์ส่งเสริมวิชาการ.
- บุญเพลง บ้านบางพูน (นามแฝง). (๒๕๒๗). **ศรัทธาพลังชุมชน**. กรุงเทพฯ : สภาคาทอติกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา.
- บทนำ. (๒๕๔๑). “ประมงพื้นบ้านภาคใต้ – วิฤติ”. **วารสารทักษิณคดี**. ๕ (๑) : ๒๑.
- บำเพ็ญ เขียวหวาน. (มปป.). **การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการฟื้นฟูทรัพยากรชายฝั่งโดยองค์กรพัฒนาเอกชน กรณีโครงการอันดามัน (ARR)**. นนทบุรี : มสธ.
- ประภาส ปันตบแต่ง. (๒๕๔๗). “ความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนกับรัฐบาล ชาวประมงพื้นบ้านอำเภอเกาะยาว จังหวัดพังงา ภาคใต้ของประเทศไทย”. ใน **เกลนดา โลเปซ วุย และ ฉันทนา บรรพศิริโชติ (บรรณาธิการ).** **ประชาสรรค์สร้าง การพัวพันกับรัฐในชุมชนท้องถิ่นในประเทศฟิลิปปินส์และไทย**, กรุงเทพฯ : ศูนย์ศึกษาการพัฒนาสังคม คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ประภาส ปันตบแต่ง. (๒๕๕๑). **การขับเคลื่อนนโยบายสาธารณะโดยภาคประชาสังคม**. ค้นเมื่อ ๑๙ ธันวาคม ๒๕๕๑. ค้นจาก www.mpa-rbac.com/download๒.doc.
- ประเวศ วะสี. (๒๕๔๑). **ประชาคมตำบล : ยุทธศาสตร์เพื่อเศรษฐกิจพอเพียง ศิลธรรม และสุขภาพ**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน.
- ปัทมาวดี ชูชุกี และ ชล บุนนาค. (๒๕๕๒). “โครงสร้างอำนาจในการจัดสรรทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของไทย”. ใน **เศรษฐศาสตร์การเมืองและสถาบัน สำนักทำพระจันทร์**. กรุงเทพฯ : โอเพ่นบุ๊กส์. หน้า ๓๐๐-๓๗๑.

- ปิยะฉัตร ปิตะวรรณ. (๒๕๒๖). **ระบบไพร่ในสังคมไทย พ.ศ.๒๔๑๑-๒๔๕๓**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี. (๒๕๔๘). “บทวิเคราะห์ว่าด้วยการสร้างแนวทางการอนุรักษ์ธรรมชาติ”. ใน **การเมืองป่าไม้ไทยในยุคหลังสัมปทาน**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติ.
- พระราชบัญญัติองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ.๒๕๓๗.
- พิทยา สายหู. (๒๕๔๔). **กลไกของสังคม**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พิทยา ว่องกุล. (๒๕๔๐). “ชุมชนชาติไทย : ประชาธิปไตยทางรอดและการพัฒนาที่ยั่งยืน”. ในพิทยา ว่องกุล (บรรณาธิการ). **จุดจบรัฐชาติสู่...ชุมชนชาติไทย**. กรุงเทพฯ : โครงการวิถึทรรศน์, ๑๑๙-๑๔๖.
- พิษณุ สุนทรารักษ์. (๒๕๔๑). “โลกาภิวัตน์และการเรียกร้องให้รัฐกลับมาช่วยสังคมอีกครั้ง (Globalization and the Call for the Return of the State)”. **รัฐศาสตร์สาร**, ๒๐ (๓), ๓๙๑-๔๑๓.
- พีระพิชญ์ ปานภักดี. (๒๕๕๐). รูปแบบการจัดการป่าชายเลนโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน กรณีศึกษาชุมชนบ้านบางโรง.
- พรพรรณ วีระปริยากร. (๒๕๔๓). **การสร้างคุณธรรมของความเป็นพลเมืองในชุมชนไทย**. ปริญญาานิพนธ์ กศ.ด. (พัฒนศึกษาศาสตร์). มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- ไพสิฐ พานิชย์กุล. (๒๕๕๑). “การพัฒนาในเชิงสถาบันเพื่อการจัดการทรัพยากรในประเทศไทย” ใน ระวีถาวร นิตยา เมี้ยนมิตร และรังสรรค์ เกตุอ้อ (บรรณาธิการ). **ป่าชุมชน: กระบวนการเรียนรู้ในการจัดการทรัพยากรอย่างมีส่วนร่วมของสังคมไทย**. โครงการความร่วมมือด้านการพัฒนาประเทศเดนมาร์ก (DANIDA).
- ภีม ภคเมธาวี. (๒๕๔๘). “วิถีและพลังองค์กรการเงินชุมชน” ในเอกสารประกอบการประชุมวิชาการ **ระดับชาติ สาขาสังคมวิทยา ครั้งที่ ๒**. กรุงเทพฯ : สภาวิจัยแห่งชาติ.
- ผาสุก พงษ์ไพจิตร. (๒๕๔๕). **วิถีชีวิต วิถีสู้: ขบวนการประชาชนร่วมสมัย**. เชียงใหม่: ตรัสวิน (ซิลด์เวอร์มบุคส์).
- ผาสุก พงษ์ไพจิตร. (๒๕๔๔) “ว่าด้วยขบวนการทางสังคมและเมืองไทย” ใน **ลุกขึ้นสู้ : ขบวนการประชาชนร่วมสมัย**. กรุงเทพฯ : สำนักงานสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบอเคอร์. (๒๕๔๖). พิมพ์ครั้งที่ ๓ ฉบับเพิ่มเติมและปรับปรุงใหม่. **เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพ**. กรุงเทพฯ : โอเอสพริ้นติ้งเฮาส์ จำกัด.
- ผู้จัดการออนไลน์. ๑๓ ก.พ. ๒๕๔๔. “นาุ้งไวยถูกกลั่นแกล้งผู้ว่าฯ ตอกกลับต้องรักษาป่า. มูลนิธิฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติ. (๒๕๔๘). **การเมืองป่าไม้ไทยยุคหลังสัมปทาน**. กรุงเทพฯ : มูลนิธิฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติ.
- ยุกติ มุกดาวิจิตร. (๒๕๔๘). **อ่าน ‘วัฒนธรรมชุมชน’: วาทศิลป์และการเมืองของชาติพันธุ์นิพนธ์แนววัฒนธรรมชุมชน**. กรุงเทพฯ : ฟ้ายเดียวกัน.

- ยุวดี ตปนียากรและคณะ. (๒๕๔๕). การส่งเสริมเครือข่ายสนับสนุนการมีส่วนร่วมและการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นการศึกษา : สถาพัฒนาหมู่บ้านหนองโก อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม. ค้นเมื่อ ๒๐ เมษายน ๒๕๔๕, จาก http://www.kpi.ac.th/public_files
- โยธิน แสงวดี. (๒๕๓๖). “การสนทนากลุ่ม”. ในพิชิต พิทักษ์เทพสมบัติ (บรรณาธิการ). **ปฏิบัติการเหนือตำรา การวิจัยทางสังคม (Social Research: Beyond Texts)**. กรุงเทพฯ: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- UNEP. (๒๕๔๘). รายงานสถานการณ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เล่มที่ ๑ ป่าชายเลน. UNEP GEF Project in “Reversing Environmental Degradation Trends in the South China Sea and Gulf of Thailand”.
- ระดม วงษ์น้อย. (๒๕๒๖). “แนวคิดเรื่องชนชั้นนำและการศึกษาโครงสร้างอำนาจชุมชน”. **รัฐศาสตร์สาร**. ๙ (๒), หน้า ๑-๔๔.
- รัชณี เกิดสุข. (๒๕๕๓). ยุทธศาสตร์การบริหารจัดการกลุ่มออมทรัพย์อัล-มานะห์. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขายุทธศาสตร์การพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏภูเก็ต.
- รัตนา โตสกุล. (๒๕๔๗). **มโนทัศน์เรื่องอำนาจ (The Concept of Power)**. สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ คณะกรรมการสภาวิจัยแห่งชาติ สาขาสังคมวิทยา.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (๒๕๔๙). **พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา ฉบับราชบัณฑิตยสถาน**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน.
- เลิศชาย ศิริชัย. (๒๕๕๑). “ชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดชายแดนภาคใต้สถานการณ์ความรุนแรงในมุมมองมิติชาติพันธุ์สัมพันธ์” เอกสารประกอบการประชุมวิชาการชาตินิยมและพหุวัฒนธรรมระหว่างวันที่ ๒๒-๒๓ ธันวาคม ๒๕๕๑ ณ ศูนย์ประชุมนานาชาติ โรงแรมดิเอ็มเพลส จ. เชียงใหม่. (โรเนียว).
- ลลิตา ฤกษ์สำราญ. (๒๕๒๓). **ฐานอำนาจทางสังคมของอาจารย์และข้าราชการในมหาวิทยาลัยรามคำแหง**. งานวิจัยส่วนบุคคล มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- วัฒนา สุกัญศีล. (๒๕๔๓). “ชุมชนกับการจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำชายฝั่งทะเลในภาคใต้”. ใน อานันท์ กาญจนพันธุ์ (บรรณาธิการ). **พลวัตของชุมชนในการจัดการทรัพยากรสถานการณ์ในประเทศไทย**. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย : ๒๕๑-๖๐๓.
- วัฒนา สุกัญศีล. (๒๕๔๘). **โลกาภิวัตน์ (Globalization)** . สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ คณะกรรมการสภาวิจัยแห่งชาติ สาขาสังคมวิทยา.
- วีรสิทธิ์ สิทธิไตรย์ และมาลี สบายยิ่ง. (๒๕๓๖). “หลักการคัดเลือกสมาชิกในการสนทนากลุ่ม”. ในพิชิต พิทักษ์เทพสมบัติ (บรรณาธิการ). **ปฏิบัติการเหนือตำรา การวิจัยทางสังคม (Social Research: Beyond Texts)**. กรุงเทพฯ: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- วิชัย กาญจนสุวรรณ. (๒๕๔๗). “วัฒนธรรมภาคใต้กับการจัดการความขัดแย้ง” ใน **เอกสารประกอบการประชุมวิชาการสถาบันพระปกเกล้า ครั้งที่ ๖. ประจำปี ๒๕๔๗**. นนทบุรี : สถาบันพระปกเกล้า.
- วิสุทธิ ไบไม้. (๒๕๔๘). **ความหลากหลายทางชีวภาพ วัฒนธรรมและสังคมไทย**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์.

- ศิริพันธ์ ถาวรทวิวงษ์. (๒๕๔๖). **ครอบครัวและเครือญาติ (Family and Kinship)**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. (๒๕๓๗). **สังคมวิทยาชุมชน**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. ขอนแก่น:มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. (๒๕๕๐). **ระเบียบวิธีวิจัยทางสังคมศาสตร์ แนวสู่การศึกษาเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ**. ขอนแก่น:มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. (๒๕๕๑). **หลักการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ การวัด การรวบรวม การจัดการ การวิเคราะห์ และการเขียนรายงาน**. ขอนแก่น:มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. (๒๕๕๑). **การศึกษาสังคมและวัฒนธรรม แนวคิด วิธีวิทยา และทฤษฎี**. ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. (๒๕๕๑). **สังคมไทย : ลักษณะ การเปลี่ยนแปลง และการพัฒนา**. ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- สมศักดิ์ สามัคคีธรรม. (๒๕๕๔). **การสถาปนาอำนาจของผู้ไร้อำนาจ**. กรุงเทพฯ : บริษัท มาดลองคุณ ซีเอสบี จำกัด.
- สนิท อักษรแก้ว. (๒๕๔๒). **ป่าชายเลน-นิเวศวิทยาและการจัดการ**. พิมพ์ครั้งที่ ๓ กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- สนิท สมัครการ. (๒๕๓๙). **มีเงินก็นับว่าน้อง มีทองก็นับว่าพี่ : ระบบครอบครัวและเครือญาติของไทย**. กรุงเทพฯ : สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- สถาบันพระปกเกล้า. (๒๕๔๖). **การประเมินความก้าวหน้าการกระจายอำนาจ กรณีศึกษา ๙ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ**. นนทบุรี : สถาบันพระปกเกล้า.
- สมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ. (๒๕๔๖). **อบต. เทศบาล อบจ. อำนาจของใคร?**. ขอนแก่น : สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- สุธาริน คุณผล. (๒๕๔๑). บทสำรวจ “พื้นที่สาธารณะ”. **รัฐศาสตร์สาร**, ๒๐ (๓). ๑๖๗-๒๑๔.
- สุนีย์ มัลลิกะมาลย์. (๒๕๔๕). **รัฐธรรมนูญกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพิทักษ์รักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุทธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. (๒๕๔๐). “ภูมิปัญญาชาวภาคใต้” ใน **วารสารทักษิณคดี**. ๔๓ (๓) กพ.- กย. ๒๕๔๐. ๒๑-๔๑.
- สุเทพ สุนทรเมสัช (แปล). (๒๕๕๒). “ข้อเท็จจริงทางสังคมคืออะไร (What is a Social Fact)” ใน **ทฤษฎีมานุษยวิทยา พัฒนาการมโนทัศน์พื้นฐานและทฤษฎีทางสังคมวัฒนธรรม เล่ม ๑**. กรุงเทพฯ: ดวงกลมพับลิชชิ่ง. ๒๔๓-๒๖๕.
- สุพัตรา สุภาพ. (๒๕๓๔). **สังคมและวัฒนธรรมไทย : ค่านิยม : ครอบครัว : ศาสนา : ประเพณี**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช.
- สุรพงษ์ ชัยนาม. (๒๕๒๕). “อันโตนิโอ กรัมสกี กับทฤษฎีว่าด้วยการครองความเป็นเจ้า” ในสมบัติ พิมพ์สะอาด (แปล). **ความขัดแย้งของการปฏิวัติ อันโตนิโอ กรัมสกี กับปัญหาของปัญญาชน**. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโกมลคีมทอง.

- เสกสรร ประเสริฐกุล. (๒๕๓๘). “พัฒนาการของความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับสังคมในประเทศไทย : แง่คิดเกี่ยวกับพลวัตทางการเมืองและการพัฒนาประชาธิปไตย” ใน *วิพากษ์สังคมไทย*. กรุงเทพฯ : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย และโครงการวิชาการ สำนักพิมพ์อมรินทร์.
- เสกสรร ประเสริฐกุล. (๒๕๔๘). *การเมืองภาคประชาชนในระบอบประชาธิปไตย*. กรุงเทพฯ : อัมรินทร์ฯ.
- เสนห์ จามริก และคณะ. (๒๕๓๖). *ป่าชุมชนในประเทศไทย: แนวทางการพัฒนา เล่ม ๑ ป่าฝนเขตร้อนกับภาพรวมของป่าชุมชนในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.
- เสนห์ จามริก และคณะ. (๒๕๓๖). *ป่าชุมชนในประเทศไทย: แนวทางการพัฒนา เล่ม ๓ ป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ*. กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.
- สำนักงานพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (มปป.) *ผลการพัฒนาตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๕ (พ.ศ.๒๕๒๕-๒๕๒๙)*. กรุงเทพฯ : สำนักงานพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
- สำนักงานพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (มปป.) *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๗ (พ.ศ.๒๕๓๕-๒๕๓๙)*. กรุงเทพฯ : สำนักงานพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
- สำนักงานพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (๒๕๔๐) *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๘ (พ.ศ.๒๕๔๐ -๒๕๔๔)*. กรุงเทพฯ : สำนักงานพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
- สำนักงานพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (๒๕๕๐) *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๐ (พ.ศ.๒๕๕๐ -๒๕๕๔)*. กรุงเทพฯ : สำนักงานพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
- สำนักจัดการที่ดินป่าไม้ กรมป่าไม้. (๒๕๕๓). *เนื้อที่ป่าไม้ พ.ศ. ๒๕๐๔-๒๕๕๑*. ค้นเมื่อ ๒๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔. จาก <http://web๒.forest.go.th/stat/stat๕๑/ตาราง๑.pdf>
- สำนักจัดการที่ดินป่าไม้. (๒๕๕๓). *เนื้อที่ป่าไม้ พ.ศ. ๒๕๑๖-๒๕๕๒*. ค้นเมื่อ ๒๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔. จาก <http://web๒.forest.go.th/stat/stat๕๒/ตาราง๑.htm>.
- องค์กรความร่วมมือเพื่อการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติอันดามัน. (มปป.). *เครื่องมือประมงที่ทำลายทรัพยากรชายฝั่ง*. สืบค้นเมื่อวันที่ ๓๑ มีนาคม ๒๕๕๕. จาก <http://www.wetlandthai.org/data/gear.html>.
- องค์การบริหารส่วนตำบลป่าคอก. (๒๕๕๒). ค้นเมื่อ ๑๘ กันยายน ๒๕๕๒, จาก <http://www.paklok.go.th/index.php?options=content&mode=cate&id=๑&pages=๒>.
- องค์การบริหารส่วนตำบลป่าคอก. *แผนพัฒนาสามปี พ.ศ.๒๕๕๓-๒๕๕๕*. (เอกสารโรเนียว)
- องค์การบริหารส่วนตำบลป่าคอก. *โครงการขับเคลื่อนพลังชุมชนท้องถิ่นสู่เครือข่ายตำบลน่าอยู่ “วิถีป่าคอก ตำบลป่าคอก อำเภอถลาง จังหวัดภูเก็ต (เอกสารโรเนียว)*.
- อมรา พงศาพิชญ์. (๒๕๔๙). *พิมพ์ครั้งที่ ๕. ความหลากหลายทางวัฒนธรรม (กระบวนทัศน์และบทบาทในประชาสังคม)*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อนุชาติ พวงสำลี และคณะ. (๒๕๔๕). *การตอบสนองต่อภาวะวิกฤติเศรษฐกิจของประชาสังคมไทย*. กรุงเทพฯ : วศินการพิมพ์.

- อเนก เหล่าธรรมทัศน์. (๒๕๔๓). เหตุอยู่ที่ท้องถิ่น : ปัญหาการเมืองการปกครองที่ระดับชาติอันเนื่องมาจากการปกครองท้องถิ่นที่ไม่เพียงพอ. กรุงเทพฯ : บพิธการพิมพ์.
- อเนก เหล่าธรรมทัศน์. (๒๕๔๕). พิมพ์ครั้งที่ ๓. การเมืองของพลเมือง : สู้สหสวรรคใหม่. กรุงเทพฯ : โครงการจัดพิมพ์คบไฟ.
- อาคม เดชทองคำ. (๒๕๔๓). หัวเขือกัวชน. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. (๒๕๓๘). วัฒนธรรมกับการพัฒนา: มิติของพลังที่สร้างสรรค์. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์ (บรรณาธิการ). (๒๕๔๒). การวิจัยในมิติวัฒนธรรม. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. (๒๕๔๓). “สถานภาพการวิจัยชุมชนกับการจัดการทรัพยากร : บทสังเคราะห์ผลของการศึกษา”. ใน อานันท์ กาญจนพันธุ์ (บรรณาธิการ). **พลวัตของชุมชนในการจัดการทรัพยากรกระบวนทัศน์และนโยบาย**. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๓ - ๒๔.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. (๒๕๔๔). **วิธีคิดเชิงซ้อนในการวิจัยชุมชน**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. (๒๕๔๔). **มิติชุมชน: วิธีคิดท้องถิ่นว่าด้วยสิทธิ อำนาจ และการจัดการทรัพยากร**. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. (๒๕๔๙). **วัฒนธรรมทางเศรษฐกิจในเศรษฐกิจไร้วัฒนธรรม**. กรุงเทพฯ : โครงการจัดพิมพ์คบไฟ.
- อุทัย ดุลยเกษม และอรศรี งามวิทยาพงศ์. (๒๕๔๐). **ระบบการศึกษากับชุมชน : กรอบความคิดและข้อเสนอเพื่อการศึกษาวิจัย**. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- เอกวิทย์ มณีธร. (๒๕๕๒). **รัฐศาสตร์**. กรุงเทพฯ : เอ็ม ที เฟลส.
- เฮิร์ช, ฟิลิป. (๒๕๓๓). “หมู่บ้านสู่รัฐ-รัฐสู่หมู่บ้าน” ในรัฐกับหมู่บ้านในไทยศึกษา. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๑๑๒-๑๔๐.
- Ahrne, Goran. (1994). **Social Organization: Interaction Inside, Outside and Between Organization**. USA. SAGE Publications Ltd.
- Atlee, John S. and Atlee, Tom. (2553). **Democracy: A Social Power Analysis**. Retrieved July 27, 2010, from http://www.co-intelligence.org/CIPO_democSocPwrAnal.html.
- Banjong Na-sae. (2002). **Community Based Natural Resource Management: Case Studies from Southern Traditional Fisher folk Communities**. Songkhla: Project of Coastal Zone Management through Community Organizations and Networks in Southern Thailand.
- Betts, Christopher. (1993). **Jean-Jacques Rousseau : Discourse on political economy and the social contract**. UK. : Oxford University Press.
- Bruyn. Severyn T. (2005). **A civil republic : beyond capitalism and nationalism**. USA. : Kumarian Press, Inc.
- Chambers, Simone and Kopstein, Jeffrey. (2008). “Civil Society and the State” in **The Oxford Handbook of Political Theory**, Edited by John S. Dryzek, Bonnie Honig and Anne Phillops, Great Britain: Oxford University Press.

- Dowding, Keith. (1996). **Concept in The Social Science**. UK.: Open University Press.
- Guan, Lee Hock. (2004). "Introduction : Civil Society in Southeast Asia" **Civil society in Southeast Asia**. Lee Hock Guan (edited). Singapore: ISEAS.
- French, John R.P., Jr. and Raven, Bertram. (1968). "The Bases of Social Power" in **Group Dynamics Research and Theory**. 3rd Edition. Edited by Carwright, Dorwin and Zander, Alvin. New York: Harper & Row, Publishers.
- Hannanh, Joseph. (2007). Local Non-Government Organization in Vietnam : Development, Civil Society and State –Society Relation. Ph.D.Dissertation, University of Washington. In Carlye A. Thayer. (2009). Vietnam and the Challenge of Political Civil Society. **Contemporary Asia**. 31 (1), 1-27.
- Henderson, A.M. and Parsons, Talcott. (1947). **Max Weber : The Theory of Social and Economic Organization**. New York : Oxford University Press.
- Hindess, Barry. (1996). **Discourses of Power from Hobbes to Foucault**. UK.: Blackwell Publishers Ltd.
- Hindess, Barry and Helliwell, Christine. (1999). "Power" in **Sociology Issues and Debates**, Edited by Steve Taylor. UK : Macmillan Press Ltd.
- Huntington, Sam. (1968). **Political Order in Changing Societies**. New Haven and London: Yale University Press.
- Kaldor, Mary. (2003). Civil Society and Accountability. **Journal of Human Development**. 4(1), 1-27.
- Lawis, Laurie. (2005). The Civil Society Sector : A review of critical issues and research agenda for organizational communication scholars. **Journal of Management communication Quarterly**. 19 (2), 238-267.
- Mann, M. (1986). **The Sources of Social Power, Vol. 1, A History of Power from the Beginning to AD 1760**. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mitsuo, Nakamura. (2001). "introduction" **Islam and civil society in Southeast Asia** / edited by Nakamura Mitsuo, Sharon Siddique and Omar Farouk Bajunid. Singapore : Seng Lee Press Pte Ltd.
- Nickerson, D.J. (Ed.). (1998). **Community-based Fisheries Management in Phangnga Bay, Thailand**. Proceeding of the National Workshop on Community-based Fisheries Management organized by the Department of Fisheries of Thailand, FAO and the Bay of Bengal Programme, Thailand, 14-16 February 1996. FAO Regional Office for Asia and The Pacific, Bangkok, Thailand.
- Olsen. Marvin E. (1968). **The Process of Social Organization**. USA. : Holt, Rinehart and Winton, Inc.
- Olsen, Marvin E. (1991). **Societal dynamics : exploring macrosociology**. USA. : Prentic-Hall, Inc.
- Polsby, Nelson W. (1963). **Community Power & Political Theory**. USA. : Yale University Press.
- Raven, Bertram; Schwarzwald, Joseph and Koslowsky, Meni. 1998. "Conceptualizing and Measuring a Power/Interaction Model of Interpersonal Influence". **Journal of Applied Social Psychology**. 28 (4), 307-332.
- Ruffin, M.Holt and Danial C.Waugh (edited). (1999). **Civil Society in Central Asia**. USA. : The Central for Civil Society International.
- Sanit Aksornkoe. (1993). **Ecology and Management of Mangroves**. Bangkok: The International Union for Conservation of Nature and Natural Resource (IUCN).

- Somsak Srisontisuk. (2003). "Village Civil Society : "A Solution for Ban Khum Community Problems (Tambon Ku Muang, Maha Chanachai District, Yasothon Province)" in Sakurai Yoshihide and Somsak Srisontisuk (edited). **Regional Development in Northeast Thailand and the Formation of Thai Civil Society**. Khon Kaen : Khon Kaen University.
- Sukhumvit Saiyasopon. (2008). "Civil Society Process toward Housing Development for Low Income People, Mueng Municipality, Kalasin Province, Thailand" in Sakurai Yoshihide and Somsak Srisontisuk (edited). **Civil Society Movement and Development in Northeast Thailand**. Khon Kaen : Khon Kaen University.
- Suzuki, Noriyuki. (2003). "Resent Development and Formation of Civil Society in Northeast Thailand: Case Study of Two Sub-districts" in Sakurai Yoshihide and Somsak Srisontisuk (edited). **Regional Development in Northeast Thailand and the Formation of Thai Civil Society**. Khon Kaen : Khon Kaen University.
- Suzuki, Noriyuki and Keeratiporn Sritanyarat. (2008). "The Study of Village Civil Society (Prachakhom) as the Foundation for the Emergence of Civil Society Movement and Development in Northeast Thailand" in **Civil Society Movement and Development in Northeast Thailand**. Noriyuki Suzuki and Somsak Srisontisuk (edited). Khon Kaen : Khon Kaen University.
- Thomas, D.A.Lloyd. (1998). **Lock on Government**. Uk.: Routledge.
- Western, David and Wright, R. Michael. (1994). "The Background to Community-based Conservation" in Western, David and Wright, R. Michael, (edited) : Strum, Shirley C., associate editor. **Natural Connections Perspective in Community-based Conservation**. USA.: Island Press.
- Wirat Kamsrichan. (2001). **Civic-Minded in the Context of Thai Civil Society**. Ed.D (Population Education). Mahidol University.
- Yasuyaki, Sato. (2003). "The General Viewing of Theories on Civil Society" in **Regional Development in Northeast Thailand and the Formation of Thai Civil Society**. Sakurai Yoshihide and Somsak Srisontisuk (edited). Khon Kaen : Khon Kaen University.

ภาคผนวก

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

แนวทางการสัมภาษณ์ (Interview Guideline) และแนวคำถามการสนทนา (Discussion)

วัตถุประสงค์ของการสัมภาษณ์และการสนทนา

- เพื่อศึกษาลักษณะอำนาจทางสังคมของชุมชนในการจัดการป่าชายเลน
- เพื่อวิเคราะห์กระบวนการสร้างอำนาจทางสังคมของชุมชนในการจัดการป่าชายเลน
- เพื่อวิเคราะห์ผลลัพธ์การสร้างอำนาจทางสังคมของชุมชนในการจัดการป่าชายเลน

กลุ่มเป้าหมายของการสัมภาษณ์ และการสนทนา

- กลุ่มผู้นำที่เป็นทางการในชุมชน ได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และส.อบต.
- กลุ่มผู้นำที่ไม่เป็นทางการในชุมชน ได้แก่ ผู้นำศาสนา ผู้สูงอายุ ปราชญ์ชาวบ้านหรือผู้รู้
- กลุ่มแกนนำ
- กลุ่มประชาชนในชุมชน
- องค์กรภายนอกชุมชน ที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชายเลนของชุมชน ได้แก่ หน่วยงานราชการ องค์กรเอกชน สถาบันการศึกษา องค์กรพัฒนาเอกชน และองค์กรสื่อมวลชน

ประเด็นสัมภาษณ์และการสนทนา ประกอบด้วย

- บทบาทขององค์กรทางสังคมภายในชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชายเลน ได้แก่ เครือญาติ กลุ่มทางสังคม สถาบันศาสนา (วัด มัสยิด) โรงเรียน พิธีกรรม และ อบต.
- บทบาทขององค์กรทางสังคมภายนอกชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชายเลนของชุมชน ได้แก่ หน่วยงานของรัฐ องค์กรเอกชน สถาบันการศึกษา องค์กรพัฒนาเอกชน (NGO) และองค์กรสื่อมวลชน
- กระบวนการสร้างอำนาจทางสังคมของชุมชนในการจัดการป่าชายเลน ได้แก่ วิถีดำรงชีพ การตระหนัก การเคลื่อนไหวทางสังคม การสร้างความมั่นคงให้กับสมาชิก และการพัฒนาสู่ความเป็นสถาบัน
- ผลลัพธ์การสร้างอำนาจทางสังคมในการจัดการป่าชายเลนที่มีต่อประชาชนในชุมชน

วัตถุประสงค์ข้อที่ ๑ ลักษณะอำนาจทางสังคมของชุมชนที่ใช้ในการจัดการปายายเลน

ประเด็น	แนวทางการสัมภาษณ์	ผู้ให้ข้อมูลหลัก
องค์กรทางสังคมภายในชุมชน		
เครือข่าย	<ol style="list-style-type: none"> ๑. ชุมชนมีประวัติความเป็นมาอย่างไร ๒. ตระกูลใดที่เริ่มเข้ามาเมื่อก่อตั้งหมู่บ้าน ๓. ตระกูลใดมีอยู่มากในชุมชน ในปัจจุบัน ๔. ตระกูลใดที่มีบทบาทในชุมชนในอดีต และปัจจุบัน มีบทบาทด้านใดบ้าง ๕. ตระกูลเหล่านี้เข้ามาเกี่ยวข้องกับจัดการปายายเลนหรือไม่ อย่างไร ๖. ทำไมตระกูลเหล่านี้เข้ามามีบทบาทในการจัดการปายายเลน และมีบทบาทอย่างไรบ้าง 	<ul style="list-style-type: none"> - กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน - ผู้อาวุโสในชุมชน - ปราชญ์ชาวบ้าน
กลุ่มทางสังคม	<ol style="list-style-type: none"> 1. ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันประชาชนในชุมชนมีการรวมกลุ่มกันทำงานในชุมชน ลักษณะใดบ้าง 2. กลุ่มเหล่านี้มีความเป็นมาอย่างไร ทำไมจึงมีการก่อตั้ง 3. ใครเป็นผู้ก่อตั้ง รวมทั้งผู้ที่มีบทบาทในการก่อตั้งกลุ่มเหล่านี้ทั้งภายในและภายนอกชุมชน 4. มีกลุ่มอะไรบ้างที่ยังคงมีบทบาทต่อชุมชนต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน และมีบทบาทอย่างไรบ้าง 5. ทำไมกลุ่มเหล่านั้นยังคงมีบทบาทต่อชุมชน 6. กลุ่มเหล่านี้มีบทบาทต่อการจัดการปายายเลนหรือไม่และอย่างไร 7. กลุ่มเหล่านี้มีพัฒนาการในบทบาทต่อการจัดการปายายเลนอย่างไรบ้าง 8. ใครหรือหน่วยงานใดเข้ามาเกี่ยวข้องในกระบวนการจัดตั้งและดำเนินงานของกลุ่มเหล่านี้ และอย่างไร 	<ul style="list-style-type: none"> - กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน - ผู้สูงอาวุโสในชุมชน - ปราชญ์ชาวบ้าน - ผู้นำและสมาชิกกลุ่ม

ประเด็น	แนวทางการสัมภาษณ์	ผู้ให้ข้อมูลหลัก
วัด	๑. วัดแห่งนี้มีประวัติความเป็นมาอย่างไร ๒. ในอดีตวัดแห่งนี้มีบทบาทต่อชุมชนอย่างไรบ้าง และในปัจจุบันวัดแห่งนี้มีบทบาทต่อชุมชนอย่างไร ๓. บทบาทของวัดในปัจจุบัน มีการเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตอย่างไรบ้าง ทำไมถึงเป็นเช่นนั้น ๔. ประชาชนในชุมชนนิยมไปทำบุญกันที่วัดบ่อยแค่ไหน ช่วงเวลาใดบ้าง ๕. ในปัจจุบันประชาชนในชุมชนนิยมไปทำอะไรที่วัด เมื่อไหร่ ๖. ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน วัดมีบทบาทต่อการจัดการป้าชายเลนของชุมชนอย่างไร ๗. พระที่วัดมีการกล่าวถึงป้าชายเลนหรือไม่ เมื่อใดและอย่างไร ๘. พุทธศาสนามีคำสอนเกี่ยวกับธรรมชาติอย่างไร ชุมชนได้นำคำสอนเหล่านี้มาใช้ในการจัดการป้าชายเลนหรือไม่ อย่างไร	- ผู้ใหญ่บ้าน - ผู้อาวุโส
มัสยิด	๑. ประชาชนในชุมชนนิยมไปมัสยิดกันในวันใด ช่วงเวลาใด ๒. ประชาชนในชุมชนไปทำอะไรที่มัสยิด ๓. ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน มัสยิดมีบทบาทต่อชุมชนอย่างไร ๔. มัสยิดมีบทบาทในการจัดการป้าชายเลนอย่างไร	- โต๊ะอิหม่าม
โรงเรียน	๑. โรงเรียนมีความเป็นมาอย่างไร ๒. โรงเรียนมีความสัมพันธ์กับชุมชนอย่างไรบ้าง ๓. โรงเรียนมีบทบาทในการจัดการป้าชายเลนของชุมชนอย่างไร ๔. โรงเรียนมีบทบาทในการจัดการป้าชายเลนของกลุ่มในชุมชนอย่างไรบ้าง	- ผู้บริหาร/ครู ผู้รับผิดชอบของโรงเรียน - ผู้นำกลุ่มเยาวชน
พิธีกรรม	๑. ตั้งแต่อดีตเป็นต้นมา ชุมชนมีพิธีกรรมที่สำคัญอะไรบ้าง และเกี่ยวข้องกับเรื่องอะไร ๒. มีพิธีกรรมอะไรบ้างที่มีบทบาทสำคัญในการจัดการป้าชายเลน ๓. มีพิธีกรรมใดบ้างที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป้าชายเลนที่หายไป และยังคงอยู่ถึงปัจจุบัน เพราะอะไร ๔. พิธีกรรมเหล่านี้มีส่วนช่วยในการจัดการป้าชายเลนของชุมชนอย่างไรบ้าง ๕. ประชาชนในชุมชนยังคงเข้าร่วมพิธี หรือมีความเชื่อในพิธีกรรมเหล่านี้หรือไม่อย่างไร	- กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน - ผู้นำศาสนา - ผู้อาวุโส - ประชาชนชาวบ้าน

ประเด็น	แนวทางการสัมภาษณ์	ผู้ให้ข้อมูลหลัก
องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.)	๑. อบต.มีกระบวนการทำงานกับชุมชนอย่างไร ๒. อบต. มีบทบาทในการจัดการป่าชายเลนอย่างไรบ้าง ๓. อบต. ได้เข้าไปสนับสนุนการทำงานของกลุ่มทางสังคมของชุมชนในการจัดการป่าชายเลนหรือไม่ อย่างไร ๔. ประชาชนและกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชนตอบรับการทำงานของ อบต.อย่างไร ๕. การทำงานของ อบต.ส่งผลต่อชุมชน และการจัดการป่าชายเลนของชุมชนอย่างไรบ้าง	- นายก อบต. - ส.อบต. - ผู้นำกลุ่ม
องค์กรภายนอกชุมชน		
หน่วยงานของรัฐ	๑. หน่วยงานของท่านมีอำนาจหน้าที่ต่อชุมชนอย่างไรบ้าง ๒. หน่วยงานของท่านมีบทบาทในการจัดการป่าชายเลนอย่างไร ๓. ที่ผ่านมามีหน่วยงานของท่านเข้าไปเกี่ยวข้องกับจัดการป่าชายเลนในพื้นที่รับผิดชอบอย่างไรบ้าง ๔. ที่ผ่านมามีประชาชนมีการตอบรับบทบาทของหน่วยงานของท่านเข้าไปเกี่ยวข้องกับการทำงานของชุมชนและการจัดการป่าชายเลนของชุมชนอย่างไร ๕. หน่วยงานของท่านมีการปรับบทบาทในการทำงานต่อชุมชนอย่างไรบ้าง ทำไมต้องปรับบทบาทและทำอย่างไร ๖. การปรับเปลี่ยนบทบาทของท่านส่งผลต่อการทำงานของชุมชนอย่างไร	- เจ้าหน้าที่กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง - ประมงอำเภอ
องค์กรธุรกิจ	๑. ทำไมองค์กรของท่านเข้ามาเกี่ยวข้องกับชุมชน ๒. องค์กรของท่านเข้ามามีบทบาทต่อชุมชนในด้านใดอย่างไร ๓. องค์กรธุรกิจมีบทบาทต่อการจัดการป่าชายเลนของชุมชนเมื่อใด และมีกระบวนการทำงานกับชุมชนอย่างไร ๔. การตอบรับของประชาชนในชุมชนเป็นอย่างไร ๕. ทำไมชุมชนจึงให้การตอบรับเข้ามามีบทบาทขององค์กรธุรกิจ ๖. การทำงานขององค์กรธุรกิจส่งผลต่อชุมชน และการจัดการป่าชายเลนของชุมชนอย่างไรบ้าง	- เจ้าหน้าที่โครงการ ๘๔ ตำบลวิถีพอเพียง บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน)

ประเด็น	แนวทางการสัมภาษณ์	ผู้ให้ข้อมูลหลัก
องค์กรสื่อมวลชน	<ol style="list-style-type: none"> ๑. ทำไมสื่อมวลชนจึงเข้ามามีบทบาทต่อชุมชน ๒. ที่ผ่านมามีสื่อมวลชนประเภทใด และระดับใดบ้างที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับชุมชน ๓. สื่อมวลชนเข้าไปมีบทบาทในการจัดการป่าชายเลนของชุมชนอย่างไร ตั้งแต่เมื่อใด ๔. ชุมชนมีการตอบรับการเข้าไปมีบทบาทของสื่อมวลชนอย่างไรบ้าง ๕. ทำไมชุมชนตอบรับการเข้ามามีบทบาทของสื่อมวลชน ๖. การเข้าไปมีบทบาทของสื่อมวลชนส่งผลต่อชุมชน และการจัดการป่าชายเลนของชุมชนอย่างไร 	<ul style="list-style-type: none"> - สื่อมวลชนในท้องถิ่น และในระดับชาติที่เคยนำเสนอเรื่องราวของชุมชน - ผู้นำกลุ่ม
สถาบันการศึกษา	<ol style="list-style-type: none"> ๑. ทำไมสถาบันการศึกษาจึงเข้ามามีบทบาทต่อชุมชนและการจัดการป่าชายเลนของชุมชน ๒. สถาบันการศึกษาใดเข้ามามีบทบาทต่อชุมชน และการจัดการป่าชายเลนของชุมชน ๓. สถาบันศึกษามีบทบาทต่อชุมชนและการจัดการป่าชายเลนของชุมชนตั้งแต่เมื่อใด มีกระบวนการทำงานอย่างไร และลักษณะใด ๔. การตอบรับของประชาชนในชุมชนเป็นอย่างไร ๕. ทำไมชุมชนตอบรับการมีบทบาทของสถาบันการศึกษา ๖. บทบาทของสถาบันการศึกษาส่งผลต่อชุมชน และการจัดการป่าชายเลนของชุมชนอย่างไรบ้าง 	<ul style="list-style-type: none"> - นักวิชาการที่เคยทำวิจัยในพื้นที่ - ผู้นำกลุ่ม
องค์กรพัฒนาเอกชน (NGO)	<ol style="list-style-type: none"> ๑. ทำไมถึงเข้ามาเกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชายเลนของชุมชน ๒. หน่วยงานของท่านเข้ามาเกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชายเลนของชุมชนตั้งแต่เมื่อใด เกี่ยวข้องอย่างไร ๓. หน่วยงานของท่านเข้ามาเกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชายเลนของชุมชนอย่างไรบ้าง ๔. การตอบรับของประชาชนในชุมชนเป็นอย่างไร ๕. ส่งผลต่อชุมชน และการจัดการป่าชายเลนของชุมชนอย่างไรบ้าง 	<ul style="list-style-type: none"> - นักพัฒนาองค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรความร่วมมือฯ (ARR) - ผู้นำกลุ่ม

แนวทางการสัมภาษณ์ และแนวคำถามสำหรับสนทนากลุ่มย่อย ชุดที่ ๒
วัตถุประสงค์ข้อที่ ๒ กระบวนการสร้างอำนาจทางสังคมของชุมชนที่ใช้ในการจัดการป่าชายเลน

ประเด็น	แนวทางการสัมภาษณ์ และแนวคำถาม	ผู้ให้ข้อมูลหลัก
วิกฤติดำรงชีพ	๑. ความเป็นมาของปัญหาป่าชายเลนที่ชุมชนประสบปัญหา ๒. ผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อประชาชนในชุมชน ๓. ทำไมถึงรู้สึกได้ว่ากำลังได้รับผลกระทบ ๔. ทำอย่างไรถึงทำให้คนในชุมชนตระหนักต่อปัญหาที่เกิดขึ้นและมาร่วมกันแก้ไขปัญหาด้วยตนเอง ๕. ใคร หรืออะไรมีส่วนสำคัญในการสร้างความตระหนักให้กับประชาชน	กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้นำศาสนา ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำกลุ่ม
การก่อตัวของประชาชนในพื้นที่สาธารณะ	๑. ประชาชนในชุมชนเกิดความรู้สึกกันว่าปัญหาป่าชายเลนเป็นปัญหาที่คนในชุมชนได้รับผลกระทบร่วมกัน ในระดับใด ๒. ชุมชนมีกระบวนการอย่างไร จึงทำให้คนในชุมชนเกิดสำนึกร่วมกันถึงปัญหาของป่าชายเลน ๓. อะไรเป็นสำนึกร่วมกันของคนในชุมชน	กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้นำศาสนา ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำกลุ่ม
การเคลื่อนไหวทางสังคม	๑. กลุ่มใดที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชายเลนของชุมชนเกิดขึ้นก่อนในชุมชน ๒. ทำไมจึงเกิดกลุ่มเหล่านี้ขึ้น ๓. กลุ่มเหล่านี้มีการรวมตัวกันอย่างไร ๔. มีการเชื่อมโยงกันระหว่างกลุ่มในชุมชน และชุมชนอื่น ๆ ใด ๕. ทำไมกลุ่มถึงดำรงอยู่ได้	กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน แกนนำชุมชนอาวุโส ป่าคอก แกนนำ ๒ ชุมชนที่วิจัย
การสร้างความมั่นคงให้กับประชาชนในชุมชน	๑. ทำไมต้องสร้างความมั่นคงให้กับประชาชนในชุมชน ๒. มีอะไรบ้าง และมีกระบวนการสร้างอย่างไร ๓. เกี่ยวโยงกับป่าชายเลนอย่างไร	แกนนำชุมชน ผู้นำ และสมาชิกกลุ่ม
การพัฒนาสู่ความเป็นสถาบัน	๑. ตอนนี้อยู่ชุมชนมีความเข้มแข็งในการรักษาป่าชายเลนในระดับใด ๒. ชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้ด้วยตัวเองได้อย่างไร ๓. มีหน่วยงานภายนอกให้การสนับสนุนหรือไม่ ให้การสนับสนุนอย่างไร และส่งผลต่อการดำรงอยู่ของชุมชนในการจัดการป่าชายเลนอย่างไร	แกนนำชุมชน ผู้นำ และสมาชิกกลุ่ม หน่วยงานภายนอก

แนวทางการสัมภาษณ์ และแนวคำถามสำหรับการสนทนากลุ่มย่อย ชุดที่ ๓

วัตถุประสงค์ข้อที่ ๓ ผลลัพธ์การสร้างอำนาจทางสังคมของชุมชนที่ใช้ในการจัดการป่าชายเลน

ประเด็น	แนวคำถาม	ผู้ให้ข้อมูลหลัก
ผลลัพธ์ของการสร้างอำนาจทางสังคม	<p>๑. การจัดการป่าชายเลนที่ผ่านมาส่งผลต่อการปฏิสัมพันธ์ ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนอย่างไร</p> <p>๒. การนำอำนาจทางสังคมมาใช้ในการจัดการป่าชายเลนส่งผลต่อการปฏิสัมพันธ์ ความสัมพันธ์ และความผูกพันของคนในชุมชนอย่างไร</p> <p>๓. การใช้อำนาจทางสังคมในการจัดการป่าชายเลนส่งผลต่อความสัมพันธ์ ระหว่างคนในชุมชนกับป่าชายเลนอย่างไร การใช้อำนาจทางสังคมในการจัดการป่าชายเลนส่งผลต่อความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับองค์กรภายนอกอย่างไร</p> <p>๔. หลังจากที่ชุมชนได้เข้ามาจัดการป่าชายเลนด้วยตนเอง ประชาชนในชุมชนมีอาหารที่อุดมสมบูรณ์เพิ่มขึ้นหรือไม่อย่างไร เมื่อเทียบกับที่ผ่านมา</p> <p>๕. การประกอบอาชีพของประชาชนที่เกิดขึ้นต่อเนื่องจากการจัดการป่าชายเลนโดยชุมชนเป็นอย่างไร</p> <p>๖. ทรัพยากรธรรมชาติทั้งชายฝั่งและทะเลในปัจจุบันมีสภาพเป็นอย่างไร</p> <p>๗. หลังจากที่ชุมชนเข้ามาจัดการป่าชายเลนด้วยตนเองความเป็นอยู่ของประชาชนด้านสุขภาพ อนามัย จิตใจ ของคนในชุมชน มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นอย่างไร</p>	<p>- กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน</p> <p>- ผู้นำกลุ่ม</p> <p>- สมาชิกกลุ่ม</p> <p>- ประชาชนชาวบ้าน</p> <p>- ประชาชนทั่วไป</p>

ข่าว/บทความเกี่ยวกับอ่าวป่าคอกในหนังสือพิมพ์

ที่	ประเด็นข่าว/บทความ	หนังสือพิมพ์ วันเดือนปี
๑	จิตพิพยายามฆ่าสมาชิก อบต.นักอนุรักษ์	ไทยโพสต์ ๘ ต.ค.๕๓.
๒	ลุยปลุกป่าชายเลนเพื่อ อบต.นักสู้	สยามรัฐ ๑๒ ต.ค.๕๓, น. ๑๒.
๓	ป่าไม้ถูกตัดหมดปัญหา เอาผิดผู้บุกรุกทำบ่อกึ่ง	ผจก.รายวัน ๒๑ ต.ค.๕๓, น. ๖.
๔	ยั้งทึ่งนักอนุรักษ์ขวางทางนายทุน	เดลินิวส์ ๒ ก.พ.๕๔, น.๒.
๕	ตลาด-ร.พ.ธรรมชาติ “ป่าคอก” ภูเก็ต เพชรไนไข่มุกอันดามัน	ข่าวสด ๑๑ ก.พ.๕๔, น.๕,๖.
๖	นาถักงูเกิดโวยถูกกลั่นแกล้ง ผู้ว่าฯ ตอกกลับต้องรักษาป่า	ผจก.ออนไลน์ ๑๓ ก.พ.๕๔.
๗	อีกหนึ่งชีวิตเพื่อป่าชายเลน ภาพสะท้อนความขัดแย้งธุรกิจกับชุมชน	ไทยโพสต์ ๑๑ ก.พ.๕๔, น.๙.
๘	ป่าไม้เร่งสงปัญหารุกที่สาธารณะภูเก็ตยื่นคำขาด นายทุนนาถักงูออกจากป่าเลน	ผจก.รายวัน ๙ มิ.ย.๕๔,น. ๓.
๙	ภูเก็ตนาร่องป่าชายเลนชุมชน ๒ จุด ประเดิมที่บ้านอ่าวกึ่ง-บ้านบางโรง	ผจก.รายวัน ๑๘ ก.ค.๕๔, น.๑๓
๑๐	ภูเก็ตเดินโครงการอนุรักษ์ป่าชายเลน	ข่าวสด ๒๖ ก.ค.๕๔, น.๒๙.
๑๑	ทำเลทองภูเก็ต “ป่าคอก” บูม	ผจก.รายวัน ๒๔ พ.ย.๕๖, น. ๑๗,๒๗
๑๒	ถลางจัดการขั้นเด็ดขาดพวกบุกรุกหาด	ไทยโพสต์ ๑๗ ม.ค.๕๗, น.๑๘
๑๓	คาดปีนี้ลงทุนภูเก็ตขยายตัว ๒๐% ท่องเที่ยว-พัฒนา อสังหาฯ นำโด่ง	ผจก.ออนไลน์ ๗ ม.ค.๕๗
๑๔	เขตชูเกียรติ ๕ นักต่อสู้สิ่งแวดล้อม	โพสต์ทูเดย์ ๔ มิ.ย.๕๗.
๑๕	ผู้ว่าฯ ภูเก็ตสั่งจัดการนายทุนบุกรุกป่าชายเลนขั้นเด็ดขาด	บ้านเมือง ๒๘ มิ.ย.๕๘, น.๑๔
๑๖	ประมงชายฝั่งยื่นหนังสือถึงผู้ว่าฯ ชะลอผุดมารีนาหวั่นทำลายระบบนิเวศ	ผจก.ออนไลน์ ๑๙ เม.ย.๕๐
๑๗	ภูเก็ตเห็นชอบมารีนาต่างชาติที่แหลมยามู ไม่ฟังประมงพื้นบ้าน-นักวิชาการคัดค้าน	ผจก.ออนไลน์ ๒๐ เม.ย.๕๐
๑๘	“ยามู” ชงผู้ว่าฯ ระบุผุดท่าเรือมารีนา	สยามรัฐ ๑๗ พ.ค.๕๐
๑๙	NGO ภูเก็ตร้องถูกขู่ทำร้ายร่างกายหลังออกมาคัดค้าน “มารีนา ยามู”	ผจก.ออนไลน์ ๒๒ พ.ค.๕๐
๒๐	ชาวบ้าน “ยามู” รุกยื่นหนังสือหนุนสร้างมารีนาอ้างนำความเจริญ/สร้างงาน-รายได้ให้คนในพื้นที่	ผจก.ออนไลน์ ๒๙ พ.ค.๕๐

ที่	ประเด็นข่าว/บทความ	หนังสือพิมพ์ วันเดือนปี
๒๑	ประมงพื้นบ้านเดินหน้าด่าน “มารีนายามู” ยื่นหนังสือ กรมทรัพยากร-กรมธ.สิ่งแวดล้อม	ผจก.รายวัน ๖ มิ.ย.๕๐
๒๒	ฝ่ายหนุน-ฝ่ายค้านมารีนา “เดอะยามู” เร่งจังหวัดตัดสิน สร้างหรือไม่ก่อนชุมชนแตก	ผจก.ออนไลน์ ๖ มิ.ย.๕๐
๒๓	ผู้ว่าฯ ภูเก็ตแขวน “มารีนายามู” ลดความขัดแย้ง ประชาชน	ผจก.รายวัน ๑๔ มิ.ย.๕๐
๒๔	ลุยตรวจโครงการ “เดอะยามู” พบทางสาธารณสุขถูกยึด จริง	ผจก.ออนไลน์ ๕ ก.ย.๕๐
๒๕	บิกโปรเจกต์ ๗,๐๐๐ ล้านบาท..เดอะยามู ต้นเคลียร์ ข้อหา ปิดทางสาธารณสุข-ทำลายทรัพยากรทางทะเล	ประชาชาติธุรกิจ ๑๗ ก.ย.๕๐
๒๖	การลงทุน “ป่าคอก” ชะงัก เศรษฐกิจซบ-ชาวบ้าน ค้าน	ผจก.ออนไลน์ ๑๗ ก.ย.๕๐
๒๗	มารีนา “เดอะยามู” มีสิทธิล้ม เหตุทำลายแหล่งอนุบาล สัตว์น้ำ-เสี่ยงผิด กม.	ผจก.ออนไลน์ ๗ ม.ค.๕๑
๒๘	ลุยปัญหาละเมิดสิทธิมนุษยชนภูเก็ต สร้างท่าเรือ “แหลมยามู”	ข่าวสด ๑๐ ม.ค.๕๑
๒๙	ผู้ว่าฯ ภูเก็ตนั่งทบทวน IEE-ประชาพิจารณ์ “เดอะยามู”	ผจก.รายวัน ๘ ก.พ.๕๑
๓๐	เครือข่ายชาวประมงภูเก็ตยื่นหนังสือค้านมสร้างมารีนา ให้ประกาศพื้นที่คุ้มครองความหลากหลายระบบนิเวศ	ผจก.ออนไลน์ ๑๘ ก.พ.๕๑
	นักท่องเที่ยวต่างชาติตอบรับแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร บางโรงภูเก็ต	ผจก.ออนไลน์ ๑๘ ก.ค.๕๑
๓๑	DSI ลงภูเก็ตตรวจพื้นที่ก่อสร้างมารีนาแหลมยามู-เกาะ สิเหร่	ผจก.ออนไลน์ ๑๙ พ.ย.๕๑
๓๓	“ดีเดสไอ” ลุยตรวจพื้นที่นายทุนฮุบป่าชายเลนภูเก็ต	ผจก.ออนไลน์ ๒๐ พ.ย.๕๑
๓๔	วิสัยทัศน์การพัฒนาจังหวัดภูเก็ต ปะทะวิสัยทัศน์ ชาวบ้าน ป่าคอก	ไทยโพสต์ ๑ มิ.ค.๕๒, น.๗
๓๒	ท่าเรือเดอะยามูภูเก็ต เจอบรรกใบอนุญาตก่อสร้าง	กรุงเทพธุรกิจ ๒ มิ.ย.๕๒
๓๕	“ชุมชนบ้านบางโรงภูเก็ต” จัดกิจกรรมดึง นทท.เข้า พื้นที่-ชูจุดขายชมวิถีชีวิต/วัฒนธรรม/บ้านโบราณอายุ กว่า ๑๐๐ ปี	ASTV ผจก.ออนไลน์, ๒๔ ก.ย.๕๒
๓๖	“เด็กรักษ์ป่าชายเลน” บ้านบางลาแนวทางอนุรักษ์ฐาน ทรัพยากรอาหารชุมชน (บทความ)	พิมพ์ไทย ๒๒ ต.ค.๕๒, น.๑๓
๓๗	“ภูเก็ตรวมใจอนุรักษ์ป่าชายเลน”	ไทยโพสต์ ๑๘ ก.พ.๕๓, น.๕
๓๘	“ภูเก็ตรวมใจอนุรักษ์ป่าชายเลน”	แนวหน้า ๒๔ ก.พ.๕๓, น.๑๙

ที่	ประเด็นข่าว/บทความ	หนังสือพิมพ์ วันเดือนปี
๓๙	อบต.ป่าคลอกโกยรายได้จากภาษีบ้าน-โรงแรม ๖๓ ล้าน/ปี	ASTV ผวก.ออนไลน์. ๘ ก.ค.๕๓
๔๐	“รุก พลังใจพลังงาน-ปลูกป่า ๔ ภาค ที่ จ.ภูเก็ต	เดลินิวส์ (บ่าย) ๑๐ ธ.ค.๕๓, น.๒๕
๔๑	เตาเผาถ่านกัญชาติรุ่น ซุปเปอร์ ๘๔ พัฒนาขึ้นด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่น	เนชั่นสุดสัปดาห์, ๒๗ ธ.ค.๕๓, น. ๔๖,๔๗
๔๒	ชาวบ้านกลุ่มอนุรักษ์บ้านป่าคลอกบุกพบผู้ว่าฯ จัดการนายทุนบุกรุกป่าชายเลน	ASTV ผวก.ออนไลน์, ๕ ม.ค.๕๔
๔๓	ร้องนายทุนรุกป่าชายเลนกว่า ๒๐ ไร่	โพสต์ทูเดย์, ๖ ม.ค.๕๔, น. A๙
๔๔	จีผู้ว่าฯ เฝ้าผืนนายทุนรุกป่าชายเลนภูเก็ต	พิมพ์ไทย ๗ ม.ค.๕๔, น.๔
๔๕	คื่นธรรมชาติสู่ทะเลไทย	คมชัดลึก ๙ ก.ย.๕๔, น.๒๑
๔๖	พช.ภูเก็ตร่วมชาวบางโรง จีป่าไม้อนุญาตสร้างสะพานชมป่าชายเลน	ASTV ผวก.ออนไลน์, ๒๘ เม.ย.๕๔
๔๗	พาน้องไปปลูกหญ้าทะเลช่วยพะยูน โลมา ณ อ่าวป่าคลอก ภูเก็ต	ไทยโพสต์ ๑๗ ก.ย.๕๔, น.๑๕
๔๘	ชวนเด็กไทยร่วมรณรงค์ปลูกหญ้าทะเลคืนสู่ธรรมชาติ	บ้านเมือง ๒๘ ก.ย.๕๔, น.๑๓
๔๙	เยาวชนภูเก็ตปลูกหญ้าทะเลคืนพะยูน	ข่าวสด ๑๙ ต.ค.๕๔, น.๒๘
๕๐	๕ ตำบลต้นแบบ ต.ป่าคลอก อ.ถลาง จ.ภูเก็ต (ภาค ๑) แผนที่เรียนรู้ย้อนรอยตำบล	เนชั่นสุดสัปดาห์ ๒๔ ต.ค.๕๔, น. ๔๖-๔๗
๕๑	ค้นหา...มนุษย์ทองคำ ผู้พิทักษ์แห่งป่าคลอก แก้ว จิรายุ ยุวทูตพอเพียง กับภารกิจตามหา มนุษย์ทองคำ	สยามรัฐ ๒๕ ต.ค.๕๔ น.๑๖
๕๒	“ฟินชุมชน” ด้วยความคิด “ชีวิตแห่งป่าคลอก” กับยุทธศาสตร์... “คน ๓ ขา” (บทความ)	เดลินิวส์ ๓ มิ.ย.๕๕, น.๒๓.
๕๓	“อัล-อามานะห์ป่าคลอก” ขอหวงคืนพื้นดิน (บทความ)	กรุงเทพธุรกิจ ๑๘ มิ.ย.๕๕, น.๑๑

ตาราง ๑๗ สรุปการนำเสนอข่าว/บทความของหนังสือพิมพ์เกี่ยวกับอ่าวป่าคลอก
ระหว่างปี ๒๕๔๓-๒๕๕๕

นสพ. ปี พ.ศ.	ผจก.	เน ชั่นฯ	กรุงเทพ ธุรกิจ	บ้าน เมือง	คมชัด ลึก	ประ ชา ชาติ	เดลิ นิวส์	ไทย โพสต์	สยาม รัฐ	พิมพ์ ไทย	ข่าว สด	โพสต์ ทูเดย์	แนว หน้า
๒๕๔๓	๑							๑	๑				
๒๕๔๔	๓						๑	๑			๒		
๒๕๔๕													
๒๕๔๖	๑												
๒๕๔๗	๑							๑				๑	
๒๕๔๘				๑									
๒๕๔๙													
๒๕๕๐	๙					๑			๑				
๒๕๕๑	๖										๑		
๒๕๕๒	๑		๑					๑		๑			
๒๕๕๓	๑	๑					๑	๑					๑
๒๕๕๔	๒			๑	๑			๑	๑	๑	๑	๑	
๒๕๕๕			๑				๑						

ประวัติผู้วิจัย

นายโชติ ถาวร

ตำแหน่ง นักวิเคราะห์นโยบายและแผน ชำนาญการ
ส่วนติดตามและประเมินผล สำนักพัฒนาและส่งเสริมการบริหารงานท้องถิ่น
กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น กระทรวงมหาดไทย โทร ๐-๒๒๔๑-๙๐๐๐ ต่อ ๒๑๐๒
โทรสาร ๐-๒๒๔๓-๒๒๘๒ มือถือ ๐๘๐-๙๙๕๕๔๐๒๐ E-mail: ctavorn@gmail.com

ภูมิลำเนาเดิม ๔๘ ม.๒ ต.บ่อแสน อ.ทับปุด จ.พังงา

ภูมิลำเนาปัจจุบัน ๙๘/๕๑๐ อาคารชุดศุภภักดิ์ปาร์ค แยกติวานนท์ หมู่ที่ ๙ ต.ตลาดขวัญ
อ.เมืองนนทบุรี จ.นนทบุรี ๑๑๐๐๐

การศึกษา :

- ปริญญาตรี ๑. ศิลปศาสตรบัณฑิต (รัฐศาสตร์) มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
๒. รัฐประศาสนศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
- ปริญญาโท รัฐศาสตรมหาบัณฑิต (การเมืองการปกครอง) มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- ปริญญาเอก Ph.D. candidate (sociology) มหาวิทยาลัยขอนแก่น

การอบรม/สัมมนาที่สำคัญ

- หลักสูตรปลัดอำเภอ รุ่น ๑๕๗ วิทยาลัยการปกครอง
- Regional Research Development and Methodology. Mekong Institute, Thailand.
- Research Proposal Development and Writing for Academics of the GMS countries. มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร.
- International Seminar “Social Change and Cultural Transformation in Globalizing Thailand, University of the Ryukyus, Okinawa, Japan.

ประสบการณ์ทำงานที่สำคัญ

- กรมการปกครอง : (ปลัดอำเภอบาเจาะ จังหวัดนราธิวาส , ผู้ช่วยป้องกันจังหวัดนราธิวาส และ เลขานุการรองอธิบดีกรมการปกครอง)
- กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น : (นักพัฒนาทรัพยากรบุคคล สถาบันพัฒนาบุคลากรท้องถิ่น, ท้องถิ่นอำเภอสรรคบุรี จังหวัดชัยนาท)
- อาจารย์พิเศษ : (สอนปริญญาตรี มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี และสอนปริญญาโท มหาวิทยาลัย ราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา)
